

Suttantapiṭake Khuddakanikāye

Jātakapāliyā samvannaṇābhūtā

Bhadantamahābuddhaghosattherena katā

JĀTAKATṬHAKATHĀ

(Chaṭṭho bhāgo)

Buddhavasse 2552

Marammavasse 1370

AD. 2008

Romanized from Myanmar version published in 1959

© Buddhasāsana Society

Aṭṭhakathā Series 41

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀLI ALPHABET IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a အာ ā ဣ i ဤ ī ဥ u ဦ ū ဧ e ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL “A”

က ka ခ kha ဂ ga ဃ gha င ṇa
 ဇ ca ဆ cha ဇ ja ဈ jha ဠ ña
 ဋ ta ဌ tha ဒ da ဝ dha ဏ ṇa
 တ ta ထ tha ဒ da ဓ dha န na
 ပ pa ဖ pha ဗ ba ဘ bha မ ma
 ယ ya ရ ra လ la ဝ va သ sa ဟ ha ဠ la ၊ ṁ

VOWELS IN COMBINATION

ာ = ā ဲ = i ဳ = ī ဴ = u ဵ = ū ံ = e ့ = o
 က ka ကာ kā ကိ ki ကိ kī ကု ku ကု kū ကေ ke ကေ ko
 ခ kha ခါ khā ခိ khi ခိ khī ခု khu ခု khū ခေ khe ခေါ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

ကက kka	ယ န္ဂha	က န္ဓha	ဈ dhya	ဠ pla	လ္လ lla
ကွ kka	ဇ cca	က န္ဓha	ဇ dhva	ဠ pba	လျ lya
ကျ kya	ဆ ccha	က န္ဓha	န nta	ဠ bbha	လှ lha
ကြ kri	ဇ jja	က န္ဓha	န ntva	ဈ bya	ဝှ vha
ကလ kla	ဈ jjha	က တta	န ntha	ဠ bra	ကွ sta
ကွ kva	ည ñña	က တta	န nda	ဠ mpa	ကြ strā
ဈ khya	ပ ñha	က တta	န ndra	ဠ mpha	သွ sna
ဇ khva	ပ ñca	က တta	န ndha	ဠ mba	သျ sya
ဇ gga	ဆ ñcha	က တta	န nna	ဠ mbha	သ ssa
ဠ ggha	ည ñja	န dda	ဈ nya	ဠ mma	သွ sma
ဈ gya	ည ñjha	န ddha	န nha	ဈ mya	သွ sva
ဂ gra	ဇ tta	ဈ dya	ဠ ppa	ဠ mha	ကွ hma
က ṅka	ဌ ttha	ဠ dra	ဠ ppha	ဈ yya	ကွ hva
န ṅkha	ည dda	န dva	ဈ pya	ဈ yha	ဠ lha
န ṅga					

၁ ၂ ၃ ၄ ၅ ၆ ၇ ၈ ၉ ၁၀
 1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

Jātakatṭhakathā

Chaṭṭhabhāga

Mātikā

Piṭṭhaṅka

22. Mahānipāta

1. Mūgapakkhajātakavaṇṇanā (538)	...	...	1
2. Mahājanakajātakavaṇṇanā (539)	...	...	39
3. Suvaṇṇasāmajātakavaṇṇanā (540)	...	...	85
4. Nimijātakavaṇṇanā (541)	...	...	119
5. Umaṅgajātakavaṇṇanā (542)	...	...	163

Jātakatṭhakathāya chaṭṭhabhāge mātikā niṭṭhitā.

Khuddakanikāya

Jātakatṭhakathā

(Chaṭṭho bhāgo)

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

22. Mahānipāta

1. Mūgapakkhajātakavaṇṇanā (538)

Mā paṇḍiccayaṃ vibhāvayāti idaṃ Satthā Jetavane viharanto mahābhinikkhamanaṃ ārabba kathesi. Ekadivasañhi bhikkhū dhammasabhāyaṃ sannisinā Bhagavato nekkhammapāramiṃ vaṇṇayantā nisīdimsu. Satthā āgantvā “kāya nuttha bhikkhave etarahi kathāya sannisinā”ti pucchitvā “imāya nāmā”ti vutte “bhikkhave idāni mama pūritapāramissa rajjaṃ chaḍḍetvā mahābhinikkhamanaṃ nāma anacchariyaṃ. Ahañhi pubbe aparipakke ñāṇe pāramiyo pūrentopi rajjaṃ chaḍḍetvā nikkhantoyevā”ti vatvā tehi yācito atītaṃ āhari.

Atīte Kāsiraṭṭhe Bārāṇasiyaṃ Kāsirājā nāma dhammena rajjaṃ kāresi, tassa soḷasasahassā itthiyo ahesuṃ. Tāsu ekāpi puttaṃ vā dhītaraṃ vā na labhi. Nāgarā “amhākaṃ rañño vaṃsānurakkhako¹ ekopi putto natthi”ti rājaṅgaṇe sannipatitvā Kusajātaka² āgatanayeneva rājānaṃ evamāhaṃsu “deva puttaṃ patthethā”ti.

1. Vaṃsānurakkhito (Syā, Ka)

2. Khu 6. 66 piṭṭhe.

rājā tesam vacanam sutvā soḷasasahassā itthiyo “tumhe puttam patthethā”ti āṇāpesi. Tā Candāḍīnam devatānam āyācana-upaṭṭhānādīni katvā patthentiyopi puttam vā dhītaram vā na labhimsu. Aggamahesī panassa Maddarājadhītā Candādevī nāma sīlasampannā ahosi. Rājā “bhadde tvampi puttam patthehi”ti āha. Sā puṇṇamadivase uposatham samādiyivā cūlasayane nipannāva attano sīlam āvajjetvā “sacāham akhaṇḍasīlā iminā me saccena putto uppajjatū”ti saccakiriyaṃ akāsi.

Tassā sīlatejena Sakkassa bhavanam¹ uṇhākāram dassesi. Sakko āvajjento taṃ kāraṇam ṇatvā “Candādevī puttam pattheti, handāham puttam dassāmī”ti tassānucchavikaṃ puttam upadhārento bodhisattam passi. Bodhisattopi tadā vīsativassāni Bārāṇasiyam rajjam kāretvā tato cuto Ussadaniraye nibbattitvā asītivassasahassāni tattha paccitvā tato cavitvā Tāvatisabhavane nibbatti, tatthāpi yāvatāyukam ṭhatvā tato cavitvā uparidevalokaṃ gantukāmo ahosi. Sakko tassa santikaṃ gantvā “mārisa tayi manussaloke uppanne pāramiyo ca te pūrisanti, mahājanassa vuḍḍhi ca bhavissati, ayaṃ Kāsiraṇṇo Candādevī nāma aggamahesī puttam pattheti, tassā kucchiyaṃ uppajjāhi”ti vatvā aññesaṇca cavanadhammanam pañcasatānam devaputtānam paṭiññam gahetvā sakatṭhānameva agamāsi. So “sādhū”ti sampaṭicchitvā pañcahi devaputtasatehi saddhim devalokato cavitvā sayam Candādeviyā kucchimhi paṭisandhim gaṇhi, itare pana devaputtā amaccabhariyānam kucchīsu paṭisandhim gaṇhimsu.

Tadā Candādeviyā kucchi vajirapuṇṇā viya ahosi. Sā gabbhassa paṭiṭṭhitabhāvaṃ ṇatvā raṇṇo ārocesi. Tam sutvā rājā gabbhassa parihāram dāpesi. Sā paripuṇṇagabbhā dasamāsaccayena dhaññapuññalakkhaṇasampannam puttam vijāyi. Tam divasameva amaccagehesu pañca kumārasatāni jāyimsu. Tasmim khaṇe rājā amaccagaṇaparivuto mahātale nisinno ahosi. Athassa “putto te deva jāto”ti ārocayimsu. Tesam vacanam sutvā raṇṇo puttapemaṃ uppajjitvā chaviyādīni chinditvā

1. Sakkabhavanam (Sī, I)

aṭṭhimiñjaṃ āhacca aṭṭhāsi, abbhantare pīti uppajji, hadayaṃ sītalaṃ jātaṃ. So amacce pucchi “tuṭṭhā nu kho tumhe, mama putto jāto”ti. “Kiṃ kathetha deva, mayaṃ pubbe anāthā, idāni pana sanāthā jātā, sāmiko no laddho”ti āhaṃsu. Rājā Mahāsenaguttaṃ pakkosāpetvā āṇāpesi “mama puttassa parivāro laddhuṃ vaṭṭati, gaccha tvaṃ amaccagehesu ajja jātā dārakā kittakā¹ nāmāti olokehī”ti. So “sādhū”ti sampañicchitvā amaccagehāni gantvā olokeno pañca kumārasatāni disvā punāgantvā rañño ārocesi.

Rājā pañcannaṃ dāraśatānaṃ kumārapasādhanaṃ pesetvā puna pañca dhātisaṭṭhāni ca dāpesi, mahāsattassa pana atidīghādidosavajjitā alambatthaniyo madhurathaññāyo catusaṭṭhi dhātiyo adāsi. Atidīghāya hi itthiyā passe nisīditvā thaññaṃ pivato dārakassa gīvā dīghā hoti, atirassāya passe nisīditvā thaññaṃ pivanto dārako nippīlitakhandhaṭṭhiko hoti, atikisāya passe nisīditvā thaññaṃ pivato dārakassa ūrū rujjanti, atithūlāya passe nisīditvā thaññaṃ pivanto dārako pakkhapādo² hoti, atikālikāya khīraṃ atisītalaṃ hoti, ati-odātāya khīraṃ ati-uṇhaṃ hoti, lambatthaniyā passe nisīditvā thaññaṃ pivanto dārako nippīlitanāsiko hoti, kāsānañca pana itthīnaṃ³ khīraṃ ati-ambilaṃ hoti, sāsānañca pana itthīnaṃ⁴ khīraṃ atikaṭukādibhedanā hoti, tasmā te sabbepi dose vivajjetvā alambatthaniyo madhurathaññāyo catusaṭṭhi dhātiyo datvā mahantaṃ sakkāraṃ katvā Candādeviyāpi varaṃ adāsi. Sāpi gahitakaṃ katvā ṭhapesi.

Rājā kumārassa nāmaggaṇadivase lakkhaṇapāṭhake brāhmaṇe pakkosāpetvā tesaṃ mahantaṃ sakkāraṃ katvā kumārassa antarāyābhāvaṃ pucchi. Te tassa lakkhaṇasampattiṃ disvā “mahārāja dhaññaṇapūññalakkhaṇasampanno ayaṃ kumāro, tiṭṭhatu ekadīpo, dvisahassaparivārānaṃ catunnampi mahādīpānaṃ rajjaṃ kāretuṃ samattho hoti, nāssa koci

1. Ettakā (Syā, I, Ka)

2. Khalaṇkapādā (Sī, I), phakkhapādā (Syā)

3. Kāsāñci pana itthīnaṃ (Sī), kāsāñcappana-itthiyā(Ka)

4. Kāsāñci pana itthīnaṃ (Sī, I), sāsāñcappana-itthiyā (Ka)

antarāyo paññāyatī”ti vadimsu. Rājā tesam vacanam sutvā tussitvā kumārassa nāmaṃ karonto yasmā kumārassa jātadivase sakalakāsiraṭṭhe devo vassi, yasmā ca rañño ceva amaccānañca hadayaṃ sītaṃ jātaṃ, yasmā ca temayamāno¹ jāto, tasmā “Temiyakumāro”tissa nāmaṃ akāsi. Atha naṃ dhātiyo ekamāsikaṃ alaṅkaritvā rañño santikaṃ ānayimsu. Rājā piyaputtaṃ ālīngitvā sīse cumbitvā aṅke nisīdāpetvā ramayamāno nisīdi.

Tasmiṃ khaṇe cattāro corā ānītā. Rājā te disvā “tesu ekassa corassa sakaṇṭakāhi kasāhi pahārasahassaṃ karoṭha, ekassa saṅkhalikāya bandhitvā bandhanāgārapavesanaṃ karoṭha, ekassa sarīre sattipahāraṃ karoṭha, ekassa sūlāropanaṃ karoṭhā”ti āṇāpesi. Atha mahāsatto pitu vacanam sutvā bhītatasito hutvā “aho mama pitā rajjaṃ nissāya atibhāriyaṃ nirayagāmikammaṃ akāsi”ti cintesi. Punadivase pana taṃ setacchattassa heṭṭhā alaṅkatasirisayane nipajjāpesuṃ. So thokaṃ niddāyitvā pabuddho akkhīni ummīletvā setacchattaṃ olokento mahantaṃ sirivibhavaṃ passi. Athassa pakatiyāpi bhītatasitassa atirekataraṃ bhayaṃ uppajji. So “kuto nu kho ahaṃ imaṃ coragehaṃ² āgatomhi”ti upadhārento jātissaraññaṇena devalokato āgatabhāvaṃ ñatvā tato paraṃ olokento Ussadaniraye pakkabhāvaṃ passi, tato paraṃ olokento tasmiṃyeva nagare rājabhāvaṃ aññāsi.

Athassa “ahaṃ vīsativassāni Bārāṇasiyaṃ rajjaṃ kāretvā asītivassasahassāni Ussadaniraye paccim, idāni punapi imasmiṃ yeva coragehe nibbattomhi, pitā me hiyyo catūsu coresu āñitesu tathārūpaṃ pharusaṃ nirayasaṃvattanikaṃ kathaṃ kathesi, sacāhaṃ rajjaṃ kāressāmi, punapi niraye nibbattitvā mahādukkhaṃ anubhavissāmī”ti āvajjentassa mahantaṃ bhayaṃ uppajji. Bodhisattassa kañcanaṇaṇaṃ sarīraṃ hatthena parimadditaṃ padumaṃ viya milātaṃ dubbaṇṇaṃ ahosi. So “kathaṃ nu kho imamahā coragehā mucceyyan”ti cinto nipaṇṇi. Atha naṃ ekasmiṃ attabhāve mātubhūtapubbā

1. Hadayaṃ temayamāno (Sī, I), hadayaṃ Temiyamāno viya (Syā)

2. Rājagehaṃ (Sī, Syā, I)

chatte adhivatthā devadhītā assāsetvā “tāta Temiyakumāra mā bhāyi mā soci mā cintayi, sace ito muccitukāmosi, tvaṃ apīṭhasappīpi pīṭhasappī viya hohi, abadhiropi badhiro viya hohi, amūgopi mūgo viya hohi, imāni tīṇi aṅgāni adhiṭṭhāya attano paṇḍitabhāvaṃ mā pakāsehi”ti vatvā paṭhamam gāthamāha—

1. “Mā paṇḍiccayaṃ vibhāvaya,
Bālamato bhava sabbapāṇinam.
Sabbo taṃ jano ocināyatu,
Evaṃ tava attho bhavissati”ti.

Tattha **paṇḍiccayanti**¹ paṇḍiccam, ayameva vā pāṭho. **Bālamatoti** bālo iti sammato. **Sabbo janoti** sakalo antojano ceva bahijano ca. **Ocināyatūti** “nīharathetaṃ kāḷakaṇṇin”ti avamaññatu, avajānātūti attho².

So tassā vacanena assāsaṃ paṭilabhitvā—

2. “Karomi te taṃ vacanaṃ, yaṃ maṃ bhaṇasi devate.
Atthakāmā’si me amma, hitakāmā’si devate”ti—

imaṃ gātham vatvā tāni tīṇi aṅgāni adhiṭṭhāsi. Sā ca devadhītā antaradhāyi. Rājā puttassa anukkaṇṭhanatthāya tāni pañca kumārasatāni tassa santikeyeva ṭhapesi. Te dārakā thaññatthāya rodanti paridevanti. Mahāsatto pana nirayabhayatajjito “rajjato me sussitvā matameva seyyo”ti na rodati na paridevati. Athassa dhātiyo taṃ pavattiṃ ñatvā Candādeviyā ārocayimṣu, sāpi rañño ārocesi. Rājā nemittake brāhmaṇe pakkosāpetvā pucchi. Atha brāhmaṇā āhaṃsu “deva kumārassa pakativelaṃ atikkamitvā thaññaṃ dātum vaṭṭati, evaṃ so rodamāno thanaṃ daḷhaṃ gahetvā sayameva pivissati”ti. Tato paṭṭhāya dhātiyo kumārassa pakativelaṃ atikkamitvā thaññaṃ denti. Dadamānā ca kadāci ekavāraṃ atikkamitvā denti, kadāci sakaladivasam khīraṃ na denti.

1. Paṇḍitiyanti (Sī), paṇḍicciyanti (I)

2. Ocinaṇyatūti avamaññatu “nīharathetaṃ kāḷakaṇṇin”ti avajānātu (Syā)

So nirayabhayatajjito sussantopi thaññatthāya na rodāti na paridevati. Atha naṃ arodantampi disvā “putto me chāto”ti mātā vā thaññaṃ pāyeti, kadāci dhātiyo vā pāyenti. Sesadārakā thaññaṃ aladdhavelāyameva rodanti paridevanti. Mahāsatto pana nirayabhayatajjito na rodāti na paridevati na niddāyati na hatthapāde samīñjati na saddaṃ karoti. Athassa dhātiyo “pīṭhasappīnaṃ hatthapādā nāma na evarūpā honti, mūgānaṃ hanukapariyosānaṃ nāma na evarūpaṃ hoti badhirānaṃ kaṇṇasotāni nāma na evarūpāni honti, bhavitabbamettha kāraṇena, vīmaṃsissāmā nan”ti cintetvā “khīrena tāva naṃ vīmaṃsissāmā”ti sakaladivasāṃ khīraṃ na denti. So sussantopi khīratthāya saddaṃ na karoti. Athassā mātā “putto me chāto”ti sayameva thaññaṃ pāyeti. Evaṃ antaranāraṃ khīraṃ adatvā ekasaṃvaccharaṃ vīmaṃsantāpissa antaraṃ na passimsu.

Tato amaccādayo rañño ārocesuṃ “ekavassikadārakā nāma pūvakhajjakaṃ piyāyanti, tena naṃ vīmaṃsissāmā”ti pañca kumārasatāni tassa santikeyeva nisīdāpetvā nānāpūvakhajjakāni upanāmetvā bodhisattassa avidūre ṭhapetvā “yathāruci tāni pūvakhajjakāni gaṇhathā”ti paṭicchannaṭṭhāne tiṭṭhanti. Sesadārakā kalahaṃ karontā aññaṃaññaṃ paharantā taṃ taṃ gahetvā khādanti. Mahāsatto pana attānaṃ ovaditvā “tāta Temiyakumāra nirayabhayaṃ icchanto pūvakhajjakaṃ icchāhi”ti nirayabhayatajjito pūvakhajjakaṃ na olokesi. Evaṃ pūvakhajjakenapi ekasaṃvaccharaṃ antaranāraṃ vīmaṃsantāpissa neva antaraṃ passimsu.

Tato “dvivassikadārakā nāma phalāphalaṃ piyāyanti, tena naṃ vīmaṃsissāmā”ti nānāphalāni upanāmetvā bodhisattassa avidūre ṭhapetvā vīmaṃsimsu. Sesadārakā kālahaṃ katvā yujjhantā taṃ taṃ gahetvā khādanti. So nirayabhayatajjito tampi na olokesi. Evaṃ phalāphalenapi ekasaṃvaccharaṃ antaranāraṃ vīmaṃsantāpissa neva antaraṃ passimsu.

Tato “tivassikadārakā nāma kīḷanabhaṇḍakaṃ piyāyanti, tena naṃ vīmaṃsissāmā”ti nānāsuvannaṃmayāni hatthi-assarūpakādīni kārapetvā bodhisattassa avidūre ṭhapesuṃ. Sesadārakā aññaṃaññaṃ vilumpantā gaṇhimsu. Mahāsatto pana na kiñci olokesi. Evaṃ kīḷanabhaṇḍakenapi ekasaṃvaccharaṃ antaranāraṃ vīmaṃsantāpissa neva antaraṃ passimsu.

Tato “catuvassikadārakā nāma bhojanam piyāyanti, tena nam vīmaṁsissāmā”ti nānābhojanāni upanāmesum. Sesadārakā tam piṇḍam piṇḍam katvā bhuñjanti. Mahāsatto pana attānam ovaditvā “tāta Temiyakumāra aladdhabhojanānam te attabhāvānam gaṇanā nāma natthī”ti nirayabhayatajjito tampi na olokesi. Athassa mātā sayameva hadayena bhijjamānena viya asahantena sahatthena bhojanam bhojesi. Evaṁ bhojanenapi ekasamvaccharam antarantarā vīmaṁsantāpissa neva antaram passimsu.

Tato “pañcavassikadārakā nāma aggino bhāyanti, tena nam vīmaṁsissāmā”ti rājaṅgaṇe anekadvārayuttam mahantam geham kāretvā tālapaṇṇehi chādetvā tam sesadārakehi parivutam tassa majjhe nisīdāpetvā aggam denti. Sesadārakā aggam disvā viravantā palāyimsu. Mahāsatto pana cintesi “niraya-aggisantāpanato idameva aggisantāpanam sataguṇena sahasaguṇena satahasaguṇena varataran”ti nirodhasamāpanno mahāthero viya niccalova ahosi. Atha nam aggamhi āgacchante gahetvā apanenti. Evaṁ aggināpi ekasamvaccharam antarantarā vīmaṁsantāpissa neva antaram passimsu.

Tato “chavassikadārakā nāma mattahatthino bhāyanti, tena nam vīmaṁsissāmā”ti ekaṁ hatthim susikkhitam sikkhāpetvā bodhisattam sesadārakehi parivutam rājaṅgaṇe nisīdāpetvā tam hatthim muñcanti. So koṇcanādam nadanto soṇḍāya bhūmiyam pothento bhayam dassento āgacchati. Sesadārakā tam disvā maraṇabhayaabhītā disāvidisāsu palāyimsu. Mahāsatto pana mattahatthim āgacchantam disvā cintesi “caṇḍaniraye paccanato caṇḍahatthino hatthe maraṇameva seyyo”ti nirayabhayatajjito tattheva nisīdi. Susikkhito hatthī mahāsattam pupphakalāpam viya ukkhipitvā aparāparam katvā akilametvāva gacchati. Evaṁ hatthināpi ekasamvaccharam antarantarā vīmaṁsantāpissa neva antaram passimsu.

Tato “sattavassikadārakā nāma sappassa bhāyanti, tena nam vīmaṁsissāmā”ti bodhisattam sesadārakehi saddhim rājaṅgaṇe nisīdāpetvā uddhaṭṭadāṭhe katamukhabandhe sappe vissajjesum. Sesadārakā te disvā vivarantā palāyimsu. Mahāsatto pana nirayabhayam āvajjatvā

“caṇḍasappa mukhe vināsameva varataran”ti nirodhasamāpanno mahāthero viya niccalova ahosi. Athassa sappo sakalasarīram veḥhetvā matthake phaṇam katvā acchi. Tadāsi so niccalova ahosi. Evaṃ sappenapi ekasamvaccharam antarantarā vīmaṃsantāpissa neva antaram passimsu.

Tato “aṭṭhavassikadārakā nāma naṭasamajjam piyāyanti, tena nam vīmaṃsissāmā”ti tam pañcadārakasatehi saddhim rājaṅgaṇe nisīdāpetvā naṭasamajjam kārāpesum. Sesadārakā tam naṭasamajjam disvā “sādhū sādhu”ti vadantā mahāhasitam hasanti. Mahāsatto pana “niraye nibbattakāle tava khaṇamattampi hāso vā somanassam vā natthi”ti nirayabhayaṃ āvajjetvā niccalova ahosi, tam na olokesi. Evaṃ naṭasamajjenapi ekasamvaccharam antarantarā vīmaṃsantāpissa neva antaram passimsu.

Tato “navavassikadārakā nāma asino bhāyanti, tena nam vīmaṃsissāmā”ti tam pañcadārakasatehi saddhim rājaṅgaṇe nisīdāpetvā dārakānam kīḷanakāle eko puriso phalikavaṇṇam asim gahetvā paribbhamanto nadanto vagganto tāsento laṅghanto apphoṭento mahāsaddam karonto “Kāsirañño kira kālakaṇṇi eko putto atthi, so kuhiṃ, sīsamassa chindissāmī”ti abhidhāvati. Tam purisam disvā sesadārakā bhītatasitā hutvā viravantā disāvidisāsu palāyimsu. Mahāsatto pana nirayabhayaṃ āvajjetvā ajānanto viya nisīdi. Atha nam so puriso asinā sīse parāmasitvā “sīsam te chindissāmī”ti tāsetopi tāsetum asakkonto apagami. Evaṃ khaggenapi ekasamvaccharam antarantarā vīmaṃsantāpissa neva antaram passimsu.

Tato dasavassikakāle panassa badhirabhāvavīmaṃsanattham sirisayane nisīdāpetvā sāṇiyā parikkhipāpetvā catūsu passesu chiddāni katvā tassa adassetvā heṭṭhāsayane saṅkhadhamake nisīdāpetvā ekappahāreneva saṅkhe dhamāpenti, ekaninnādam ahosi. Amaccā catūsu passesu ṭhatvā sāṇiyā chiddehi oloketāpi mahāsattassa ekadivasampi satisammosam¹ vā hatthapādavikāram vā phandanamattam vā na passimsu. Evaṃ ekasamvaccharam saṅkhasaddenapi antarantarā vīmaṃsantāpissa neva antaram passimsu.

1. Satisammoham (Sī, Syā, I)

Tato parampi ekādasavassikakāle ekasaṃvaccharaṃ tatheva bherisaddena vīmaṃsantāpissa neva antaraṃ passim̐su.

Tato dvādasavassikakāle “dīpena naṃ vīmaṃsissāmā”ti “rattibhāge andhakāre hatthaṃ vā pādaṃ vā phandāpeti nu kho, no”ti ghaṭesu dīpe jāletvā sesadīpe nibbāpetvā thokaṃ andhakāre sayāpetvā ghaṭehi dīpe ukkhipitvā ekappahārenea ālokaṃ katvā iriyāpathaṃ upadhārenti. Evaṃ dīpenapi ekasaṃvaccharaṃ antaran̐tarā vīmaṃsantāpissa kiñci phandanamattampi na passim̐su.

Tato terasavassikakāle “phāṇitena naṃ vīmaṃsissāmā”ti sakalasarīraṃ phāṇitena makkhetvā bahumakkhike ṭhāne nipajjāpesuṃ. Makkhikā uṭṭhahanti, tā tassa sakalasarīraṃ parivāretvā sūcīhi vijjhamānā viya khādanti. So nirodhasamāpanno mahāthero viya niccalova ahosi. Evaṃ phāṇitenapi ekasaṃvaccharaṃ antaran̐tarā vīmaṃsantāpissa kiñci phandanamattampi na passim̐su.

Athassa cuddasavassikakāle “idāni pana mahallako jāto sucikāmo asuciṃjigucchako, asucinā naṃ vīmaṃsissāmā”ti tato paṭṭhāya naṃ neva nhāpenti na ca ācamāpenti. So uccārapassāvaṃ katvā tattheva palipanno sayati. Duggandhabhāvena panassa antaruddhīnaṃ¹ nikkhamanakālo viya ahosi, asucigandhena makkhikā khādanti. So niccalova ahosi. Atha naṃ parivāretvā ṭhitā dhātiyo āhaṃsu “tāta Temiyakumāra tvaṃ mahallako jāto, ko taṃ sabbadā paṭijaggissati, kiṃ na lajjasi, kasmā nipannosi, uṭṭhāya te sarīraṃ paṭijaggāhi”ti akkosanti paribhāsanti. So tathārūpe paṭikūle gūtharāsīmhi nimuggopi duggandhabhāvena yojanasatamatthake ṭhitānampi hadayuppatanasamatthassa² gūthanirayassa duggandhabhāvaṃ āvajjetvā niccalova³ ahosi. Evaṃ asucināpi ekasaṃvaccharaṃ antaran̐tarā vīmaṃsantāpissa neva antaraṃ passim̐su.

Tato pannarasavassikakāle “aṅgārena naṃ vīmaṃsissāmā”ti athassa heṭṭhāmañcake aggikapallāni ṭhappayim̐su “appeva nāma uṇhena

1. Antaruddhīnaṃ (Sī, I), antarutthīnaṃ (Syā)

2. Hadayubbattanasamatthassa (Sī, Syā, I)

3. Majjhattova (Sī, Syā, I)

pīlito dukkhavedanaṃ asahanto vipphandanākāraṃ dasseyyā”ti. Athassa sarīre phoṭāni uṭṭhahanti. Mahāsatto “Avīcinirayasantāpo yojanasatamatthake pharati, tamhā dukkhato idaṃ dukkhaṃ sataguṇena saḥassaguṇena sataḥassaguṇena varataran”ti adhivāsetvā niccalova ahosi. Athassa mātāpitāro bhijjamānahadaya viya manusse paṭikkamāpetvā taṃ tato aggisantāpanato apanetvā “tāta Temiyakumāra mayaṃ tava apīṭhasappi-ādibhāvaṃ jānāma. Na hi etesaṃ evarūpāni hatthapādakaṇṇasotāni honti, tvaṃ amhehi patthetvā laddhaputtako mā no nāsehi, sakalajambudīpe vasantānaṃ rājūnaṃ santike garahato no mocehi”ti yācimsu. Evaṃ so tehi yācitopi asuṇanto viya hutvā niccalova nipajji. Athassa mātāpitāro rodamānā paridevamānā paṭikkamanti, ekadā mātā ekikā upasaṅkamitvā yācati, ekadā pitā ekakova upasaṅkamitvā yācati. Evaṃ ekasaṃvaccharaṃ antaranāraṃ vīmaṃsantāpissa neva antaraṃ passimsu.

Athassa soḷasavassikakāle amaccabrāhmaṇādayo cintayimsu “pīṭhasappi vā hotu, mūgo vā badhiro vā hotu, vaye pariṇate rajanīye arajjantā nāma natthi, dussanīye adussantā¹ nāma natthi, samaye sampatte pupphavikasaṇaṃ viya hi dhammatā esā, nāṭakānampissa paccupaṭṭhāpetvā tāhi naṃ vīmaṃsissāmā”ti. Tato uttamarūpadharā devakaññāyo viya vilāsaṃpannā nāṭakitthiyo pakkosāpetvā “yā kumāraṃ hasāpetuṃ vā kilesehi bandhituṃ vā sakkoti, sā tassa aggamaheṣī bhavissati”ti vatvā kumāraṃ gandhodakena nhāpetvā devaputtaṃ viya alaṅkaritvā devavimānasadise sirigabbhe supaññatte sirisayane āropetvā gandhadāmapupphadāmadhūmavāsacuṇṇādīhi antogabbhaṃ ekagandhasamodakaṃ katvā paṭikkamimsu. Atha naṃ tā itthiyo parivāretvā naccagītehi ceva madhuravacanādīhi ca nānappakārehi abhiramāpetuṃ vāyamimsu. So buddhisampannatāya tā itthiyo anoloketvā “imā itthiyo mama sarīrasamphassaṃ mā vindantū”ti adhiṭṭhahitvā assāsapassāse sannirumbhi, athassa sarīraṃ thaddhaṃ ahosi. Tā tassa sarīrasamphassaṃ avindantiyo hutvā “thaddhasarīro esa, nāyaṃ manusso,

1. Dassanīye adassantā (Ka)

yakkho bhavissatī”ti bhītatasiṭā hutvā attānaṃ sandhāretuṃ asakkontiyo palāyimsu. Evaṃ nāṭakenapi ekasaṃvaccharaṃ antaranāra vīmaṃsantāpissa neva antaraṃ passimsu.

Evaṃ soḷasa saṃvaccharāni soḷasahi mahāvīmaṃsāhi ceva anekāhi khuddakavīmaṃsāhi ca vīmaṃsamānāpi tassa cittaṃ pariggaṇhituṃ nāsakkhimsu.

Vīmaṃsanakhaṇḍaṃ niṭṭhitaṃ.

Tato rājā vipphaṇṇasārī hutvā lakkhaṇapāṭhake brāhmaṇe pakkosāpetvā “tume kumārassa jātakāle ‘dhañṇapuñṇalakkhaṇasampanno ayaṃ kumāro, nāssa koci antarāyo pañṇāyati’ti me kathayittha, idāni pana so piṭhasappi mūgabaddhiro jāto, kathā vo na sameti”ti āha. Brāhmaṇa vadimsu “mahārāja ācariyehi aditṭhakaṃ nāma natthi, apica kho pana deva ‘rājakulehi patthetvā laddhaputtako kāḷakaṇṇi’ti vutte ‘tume kākaṃ dāmanassaṃ siyā’ti na kathayimhā”ti. Atha ne rājā evamāha “idāni pana kiṃ kātuṃ vaṭṭati”ti. Mahārāja imasmiṃ kumāre imasmiṃ gehe vasante tayo antarāya pañṇāyissanti jivitassa vā antarāyo setacchattassa vā antarāyo aggamahehiyā vā antarāyoti, tasmā deva papañcaṃ akatvā avamaṅgalarathe avamaṅgala-asse yojetvā tattha naṃ nipajjāpetvā pacchimadvārena nīharitvā āmakasusāne catubbhittikaṃ āvātaṃ khaṇitvā nikhaṇituṃ vaṭṭatīti. Rājā antarāyabhayena bhīto tesaṃ vacanaṃ “sādhū”ti sampatiṇṇi.

Tadā Candādevī taṃ pavattiṃ sutvā turitaturitāva ekikā rājānaṃ upasaṅkamitvā vanditvā “deva tumehehi mayhaṃ varo dinno, mayā ca gahitako katvā ṭhapito, idāni taṃ me dethā”ti yāci. Gaṇhāhi devīti. Deva puttassa me rājānaṃ dethāti. Na sakkā devīti. Kiṃ kāraṇa devīti. Putto te devi kāḷakaṇṇi. Tena hi deva yāvajīvaṃ adadantāpi satta vassāni dethāti. Na sakkā devīti. Tena hi deva cha vassāni dethāti. Na sakkā devīti. Tena hi deva pañca vassāni dethāti. Na sakkā devīti. Tena hi deva cattāri vassāni dethāti. Na sakkā devīti. Tena hi deva tīṇi vassāni dethāti. Na sakkā devīti. Tena hi deva dve vassāni dethāti. Na sakkā devīti.

Tena hi deva ekavassam rajjam dethāti. Na sakkā devīti. Tena hi deva satta māsāni rajjam dethāti. Na sakkā devīti. Tena hi deva cha māsāni rajjam dethāti. Na sakkā devīti. Tena hi deva pañca māsāni rajjam dethāti. Na sakkā devīti. Tena hi deva cattāri māsāni rajjam dethāti. Na sakkā devīti. Tena hi deva tīṇi māsāni rajjam dethāti. Na sakkā devīti. Tena hi deva dve māsāni rajjam dethāti. Na sakkā devīti. Tena hi deva ekamāsam rajjam dethāti. Na sakkā devīti. Tena hi deva aḍḍhamāsam rajjam dethāti. Na sakkā devīti. Tena hi deva satta divasāni rajjam dethāti. Rājā “sādhu devi gaṇhāhī”ti āha. Sā tasmim̐ khaṇe puttam̐ alaṅkārapetvā “Temiyakumārassa idaṁ rajjan”ti nagare bherim̐ carāpetvā sakalanagaram̐ alaṅkārapetvā puttam̐ hatthikkhandham̐ āropetvā setacchattam̐ tassa matthake kārapetvā nagaram̐ padakkhiṇam̐ katvā puna āgantvā antonagaram̐ pavesetvā tam̐ sirisayane nipajjāpetvā piyaputtam̐ sabbarattim̐ yāci “tāta Temiyakumāra tam̐ nissāya soḷasa vassāni niddam̐ alabhitvā rodamānāya me akkhīni upakkāni, sokena me hadayaṁ bhijjamānaṁ viya ahosi, aham̐ tava apīṭhasappi-ādibhāvaṁ jānāmi, mā maṁ anāthaṁ karī”ti. Sā iminā upāyeneva punadivasepi punadivasepīti pañca divasāni yāci.

Rajjayācanakhaṇḍam̐ niṭṭhitam̐.

Atha chaṭṭhe divase rājā Sunandam̐ nāma sārathim̐ pakkosāpetvā “tāta Sunandasārati sve pātova avamaṅgalarathe avamaṅgala-asse yojetvā kumāram̐ tattha nipajjāpetvā pacchimadvārena nīharitvā āmakasusāne¹ catubbhittikam̐ āvāṭam̐ khaṇitvā tattha naṁ pakkhipitvā kuddālapīṭṭhena matthakam̐ bhinditvā jīvitakkhayaṁ pāpetvā upari paṁsum̐ datvā pathavivaḍḍhanakammaṁ katvā nhatvā ehi”ti āṇāpesi. So “sādhu devā”ti sampañicchi. Atha chaṭṭhampi rattim̐ devī kumāram̐ yācitvā “tāta Temiyakumāra tava pitā Kāsīrājā tam̐ sve pātova āmakasusāne nikhaṇitum̐ āṇāpesi, sve pātova maraṇam̐ pāpuṇissasi puttā”ti āha. Tam̐ sutvā mahāsattassa “tāta Temiyakumāra soḷasa vassāni tayā kato

1. Kālakaṇṇīti vadanto āmakasusāne (Syā)

vāyāmo idāni matthakaṃ patto”ti cintentassa abbhantare pīti uppajji.
Mātuyā panassa hadayaṃ bhijjamānaṃ viya ahosi, evaṃ santepi
“manoratho matthakaṃ pāpuṇissatī”ti mātuyā saddhiṃ nālapi.

Athassā rattiyaṃ accayena pātova Sunando sārathi rathaṃ yojento
devatānubhāvena mahāsattassa pāramitānubhāvena ca maṅgalarathe
maṅgala-asse yojetvā rathaṃ rājadvāre ṭhapetvā mahātalaṃ abhiruhitvā
sirigabbhaṃ pavisitvā devīṃ vanditvā evamāha “devi mayhaṃ mā kujjha,
rañño āṇa”ti vatvā puttāṃ ālīngitvā nipannaṃ devīṃ piṭṭhihatthena apānetvā
pupphakalāpaṃ viya kumāraṃ ukkhipitvā pāsādā otari. Tadā Candādevī
uraṃ paharitvā mahantena saddena paridevitvā mahātale ohīyi. Atha naṃ
mahāsatto oloketvā “mayi akathente mātā hadayena phalitena marissatī”ti
kathetukāmo hutvāpi “sace ahaṃ kathessāmi, soḷasa vassāni kato vāyāmo
me mogho bhavissati, akathento panāhaṃ attano ca mātāpitūnañca
mahājanassa ca paccayo bhavissāmi”ti adhivāsesi.

Atha naṃ sārathi rathaṃ āropetvā “pacchimadvārābhimukhaṃ rathaṃ
pesessāmi”ti cintetvā rathaṃ pesesi. Tadā mahāsattassa pāramitānubhāvena
devatāviggahito¹ hutvā rathaṃ nivattāpetvā pācīnadvārābhimukhaṃ rathaṃ
pesesi, atha rathacakkaṃ ummāre patihaññi. Mahāsattopi tassa saddaṃ
sutvā “manoratho me matthakaṃ patto”ti suṭṭhutamaṃ tuṭṭhacitto ahosi.
Ratho nagarā nikkhamitvā devatānubhāvena tiyojanikaṃ ṭhānaṃ gato.
Tattha vanaghaṭaṃ² sārathissa āmakasusānaṃ viya upaṭṭhāsi. So “idaṃ
ṭhānaṃ phāsukaṃ”ti sallakkhetvā rathaṃ maggā okkamāpetvā maggapasse
ṭhapetvā rathā oruyha mahāsattassa ābharaṇabhaṇḍaṃ omuñcitvā
bhaṇḍikaṃ katvā ekamantaṃ ṭhapetvā kuddālaṃ ādāya rathassa avidūre
ṭhāne catubbhittikaṃ āvāṭaṃ khaṇitum ārabhi.

Tato bodhisatto cintesi “ayaṃ me vāyāmakālo, ahañhi soḷasa vassāni
hatthapāde na cālesim, kiṃ nu kho me balaṃ atthi, udāhu no”ti. So utṭhāya
vāmahatthena dakkhiṇahatthaṃ, dakkhiṇahatthena

1. Devatāvikatito (Ka)

2. Vanaghaṭo (Sī, I)

vāmahatthaṃ parāmasanto ubhohi hatthehi pāde sambāhitvā rathā otaritum cittaṃ uppādesi. Tāvadevassa pādapatitaṭṭhāne vātapuṇṇabhastacammaṃ viya mahāpathavī abbhuggantvā rathassa pacchimantaṃ āhacca aṭṭhāsi. Mahāsatto rathā otaritvā katipaye vāre aparāparaṃ caṅkamitvā “imināva niyāmena ekadivasam yojanasatampi me gantum balaṃ atthi”ti ñatvā “sace sārathi mayā saddhiṃ virujjheyya, atthi nu kho me tena saha paṭivirujjhitum balan”ti upadhārento rathassa pacchimantaṃ gahetvā kumārakānaṃ kīlanayānakaṃ viya ukkhipitvā rathaṃ paribbhamento aṭṭhāsi. Athassa “atthi me tena saha paṭivirujjhitum balan”ti sallakkhetvā pasādhanatthāya cittaṃ uppajji.

Taṃkhaṇaṇṇeva Sakkassa bhavanaṃ uṇhākāraṃ dassesi. Sakko āvajjento taṃ kāraṇaṃ ñatvā “Temiya kumārassa manoratho matthakaṃ patto, idāni pasādhanatthāya cittaṃ uppannaṃ, kiṃ etassa mānusakena pasādhanena”ti dibbapasādhanam gāhāpetvā Vissakammadevaputtaṃ pakkosāpetvā “tāta Vissakamma devaputta tvaṃ gaccha, Kāsirājassa puttaṃ Temiyakumāraṃ alaṅkarohi”ti āṇāpesi. So “sādhū”ti sampaṭicchitvā Tāvatisabhanato otaritvā tassa santikaṃ gantvā dasahi dussasahashehi veṭhanaṃ katvā dibbehi ceva mānusahehi ca alaṅkārehi Sakkaṃ viya taṃ alaṅkaritvā sakaṭṭhānameva gato. So devarājalīlāya sārathissa khaṇanokāsaṃ gantvā āvāṭatīre ṭhatvā pucchanto tatiyaṃ gāthamāha—

3. “Kiṃ nu santaramānova, kāsuraṃ khaṇasi sārathi.

Putṭho me samma akkhāhi, kiṃ kāsuyā karissasī”ti.

Tattha **kāsunti** āvāṭaṃ.

Taṃ sutvā sārathi āvāṭaṃ khaṇanto uddhaṃ anoloketvāva catutthaṃ gāthamāha—

4. Raṇṇo mūgo ca pakkho ca, putto jāto acetaso.

So’ mhi raṇṇā samajjhittṭho, puttaṃ me nikhaṇaṃ vane”ti.

Tattha **pakkhoti** pīṭhasappī. “**Mūgo**”ti vacaneneva panassa badhirabhāvopi sijjhati badhirassa hi paṭivacanaṃ kathetum asakkuṇeyyattā. **Acetasoti** acittako viya jāto. Soḷasa vassāni akathitattā

evamāha. **Samajjhitt**hoti āṇatto, pesitoti attho. **Nikhaṇaṃ vaneti** vane nikhaṇeyyāsi.

Atha naṃ mahāsatto āha—

5. “Na badhiro na mūgo’smi, na pakkho na ca vīkalo¹.

Adhammaṃ sārathi kayirā, maṃ ce tvaṃ nikhaṇaṃ vane.

6. Ūrū bāhuṃ ca me passa, bhāsitañca suṇohi me.

Adhammaṃ sārathi kayirā, maṃ ce tvaṃ nikhaṇaṃ vane”ti.

Tattha **na badhi**roti samma sārathi sace taṃ rājā evarūpaṃ puttaṃ mārāpetuṃ āṇāpesi, ahaṃ pana evarūpo na bhavāmīti dīpetuṃ evamāha. **Maṃ ce tvaṃ nikhaṇaṃ vaneti** sace badhirabhāvādivirahitaṃ evarūpaṃ maṃ vane nikhaṇeyyāsi, adhammaṃ kammaṃ kareyyāsīti attho. “**Ūrū**”ti idaṃ so purimagāthaṃ sutvāpi naṃ anolokentameva disvā “alaṅkatasarīramassa dassessāmī”ti cintetvā āha. Tassattho—samma sārathi ime kañcanakadalikkhandhasadise ūrū, kanakacchaviṃ me passa, madhuravacanañca me suṇāhīti.

Tato sārathi evaṃ cintesi “ko nu kho esa, agatakālato paṭṭhāya attānameva vaṇṇeti”ti. So āvāṭakhaṇaṇaṃ pahāya uddhaṃ olokento tassa rūpasampattiṃ disvā “ayaṃ puriso ko nu kho, manusso vā devo vā”ti ajānanto imaṃ gāthamāha—

7. “Devatā nu’si gandhabbo, adu Sakko Purindado.

Ko vā tvaṃ kassa vā putto, kathaṃ jānemu taṃ mayan”ti.

Athassa mahāsatto attānaṃ ācikkhitvā dhammaṃ desento āha—

8. “Na’mhi devo na gandhabbo, na’mhi Sakko Purindado.

Kāsirañño ahaṃ putto, yaṃ kāsuyā nihaññasi.

9. Tassa rañño ahaṃ putto, yaṃ tvaṃ sammū’pajīvasi.

Adhammaṃ sārathi kayirā, maṃ ce tvaṃ nikhaṇaṃ vane.

1. Napi paṅgulo (Sī, I)

10. Yassa rukkhassa chāyāya, nisīdeyya sayeyya vā.
Na tassa sākhaṃ bhañjeyya, mittadubbho hi pāpako.

11. Yathā rukkho tathā rājā, yathā sākha tathā ahaṃ.
Yathā chāyūpago poso, evaṃ tva'masi sārathi.
Adhammaṃ sārathi kayirā, maṃ ce tvaṃ nikhaṇaṃ vane”ti.

Tattha **nihaññasīti**¹ nihanissasi. Yaṃ tvaṃ ettha nihanissāmīti saññāya kāsuraṃ khaṇasi, so ahanti dīpeti. So “rājaputto ahan”ti vuttepi na saddahatiyeva, madhurakathāya panassa bajjhitvā dhammaṃ suṇanto aṭṭhāsī. **Mittadubbhoti**² paribhuttachāyassa rukkhassa pattaraṃ vā sākhaṃ vā aṅkuraṃ vā bhañjanto mittaghātako hoti lāmakapuriso, kimaṅgaṃ pana sāmiputtaghātako. **Chāyūpagoti** paribhogatthāya chāyaṃ upagato puriso viya rājānaṃ nissaya jīvamāno tvanti vadati.

So evaṃ kathentepi bodhisatte na saddahatiyeva. Atha mahāsatto “saddahāpessāmi na”ti devatānaṃ sādhu-kārena ceva attano ghosena ca vanaghaṭaṃ unnādentō dasa mittapūjagāthā nāma ārabhi—

12. “Pahūtabhakkho bhavati, vippavuṭṭho sakaṅgharā.
Bahū naṃ upajīvanti, yo mittānaṃ na dubbhati.

13. Yaṃ yaṃ janapadaṃ yāti, nigame rājadhāniyo.
Sabbattha pūjito hoti, yo mittānaṃ na dubbhati.

14. Nā'ssa corā pasāhanti, nātimaññanti khattiyā.
Sabbe amitte tarati, yo mittānaṃ na dubbhati.

15. Akkuddho sagharaṃ eti, sabhāyaṃ paṭinandito.
Ñātīnaṃ uttamo hoti, yo mittānaṃ na dubbhati.

16. Sakkatvā sakkato hoti, garu hoti sagāravo.
Vaṇṇakittibhato hoti, yo mittānaṃ na dubbhati.

1. Nighaṇñasīti (Sī, I)

2. Mittadūbhoti (Sī, I)

17. Pūjako labhate pūjaṃ, vandako paṭivandanam.
Yasokittiṇca pappoti, yo mittānam na dubbhati.
18. Aggi yathā pajjalati, devatā’va virocati.
Siriyā ajahito hoti, yo mittānam na dubbhati.
19. Gāvo tassa pajāyanti, khetto vuttam virūhati.
Vuttānam phala’masnāti, yo mittānam na dubbhati.
20. Darito pabbatāto vā, rukkhato patito naro.
Cuto patiṭṭham labhati, yo mittānam na dubbhati.
21. Virūḷhamūlasantānam, nigrodhamiva māluto.
Amittā nappasāhanti, yo mittānam na dubbhati”ti.

Tattha **sakam gharāti**¹ sakagharā, ayameva vā pāṭho. **Na dubbhatī**ti na dussati. (**Mittānanti** Buddhādīnam kalyāṇamittānam na dubbhati.)²
“Sabbattha pūjito hoti”ti idaṃ Sīvalivatthunā vaṇṇetabbari. **Na pasāhantī**ti pasayhakāram kātum na sakkonti. Idaṃ Saṃkiccasāmaṇeravatthunā dīpetabbari. **“Nātimaññanti khattiyā”**ti idaṃ Jotikasetṭhivatthunā³ dīpetabbari **taratī**ti atikkamati. **Sagharanti** attagharam. Mittānam dubbhanto attano gharam āgacchantopi ghaṭṭitacitto kuddhova āgacchati, ayaṃ pana akuddhova sakagharam eti. **Paṭinanditoti** bahūnam sannipāṭaṭṭhāne amittadubbhino guṇakatham kathenti, tāya so paṭinandito hoti pamuditacitto.

Sakkatvā sakkato hotīti param sakkatvā sayampi parehi sakkato hoti.
Garu hoti sagāravoti paresu sagāravo sayampi parehi garuko hoti.
Vaṇṇakittibhatoti bhatavaṇṇakitti, guṇaṇceva kittisaddaṇca ukkhipitvā caranto nāma hotīti attho. **Pūjakoti** mittānam pūjako hutvā sayampi pūjaṃ labhati. **Vandakoti** Buddhādīnam kalyāṇamittānam vandako hutvā punabbhave paṭivandanam labhati. **Yasokittiṇcā**ti issariyaparivāraṇceva guṇakittiṇca pappoti. Imāya gāthāya Cittagahapatino vatthu⁴ kathetabbari.

1. Sakā gharāti (Sī, I)

3. Jotipālavatthunā (Sī, I)

2. () Sī-Syā-I-potthakesu natthi.

4. Khu 1. 23 piṭṭhe.

Pajjalatīti issariyaparivārena pajjalati. **Siriyā ajahito hotī**ti ettha Anāthapiṇḍikassa vatthu¹ kathetabbaṃ. **Asnātī**ti paribhuñjati. “**Patitṭhaṃ labhatī**”ti idaṃ **Cūlapadumajātakena**² dīpetabbaṃ. **Virūḷhamūlasantānanti** vadḍhitamūlapārohaṃ. **Amittā nappasāhantī**ti ettha Kuraraghariyasoṇattherassa mātu gehaṃ pavitṭhacoravatthu kathetabbaṃ.

Sunando sārathi ettakāhi gāthāhi dhammaṃ desentampi taṃ asaṇṇānitvā “ko nu kho ayan”ti āvāṭakhaṇanaṃ pahāya rathasamīpaṃ gantvā tattha taṇca pasādhanabhaṇḍaṇca ubhayaṃ adisvā puna āgantvā olokento taṃ saṇṇānitvā tassa pādesu patitvā añjaliṃ paggayha yācanto imaṃ gāthamāha—

22. “Ehi taṃ paṭinessāmi, rājaputta sakaṃ gharaṃ.

Rajjaṃ kārehi bhaddante, kiṃ araṇṇe karissasī”ti.

Atha naṃ mahāsatto āha—

23. “Alaṃ me tena rajjena, ñātakehi dhanena vā.

Yaṃ me adhammacariyāya, rajjaṃ labbhettha sārathi”ti.

Tattha **alanti** paṭikkhepavacanāṃ.

Sārathi āha—

24. “Puṇṇapattaṃ maṃ lābhehi, rājaputta ito gato.

Pitā mātā ca me dajjuṃ, rājaputta tayī gate.

25. Orodhā ca kumārā ca, vesiyānā ca brāhmaṇā.

Tepi attamanā dajjuṃ, rājaputta tayī gate.

26. Hatthārohā anīkaṭṭhā, rathikā pattikārakā.

Tepi attamanā dajjuṃ, rājaputta tayī gate.

27. Bahudhaññā janapadā³, negamā ca samāgatā.

Upāyanāni me dajjuṃ, rājaputta tayī gate”ti.

1. Khu 1. 31 piṭṭhe.

2. Khu 5. 50 piṭṭhe.

3. Bahū jānapadā cañṇe (Sī, I)

Tattha **punṇapattanti** tuṭṭhidāyaṃ. **Dajjunti** sattaratanavassam vassantā viya mama ajjhāsayaṇapūraṇaṃ tuṭṭhidāyaṃ dadeyyuṃ. Idaṃ so “appeva nāma mayi anukampāya gaccheyyā”ti cintetvā āha. **Vesiyānā cāti** vessā ca. **Upāyanānīti** paṇṇākārāni.

Atha naṃ mahāsatto āha—

28. “Pitu mātu ca’haṃ catto, raṭṭhassa nigamassa ca.
Atha sabbakumārānaṃ, natthi mayhaṃ sakaṃ ghamaṃ.

29. Anuññāto ahaṃ matyā, sañcatto pitarā mahaṃ.
Eko’raññe pabbajito, na kāme abhipatthaye”ti.

Tattha **pitu mātu cāti** pitarā ca mātaraṃ ca ahaṃ catto. Itaresupi eseva nayo. **Matyāti** samma sārathi ahaṃ sattāhaṃ rajjaṃ paricchinditvā varaṃ gaṇhantiyā mātaraṃ anuññāto nāma. **Sañcattoti** suṭṭhu catto. **Pabbajitoti** pabbajitvā araññe vasanathāya nikkhantoti attho.

Evam mahāsattassa attano guṇe kathentassa pīti uppajji, tato pītivegena udānaṃ udānento āha—

30. “Api ataramānānaṃ, phalāsāva samijjhati.
Vipakkabrahmacariyo’smi, evaṃ jānāhi sārathi.

31. Api ataramānānaṃ, sammadattho vipaccati.
Vipakkabrahmacariyo’smi, nikkhanto akutobhaya”ti.

Tattha **phalāsāvāti** ataramānassa mama soḷasavassehi katavāyāmassa samiddhaṃ ajjhāsayaṇaphalaṃ dassetuṃ evamāha.

Vipakkabrahmacariyo’smīti niṭṭhappattamanoratho. **Sammadattho vipaccatīti** sammā upāyena kāraṇena kattabbakiccaṃ sampajjati.

Sārathi āha—

32. “Evaṃ vaggukatho santo, viṣaṭṭhavacano ca’si.
Kasmā pitu ca mātucca, santike na bhaṇī tadā”ti.

Tattha **vaggukathoti** sakhilakatho¹.

1. Vaggukathoti salīlakatho (Sī, I), vaggukathoti madhurakatho sakhilakatho (Syā)

Tato mahāsatto āha—

33. “Nā’haṃ asandhitā pakkho, na badhiro asotatā.
Nā’haṃ ajivhatā mūgo, mā maṃ mūga’madhārayi.
34. Purimaṃ sarāma’haṃ jātiṃ, yattha rajja’makārayiṃ.
Kārayitvā tahiṃ rajjaṃ, pāpatthaṃ nirayaṃ bhusaṃ.
35. Vīsatiñceva vassāni, tahiṃ rajja’makārayiṃ.
Asītivassasahassāni, nirayamhi apaccisaṃ.
36. Tassa rajjassa’haṃ bhīto, mā maṃ rajjā’bhisecayum.
Tasmā pitu ca mātucca, santike na bhaṇiṃ tadā.
37. Ucchaṅge maṃ nisādetvā, pitā atthā’nusāsati.
Ekaṃ hanatha bandhatha, ekaṃ khārāpatacchikaṃ.
Ekaṃ sūlasmiṃ uppetha, iccassa manusāsati.
38. Tāyā’haṃ pharusaṃ sutvā, vācāyo samudīritā.
Amūgo mūgavaṇṇena, apakkho pakkhasammato.
Sake muttakarīsasmiṃ, acchā’haṃ samparipluto.
39. Kasiraṅca parittaṅca, taṅca dukkhena saṃyutaṃ.
Ko’maṃ jīvita’māgamma, veraṃ kayirātha kenaci.
40. Paññāya ca alābhena, dhammassa ca adassanā.
Ko’maṃ jīvita’māgamma, veraṃ kayirātha kenaci.
41. Api ataramānānaṃ, phalāsāva samijjhati.
Vipakkabrahmacariyo’smi, evaṃ jānāhi sārathi.
42. Api ataramānānaṃ, sammadattho vipaccati.
Vipakkabrahmacariyo’smi, nikkhanto akutobhaya”ti.

Tattha **asandhitā**ti sandhīnaṃ abhāvena¹. **Asotatā**ti sotānaṃ abhāvena.
Ajivhatāti samparivattanajivhāya abhāvena mūgo ahaṃ

1. Asatthitāti satthīnaṃ abhāvena (Sī)

na bhavāmi. **Yatthāti** yāya jātiyā Bārānasinagare rajjam akārayim.
Pāpatthanti pāpataṃ. Patito asmīti vadati. **Rajjā’bhisecayunti** rajje
 abhisecayum. **Nisādetvāti**¹ nisīdāpetvā. **Atthānusāsati** attham² anusāsati.
Khārāpatacchikanti sattihi paharivā khārāhi patacchikaṃ karotha.
Uppethāti³ āvunatha. **Iccassa manusāsati** evamassa attham anusāsati.
Tāyā’hanti tāyo vācāyo aham⁴. **Pakkhasammatoti** pakkho iti sammato
 ahoṣim. **Acchā’hanti** acchim aham, avasinti attho. **Sampariplutoti**
 samparikiṇṇo, nimuggo hutvāti attho.

Kasiranti dukkham. **Parittanti** appaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti—samma sārathi
 sacepi sattānaṃ jīvitaṃ dukkhampi samānaṃ bahuciraṭṭhitikaṃ bhaveyya,
 pattheyya⁵, parittampi samānaṃ sace sukham bhaveyya, pattheyya⁵, idaṃ
 pana kasiraṇca parittaṇca sakalena vaṭṭadukkhena saṃyuttaṃ sannihitaṃ
 omadditaṃ. **Ko’manti** ko imaṃ. **Veranti** paṇātipātādīpaṇcavidhaṃ veraṃ.
Kenacīti kenaci kāraṇena. **Paññāyāti** vipassanāpaññāya alābhena.
Dhammassāti sotāpattimaggassa adassanena. Puna udānagāthāyo
 agantukāmatāya thirabhāvadassanatthaṃ kathesi.

Taṃ sutvā Sunando sārathi “ayaṃ kumāro evarūpaṃ rajjasirim
 kuṇapaṃ viya chaḍḍetvā attano adhiṭṭhānaṃ abhinditvā ‘pabbajissāmī’ti
 araṇṇaṃ pavīṭṭho, mama iminā dujjīvitena ko attho, ahampi tena saddhim
 pabbajissāmī”ti cintetvā imaṃ gāthamāha—

43. “Ahampi pabbajissāmi, rājaputta tavantike.

Avhāyassu maṃ bhaddante, pabbajjā mama rucati”ti.

Tattha **tavantiketi** tava santike. **Avhāyassūti** “ehi pabbajāhī”ti
 pakkosassu.

Evam tena yācitopi mahāsatto “sacāhaṃ idāneva taṃ pabbājessāmi,
 mātāpitaro idha nāgacchissanti, atha nesaṃ parihāni bhavissati, ime assā ca
 ratho ca pasādhanabhaṇḍaṇca idheva nassissanti, ‘yakkho so, khādito nu
 kho tena sārathī’ti

1. Nisīdetvāti (Sī, I)

2. Micchā-atthaṃ (Syā)

3. Appethāti (Sī), accethāti (I)

4. Tassāhanti tassa aham (Sī, I)

5. Vaṭṭeyya (Sī, I)

garahāpi me uppajjissatī”ti cintetvā attano ca garahāmocanattam
mātāpitūnañca vuḍḍhim sampassanto asse ca rathañca pasādhanabhaṇḍaṇca
tassa iṇaṁ katvā dassento imaṁ gāthamāha—

44. “Ratham niyyādayitvāna, anaṇo ehi sārathi.
Anaṇassa hi pabbajjā, etaṁ isihi vaṇṇitan”ti.

Tattha **etanti** etaṁ pabbajjākaraṇaṁ Buddhādīhi isihi vaṇṇitaṁ
pasatthaṁ thomitaṁ.

Taṁ sutvā sārathi “sace mayi nagaraṁ gate esa aññattha gaccheyya,
pitā cassa imaṁ pavattiṁ sutvā ‘puttaṁ me dassehī’ti puna āgato imaṁ na
passeyya rājadaṇḍaṁ me kareyya, tasmā ahaṁ attano guṇaṁ kathetvā
aññatthāgamanatthāya paṭiññaṁ gaṇhissāmi”ti cinto gāthādvayamāha—

45. “Yadeva tyā’haṁ vacanaṁ, akaraṁ bhadda’matthu te.
Tadeva me tvaṁ vacanaṁ, yācito kattu’marahasi.

46. Idheva tāva acchassu, yāva rājāna’manaye.
Appeva te pitā disvā, patīto sumano siyā”ti.

Tato mahāsatto āha—

47. “Karomi te’taṁ vacanaṁ, yaṁ maṁ bhaṇasi sārathi.
Ahampi daṭṭhukāmo’smi, pitaraṁ me idhā’gataṁ.

48. Ehi samma nivattassu, kusalaṁ vajjāsī nātināṁ.
Mātaraṁ pitaraṁ mayhaṁ, vutto vajjāsī vandanaṁ”ti.

Tattha **karomi te’tanti** karomi te etaṁ vacanaṁ. **Ehi samma nivattassūti**
samma sārathi tattha gantvā ehi, ettova khippameva nivattassu. **Vutto**
vajjāsīti mayā vutto hutvā “putto vo Temiyakumāro vandatī”ti vandanaṁ
vadeyyāsīti attho.

Iti vatvā mahāsatto suvaṇṇakadali viya onamitvā pañcapaṭiṭṭhitena
Bāraṇasinagarābhimukho mātāpitara vanditvā sārathissa

sāsanam adāsi. So sāsanam gahetvā kumāram padakkhiṇam katvā rathamāruyha nagarābhimukho pāyāsi. Tamattham pakāsento Satthā āha—

49. “Tassa pāde gahetvāna, katvā ca nam padakkhiṇam.
Sārathi ratha’māruyha, rājadvāram upāgamī”ti.

Tassattho—bhikkhave evam vutto so sārathi tassa kumārassa pāde gahetvā tam padakkhiṇam katvā ratham āruyha rājadvāram upāgamīti.

Tasmim khaṇe Candādevī sīhapañjaram vivaritvā “kā nu kho me puttassa pavattī”ti sārathissa āgamanamaggaṃ oloketi tam ekakaṃ āgacchantam disvā uram paharitvā paridevi. Tamattham pakāsento Satthā āha—

50. “Suññam mātā ratham disvā, ekaṃ sārathi’māgataṃ.
Assupuññehi nettehi, rodanti nam udikkhati.

51. Ayam so sārathi eti, nihantvā mama atrajam.
Nihato nūna me putto, pathabyā bhūmivaḍḍhano.

52. Amittā nūna nandanti, patitā nūna verino.
Āgataṃ sārathim disvā, nihantvā mama atrajam.

53. Suññam mātā ratham disvā, ekaṃ sārathi’māgataṃ.
Assupuññehi nettehi, rodanti paripucchi nam.

54. Kinu mūgo kinu pakkho, kinu so vilapī tadā.
Nihaññamāno bhūmiyā, tam me akkhāhi sārathi.

55. Katham hatthehi pādehi, mūgapakkho vivajjayi.
Nihaññamāno bhūmiyā, tam me akkhāhi pucchito”ti.

Tattha **mātā**ti Temiyakumārassa mātā. **Pathabyā bhūmivaḍḍhanoti** so mama putto bhūmivaḍḍhano hutvā pathabyā nihato nūna. **Rodanti paripucchi nanti** tam ratham ekamantaṃ ṭhapetvā mahātalam abhiruyha Candādevim vanditvā ekamante ṭhitaṃ sārathim paripucchi. **Kinnūti** kim nu so

mama putto mūgo eva pakkho eva. **Tadā**ti yadā naṃ tvaṃ kāsuyaṃ pakkhipitvā kuddālena matthake pahari, tadā. **Nihaññamāno bhūmiyā**ti tayā bhūmiyaṃ nihaññamāno kiṃ nu vilapi. **Taṃ** meti taṃ sabbaṃ aparihāpetvā me akkhāhi. **Vivajjayī**ti “apehi sārathi, mā maṃ mārehī”ti kathaṃ hatthehi pādehi ca phandanto taṃ apanudi¹, taṃ me kathehīti attho.

Tato sārathi āha—

56. “Akkheyyaṃ te ahaṃ ayye, dajjāsī abhayaṃ mama.

Yaṃ me suttaṃ vā diṭṭhaṃ vā, rājaputtassa santike”ti.

Tattha **dajjāsī**ti sace abhayaṃ dadeyyāsī, so idaṃ “sacāhaṃ ‘tava putto neva mūgo na pakkho madhurakatho dhammakathiko’ti vakkhāmi, atha ‘kasmā taṃ gahetvā nāgatosī’ti rājā kuddho rājadaṇḍampi me kareyya, abhayaṃ tava yācissāmi”ti cintetvā āha.

Atha naṃ Candādevī āha—

57. “Abhayaṃ samma te dammi, abhīto bhaṇa sārathi.

Yaṃ te suttaṃ vā diṭṭhaṃ vā, rājaputtassa santike”ti.

Tato sārathi āha—

58. “Na so mūgo na so pakkho, viṣaṭṭhavacono ca so.

Rajjassa kira so bhīto, akarā ālaye bahū.

59. Purimaṃ sarati so jātiṃ, yattha rajja’makārayi.

Kārayitvā tahiṃ rajjaṃ, pāpattha nirayaṃ bhusaṃ.

60. Visatiñceva vassāni, tahiṃ rajja’makārayi.

Asītivassasahassāni, nirayamhi apacci so.

61. Tassa rajjassa so bhīto, mā maṃ rājā’bhisecayum.

Tasmā pitu ca mātucca, santike na bhaṇī tadā.

62. Aṅgapaccaṅgasampanno, ārohapariṇāhavā.

Visatṭhavacano pañño, magge saggassa tiṭṭhati.

63. Sace tvaṃ datṭhukāmā'si, rājaputtaṃ tava'trajaṃ.

Ehi taṃ pāpayissāmi, yattha sammati Temiyo'ti.

Tattha **visatṭhavacanoti** apalibuddhakatho. **Akarā ālaye bahūti** tumhākaṃ vañcanāni bahūni akāsi. **Paññoti** paññavā. **Sace tvanti** rājānaṃ dhuraṃ katvā ubhopi te evamāha. **Yattha sammati temiyoti** yattha vo putto mayā gahitapaṭiñño hutvā acchati, tattha pāpayissāmi, idāni papañcaṃ akatvā lahuṃ gantuṃ vaṭṭatīti āha.

Kumāro pana sārathim pesetvā pabbajitukāmo ahosi. Tadā Sakko tassa manam ṇatvā tasmim khaṇe Vissakammadevaputtaṃ pakkosāpetvā “tāta Vissakammadevaputta Temiyakumāro pabbajitukāmo, tvaṃ tassa paṇṇasālaṇca pabbajitaparikkhāraṇca māpetvā ehi”ti pesesi. So “sādhū”ti sampaṭicchitvā vegena gantvā tiyojanike vanasaṇḍe attano iddhibalena ramaṇīyaṃ assamaṃ māpetvā rattiṭṭhānadivāṭṭhānaṇca pokkharāṇiṇca āvāṭaṇca akālaphalasampannaṃ rukkhāṇca katvā paṇṇasālasamīpe catuvīsatihatthappamāṇaṃ caṅkamaṃ māpetvā antocaṅkame ca phalikavaṇṇaṃ ruciraṃ vālukaṃ okiritvā sabbe pabbajitaparikkhāre māpetvā “ye pabbajitukāmā, te ime gahetvā pabbajantū”ti bhittiyaṃ akkharāni likhitvā caṇḍavāle ca amanāpasadde sabbe migapakkhino ca palāpetvā sakaṭṭhānameva gato.

Tasmim khaṇe mahāsatto taṃ disvā sakkadattiyabhāvaṃ ṇatvā paṇṇasālaṃ pavisitvā vatthāni apānetvā rattavākacīraṃ nivāsetvā ekaṃ pārūpitvā ajinacammaṃ ekaṃse katvā jaṭamaṇḍalaṃ bandhitvā kājaṃ aṃse katvā kattaradaṇḍamādāya paṇṇasālato nikkhamitvā pabbajitasirim samubbahanto¹ aparāparaṃ caṅkamitvā “aho sukhaṃ, aho sukhaṃ”ti udānaṃ udānento paṇṇasālaṃ pavisitvā kaṭṭhattharaṇe nisinna pañca abhiññā aṭṭha samāpattiyo ca nibbattetvā sāyanhasamaye paṇṇasālato nikkhamitvā caṅkamanakoṭiyaṃ ṭhitakārarukkhato paṇṇāni

1. Samuṭṭhahanto (Syā, Ka)

gahetvā sakkadattiyabhājane aloṇake atakke nidhūpane uḍaḍe sedetvā amataṃ viya paribhuñjitvā cattāro brahmavihāre bhāvetvā tattha vāsaṃ kappesi.

Kāsirājāpi Sunandasārathissa vacanaṃ sutvā Mahāsenaguttaṃ pakkosāpetvā taramānarūpova gamanasajjaṃ¹ kāretuṃ āha—

64. “Yojayantu rathe asse, kacchaṃ nāgāna bandhatha.

Uḍirayantu saṅkhapaṇavā, vādantu ekapokkharā.

65. Vādantu bherī sannaddhā, vaggū vādantu dundubhī.

Negamā ca maṃ anventu, gacchaṃ puttānivedako.

66. Orodhā ca kumārā ca, vesiyānā ca brāhmaṇā.

Khippaṃ yānāni yojentu, gacchaṃ puttānivedako.

67. Hatthārohā anīkaṭṭhā, rathikā pattikārakā.

Khippaṃ yānāni yojentu, gacchaṃ puttānivedako.

68. Samāgatā jānapadā, negamā ca samāgatā.

Khippaṃ yānāni yojentu, gacchaṃ puttānivedako”ti.

Tattha **uḍirayantūti** saddaṃ muñcantu. **Vādantūti**² vajjantu. **Ekapokkharāti** ekamukhabheriyo. **Sannaddhāti** suṭṭhu naddhā. **Vaggūti** madhurassarā. **Gacchanti** gamissāmi. **Puttānivedakoti** puttassa nivedako ovāḍako hutvā gacchāmi. Taṃ ovaditvā mama vacanaṃ gāhāpetvā tattheva taṃ ratanarāsīmhi ṭhapetvā abhisiñcitvā ānetuṃ gacchāmīti adhippāyenevamāha. **Negamāti** kuṭumbikajānā. **Samāgatāti** sannipatitā hutvā.

Evam raññā āṇattā sārathino asse yojetvā rathe rājadvāre ṭhapetvā rañño ārocesuṃ. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

69. “Asse ca sārathī yutte, sindhave sīghavāhane.

Rājadvāraṃ upāgacchuṃ, yuttā deva ime haya”ti.

1. Gamanaparivacchaṃ (Sī, I)

2. Vadantūti (Sī, I), nadantūti (Syā)

Tattha **asseti** sindhave sindhavajātike sīghavāhane javasampanne asse ādāya. **Sārathī**ti sārathino. **Yutteti** rathesu yojite. **Upāgacchunti** te rathesu yutte asse ādāya āgamaṃsu, āgantvā ca pana “yuttā deva ime hayā”ti ārocesuṃ.

Tato sārathīnaṃ vacanaṃ sutvā rājā upaḍḍhagāthamāha—

70. “Thūlā javena hāyanti, kisā hāyanti thāmunā”ti.

Taṃ sutvā sārathinopi upaḍḍhagāthamāhaṃsu—

“Kise thūle vivajjetvā, saṃsaṭṭhā yojitā hayā”ti.

Tassattho—deva kise ca thūle ca evarūpe asse aggaṇhitvā vayena vaṇṇena javena balena sadisā hayā yojitāti.

Atha rājā puttassa santikaṃ gacchanto cattāro vaṇṇe aṭṭhārasa seniyo sabbañca balakāyaṃ sannipātāpesi. Tassa sannipātentasseva tayo divasā atikkantā. Atha catutthe divase Kāsirājā nagarato nikkhamitvā gahetabbayuttakaṃ gāhāpetvā assamapadaṃ gantvā puttena saddhiṃ paṭinandito paṭisanthāramakāsi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

71. “Tato rājā taramāno, yuttamāruiya sandanaṃ.

Itthāgāraṃ ajjhabhāsi, sabbāva anuyātha maṃ.

72. Vāḷabījanimuḥhisaṃ, khaggaṃ chattañca paṇḍaraṃ.

Upādhī ratha’ māruya, suvaṇṇehi alaṅkatā.

73. Tato sa rājā pāyāsi, purakkhatvāna sārathinṃ.

Khippameva upāgacchi, yattha sammati Temiyo.

74. Tañca disvāna āyantaṃ, jalanta’ miva tejasā.

Khattasaṃghapariyūḷhaṃ, Temiyo eta’ dabravi.

75. Kacci nu tāta kusalaṃ, kacci tāta anāmayam.

Sabbā ca rājakaññāyo, arogā mayha mātaro.

76. Kusalañceva me putta, atho putta anāmayam.
Sabbā ca rājakaññāyo, arogā tuyha mātaro.
77. Kacci amajjapo tāta, kacci te suramappiyam.
Kacci sacce ca dhamme ca, dāne te ramate mano.
78. Amajjapo aham putta, atho me suramappiyam.
Atho sacce ca dhamme ca, dāne me ramate mano.
79. Kacci arogam yoggam te, kacci vahati vāhanam.
Kacci te byādhayo natthi, sarīrassu'patāpanā.
80. Atho arogam yoggam me, atho vahati vāhanam.
Atho me byādhayo natthi, sarīrassu'patāpanā.
81. Kacci antā ca te phītā, majjhe ca bahalā tava.
Koṭṭhāgārañca kosañca, kacci te paṭisanthataṃ.
82. Atho antā ca me phītā, majjhe ca bahalā mama.
Koṭṭhāgārañca kosañca, sabbam me paṭisanthataṃ.
83. Svāgataṃ te mahārāja, atho te adurāgataṃ.
Patiṭṭhapentu pallaṅkam, yattha rājā nisakkaṭi'ti.

Tattha **upādhi**¹ **ratha'māruyha**ti suvaṇṇapādukā ca ratham āropentūti attho². Ime tayo pāde puttassa tattheva abhisekakaraṇatthāya “pañca rājakakudhabhaṇḍāni gaṇhāthā”ti āṇāpento rājā āha. **Suvaṇṇehi alaṅkatā**ti idaṃ pādukam sandhāyāha. **Upāgacchī**ti upāgato ahosi. Kāya velāyāti? Mahāsattassa kārapaṇṇāni pacitvā nibbāpentassa nisinnavelāya. **Jalantamiva tejasā**ti rājatejasa jalantaṃ viya. **Khattasamghaparibhū**hanti kathāphāsukena amaccasamghena parivutaṃ, khattiyasamūhehi vā parivāritaṃ. **Eta'dabravī**ti Kāsirājānam bahi khandhāvāram

1. Upādī (Sī, Syā, I)

2. Āruyantu (Sī, I), āruyha (Syā)

nivāsāpetvā¹ padasāva paṇṇasālaṃ āgantvā taṃ vanditvā nisinnaṃ
paṭisanthāraṃ karonto etaṃ vacanaṃ abravi.

Kusalaṃ anāmayanti ubhayenapi padena ārogyameva pucchati. **Kacci amajjapoti** kacci majjaṃ na pivasīti pucchati. “**Appamatto**”tipi² pāṭho, kusaladhammesu nappamajjasīti attho. **Suramappiyanti** surāpānaṃ appiyaṃ. “Suramappiyā”tipi pāṭho, surā appiyāti attho. **Dhammeti** dasavidhe rājadhamme. **Yogganti** yuge yuñjitabbaṃ **te** tava assaḡoṇādikāṃ. **Kacci vahatīti** kacci arogaṃ hutvā vahati. **Vāhananti** hatthi-assādi sabbaṃ vāhanaṃ. **Sarīrassu’patāpanāti** sarīrassa upatāpakarā. **Antāti** paccantajanapadā. **Phītāti** iddhā subhikkhā, vatthābharaṇehi vā annapānehi vā paripuṇṇā gālhavāsā. **Majjhe cāti** raṭṭhassa majjhe. **Bahalāti** gāmanigamā ghanavāsā. **Paṭisanthatanti** paṭicchāditaṃ guttaṃ, paripuṇṇaṃ vā. **Yattha rājā nisakkatīti** yasmaṃ pallaṅke rājā nisīdissati, taṃ paññāpentūti vadati.

Rājā mahāsatte gāravena pallaṅke na nisīdati. Atha mahāsatto “sace pallaṅke na nisīdati, paṇṇasanthāraṃ paññāpethā”ti vatvā tasmiṃ paññatte nisīdanatthāya rajānaṃ nimantento gāthamāha—

84. “Idheva te nisīdassu, niyate paṇṇasanthare.

Etto udakamādāya, pāde pakkhālayassu te”ti.

Tattha **niyateti** susanthate. **Ettoti** paribhoga-udakaṃ dassento āha.

Rājā mahāsatte gāravena paṇṇasanthārepi anisīditvā bhūmiyaṃ eva nisīdi. Mahāsattopi paṇṇasālaṃ pavisitvā taṃ kārapaṇṇakaṃ nīharitvā rājānaṃ tena nimantento gāthamāha—

85. “Idampi paṇṇakaṃ mayhaṃ, randhaṃ rāja aloṇakaṃ.

Paribhuñja mahāraja, pāhuno me’si’dhāgato”ti.

1. Nivesetvā (Sī, I)

2. Appamajjotipi (Sī, Syā)

Atha nam rājā āha—

86. “Na cāhaṃ paṇṇaṃ bhuñjāmi, na he’taṃ mayha bhojanaṃ.
Sālīnaṃ odanaṃ bhuñje, suciṃ maṃsūpasecanaṃ”ti.

Tattha **na cāhanti** paṭikkhepavacanaṃ.

Rājā tathārūpaṃ attano rājabhojanaṃ vaṇṇetvā tasmim mahāsatte gāravena thokaṃ paṇṇakaṃ hatthatale ṭhapetvā “tāta tvaṃ evarūpaṃ bhojanaṃ bhuñjasī”ti puttana saddhiṃ piyakathaṃ kathento nisīdi. Tasmim khaṇe Candādevī orodhena parivutā ekamaggena āgantvā bodhisattassa assamapadaṃ patvā piyaputtaṃ disvā tattheva patitvā visaññī ahoṣi. Tato paṭiladdhassāsā patitaṭṭhānato uṭṭahitvā āgantvā bodhisattassa pāde daḥhaṃ gahetvā vanditvā assupuṇṇehi nettehi roditvā vandanaṭṭhānato uṭṭhāya ekamantaṃ nisīdi. Atha nam rājā “bhadde tava puttassa bhojanaṃ passāhī”ti vatvā thokaṃ paṇṇakaṃ tassā hatthe ṭhapetvā sesa-itthīnampi thokaṃ thokaṃ adāsi. Tā sabbāpi “sāmi evarūpaṃ bhojanaṃ bhuñjasī”ti vadantiyo taṃ gahetvā attano attano sīse katvā “atidukkaraṃ karosi sāmi”ti vatvā namassamānā nisīdimṣu. Rājā puna “tāta idaṃ mayhaṃ acchariyaṃ hutvā upaṭṭhātī”ti vatvā imaṃ gāthamāha.

87. “Accherakaṃ maṃ paṭibhātī, ekakampi rahogataṃ.
Edisaṃ bhuñjamānānaṃ, kena vaṇṇo pasīdatī”ti.

Tattha **ekakanti** tāta taṃ ekakampi rahogataṃ iminā bhojanena yāpentaṃ disvā mama acchariyaṃ hutvā upaṭṭhātī. **Edisanti** evarūpaṃ aloṇakaṃ atakkaṃ nidhūpanaṃ randhaṃ pattaṃ¹ bhuñjantānaṃ kena kāraṇena vaṇṇo pasīdatīti nam pucchi.

Athassa so ācikkhanto āha—

88. “Eko rāja nipajjāmi, niyate paṇṇasanthare.
Tāya me ekaseyyāya, rāja vaṇṇo pasīdatī.

1. Udakena seditaṃ bhojanaṃ (Syā)

89. Na ca nettimsabandhā me, rājarakkhā upaṭṭhitā.
Tāya me sukhasceyyāya, rāja vaṇṇo pasīdati.

90. Atītaṃ nānusocāmi, nappajappāmi' nāgataṃ.
Paccuppanna yāpemi, tena vaṇṇo pasīdati.

91. Anāgatappajappāya, atītassā' nusocanā.
Etena bālā sussanti, naḷova harito luto'ti.

Tattha **nettimsabandhā**ti khaggabandhā¹. **Rājarakkhā**ti rājānaṃ rakkhitā². **Nappajappāmi**ti na patthemī. **Haritoti** haritavaṇṇo. **Lutoti** luñcitvā ātape khittanaḷo viya.

Atha rājā “idheva naṃ abhisiñcitvā ādāya gamissāmi”ti cintetvā rajjena nimantento āha—

92. “Hatthānīkaṃ rathānīkaṃ, asse pattī ca vammīno.
Nivesanāni rammāni, ahaṃ putta dadāmi te.

93. Itthāgārampi te dammi, sabbālāṅkārabhūsitāṃ.
Tā putta paṭipajjassu, tvaṃ no rājā bhavissasi.

94. Kusalā naccagītassa, sikkhitā cāturi'tthiyo.
Kāme taṃ ramayissanti, kiṃ araṇṇe karissasi.

95. Paṭirājūhi te kaṇṇā, ānayissaṃ alaṅkatā.
Tāsu putte janetvāna, atha pacchā pabbajissasi.

96. Yuvā ca daharo cā'si, paṭhamuppattiko susu.
Rajjaṃ kārehi bhaddante, kiṃ araṇṇe karissasi'ti.

Tattha **hatthānīkanti** dasahatthiyo paṭṭhāya hatthānīkaṃ nāma, tathā **rathānīkaṃ**. **Vamminoti** vammabaddhasūrayodhe. **Kusalā**ti chekā. **Sikkhitā**ti aññesupi itthikiccesu sikkhitā. **Cāturi'tthiyoti** caturā vilāsā itthiyo, atha vā caturā nagarā itthiyo, atha vā

1. Nettimsabaddhāti khaggabaddhā (Sī, I)

2. Rājarakkhikā (Sī, I)

caturā nāma nāṭakitthiyo¹. **Paṭirājūhi te kaññāti** aññehi rājūhi tava
rājakaññāyo ānayissāmi. **Yuvāti** yobbanappatto. **Daharoti** taruṇo.
Paṭhamuppattikoti paṭhamavayena uppattito samuggato. **Susūti** atitaruṇo.

Ito paṭṭhāya bodhisattassa dhammakathā hoti—

97. “Yuvā care brahmacariyaṃ, brahmacārī yuvā siyā.
Daharassa hi pabbajjā, etaṃ isihi vaṇṇitaṃ.
98. Yuvā care brahmacariyaṃ, brahmacārī yuvā siyā.
Brahmacariyaṃ carissāmi, nāhaṃ rajjena matthiko.
99. Passāmi vo’haṃ daharaṃ, amma tāta vadantaraṃ.
Kicchāladdhaṃ piyaṃ puttaṃ, appatvāva jaraṃ mataṃ.
100. Passāmi vo’haṃ dahariṃ, kumāriṃ cārudassaniṃ.
Navavaṃsakaḷīraṃva, paluggaṃ jīvitakkhayaṃ.
101. Daharāpi hi mīyanti, narā ca atha nāriyo.
Tattha ko vissase poso, ‘daharo’mhī”ti jīvite.
102. Yassa ratyā vivasāne, āyu appataraṃ siyā.
Appodake’va macchānaṃ, kinnu komāraṃ tahiṃ.
103. Nicca’mabbhāhato loko, niccañca parivārito.
Amoghāsu vajantīsu, kiṃ maṃ rajje’bhisiñcasī”ti.
Kāsirājā āha—
104. “Kena mabbhāhato loko, kena ca parivārito.
Kāyo amoghā gacchanti, taṃ me akkhāhi pucchito”ti.
Bodhisatto āha—
105. “Maccunā’bbhāhato loko, jarāya parivārito.
Ratyō amoghā gacchanti, evaṃ jānāhi khattiya.

1. Caturitthiyoti caturā nāgarakitthiyo (Sī, I)

106. Yathāpi tante vitate, yaṃ ya’devūpavīyati.
Appakaṃ hoti vetabbaṃ, evaṃ maccāna jīvitaṃ.

107. Yathā vārivaho pūro, gacchaṃ nupanivattati.
Eva’ māyu manussānaṃ, gacchaṃ nupanivattati.

108. Yathā vārivaho pūro, vahe rukkhe’pakūlaje.
Evaṃ jarāmaraṇena, vuyhante sabbapāṇino”ti.

Tattha **brahmacārī yuvā siyāti** brahmacariyaṃ caranto yuvā bhaveyya¹. **Isīhi vaṇṇitanti** Buddhādīhi isīhi thomitāṃ pasatthaṃ. **Nāhaṃ rajjena matthikoti** ahaṃ rajjena atthiko na homi. **Amma tāta vadantaranti**² “amma tāta”ti vadantaṃ. **Palugganti** maccunā luṇcivā gahitaṃ. **Yassa ratyā vivasāneti** mahārāja yassa mātukucchimhi paṭisandhiggahaṇakālato paṭṭhāya rattidivātikkamena appataraṃ āyu hoti. **Komārakaṃ tahinti** tasmiṃ vaye taruṇabhāvo kiṃ karissati.

Kena mabbhāhatoti kena abbhāhato. Idaṃ rājā saṃkhittena bhāsitassa atthaṃ ajānantova pucchati. **Ratyoti** rattiyo. Tā hi imesaṃ sattānaṃ āyuṇca vaṇṇaṇca balaṇca khepentiyo eva gacchantīti amoghā gacchanti nāmāti veditabbaṃ. **Yaṃ ya’devūpavīyatīti** yaṃ yaṃ tantaṃ upavīyati. **Vetabbanti** tantasmīṃ vīte sesaṃ vetabbaṃ yathā appakaṃ hoti, evaṃ sattānaṃ jīvitaṃ. **Nupanivattatīti** tasmiṃ tasmiṃ khaṇe gataṃ gatameva hoti, na upanivattati³. **Vahe rukkhe’pakūlajeti** upakūlaje rukkhe vaheyya.

Rājā mahāsattassa dhammakathaṃ sutvā “kiṃ me gharāvāsenā”ti ativiya ukkaṇṭhito pabbajitukāmo hutvā “nāhaṃ tāva puna nagaraṃ gamissāmi, idheva pabbajissāmi. Sace pana me putto nagaraṃ gaccheyya, setacchattamassa dadeyyan”ti cintetvā taṃ vīmaṃsitaṃ puna rajjena nimantento āha—

109. “Hatthānīkaṃ rathānīkaṃ, asse pattī ca vammīno.
Nivesanāni rammāni, ahaṃ putta dadāmi te.

1. Brāhmacārī honto yuvā siyā (Sī)

2. Vadaṃ naranti (Sī)

3. Na upari vattati (I, Ka)

110. Itthāgārampi te dammi, sabbālaṅkārabhūsitam.
Tā putta paṭipajjassu, tvaṃ no rājā bhavissasi.
111. Kusalā naccagītassa, sikkhitā cāturi'tthiyo.
Kāme taṃ ramayissanti, kiṃ araṇṇe karissasi.
112. Paṭirājūhi te kaṇṇā, ānayissam alaṅkatā.
Tāsu putte janetvāna, atha pacchā pabbajissasi.
113. Yuvā ca daharo cā'si, paṭhamuppattiko susu.
Rajjam kārehi bhaddante, kiṃ araṇṇe karissasi.
114. Koṭṭhāgāraṇca kosaṇca, vāhanāni balāni ca.
Nivesanāni rammāni, ahaṃ putta dadāmi te.
115. Gomaṇḍalaparibyūlho, dāsisaṃghapurakkhato.
Rajjam kārehi bhaddante, kiṃ araṇṇe karissasi'ti.

Tattha **gomaṇḍalaparibyūlho**ti subhaṅgīnam rājakaṇṇānam¹ maṇḍalena purakkhato.

Atha mahāsatto rajjena anattikabhāvaṃ pakāsento āha—

116. “Kiṃ dhanena yaṃ khīyetha, kiṃ bhariyāya marissati.
Kiṃ yobbanena jiṇṇena, yaṃ jarāyā'bhibhuyyati.
117. Tattha kā nandi kā khiḍḍā, kā ratī kā dhanesanā.
Kiṃ me puttehi dārehi, rāja mutto'smi bandhanā.
118. Yo'haṃ evaṃ pajānāmi, maccu me nappamajjati.
Antakenādhīpanassa, kā ratī kā dhanesanā.
119. Phalānamiva pakkānaṃ, niccaṃ patanato bhayaṃ.
Evaṃ jātāna maccānaṃ, niccaṃ maraṇato bhayaṃ.
120. Sāya'meke na dissanti, pāto diṭṭhā bahū janā.
Pāto eke na dissanti, sāyaṃ diṭṭhā bahū janā.

1. Subhāsitarājakaṇṇānam (Sī, I)

121. Ajjeva kiccaṃ ātapam, ko jaññā maraṇam suve.
Na hi no saṅgaram tena, mahāsenena maccunā.

122. Corā dhanassa patthenti, rāja mutto'smi bandhanā.
Ehi rāja nivattassu, nā'ham rajjena matthiko'ti.

Tattha **yam khīyethā**¹ mahārāja kiṃ tvaṃ maṃ dhanena nimantesi, yaṃ khīyetha² khayam gaccheyya. Dhanam vā hi purisaṃ cajati, puriso vā taṃ dhanam cajitvā gacchatīti sabbathāpi khayagāmīyeva hoti, kiṃ tvaṃ maṃ tena dhanena nimantesi. **Kiṃ bhariyāyāti** bhariyāya kiṃ karissāmi, yā mayi ṭhiteyeva marissati. **Jiṇṇenāti** jarāya anuparitena anubhūtena³. **Abhibhuyyati** abhibhaviyyati. **Tatthāti** tasmim evaṃ jarāmarañadhamme lokasannivāse. **Kā nandīti** kā nāma tuṭṭhi. **Khiḍḍāti** kiḷā. **Ratīti** pañcakāmaguṇarati. **Bandhanāti** kāmabandhanā mutto asmi mahārājāti jhānena vikkhambhi tattā evamāha. **Maccu meti** mama⁴ maccu nappamajjati, niccaṃ mama vadhāya appamattoyevāti. Yo ahaṃ evaṃ pajānāmi, tassa mama antakena adhipannassa vadhitassa kā nāma rati, kā dhanesanāti. **Niccanti** jātakālato paṭṭhāya sadā jarāmarañato bhayameva uppajjati.

Ātapanti kusalakammavīriyam. **Kiccanti** kattabbaṃ. **Ko jaññā maraṇam suveti** suve vā parasuve vā maraṇam vā jīvitam vā ko jāneyya. **Saṅgaranti**⁵ saṅketaṃ. **Mahāsenenāti** pañcavīsati bhaya bāttimsakammakaraṇachannavuti⁶ rogappamukhādivasena puthusenena. **Corā dhanassāti** dhanatthāya jīvitam cajantā corā dhanassa patthenti nāma, ahaṃ pana dhanapatthanāsāṅkhātā bandhanā mutto asmi, na me dhanenatthoti attho. **Nivattassūti** mama vacanena sammā nivattassu, rajjaṃ pahāya nekkhammaṃ paṭisaraṇam katvā pabbajassu. Yaṃ pana cintesi “imaṃ rajje patiṭṭhāpessāmi”ti, taṃ mā cintayi, nāhaṃ rajjena atthikoti. Iti mahāsattassa dhammadesanā sahānusandhinā matthakaṃ pattā.

Taṃ sutvā rājānañca Candādeviñca ādim katvā soḷasasahassā orodhā ca amaccādayo ca sabbe pabbajitukāmā ahesuṃ. Rājāpi

1. Jiyyethāti (Sī, Syā, I)

2. Jiyyetha (Sī, Syā, I)

3. Ciṇṇenāti caritena anubhūtena (Sī, I), vaṇṇenāti pariṇiṇṇena abhibhūtena tena vaṇṇena (Ka)

4. Mayi (Sī, I)

5. Saṅkaranti (Ka)

6. ...atṭhanavuti (Sī, I)

nagare bherim carāpesi “ye mama puttassa santike pabbajitum icchanti, te pabbajantū”ti. Sabbesañca suvaṇṇakoṭṭhāgārādīnaṃ dvārāni vivarāpetvā “asukatṭhāne ca mahānidhikumbhiyo atthi, atthikā gaṇhantū”ti suvaṇṇapaṭṭe akkharāni likhāpetvā mahāthambhe bandhāpesi. Te nāgarā yathāpasārite āpaṇe ca vivaḍadvārāni gehāni ca pahāya nagarato nikkhamitvā rañño santikaṃ āgamimsu. Rājā mahājanena saddhim mahāsattassa santike pabbaji. Sakkadattiyam tiyojanikaṃ assamapadam paripuṇṇam ahoṣi. Mahāsatto paṇṇasālāyo vicāresi, majjhe ṭhitā paṇṇasālāyo itthīnaṃ dāpesi. Kim kāraṇā? Bhīrukajātikā etāti. Purisānaṃ pana bahipaṇṇasālāyo dāpesi. (Tā sabbāpi paṇṇasālāyo Vissakammadevaputtova māpesi. Te ca phaladhararukkhe Vissakammadevaputtoyeva attano iddhiyā māpesi.)¹ Te sabbe Vissakammena nimmitesu phaladhararukkhesu uposathadivase bhūmiyaṃ patitapatitāni phalāni gahetvā paribhuñjitvā samaṇadhammaṃ karonti. Tesu yo kāmavitakkaṃ vā byāpādavitakkaṃ vā vihiṃsāvitakkaṃ vā vitakketi, tassa maṇaṃ jānitvā mahāsatto ākāse nisīditvā madhuradhammaṃ kathesi. Te janā bodhisattassa madhuradhammaṃ sutā ekaggacittā hutvā khippameva abhiññā ca samāpattiyo ca nibbattesum.

Tadā eko Sāmantarājā “Kāsirājā kira Bārāṇasinagarato nikkhamitvā vanaṃ pavisitvā pabbajito”ti sutvā “Bārāṇasim gaṇhissāmī”ti nagarā nikkhamitvā Bārāṇasim patvā nagaraṃ pavisitvā alaṅkatanagaraṃ disvā rājanivesanaṃ āruyha sattavidhaṃ vararatanam oloketvā “Kāsirañño imam dhanam nissāya ekena bhayena bhavitabban”ti cintento surāsoṇḍe pakkosāpetvā pucchi “tumhākaṃ rañño idha nagare bhayaṃ uppannam atthī”ti. Natthi devāti. Kim kāraṇāti. “Amhākaṃ rañño putto Temiyakumāro ‘Bārāṇasim rajjaṃ na karissāmī’ti amūgopi mūgo viya hutvā imamhā nagarā nikkhamitvā vanaṃ pavisitvā isipabbajjam pabbaji, tena kāraṇena amhākaṃ rājā mahājanena saddhim imamhā nagarā nikkhamitvā Temiyakumārassa santikaṃ gantvā pabbajito”ti ārocesum. Sāmantarājā tesam vacanam sutvā tussitvā “ahampi pabbajissāmī”ti

1. () Sī-Syā-I-potthakesu natthi.

cintetvā “tāta tumhākaṃ rājā kataradvārena nikkhanto”ti pucchi. “Deva pācīnadvārenā”ti vutte attano parisāya saddhiṃ teneva pācīnadvārena nikkhamitvā nadītūrena pāyāsi.

Mahāsattopi tassa āgamanam ṇatvā vanantaram āgantvā ākāse nisīditvā madhuradhammaṃ desesi. So parisāya saddhiṃ tassa santikeyeva pabbaji. Evaṃ aparepi satta rājāno “Bārāṇasinagaraṃ gaṇhissāmi”ti āgatā. Tepi rājāno satta rajjāni chaḍḍetvā bodhisattassa santikeyeva pabbajimsu¹. Hatthīpi araṇṇahatthī jātā, assāpi araṇṇa-assā jātā, rathāpi araṇṇeyeva vinaṭṭhā, bhaṇḍāgāresu kahāpaṇe assamapade vālukam katvā vikirimsu. Sabbepi abhiññāsamāpattiyo nibbattetvā jīvitapariyosāne brahmalokaparāyaṇā ahesum. Tiracchānagatā hatthi-assāpi isigaṇe cittam pasādetvā chakāmāvacaralokesu nibbattimsu.

Satthā imam dhammadesanam āharitvā saccāni pakāsetvā “na bhikkhave idāneva, pubbepi rajjam pahāya nikkhantoyevā”ti vatvā jātakam samodhānesi “tadā chatte adhivatthā devadhītā Uppalavaṇṇā ahosi, Sunando sārathi Sāriputto, mātāpitaro mahārājakulāni, sesaparisā Buddhaparisā, mūgapakkhapaṇḍito pana ahameva Sammāsambuddho ahosin”ti.

Mūgapakkhajātakavaṇṇanā paṭhamā.

1. Evaṃ aparopi aparopīti tīṇi rajjāni chaḍḍitāni (Sī), evam aparopi aparopīti evam aññepi rājāno tīṇi rajjāni chaḍḍetvā tatheva pabbajimsu (Syā)

2. Mahājanakajātakavaṇṇanā (539)

Koyaṃ majjhe samuddasminti idaṃ Satthā Jetavane viharanto mahābhinikkhamanaṃ ārabba kathesi. Ekadivasañhi bhikkhū dhammasabhāyaṃ sannisinā Tathāgatassa mahābhinikkhamanaṃ vaṇṇayantā nisīdiṃsu. Satthā āgantvā “kāya nuttha bhikkhave etarahi kathāya sannisinā”ti pucchitvā “imāya nāmā”ti vutte “na bhikkhave idāneva, pubbepi Tathāgato mahābhinikkhamanaṃ nikkhantoyevā”ti vatvā tehi yācito atītaṃ āhari.

Atīte Videharaṭṭhe Mithilāyaṃ Mahājanako nāma rājā rajjaṃ kāresi. Tassa dve puttā ahesuṃ Ariṭṭhajanako ca Polajanako cāti. Tesu rājā jeṭṭhaputtassa uparajjaṃ adāsi, kaniṭṭhassa senāpatiṭṭhānaṃ adāsi. Aparabhāge Mahājanako kālamakāsi. Tassa sarīrakiccaṃ katvā rañño accayena Ariṭṭhajanako rājā hutvā itarassa uparajjaṃ adāsi. Tasseko pādamūliko amacco rañño santikaṃ gantvā “deva uparājā tumhe ghātetukāmo”ti āha. Rājā tassa punappunaṃ kathaṃ sutvā kaniṭṭhassa sinehaṃ bhinditvā Polajanakaṃ saṅkhalikāhi bandhāpetvā rājanivesanato avidūre ekasmiṃ gehe vasāpetvā ārakkhaṃ ṭhapesi. Kumāro “sacāhaṃ bhātu verimhi, saṅkhalikāpi me hatthapādā mā muccantu, dvārampi mā vivarīyatu, sace no verimhi, saṅkhalikāpi me hatthapādā muccantu, dvārampi vivarīyatū”ti saccakiriyamakāsi. Tāvadeva saṅkhalikāpi khaṇḍākhaṇḍaṃ chijjīṃsu, dvārampi vivaṭaṃ. So nikkhamitvā ekaṃ paccantagāmaṃ gantvā vāsaṃ kappesi.

Paccantagāmaṃvāsino taṃ sañjānitvā upaṭṭhahiṃsu. Rājāpi taṃ gāhāpetuṃ nāsakkhi. So anupubbena paccantajanapadaṃ hatthagataṃ katvā mahāparivāro hutvā “ahaṃ pubbe bhātu na verī, idāni pana verimhī”ti mahājanaparivuto Mithilaṃ gantvā bahinagare khandhāvāraṃ katvā vāsaṃ kappesi. Nagaravāsino yodhā “kumāro kira āgato”ti sutvā yebhuyyena hatthi-assavāhanādīni gahetvā tasseva santikaṃ āgamiṃsu, aññepi nāgarā āgamiṃsu. So bhātu sāsanaṃ pesesi “nāhaṃ pubbe tumhākaṃ verī, idāni pana verimhi, chattaṃ vā me detha, yuddhaṃ vā”ti. Rājā taṃ

sutvā yuddham kātuṃ icchanto aggamahesiṃ āmantetvā “bhadde yuddhe jayaparājayo nāma na sakkā ñātuṃ, sace mama antarāyo hoti, tvaṃ gabbhaṃ rakkheyyāsi”ti vatvā mahatiyā senāya parivuto nagarā nikkhami.

Atha naṃ yuddhe Polajanakassa yodhā jīvitakkhayaṃ pāpesuṃ. Tadā “rājā mato”ti sakalanagare ekakolāhalaṃ jātaṃ. Devīpi tassa matabhāvaṃ ñatvā sīghaṃ sīghaṃ suvaṇṇasārādīni gahetvā pacchiyaṃ pakkhipitvā matthake kiliṭṭhapilotikaṃ attharivā upari taṇḍule okiritvā kiliṭṭhapilotikaṃ nivāsetvā sarīraṃ virūpaṃ katvā pacchiṃ sīse ṭhapetvā divā divasseva¹ nikkhami, na koci naṃ sañjāni. Sā uttaradvārena nikkhamitvā katthaci agatapubbattā maggaṃ ajānantī disaṃ vavatthāpetuṃ asakkontī kevalaṃ “Kālacampānagaraṃ nāma atthī”ti sutattā “Kālacampānagaraṃ gamikā nāma atthī”ti pucchamānā ekikā sālāyaṃ, nisīdi. Kucchimhi panassā nibbattasatto na yo vā so vā, puritapāramī mahāsatto nibbatti.

Tassa tejena Sakkassa bhavanaṃ kampi. Sakko āvajjento taṃ kāraṇaṃ ñatvā “tassā kucchiyaṃ nibbattasatto mahāpuñño, mayā gantuṃ vaṭṭatī”ti cintetvā paṭicchannayoggaṃ māpetvā tattha mañcaṃ paññāpetvā mahallakapuriso viya yoggaṃ pājento tāya nisinnasālāya dvāre ṭhatvā “Kālacampānagaraṃ gamikā nāma atthī”ti pucchi. Ahaṃ tāta gamissāmīti. Tena hi yoggaṃ āruyha nisīda ammaṃ. Tāta ahaṃ paripuṇṇagabbhā, na sakkā mayā yoggaṃ abhiruhituṃ, pacchato pacchato gamissāmi, imissā pana me pacchiyā okāsaṃ dehīti. Amma kiṃ vadesi, yoggaṃ pājetuṃ jānanasamattho nāma mayā sadiso natthi, amma mā bhāyi, āruyha nisīdāti. Sā “tāta sādhu”ti vadati. So tassā ārohanakāle attano ānubhāvena vātapuṇṇabhastacammaṃ viya pathaviṃ unnāmetvā yoggassa pacchimante paharāpesi². Sā abhiruyha sayane nipajjitvāva “ayaṃ devatā bhavissatī”ti aññāsi. Sā dibbasayane nipannamattāva niddaṃ okkami.

1. Divādivaseyeva (Syā, Ka)

2. Āhacca aṭṭhāsi (Syā)

Atha naṃ Sakko tiṃsajojanamattake ekaṃ nadiṃ patvā pabodhetvā “amma otarivā nadiyaṃ nhāyivā ussīsake sātākayugaṃ atthi, taṃ nivāsehi, antoyogge puṭabhattam¹ atthi, taṃ bhuñjāhi”ti āha. Sā tathā katvā puna nipajjitvā sāyanhasamaye Kālacampānagaraṃ patvā dvāraṭṭālakaṇṭhāre disvā “tātakiṃ nāma nagarametan”ti pucchi. Kālacampānagaraṃ ammāti. Kiṃ vadesi tāta, nanu amhākaṃ nagarato Kālacampānagaraṃ saṭṭhiyojanamatthake hotīti. Evaṃ amma, ahaṃ pana ujumaggaṃ jānāmīti. Atha naṃ dakkhiṇadvārasamīpe otāretvā “amma amhākaṃ gāmo purato atthi, tvaṃ gantvā nagaraṃ pavisāhi”ti vatvā purato gantvā viya Sakko antaradhāyivā sakaṭṭhānameva gato.

Devīpi ekikāva² sālāyaṃ nisīdi. Tasmim̐ khaṇe eko disāpāmokkho ācariyo Kālacampānagaravāsī mantajjhāyako brāhmaṇo pañcahi māṇavakasatehi parivuto nhānatthāya gacchanto dūratova oloketvā taṃ abhirūpaṃ sobhaggappattaṃ tattha nisinnaṃ disvā tassā kucchiyaṃ mahāsattassānubhāvena saha dassaneneva kaniṭṭhabhaginisinehaṃ uppādetvā māṇavake bahi ṭhapetvā ekakova sālāṃ pavisitvā “bhagini kataragāmaṃ vāsiṃ tvaṃ”ti pucchi. Tāta Mithilāyaṃ Ariṭṭhajanakaraṇṇo aggamahesīmhi”ti. Amma idha kasmā āgatāsīti. Tāta Polajanakena rājā mārito, athāhaṃ bhītā “gabbhaṃ anurakkhissāmi”ti āgatāti. Amma imasmim̐ pana te nagare koci nātako atthīti. Natthi tātāti. Tena hi mā cintayi, ahaṃ udiccabrāhmaṇo mahāsālo disāpāmokkha-ācariyo, ahaṃ taṃ bhaginiṭṭhāne ṭhapetvā paṭijaggissāmi, tvaṃ “bhātikā”ti maṃ vatvā pādesu gahetvā paridevāti. Sā mahāsaddaṃ katvā tassa pādesu gahetvā paridevi. Te dvepi aññamaññaṃ paridevimsu.

Athassa antevāsikā mahāsaddaṃ sutvā khippaṃ upadhāvitvā “ācariya kiṃ te hoti”ti pucchimsu. So āha “kaniṭṭhabhaginī me esā, asukakāle nama mayā vinā jātā”ti. Atha māṇavā “tava bhaginim̐ diṭṭhakālato paṭṭhāya mā cintayittha ācariyā”ti āhaṃsu. So māṇave paṭicchannayoggaṃ āharāpetvā taṃ tattha nisīdāpetvā “tātā

1. Pūvabhattam̐ (Syā, I)

2. Ekissā (Sī, I)

vo gantvā brāhmaṇiyā mama kaniṭṭhabhaginibhāvaṃ kathetvā sabbakiccāni kātuṃ vadethā”ti vatvā gehaṃ pesesi. Te gantvā brāhmaṇiyā kathesuṃ. Atha naṃ brāhmaṇīpi uṇhodakena nhāpetvā sayanaṃ paññāpetvā nipajjāpesi. Atha brāhmaṇopi nhatvā āgato bhojanakāle “bhaginiṃ me pakkosathā”ti pakkosāpetvā tāya saddhiṃ ekato bhuñjitvā antonivesaneyeva taṃ paṭijaggi.

Sā na cirasseva suvaṇṇavaṇṇaṃ puttaṃ vijāyi,
 “Mahājanakakumāro”tissa ayyakasantakaṃ nāmamakāsi. So vaḍḍhamāno dārakehi saddhiṃ kiḷanto ye taṃ rosentī, te asambhinnakhattiyakule jātattā mahābalavatāya ceva mānathaddhatāya ca daḷhaṃ gahetvā paharati. Tadā te mahāsaddena rodantā “kena pahaṭā”ti vutte “vidhavāputtenā”ti vadanti. Atha kumāro cintesi “ime maṃ ‘vidhavāputto’ti abhiṇhaṃ vadanti, hotu, mama mātaraṃ pucchissāmi”ti. So ekadivasaṃ mātaraṃ pucchi “amma ko mayhaṃ pitā”ti. Atha naṃ mātā “tāta brāhmaṇo te pitā”ti vañcesi. So punadivasepi dārake paharanto “vidhavāputto”ti vutte “nanu brāhmaṇo me pitā”ti vatvā “brāhmaṇo kiṃ te hotī”ti vutte cintesi “ime maṃ ‘brāhmaṇo te kiṃ hotī’ti abhiṇhaṃ vadanti, mātā me idaṃ kārāṇaṃ yathābhūtaṃ na kathesi, sā attano manena me na kathessati, hotu, kathāpessāmi naṃ”ti. So thaññaṃ pivanto thanaṃ dantehi ḍaṃsitvā “amma me pitaraṃ kathehi, sace na kathessasi, thanaṃ te chindissāmi”ti āha. Sā puttaṃ vañcetuṃ asakkontī “tāta tvaṃ Mithilāyaṃ Ariṭṭhajanakaraṇṇo putto, pitā te Polajanakena mārito, ahaṃ taṃ anurakkhantī imaṃ nagaraṃ āgatā, ayaṃ brāhmaṇo maṃ bhaginiṭṭhāne ṭhapetvā paṭijaggatī”ti kathesi. So taṃ sutvā tato paṭṭhāya “vidhavāputto”ti vuttepi na kujjhi.

So soḷasavassabbhantareyeva tayo vede ca sabbasippāni ca uggaṇhi, soḷasavassikakāle pana uttamarūpadharo ahosi. Atha so “pitu santakaṃ rajjaṃ gaṇhissāmi”ti cintetvā mātaraṃ pucchi “amma kiñci dhanāṃ te hatthe atthi, udāhu no¹, ahaṃ vohāraṃ katvā dhanāṃ

1. No ce (Sī, I)

uppadetvā pitu santikaṃ rajjaṃ gaṇhissāmī”ti. Atha naṃ mātā āha “tāta nāhaṃ tucchahatthā āgatā, tayo me hatthe dhanasārā atthi muttasāro maṇisāro vajirasāroti, tesu ekeko rajjaggahaṇappamāṇo, taṃ gahetvā rajjaṃ gaṇha, mā vohāraṃ karī”ti. Amma idampi dhanam mayhameva upaḍḍhaṃ katvā dehi, taṃ pana gahetvā Suvaṇṇabhūmiṃ gantvā bahuṃ dhanam āharitvā rajjaṃ gaṇhissāmīti. So upaḍḍhaṃ āharāpetvā bhaṇḍikaṃ katvā Suvaṇṇabhūmiṃ gamikehi vāṇijehi saddhiṃ nāvāya bhaṇḍam ārāpetvā puna nivattitvā mātaraṃ vanditvā “amma ahaṃ Suvaṇṇabhūmiṃ gamissāmī”ti āha. Atha naṃ mātā āha “tāta samuddo nāma appasiddhiko bahu-antarāyo, mā gaccha, rajjaggahaṇāya te dhanam bahū”ti. So “gacchissāmeva amma”ti mātaraṃ vanditvā gehā nikkhamma nāvaṃ abhiruhi.

Taṃ divasameva Polajanakassa sarīre rogo uppajji, anuṭṭhānaseyyaṃ sayi. Tadā satta jaṅghasatāni nāvaṃ abhiruhimsu. Nāvā sattadivasehi satta yojanasatāni gatā. Sā aticaṇḍavegena gantvā attānaṃ vahituṃ nāsakkhi, phalakāni bhinnāni, tato tato udakaṃ uggataṃ, nāvā samuddamajjhe nimuggā. Mahājanā rodanti paridevanti, nānādevatāyo namassanti. Mahāsatto pana neva rodati na paridevati, na devatāyo namassati, nāvāya pana nimujjanabhāvaṃ ñatvā sappinā sakkharaṃ omadditvā kucchipūraṃ khāditvā dve maṭṭhakasāṭake telena temetvā daḷhaṃ nivāsetvā kūpakaṃ nissāya ṭhito nāvāya nimujjanasamaye kūpakaṃ abhiruhi¹. Mahājanā macchakacchapabhakkhā jātā, samantā udakaṃ aḍḍhūsabhamattaṃ lohitaṃ ahosi. Mahāsatto kūpakamatthake ṭhitova “imāya nāma disāya Mithilanagaran”ti disaṃ vavatthapetvā kūpakamatthakā uppatitvā macchakacchape atikkamma mahābalavatāya usabhamatthake pati. Taṃ divasameva Polajanako kālamakāsi. Tato paṭṭhāya mahāsatto maṇivaṇṇāsu ūmīsu parivattanto² suvaṇṇakkhandho viya samuddaṃ tarati. So yathā ekadivasaṃ, evaṃ sattāhaṃ tarati, “idāni puṇṇamīdivaso”ti velaṃ pana oloketvā loṇodakena mukhaṃ vikkhāletvā uposathiko hoti.

1. Uṭṭhahi (I, Ka)

2. Pavaṭṭento (Sī, I)

Tadā ca “ye mātupaṭṭhānādiguṇayuttā samudde maritum ananucchavikā sattā, te uddhārehī”¹ti catūhi lokapālehi Maṇimekhalā nāma devadhītā samuddarakkhikā ṭhapitā hoti. Sā satta divasāni samuddam na olokesi, dibbasampattim anubhavantiyā kirassā sati pamuṭṭhā. “Devasamāgamam gatā”²tipi vadanti. Atha sā “ajja me sattamo divaso samuddam anolokentiya, kā nu kho pavattī”³ti oloketi mahāsattam disvā “sace Mahājanakakumāro samudde nassissa, devasamāgamapavesanam na labhissan”⁴ti cintetvā mahāsattassa avidūre alaṅkatena sarīrena ākāse ṭhatvā mahāsattam vimaṁsamānā paṭhamam gāthamāha—

123. “Koyam majjhe samuddasmiṁ, apassam tīramāyue.

Kam tvaṁ atthavasam ṇatvā, evam vāyamase bhusan”⁵ti.

Tattha **apassam tīramāyuheti** tīram apassantova āyūhati vīriyam karoti.

Atha mahāsatto tassā vacanam sutvā “ajja me sattamo divaso samuddam tarantassa, na me dutiyo satto diṭṭhapubbo, ko nu maṁ vadatī”⁶ti ākāsam oloketi tam disvā dutiyam gāthamāha—

124. “Nisamma vattam lokassa, vāyāmassa ca devate.

Tasmā majjhe samuddasmiṁ, apassam tīramāyue”⁷ti.

Tattha **nisamma vattam lokassāti** aham lokassa vattakiriyam disvā upadhāretvā viharāmīti attho. **Vāyāmassa cāti** vāyāmassa ca ānisaṁsam nisāmetvā viharāmīti dīpeti. **Tasmāti** yasmā nisamma viharāmi, “purisakāro nāma na nassati, sukhe patiṭṭhāpeti”⁸ti jānāmi, tasmā tīram apassantopi āyūhāmi vīriyam karomi, na ukkaṇṭhāmīti.

Sā tassa dhammakatham sutvā uttari sotukāmā hutvā puna gāthamāha—

1. Upadhārehīti (Sī, Syā, I)

125. “Gambhīre appameyyasmim, tīraṃ yassa na dissati.
Mogho te purisavāyāmo, appatvāva marissasī”ti.

Tattha **appatvāti** tīraṃ appatvāyeva.

Atha naṃ mahāsatto “devate kiṃ nāmetaṃ kathesi, vāyāmaṃ katvā marantopi garahato muccissāmi”ti vatvā gāthamāha—

126. “Anaṇo ñātināṃ hoti, devānaṃ pitunañca so.
Karaṃ purisakiccāni, na ca pacchā’nutappatī”ti.

Tattha **anaṇoti** vāyāmaṃ karonto ñātinañceva devatānañca brahmānañca antare anaṇo hoti agarahito anindito. (**Karaṃ purisakiccānīti** yathā so puggalo purisehi kattabbāni kammāni karaṃ pacchākāle na ca anutappati, yathā nānusocati, evāhampi vīriyaṃ karonto pacchākāle nānutappāmi nānusocāmīti attho.)¹

Atha naṃ devadhītā gāthamāha—

127. “Apāraneyyaṃ yaṃ kammaṃ, aphalaṃ kilamathuddayaṃ.
Tattha ko vāyāmena’ttho, maccu yassā’bhinippatan”ti.

Tattha **apāraneyyanti** vāyāmena matthakaṃ apāpetabbaṃ. **Maccu yassā’bhinippatanti**² yassa aṭṭhāne vāyāmakaraṇassa maraṇameva nipphannaṃ, tattha ko vāyāmenatthoti.

Evam devadhītāya vutte taṃ appaṭibhānaṃ karonto mahāsatto uttari gāthā āha—

128. “Apāraneyya’maccantaṃ, yo viditvāna devate.
Na rakkhe attano pāṇaṃ, jaññā so yadi hāpaye.

129. Adhippāyaphalaṃ eke, asmim lokasmi devate.
Payojayanti kammāni, tāni ijjhanti vā na vā.

130. Sandiṭṭhikaṃ kammaphalaṃ, nanu passasi devate.
Sannā aññe tarāmaṃ, tañca passāmi santike.

1. () Sī-Syā-I-potthakesu natthi.

2. Yassābhinipphattanti (Syā)

131. So ahaṃ vāyamiṣṣāmi, yathāsatti yathābalaṃ.

Gacchaṃ pāraṃ samuddassa, kassaṃ purisa-kāriyaṃ”ti.

Tattha **acchantanti** yo “idaṃ kammaṃ vīriyaṃ katvā nipphādetuṃ na sakkā accantameva apāraṇeyyaṃ”ti viditvā caṇḍahatthi-ādayo apariharanto attano paṇaṃ na rakkhati. **Jaññā so yadi hāpayeti** so yadi tādisesu ṭhānesu vīriyaṃ hāpeyya, jāneyya tassa kusītabhāvassa phalaṃ. Tvaṃ yaṃ vā taṃ vā niratthakaṃ vadasīti dīpeti. Pāliyaṃ pana “jaññā so yadi hāpayan”ti likhitaṃ, taṃ Aṭṭhakathāsu natthi. **Adhippāyaphalanti** attano adhippāyaphalaṃ sampassamānā ekacce purisā kasivaṇijjādini kammāni payojayanti, tāni ijjhanti vā na vā ijjhanti. “Ettha gamiṣṣāmi, idaṃ uggahessāmi”ti pana kāyikacetasikavīriyaṃ karontassa taṃ ijjhateva, tasmā taṃ kātuṃ vaṭṭatiyevāti dasseti. **Sannā aññe tarāmahanti** aññe janā mahāsamudde sannā nimuggā vīriyaṃ akarontā macchakacchapabhakkhā jātā, ahaṃ pana ekakova tarāmi. **Taṇca passāmi santiketī** idaṃ me vīriyaphalaṃ passa, mayā iminā attabhāvena devatā nāma na diṭṭhapubbā, sohaṃ taṇca iminā dibbarūpena mama santike ṭhitaṃ passāmi. **Yathāsatti yathābalanti** attano sattiya ca balassa ca anurūpaṃ. **Kassanti** karissāmi.

Tato devatā tassa taṃ daḥhavacanaṃ sutvā thutiṃ karonti gāthamāha—

132. “Yo tvaṃ evaṃ gate oghe, appameyye mahaṇṇave.

Dhammavāyāmasampanno, kammunā nā’vasīdasi.

So tvaṃ tattheva gacchāhi, yattha te nirato mano”ti.

Tattha **evaṃ gateti** evarūpe gambhīre vitthate mahāsamudde.

Dhammavāyāmasampannoti dhammavāyāmena samannāgato. **Kammunāti** attano purisa-kāra-kammaena. **Nā’vasīdasīti** na avasīdasi. **Yattha teti** yasmim ṭhāne tava mano nirato, tattheva gacchāhīti.

Sā evañca pana vatvā “paṇḍita mahāparakkama kuhiṃ taṃ nemi”ti pucchi. “Mithilanagaran”ti vutte sā mahāsattaṃ pupphakalāpaṃ viya ukkhipitvā

ubhohi hatthehi pariggayha ure nipajjāpetvā piyaputtaṃ ādāya gacchantī
viya ākāse pakkhandi. Mahāsatto sattāhaṃ loṇodakena upakkasarīro hutvā
dibbaphassena phutṭho niddaṃ okkami. Atha naṃ sā Mithilāṃ netvā
Ambavanuyyāne maṅgalasilāpaṭṭe dakkhiṇapassena nipajjāpetvā
uyyānadevatāhi tassa ārakkhaṃ gāhāpetvā sakaṭṭhānameva gatā.

Tadā Polajanakassa putto natthi, ekā panassa dhītā ahosi, sā Sīvalidevī
nāma paṇḍitā byattā. Amaccā tamenāṃ maraṇamañce nipannaṃ pucchiṃsu
“mahārāja tumhesu divaṅgatesu rajjaṃ kassa dassāmā”ti. Atha ne rājā “tātā
mama dhītaraṃ Sīvalideviṃ ārādhetuṃ samatthassa rajjaṃ detha, yo vā
pana caturassapallaṅkassa ussīsakaṃ jānāti, yo vā pana
sahassathāmadhanuṃ āropetuṃ sakkoti, yo vā pana soḷasa mahānidhī
nīharituṃ sakkoti, tassa rajjaṃ dethā”ti āha. Amaccā “deva tesāṃ no
nidhīnaṃ uddānaṃ kathethā”ti āhaṃsu. Atha rājā—

“Sūriyuggamane nidhi, atho okkamane nidhi.

Anto nidhi bahi nidhi, na anto na bahi nidhi.

Ārothane mahānidhi, atho orothane nidhi.

Catūsu mahāsālesu¹, samantā yojane nidhi.

Dantaggesu mahānidhi, vālaggesu ca kepuke.

Rukkhaggesu mahānidhi, soḷasete mahānidhi.

Sahassathāmo pallaṅko, Sīvali-ārādhanena cā”ti—

mahānidhīhi saddhiṃ itaresampi uddānaṃ kathesi. Rājā imaṃ kathaṃ vatvā
kālamakāsi.

Amaccā rañño accayena tassa matakiccaṃ katvā sattame divase
sannipatitvā mantayīṃsu “ambho raññā ‘attano dhītaraṃ ārādhetuṃ
samatthassa rajjaṃ dātabban’ti vuttaṃ, ko taṃ ārādhetuṃ sakkhissatī”ti. Te
“senāpati vallabho”ti vatvā tassa sāsanaṃ pesesuṃ. So sāsanaṃ sutvā
“sādhū”ti sampatichchitvā rajjatthāya rājadvāraṃ gantvā

1. Caturo ca mahāsālā (Sī, I, Ka)

attano āgatabhāvaṃ rājadhītāya ārocāpesi. Sā tassa āgatabhāvaṃ ñatvā “atthi nu kvassa setacchattasirīṃ dhāretuṃ dhītī”ti tassa vīmaṃsanatthāya “khippaṃ āgacchatū”ti āha. So tassā sāsanaṃ sutvā taṃ ārādhhetukāmo sopānapādamūlato paṭṭhāya javenāgantvā tassā santike aṭṭhāsi. Atha naṃ sā vīmaṃsamānā “mahātale javena dhāvā”ti āha. So “rājadhītaraṃ tosessāmī”ti vegena pakkhandi. Athanaṃ “puna ehi”ti āha. So puna vegena āgato. Sā tassa dhitiyā virahitabhāvaṃ¹ ñatvā “ehi samma pāde me sambāhā”ti āha. So tassā ārādhanatthaṃ nisīditvā pāde sambāhi. Atha naṃ sā ure pādena paharivā uttānakaṃ pādetvā “imaṃ andhabālapurisaṃ dhitivirahitaṃ pothetvā gīvāyaṃ gahetvā nīharathā”ti dāsīnaṃ saññaṃ adāsi. Tā tathā karimsu. So tehi “kiṃ senāpati”ti puṭṭho “mā kathetha, sā neva manussitthī, yakkhīnī”ti āha. Tato bhaṇḍāgārīko gato, tampi tatheva lajjāpesi. Tathā seṭṭhiṃ, chattaḡāhaṃ, asiggāhanti sabbepi te lajjāpesiyeva.

Atha amaccā sannipatitvā “rajadhītaraṃ ārādhhetuṃ samattho nāma natthi, sahaṃsathāmadhanaṃ āropetuṃ samatthassa rajjaṃ dethā”ti āha tampi koci āropetuṃ nāsakkhi. Tato “caturassapallaṅkassa ussīsakaṃ jānantaṃ rajjaṃ dethā”ti āha, tampi koci na jānāti. Tato soḷasa mahānidhī nīharituṃ samatthassa rajjaṃ dethā”ti āha, tepi koci nīharituṃ nāsakkhi. Tato “ambho arājikaṃ nāma raṭṭhaṃ pāletuṃ na sakkā, kiṃ nu kho kātabban”ti mantayimsu. Atha ne purohito āha “bho tumhe mā cintayittha, phussarathaṃ nāma vissajjetuṃ vaṭṭati, phussarathena hi laddharājā sakalajambudīpe rajjaṃ kāretuṃ samattho hotī”ti. Te “sādhū”ti sampaṭicchitvā nagaraṃ alaṅkārapetvā maṅgalarathe cattāro kumudavaṇṇe asse yojetvā uttamaṃpaccattharaṇaṃ attharivā pañca rājakakudhabhaṇḍāni āropetvā caturaṅginiyā senāya parivāresuṃ. “Sasāmikassa rathassa purato tūriyāni vajjanti, asāmikassa pacchato vajjanti, tasmā

1. Abhāvaṃ (Sī, Syā, I)

sabbatūriyāni pacchato vādehā”ti vatvā suvaṇṇabhiṅkārena rathadhuraṅca patodaṅca abhisiṅcitvā “yassa rajjaṃ kāretuṃ puññaṃ atthi, tassa santikaṃ gacchatū”ti rathaṃ vissajjesuṃ. Atha ratho rājagehaṃ padakkhiṇaṃ katvā vegena mahāvīthiṃ abhiruhi.

Senāpati-ādayo “phussaratho mama santikaṃ āgacchatū”ti cintayimsu. So sabbesaṃ gehāni atikkamitvā nagaraṃ padakkhiṇaṃ katvā pācīnadvārena nikkhamitvā uyyānābhimukho pāyāsi. Atha naṃ vegena gacchantāṃ disvā “nivattethā”ti āhaṃsu. Purohito “mā nivattayittha, icchanto yojanasatampi gacchatu, mā nivārethā”ti āha. Ratho uyyānaṃ pavisitvā maṅgalasilāpaṭṭaṃ padakkhiṇaṃ katvā ārohanasajjo hutvā aṭṭhāsi. Purohito mahāsattaṃ nipannaṃ disvā amacce āmantetvā “ambho eko silāpaṭṭe nipannako puriso dissati, setacchattānucchavikā panassa dhiti atthīti vā natthīti vā na jānāma, sace esa puññavā bhavissati, amhe na olokessati, kāḷakaṇṇisatto sace bhavissati, bhītatasito uṭṭhāya kampamāno olokessati, tasmā khippaṃ sabbatūriyāni paggaṇhathā”ti āha. Tāvadeva anekasatāni tūriyāni paggaṇhimsu. Tadā tūriyasaddo sāgaraghoso viya ahosi.

Mahāsatto tena saddena pabujjhivā sīsaṃ vivaritvā olokento mahājanaṃ disvā “setacchattena me āgatena bhavitabban”ti cintetvā puna sīsaṃ pārūpitvā parivattitvā vāmapassena nipajji. Purohito tassa pāde vivaritvā lakkhaṇāni olokento “tiṭṭhatu ayaṃ eko dīpo, catunnampi mahādīpānaṃ rajjaṃ kāretuṃ samattho hoti”ti puna tūriyāni paggaṇhāpesi. Atha mahāsatto mukhaṃ vivaritvā parivattitvā dakkhiṇapassena nipajjitvā mahājanaṃ olokesi. Tadā purohito parisāṃ ussāretvā añjalim paggayha avakujjo hutvā “uṭṭhehi deva, rajjaṃ te pāpuṇātī”ti āha. Atha naṃ mahāsatto “rājā vo kuhin”ti pucchitvā “kālakato devā”ti vutte “tassa putto vā bhātā vā natthī”ti pucchitvā “natthi devā”ti vutte “tena hi sādhu rajjaṃ kāressāmī”ti vatvā uṭṭhāya silāpaṭṭe pallaṅkena nisīdi. Atha naṃ tattheva abhisiṅcimsu. So Mahājanako nāma rājā ahosi. So rathavaraṃ abhiruyha mahantena sirivibhavana nagaraṃ pavisitvā rājanivesanaṃ

abhiruhanto “senāpati-ādīnaṃ tāneva ṭhānāni hontū”ti vicāretvā mahātalaṃ abhiruhi.

Rājadhītā pana purimasaññāya eva tassa vīmaṃsanatthaṃ ekaṃ purisaṃ āṇāpesi “tāta tvaṃ gaccha, rājānaṃ upasaṅkamitvā evaṃ vadehi ‘deva Sīvalidevī tumhe pakkosati, khippaṃ kirāgacchatū’ti”. So gantvā tathā ārocesi. Rājā paṇḍito tassa vacanaṃ sutvāpi assuṇanto viya “aho sobhano vatāyaṃ pāsādo”ti pāsādameva vaṇṇeti. So taṃ sāvetuṃ asakkonto gantvā rājadhītāya taṃ pavattiṃ ārocesi “ayye rājā tumhākaṃ vacanaṃ na suṇāti, pāsādameva vaṇṇeti, tumhākaṃ vacanaṃ tiṇaṃ viya na gaṇeti”ti¹. Sā tassa vacanaṃ sutvā “so mahajjhāsayo puriso bhavissatī”ti cintetvā dutiyampi tatiyampi pesesi. Rājāpi attano ruciyaṃ pakatigamanena siho viya vijambhamāno pāsādaṃ abhiruhi. Tasmiṃ upasaṅkamante rājadhītā tassa tejena sakabhāvena saṇṭhātuṃ asakkontī āgantvā hatthālambakaṃ adāsī.

So tassā hatthaṃ olambitvā mahātalaṃ abhiruhitvā samussitasetacchatte rājapallaṅke nisīditvā amacce āmantetvā “ambho atthi pana vo rañña kālaṃ karontena koci ovādo dinno”ti pucchitvā “āma devā”ti vutte “tena hi vadethā”ti āha. Deva “Sīvalideviṃ ārādhetuṃ samatthassa rajjaṃ dethā”ti tena vuttanti. Sīvalideviyā āgantvā hatthālambako dinno, ayaṃ tāva ārādhitā nāma, aññaṃ vadethāti. Deva “caturassapallaṅkassa ussīsakaṃ jānituṃ samatthassa rajjaṃ dethā”ti tena vuttanti. Rājā “idaṃ dujjānaṃ, upāyena sakkā jānituṃ”ti cintetvā sīsato suvaṇṇasūciṃ nīharitvā Sīvalideviyā hatthe ṭhapesi “imaṃ ṭhapehī”ti. Sā taṃ gahetvā pallaṅkassa ussīsake ṭhapesi. “Khaggaṃ adāsī”tipi vadantiyeva. So tāya saññāya “idaṃ ussīsakan”ti ñatvā tesam kathaṃ assuṇanto viya “kiṃ kathethā”ti vatvā puna tehi tathā vutte “idaṃ jānituṃ na garu, etaṃ ussīsakan”ti vatvā “aññaṃ vadethā”ti āha. Deva “sahassathāmadhanuṃ āropetuṃ samatthassa rajjaṃ dethā”ti tena vuttanti. “Tena hi āharatha nan”ti āharāpetvā so dhanuṃ pallaṅke

1. Tumhe tiṇāyapi na gaṇhātīti (Sī, I)

yathānisinnova itthīnaṃ kappāsaphoṭanadhanuṃ¹ viya āropetvā “aññaṃ vadethā”ti āha. “Deva soḷasa mahānidhī nīharituṃ samatthassa rajjaṃ dethā”ti tena vuttanti. “Tesaṃ kiñci uddānaṃ atthī”ti pucchitvā “āma devā”ti vutte “tena hi naṃ kathethā”ti āha. Te “sūriyuggamane nidhī”ti uddānaṃ kathayiṃsu. Tassa taṃ suṇantasseva gaganatale puṇṇacando viya so attho pākaṭo ahosi.

Atha ne rājā āha “ajja bhaṇe velā natthi, svenidhī gaṇhissāmi”ti. So punadivase amacce sannipātetvā pucchi “tumahākaṃ rājā Paccekabuddhe bhojesi”ti. Āma devāti. So cintesi “sūriyoti nāyaṃ sūriyo, sūriyasadisattā pana Paccekabuddhā sūriyā nāma, tesaṃ paccuggamanaṭṭhāne nidhinā bhavitabban”ti. Tato rājā “tesu Paccekabuddhesu āgacchantesu paccuggamanaṃ karonto kataraṃ ṭhānaṃ gacchatī”ti pucchitvā “asukaṭṭhānaṃ nāma devā”ti vutte “taṃ ṭhānaṃ khaṇitvā nidhiṃ nīharathā”ti nidhiṃ nīharāpesi. “Gamanakāle anugacchanto kattha ṭhatvā uyyojesi”ti pucchitvā “asukaṭṭhāne nāmā”ti vutte “tatopi nidhiṃ nīharathā”ti nidhiṃ nīharāpesi. Atha mahājanā ukkuṭṭhisahassāni pavattentā “**sūriyuggamane nidhī**”ti vuttattā sūriyuggamanadisāyaṃ khaṇantā vicariṃsu, atho “**Okkamane nidhī**”ti vuttattā sūriyatthaṅgamanadisāyaṃ khaṇantā vicariṃsu. “Idaṃ pana dhanam idheva hoti, aho acchariyaṃ”ti pītisomanassaṃ pavattayimṃsu. **Antonidhī**ti rājagehe mahādvārassa anto-ummārā nidhiṃ nīharāpesi. **Bahi nidhī**ti bahi-ummārā nidhiṃ nīharāpesi. **Na anto na bahi nidhī**ti heṭṭhā-ummārato nidhiṃ nīharāpesi. **Ārohane nidhī**ti maṅgalaḥatthiṃ ārohanakāle suvaṇṇanissenṇiyā attharaṇaṭṭhānato nidhiṃ nīharāpesi. Atho **orohane nidhī**ti hatthikkhandhato orohanaṭṭhānato nidhiṃ nīharāpesi. **Catūsu mahāsālesūti**² bhūmiyaṃ kata-upaṭṭhānaṭṭhāne sirisayanassa cattāro mañcapādā sālāmayā, tesaṃ heṭṭhā catasso nidhikumbhiyo nīharāpesi. **Samantāyojane nidhī**ti yojanaṃ nāma rathayugapamaṇaṃ, sirisayanassa samantā rathayugappamaṇato nidhiṃ³ nīharāpesi. **Dantaggesu mahānidhī**ti maṅgalaḥatthiṭṭhāne tassa dvinnaṃ dantānaṃ

1. Kappāsapothanadhanuṃ (Sī, Syā, I)

2. Caturo ca mahāsālāti (Sī, I)

3. Nidhikumbhiyo (Sī, Syā, I)

abhimukhaṭṭhānato nidhiṃ¹ nīharāpesi. **Vālaggesū**ti maṅgalaḥatthiṭṭhāne tassa vāladhisammukhaṭṭhānato nidhiṃ nīharāpesi. **Kepuketi** kepukam² vuccati udakam, maṅgalapokkharāṇito udakam nīharāpetvā nidhiṃ dassesi. **Rukkhaggesu mahānidhī**ti uyyāne mahāsālarukkhamūle ṭhitamajjhānikasamaye parimaṇḍalāya rukkhacchāyāya anto nidhiṃ³ nīharāpesi. Evaṃ soḷasa mahānidhayo nīharāpetvā “aññaṃ kiñci atthī”ti pucchi. “Natthi devā”ti vadiṃsu. Mahājano haṭṭhatuṭṭho ahoṣi.

Atha rājā “idaṃ dhanam dānamukhe vikirissāmi”ti nagaramajjhe ceva catūsu nagaradvāresu cāti pañcasu ṭhānesu pañca dānasālāyo kārāpetvā mahādānam paṭṭhapesi, Kālacampānagarato attano mātarañca brāhmaṇaṇca pakkosāpetvā mahantaṃ sakkāraṃ akāsi. Tassa taruṇarajjeyeva sakalaṃ Videharaṭṭhaṃ “Ariṭṭhajanakaraṇṇo kira putto Mahājanako nāma rājā rajjaṃ kāreti, so kira paṇḍito upāyakusalo, passissāma nan”ti dassanatthāya saṅkhubhitam ahoṣi. Tato tato bahum paṇṇākāraṃ gahetvā āgamimṃsu, nāgarāpi mahāchaṇaṃ sajjayimṃsu. Rājanivesane attharaṇādīni santharivā gandhadāmamālādāmādīni osāretvā vippakiṇṇalājākusumavāsadhūmagandhākāraṃ⁴ kāretvā nānappakāraṃ pānabhojanaṃ upaṭṭhapesum. Raṇṇo paṇṇākāratthāya rajatasuvaṇṇabhājanādīsu anekappakārāni khādaniyabhojanīyamadhuphāṇitaphalādīni gahetvā tattha tattha parivāretvā atṭhaṃsu. Ekato amaccamaṇḍalaṃ nisīdi, ekato brāhmaṇagaṇo, ekato seṭṭhi-ādayo nisīdimṃsu, ekato uttamarūpadharā nāṭakitthiyo nisīdimṃsu, brāhmaṇāpi sotthikārena mukhamaṅgalikānaṃ kathenti, naccagītādīsu kusalā naccagītādīni pavattayimṃsu, anekasatāni tūriyāni pavajjimṃsu. Tadā rājanivesanaṃ Yugandharavātavegena pahaṭṭā sāgarakucchi viya ekaninnādam ahoṣi. Olokitolokitaṭṭhānaṃ kampati.

Atha mahāsatto setacchattassa heṭṭhā rājāsane nisinnova sakkasirisadisam mahantaṃ sirivilāsaṃ oloketvā attano mahāsamudde katavāyāmaṃ anussari. Tassa “vīriyaṃ nāma kattabbayuttakam, sacāham

1. Dve nidhī (Sī, I) 2. Kebuketi kebukam (Sī, I) 3. Nidhikumbhiyo (Sī, Syā, I)

4. ...dhūpagandhākāraṃ (Sī, I) ...dhūpagandhūpakaraṇam (Syā)

mahāsamudde vīriyaṃ nākarissaṃ, na imaṃ sampattiṃ alabhissaṃ”ti taṃ vāyāmaṃ anussarantassa pīti uppajji. So pītivegena udānaṃ udānento āha—

133. “Āsīsetheva puriso, na nibbindeyya paṇḍito.

Passāmi vohaṃ attānaṃ, yathā icchiṃ tathā ahu.

134. Āsīsetheva puriso, na nibbindeyya paṇḍito.

Passāmi vohaṃ attānaṃ, udakā thala’ mubbhataṃ.

135. Vāyametheva puriso, na nibbindeyya paṇḍito.

Passāmi vohaṃ attānaṃ, yathā icchiṃ tathā ahu.

136. Vāyametheva puriso, na nibbindeyya paṇḍito.

Passāmi vohaṃ attānaṃ, udakā thala’ mubbhataṃ.

137. Dukkūpanītopi naro sapañño,

Āsaṃ na chindeyya sukhāgamāya.

Bahū hi phassā ahitā hitā ca,

Avitakkitā maccu’ mupabbajanti.

138. Acintitampi bhavati, cintitampi vinassati.

Na hi cintāmayā bhogā, itthiyā purisassa vā”ti.

Tattha (**āsīsethevāti** āsāchedakammaṃ akatvā attano kammaṃ āsaṃ karotheva.)¹ **Na nibbindeyyāti** vīriyaṃ karonto na nibbindeyya na alaseyya. **Yathā icchinti** yathā rājabhāvaṃ icchiṃ, tatheva rājā jātomhi. **Ubbhatanti** nīhaṭaṃ. **Dukkūpanītoti** kāyikacetasika dukkhena phuṭṭhopīti attho. **Ahitā hitā cāti** dukkhaphassā ahitā, sukhaphassā hitā. **Avitakkitāti** avitakkitāro acintitāro. Idaṃ vuttaṃ hoti—tesu phassesu ahitaphassena phuṭṭhā sattā “hitaphassopi atthīti vīriyaṃ karontā taṃ pāpuṇanti”ti acintetvā vīriyaṃ na karonti, te imassa atthassa avitakkitāro hitaphassaṃ alabhitvāva **maccu’ mupabbajanti** maraṇaṃ pāpuṇanti, tasmā vīriyaṃ kattabbamevāti.

1. () Sī-I-Ka-potthakesu natthi.

Acintitampīti imesaṃ sattānaṃ acintitampi hoti, cintitampi vinassati. Mayāpi hi “ayujjhivāva rajjaṃ labhissāmi”ti idaṃ acintitaṃ, “Suvaṇṇabhūmito dhanam āharitvā yujjhivā pitu santakam rajjaṃ gaṇhissāmi”ti pana cintitaṃ, idāni me cintitaṃ naṭṭhaṃ, acintitaṃ jātaṃ. **Na hi cintāmayā bhogā**ti imesaṃ sattānaṃhi bhogā cintāya anipphajjanato¹ cintāmayā nāma na honti, tasmā vīriyameva kattabbaṃ. Vīriyavato hi acintitampi hotīti.

So tato paṭṭhāya dasa rājadhamme akopetvā dhammena samena rajjaṃ kāresi, Paccekabuddhe ca upaṭṭhāsi. Aparabhāge Sīvalidevī dhaññapuññalakkhaṇasampannaṃ puttaṃ vijāyi, “Dīghāvukumāro”tissa nāmaṃ karīmsu. Tassa vayappattassa rājā uparajjaṃ datvā sattavassasahassāni rajjaṃ kāresi. So ekadivasam uyyānapālena phalāphalesu ceva nānāpupphesu ca ābhatesu tāni disvā tuṭṭho hutvā tassa sammānaṃ kāretvā “samma uyyānapāla ahaṃ uyyānaṃ passissāmi, tvaṃ alaṅkarohi naṃ”ti āha. So “sādhu devā”ti sampaṭicchitvā tathā katvā rañño paṭivedesi. So hatthikkhandhavaragato mahantena parivārena nagarā nikkhamitvā uyyānadvāraṃ pāpuṇi. Tatra ca dve ambā atthi nīlobhāsā. Eko aphalo, eko phaladharo. So pana atimadhuro, rañña aggaphalassa aparibhuttattā tato koci phalaṃ gahetuṃ na ussahati. Rājā hatthikkhandhavaragatova tato ekaṃ phalaṃ gahetvā paribhuñji, tassa taṃ jivhagge ṭhapitamattameva dibbojaṃ viya upaṭṭhāsi. So “nivattanakāle bahū khādissāmi”ti cintesi. “Rañña aggaphalaṃ paribhuttaṃ”ti ñatvā uparājānaṃ ādiṃ katvā antamaso hatthimeṇḍa-assameṇḍādayopi phalaṃ gahetvā paribhuñjimsu. Aññe phalaṃ alabhantā daṇḍehi sākhaṃ bhinditvā nipaṇṇamakamsu. Rukkho obhaggavibhaggo aṭṭhāsi, itaro pana maṇipabbato viya vilāsamāno ṭhito.

Rājā uyyānā nikkhanto taṃ disvā “idaṃ kin”ti amacce pucchati. “Devena aggaphalaṃ paribhuttanti mahājanena vilumpito devā”ti āhamsu. Kim nu kho bhaṇe imassa pana neva pattaṃ, na vaṇṇo khīnoti. Nipphalatāya na khīno devāti. Taṃ sutvā rājā saṃvegaṃ

1. Anippajjanato (Syā, I), anibbajjanato (Ka)

paṭilabhitvā “ayaṃ rukkho nipphalatāya nīlobhāso ṭhito, ayaṃ pana saphalatāya obhaggavibhaggo ṭhito. Idampi rajjaṃ saphalarukkhasadisāṃ, pabbajjā pana nipphalarukkhasadisā. Sakiñcanasseva bhayaṃ, nākiñcanassa. Tasmā ahaṃ phalarukkho viya ahutvā nipphalarukkhasadiso bhavissāmi, imaṃ sampattiṃ cajjivā nikkhamma pabbajissāmi”ti daḷhaṃ samādānaṃ katvā manaṃ adhiṭṭhahitvā nagaraṃ pavisitvā pāsādadvāre ṭhitova senāpatiṃ pakkosāpetvā “mahāsenāpati ajja me paṭṭhāya bhattahārakañceva mukhodakadantakatṭhadāyakañca ekaṃ upaṭṭhākaṃ ṭhapetvā aññe maṃ daṭṭhuṃ mā labhantu, porāṇakavinicchayaṃ macce gahetvā rajjaṃ anusāsatha, ahaṃ ito paṭṭhāya uparipāsādāle samaṇadhammaṃ karissāmi”ti vatvā pāsādamāruyha ekakova samaṇadhammaṃ akāsi. Evaṃ gate kāle mahājano rājaṅgaṇe sannipatitvā mahāsattaṃ adisvā “na no rājā porāṇako viya hoti”ti vatvā gāthādvayamāha—

139. “Aporāṇaṃ vata bho rājā, sabbabhummo disampati.

Na’jja nacce nisāmeti, na gīte kurute mano.

140. Na mige napi uyyāne, napi haṃse udikkhati.

Mūgo va tuṇhimāsīno, na attha’manusāsati”ti.

Tattha **migeti** sabbasaṅgāhikavacanaṃ, pubbe hatthī yujjhāpeti, meṇḍe yujjhāpeti, ajja tepi na oloketi attho. **Uyyāneti** uyyānakīlāmpi nānubhoti. **Haṃseti** pañcapadumasañchannāsu uyyānapokkharaṇīsu haṃsagaṇaṃ na oloketi. **Mūgovāti** bhattahārakañca upaṭṭhākañca pucchiṃsu “bho rājā tumhehi saddhiṃ kiñci atthaṃ manteti”ti. Te “na manteti”ti vadiṃsu. Tasmā evamāhaṃsu.

Rājā kāmesu anallīyāntena vivekaninnena cittena attano kulūpakapaccekabuddhe anussaritvā “ko nu kho me tesāṃ sīlādiguṇayuttānaṃ akiñcanānaṃ vasanaṭṭhānaṃ ācikkhissati”ti tīhi gāthāhi udānaṃ udānesi—

141. “Sukhakāmā rahosīlā, vadhabandhā upāratā.

Kassa nu ajja ārāme, daharā vuddhā ca acchare.

142. Atikkantavanathā dhīrā, namo tesaṃ mahesināṃ.

Ye ussukamhi lokamhi, viharanti manussukā.

143. Te chetvā maccuno jālaṃ, tataṃ māyāvino daḷaṃ.

Chinnālayattā gacchanti, ko tesaṃ gati'māpaye"ti.

Tattha **sukhakāmā**ti nibbānasukhakāmā. **Rahosīlā**ti paṭicchannasīlā na attano guṇappakāsanā. **Daharā vuḍḍhā cāti** daharā ceva mahallakā ca. **Acchareti** vasanti.

Tassevaṃ tesaṃ guṇe anussarantassa mahatī pīti uppajji. Atha mahāsatto pallaṅkato uṭṭhāya uttarasīhapañjaraṃ vivaritvā uttaradisābhimukho sirasi añjaliṃ patiṭṭhāpetvā “evarūpehi guṇehi samannāgatā Paccekabuddhā”ti namassamāno “**atikkantavanathā**”ti-ādimāha. Tattha **atikkantavanathā**ti pahīnataṇhā. **Mahesinanti** mahante sīlakkhandhādayo guṇe esitvā ṭhitānaṃ. **Ussukamhī**ti rāgādīhi ussukkaṃ āpanne lokasmim. **Maccuno jālanti** kilesamārena pasāritaṃ taṇhājālaṃ. **Tataṃ māyāvinoti** atimāyāvino. **Ko tesaṃ gati'māpayeti** ko maṃ tesaṃ Paccekabuddhānaṃ nivāsaṭṭhānaṃ pāpeyya, gahetvā gaccheyyāti attho.

Tassa pāsādeyeva samaṇadhammaṃ karontassa cattāro māsā atītā. Athassa ativiya pabbajjāya cittaṃ nami, agāraṃ lokantarikanirayo viya khāyi, tayo bhavā ādittā viya upaṭṭhahimsu. So pabbajjābhimukhena cittaṃ “kadā nu kho imaṃ Sakkabhavanaṃ viya alaṅkatappaṭiyattaṃ Mithilaṃ pahāya Himavantaṃ pavisitvā pabbajitavesagahaṇakālo mayhaṃ bhavissatī”ti cintetvā Mithilavaṇṇanaṃ nāma ārabhi—

144. “Kadā’haṃ Mithilaṃ phītaṃ, vibhattaṃ bhāgaso mitaṃ.

Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā’ssu bhavissati.

145. Kadā’haṃ Mithilaṃ phītaṃ, visālaṃ sabbatopabhaṃ.

Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā’ssu bhavissati.

146. Kadā’haṃ Mithilaṃ phītaṃ, bahupākāratoraṇaṃ.

Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā’ssu bhavissati.

147. Kadā'haṃ Mithilaṃ phītaṃ, daḷhamatṭālakoṭṭhakam.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.
148. Kadā'haṃ Mithilaṃ phītaṃ, suvibhattaṃ mahāpathaṃ.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.
149. Kadā'haṃ Mithilaṃ phītaṃ, suvibhattantarāpaṇaṃ.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.
150. Kadā'haṃ Mithilaṃ phītaṃ, gavāssarathapīḷitaṃ.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.
151. Kadā'haṃ Mithilaṃ phītaṃ, ārāmavanamāliniṃ.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.
152. Kadā'haṃ Mithilaṃ phītaṃ, uyyānavanamāliniṃ.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.
153. Kadā'haṃ Mithilaṃ phītaṃ, pāsādavanamāliniṃ.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.
154. Kadā'haṃ Mithilaṃ phītaṃ, tipuraṃ rājabandhuniṃ.
Māpitaṃ somanassena, Vedehena yasassinā.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.
155. Kadā'haṃ Vedehe phīte, nicite dhammarakkhite.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.
156. Kadā'haṃ Vedehe phīte, ajeyye dhammarakkhite.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.
157. Kadā'haṃ antepuraṃ rammaṃ, vibhattaṃ bhāgaso mitaṃ.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.
158. Kadā'haṃ antepuraṃ rammaṃ, sudhāmattikalepanaṃ.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.

159. Kadā'haṃ antepuraṃ rammaṃ, sucigandhaṃ manoramam.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.
160. Kadā'haṃ kūṭāgāre ca, vibhatte bhāgaso mite.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.
161. Kadā'haṃ kūṭāgāre ca, sudhāmattikalepane.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.
162. Kadā'haṃ kūṭāgāre ca, sucigandhe manorame.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.
163. Kadā'haṃ kūṭāgāre ca, litte candanaphosite.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.
164. Kadā'haṃ soṇṇapallaṅke, gonake cittasanthate.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.
165. Kadā'haṃ maṇipallaṅke, gonake cittasanthate.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.
166. Kadā'haṃ kappāsakoseyyaṃ, khomakoṭumbarāni ca.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.
167. Kadā'haṃ pokkharaṇī rammā, cakkavākapakūjitā.
Mandālakehi sañchannā, padumuppalakehi ca.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.
168. Kadā'haṃ hatthigumbe ca, sabbālaṅkārabhūsite.
Suvaṇṇakacche mātāṅge, hemakappanavāsase.
169. Ārūlhe gāmaṇīyehi, tomarāṅkusapāṇibhi.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.
170. Kadā'haṃ assagumbe ca, sabbālaṅkārabhūsite.
Ājānīyeva jātiyā, sindhave sīghavāhane.

171. Ārūḷhe gāmaṇīyehi, illiyācāpadhāribhi.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.
172. Kadā'haṃ rathaseniyo, sannaddhe ussitaddhaje.
Dīpe athopi veyyagghe, sabbālaṅkārahūsīte.
173. Ārūḷhe gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.
174. Kadā'haṃ sovaṇṇarathe, sannaddhe ussitaddhaje.
Dīpe athopi veyyagghe, sabbālaṅkārahūsīte.
175. Ārūḷhe gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.
176. Kadā'haṃ sajjhurathe ca, sannaddhe ussitaddhaje.
Dīpe athopi veyyagghe, sabbālaṅkārahūsīte.
177. Ārūḷhe gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.
178. Kadā'haṃ assarathe ca, sannaddhe ussitaddhaje.
Dīpe athopi veyyagghe, sabbālaṅkārahūsīte.
179. Ārūḷhe gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.
180. Kadā'haṃ oṭṭharathe ca, sannaddhe ussitaddhaje.
Dīpe athopi veyyagghe, sabbālaṅkārahūsīte.
181. Ārūḷhe gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.
182. Kadā'haṃ goṇarathe ca, sannaddhe ussitaddhaje.
Dīpe athopi veyyagghe, sabbālaṅkārahūsīte.
183. Ārūḷhe gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.

184. Kadā'haṃ aṇaratha ca, sannaddhe ussitaddhaje.
Dīpe athopi veyyagghe, sabbālaṅkārabhūsite.
185. Ārūḷhe gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā 'ssu bhavissati.
186. Kadā'haṃ meṇḍarathe ca, sannaddhe ussitaddhaje.
Dīpe athopi veyyagghe, sabbālaṅkārabhūsite.
187. Ārūḷhe gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā 'ssu bhavissati.
188. Kadā'haṃ migarathe ca, sannaddhe ussitaddhaje.
Dīpe athopi veyyagghe, sabbālaṅkārabhūsite.
189. Ārūḷhe gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā 'ssu bhavissati.
190. Kadā'haṃ hatthārohe ca, sabbālaṅkārabhūsite.
Nīlavammadhare sūre, tomaraṅkusapāṇine.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā 'ssu bhavissati.
191. Kadā'haṃ assārohe ca, sabbālaṅkārabhūsite.
Nīlavammadhare sūre, illiyācāpadhārine.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā 'ssu bhavissati.
192. Kadā'haṃ rathārohe ca, sabbālaṅkārabhūsite.
Nīlavammadhare sūre, cāpahatthe kalāpine.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā 'ssu bhavissati.
193. Kadā'haṃ dhanuggahe ca, sabbālaṅkārabhūsite.
Nīlavammadhare sūre, cāpahatthe kalāpine.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā 'ssu bhavissati.
194. Kadā'haṃ rājaṇṇa ca, sabbālaṅkārabhūsite.
Citravammadhare sūre, kaṇṇaṇṇaṇṇadhārine.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā 'ssu bhavissati.

195. Kadā'haṃ ariyagaṇe ca, vatavante alaṅkate.
Haricandalittāṅge, kāsikuttamadhārine.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.
196. Kadā'haṃ amaccagaṇe ca, sabbālaṅkārabhūsite.
Pītavammadhare sūre, purato gacchamāline.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.
197. Kadā'haṃ sattasatā bhariyā, sabbālaṅkārabhūsitā.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.
198. Kadā'haṃ sattasatā bhariyā, susaṇṇā tanumajjhimā.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.
199. Kadā'haṃ sattasatā bhariyā, assavā piyabhāṇinī.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.
200. Kadā'haṃ satapalaṃ kaṃsaṃ, sovaṇṇaṃ satarājikaṃ.
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.
201. Kadā'ssu maṃ hatthigumbā, sabbālaṅkārabhūsitā.
Suvaṇṇakacchā mātaṅgā, hemakappanavāsasā.
202. Ārūḷhā gāmaṇīyehi, tomarāṅkusapāṇibhi.
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudā'ssu bhavissati.
203. Kadā'ssu maṃ assagumbā, sabbālaṅkārabhūsitā.
Ājānīyāva jātiyā, sandhavā sīghavāhanā.
204. Ārūḷhā gāmaṇīyehi, illiyācāpadhāribhi.
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudā'ssu bhavissati.
205. Kadā'ssu maṃ rathasenī, sannaddhā ussitaddhajā.
Dīpā athopi veyyagghā, sabbālaṅkārabhūsitā.
206. Ārūḷhā gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi.
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudā'ssu bhavissati.

207. Kadā'ssu maṃ soṇṇarathā, sannaddhā ussitaddhajā.
Dīpā athopi veyyagghā, sabbālaṅkārabhūsitā.
208. Ārūḷhā gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi.
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudā'ssu bhavissati.
209. Kadā'ssu maṃ sajjhurathā, sannaddhā ussitaddhajā.
Dīpā athopi veyyagghā, sabbālaṅkārabhūsitā.
210. Ārūḷhā gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi.
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudā'ssu bhavissati.
211. Kadā'ssu maṃ assarathā, sannaddhā ussitaddhajā.
Dīpā athopi veyyagghā, sabbālaṅkārabhūsitā.
212. Ārūḷhā gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi.
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudā'ssu bhavissati.
213. Kadā'ssu maṃ oṭṭharathā, sannaddhā ussitaddhajā.
Dīpā athopi veyyagghā, sabbālaṅkārabhūsitā.
214. Ārūḷhā gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi.
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudā'ssu bhavissati.
215. Kadā'ssu maṃ goṇarathā, sannaddhā ussitaddhajā.
Dīpā athopi veyyagghā, sabbālaṅkārabhūsitā.
216. Ārūḷhā gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi.
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudā'ssu bhavissati.
217. Kadā'ssu maṃ ajarathā, sannaddhā ussitaddhajā.
Dīpā athopi veyyagghā, sabbālaṅkārabhūsitā.
218. Ārūḷhā gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi.
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudā'ssu bhavissati.
219. Kadā'ssu maṃ meṇḍarathā, sannaddhā ussitaddhajā.
Dīpā athopi veyyagghā, sabbālaṅkārabhūsitā.

220. Ārūḷhā gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi.
Yantaṁ maṁ nānuyissanti, taṁ kudā'ssu bhavissati.
221. Kadā'ssu maṁ migarathā, sannaddhā ussitaddhajā.
Dīpā athopi veyyagghā, sabbālaṅkārabhūsitā.
222. Ārūḷhā gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi.
Yantaṁ maṁ nānuyissanti, taṁ kudā'ssu bhavissati.
223. Kadā'ssu maṁ hatthārohā, sabbālaṅkārabhūsitā.
Nīlavammadharā sūrā, tomaraṅkusapāṇino.
Yantaṁ maṁ nānuyissanti, taṁ kudā'ssu bhavissati.
224. Kadā'ssu maṁ assārohā, sabbālaṅkārabhūsitā.
Nīlavammadharā sūrā, illiyācāpadhārino.
Yantaṁ maṁ nānuyissanti, taṁ kudā'ssu bhavissati.
225. Kadā'ssu maṁ rathārohā, sabbālaṅkārabhūsitā.
Nīlavammadharā sūrā, cāpahatthā kalāpino.
Yantaṁ maṁ nānuyissanti, taṁ kudā'ssu bhavissati.
226. Kadā'ssu maṁ dhanuggahā, sabbālaṅkārabhūsitā.
Nīlavammadharā sūrā, cāpahatthā kalāpino.
Yantaṁ maṁ nānuyissanti, taṁ kudā'ssu bhavissati.
227. Kadā'ssu maṁ rājaputtā, sabbālaṅkārabhūsitā.
Citravammadharā sūrā, kañcanāveḷadhārino.
Yantaṁ maṁ nānuyissanti, taṁ kudā'ssu bhavissati.
228. Kadā'ssu maṁ ariyagaṇā, vatavantā alaṅkatā.
Haricandalittaṅgā, kāsikuttamadhārino.
Yantaṁ maṁ nānuyissanti, taṁ kudā'ssu bhavissati.
229. Kadā'ssu maṁ amaccagaṇā, sabbālaṅkārabhūsitā.
Pītavammadharā sūrā, purato gacchamālino.
Yantaṁ maṁ nānuyissanti, taṁ kudā'ssu bhavissati.

230. Kadā'ssu maṃ sattasatā bhariyā, sabbālaṅkārabhūsitā.
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudā'ssu bhavissati.
231. Kadā'ssu maṃ sattasatā bhariyā, susaṇṇā tanumajjhimā.
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudā'ssu bhavissati.
232. Kadā'ssu maṃ sattasatā bhariyā, assavā piyabhāṇinī.
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudā'ssu bhavissati.
233. Kadā'haṃ pattaṃ gahetvāna, muṇḍo saṃghāṭipāruto.
Piṇḍikāya carissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.
234. Kadā'haṃ paṃsukūlānaṃ, ujjhitānaṃ mahāpathe.
Saṃghāṭiṃ dhārayissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.
235. Kadā'haṃ sattāhasammeghe, ovaṭṭho allacīvaro.
Piṇḍikāya carissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.
236. Kadā'haṃ sabbattha gantvā, rukkhā rukkhaṃ vanā vanaṃ.
Anapekkho gamissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.
237. Kadā'haṃ giriduggesu, pahīnabhayabheravo.
Adutiyo gamissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.
238. Kadā'haṃ vīṇaṃ'va rujjako, sattatantiṃ manoramāṃ.
Cittaṃ ujum karissāmi, taṃ kudā'ssu bhavissati.
239. Kadā'haṃ rathakāro'va, parikantaṃ upāhanaṃ.
Kāmasaṇṇojane checchaṃ, ye dibbe ye ca mānuse'ti.

Tattha **kadā**ti kālaparivitakko. **Phī**ṭanti vatthālaṅkāradīhi supupphitaṃ. **Vibhattaṃ bhāgaso mitanti** chekehi nagaramāpakehi rājanivesanādīnaṃ vasena vibhattaṃ dvāravīthīnaṃ vasena koṭṭhāsato mitaṃ. **Taṃ kudā'ssu**¹ **bhavissati**ti taṃ evarūpaṃ nagaraṃ pahāya pabbajanaṃ² kudā nāma me bhavissati.

1. Taṃ kadāssu (Sī, Syā, I)

2. Pabbajitum (Sya), pabbajitaṃ (Ka)

Sabbatopabhanti samantato alaṅkārobhāsenā yuttam. **Bahupākāratoraṇanti** bahalena puthulena pākārena ceva dvāratoraṇehi ca samannāgataṃ.

Dalhamattālakoṭṭhakanti dalhehi aṭṭalakehi dvārakoṭṭhakehi ca samannāgataṃ. **Pīḷanti** samākiṇṇaṃ. **Tipuranti** tihi purehi samannāgataṃ, tipākāranti attho. Atha vā **tipuranti** tikkhattuṃ puṇṇaṃ¹. **Rājabandhuninti** rājañātakeheva puṇṇaṃ. **Somanassenāti** evaṃnāmakena Videharājena.

Niciteti dhanadhañṇanicayādinā sampanne. **Ajeyyeti** paccāmittehi ajetabbe. **Candanaphositeti** lohitacandanena paripphosite. **Koṭumbarānīti** Koṭumbararaṭṭhe utṭhitavattḥāni. **Hatthigumbeti** hatthighaṭṭāyo. **Hemakappanavāsaseti** hemamayena sīsālaṅkārasaṅkhātena kappanena ca hemajālena ca samannāgate. **Gāmaṇīyehīti** hatthācariyehi. **Ājāṇīyeva jātiyāti** jātiyā kāraṇākāraṇajānanatāya ājāṇīyena, tādisānaṃ assānaṃ gumbē. **Gāmaṇīyehīti** assācariyehi. **Illiyācāpadhāribhīti** illiyaṅca cāpaṅca dhārentehi. **Rathaseniyoti** rathaghaṭṭāyo. **Sannaddheti** suṭṭhu naddhe. **Dīpe athopi veyyaggheti** dīpibyagghacammaaparikkhitte. **Gāmaṇīyehīti** rathācariyehi. **Sajjhuratheti** rajatarathe. Ajarathameṇḍarathamigarathe sobhanattḥāya yojenti.

Ariyagaṇeti brāhmaṇagaṇe. Te kira tadā ariyācārā ahesuṃ, tena te evamāha. **Haricandalittāṇgeti** kañcanavaṇṇena candanena littasarīre. **Sattasatā bhariyāti** piyabhariyāyeva sandhāyāha. **Susaññāti** suṭṭhu saññitā². **Assavāti** sāmikassa vacanakārikā. **Satapalanti** palasatena suvaṇṇena kāritaṃ. **Kaṃsanti** pātiṃ. **Satarājikanti** piṭṭhipasse rājisatena samannāgataṃ. **Yantaṃ manti** anitthigandhavanasaṇḍe ekameva gacchantam maṃ kadā nu te nānuyissanti. **Sattāhasammegeti**³ sattāhaṃ samuṭṭhite mahāmeghe, sattāhavaddaliketī attho. (**Ovatṭhoti** onatasīso.)⁴ **Sabbatthāti** sabbadisam⁵. **Rujjakoti**⁶ vīṇāvādako. **Kāmasaṃyojaneti** kāmasaṃyojanaṃ. **Dibbeti** dibbaṃ. **Mānuseti** mānusaṃ.

1. Tipūraṃ vā tikkhattuṃ puṇṇanti attho (Sī, I)

2. Susaññātā (Sī, I)

3. Sattāhaṃ megeti (Sī, Syā)

4. () Sī-Syā-I-potthakesu natthi.

5. Sabbahanti sabbaṃ divasaṃ (Sī, I), sabbaṇhanti sabbarattiṃ sabbadivasaṃ (Syā)

6. Vīṇarujjakoti (Syā)

So kira dasavassasahassāyukakāle nibbatto sattavassasahassāni rajjaṃ kāretvā tivassasahassāvasiṭṭhe āyumi pabbajito. Pabbajanto panesa uyyānadvāre ambarukkhassa diṭṭhakālato paṭṭhāya cattāro māse agāre vasitvā “imamhā rājavesā pabbajitaveso varataro, pabbajissāmī”ti cintetvā upaṭṭhakaṃ rahassena āṇāpesi “tāta kañci ajānāpetvā antarāpaṇato kāsāyavatthāni ceva mattikāpattañca kiṇitvā āharā”ti. So tathā akāsi. Rājā kappakaṃ pakkosāpetvā kesamassuṃ ohārāpetvā kappakassa gāmaṇaṃ datvā kappakaṃ uyyojetvā ekaṃ kāsāvaṃ nivāsetvā ekaṃ pārupitvā ekaṃ aṃse katvā mattikāpattampi thavikāya osāretvā aṃse laggesi, tato kattaradaṇḍaṃ gahetvā mahātale katipaye vāre Paccekabuddhalīlāya aparāparaṃ caṅkami. So taṃ divasaṃ tattheva vasitvā punadivase sūriyuggamanavelāya pāsādā otarituṃ ārabhi.

Tadā Sīvalidevī tā sattasatā vallabhitthiyo pakkosāpetvā “ciraṃ diṭṭho no rājā, cattāro māsā atītā, ajja naṃ passissāma, sabbālaṅkārehi alaṅkaritvā yathābalaṃ itthikuttahāsavilāse dassetvā kilesabandhanena bandhituṃ vāyameyyāthā”ti vatvā alaṅkatappaṭiyattāhi tāhi saddhiṃ “rājānaṃ passissāmā”ti pāsādaṃ abhiruhantī taṃ otarantaṃ disvāpi na sañjāni, “rañño ovādaṃ dātuṃ āgato Paccekabuddho bhavissatī”ti saññāya vanditvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Mahāsattopi pāsādā otari. Itarāpi pāsādaṃ abhiruhitvā sirisayanapiṭṭhe bhamaravaṇṇakese ca pasādhanabhaṇḍaṇca disvā “na so Paccekabuddho, amhākaṃ piyasāmiko bhavissati, etha naṃ yācitvā nivattāpessāmī”ti mahātālā otaritvā rajaṅgaṇaṃ sampāpuṇi. Pāpuṇitvā ca pana sabbāhi tāhi saddhiṃ kese mocetvā piṭṭhiyaṃ vikirivā ubho hi hatthehi uraṃ saṃsumbhitvā “kasmā evarūpaṃ kammaṃ karotha mahārājā”ti atikaruṇaṃ paridevaṃ anā rājānaṃ anubandhi, sakalanagaraṃ saṅkhubhitaṃ ahosi. Tepi “rājā kira no pabbajito, kuto pana evarūpaṃ dhammikaṃ rājānaṃ labhissāmā”ti rodamaṇā rājānaṃ anubandhiṃsu. Tatra tāsāṃ itthiṇaṃ paridevaṇaṃ ceva paridevantiyopi tā pahāya rañño gamanaṇca āvikaronto Satthā āha—

240. “Tā ca sattasatā bhariyā, sabbālaṅkārabhūsitā.
Bāhā paggayha pakkandum, kasmā no vijahissasi.

241. Tā ca sattasatā bhariyā, susaṇṇā tanumajjhimā.
Bāhā paggayha pakkandum, kasmā no vijahissasi.

242. Tā ca sattasatā bhariyā, assavā piyabhāṇinī.
Bāhā paggayha pakkandum, kasmā no vijahissasi.

243. Tā ca sattasatā bhariyā, sabbālaṅkārabhūsitā.
Hitvā sampaddavī rājā, pabbajjāya purakkhato.

244. Tā ca sattasatā bhariyā, susaṇṇā tanumajjhimā.
Hitvā sampaddavī rājā, pabbajjāya purakkhato.

245. Tā ca sattasatā bhariyā, assavā piyabhāṇinī.
Hitvā sampaddavī rājā, pabbajjāya purakkhato.

246. Hitvā satapalaṃ kaṃsaṃ, sovaṇṇaṃ satarājikaṃ.
Aggaḥi mattikaṃ pattaṃ, taṃ dutiyābhisecanaṃ”ti.

Tattha **bāhā paggayhā**ti bāhā ukkhipitvā. **Sampaddavī**¹ bhikkhave so Mahājanako rājā tā ca sattasatā bhariyā “kiṃ no deva pahāya gacchasi, ko amhākaṃ doso”ti vilapantiyova chaḍḍetvā sampaddavī gato², “pabbajjāya yāhi”ti codiyamāno viya purakkhato hutvā gatoti attho. **Taṃ dutiyābhisecanaṃ**ti bhikkhave taṃ mattikāpattaggahaṇaṃ dutiyābhisecanaṃ katvā so rājā nikkhantoti.

Sīvalidevīpi paridevamānā rājānaṃ nivattetuṃ asakkontī “attheso upāyo”ti cintetvā Mahāsenaguttaṃ pakkosāpetvā “tāta raṇṇo purato gamanadisābhāge jīṇṇaḥarajīṇṇasālādīsū aggaṃ dehi, tiṇapaṇṇāni saṃharitvā tasmim tasmim ṭhāne dhūmaṃ kārehī”ti āṇāpesi. So tathā kāresi. Sā raṇṇo santikaṃ gantvā pādesu patitvā Mithilāya ādittabhāvaṃ ārocentī gāthādvayamāha—

1. Sampaddavīti (Sī)

2. Sampadduto (Sī, I)

247. “Bhesmā aggisamā jālā, kosā dayhanti bhāgaso.

Rajataṃ jātarūpañca, muttā veḷuriyā bahū.

248. Maṇayo saṅkhamuttā ca, vatthikaṃ haricandanam.

Ajinaṃ dantabhaṇḍaṇca, lohaṃ kāḷāyasam bahū.

Ehi rājā nivattassu, mā te’taṃ vinasā dhanan”ti.

Tattha **bhesmā**ti bhayānakā. **Aggisamā jālā**ti¹ tesam tesam manussānam gehāni aggi gaṇhi², so esa mahājāloti attho³. **Kosā**ti suvaṇṇarajatakoṭṭhagārādini. **Bhāgasoti** koṭṭhāsato suvivhattāpi no ete agginā dayhanti devāti. **Lohanti** tambalohādikaṃ. **Mā te’taṃ vinasā dhananti** mā te etaṃ dhanam vinassatu, ehi nam nibbāpehi, pacchā gamissasi, “Mahājanako nagaram dayhamānam anoloketvāva nikkhanto”ti tumhākaṃ garahā bhavissati, tāya te lajjāpi vipphaṇṣāropi bhavissati, ehi amacce āṇāpetvā aggin nibbāpehi devāti.

Atha mahāsatto “devi kiṃ kathesi, yesam kiñcanam atthi, tesam taṃ dayhati, mayam pana akiñcanā”ti dīpento gāthamāha—

249. “Susukham vata jīvāma, yesam no natthi kiñcanam.

Mithilā dayhamānāya, na me kiñci adayhathā”ti.

Tattha **kiñcananti** yesam amhākaṃ palibuddhakilesasaṅkhātāni kiñcanam natthi, te mayam tena akiñcanabhāvena susukham vata jīvāma. Teneva kāraṇena Mithilāya dayhamānāya na me kiñci adayhatha, appamattakampi attano bhaṇḍakaṃ dayhamānam na passāmīti vadati.

Evañca pana vatvā mahāsatto uttaradvārena nikkhami. Tāpissa sattasatā bhariyā nikkhamimsu. Puna Sīvalidevī ekaṃ upāyam cintetvā “gāmaghātaraṭṭhivilumpanākāraṃ viya dassethā”ti amacce āṇāpesi. Taṃkhaṇamheva āvudhahatthe purise tato tato ādhāvante paridhāvante vilumpante

1. Tattha vesmāti (Sī)

2. Agginā dayhanti (Syā)

3. So esa vesmā jālā jalitoti attho (Sī), so ekasamāya jālāya jalitoti attho (Syā)

viya sarīre lākhārasaṃ siñcivā laddhappahāre viya phalake nipajjāpetvā vuyhante mate viya ca rañño dassesuṃ. Mahājano upakkosi “mahārāja tumhesu dharantesuyeve raṭṭhaṃ vilumpanti, mahājanaṃ ghātenti”ti. Atha devīpi rājānaṃ vanditvā nivattanatthāya gāthamāha—

250. “Aṭaviyo samuppannā, raṭṭhaṃ viddhaṃsayanti taṃ.

Ehi rāja nivattassu, mā raṭṭhaṃ vinasā idan”ti.

Tattha **aṭaviyoti** mahārāja tumhesu dharantesuyeve aṭavicorā samuppannā samuṭṭhitā, taṃ tayā dhammarakkhitam¹ tava raṭṭhaṃ viddhaṃsenti.

Taṃ sutvā rājā “mayi dharanteyeve corā uṭṭhāya raṭṭhaṃ viddhaṃsentā nāma natthi, Sīvalideviyā kiriya esā bhavissati”ti cintetvā taṃ appaṭibhānaṃ karonto āha—

251. “Susukhaṃ vata jīvāma, yesaṃ no natthi kiñcanaṃ.

Raṭṭhe vilumpamānamhi, na me kiñci ahīratha².

252. Susukhaṃ vata jīvāma, yesaṃ no natthi kiñcanaṃ.

Pītibhakkhā bhavissāma, devā ābhassarā yathā”ti.

Tattha **vilumpamānamhīti** viluppamāne. **Ābhassarā yathāti** yathā te brahmāno pītibhakkhā hutvā samāpattisukhena vītināmenti, tathā vītināmessāmāti.

Evam vuttepi mahājano rājānaṃ anubandhiyeva. Athassa etadahosi “ayaṃ mahājano nivattitum na icchati, nivattessāmi nan”ti. So aḍḍhagāvutamattaṃ gatakāle nivattitvā mahāmagge ṭhitova amacce “kassidaṃ rajjan”ti pucchitvā “tumhākaṃ devā”ti vutte “tena hi imaṃ lekhaṃ antaraṃ karontassa rājadaṇḍaṃ karoṭhā”ti kattaradaṇḍena tiriyaṃ lekhaṃ ākaḍḍhi. Tena tejavatā raññā kataṃ lekhaṃ koci antaraṃ kātum nāsakkhi. Mahājano lekhaṃ ussisake katvā bālhaparidevaṃ paridevi. Devīpi taṃ lekhaṃ antaraṃ kātum asakkonti rājānaṃ

1. Tanti tathā dhammārakkhiyaṃ (Sī, I), raṭṭhanti tathārūpaṃ dhammarakkhitam (Syā)

2. Ajīratha (Sī, I), ahāratha (Syā, Ka)

piṭṭhiṃ datvā gacchantāṃ disvā sokaṃ sandhāretuṃ asakkontī uraṃ
paharitvā mahāmagge tiriyaṃ patitvā parivattamānā agamāsi. Mahājano
“lekhasāmi kehi lekha bhinnā”ti vatvā deviyā gatamaggeneva gato. Atha
mahāsattopi Uttarahimavantābhimukho agamāsi. Devīpi sabbaṃ
senāvāhanaṃ ādāya tena saddhimyeva gatā. Rājā mahājanaṃ nivattetuṃ
asakkontoyeva saṭṭhiyojanamaggaṃ gato.

Tadā Nārado nāma tāpaso Himavante suvaṇṇaguhāyaṃ vasitvā
pañcābhiñño jhānasukhena vītināmetvā sattāhaṃ atikkāmetvā jhānasukhato
vuṭṭhāya “aho sukhaṃ, aho sukhaṃ”ti udānaṃ udānesi. So “atthi nu kho koci
jambudīpatale idaṃ sukhaṃ pariyesanto”ti dibbacakkhunā olokento
Mahājanakabuddhaṅkuraṃ disvā “rājā mahābhinikkhamanaṃ nikkhantopi
Sīvalidevippamukhaṃ mahājanaṃ nivattetuṃ na sakkoti, antarāyampissa
kareyya, idāni gantvā bhiyyoso mattāya dāḥasamādānatthaṃ¹ ovādaṃ
dassāmi”ti cintetvā iddhibalena gantvā rañño purato ākāse ṭhitova tassa
ussāhaṃ janetuṃ imaṃ gāthamāha—

253. “Kimhe’so mahato ghoso, kā nu gāmeva kīḷiyā.

Samaṇa teva² pucchāma, katthe’so abhisāto jano”ti.

Tassa taṃ sutvā rājā āha—

254. “Mamaṃ ohāya gacchantāṃ, etthe’so abhisāto jano.

Sīmātikkamanaṃ yantaṃ, munimonassa pattiya.

Missam nandīhi gacchantāṃ, kiṃ jāna’manupucchasi”ti.

Tattha **kimhe’soti** kimhi kena kāraṇena eso hatthikāyādivasena mahato
samūhassa ghoso. **Kā nu gāmeva kīḷiyāti**³ kā nu esā tayā saddhiṃ
āgacchantānaṃ⁴ gāme viya kīḷi⁵. **Katthe’soti** kimatthaṃ esa mahājano
abhisāto sannipatito, taṃ parivāretvā āgacchatīti pucchi. **Mamanti** yo ahaṃ
etaṃ janaṃ ohāya gacchāmi, taṃ maṃ ohāya gacchantāṃ. **Etthāti** etasmiṃ
ṭhāne eso mahājano abhisāto anubandhanto āgato. **Sīmātikkamanaṃ yantanti**
tvaṃ pana taṃ maṃ kilesasīmaṃ

1. Dāhaṃ sampādanatthaṃ (Ka)

2. Samaṇaññeva (Sī, I), samaṇa tveva (Syā)

3. Kīḷiyāti (Sī)

4. Āgacchantā (Syā)

5. Kilikilā (Sī), kīḷikīḷāyamānā (Syā)

atikkamma anagāriyamuniñāṇasaṅkhātassa monassa pattiyaṃ yantaṃ,
 “pabbajito vatamhī”ti nandiṃ avijahitvā khaṇe khaṇe uppajjamānāhi nandīhi
 missameva gacchantāṃ kiṃ jānanto pucchasi, udāhu ajānanto. Mahājanako
 kira Videharaṭṭhaṃ chaḍḍetvā pabbajitoti kiṃ na sutāṃ tayāti.

Athassa so dalhasamādānatthāya puna gāthamāha—

255. “Māssu tiṇṇo amaññittha, sarīraṃ dhārayaṃ imaṃ.

Atīraṇeyya yamidaṃ, bahū hi paripanthayo”ti.

Tattha **māssu tiṇṇo amaññitthāti**¹ imaṃ bhaṇḍukāsāvanivatthaṃ²
 sarīraṃ dhārento “iminā pabbajitaliṅgaggahaṇamatteneva kilesasīmaṃ tiṇṇo
 atikkantosmī”ti mā amaññittha³. **Atīraṇeyya yamidanti** idaṃ kilesajātaṃ
 nāma na ettakena tīretabbaṃ. **Bahū hi paripanthayoti** saggamaggaṃ āvaritvā
 ṭhitā tava bahū kilesaparipanthāti.

Tato mahāsatto tassa vacanaṃ sutvā paripanthe pucchanto āha—

256. “Ko nu me paripanthassa, mamaṃ evaṃvihārino.

Yo neva diṭṭhe nādiṭṭhe, kāmāna’ mabhipatthaye”ti.

Tattha **yo neva diṭṭhe nādiṭṭheti** yo ahaṃ neva diṭṭhe manussaloke
 nādiṭṭhe devaloke kāmānaṃ abhipatthemī, tassa mama evaṃ ekavīhārino ko
 nu paripanto assāti vadati.

Athassa so paripanthe dassento gāthamāha—

257. “Niddā tandī vijambhitā, aratī bhattasammado.

Āvasanti sarīraṭṭhā, bahū hi paripanthayo”ti.

Tattha **niddāti** kapiniddā. **Tandīti** ālasiyaṃ. **Aratīti** ukkaṇṭhitā.
Bhattasammadoti bhattapariḷāho. Idaṃ vuttaṃ hoti—“samaṇa tvaṃ
 pāsādiko suvaṇṇavaṇṇo rajjaṃ pahāya pabbajito”ti vutte tuyhaṃ paṇītaṃ
 ojavantaṃ piṇḍapātaṃ dassanti, so tvaṃ pattapūraṃ ādāya yāvadatthaṃ
 paribhuñjitvā paṇṇasālaṃ pavisitvā katṭhattharaṇe nipajjitvā kākacchamāno

1. Amaññitthoti (Sī, Syā, I)

2. Bhaṇḍakasāvanivatthaṃ (Syā), paṇḍakāsāvanivatthaṃ (Ka)

3. Mā amaññittho (Sī, Syā, I)

niddaṃ okkamitvā antarā pabuddho aparāparaṃ parivattitvā hatthapāde pasāretvā uṭṭhāya cīvaravaṃsaṃ gahetvā laggacīvaraṃ nivāsetvā ālasiyo hutvā neva sammajjanaṃ ādāya sammajjissasi, na pāṇīyaṃ āharissasi, puna nipajjitvā niddāyissasi, kāmavitakkaṃ vitakkessasi, tadā pabbajjāya ukkaṇṭhissasi, bhattapariḷāho te bhavissatīti. **Āvasanti sarīraṭṭhāti** ime ettakā paripanthā tava sarīraṭṭhakā hutvā nivasanti, sarīreyeva te nibbattantīti dasseti.

Athassa mahāsatto thutim karonto gāthamāha—

258. “Kalyāṇaṃ vata maṃ bhavaṃ, brāhmaṇa manusāsati.

Brāhmaṇa teva pucchāmi, ko nu tva’masi mārisā”ti.

Tattha **brāhmaṇa manusāsati**ti brāhmaṇa kalyāṇaṃ vata maṃ bhavaṃ anusāsati.

Tato tāpaso āha—

259. “Nārado iti me nāmaṃ, Kassapo iti maṃ vidū.

Bhoto sakāsamāgacchim, sādhu sabbhi samāgamo.

260. Tassa te sabbo Ānando, vihāro upavattatu.

Yaṃ ūnaṃ taṃ paripūrehi, khantiyā upasamena ca.

261. Pasāraya sannatañca, unnatañca pasāraya.

Kammaṃ vijjañca dhammañca, sakkatvāna paribbajā”ti.

Tattha **vidūti** gottena maṃ “Kassapo”ti jānanti. **Sabbhūti** paṇḍitehi saddhim samāgamo nāma sādhu hotīti āgatomhi. **Ānandoti** tassa tava imissā pabbajjāya Ānando tuṭṭhi somanassameva hotu mā ukkaṇṭhi. **Vihāro**ti catubbidho brahmavihāro. **Upavattatūti** nibbattatu. **Yaṃ ūnaṃ tanti** yaṃ te¹ sīlena kasiṇaparikkammaṃ jhānena ca ūnaṃ, taṃ etehi sīlādīhi pūraya. **Khantiyā upasamena cāti** “ahaṃ rājapabbajito”ti mānaṃ akatvā adhivāsanakhantiyā ca kilesūpasamena ca samannāgato hoti. **Pasārāyāti** mā ukkhipa mā patthara, pajahāti attho. **Sannatañca unnatañcāti** “ko² nāmāhan”ti-ādinā nayena pavattaṃ omānañca

1. Tena (Syā, Ka)

2. Kimjātiko (Sī, Syā, I)

“ahamasmi jātisampanno”ti-ādinā nayena pavattaṃ atimānañca. **Kammanti** dasakusalakammamapathaṃ. **Vijjanti** pañca-abhiñña-aṭṭhasamāpattiñāṇaṃ. **Dhammanti** kaṣiṇaparikkammasaṅkhātāṃ samaṇadhammaṃ. **Sakkatvāna paribbajāti** ete guṇe sakkatvā vattassu, ete vā guṇe sakkatvā daḷhaṃ samādāya paribbaja, pabbajjaṃ pālehi, mā ukkaṇṭhīti attho.

Evam so mahāsattaṃ ovaditvā ākāseṇa sakaṭṭhānameva gato. Tasmiṃ gate aparopi Migājino nāma tāpaso tatheva samāpattito vuṭṭhāya olokeno bodhisattaṃ disvā “mahājanaṃ nivattanatthāya tassa ovādaṃ dassāmī”ti tatthevāgantvā ākāse attānaṃ dassento āha—

262. “Bahū hatthī ca asse ca, nagare janapadāni ca.
Hitvā Janaka pabbajito, kapāle rati’majjhagā.

263. Kacci nu te jānapadā, mittā’maccā ca ñātakā.
Dubbhi’makaṃsu Janaka, kasmā te’taṃ aruccathā”ti.

Tattha **kapāleti**¹ mattikāpattaṃ sandhāyāha. Idaṃ vuttaṃ hoti— mahārāja tvaṃ evarūpaṃ issariyādhipaccaṃ chaḍḍetvā pabbajito imasmim kapāle² ratiṃ ajjhagā adhigatoti pabbajjākāraṇaṃ pucchanto evamāha. **Dubbhinti** kiṃ nu ete tava antare kiñci aparādhaṃ karimṣu, kasmā tava evarūpaṃ issariyasukhaṃ pahāya etaṃ kapālameva aruccithāti.

Tato mahāsatto āha—

264. “Na Migājina jātucche³, ahaṃ kañci kudācanaṃ.
Adhammena jine ñātiṃ, na cāpi ñātayo maman”ti.

Tattha **na Migājina**ti ambho Migājina **jātucche**³ ekaṃseneva ahaṃ **kañci** ñātiṃ **kudācanaṃ** kismiñci kāle adhammena na jināmi, tepi ca ñātayo maṃ adhammena na jinanteva, iti na koci mayi dubbhiṃ nāma akāsīti attho.

1. Kapalleti (Sī, Syā, I)

2. Kapallake (Sī, Syā, I)

3. Jātucca (Sī, I)

Evamassa pañham paṭikkhipitvā idāni yena kāraṇena pabbajito, taṃ dassento āha—

265. “Disvāna lokavattantaṃ, khajjantaṃ kaddamīkataṃ.
Haññare bajjhare ce’ttha, yattha sanno puthujjano.
Etā’haṃ upamaṃ katvā, bhikkhako’smi Migājinā”ti.

Tattha **disvāna lokavattantanti** vaṭṭānugatassa bālalokassa vattaṃ tantim paveṇim ahamaddasaṃ, taṃ disvā pabbajitomhīti dīpeti. **Khajjantaṃ kaddamīkatanti** kilesehi khajjantaṃ teheva ca kaddamīkataṃ lokaṃ disvā. **Yattha sanno puthujjanoti** yamhi kilesavatthumhi sanno laggo puthujjano, tattha laggā bahū sattā haññanti ceva andubandhanādīhi ca bajjhanti. **Etā’hanti** ahampi sace ettha bajjhissāmi, ime sattā viya haññissāmi ceva bajjhissāmi cāti evaṃ etadeva kāraṇaṃ attano upamaṃ katvā kaddamīkataṃ lokaṃ disvā bhikkhako jātoti attho. **Migājināti** taṃ nāmena ālapati. Kathaṃ pana tena tassa nāmaṃ ñātanti? Paṭisanthārakāle paṭhamameva pucchitattā.

Tāpaso taṃ kāraṇaṃ vitthārato sotukāmo hutvā gāthamāha—

266. “Ko nu te Bhagavā Satthā, kasse’taṃ vacanaṃ suci.
Na hi kappamā vā vijjamā vā, paccakkhāya rathesabha.
Samaṇaṃ āhu vattantaṃ, yathā dukkhassā’tikkamo”ti.

Tattha **kasse’tanti** etaṃ tayā vuttaṃ sucivacanaṃ kassa vacanaṃ nāma. **Kappanti** kappetvā kappetvā pavattitānaṃ abhiññāsamāpattīnaṃ lābhiṃ kammavādiṃ tāpasaṃ. **Vijjanti** āsavakkhayañāṇavijjāya samannāgataṃ Paccekabuddhaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti—rathesabha mahārāja na hi kappasamaṇaṃ vā vijjāsamaṇaṃ vā paccakkhāya tassovādaṃ vinā evaṃ paṭipajjitum sakkā. Yathā dukkhassa atikkamo hoti, evaṃ vattantaṃ samaṇaṃ āhu. Tesamā pana vacanaṃ sutvā sakkā evaṃ paṭipajjitum, tasmā vadehi, ko nu te Bhagavā Satthāti.

Mahāsatto āha—

267. “Na Migājina jātucche, ahaṃ kañci kudācanaṃ.
Samaṇaṃ brāhmaṇaṃ vāpi, sakkatvā anupāvisin”ti.

Tattha **sakkatvā**ti pabbajjāya guṇapucchanatthāya pūjetvā. **Anupāvisinti** na kañci anupaviṭṭhapubbo'smi, na mayā añño koci samaṇo pucchitapubbotti vadati. Iminā hi Paccekabuddhānaṃ santike dhammaṃ suṇantenapi na kadāci odissakavasena pabbajjāya guṇo pucchitapubbo, tasmā evamāha.

Evañca pana vatvā yena kāraṇena pabbajito, taṃ ādito paṭṭhāya dīpento āha—

268. “Mahatā cā'nubhāvena, gacchanto siriyā jalaṃ.

Gīyamānesu gītesu, vajjamānesu vaggusu.

269. Tūriyatālasaṅghuṭṭhe, sammatālasamāhite.

Sa Migājina maddakkhiṃ, phaliṃ ambaṃ tirocchadaṃ.

Haññamānaṃ manussehi, phalakāmehi jantubhi.

270. So kho'haṃ taṃ sirim hitvā, orohitvā Migājina.

Mūlaṃ ambassu'pāgacchiṃ, phalino nipphalassa ca.

271. Phaliṃ ambaṃ hataṃ disvā, viddhastam vinalīkatam.

Athe'kaṃ itaraṃ ambaṃ, nīlobhāsaṃ manoramam.

272. Evameva nūnamhepi, issare bahukaṇṭake.

Amittā no vadhissanti, yathā ambo phalī hatto.

273. Ajinamhi haññate dīpi, nāgo dantehi haññate.

Dhanamhi dhanino hanti, aniketa'masanthavam.

Phalī ambo aphalo ca, te Satthāro ubho mamā'ti.

Tattha **vaggusū**ti madhurassaresu tūriyesu vajjamānesu.

Tūriyatālasaṅghuṭṭheti tūriyānaṃ tālītehi saṅghuṭṭhe uyyāne.

Sammataḷasamāhiteti sammehi ca tālehi ca samannāgate. **Sa Migājina**ti

Migājina so ahaṃ adakkhiṃ. **Phaliṃ ambanti** phaliṃ ambarukkhanti attho.

Tirocchadanti tiropākāraṃ uyyānassa antoṭṭhitaṃ bahipākāraṃ nissāya jātaṃ ambarukkham. **Haññamānanti**¹ pothiyamānaṃ. **Orohivā**ti hatthikkhandhā

otaritvā. **Vinalīkatanti** nipattanaḷaṃ kataṃ².

1. Tujjamānanti (Sī), tudamānanti (Syā), taddamānanti (I)

2. Nipattanāḷīkatam (Syā), nibbattanāḷītam kataṃ (Ka)

Evamevāti evaṃ eva. **Phalī**ti phalasampanno. **Ajinamhī**ti cammatthāya cammakāraṇā. **Dantehī**ti attano dantehi **haññate**, dantanimittam¹ haññateti attho. **Hantī**ti haññati. **Aniketa'masanthavanti** yo pana niketaṃ pahāya pabbajitattā aniketo nāma sattasaṅkhāravatthukassa taṇhāsanthavassa abhāvā asanthavo nāma, taṃ aniketaṃ asanthavaṃ ko hanissatīti adhippāyo. **Te Satthāro**ti te dve rukkhā mama Satthāro ahesunti vadati.

Taṃ sutvā Migājino “appamatto hohī”ti rañño ovādaṃ datvā sakaṭṭhānameva gato. Tasmim gate Sivalidevī rañño pādamūle patitvā āha—

274. “Sabbo jano pabyathito, rājā pabbajito iti.

Hatthārohā anīkaṭṭhā, rathikā pattikārakā.

275. Assāsayitvā janataṃ, ṭhapayitvā paṭicchadaṃ.

Puttaṃ rajje ṭhapetvāna, atha pacchā pabbajissasī”ti.

Tattha **pabyathitoti** bhīto utraṣṭo. **Paṭicchadanti** amhe ḍayhamānepi viluppamānepi rājā na oloketīti pabyathitassa mahājanassa āvaraṇaṃ rakkhaṃ ṭhapetvā puttaṃ Dīghāvukumāraṃ rajje ṭhapetvā abhisiñcitvā pacchā pabbajissasīti attho.

Tato bodhisatto āha—

276. “Cattā mayā jānapadā, mittā'maccā ca nātakā.

Santi puttā Videhānaṃ, Dīghāvu raṭṭhavaḍḍhano.

Te rajjaṃ kārayissanti, Mithilāyaṃ pajāpatī”ti.

Tattha **santi puttā**ti Sīvali samaṇānaṃ puttā nāma natthi, Videharaṭṭhavāsīnaṃ pana puttā Dīghāvu atthi, te rajjaṃ kārayissanti. **Pajāpatī**ti devim ālapati.

1. Dantanimittā (Ka)

Devī āha “deva tumhesu tāva pabbajitesu ahaṃ kiṃ karomī”ti. Atha naṃ so “bhadde ahaṃ taṃ anusikkhāmi, vacanaṃ me karohi”ti vatvā gāthamāha—

277. “Ehi taṃ anusikkhāmi, yaṃ vākyam mama ruccati.
Rajjam tuvaṃ kārayasi¹, pāpaṃ duccharitaṃ bahum.
Kāyena vācā manasā, yena gacchasi duggatiṃ.

278. Paradinnakena paraniṭṭhitena,
Piṇḍena yāpehi sa dhīradhammo”ti.

Tattha **tuvaṃ** tvaṃ puttassa chattaṃ ussāpetvā “mama puttassa rajjan”ti² rajjam anusāsamaṇā bahum pāpaṃ karissasi. **Gacchasīti**³ yena kāyādihi katena bahupāpena duggatiṃ gamissasi. **Sa dhīradhammoti** piṇḍiyālopena yāpetabbaṃ, esa paṇḍitānaṃ dhammoti.

Evam mahāsatto tassā ovādaṃ adāsi. Tesam aññamaññaṃ sallapantānaṃ gacchantānaññeva sūriyo atthaṅgato. Devī patirūpe ṭhāne khandhāvāraṃ nivāsāpesi. Mahāsattopi ekaṃ rukkhamūlaṃ upagato. So tattha rattiṃ vasitvā punadivase sarīrapaṭijagganaṃ katvā maggaṃ paṭipajji. Devīpi “senā pacchatova āgacchatū”ti vatvā tassa pacchatova ahosi. Te bhikkhācāraṇelāyaṃ Thūṇaṃ nāma nagaraṃ pāpuṇṇsu. Tasmiṃ khaṇe antonagare eko puriso sūṇato⁴ mahantaṃ maṃsakhaṇḍaṃ kiṇitvā sūlena aṅgāresu pacāpetvā nibbāpanatthāya phalakakoṭiyam ṭhapetvā aṭṭhāsi. Tassa aññavihitassa eko sunakho taṃ ādāya palāyi. So ñatvā taṃ anubandhanto yāva bahidakkhiṇadvāraṃ gantvā nibbindo nivatti. Rājā ca devī ca sunakhassa purato gacchantā dvidhā ahesuṃ. So bhayena maṃsakhaṇḍaṃ chaḍḍetvā palāyi.

Mahāsatto taṃ disvā cintesi “ayaṃ sunakho chaḍḍetvā anapekkho palāto, aññopissa sāmiko na paññāyati, evarūpo anavajjo paṃsukūlapaṇḍapāto nāma natthi, paribhuñjissāmi naṃ”ti. So mattikāpattam

1. Kārayantī (Sī, Syā, I)

3. Gañchisīti (Sī, I)

2. Mama putto rājāti (Sī, Syā)

4. Sūnāpaṇato (Syā)

nīharitvā taṃ maṃsakhaṇḍaṃ ādāya puñchitvā patte pakkhipitvā udakaphāsukatṭhānaṃ gantvā paribhuñjitum ārabhi. Tato devī “sace esa rajjenatthiko bhaveyya, evarūpaṃ jegucchaṃ paṃsumakkhitaṃ sunakhucchiṭṭhakaṃ na khādeyya. Sace khādeyya, idānesa amhākaṃ sāmiko na bhavissatī”ti cintetvā “mahārāja evarūpaṃ jegucchaṃ khādasī”ti āha. “Devi tvaṃ andhabālatāya imassa piṇḍapātassa visesaṃ na jānāsī”ti vatvā tasseva patitaṭṭhānaṃ paccavekkhitvā amataṃ viya paribhuñjitvā mukhaṃ vikkhāletvā hatthe dhovati. Tasmim̐ khaṇe devī nindamānā āha—

279. “Yopi catutthe bhattakāle na bhuñje,
Ajuṭṭhamārīva khudāya miyye.
Na tveva piṇḍaṃ luḷitaṃ anariyaṃ,
Kulaputtarūpo sappuriso na seve.
Tayidaṃ na sādhu tayidaṃ na suṭṭhu,
Sunakhucchiṭṭhakaṃ janaka bhuñjase tuvaṃ”ti.

Tattha **ajjuṭṭhamārīvā**ti anāthamaraṇameva¹. **Luḷitanti** paṃsumakkhitaṃ. **Anariyanti** asundaraṃ. **Na seveti na-kāro** paripucchanatthe nipāto. Idaṃ vuttaṃ hoti—sace catutthepe bhattakāle na bhuñjeyya, khudāya mareyya, nanu evaṃ santēpi kulaputtarūpo sappuriso evarūpaṃ piṇḍaṃ na tveva seveyyāti. **Tayidanti** taṃ idaṃ.

Mahāsatto āha—

280. “Na cāpi me Sīvali so abhakkho,
Yaṃ hoti cattaṃ gihino sunassa vā.
Ye keci bhogā idha dhammaladdhā.
Sabbo so bhakkho anavayoti vutto”ti.

Tattha **abhakkhoti** so piṇḍapāto mama abhakkho nāma na hoti. **Yaṃ hotī**ti yaṃ gihino vā sunassa vā cattaṃ hoti, taṃ paṃsukūlaṃ nāma asāmikattā anavajjameva hoti. **Ye kecī**ti tasmā aññēpi

1. Ajaddhumārīvāti anāsakamaraṇameva (Sī, I), ajjuṭṭhamārīvāti āsannamaraṇameva (Syā) Ma-Ṭṭha 2. 191; Am-Ṭṭha 3. 240 piṭṭhesu passitabbaṃ.

ye keci dhammena laddhā bhogā, sabbo so bhakkho. **Anavayoti** anuvayo¹,
anupunappunam olokiyamānopi avayo paripuṇṇaguṇo anavajjo,
adhammaladdham pana sahasagghanakampi jigucchanīyamevāti.

Evam te aññamaññam kathentāva Thūṇanagaradvāram sampāpuṇimsu.
Tatra dārikāsu kīlantīsu ekā kumārikā khuddakakullakena vālukaṃ
papphoṭeti². Tassā ekasmiṃ hatthe ekaṃ valayaṃ, ekasmiṃ dve valayāni.
Tāni aññamaññam saṅghaṭṭenti, itaraṃ nissaddam. Rājā taṃ kāraṇam ñatvā
“Sīvalidevī mama pacchato carati, itthī ca nāma pabbajitassa malaṃ, ‘ayaṃ
pabbajitvāpi bhariyaṃ jahitum na sakkotī’ti garahissanti maṃ. Sacāyaṃ
kumārikā paṇḍitā bhavissati, Sīvalideviyā nivattanakāraṇam kathessati,
imissā katham sutvā Sīvalideviṃ uyyojessāmī”ti cintetvā āha—

281. “Kumārike upaseniye, niccam niggaḷamaṇḍite.

Kasmā te eko bhujo janati,

Eko te na janatī bhujo”ti.

Tattha **upaseniye**ti mātaraṃ upagantvā senike. **Niggaḷamaṇḍite**
agalitamaṇḍanena maṇḍanasīliketi vadati. **Janatī**ti saddam karoti³.

Kumārikā āha—

282. “Imasmiṃ me samaṇa hatthe, paṭimukkā dunīvarā.

Saṅghātā jāyate saddo, dutiyasse’va sā gati.

283. Imasmiṃ me samaṇa hatthe, paṭimukko ekanīvaro.

So adutiyo na janati, munibhūtova tiṭṭhati.

284. Vivādappatto dutiyo, kene’ko vivadissati.

Tassa te saggakāmassa, ekatta’ muparocatan”ti.

1. Anavajjoti anu-avajjo (Sī), anavajjoti anu-avayo (I), anavayoti, anavajjo (Syā),
Vi-Ṭṭha 1. 249 piṭṭhe passitabban.

2. Poṭheti (Sī, I)

3. Janatīti sanati saddam karoti (Sī, I)

Tattha **dunīvarāti**¹ dve valayāni. **Saṅghātāti** saṁhananato saṅghaṭṭanatoti attho. **Gatīti** nibbatti. Dutiyasseva hi evarūpā nibbatti hotīti attho. **Soti** so nīvaro. **Munibhūtovāti** pahīnasabbakilesa ariyapuggalo viya tiṭṭhati. **Vivādappattoti** samaṇa dutiyako nāma vivādamāpanno hoti, kalahaṁ karoti, nānāgāhaṁ gaṇhāti. **Kene**² **koti** ekako pana kena saddhiṁ vivadissati. **Ekatta**³ **muparocatanti** ekibhāvo te ruccatu. Samaṇā nāma bhaginimpi ādāya na caranti, kiṁ pana tvaṁ evarūpaṁ uttamarūpadharaṁ bhariyaṁ ādāya vicarasi, ayaṁ te antarāyaṁ karissati, imaṁ nīharitvā ekakova samaṇakammaṁ karohīti naṁ ovadati.

So tassā kumārikāya vacanaṁ sutvā paccayaṁ labhitvā deviyā saddhiṁ kathento āha—

285. “Suṇāsi Sīvali kathā, kumāriyā paveditā.

Pesiyā maṁ garahittho, dutiyasse⁴ va sā gati.

286. Ayaṁ dvedhāpatho bhadde, anuciṇṇo pathāvihi.

Tesaṁ tvaṁ ekaṁ gaṇhāhi, aha⁵ mekaṁ punāparaṁ.

287. Mā⁶ vaca maṁ tvaṁ ‘pati me’⁷ ti, nā⁸ haṁ ‘bhariyā’⁹ ti vā punā¹⁰ ti.

Tattha **kumāriyā paveditāti** kumārikāya kathitā. **Pesiyāti** sacāhaṁ rajjaṁ kāreyyaṁ, esā me pesiyā vacanakārikā bhaveyya, oloketumpi maṁ na visaheyya. Idāni pana attano pesiyaṁ viya ca² maññati, “dutyasseva sā gatī”¹¹ ti maṁ ovadati. **Anuciṇṇoti** anusañcarito. **Pathāvihīti** pathikehi. **Ekanti** tava ruccanaṁ ekaṁ maggaṁ gaṇha, ahaṁ pana tayā gahitāvasesaṁ aparaṁ gaṇhissāmi. **Mā⁶ vacamaṁ tvanti** Sīvali ito paṭṭhāya puna maṁ “pati me”⁷ ti mā avaca, ahaṁ vā tvaṁ “bhariyā me”⁹ ti nāvacaṁ.

Sā tassa vacanaṁ sutvā “deva tumhe uttamā, dakkhiṇamaggaṁ gaṇhatha, ahaṁ vāmaṁ maggaṁ gaṇhissāmi”¹² ti vatvā thokaṁ gantvā sokaṁ sandhāretuṁ asakkontī punāgantvā raññā saddhiṁ kathentī ekatova nagaraṁ pāvisi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā upaḍḍhagāthamāha—

1. Dunīdhurāti (Sī, I)

2. Pessaṁ viya dāsaṁ viya ca (Sī, I)

“Imameva kathayantā, Thūṇaṃ nagaru’pāgamun”ti.

Tattha **nagaru’pāgamunti** nagaraṃ pavitṭhā.

Pavisitvā ca pana mahāsatto piṇḍatthāya caranto usukārassa gehadvāraṃ patto. Sīvalidevīpi ekamantaṃ aṭṭhāsi. Tasmim samaye usukāro aṅgārakapalle usum tāpetvā kañjiyena temetvā ekaṃ akkhiṃ nimīletvā ekena akkhinā olokeno ujum karoti. Taṃ disvā mahāsatto cintesi “sacāyaṃ paṇḍito bhavissati, mayhaṃ ekaṃ kāraṇaṃ kathessati, pucchissāmi naṃ”ti. So upasaṅkamitvā pucchati. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

288. “Koṭṭhake usukārassa, bhattakāle upaṭṭhite.

Tatrā ca so usukāro, (Ekaṃ daṇḍaṃ ujum kataṃ.)¹

Ekaṇca cakkhum niggayha, jimha’mekena pekkhati”ti.

Tattha **koṭṭhake**ti bhikkhave so rājā attano bhattakāle upaṭṭhite usukārassa koṭṭhake aṭṭhāsi. **Tatrā cāti** tasmim ca koṭṭhake. **Niggayhāti** nimīletvā. **Jimha’mekenāti** ekena akkhinā vaṅkaṃ saraṃ pekkhati.

Atha naṃ mahāsatto āha—

289. “Evaṃ no sādhu passasi, usukāra suṇohi me.

Ya’dekaṃ cakkhum niggayha, jimha’mekena pekkhasi”ti.

Tassattho—samma usukāra evaṃ nu tvaṃ sādhu passasi, yaṃ ekaṃ cakkhum nimīletvā ekena cakkhunā vaṅkaṃ saraṃ pekkhasiṃti.

Athassa so kathento āha—

290. “Dvīhi samaṇa cakkhūhi, visālaṃ viya khāyati.

Asampatvā paramaṃ liṅgaṃ, nu’jubhāvāya kappati.

291. Ekaṇca cakkhum niggayha, jimha’mekena pekkhato.

Sampatvā paramaṃ liṅgaṃ, jubhāvāya kappati.

1. () Sī-I-potthakesu natthi.

292. Vivādappatto dutiyo, kene'ko vivadissati.

Tassa te saggakāmassa, ekatta'muparocatan'ti.

Tattha **visālam viyāti** vitthiṇṇaṃ viya hutvā khāyati. **Asampatvā paramaṃ**¹ **liṅganti** parato vaṅkaṭṭhānaṃ appatvā. **Nujubhāvāyāti** na ujubhāvāya. Idaṃ vuttaṃ hoti—visāle khāyamāne parato ujuṭṭhānaṃ vā vaṅkaṭṭhānaṃ vā na pāpuṇeyya, tasmim̐ asampatte adissamāne ujubhāvāya kiccaṃ na kappati na sampajjatīti. **Sampatvāti** cakkhunā patvā, disvāti attho. **Vivādappattoti** yathā dutiye akkhiṃhi ummīlite liṅgaṃ na paññāyati, vaṅkaṭṭhānampi ujukaṃ paññāyati, ujuṭṭhānampi vaṅkaṃ paññāyatīti vivādo hoti, evaṃ samaṇassapi dutiyo nāma vivādamāpanno hoti, kalahāṃ karoti, nānāgāhaṃ gaṇhāti. (**Kene'koti** eko pana kena saddhiṃ vivadissati. **Ekatta'muparocanti** ekībhāvo te ruccatu. Samaṇa nāma bhaginim̐pi ādāya na caranti, kiṃ pana tvaṃ evarūpaṃ uttamarūpadharaṃ bhariyaṃ ādāya vicarasi, ayaṃ te antarāyaṃ karissati, imaṃ nīharitvā ekakova samaṇadhammaṃ karohīti so taṃ ovadati.)²

Evamassa so ovādaṃ datvā tuṇhī ahoṣi. Mahāsattopi piṇḍāya caritvā missakabhattaṃ saṃkaḍḍhitvā nagarā nikkhamitvā udakaphāsukaṭṭhāne nisīditvā katabhattakicco mukhaṃ vikkhāletvā pattaṃ thavikāya osāretvā Sīvalideviṃ āmantetvā āha—

293. “Suṇāsi Sīvali kathā³, usukārena veditā.

Pesiyā maṃ garahittho, dutiyasse'va sā gati.

294. Ayaṃ dvedhāpatho bhadde, anuciṇṇo pathāvihi.

Tesaṃ tvaṃ ekaṃ gaṇhāhi, aha'mekaṃ punāparaṃ.

295. Mā'vaca maṃ tvaṃ 'pati me'ti, nā'haṃ'bhariyā'ti vā punā'ti.

Tattha **suṇāsīti** suṇa tvaṃ kathā⁴. **“Pesiyā man”**ti idaṃ pana kumārikāya ovādameva sandhāyāha.

1. Paraṃ (Sī, I)

3. Gāthā (Sī, Syā, I)

2. () Sī-I-potthakesu natthi.

4. Suṇāsīti sutā te tā gāthā (Sī, I)

Sā kira “mā’vaca maṃ tvaṃ ‘pati me’ti” vuttāpi mahāsattaṃ anubandhiyeva. Rājā naṃ nivattetuṃ na sakkoti. Mahājanopi anubandhi. Tato pana aṭṭavī avidūre hoti. Mahāsatto nīlavanarājīm disvā taṃ nivattetukāmo hutvā gacchantoyeva maggasaṃpāpe muñjatiṇaṃ addasa. So tato īsikaṃ luñcitvā “passasi Sīvali, ayaṃ idha puna ghaṭetuṃ na sakkā, evameva puna mayhaṃ tayā saddhiṃ saṃvāso nāma ghaṭetuṃ na sakkā”ti vatvā imaṃ upaḍḍhagāthamāha—

“Muñjā’ve’sikā pavāḷhā, ekā vihara Sīvalī”ti.

Tattha **ekā viharāti** ahaṃ ekibhāvena viharissāmi, tvampi ekā viharāhīti tassā ovādamadāsi.

Taṃ sutvā Sīvalidevī “ito dāni paṭṭhāya natthi mayhaṃ Mahājanakanarindena saddhiṃ saṃvāso”ti sokaṃ sandhāretuṃ asakkonti ubhohi hatthehi uraṃ paharitvā mahāmagge pati. Mahāsatto tassā visaññibhāvaṃ ñatvā padaṃ vikopetvā araññaṃ pāvisi. Amaccā āgantvā tassā sarīraṃ udakena siñcitvā hatthapāde parimajjitvā saññaṃ labhāpesuṃ. Sā “tātā kuhiṃ rājā”ti pucchi. Nanu tumheva jānāthāti. Upadhāretha tātāti. Te ito cito dhāvitvā vicināntāpi mahāsattaṃ na passimsu. Devī mahāparidevaṃ paridevitvā rañño ṭhitaṭṭhāne cetiyaṃ kāretvā gandhamālādīhi pūjetvā nivatti. Mahāsattopi Himavantaṃ pavisitvā sattāhabbhantareyeva pañca abhiññā ca aṭṭha samāpattiyo ca nibbattetvā puna manussapathaṃ nāgami. Devīpi usukārena saddhiṃ kathitaṭṭhāne kumārikāya saddhiṃ kathitaṭṭhāne, maṃsaparibhogatṭhāne, Migājinena saddhiṃ kathitaṭṭhāne, Nāradena saddhiṃ kathitaṭṭhāne cāti sabbatṭhānesu cetiyāni kāretvā gandhamālādīhi pūjetvā senaṅgaparivutā Mithilaṃ patvā Ambavanuyyāne puttassa abhisekaṃ kāretvā taṃ senaṅgaparivutaṃ nagaraṃ pesetvā sayāṃ isipabbajjaṃ pabbajitvā tattheva uyyāne vasantī kasiṇaparikkammaṃ katvā jhānaṃ nibbattetvā brahmalokaparāyaṇā ahosi. Mahāsattopi aparihīnājjhāno hutvā brahmalokaparāyaṇo ahosi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā “na bhikkhave idāneva, pubbepi Tathāgato mahābhinnikkhamaṇaṃ nikkhantoyevā”ti vatvā jātakam

samodhānesi “tadā samuddarakkhikā devadhītā Uppalavaṇṇā ahosi, Nārado Sāriputto, Migājino Moggallāno, kumārikā Khemā bhikkhunī, usukāro Ānando, Sīvalidevī Rāhulamātā, Dīghāvukumāro Rāhulo, mātāpitaro mahārājakulāni, Mahājanakanarindo pana ahameva Sammāsambuddho ahosin”ti.

Mahājanakajātakavaṇṇanā dutiyā.

3. Suvannaṣāmajātakavaṇṇanā (540)

Ko nu maṃ usunā vijjhīti idam Satthā Jetavane viharanto ekaṃ mātuposakabhikkhuṃ ārabha kathesi. Sāvatthiyaṃ kira aṭṭhārasakoṭivibhavassa ekassa seṭṭhikulassa ekaputtako ahosi mātāpitūnaṃ piyo manāpo. So ekadivasaṃ pāsādavaragato sīhapañjaraṃ ugghāṭetvā vithiṃ olokento gandhamālādihatthaṃ mahājanaṃ dhammassavanatthāya Jetavanaṃ gacchantam disvā “ahampi dhammaṃ suṇissāmī”ti mātāpitaro vanditvā gandhamālādīni gāhāpetvā vihāraṃ gantvā vatthabhesajjapānakādīni bhikkhusaṃghassa dāpetvā gandhamālādīhi ca Bhagavantaṃ pūjetvā ekamantaṃ nisinno dhammaṃ sutvā kāmesu ādīnavaṃ disvā pabbajjāya ca ānisaṃsaṃ sallakkhetvā parisāya vuṭṭhitāya Bhagavantaṃ pabbajjaṃ yācitvā “mātāpitūhi ananuññātaṃ puttaṃ Tathāgatā nāma na pabbajenti”ti sutvā (Bhagavantaṃ vanditvā puna gehaṃ gantvā sagāravena mātāpitaro vanditvā evamāha “ammatātā ahaṃ Tathāgatassa santike pabbajissāmī”ti. Athassa mātāpitaro tassa vacanaṃ sutvā ekaputtakabhāvena sattadhā bhijjamānahadayā viya puttasinehena kampamānā¹ evamāhaṃsu “tāta piyaputtaka tāta kulaṅkura tāta nayena tāta hadaya tāta pāṇasadisa tayā vinā kathaṃ jīvāma, tayi paṭibaddhaṃ no jīvitaṃ. Mayaṃ hi tāta jarājiṇṇā vuḍḍhā mahallakā, ajja vā suve vā parasuve vā maraṇaṃ pāpuṇissāma, tasmā mā amhe ohāya gacchasi, tāta pabbajjā nāma atidukkarā, sītena atthe sati uṇhaṃ labhati, uṇhena atthe sati sītaṃ labhati, tasmā tāta mā pabbajāhi”ti.

Taṃ sutvā kulaputto dukkhī dummano onatasīso pajjhāyantova nisīdi sattāhaṃ nirāhāro. Athassa mātāpitaro evaṃ cintesuṃ “sace no putto ananuññāto, addhā marissati, puna na passissāma, pabbajjāya jīvamānaṃ puna naṃ passissāmā”ti. Cintetvā ca pana “tāta piyaputtaka taṃ pabbajjāya anujānāma, pabbajāhi”ti anujāniṃsu. Taṃ sutvā kulaputto tuṭṭhamānaso hutvā attano sakalasarīraṃ

1. Kampamānasakalasarīrā (Ka)

oṇāmetvā mātāpitaro vanditvā vihāraṃ gantvā Bhagavantaṃ pabbajjaṃ yāci.)¹ Satthā ekaṃ bhikkhuṃ pakkosāpetvā “imaṃ kumāraṃ pabbājehi”ti āṇāpesi, so taṃ pabbājesi. Tassa pabbajitakālato paṭṭhāya mahālābhasakkāro nibbatti. So ācariyupajjhāye ārādhettvā laddhūpasampado pañca vassāni dhammaṃ pariyāpuṇitvā “ahaṃ idha ākiṇṇo viharāmi, na me idaṃ patirūpan”ti vipassanādhuraṃ pūretukāmo hutvā upajjhāyassa santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā upajjhāyaṃ vanditvā Jetavanā nikkhamitvā ekaṃ paccantagāmaṃ nissāya araṇṇe vihāsi. So tattha vipassanaṃ vadḍhettvā dvādasa vassāni ghaṭento vāyamaṇtopi visesaṃ nibbattetuṃ nāsakkhi. Mātāpitaropissa gacchante gacchante kāle duggatā ahesuṃ. Ye hi tesāṃ khettaṃ vā vaṇijjaṃ vā payojesuṃ, te “imasmim kule putto vā bhātā vā iṇaṃ codetvā gaṇhanto nāma natthi”ti attano attano hatthagataṃ gahetvā yathāruci palāyimsu. Gehe dāsakammakarādayopi hiraṇṇasuṇṇādīni gahetvā palāyimsu.

Aparabhāge dve janā kapaṇā hutvā hatthe udakasiṇcanampi alabhitvā gehaṃ vikkhiṇitvā agharā hutvā kāruṇṇabhāvaṃ pattā pilotikaṃ nivāsetvā kapālahatthā bhikkhāya carimsu. Tasmim kāle eko bhikkhu Jetavanato nikkhamitvā anupubbena tassa vasanaṭṭhānaṃ agamāsi. So tassa āgantukavattaṃ katvā sukhanisinnakāle “bhante kuto āgatattā”ti pucchitvā “Jetavanā āgato āvuso”ti vutte Satthuno ceva mahāsāvakādīnaṃ ārogyaṃ pucchitvā mātāpitūnaṃ pavattiṃ pucchi “kiṃ bhante Sāvattiyaṃ asukassa nāma seṭṭhikulassa ārogyaṃ”ti. Āvuso mā tassa kulassa pavattiṃ pucchāti. Kiṃ bhanteti. Āvuso tassa kira kulassa eko putto atthi, so Buddhasāsane pabbajito, tassa pabbajitakālato paṭṭhāya etaṃ kulaṃ parikkhīṇaṃ, idāni dve janā paramakāruṇṇabhāvaṃ pattā bhikkhāya carantīti. So tassa vacanaṃ sutvā sakabhāvena saṇṭhātuṃ asakkonto assupunṇehi nettehi rodituṃ ārabhi. Āvuso kiṃ rodasīti. Bhante te mayhaṃ mātāpitaro, ahaṃ tesāṃ puttoti. Āvuso tava mātāpitaro taṃ nissāya vināsaṃ pattā, gaccha te paṭijaggāhīti.

1. (Gantvā sattāhaṃ nirāhāro mātāpitaro anujānāpetvā āgantvā pabbajjaṃ yāci) (Sī, I)

So “aham dvādasa vassāni ghaṭento vāyamantopi maggam vā phalam vā nibbattetuṃ nāsakkhiṃ, abhabbo bhavissāmi, kiṃ me pabbajjāya, gihī hutvā mātāpitaro posetvā dānam datvā saggaparāyaṇo bhavissāmi”ti cintetvā araṇṇāvāsaṃ tassa therassa niyyādetvā punadivase araṇṇā nikkhamitvā anupubbena gacchanto Sāvattthito avidūre Jetavanapiṭṭhivihāraṃ pāpuṇi. Tattha dve maggā ahesuṃ. Tesu eko maggo Jetavanam gacchati, eko Sāvattthim. So tattheva ṭhatvā “kiṃ nu kho paṭhamam mātāpitaro passāmi, udāhu Dasabalan”ti cintetvā “mayā mātāpitaro ciram diṭṭhapubbā, ito paṭṭhāya pana me Buddhadasanam dullabham bhavissati, tasmā ajjameva Sammasambuddham disvā dhammam sutvā sve pātova mātāpitaro passissāmī”ti Sāvattthimaggam pahāya sāyanhasamaye Jetavanam pāvisi. Tam divasaṃ pana Satthā paccūsakāle lokam olokento imassa kulaputtassa upanissayampattim addasa. So tassāgamanakāle **Mātuposakasuttena**¹ mātāpitūnam guṇam vaṇṇesi. So pana bhikkhu parisapariyante ṭhatvā Satthussa dhammakatham suṇanto cintesi “aham gihī hutvā mātāpitaro paṭijaggituṃ sakkomīti cintesiṃ, Satthā pana ‘pabbajitova samāno paṭijaggito upakārako mātāpitūnan’²ti vadati. Sacāham Satthāram adisvā gato, evarūpāya pabbajjāya parihīno bhavēyyam. Idāni pana gihī ahutvā pabbajitova samāno mātāpitaro posessāmī”ti.

So salākaggaṃ gantvā salākabhattañceva salākayāguṇca gaṇhitvā dvādasa vassāni araṇṇe vutthabhikkhu pārājikappatto viya ahosi. So pātova Sāvattthiyam pavisitvā “kiṃ nu kho paṭhamam yāguṃ gaṇhissāmi, udāhu mātāpitaro passissāmī”ti cintetvā “kapaṇānam mātāpitūnam santikam tucchahatthena gantum ayuttan”ti cintetvā yāguṃ gahetvā etesaṃ porāṇakagehadvāram gato. Mātāpitaropissa yāgubhikkham caritvā parabhattim nissāya viharanti. So upagantvā nisinnake disvā uppannasoko assupuṇṇehi nettehi tesam avidūre aṭṭhāsi. Te tam disvāpi na sañjānimsu. Atha mātā “bhikkhatthāya ṭhito bhavissati”ti saññāya “bhante tumhākam dātabbayuttakam natthi, aticchathā”ti āha. So

1. Sam 1. 183 piṭṭhe.

2. Pabbajitaputtova upakārako nāmāti (Sī, I)

tassā kathaṃ sutvā hadayapūraṃ sokaṃ gahetvā assupunṇehi nettehi tattheva aṭṭhāsi. Dutiyampi tatiyampi “aticchathā”ti vuccamānopi aṭṭhāsiyeva. Athassa pitā mātaraṃ āha “gaccha bhadde jānāhi, putto nu kho no eso”ti. Sā uṭṭhāya upagantvā oloketi sañjānitvā pādamūle patitvā paridevi, pitāpissa tatheva akāsi, mahantaṃ kāruṇṇaṃ ahosi.

Sopi mātāpitāro disvā sakabhāvena saṇṭhātuṃ asakkonto assūni pavattesi. So sokaṃ adhivāsetvā “ammatātā mā cintayittha, ahaṃ vo posessāmi”ti mātāpitāro assāsetvā yāguṃ pāyetvā ekamante nisīdāpetvā puna bhikkhaṃ āharitvā te bhojetvā attano atthāya bhikkhaṃ pariyesitvā tesāṃ santikaṃ gantvā puna bhattenāpucchitvā pacchā sayāṃ paribhuñjati. So tato paṭṭhāya iminā niyāmena mātāpitāro paṭijaggati. Attanā laddhāni pakkhikabhaddāni tesāmyeva datvā sayāṃ piṇḍāya caritvā labhamāno bhuñjati, alabhamāno na bhuñjati, vassāvāsikampi aññampi yaṃ kiñci labhitvā tesāmyeva deti. Tehi paribhuttaṃ jīṇṇapilotikaṃ gahetvā aggaḷaṃ datvā rajitvā sayāṃ paribhuñjati. Bhikkhalabhanadivasehi panassa alabhanadivasā bahū ahesuṃ. Athassa nivāsanapārūpanaṃ atilūkhaṃ hoti.

Iti so mātāpitāro paṭijaggantoyeva aparabhāge kiso uppaṇḍuppaṇḍukajāto dhamanisanthatagatto ahosi. Atha naṃ sandiṭṭhasambhattā bhikkhū pucchimsu “āvuso pubbe tava sarīraṇṇo sobhati, idāni pana kiso uppaṇḍuppaṇḍukajāto dhamanisanthatagatto, byādhi te nu kho uppanno”ti. So “natthi me āvuso byādhi, apica pana palibodho me atthi”ti taṃ pavattiṃ ārocesi. Atha naṃ te bhikkhū āhaṃsu “āvuso Bhagavā saddhādeyyaṃ vinipātetuṃ na deti, tvaṃ pana saddhādeyyaṃ gahetvā gihīnaṃ dadamāno ayuttaṃ karosi”ti. So tesāṃ kathaṃ sutvā lajjito olīyi. Te ettakenapi asantuṭṭhā Bhagavato santikaṃ gantvā “bhante asuko nāma bhikkhu saddhādeyyaṃ vinipātetvā gihī poseti”ti Satthu ārocesuṃ. Satthā taṃ bhikkhuṃ pakkosāpetvā “saccaṃ kira tvaṃ bhikkhu saddhādeyyaṃ gahetvā gihī

posesī”ti pucchitvā “saccaṃ bhante”ti vutte taṃ kiriyaṃ vaṇṇetukāmo attano ca pubbacariyaṃ pakāsetukāmo “bhikkhu gihī posento ke posesī”ti pucchi. “Mātāpitaro me bhante”ti vutte Satthā tassa ussāhaṃ janetuṃ “sādhu sādhu bhikkhū”ti tikkhattuṃ sādhukāraṃ datvā “tvaṃ mama gatamagge ṭhito, ahampi pubbacariyaṃ caranto mātāpitaro posesin”ti āha. So assāsaṃ paṭilabhi. Satthā tāya pubbacariyāya āvikaraṇatthaṃ tehi bhikkhūhi yācito atītaṃ āhari.

Atīte Bārāṇasinagarato avidūre nadiyā orimatīre eko Nesādagāmo ahosi, pārimatīre eko Nesādagāmo. Ekekaśmiṃ gāme pañca pañca kulasatāni vasanti. Dvīsupi gāmesu dve Nesādajeṭṭhakā sahāyakā ahesuṃ. Te daharakāleyeva katikavattaṃ karīmsu “sace amhesu ekassa dhītā hoti, ekassa putto hoti, tesaṃ āvāhavivāhaṃ karissāmā”ti. Atha orimatīre gāmajeṭṭhakassa gehe putto jāyī, jātakkaṇṇeyeva Dukūlena paṭiggahitattā “Dukūlo”tvevassa nāmaṃ karīmsu. Itarassa gehe dhītā jāyī, tassā paratīre jātattā “Pārikā”ti nāmaṃ karīmsu. Te ubhopi abhirūpā pāsādikā ahesuṃ suvaṇṇavaṇṇā. Te Nesādakule jātāpi pāṇātipātāṃ nāma na karīmsu.

Aparabhāge soḷasavassuddesikaṃ Dukūlakumāraṃ mātāpitaro āhaṃsu “putta kumārikaṃ te ānayissāmā”ti. So pana brahmalokato āgato suddhasatto ubho kaṇṇe pidhāya “na me gharāvāsenattho ammatātā, mā evarūpaṃ avacutthā”ti vatvā yāvatatiyaṃ vuccamānopi na icchiyeva. Pārikāpi mātāpitūhi “amma amhākaṃ sahāyakassa putto atthi, so abhirūpo suvaṇṇavaṇṇo, tassa taṃ dassāmā”ti vuttā tatheva vatvā ubho kaṇṇe pidahi. Sāpi brahmalokato āgatā gharāvāsaṃ na icchi. Dukūlakumāro pana tassā rahassena sāsanaṃ paṇiṇi “sace Pārike methunadhammena atthikā, aññaṃ gehaṃ gacchatu, mayhaṃ methunadhamme chando natthī”ti. Sāpi tassa tatheva sāsanaṃ pesesi.

Atha mātāpitaro tesam anicchamānānaññeva āvāhavivāham karimsu. Te ubhopi kilesasamuddam anotaritvā dve mahābrahmāno viya ekatova vasimsu. Dukūlakumāro pana maccham vā migam vā na māreti, antamaso āhaṭamaṃsampi na vikkiṇāti. Atha nam mātāpitaro vadimsu “tāta tvam Nesādakule nibbattitvāpi neva gharāvāsam icchasi, na paṇavadham karosi, kiṃ nāma kammam karissasi”ti. Ammatātā tumhesu anujānantesu mayam pabbajissāmāti. Tam sutvā mātāpitaro “tena hi pabbajathā”ti dve jane anujānimsu. Te tuṭṭhahaṭṭhā mātāpitaro vanditvā gāmato nikkhamitvā anupubbena Gaṅgātīrena Himavantam pavisitvā yasmiṃ ṭhāne Migasammata nāma nadī Himavantato otaritvā Gaṅgam pattā, tam ṭhānam gantvā Gaṅgam pahāya Migasammataḥbhimukhā abhiruhimsu.

Tasmiṃ khaṇe Sakkassa bhavanam uṇhākāram dassesi. Sakko olokento tam kāraṇam ṇatvā Vissakammam āmantetvā “tāta Vissakamma dve mahāpurisā gāmā nikkhamitvā Himavantam pavitṭhā, tesam nivāsaṭṭhānam laddhum vaṭṭati, Migasammataṇadiyā aḍḍhakosantare etesam paṇṇasālaṇca pabbajitaparikkhāre ca māpetvā chi”ti āha. So “sādhū”ti sampaṭicchitvā **Mūgapakkhajātaka**¹ vuttanayeneva sabbam saṃvidahitvā amanāpasadde migapakkhino palāpetvā ekapadikam jaṅghamaggaṃ māpetvā sakaṭṭhānameva gato. Tepi tam maggaṃ disvā tena maggena gantvā tam assamapadam pāpuṇimsu. Dukūlapaṇḍito paṇṇasālam pavisitvā pabbajitaparikkhāre disvā “Sakkena mayham dinnā”ti² Sakkadattiyabhāvam ṇatvā sāṭakam omuñcitvā rattavākacīram nivāsetvā ekam pārupitvā ajinacammam amse katvā jaṭamaṇḍalam bandhitvā isivesam gahetvā Pārikāyapi pabbajam adāsi. Ubhopi kāmāvacaramettaṃ bhāvetvā tattha vasimsu. Tesam mettānubhāvena sabbepi migapakkhino aññamaññaṃ mettacittameva paṭilabhimsu, na koci kañci viheṭhesi. Pārikā tato paṭṭhāya pānīyam paribhojanīyam āharati, assamapadam sammajjati, sabbakiccāni karoti. Ubhopi phalāphalāni āharitvā paribhuñjitvā attano attano paṇṇasālam pavisitvā samaṇadhammam karontā tattha vāsam kappayimsu.

1. Khu 6. 149 piṭṭhe.

2. Mayam diṭṭhāti (Sī)

Sakko tesam upaṭṭhānam āgacchati. So ekadivasam anu-olokento “imesam cakkhūni parihāyissantī”ti antarāyam disvā Dukūlapaṇḍitam upasaṅkamitvā vanditvā ekamantaṁ nisīditvā evamāha “bhante tumhākaṁ antarāyo paññāyati, paṭijagganakaṁ puttaṁ laddhuṁ vaṭṭati, lokadhammaṁ paṭisevathā”ti. Atha naṁ Dukūlapaṇḍito āha “Sakka kinnāmetaṁ kathesi, mayam agāramajjhe vasantāpi etaṁ lokadhammaṁ puḷavakagūtharāsim viya jigucchimhā, idāni pana araṇṇaṁ pavisitvā isipabbajjam pabbajitvā kathaṁ evarūpaṁ karissāmā”ti. Atha Sakko taṁ āha “bhante sace evaṁ na karotha, Pārikāya tāpasiyā utunikāle nābhiṁ hatthena parāmaseyyāthā”ti. Dukūlapaṇḍito “idaṁ sakkā kātun”ti sampaṭicchi. Sakko taṁ vanditvā sakaṭṭhānameva gato.

Dukūlapaṇḍitopi taṁ kāraṇaṁ Pārikāya ācikkhitvā assā utunikāle nābhiṁ hatthena parāmasi. Tadā bodhisatto devalokato cavitvā tassā kucchimhi paṭisandhiṁ gaṇhi. Sā dasamāsaccayena suvaṇṇavaṇṇaṁ puttaṁ vijāyi, tenevassa “Suvaṇṇasāmo”ti nāmaṁ karimsu. Pārikāya phalāphalattāya vanaṁ gatakāle pabbatantare kinnariyo dhātikiccaṁ karimsu. Te ubhopi bodhisattaṁ nhāpetvā paṇṇasālāyaṁ nipajjāpetvā phalāphalattāya araṇṇaṁ gacchanti. Tasmim khaṇe kinnarā kumāraṁ gahetvā girikandarādīsu nhāpetvā pabbatamatthakaṁ āruyha nānāpupphehi alaṅkaritvā haritālamanaṣilādīni silāyaṁ ghaṁsitvā nalāṭe tilake katvā puna ānetvā paṇṇasālāyaṁ nipajjāpesuṁ. Pārikāpi āgantvā puttaṁ thaṇṇaṁ pāyesi. Taṁ aparabhāge vaḍḍhitvā soḷasavassuddesikampi anurakkhantā mātāpitaro paṇṇasālāyaṁ nisīdāpetvā sayameva vanamūlaphalāphalattāya vanaṁ gacchanti. Mahāsatto “mama mātāpitūnaṁ kadāsi kocideva antarāyo bhaveyyā”ti cintetvā tesam gatamaggaṁ sallakkhesi.

Athekadivasam tesam vanamūlaphalāphalaṁ ādāya sāyanhasamaye nivattantānaṁ assamaṇapadato avidūre mahāmegho uṭṭhahi. Te ekaṁ rukkhamūlaṁ pavisitvā vammikamatthake aṭṭhaṁsu. Tassa ca abbhantare āsīviso atthi. Tesam sarīrato sedagandhamissakaṁ udakaṁ otaritvā

tassa nāsāpuṭaṃ pāvisi. So kujjhitvā nāsāvātena pahari. Dvepi andhā hutvā aññaṃaññaṃ na passiṃsu. Dukūlapaṇḍito Pārikaṃ āmantetvā “Pārike mama cakkhūni parihīnāni, ahaṃ taṃ na passāmī”ti āha. Sāpi tatheva āha. Te “natthi no idāni jīvitaṃ”ti maggaṃ apassantā paridevamānā aṭṭhaṃsu. Kiṃ pana tesaṃ pubbakammanti? Te kira pubbe vejjakule ahesuṃ. Atha so vejjo ekassa mahādhanassa purisassa akkhirogaṃ paṭijaggi. So tassa kiñci dhanam na adāsi. Atha vejjo kujjhitvā attano gehaṃ gantvā bhariyāya ārocetvā “bhadda ahaṃ tassa akkhirogaṃ paṭijaggāmi, idāni mayhaṃ dhanam na deti, kiṃ karomā”ti āha. Sāpi kujjhitvā “na no tassa santakenattho, bhesajjam tassa ekayogaṃ datvā akkhīni kāṇāni karohī”ti āha. So “sādhū”ti sampatichhitvā tassa santikaṃ gantvā tathā akāsi. So na cirasseva andho hoti. Tesaṃ ubhinnaṃpi iminā kammaṃ cakkhūni andhāni jāyimsu.

Atha mahāsatto “mama mātāpitāro aññesu divasesu imāya velāya āgacchanti, idāni tesaṃ pavattiṃ na jānāmi, paṭimaggaṃ gamissāmī”ti cintetvā maggaṃ gantvā saddamakāsi. Te tassa saddaṃ sañjānitvā paṭisaddaṃ karitvā puttasiṃheṇa “tāta Suvannaṃsāma idha paripantho atthi, mā āgami”ti vadiṃsu. Atha nesaṃ “tena hi imaṃ laṭṭhikoṭṭiṃ gahetvā mama santikaṃ ethā”ti dīghalaṭṭhiṃ adāsi. Te laṭṭhikoṭṭiṃ gahetvā tassa santikaṃ āgamiṃsu. Atha ne “kena kāraṇena vo cakkhūni vinaṭṭhāni”ti pucchi. Atha naṃ mātāpitāro āhaṃsu “tāta mayaṃ deve vassante idha rukkhamaṇe vammikamatthake ṭhitā, tena kāraṇenā”ti. So mātāpitūnaṃ kathaṃ sutvāva aññāsi “tattha āsīvisena bhavitaṃ, tena kuddheṇa nāsāvāto vissatṭho bhavissatī”ti. So mātāpitāro disvā rodi ceva hasi ca. Atha naṃ te pucchiṃsu “kasmā tāta rodasi ceva hasasi cā”ti. Ammatātā “tumhākaṃ daharakāleyeva evaṃ cakkhūni vinaṭṭhāni”ti rodiṃ, “idāni paṭijaggitaṃ labhissāmī”ti hasiṃ, ammatātā tumhe mā cintayittha, ahaṃ vo paṭijaggissāmīti.

So mātāpitāro assāsetvā assamaṇaṃ ānetvā tesaṃ rattiṭṭhānadivāṭṭhānesu caṅkame paṇṇasālāyaṃ vaccaṭṭhāne passāvaṭṭhāne

cāti sabbatṭhānesu rajjuke bandhi. Tato paṭṭhāya te assamapade ṭhapetvā sayam vanamūlaphalādini āharitvā paṇṇasālāyaṃ ṭhapetvā pātova tesam vasanaṭṭhānaṃ sammajjitvā mātāpitaro vanditvā ghaṭaṃ ādāya Migasammatānadiṃ gantvā pānīyaparibhojanīyaṃ āharitvā upaṭṭhāpeti, dantakaṭṭhamukhodakādini datvā madhuraphalāphalaṃ deti, tehi bhuñjitvā mukhe vikkhālīte sayam khāditvā mātāpitaro vanditvā migagaṇaparivuto phalāphalattṭhāya araṇṇaṃ pāvisi. Pabbatapāde kinnaraparivāro phalāphalaṃ gahetvā sāyanhasamaye āgantvā ghaṭena udakaṃ āharitvā uṇhodakena tesam yathārucci nhāpanaṃ pādadhovanaṃ vā katvā aṅgārakapallaṃ upanetvā¹ hatthapāde² sedetvā tesam nisinnānaṃ phalāphalaṃ datvā khādāpetvā pariyosāne sayam khāditvā sesakaṃ ṭhapesi. Iminā niyāmeneva mātāpitaro paṭijaggi.

Tasmiṃ samaye Bārāṇasiyaṃ Pīṭiyakkho nāma rājā rajjaṃ kāresi. So migamaṃsalobhena mātaraṃ rajjaṃ paṭicchāpetvā sannaddhapañcāvudho Himavantaṃ pavisitvā mige vadhitvā maṃsaṃ khādanto Migasammatānadiṃ patvā anupubbena sāmassa pānīyaggahaṇatitthaṃ sampatto migapadavalaṇṇaṃ disvā maṇivaṇṇāhi sākḥāhi koṭṭhakaṃ katvā dhanuṃ ādāya visapītaṃ saraṃ sannahitvā nilīnova acchi. Mahāsattopi sāyanhasamaye phalāphalaṃ āharitvā assamapade ṭhapetvā mātāpitaro vanditvā “pānīyaṃ āharissāmi”ti ghaṭaṃ gahetvā migagaṇaparivuto dvepi mige ekato katvā tesam piṭṭhiyaṃ pānīyaghaṭaṃ ṭhapetvā hatthena gahetvā nadītīthaṃ agamāsi. Rājā koṭṭhake ṭhitova taṃ tathā āgacchantāṃ disvā mayā ettakaṃ kālāṃ evaṃ vicarantaṇaṃ manusso nāma na diṭṭhapubbo, devo nu kho esa nāgo nu kho, sace paṇāhaṃ etaṃ upasaṅkamitvā pucchissāmi, devo ce bhavissati, ākāsaṃ uppatissati. Nāgo ce, bhūmiyaṃ pavissati. Na kho paṇāhaṃ sabbakālāṃ Himavanteveva vicarissāmi³, Bārāṇasiṃ gamissāmi. Tatra maṃ pucchissanti ‘api nu kho te mahārāja Himavante vasantaṃ kiñci acchariyaṃ diṭṭhapubban’ti. Tatrāhaṃ ‘evarūpo me satto diṭṭhapubbo’ti vakkhāmi, ‘ko nāmeso’ti vutte sace ‘na jānāmi’ti

1. Upanāmetvā (Ka)

2. Gatte (Sī, I)

3. Vasissāmi (Sī, I)

vakkhāmi, atha garahissanti maṃ, tasmā etaṃ vijjhivā dubbalaṃ katvā pucchissāmi”ti cintesi.

Atha tesu migesu paṭhamameva otarivā pānīyaṃ pivitvā uttiṇṇesu bodhisatto uggahitavatto mahāthero viya saṇikaṃ otarivā passaddhadaratho paccuttaritvā rattavākacīraṃ nivāsetvā ekaṃ pārūpitvā ajinacammaṃ aṃse¹ katvā pānīyaghaṭaṃ ukkhipitvā udakaṃ puñchitvā vāma-aṃsakūṭe ṭhapesi. Tasmim̐ kāle “idāni vijjhituṃ samayo”ti rājā visapītaṃ saraṃ ukkhipitvā mahāsattaṃ dakkhiṇapasse vijjhi, saro vāmapassena nikkhami. Tassa viddhabhāvaṃ ñatvā migagaṇā bhītā palāyimsu. Suvannaśāmapaṇḍito pana viddhopi pānīyaghaṭaṃ yathā vā tathā vā anavasumbhitvā² satim̐ paccupaṭṭhāpetvā saṇikaṃ otāretvā vālukaṃ viyūhitvā ṭhāpetvā disaṃ vavatthāpetvā mātāpitūnaṃ vasanaṭṭhānadisābhāgena sīsaṃ katvā rajatapattāvaṇṇāya vālukāya suvaṇṇapaṭimā viya nipajjitvā satim̐ paccupaṭṭhāpetvā “imasmiṃ Himavantappadese mama verī nāma natthi, mayhaṃ mātāpitūnaṃca verī³ nāma natthi”ti mukhena lohitaṃ chaḍḍetvā rājānaṃ adisvāva paṭhamam̐ gāthamāha—

296. “Ko nu maṃ usunā vijjhi, pamattaṃ udahāraṃ.

Khattiyo brāhmaṇo vesso, ko maṃ viddhā nilīyasī”ti.

Tattha **pamattanti** mettābhāvanāya anupaṭṭhitasatim̐. Idañhi so sandhāya tasmim̐ khaṇe attānaṃ pamattaṃ nāma akāsi. **Viddhāti** vijjhivā.

Evañca pana vatvā puna attano sarīramaṃsassa abhakkhasammatabhāvaṃ dassetuṃ dutiyaṃ gāthamāha—

297. “Na me maṃsāni khajjāni, cammena’ttho na vijjati.

Atha kena nu vaṇṇena, viddheyyaṃ maṃ amaññathā”ti.

Dutiyagāthaṃ vatvā tameva nāmādivasena pucchanto āha—

298. “Ko vā tvaṃ kassa vā putto, kathaṃ jānemu taṃ mayaṃ.

Putṭho me samma akkhāhi, kiṃ maṃ viddhā nilīyasī”ti.

1. Ekaṃsaṃ (Sī, Syā, I)

2. Anusumbhitvā (Syā, I)

3. Mamapi aññasmim̐ veraṃ (Sī, I)

Tattha **amaññithā**ti ayaṃ puriso kena kāraṇena maṃ vijjhitabbanti
amaññitthāti attho.

Evañca pana vatvā tuṇhī ahosi. Taṃ sutvā rājā “ayaṃ mayā visapītena
sallena vijjhitvā pātītopi neva maṃ akkosati na paribhāsati, mama hadayaṃ
sambāhanto viya piyavacanena samudācarati, gacchissāmissa santikan”ti
cintetvā gantvā tassa santike ṭhitova dve gāthā abhāsi—

299. “Rājā’ha’masmi Kāsīnaṃ, Pīliyakkhoti maṃ vidū.

Lobhā raṭṭhaṃ pahitvāna, miga’mesaṃ carāma’haṃ.

300. Issatthe ca’smi kusalo, daḷhadhammoti vissuto.

Nāgopi me na mucceyya, āgato usupātanan”ti.

Tattha **rājā’ha’masmī**ti evaṃ kirassa vitakko ahosi “devāpi nāgāpi
manussabhāsāya kathentiyeva, ahametaṃ devoti vā nāgoti vā manussoti vā
na jānāmi. Sace kujjheyya, nāseyya maṃ, ‘rājā’ti vutte pana abhāyanto
nāma natthī”ti. Tasmā attano rājabhāvaṃ jānāpetuṃ paṭhamam
“rājā’ha’masmī”ti āha. **Lobhā**ti migamaṃsalobhena. **Miga’mesa**ti migam
esanto. **Carāma’hanti** carāmi ahaṃ. Dutiyam gātham pana attano balaṃ
dīpetukāmo evamāha. Tattha **issattheti** dhanusippe. **Daḷhadhammoti**
daḷhadhanuṃ sahassatthāmadanuṃ oropetuñca āropetuñca samattho.

Iti rājā attano balaṃ vaṇṇetvā tassa nāmagottaṃ pucchanto āha—

301. “Ko vā tvaṃ kassa vā putto, katham jānemu taṃ mayaṃ.

Pituno attano cāpi, nāmagottaṃ pavedayā”ti.

Tattha **pavedayā**ti kathaya.

Taṃ sutvā mahāsatto “sacāhaṃ ‘devanāgakinnarakhattiyādīsu aññatarohamaṃ’ti katheyyaṃ, saddaheyyeva esa, saccameva paṇassa kathetuṃ vaṭṭati”ti cintetvā evamāha—

302. “Nesādaputto bhaddante, sāmo iti maṃ ñātayo.
Āmantayimsu jīvaṇṇaṃ, sva’jje’vā’haṃ gato saye.

303. Viddhosmi puthusallena, savisena yathā migo.
Sakamhi lohite rāja, passa semi paripluto.

304. Paṭivāmagataṃ sallaṃ, passa dhimhāmi lohitaṃ.
Āturo tyā’nupucchāmi, kiṃ maṃ viddhā niliyasi.

305. Ajinamhi haññate dīpi, nāgo dantehi haññate.
Atha kena nu vaṇṇena, viddheyyaṃ maṃ amaññathā”ti.

Tattha **jīvantanti** maṃ ito pubbe jīvamānaṃ “ehi sāma, yāhi sāmā”ti ñātayo āmantayimsu. **Sva’jje’vā’haṃ gatoti** so ahaṃ ajja evaṃ gato maraṇamukhe sampatto, paviṭṭhoti attho¹. **Sayeti sayāmi. Pariplutoti** nimuggo. **Paṭivāmagatanti**² dakkhiṇapassena pavisitvā vāmapassena niggaṭanti attho. **Passāti** olokehi maṃ. **Dhimhāmīti**³ niṭṭhubhāmi, idaṃ so satiraṃ paccupaṭṭhāpetvā avikampamānova lohitaṃ mukhena chaḍḍetvā āha. **Āturo tyā’nupucchāmīti** bālāhagilāno hutvā ahaṃ taṃ anupucchāmi. **Nilīyasīti** etasmiṃ vanagumbe nilīno acchasi. **Viddheyyanti** vijjhitabbaṃ. **Amaññathāti** amaññittha.

Rājā tassa vacanaṃ sutvā yathābhūtaṃ anācikkhitvā musāvādaṃ kathento āha—

306. “Migo upaṭṭhito āsi, āgato usupātanaṃ.
Taṃ disvā ubbijī sāma, tena kodho ma’māvisi”ti.

Tattha **āvisīti** ajjhotthari. Tena kāraṇena me kodho uppannoti dīpeti.

1. Maraṇamukhe appito (Sī, I)

2. Paṭicammāti (Sī, I)

3. Vihāmīti (Sī, I)

Atha maṃ mahāsatto “kiṃ vadesi mahārāja, imasmiṃ Himavante maṃ disvā palāyanamigo nāma natthi”ti vatvā āha—

307. “Yato sarāmi attānaṃ, yato patto’smi viññutaṃ.
Na maṃ migā uttasanti, araṇṇe sāpadānipi.

308. Yato nidhiṃ pariharim, yato patto’smi yobbanam.
Na maṃ migā uttasanti, araṇṇe sāpadānipi.

309. Bhīrū kimpurisā rāja, pabbate Gandhamādane.
Sammodamānā gacchāma, pabbatāni vanāni ca.

310. (Na maṃ migā uttasanti, araṇṇe sāpadānipi.)¹
Atha kena nu vaṇṇena, utrāsanti migā maman”ti.

Tattha **na maṃ migāti** (bho mahārāja yato kālato paṭṭhāya ahaṃ attānaṃ sarāmi, yato kālato paṭṭhāya ahaṃ viññubhāvaṃ patto asmi bhavāmi, tato kālato paṭṭhāya)¹ maṃ disvā migā nāma na uttasanti. **Sāpadānipīti** vālamigāpi. **Yato nidhinti** yato kālato paṭṭhāya ahaṃ vākacīraṃ pariharim². **Bhīrū kimpurisāti** mahārāja migā tāva tiṭṭhantu, kimpurisā nāma atibhīrukā honti. Ye imasmiṃ Gandhamādanapabbate viharanti, tepi maṃ disvā na uttasanti, atha kho mayaṃ aññamaññaṃ sammodamānā gacchāma. **Utrāsanti migā mamanti** mamaṃ disvā migā utrāseyyuṃ³, kena kāraṇena tvaṃ maṃ saddahāpessasīti dīpeti.

Taṃ sutvā rājā “mayā imaṃ niraparādhaṃ vijjhivā musāvādo kathito, saccameva kathayissāmi”ti cintetvā āha—

311. “Na taṃ tasa migo sāma, kiṃ tāhaṃ alikaṃ bhaṇe.
Kodhalobhābhibhūtā’haṃ, usum te taṃ avassajin”ti.

Tattha **na taṃ tasāti** na taṃ disvā migo tasa, na bhītoti attho⁴. **Kiṃ tāhanti** kiṃ te evaṃ kalyāṇadassanassa santike ahaṃ alikaṃ

1. () Sī-Syā-I-pothakesu natthi.

2. Pariharim, nivāsemīti attho (Ka)

3. Utrāseti mama migo utrāseyyāti (Sī, I)

4. Tattha na taddasāti na taṃ addasa (Sī, Syā, I)

bhaṇissāmi. **Kodhalobhābhibhūtā’hanti** kodhena ca lobhena ca abhibhūto hutvā ahaṃ. So hi paṭhamameva migesu uppannena kodhena “mige vijjhissāmi”ti dhanuṃ āropetvā ṭhito pacchābodhisattaṃ disvā tassa devatādīsu aññatarabhāvaṃ ajānanto “pucchissāmi nan”ti lobhaṃ uppādesi, tasmā evamāha.

Evañca pana vatvā “nāyaṃ Suvaṇṇasāmo imasmiṃ araññe ekakova vasissati, ñātakehipissa bhavitabbaṃ, pucchissāmi nan”ti cintetvā itaraṃ gāthamāha—

312. “Kuto nu sāma āgamma, kassa vā pahito tuvaṃ.
‘Udahāro nadiṃ gaccha’, āgato Migasammataṃ”ti.

Tattha **sāmāti**¹ mahāsattaṃ ālapati. **Āgammāti** kuto desā imaṃ vanaṃ āgamitvā “amhākaṃ udahāro udakaṃ āharituṃ nadiṃ gacchā”ti **kassa vā pahito** kena puggalena pesito hutvā tuvaṃ imaṃ Migasammataṃ āgatoti attho.

So tassa kathaṃ sutvā mahantaṃ dukkhavedanaṃ adhvāsetvā mukhena lohitaṃ chaḍḍetvā gāthamāha—

313. “Andhā mātāpitā mayhaṃ, te bharāmi brahāvane.
Tesā’haṃ udakāhāro, āgato Migasammataṃ”ti.

Tattha **bharāmīti** mūlaphalādīni āharitvā posemi.

Evañca pana vatvā mahāsatto mātāpitāro ārabha vilapanto āha—

314. “Atthi nesaṃ usāmataṃ, atha sāhassa jīvitaṃ.
Udakassa alābhena, maññe andhā marissare.

315. Na me idaṃ tathā dukkhaṃ, labbhā hi pumunā idaṃ.
Yañca ammaṃ passāmi, taṃ me dukkhataṃ ito.

1. Sammāti (Sī, I)

316. Na me idaṃ tathā dukkhaṃ, labbhā hi pumunā idaṃ.

Yañca tātāṃ na passāmi, taṃ me dukkhataṃ ito.

317. Sā nūna kapaṇā ammā, cirarattāya rucchati.

Aḍḍharatte va ratte vā, naḍḍiva avasucchati.

318. So nūna kapaṇo tāto, cirarattāya rucchati.

Aḍḍharatte va ratte vā, naḍḍiva avasucchati.

319. Uṭṭhānapādacariyāya, pādasambāhanassa ca.

‘Sāma tāta’vilapantā, hiṇḍissanti brahāvane.

320. Idampi dutiyaṃ sallāṃ, kampeti hadayaṃ mamaṃ.

Yañca andhe na passāmi, maññe hissāmi jīvitāṃ”ti.

Tattha **usāmattanti** bhojanamattaṃ. “**Usā**”ti hi¹ bhojanassa nāmaṃ tassa ca atthitāya. **Sāhassa jīvitanti** chadivasamattaṃ jīvitanti attho. Idaṃ āharitvā ṭhapitaṃ phalāphalaṃ sandhāyāha. Atha vā **usāti** usmā. Tenetaṃ dasseti—tesaṃ sarīre usmāmattaṃ atthi, atha mayā ābhatena phalāphalena sāhassa jīvitāṃ atthīti. **Marissareti** marissantīti maññāmi. **Pumunāti** purisena, evarūpañhi dukkhaṃ purisena labhitabbamevāti attho. **Cirarattāya rucchatīti** cirarattaṃ rodissati. **Aḍḍharatte vāti** majjhimaratte vā. **Ratte vāti** pacchimaratte vā. **Avasucchatīti** kunnadī viya sussissatīti attho. **Uṭṭhānapādacariyāyāti**² mahārāja ahaṃ rattimpi divāpi dve tayo vāre uṭṭhāya attano uṭṭhānavīriyena tesaṃ pādacariyaṃ³ karomi, hatthapāde sambāhāmi, idāni maṃ adisvā mamatthāya⁴ te parihīnacakkhukā “sāma tāta”ti vilapantā kaṇṭakehi vijjhiyamānā viya imasmiṃ vanappadese **hiṇḍissanti** vicarissantīti attho. **Dutiyaṃ sallanti** paṭhamaviddhavisapītasallato sataguṇena saḥassaguṇena sataḥassaguṇena dukkhataṃ idaṃ dutiyaṃ tesaṃ adassanasokasallāṃ.

1. Kira (Sī, Syā, I)

3. Pāricariyaṃ (Sī, I)

2. Uṭṭhānapāricariyāyāti (Sī, I)

4. Tesaṃ atthāya (Sī, I), tadatthāya (Syā)

Rājā tassa vilāpaṃ sutvā “ayaṃ accantaṃ brahmacārī dhamme ʒhito mātāpitaro bharati, idāni evaṃ dukkhappattopi tesamyeva vilapati, evaṃ guṇasampanne¹ nāma mayā aparādhho kato, kathaṃ nu kho imaṃ samassāseyyan”ti cintetvā “niraye paccaṇakāle rajjaṃ kiṃ karissati, iminā paṭijaggitanīyāmenevassa mātāpitaro paṭijaggissāmi, imassa maraṇampi amaraṇaṃ viya bhavissati”ti sanniṭṭhānaṃ katvā āha—

321. “Mā bālhaṃ paridevesi, sāma kalyāṇadassana.
Ahaṃ kammakaro hutvā, bharissaṃ te brahāvane.

322. Issatthe ca’smi kusalo, daḷhadhammoti vissuto.
Ahaṃ kammakaro hutvā, bharissaṃ te brahāvane.

323. Migānaṃ vighāsa’mavesaṃ, vanamūlaphalāni ca.
Ahaṃ kammakaro hutvā, bharisaṃ te brahāvane.

324. Katamaṃ taṃ vanaṃ sāma, yattha mātāpitā tava.
Ahaṃ te tathā bharisaṃ, yathā te abharī tuvaṃ”ti.

Tattha **bharissaṃ** teti te tava mātāpitaro bharissāmi. **Migānanti** sīhādīnaṃ migānaṃ vighāsaṃ anvesanto. Idaṃ so “issatthe casmi kusalo² thūlathūle mige vadhitvā madhuramaṃsena tava mātāpitaro bharissāmi”ti vatvā “mā mahārāja amhe nissāya paṇavadhaṃ karī”ti vutte evamāha. **Yathā** teti yathā tvaṃ te abhari, tathevāhampi bharissāmīti.

Athassa mahāsatto “sādhu mahārāja, tena hi me mātāpitaro bharassū”ti vatvā maggaṃ ācikkhanto āha—

325. “Ayaṃ ekapadī rāja, yo’yaṃ ussīsake mama.
Ito gantvā aḍḍhakosaṃ, tattha nesaṃ agārakaṃ.
Yattha mātāpitā mayhaṃ, te bharassu ito gato”ti.

Tattha **ekapadī**ti ekapadamaggo. **Ussīsake**ti yo esa mama matthakaṭṭhāne. **Aḍḍhakosanti** aḍḍhakosantare.

1. Guṇasampanno (Ka)

2. Kusalo (Syā)

Evam so tassa maggaṃ ācikkhitvā mātāpitūsu balavasinehena
tathārūpaṃ vedanaṃ adhivāsetvā tesam bharaṇatthāya añjaliṃ paggayha
yācanto puna evamāha—

326. “Namo te Kāsirāja’tthu, namo te kāsivaḍḍhana.
Andhā mātāpitā mayhaṃ, te bharassu brahāvane.

327. Añjaliṃ te paggaṇhāmi, Kāsirāja nama’tthu te.
Mātaraṃ pitaraṃ mayhaṃ, vutto vajjāsī vandanaṃ”ti.

Tattha **vutto vajjāsī**ti “putto vo Suvanṇasāmo nadītīre visapītena sallena
viddho rajatapattasadiṣe vālukāpuline dakkhiṇapassena nipanno añjaliṃ
paggayha tumhākaṃ pāde vandatī”ti evaṃ mahārāja mayā vutto hutvā
mātāpitūnaṃ me vandanaṃ vadeyyāsīti attho.

Rājā “sādhū”ti sampaṭicchi. Mahāsattopi mātāpitūnaṃ vandanaṃ
pesetvā visaññitaṃ pāpuṇi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

328. “Idaṃ vatvāna so sāmo, yuvā kalyāṇadassano.
Mucchito visavegena, visaññī samapajjathā”ti.

Tattha **samapajjathā**ti visaññī jāto.

So hi¹ heṭṭhā ettakaṃ kathento nirassāso viya ahosi. Idāni panassa
visavegena madditā² bhavaṅgacittasantati hadayarūpaṃ nissāya pavatti,
kathā pacchijji, mukhaṃ pihitaṃ, akkhīni nimilitāni, hatthapādā
thaddhabhāvaṃ pattā, sakalasarīraṃ lohiteṇa makkhitaṃ. Rājā “ayaṃ
idāneva mayā saddhiṃ kathesi, kiṃ nu kho”ti tassa assāsapassāse
upadhāresi. Te pana niruddhā, sarīraṃ thaddhaṃ jātaraṃ. So taṃ disvā
“niruddho dāni sāmo”ti sokaṃ sandhāretuṃ asakkonto ubho hatthe
matthake ṭhapetvā mahāsaddena paridevi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā
āha—

329. “Sa rājā paridevesi, bahuṃ kāruññaṣaṇhitaṃ.
Ajarāmaro’haṃ āsiṃ, ajjetaṃ ñāmi no pure.
Sāmaṃ kālāṅkataṃ disvā, natthi maccussa nāgamo.

1. Sopi (Syā)

2. Patthaṭā (Sī), upattitā (I), patthaṭato (Syā)

330. Yassu maṃ paṭimanteti, savisena samappito.
Svajja evaṃ gate kāle, na kiñci mabhibhāsati.
331. Nirayaṃ nūna gacchāmi, ettha me natthi saṃsayo.
Tadā hi pakataṃ pāpaṃ, cirarattāva kibbisam.
332. Bhavanti tassa vattāro, gāme kibbisakārako.
Arañhe nimmanussamhi, ko maṃ vattu'marahati.
333. Sārayanti hi kammāni, gāme saṃgaccha māṇavā.
Arañhe nimmanussamhi, ko nu maṃ sārayissatī'ti.

Tattha **āsinti** ahaṃ ettakaṃ kālaṃ ajarāmaromhīti saññī ahoṣim.
Ajjetanti ajja ahaṃ imaṃ sāmaṃ kālakataṃ disvā mamañceva aññesañca natthi maccussa nāgamoti taṃ maccussa āgamaṇaṃ ajja jānāmi, ito pubbe na jānāmīti vilapati. **Svajja evaṃ gate kāleti** yo savisena sallena samappito idāneva maṃ paṭimanteti, so ajja evaṃ gate kāle evaṃ maraṇakāle sampatte kiñci appamattakampi na bhāsati. **Tadā hīti** tasmim̐ khaṇe sāmaṃ vijjhantena mayā pāpaṃ kataṃ. **Cirarattāya kibbisanti** taṃ pana cirarattaṃ vipaccanasamattaṃ dāruṇaṃ pharusam.

Tassāti tassa evarūpaṃ pāpakammaṃ katvā vicarantassa. **Vattāroti** ninditāro bhavanti “kuhiṃ gāme kinti kibbisakārako”ti. Imasmim̐ pana araṇhe nimmanussamhi ko maṃ vatthumarahati, sace hi bhaveyya, vadeyyāti vilapati. **Sārayantīti** gāme vā nigamādīsu vā **saṃgaccha māṇavā** tattha tattha bahū purisā sannipatitvā “ambho purisaghātaka dāruṇaṃ te kammaṃ kataṃ, asukadaṇḍaṃ patto nāma tvaṇ”ti evaṃ kammāni sārenti codenti. Imasmim̐ pana nimmanusse araṇhe maṃ ko sārayissatīti attānaṃ codento vilapati.

Tadā Bahusundarī¹ nāma devadhītā Gandhamādanavāsini mahāsattassa sattame attabhāve mātubhūtapubbā. Sā puttasiṇehena bodhisattaṃ niccaṃ āvajjeti, taṃ divasaṃ pana dibbasampattiṃ anubhavamānā na taṃ āvajjeti. “Devasamāgamaṃ gatā”tipi vadantiyeva. Sā tassa visaññibhūtakāle

1. Bahusodarī (Sī, I)

“kiṃ nu kho me puttassa pavattī”ti āvajjamānā addasa “ayaṃ Piṭiyakkho nāma rājā mama puttaṃ visapītena sallena vijjhivā Migasammatānadīṭṭi vālukāpuline ghātetvā¹ mahantena saddena paridevati. Sacāhaṃ na gamissāmi, mama putto Suvannaśāmo ettheva marissati, raññopi hadayaṃ phalissati, sāmassa mātāpitaropi nirāhārā pāṇiyampi alabhantā sussitvā marissanti. Mayi pana gatāya rājā pāṇiyaghaṭaṃ ādāya tassa mātāpitūnaṃ santikaṃ gamissati, gantvā ca pana ‘putto vo mayā hatō’ti kathessati. Evañca vatvā tesāṃ vacanaṃ sutvā te puttassa santikaṃ ānayissati. Atha kho te ca ahañca saccakiriyaṃ karissāma, saccabalena Sāmassa visaṃ vinassissati. Evaṃ me putto jīvitaṃ labhissati, mātāpitāro ca cakkhūni labhissanti, rājā ca Sāmassa dhammadesanaṃ sutvā nagaraṃ gantvā mahādānaṃ datvā sagga-parāyaṇo bhavissati, tasmā gacchāmaṃ tatthā”ti. Sā gantvā Migasammatānadīṭṭi adissamānena kāyena ākāse ṭhatvā raññā saddhiṃ kathesi. Tamatthaṃ pakāseto Satthā āha—

334. “Sā devatā antarahitā, pabbate Gandhamādane.
Raññova anukampāya, imā gāthā abhāsatha.

335. Āgum kira mahārāja, akari kamma-dukkataṃ.
Adūsakā pitāputtā, tayo ekūsunā hatā.

336. Ehi taṃ anusikkhāmi, yathā te sugatī siyā.
Dhammena’ndhe vane posa, maññe’haṃ sugatī tayā”ti.

Tattha **raññovāti** raññoyeva. **Āgum kirāti**² mahārāja tvaṃ mahāparādhaṃ mahāpāpaṃ akari. **Dukkaṭanti** yaṃ kataṃ dukkaṭaṃ hoti, taṃ lāmakakammaṃ akari. **Adūsakāti** niddosā. **Pitāputtāti** mātā ca pitā ca putto ca ime tayo janā eka-usunā hatā. Tasmim hi hate tappaṭibaddhā tassa mātāpitaropi hatāva honti. **Anusikkhāmīti** sikkhāpemi anusāsāmi. **Posāti** sāmassa ṭhāne ṭhatvā sinehaṃ paccupaṭṭhāpetvā Sāmo viya te ubho andhe posehi. **Maññehaṃ sugatī tayāti** evaṃ tayā sugatiyeva gantabbā bhavissatīti ahaṃ maññāmi.

1. Pāṭetvā (Sī, Syā, I)

2. Āgum karīti (Sī, Syā, I)

So devatāya vacanaṃ sutvā “ahaṃ kira tassa mātāpitaro posetvā saggaṃ gamissāmi”ti saddahitvā “kiṃ me rajjena, teyeva posessāmi”ti daḷhaṃ adhiṭṭhāya balavaparidevaṃ paridevanto sokaṃ tanukaṃ katvā “Suvaṇṇasāmo mato bhavissati”ti nānāpupphehi tassa sarīraṃ pūjetvā udakena siñcitvā tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā catūsu ṭhānesu vanditvā tena pūritaṃ udakaghaṭaṃ ādāya domanassappatto dakkhiṇadisābhimukho agamāsi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

337. “Sa rājā paridevitvā, bahuṃ kārūṇṇasañhitāṃ.

Udakakumbhamādāya, pakkāmi dakkhiṇāmukho”ti.

Pakatiyāpi mahāthāmo rājā pāṇiyaghaṭaṃ ādāya gacchanto assamapadaṃ koṭṭento viya pavisitvā Dukūlapaṇḍitassa paṇṇasālādvāraṃ sampāpuṇi. Dukūlapaṇḍito anto nisinnova tassa padasaddaṃ sutvā “nāyaṃ Sāmassa padasaddo, kassa nu kho”ti pucchanto gāthādvayamāha—

338. “Kassa nu eso padasaddo, manussasseva āgato.

Ne’so Sāmassa nigghoso, ko nu tva’masi mārisa.

339. “Santaṃ hi sāmo vajati, santaṃ pādāni neyati.

Ne’so Sāmassa nigghoso, ko nu tva’masi mārisā”ti.

Tattha **manussassevā**ti nāyaṃ sīhabyagghadīpiyakkhanāgakinnaṇānaṃ āgacchato¹ pana manussassevāyaṃ padasaddo, neso Sāmassāti. **Santaṃ hī**ti upasamayuttaṃ eva. **Vajati**ti caṅkamati. **Neyati**ti² patiṭṭhāpeti.

Taṃ sutvā rājā “sacāhaṃ attano rājabhāvaṃ akathetvā ‘mayā tumhākaṃ putto mārito’ti vakkhāmi, ime kujjhitvā mayā saddhiṃ pharusāṃ kathessanti. Evaṃ me tesu kodho uppajjissati, atha ne viheṭhessāmi, taṃ mama akusalaṃ bhavissati, ‘rājā’ti pana vutte abhāyantā nāma natthi, tasmā rājabhāvaṃ tāva kathessāmi”ti cintetvā pāṇiyamāḷake pāṇiyaghaṭaṃ ṭhapetvā paṇṇasālādvāre ṭhatvā āha—

1. Āgacchanto (Syā), āgato (I, Ka)

2. Ñattatīti (Sī, I), haññatīti (Syā)

340. “Rājā’ha’masmi Kāsīnaṃ, Piṭiyakkhoti maṃ vidū.
Lobhā raṭṭhaṃ pahitvāna, migamesaṃ carāma’haṃ.

341. Issatthe ca’smi kusalo, daḷhadhammoti vissuto.
Nāgopi me na mucceyya, āgato usupātanan”ti.

Dukūlapaṇḍitopi tena saddhiṃ paṭisanthāraṃ karonto āha—

342. “Svāgataṃ te mahārāja, atho te adurāgataṃ.
Issaro’si anuppatto, yaṃ idha’tthi pavedaya.

343. Tindukāni piyālāni, madhuke kāsūmāriyo.
Phalāni khuddakappāni, bhuñja rāja varam varam.

344. Idampi pāṇiyaṃ sītaṃ, ābhataṃ girigabbharā.
Tato piva mahārāja, sace tvaṃ abhikaṅkhasi”ti.

Tassattho **Sattigumbajātake**¹ kathito. Idha pana “**girigabbharā**”ti Migasammataṃ sandhāya vuttaṃ. Sā hi nadī girigabbharā nikkhantattā “girigabbharā”tveva jātā.

Evam tena paṭisanthāre kate rājā “putto vo mayā mārito”ti paṭhamameva vattum ayuttaṃ, ajānanto viya kathaṃ samuṭṭhāpetvā kathessāmi”ti cintetvā āha—

345. “Nā’laṃ andhā vane daṭṭhum, ko nu vo phala’māhari.
Anandhasseva’yaṃ sammā, nivāpo mayha khāyati”ti.

Tattha **nālanti** tumhe andhā imasmiṃ vane kiñci daṭṭhum na samatthā.
Ko nu vo phala’māharīti ko nu tumhākaṃ imāni phalāphalāni āhari.
Nivāpoti ayaṃ sammā nayena upāyena kāraṇena kato
khāditaḍḍayuttakānaṃ parisuddhānaṃ phalāphalānaṃ nivāpo sannicayo
anandhassa viya mayhaṃ khāyati paññāyati upaṭṭhāti.

Taṃ sutvā Dukūlapaṇḍito “mahārāja na mayaṃ phalāphalāni āharāma,
putto pana no āharati”ti dassento gāthādvayamāha—

1. Khu 5. 328 piṭṭhe.

346. “Daharo yuvā nātibrahā, sāmo kalyāṇadassano.
Dīgha’ssa kesā asitā, atho sūnaggavellitā.

347. So have phala’māharitvā, ito ādāya kamaṇḍalum.
Nadiṃ gato udahāro, maññe na dūra’māgato”ti.

Tattha **nātibrahā**ti nātidīgho nātirasso. **Sūnaggavellitā**ti sūnasāṅkhātāya maṃsakotṭhanapotthaniyā aggam viya vinatā¹. **Kamaṇḍalunti** ghaṭam. **Na dūra’māgato**ti idāni na dūram āgato, āsannaṭṭhānam āgato bhavissatīti maññāmīti attho.

Tam sutvā rājā āha—

348. Aham tam avadhiṃ sāmam, yo tuyham paricārako.
Yam kumāram pavedetha, sāmam kalyāṇadassanam.

349. Dīgha’ssa kesā asitā, atho sūnaggavellitā.
Tesu lohitalittesu, seti Sāmo mayā hato”ti.

Tattha **avadhinti** visapītena sarena vijjhivā māresim. **Pavedethā**ti kathetha. **Setī**ti Migasammatānadītīre vālukāpuline sayati.

Dukūlapaṇḍitassa pana avidūre Pārikāya paṇṇasālā hoti. Sā tattha nisinnāva rañño vacanam sutvā tam pavattim sotukāmā attano paṇṇasālato nikkhamitvā rajjukasaññāya Dukūlapaṇḍitassa santikam gantvā āha—

350. “Kena Dukūla mantesi, ‘hato Sāmo’ti vādinā.
‘Hato Sāmo’ti sutvāna, hadayam me pavedhati.

351. Assatthasseva taruṇam, pavālam māluteritam.
‘Hato Sāmo’ti sutvāna, hadayam me pavedhati”ti.

Tattha **vādinā**ti “mayā Sāmo hato”ti vadantena. **Pavāḷanti** pallavam. **Māluteritanti** vātena paḥaṭam.

1. Kiñcinatā (Ka)

Dukūlapaṇḍito ovaḍanto āha—

352. “Pārike Kāsirājā’yaṃ, so sāmaṃ Migasammate.
Kodhasā usunā vijjhi, tassa mā pāpamicchimhā”ti.

Tattha **Migasammateti** Migasammatānadīṭṭi. **Kodhasā**ti migesu uppannaena kodhena. **Mā pāpamicchimhā**ti tassa mayaṃ ubhopi pāpaṃ mā icchimhā.

Puna Pārikā āha—

353. “Kicchā laddho piyo putto, yo andhe abharī vane.
Taṃ ekaputtaṃ ghātimhi, kathaṃ cittaṃ na kopaye”ti.

Tattha **ghātimhī**ti ghātake.

Dukūlapaṇḍito āha—

354. “Kicchā laddho piyo putto, yo andhe abharī vane.
Taṃ ekaputtaṃ ghātimhi, akkodhaṃ āhu paṇḍitā”ti.

Tattha **akkodhanti** kodho nāma nirayasamvattaniko, tasmā taṃ kodhaṃ akatvā puttaghātakamhi akkodho eva kattabboti paṇḍitā āhu kathenti.

Evañca pana vatvā te ubhoḥi hatthehi uraṃ paharivā mahāsattassa guṇe vaṇṇetvā bhusaṃ paridevimsu. Atha ne rājā samassāsento āha—

355. “Mā bālhaṃ paridevetha, ‘hato Sāmo’ti vādinā.
Ahaṃ kammakaro hutvā, bharissāmi brahāvane.

356. Issatthe ca’smi kusalo, daḷhadhammoti vissuto.
Ahaṃ kammakaro hutvā, bharissāmi brahāvane.

357. Migānaṃ vighāsa’manvesaṃ, vanamūlaphalāni ca.
Ahaṃ kammakaro hutvā, bharissāmi brahāvane”ti.

Tattha **vādinā**ti tumhe “Sāmo hato”ti vadantena mayā saddhim “tayā no evaṃ guṇasampanno putto mārīto, idāni ko amhe

bharissatī”ti-ādīni vatvā mā bālhaṃ paridevetha, ahaṃ tumhākaṃ kammakaro hutvā Sāmo viya tumhe bharissāmīti.

Evam rājā “tumhe mā cintayittha, na mayhaṃ rajjenattho, ahaṃ vo yāvajīvaṃ bharissāmī”ti te assāsesi. Te tena saddhiṃ sallapantā āhaṃsu—

358. “Ne’sa dhammo mahārāja, ne’taṃ amhesu kappati.

Rājā tva’masi amhākaṃ, pāde vandāma te mayan”ti.

Tattha **dhammoti** sabhāvo kāraṇaṃ vā. **Ne’taṃ amhesu kappatīti** etaṃ tava kammakaraṇaṃ amhesu na kappati na sobhati. “**Pāde vandāma te mayan**”ti idaṃ pana te pabbajitaliṅge ñhitāpi puttasokena samabbhāhatāya ceva nihatamānatāya ca vadiṃsu. “Raṇṇo vissāsaṃ uppādetuṃ evamāhaṃsū”tipi vadanti.

Taṃ sutvā rājā ativiya tussitvā “aho acchariyaṃ, evaṃ dosakārake nāma mayi pharusavacanamattampi natthi, paggaṇhantiyeva maman”ti cintetvā gāthamāha—

359. “Dhammaṃ nesādā¹ bhaṇatha, katā apacitī tayā.

Pitā tva’masi amhākaṃ, mātā tva’masi Pārike”ti.

Tattha **tayāti** ekekaṃ vadanto evamāha. **Pitāti** Dukūlapaṇḍita ajja paṭṭhāya tvaṃ mayhaṃ pituṭṭhāne tiṭṭha, amma Pārike tvampi me mātutuṭṭhāne tiṭṭha, ahaṃ ana vo puttassa Sāmassa ṭhāne ṭhatvā pādadhovanādīni sabbakiccāni karissāmi, maṃ rājāti asallakkhetvā Sāmoti sallakkhetthāti.

Te añjaliṃ paggayha vanditvā “mahārāja tava amhākaṃ kammakaraṇakiccaṃ natthi, apica kho pana laṭṭhikoṭṭiyā no gahetvā ānetvā sāmaṃ dasshehi”ti yācantā gāthādvayamāhaṃsu—

360. “Namo te Kāsirāja’tthu, namo te kācivaḍḍhana.

Añjaliṃ te paggaṇhāma, yāva sāmā’nupāpaya.

361. Tassa pāde samajjantā¹, mukhañca bhujadassanañ.
Saṁsumbhamānā attānañ, kāla'māgamayāmaseti"²ti.

Tattha yāva sāmā'nupāpayāti yāva Sāmo yattha, tattha amhe
anupāpaya. **Bhujadassananti** kalyāṇadassanañ abhirūpañ.
Saṁsumbhamānāti pothentā ². **Kāla'māgamayāmaseti** kālakiriyañ
āgamessāma.

Tesañ evaṁ kathentānaññeva sūriyo atthaṅgato. Atha rājā "sacāhañ
idāneva ime tattha nessāmi, tañ disvāva nesañ hadayañ phalissati, iti
tiṇṇampi etesañ matakāle ahañ niraye uppajjantoyeva nāma, tasmā tesañ
gantuñ na dassāmi"³ti cintetvā catasso gāthāyo ajjhabhāsi—

362. "Brahā vālamigākiṇṇaṁ, ākāsaṁva dissati.
Yattha Sāmo hato seti, candova patito chamā.

363. Brahā vālamigākiṇṇaṁ, ākāsaṁva dissati.
Yattha Sāmo hato seti, sūriyova patito chamā.

364. Brahā vālamigākiṇṇaṁ, ākāsaṁva dissati.
Yattha Sāmo hato seti, paṁsunā patikunthito.

365. Brahā vālamigākiṇṇaṁ, ākāsaṁva dissati.
Yattha Sāmo hato seti, idheva vasatha'ssame"⁴ti.

Tattha **brahā**ti accuggatañ. **Ākāsaṁva**ti etañ vanañ ākāssa anto
viya hutvā dissati. Atha vā **ākāsantanti** ākāsamānañ, pakāsamānanti attho³.
Chamāti chamāyañ, pathaviyanti attho. "Chaman"tipi pāṭho, pathaviñ
patito viyāti attho. **Patikunthitoti**⁴ parikiṇṇo, paliveṭhitoti attho.

1. Pamajjantā (Sī, Syā), pavatṭantā (I)

2. Vatṭentā (Sī, I), pothentā parivattamānā (Ka)

3. Ākāsaṁva ākāsasamānañ pakāsamānanti attho (Sī, I), ākāsaṁva ākāssa
pamāṇaṁ (Ka)

4. Patikunthitoti (Sī, I), parikuṇḍitoti (Syā)

Atha te attano vāḷamigabhayābhāvaṃ dassetuṃ gāthamāhaṃsu—

366. “Yadi tattha sahaṣṣāni, satāni niyutāni¹ ca.

Neva’mhākaṃ bhayaṃ koci, vane vāḷesu vijjatī”ti.

Tattha **kocī**ti imasmim vane katthaci ekasmim padeseṇi amhākaṃ vāḷesu bhayaṃ nāma natthi.

Rājā te paṭibāhituṃ asakkonto hatthesu gahetvā tattha nesi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

367. “Tato andhāna’mādāya, Kāsirājā brahāvane.

Hatthe gahetvā pakkāmi, yattha Sāmo hato ahū”ti.

Tattha **tatoti** tadā. **Andhānanti** andhe. **Ahūti** ahosi. **Yatthāti** yasmim ṭhāne so nipanno, tattha nesīti attho.

So ānetvā ca pana Sāmassa santike ṭhapetvā “ayaṃ vo putto”ti ācikkhi. Athassa pitā sīsaṃ ukkhipitvā mātā pāde gahetvā ūrūsu ṭhapetvā nisīditvā vilapiṃsu. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

368. “Disvāna patitaṃ Sāmaṃ, puttakaṃ paṃsukunthitaṃ.

Apaviddhaṃ brahāraṇṇe, candaṃva patitaṃ chamā.

369. Disvāna patitaṃ Sāmaṃ, puttakaṃ paṃsukunthitaṃ.

Apaviddhaṃ brahāraṇṇe, sūriyaṃva patitaṃ chamā.

370. Disvāna patitaṃ Sāmaṃ, puttakaṃ paṃsukunthitaṃ.

Apaviddhaṃ brahāraṇṇe, kalūnaṃ² paridevayum.

371. Disvāna patitaṃ Sāmaṃ, puttakaṃ paṃsukunthitaṃ.

Bāhā paggayha pakkanduṃ, ‘adhammo kira bho’ iti.

372. Bālhaṃ kho tvaṃ pamatto’si, Sāma kalyāṇadassana.

Yo ajjevaṃ gate kāle, na kiñci mabhibhāsasi.

1. Nahutāni (Sī, Syā, I)

2. Karuṇaṃ (Sī, I)

373. Bālhaṃ kho tvaṃ paditto'si, Sāma kalyāṇadassana.
Yo ajjevaṃ gate kāle, na kiñci mabhibhāsati.
374. Bālhaṃ kho tvaṃ pakuddho'si, Sāma kalyāṇadassana.
Yo ajjevaṃ gate kāle, na kiñci mabhibhāsasi.
375. Bālhaṃ kho tvaṃ pasutto'si, Sāma kalyāṇadassana.
Yo ajjevaṃ gate kāle, na kiñci mabhibhāsasi.
376. Bālhaṃ kho tvaṃ vimano'si, Sāma kalyāṇadassana.
Yo ajjevaṃ gate kāle, na kiñci mabhibhāsasi.
377. Jaṭaṃ valinaṃ paṃsugataṃ, ko'dāni saṇṭhapessati.
Sāmo ayaṃ kālakato, andhānaṃ paricārako.
378. Ko me sammajja mādāya¹, sammajjissati assamaṃ.
Sāmo ayaṃ kālakato, andhānaṃ paricārako.
379. Ko'dāni nhāpayissati, sītenu'ṇhodakena ca.
Sāmo ayaṃ kālakato, andhānaṃ paricārako.
380. Ko'dāni bhojayissati, vanamūlaphalāni ca.
Sāmo ayaṃ kālakato, andhānaṃ paricārako"ti.

Tattha **apaviddhanti** rañṇā niratthakaṃ chaḍḍitaṃ. **Adhammo kira bho itīti** ayuttaṃ kira bho ajja imasmiṃ loke vattati. **Pamattoti** tikhiṇasuraṃ pivitvā viya matto pamatto pamādaṃ āpanno. **Padittoti** dappito. **“Pakuddho'si vimano'sīti** sabbaṃ vilāpavasena bhaṇanti. **Jaṭanti** tāta amhākaṃ jaṭamaṇḍalaṃ. **Valinaṃ paṃsugatanti** yadā ākulaṃ malaggahitaṃ bhavissati. **Ko'dānīti** idāni ko saṇṭhapessati, sodhetvā ujum karissatīti.

Athassa mātā bahuṃ vilapitvā tassa ure hatthaṃ ṭhapetvā santāpaṃ upadhārentī “puttassa me santāpo pavattatiyeva, visavegena visaññitaṃ āpanno bhavissati, nibbisabhāvatthāya cassa saccakiriyaṃ karissāmī”ti cintetvā saccakiriyaṃ makāsi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1. Ko ve sammajjanādāya (Si, I)

381. “Disvāna patitaṃ Sāmaṃ, puttakaṃ paṇsukunthitaṃ.
Aṭṭitā puttasaṅghe, mātā saccam abhāsatha.

382. Yena saccena’yaṃ Sāmo, dhammacārī pure ahu.
Etena saccavajjena, visaṃ Sāmassa haññatu.

383. Yena saccena’yaṃ Sāmo, brahmacārī pure ahu.
Etena saccavajjena, visaṃ Sāmassa haññatu.

384. Yena saccena’yaṃ Sāmo, saccavādī pure ahu.
Etena saccavajjena, visaṃ Sāmassa haññatu.

385. Yena saccena’yaṃ Sāmo, mātāpettibharo ahu.
Etena saccavajjena, visaṃ Sāmassa haññatu.

386. Yena saccena’yaṃ Sāmo, kule jeṭṭhāpacāyiko.
Etena saccavajjena, visaṃ Sāmassa haññatu.

387. Yena saccena’yaṃ Sāmo, pāṇa piyataro mama.
Etena saccavajjena, visaṃ Sāmassa haññatu.

388. Yaṃ kiñcitthi kataṃ puññaṃ, mayhañceva pitucca te.
Sabbena tena kusaleṇa, visaṃ Sāmassa haññatū”ti.

Tattha **yena saccenā**ti yena bhūtena sabhāvena. **Dhammacārī**ti dasakusalakammamāpathadhammacārī. **Saccavādī**ti hasitavasenapi musāvādaṃ na vadati. **Mātāpettibharoti** analaso hutvā rattindivaṃ mātāpitāro bhari. **Kule jeṭṭhāpacāyiko**ti jeṭṭhānaṃ mātāpitūnaṃ sakkārakārako hoti.

Evam mātārā sattahi gāthāhi saccakiriyāya katāya Sāmo parivattitvā nipajji. Athassa pitā “jīvati me putto, ahaṃpissa saccakiriyaṃ karissāmī”ti tatheva saccakiriyamakāsi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

389. “Disvāna patitaṃ Sāmaṃ, puttakaṃ paṇsukunthitaṃ.
Aṭṭito puttasaṅghe, pitā saccam abhāsatha.

390. Yena saccena'yaṃ Sāmo, dhammacārī pure ahu.
Etena saccavajjena, visaṃ Sāmassa haññatu.

391. Yena saccena'yaṃ Sāmo, brahmacārī pure ahu.
Etena saccavajjena, visaṃ Sāmassa haññatu.

392. Yena saccena'yaṃ Sāmo, saccavādī pure ahu.
Etena saccavajjena, visaṃ Sāmassa haññatu.

393. Yena saccena'yaṃ Sāmo, mātāpettibharo ahu.
Etena saccavajjena, visaṃ Sāmassa haññatu.

394. Yena saccena'yaṃ Sāmo, kule jeṭṭhāpacāyiko.
Etena saccavajjena, visaṃ Sāmassa haññatu.

395. Yena saccena'yaṃ Sāmo, pāṇā piyataro mama.
Etena saccavajjena, visaṃ Sāmassa haññatu.

396. Yaṃ kiñcitthi kataṃ puññaṃ, mayhañceva mātucca te.
Sabbena tena kusalena, visaṃ Sāmassa haññatū'ti.

Evam pitari saccakiriyam karonte mahāsatto parivattitvā itarena
passena nipajji. Athassa tatiyam saccakiriyam devatā akāsi. Tamattham
pakāsento Satthā aha—

397. “Sā devatā antarahitā, pabbate Gandhamādane.
Sāmassa anukampāya, imam saccam abhāsatha.

398. Pabbatyā'ham Gandhamādane, cirarattanivāsini.
Na me piyataro koci, añño sāmena vijjati.
Etena saccavajjena, visaṃ Sāmassa haññatu.

399. Sabbe vanā gandhamayā, pabbate Gandhamādane.
Etena saccavajjena, visaṃ Sāmassa haññatu.

400. Tesam lālappamānānam, bahum kārūñṇasañhitam.
Khippam Sāmo samuṭṭhāsi, yuvā kalyāṇadassano'ti.

Tattha **pabbatyā'hanti** pabbate ahaṃ. **Sabbevanā gandhamayāti** sabbe rukkhā gandhamayā. Na hi tattha agandho nāma koci rukkho atthi. **Tesanti** bhikkhave tesaṃ ubhinnarū lālapamānānaññeva devatāya saccakiriyāya pariyosāne khippaṃ Sāmo uṭṭhāsi, padumapattato udakaṃ viyassa visaṃ vinivattetvā ābādho vigato, idha nu kho viddho, ettha nu kho viddhoti viddhaṭṭhānampi na paññāyi.

Iti mahāsattassa nirogabhāvo, mātāpitūnañca cakkhupaṭilābho aruṇuggamanañca¹, devatānubhāvena tesaṃ catunnaṃ assameyeva pākaṭabhāvo cāti sabbaṃ ekakkhaṇeaya ahoṣi. Mātāpitāro “cakkhūni no laddhāni, Suvāṇṇasāmo ca arogo jāto”ti atirekataraṃ tussimsu. Atha ne Sāmapaṇḍito gāthaṃ abhāsi—

401. “Sāmo’ha’masmi bhaddaṃ vo, sotthinā’mhi samuṭṭhito.
Mā bālhaṃ paridevetha, mañjunā’bhivadetha maṃ”ti.

(Tattha **sotthinā’mhi samuṭṭhitoti** sotthinā sukhena uṭṭhito amhi bhavāmi. **Mañjunāti** madhurassarena maṃ abhivadetha.)²

Atha so rājānaṃ disvā paṭisanthāraṃ karonto āha—

402. “Svāgataṃ te mahārāja, atho te adurāgataṃ.
Issaro’si anuppatto, yaṃ idhatthi pavedaya.

403. Tindukāni piyālāni, madhuke kāsūmāriyo.
Phalāni khuddakappāni, bhuñja rāja varaṃ varaṃ.

404. Atthi me pāṇīyaṃ sītaṃ, ābhataṃ girigabbharā.
Tato piva mahārāja, sace tvaṃ abhikaṅkhasi”ti.

Rājāpi taṃ acchariyaṃ disvā āha—

405. “Sammuyhāmi pamuyhāmi, sabbā muyhanti me disā.
Peṭaṃ taṃ Sāma maddakkhiṃ, ko nu tvaṃ Sāma jīvasi”ti.

1. Aruṇuggamanā (Sī, I), aruṇuggamane (Ka)

2. () Sī-Syā-I-potthakesu natthi.

Tattha **petanti** Sāma ahaṃ taṃ mataṃ addasaṃ. **Ko nu tvanti** kathaṃ nu tvaṃ jīvitam paṭilabhasīti pucchi.

Mahāsatto “ayaṃ rājā maṃ ‘mato’ti sallakkhesi, amatabhāvamassa pakāsessāmī”ti cintetvā āha—

406. “Api jīvaṃ mahārāja, purisaṃ gāḷhavedanaṃ.

Upanītamanasaṅkappaṃ, jīvantaṃ maññate mataṃ.

407. Api jīvaṃ mahārāja, purisaṃ gāḷhavedanaṃ.

Taṃ nirodhagataṃ santaṃ, jīvantaṃ maññate matan”ti.

Tattha **api jīvanti** jīvamānaṃ api. **Upanītamanasaṅkappanti** bhavaṅga-otiṇṇacittācāraṃ. **Jīvantanti** jīvamānameva “eso mato”ti maññati.

Nirodhagatanti assāsapassāsanirodhaṃ samāpannaṃ santaṃ vijjamānaṃ maṃ evaṃ loko mataṃ viya jīvantameva maññati.

Evañca pana vatvā mahāsatto rājānaṃ atthe yojetukāmo dhammaṃ desento puna dve gāthā abhāsi—

408. “Yo mātaraṃ pitaraṃ vā, macco dhammena posati.

Devapi naṃ tikicchanti, mātāpettibharaṃ naraṃ.

409. Yo mātaraṃ pitaraṃ vā, macco dhammena posati.

Idheva naṃ pasaṃsanti, pecca sagge pamodhatī”ti.

Taṃ sutvā rājā “acchariyaṃ vata bho mātāpettibharassa jantuno uppannarogaṃ devatāpi tikicchanti, ativiya ayaṃ Sāmo sobhatī”ti añjaliṃ paggayha yācanto āha—

410. “Esa bhiyyo pamuyhāmi, sabbā muyhanti me disā.

Saraṇaṃ taṃ Sāma gacchāmi, tvañca me saraṇaṃ bhavā”ti.

Tattha **bhiyyoti** yasmā tādisse parisuddhasīlaguṇasampanne tayi-aparajjhīm, tasmā atirekataraṃ sammuyhāmi. **Tvañca me saraṇaṃ bhavāti** saraṇaṃ gacchantassa me tvaṃ saraṇaṃ bhava, patiṭṭhā hohi, devalokagāmimaggaṃ karohīti.

Atha naṃ mahāsatto “sacepi mahārāja devalokaṃ gantukāmosi, mahantaṃ dibbasampattiṃ paribhuñjitukāmosi, imāsu dasarājadhammacariyāsu vattassū”ti tassa dhammaṃ desento dasa rājadhammacariyagāthā abhāsi—

411. “Dhammaṃ cara mahārāja, mātāpitūsu khattiya.
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggaṃ gamissasi.
412. Dhammaṃ cara mahārāja, puttadāresu khattiya.
Idhaṃ dhammaṃ caritvāna, rāja saggaṃ gamissasi.
413. Dhammaṃ cara mahārāja, mittāmaccesu khattiya.
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggaṃ gamissasi.
414. Dhammaṃ cara mahārāja, vāhanesu balesu ca.
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggaṃ gamissasi.
415. Dhammaṃ cara mahārāja, gāmesu nigamesu ca.
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggaṃ gamissasi.
416. Dhammaṃ cara mahārāja, raṭṭhesu janapadesu ca.
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggaṃ gamissasi.
417. Dhammaṃ cara mahārāja, samaṇabrāhmaṇesu ca.
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggaṃ gamissasi.
418. Dhammaṃ cara mahārāja, migapakkhīsu khattiya.
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggaṃ gamissasi.
419. Dhammaṃ cara mahārāja, dhammo ciṇṇo sukhāvaho.
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggaṃ gamissasi.
420. Dhammaṃ cara mahārāja, sa-indā devā sabrahmakā.
Suciṇṇena divaṃ pattā, mā dhammaṃ rāja pāmado”ti.

Tāsaṃ attho **Tesakuṇajātake**¹ vitthāritova. Evaṃ mahāsatto tassa dasa rājadhamme desetvā uttaripi ovaditvā pañca sīlāni adāsi. So tassa ovādaṃ sirasā sampaṭicchitvā mahāsattaṃ vanditvā khamāpetvā Bārāṇasim gantvā dānādīni puññāni katvā saggaparāyaṇo ahosi. Bodhisattopi yāvajīvaṃ mātāpitaro paricaritvā mātāpitūhi saddhim pañca abhiññā ca aṭṭha samāpattiyo ca nibbattetvā brahmalokūpago ahosi.

Satthā idaṃ dhammadesanaṃ āharitvā “bhikkhave mātāpitūnaṃ posanaṃ nāma paṇḍitānaṃ vaṃso”ti vatvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne mātuposakabhikkhu sotāpattiphalaṃ pāpuṇi. Tadā rājā Ānando ahosi, devadhītā Uppalavaṇṇā, Sakko Anuruddho, Dukūlapaṇḍito Mahākassapo, Pārikā Bhaddakāpilānī bhikkhunī, Suvāṇṇasāmapaṇḍito pana ahameva Sammāsambuddho ahosinti.

Suvāṇṇasāmajātakavaṇṇanā tatiyā.

1. Khu 6. 4 piṭṭhe.

4. Nimijātakavaṇṇanā (541)

Accheram̐ vata lokasminti idam̐ Satthā Mithilam̐ upanissāya Maghadeva-ambavane¹ viharanto sitapātukammaṃ ārabbhā kathesi. Ekadivasañhi Satthā sāyanhasamaye sambahulehi bhikkhūhi saddhim̐ tasmim̐ Ambavane cārikam̐ caramāno ekaṃ ramaṇīyam̐ bhūmippadesam̐ disvā attano pubbacariyam̐ kathetukāmo hutvā sitapātukammaṃ katvā āyasmataṃ Ānandattherena sitapātukammakāraṇam̐ puṭṭho “Ānanda ayaṃ bhūmippadeso pubbe mayā Maghadevarājakāle jhānakīlam̐ kīlāntena ajjhāvuṭṭhapubbo”ti vatvā tena yācito paññattāsane nisīditvā atītam̐ āhari.

Atīte Videharaṭṭhe Mithilanagare Maghadevo nāma rājā rajjam̐ kāresi. So caturāsītivassasahassāni kumārakīlam̐ kīli, caturāsītivassasahassāni uparajjam̐ kāresi, caturāsītivassasahassāni rajjam̐ kārento “yadā me samma Kappaka sirasmim̐ palitāni passeyyāsī, tadā me āroceyyāsī”ti āha. Aparabhāge Kappako palitāni disvā rañño ārocesi. Rājā palitam̐ suvaṇṇasaṇḍāsena uddharāpetvā hatthatale patiṭṭhāpetvā palitam̐ oloketvā maccurājena āgantvā nalāṭe laggam̐ viya maraṇam̐ sampassamāno “idāni me pabbajitakālo”ti Kappakassa gāmvaram̐ datvā jeṭṭhaputtam̐ pakkosāpetvā “tāta rajjam̐ paṭicca, aham̐ pabbajissāmī”ti vatvā “kiṃ kāraṇa devā”ti vutte—

“Uttamaṅgaruhā mayham̐, ime jātā vayoharā.

Pātubhūtā devadūtā, pabbajjāsamayo mamā”ti—

vatvā puttam̐ rajje abhisiñcitvā “tāta tvampi evarūpaṃ palitam̐ disvāva pabbajeyyāsī”ti tam̐ ovaditvā nagarā nikkhamitvā Ambavane isipabbajjam̐ pabbajitvā caturāsītivassasahassāni cattāro brahmavihāre bhāvetvā brahmaloke nibbatti. Puttopissa eteneva upāyena pabbajitvā brahmalokaparāyaṇo ahosi. Tathā tassa putto, tathā tassa puttoti evaṃ dvīhi ūnāni caturāsītikhattiyasahassāni sīse palitam̐ disvāva imasmim̐

1. Makhādeva-ambavane (Sī, I), magghadeva-ambavane (Ka)

Ambavane pabbajitvā cattāro brahmavihāre bhāvetvā brahmaloke nibbattiṃsu.

Tesaṃ sabbapaṭhamāṃ nibbatto Maghadevarājā brahmaloke ṭhitova attano vaṃsaṃ olokeno dvīhi ūnāni caturāsītikhattiyasahassāni pabbajitāni disvā tuṭṭhamānaso hutvā “ito nu kho paraṃ pavattissati, na pavattissatī”ti olokeno appavattanabhāvaṃ ñatvā “mama vaṃsaṃ ahameva ghaṭessāmī”ti cintetvā tato cavitvā Mithilanagare rañño aggamahesiyā kucchimhi paṭisandhiṃ gaṇhitvā dasamāsaccayena mātu kucchito nikkhami. Rājā tassa nāmaggaḥaṇadivase nemittake brāhmaṇe pakkosāpetvā pucchi. Te tassa lakkhaṇāni oloketvā “mahārāja ayaṃ kumāro tumhākaṃ vaṃsaṃ ghaṭento uppanno. Tumhākaṃ hi vaṃso pabbajitavaṃso, imassa parato nāgamissatī”ti vadiṃsu. Taṃ sutvā rājā “ayaṃ kumāro rathacakkanemi viya mama vaṃsaṃ ghaṭento jāto, tasmā tassa ‘Nimikumāro’ti nāmaṃ karissāmī”ti cintetvā “Nimikumāro”tissa nāmaṃ akāsi.

So daharakālato paṭṭhāya dāne sīle uposathakamme ca abhirato ahosi. Athassa pitā purimanayeneva palitaṃ disvā Kappakassa gā mavaraṃ datvā puttassa rajjaṃ niyyādetvā Ambavane pabbajitvā brahmalokaparāyaṇo ahosi. Nimirājā pana dānājñāsayaṭāya catūsu nagaradvāresu nagaramajjhe cāti pañcasu ṭhānesu pañca dānasālāyo kārāpetvā mahādānaṃ pavattesi. Ekekāya dānasālāya satasahassaṃ satasahassaṃ katvā devasikaṃ pañca pañca kahāpaṇasatasahassāni pariccaji, niccaṃ pañca sīlāni rakkhi, pakkhadivasesu uposathaṃ samādiyi, mahājanampi dānādīsu puññesu samādapesi, saggamaggaṃ ācikkhitvā nirayabhayaena tajjetvā dhammaṃ desesi. Tassa ovāde ṭhitā manussā dānādīni puññāni katvā tato cutā devaloke nibbattiṃsu, devalokoparipūri, nirayo tuccho viya ahosi. Tada Tāvatiṃsabhavane devasaṃghā Sudhammāyaṃ devasabhāyaṃ sannipatitvā “aho vata amhākaṃ ācariyo Nimirājā, taṃ nissāya mayaṃ imaṃ Buddhañāṇenapi aparicchindanīyaṃ dibbasampattiṃ anubhavāmā”ti vatvā mahāsattassa guṇe

vaṇṇayimsu. Manussalokepi mahāsamuddapiṭṭhe āsittatelaṃ viya mahāsattassa guṇakathā patthari. Satthā tamatthaṃ āvibhūtaṃ katvā bhikkhusaṃghassa kathento āha—

421. “Accheraṃ vata lokasmiṃ, uppajjanti vicakkhaṇā.

Yadā ahu Nimirājā, paṇḍito kusalatthiko.

422. Rājā sabbavidehānaṃ, adā dānaṃ Arindamo.

Tassa taṃ dadato dānaṃ, saṅkappo udapajjatha.

Dānaṃ vā brahmacariyaṃ vā, katamaṃ su mahapphalan”ti.

Tattha **yadā ahūti** bhikkhave yadā paṇḍito attano ca paresaṅca kusalatthiko Nimirājā ahosi, tadā devamanussā “accheraṃ vata bho evarūpāpi nāma anuppanne Buddhañāṇe mahājanassa Buddhakiccaṃ sādhayamānā lokasmiṃ vicakkhaṇā uppajjanti”ti evaṃ tassa guṇakathaṃ kathesunti attho. “Yathā ahū”tipi pāṭho. Tassattho—yathā¹ ahu Nimirājā paṇḍito kusalatthikoyeva, tathārūpā² mahājanassa Buddhakiccaṃ sādhayamānā uppajjanti vicakkhaṇā. Yaṃ tesaṃ uppannaṃ, taṃ accheraṃ vata lokasminti. Iti Satthā sayameva acchariyajāto evamāha.

Sabbavidehānanti sabbavideharaṭṭhavāsīnaṃ. **Katamaṃ sūti** etesu dvīsu katamaṃ nu kho mahapphalanti attho.

So kira pannarasī-uposathadivase uposathiko hutvā sabbābharaṇāni omuñcitvā sirisayanapiṭṭhe nipannova dve yāme niddaṃ okkamitvā pacchimayāme pabuddho pallaṅkaṃ ābhujitvā “ahaṃ mahājanassa aparimāṇaṃ dānampi demi, sīlampi rakkhāmi, dānassa nu kho mahantaṃ phalaṃ, udāhu brahmacariyassā”ti cintetvā attano kaṅkhaṃ chinditum nāsakkhi. Tasmiṃ khaṇe Sakkassa bhavanaṃ uṇhākāraṃ dassesi. Sakko āvajjento taṃ tathā vitakkentaṃ disvā “kaṅkhamassa chindissāmī”ti ekakova sīghaṃ āgantvā sakalanivesanaṃ ekobhāsaṃ katvā sirigabbhaṃ pavisitvā obhāsaṃ pharitvā ākāse thatvā tena puṭṭho byākāsi. Tamatthaṃ pakāsentō Satthā āha—

1. Yathārūpo (Ka)

2. Ye tathārūpā (Sī)

423. “Tassa saṅkappa’maññāya, Maghavā devakuñjaro.
Sahassanetto pāturahu, vaṇṇena vihanam tamam.
424. Salomahaṭṭho manujindo, Vāsavam avacā Nimi.
Devatā nu’si gandhabbo, adu Sakko Purindado.
425. Na ca me tādiso vaṇṇo, diṭṭho vā yadi vā suto.
Ācikkha me tvaṃ bhaddante, katham jānemu tam mayam.
426. Salomahaṭṭham ṇatvāna, Vāsavo avacā Nimiṃ.
‘Sakkoha’masmi Devindo, āgato’smi tavantike.
Alomahaṭṭho manujinda, puccha pañham ya’micchasi’.
427. So ca tena katokāso, Vāsavam avacā Nimi.
Pucchāmi tam mahārāja, sabbabhūtāna’missara.
‘Dānam vā brahmacariyam vā, katamam su mahapphalam’.
428. So puṭṭho naradevena, Vāsavo avacā Nimiṃ.
Vipākam brahmacariyassa, jānam akkhāsi’jānato.
429. Hīnena brahmacariyena, khattiye upapajjati.
Majjhimena ca devattam, uttamena visujjhati.
430. Na he’ta sulabhā kāyā, yācayogena kenaci.
Ye kāye upapajjanti, anāgārā tapassino’ti.

Tattha **salomahaṭṭho** bhikkhave so Nimirājā obhāsam disvā ākāsam olokento tam dibbābharaṇapaṭimaṇḍitam disvāva bhayena lomahaṭṭho hutvā “**devatā nu’si gandhabbo**”ti-ādinā pucchi. **Alomahaṭṭho** nibbhayo ahaṭṭhalomo hutvā puccha mahārājāti. **Vāsavam avacāti** tuṭṭhamānaso hutvā Sakkaṃ avoca. **Jānam akkhāsi’jānatoti** bhikkhave so Sakko atīte attanā paccakkhato diṭṭhapubbam brahmacariyassa vipākam jānanto tassa ajānato akkhāsi.

Hīnenāti-ādīsu puthutitthāyatane methunaviratimattam sīlam hīnam nāma, tena khattiyakule upapajjati. Jhānassa upacāramattam majjhimam nāma, tena

devattaṃ upapajjati. Aṭṭhasamāpattinibbattanaṃ pana uttamaṃ nāma, tena brahmaloke nibbattati, taṃ bāhirakā nibbānanti kathenti. Tenāha “visujjhatī”ti. Imasmim̐ pana Buddhasāsane parisuddhasīlassa bhikkhuno aññataraṃ devanikāyaṃ patthentassa brahmacariyacetanā hīnatāya hīnaṃ nāma, tena yathāpatthite devaloke nibbattati. Parisuddhasīlassa bhikkhuno aṭṭhasamāpattinibbattanaṃ majjhimaraṃ nāma, tena brahmaloke nibbattati. Parisuddhasīlassa vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattupatti uttamaṃ nāma, tena visujjhatīti. Iti Sakko “mahārāja dānato sataguṇena saḥassaguṇena sataḥassaguṇena brahmacariyavāsova mahapphalo”ti vaṇṇeti. **Kāyā**ti brahmaghaṭā. **Yācayogenā**ti yācanayuttakena yaññayuttakena vāti¹ ubhayatthāpi² dāyakasasevetam̐ nāmaṃ. **Tapassinoti** tapanissitakā.

Imāya gāthāya brahmacariyavāsasassa mahapphalabhāvaṃ dīpetvā idāni ye atīte mahādānaṃ katvā kāmāvacaraṃ atikkamituṃ nāsakkhimsu, te rājāno dassento āha—

431. “Dudīpo³ sāgaro selo, mujakindo⁴ bhagīraso.
Usindaro Kassapo ca⁵, asako ca puthujjano.

432. Ete caññe ca rājāno, khattiyā brāhmaṇā bahū.
Puthuyaññaṃ yajitvāna, petattaṃ nātivattisun”ti.

Tassattho—mahārāja pubbe Bārāṇasīyaṃ Dudīpo nāma rājā dānaṃ datvā maraṇacakkena chinno kāmāvacareyeva nibbatti, tathā sāgarādayo aṭṭhāti ete ca aññe ca bahū rājāno ceva khattiyā brāhmaṇā ca puthuyaññaṃ yajitvāna anekappakāraṃ dānaṃ datvā kāmāvacarabhūmisāṅkhātāṃ petattaṃ nātivattimsūti attho. Kāmāvacaradevatā hi rūpādino kilesavatthussa kāraṇā paraṃ paccāsisanato kapaṇatāya “petā”ti vuccanti. Vuttampi cetam̐—

1. Yācakayuttakena yācanayogena vā yaññayuttakenāti (Sī), yācanayuttakena yācayogena vā yaññayuttakena vāti attho (Syā), yācayogena vā yaññayuttakena vāti (I)
2. Ubhayatthāpi (Sī, Syā, I) 3. Dutipo (Ka) 4. Mucalindo (Sī, I), bhujagindo (Syā)
5. Usīnaro aṭṭhako ca (Sī, I), usinnaro atthako ca (Syā)

“Ye adutiyā na ramanti ekikā,
Vivekajaṃ ye na labhanti pītiṃ.
Kiñcāpi te indasamānabhogā,
Te ve parādhīnasukhā varakā”ti.

Evampi dānaphalato brahmacariyaphalasseva mahantabhāvaṃ dassetvā
idāni brahmacariyavāsena petabhavanariṃ atikkamitvā brahmaloke
nibbattatāpase dassento āha—

433. “Atha yīme¹ avattiṃsu, anāgārā tapassino.
Satti’sayo yāmahanu, somayāmo² manojavo.

434. Samuddo māgho bharato ca, isi kālapurakkhato³.
Aṅgīraso Kassapo ca, kisavaccho akatti cā”ti⁴.

Tattha **avattiṃsūti** kāmāvacaraṃ atikkamiṃsu. **Tapassinoti**
sīlatapañceva samāpattitapañca nissitā. **Satti’sayoti** yāmahanu-ādayo satta
bhātarova sandhāyāha. Aṅgīrasādīhi catūhi saddhiṃ ekādasete avattiṃsu
atikkamiṃsūti attho.

Evam tāva sutavaseneva⁵ dānaphalato brahmacariyavāsasseva
mahapphalataṃ vaṇṇetvā idāni attanā diṭṭhapubbari āharanto āha—

435. “Uttarena nadī Sīdā, gambhīrā duratikkamā.
Naḷaggivaṇṇā jotanti, sadā Kañcanapabbatā.

436. Parūḷhakacchā tagarā, rūḷhakacchā vanā nagā.
Tatrā’suṃ dasasahassā, porāṇā isayo pure.

437. Ahaṃ seṭṭho”smi dānena, saṃyamena damena ca.
Anuttaram vataṃ katvā, pakiracārī samāhite.

438. Jātimantaṃ ajaccañca, ahaṃ ujugataṃ naraṃ.
Atevelaṃ namassisaṃ, kammabandhū hi māṇavā.

1. Addhā ime (Sī, I)

2. Somayāgo (Sī, Syā, I)

3. Kālikarakkhiyo (Sī, I)

4. Akitti cāti (Sī, Syā, I)

5. Sutivaseneva (Sī, I)

439. Sabbe vaṇṇā adhammaṭṭhā, patanti nirayaṃ adho.

Sabbe vaṇṇā visujjhanti, caritvā dhamma'muttaman'ti.

Tattha **uttarenā**ti mahārāja atīte Uttarahimavante dvinnam
 Suvaṇṇapabbatānaṃ antare pavattā Sīdā nāma nadī gambhīrā nāvāhipi
 duratikkamā ahosi. Kim kāraṇā? Sā hi atisukhumodakā, sukhumattā
 udakassa antamaso morapiñchamattampi tattha patitaṃ na sañṭhāti, osīditvā
 heṭṭhātalameva gacchati. Teneva sā Sīdā nāma ahosi. Te pana tassā tīresu
 Kañcanapabbatā sadā naḷaggivaṇṇā hutvā jotanti obhāsanti. **Parūḷhakacchā**
tagarāti tassā pana nadiyā tīre kacchā parūḷhatagarā ahesum
 tagaragandhasugandhino. **Rūḷhakacchā vanā nagā**ti ye tattha aññepi pabbatā,
 tesampi antare kacchā rūḷhavanā ahesum,
 pupphaphalūpagarukkhasañchannāti attho. **Tatrā'sunti** tasmim evaṃ
 ramaṇīye bhūmibhāge dasasahassā isayo ahesum. Te sabbe pi
 abhiññāsamāpattilābhinova. Tesu bhikkhācāraṇāya keci Uttarakurum
 gacchanti, keci mahājambudīpe jambuphalam¹ āharanti, keci
 Himavanteyeva madhuraphalāphalāni āharitvā khādanti, keci jambudīpatale
 taṃ taṃ nagaraṃ gacchanti. Ekopi rasataṇhābhībhūto natthi,
 jhānasukheneva vītināmenti. Tadā eko tāpaso ākāseṇa Bārāṇasim gantvā
 sunivattho supāruto piṇḍāya caranto purohitassa gehadvāraṃ pāpuṇi. So
 tassa upasame paṣīditvā antonivesanaṃ ānetvā bhojetvā katipāhaṃ
 paṭijagganto vissāse uppanne “bhante tumhe kuhiṃ vasathā”ti pucchi.
 Asukaṭṭhāne nāmāvusoti. Kim pana tumhe ekakova tattha vasatha, udāhu
 aññepi atthīti. Kim vadesi āvuso, tasmim padese dasasahassā isayo vasanti,
 sabbeva abhiññāsamāpattilābhinoti. Tassa tesam guṇam sutvā pabbajjāya
 cittaṃ nami. Atha naṃ so āha “bhante mampi tattha netvā pabbājethā”ti.
 Āvuso tvaṃ rājapuriso, na taṃ sakkā pabbājetunti. Tena hi bhante ajjāhaṃ
 rājānaṃ āpucchissāmi, tumhe svepi āgaccheyyāthāti. So adhivāsesi.

Itaropi bhuttaṭṭarāso rājānaṃ upasaṅkamitvā “icchāmaṃ deva
 pabbajitun”ti āha. Kimkāraṇā pabbajissasīti. Kāmesu dosaṃ nekkhamme

1. Keci mahājambupesim (Sī, I), keci mahājambuphalam (Syā)

ca ānisaṃsaṃ disvāti. Tena hi pabbajāhi, pabbajitopi maṃ dasseyyāsīti. So “sādhū”ti sampajācchitvā attano gehaṃ gantvā puttadānaṃ anussāsivā sabbaṃ sāpateyyaṃ dassetvā attano pabbajitaparikkhāraṃ gahetvā tāpasassa āgamanamaggaṃ olokontova nisīdi. Tāpasopi tatheva ākāsenāgantvā antonagaraṃ pavisitvā tassa gehaṃ pāvisi. So taṃ sakkaccaṃ parivisitvā “bhante mayā kathaṃ kātābbaṃ”ti āha. So taṃ bahinagaraṃ netvā hatthe ādāya attano ānubhāvena tattha netvā pabbājetvā punadivase taṃ tattheva ṭhapetvā bhattaṃ āharitvā datvā kasiṇaparikkammaṃ ācikkhi. So katipāheneva abhiññāsamāpattiyo nibbattetvā sayameva piṇḍāya carati.

So aparabhāge “ahaṃ rañño attānaṃ dassetuṃ paṭiññaṃ adāsiṃ, dassessāmassa attānaṃ”ti cintetvā tāpase vanditvā ākāseṇa Bārāṇasīṃ gantvā bhikkhaṃ caranto rājadvāraṃ pāpuṇi. Rājā taṃ disvā sañjānitvā antonivesanaṃ pavesetvā sakkāraṃ katvā “bhante kuhiṃ vasathā”ti pucchi. Uttarahimavantapadesē¹ Kañcanapabbatantare pavattāya Sīdānadiyā tīre mahārājāti. Kiṃ pana bhante ekakova tattha vasatha, udāhu aññepi atthīti. Kiṃ vadesi mahārāja, tattha dasasahassā isayo vasanti, sabbeva abhiññāsamāpattilābhinoti. Rājā tesāṃ guṇaṃ sutvā sabbesaṃ bhikkhaṃ dātukāmo ahosi. Atha naṃ rājā āha “bhante ahaṃ tesāṃ isīnaṃ bhikkhaṃ dātukāmomhi, kiṃ karomī”ti. Mahārāja te isayo jivhāviññeyyarase agiddhā, na sakkā idhānetunti. Bhante tumhe nissāya te bhojessāmi, upāyaṃ me ācikkhathāti. Tena hi mahārāja sace tesāṃ dānaṃ dātukāmosi, ito nikkhamitvā Sīdānadītīre vasanto tesāṃ dānaṃ dehīti.

So “sādhū”ti sampajācchitvā sabbūpakaraṇāni gāhāpetvā caturaṅginīyā senāya saddhiṃ nikkhamitvā attano rajjasīmaṃ pāpuṇi. Atha naṃ tāpaso attano ānubhāvena saddhiṃ senāya Sīdānadītīraṃ netvā nadītīre khandhāvāraṃ karāpetvā ākāseṇa attano vasanaṭṭhānaṃ gantvā punadivase paccāgami. Atha naṃ rājā sakkaccaṃ bhojetvā “sve bhante dasasahassee isayo ādāya idheva āgacchathā”ti āha. So

1. Uttarahimavantapasse (Sī, I)

“sādhū”ti sampatṭicchitvā gantvā punadivase bhikkhācāraṇelāya tesam isīnam ārocesi “mārisā Bārāṇasirājā ‘tumhākaṃ bhikkhaṃ dassāmi’ti āgantvā Sīdānadītīre nisinno sve vo nimanteti, tassānukampāya khandhāvāraṃ gantvā bhikkhaṃ gaṇhathā”ti. Te “sādhū”ti sampatṭicchitvā ākāseṇa gantvā khandhāvārassa avidūre otarimsu. Rājā te disvā paccuggamaṇaṃ katvā khandhāvāraṃ pavesetvā paññattāsanesu nisīdāpetvā isigaṇaṃ paṇītenāhāreṇa santappetvā tesam iriyāpathe pasanno svātanāyapi nimantesi. Etenupāyena dasannaṃ tāpasasahassānaṃ dasavassasahassāni dānaṃ adāsi. Dadanto ca tasmim yeva padese nagaraṃ māpetvā sassakammaṃ kāresi. Na kho pana mahārāja tadā so rājā añño ahosi, atha kho **aham seṭṭho’smi dānena**, ahameva hi tadā dānena seṭṭho hutvā taṃ mahādānaṃ datvā imaṃ petalokaṃ atikkamitvā brahmaloke nibbattituṃ nāsakkhim. Mayā dinnam pana dānaṃ bhuñjitvā sabbeva te tāpasā kāmāvacaraṃ atikkamitvā brahmaloke nibbattā, imināpetam veditabbaṃ “brahmacariyavāsova, mahapphalo”ti.

Evam dānena attano seṭṭhabhāvaṃ pakāsetvā itarehi tīhi padehi tesam isīnam guṇaṃ pakāseti. Tattha **saṃyamenā**ti sīlena. **Damenā**ti indriyadāmena. **Anuttaranti** etehi guṇehi nirantaraṃ¹ uttamaṃ vataṃ samādānaṃ caritvā. **Pakiracārī**ti gaṇaṃ pakiritvā paṭikkhipitvā pahāya ekacārike, ekībhāvaṃ gateti² attho. **Samāhiteti** upacārappanāsamādhīhi samāhitacitte. Evarūpe ahaṃ tapassino upaṭṭhahinti dasseti. **Ahaṃ ujugatanti** ahaṃ mahārāja tesam dasasahassānaṃ isīnam antare kāyavaṇkādīnaṃ abhāveṇa ujugataṃ ekampi naraṃ hīnajacco vā hotu jātisampanno vā, jātiṃ avicāretvā tesam guṇesu pasannamānaso hutvā sabbameva³ ativeḷaṃ namassissaṃ, niccakālemeva nāmassissanti vadati. Kim kārāṇā? **Kammabandhū hi māṇavā**⁴ti, sattā hi nāmete kammabandhū kammaṇṇasaraṇā, teneva kārāṇena sabbe vaṇṇāti veditabbā.

1. Anuttaraṃ (Sī), niruttaraṃ (I)

3. Sabbeva te (Sī, I), sabbepime (Syā)

2. Ekībhāve rateti (Ka)

4. Mātiyāti (Sī, I)

Evañca pana vatvā “kiñcāpi mahārāja dānato brahmacariyameva mahapphalaṃ, dvepi panete mahāpurisavitakkāva, tasmā dvīsupi appamattova hutvā dānañca dehi, sīlañca rakkhāhi”ti taṃ ovaditvā sakaṭṭhānameva gato. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

440. “Idaṃ vatvāna Maghavā, devarājā Sujampati.
Vedeha’manusāsivā, saggakāyaṃ apakkamī”ti.

Tattha **apakkamī**ti pakkami, Sudhammādevasabhāyaṃ nisinnaṃ attānaṃ dassesīti attho.

Atha naṃ devagaṇā āhaṃsu “mahārāja nanu na paññayittha, kuhiṃ gatatthā”ti. “Mārisā Mithilāyaṃ Nimirañño ekā kaṅkhā uppajji, tassa pañhaṃ kathetvā taṃ rājānaṃ nikkaṅkhaṃ katvā āgatomhi”ti vatvā puna taṃ kāraṇaṃ gāthāya kathetuṃ āha—

441. “Imaṃ bhonto nisāmetha, yāvante’ttha samāgatā.
Dhammikānaṃ manussānaṃ, vaṇṇaṃ uccāvacaṃ bahuṃ.

442. Yathā ayaṃ Nimirājā, paṇḍito kusalatthiko.
Rājā sabbavidehānaṃ, adā dānaṃ Arindamo.

443. Tassa taṃ dadato dānaṃ, saṅkappo udapajjatha.
Dānaṃ vā brahmacariyaṃ vā, katamaṃ su mahapphalan”ti.

Tattha **imanti** dhammikānaṃ kalyāṇadhammānaṃ manussānaṃ mayā vuccamānaṃ sīlavasena uccaṃ dānavasena avacaṃ bahuṃ imaṃ vaṇṇaṃ nisāmetha suṇāthāti attho. **Yathā ayanti** ayaṃ Nimirājā yathā ativiya paṇḍitoti.

Iti so aparihāpetvā rañño vaṇṇaṃ kathesi. Taṃ sutvā devasaṃghā rājānaṃ daṭṭhukāmā hutvā “amhākaṃ Nimirājā ācariyo, tassovāde ṭhatvā taṃ nissāya amhehi ayaṃ dibbasampatti laddhā, mayaṃ daṭṭhukāmamhā, taṃ pakkosāpehi mahārāja”ti vadimsu. Sakko “sādhū”ti sampañcchitvā Mātaliṃ pakkosāpetvā “samma Mātali Vejyantarathaṃ yojetvā Mithilaṃ gantvā Nimirājānaṃ dibbayāne āropetvā ānehī”ti āha. So “sādhū”ti sampañcchitvā rathaṃ yojetvā pāyāsi.

Sakkassa pana devehi saddhim kathentassa Mātaliṃ āṇāpentassa ca ratham yojentassa ca manussagaṇanāya māso atikkanto. Iti Nimiraṇṇo puṇṇamāyaṃ uposathikassa pācīnasīhapañjaram vivarivā mahātale nisīditvā amaccagaṇaparivutassa sīlaṃ paccavekkhantassa pācīnalokadhātuto uggacchantena candamaṇḍalena saddhimyeva so ratho paññāyati. Manussā bhuttasāyamāsā gharadvāresu nisīditvā sukhakatham kathentā “ajja dve candā uggatā”ti āhaṃsu. Atha nesaṃ sallapantānaññeva ratho pākaṭo ahosi. Mahājano “nāyaṃ cando, ratho”ti vatvā anukkamena sindhavasahassayutte Mātalisāṅgāhake Vejyantarathe ca pākaṭe jāte “kassa nu kho idaṃ dibbayānaṃ āgacchatī”ti cintetvā “na kassaci aññassa, amhākaṃ rājā dhammiko, Sakkena Vejyantaratho pasito bhavissati, amhākaṃ rañño va anucchaviko”ti tuṭṭhappahaṭṭho gāthamāha—

444. Abbhuto vata lokasmiṃ, uppajji lomahaṃsano.

Dibbo ratho pāturahu, Vedehassa yasassino”ti.

Tattha **abbhutoti** abhūtapubbo. Acchariyoti te¹
vimhayavasenevamāhaṃsu.

Tassa pana mahājanassa evaṃ kathentasseva Mātali vātavegena āgantvā ratham nivattetvā sīhapañjara-ummāre pacchābhāgena² ṭhapetvā ārohaṇasajjaṃ katvā ārohaṇatthāya rājānaṃ nimantesi. Tamattham pakāsento Satthā āha—

445. “Devaputto mahiddhiko, Mātali devasārathi.

Nimantayittha rājānaṃ, Vedeham Mithilaggaham.

446. Ehi’maṃ rathamāruyha, rājasetṭha disampati.

Devā dassanakāmā te, Tāvatiṃsā sa-indakā.

Saramānā hi te devā, Sudhammāyaṃ samacchare”ti.

Tattha **Mithilaggahanti** Mithilāyaṃ patiṭṭhitageham, catūhi vā saṅgahavatthūhi Mithilāyaṃ saṅgāhakaṃ. **Samacchareti** taveva guṇakatham kathentā nisinnāti.

1. Acchariyoti vā (Sī, Syā, I)

2. Pacchābhāgaṃ (Syā, Ka)

Taṃ sutvā rājā “adiṭṭhapubbaṃ devalokaṇca passissāmi, Mātaliṣṣa ca me saṅgaho kato bhavissati, gacchissāmi”ti cintetvā antepuraṇca mahājanaṇca āmantetvā “ahaṃ nacirasseva āgamissāmi, tumhe appamattā dānādīni puñṇāni karoṭhā”ti vatvā rathaṃ abhiruhi. Tamatthaṃ pakāśento Satthā āha—

447. “Tato rājā taramāno, Vedeho Mithilaggaho.
Āsanā vuṭṭhahitvāna, pamukho ratha’ māruhi.

448. Abhirūḷhaṃ rathaṃ dibbaṃ, Mātali eta’ dabravi.
Kena taṃ nemi maggena, rājaseṭṭha disampati.
Yena vā pāpakammantā, puñṇakammā ca ye narā”ti.

Tattha **pamukhoti** uttamo, abhimukho vā, mahājanassa piṭṭhiṃ datvā ārūḷhoti attho. **Yena vā**ti yena maggena gantvā yattha pāpakammantā vasanti, taṃ ṭhānaṃ sakkā daṭṭhum, yena vā gantvā ye puñṇakammā narā vasanti, tesam ṭhānaṃ¹ sakkā daṭṭhum, etesu dvīsu kena maggena taṃ nemi. Idaṃ so Sakkena anāṇattopi attano dūtavisesadassanatthaṃ āha.

Atha naṃ rājā “mayā dve ṭhānāni adiṭṭhapubbāni, dvepi passissāmi”ti cintetvā āha—

449. “Ubhayeneva maṃ nehi, Mātali devasārathi.
Yena vā pāpakammantā, puñṇakammā ca ye narā”ti.

Tato Mātali “dvepi ekapahāreṇeva na sakkā dassetuṃ, pucchissāmi naṃ”ti pucchanto puna gāthamāha—

450. “Kena taṃ paṭhamam nemi, rājaseṭṭha disampati.
Yena vā pāpakammantā, puñṇakammā ca ye narā”ti.

Tato rājā “ahaṃ avassaṃ devalokaṃ gamissāmi, nirayaṃ tāva passissāmi”ti cintetvā anantaraṃ gāthamāha—

451. “Niraye tāva passāmi, āvāse pāpakamminam.
Ṭhānāni luddakammānaṃ, dussīlānaṇca yā gatī”ti.

Tattha **yā gatī**ti yā etesaṃ nibbatti¹, tañca passāmīti.

Athassa Vetaraṇiṃ nadim tāva dassesi. Tamattham pakāsento Satthā āha—

452. “Dassesi Mātali rañño, duggaṃ Vetaraṇiṃ nadim.

Kuthitaṃ khārasaṃyuttaṃ, tattaṃ aggisikhūpaman”ti.

Tattha **Vetaraṇinti**² bhikkhave Mātali rañño kathaṃ sutvā nirayābhimukhaṃ rathaṃ pesetvā kammaṃpaccaye utunā samuṭṭhitaṃ Vetaraṇiṃ nadim tāva dassesi. Tattha nirayapālā jalitāni asisattitomarabhindivālamuggarādīni āvudhāni gahetvā nerayikasatte paharanti vijjhanti viheṭhenti. Te taṃ dukkhaṃ asahantā Vetaraṇiyaṃ patanti. Sā upari bhindivālapamāṇāhi sakaṇṭakāhi vettalatāhi sañchannā. Te tattha bahūni vassasahassāni paccimsu. Tesu pajjalantesu khuradhārātikhīnesu kaṇṭakesu khaṇḍākhaṇḍikā honti. Tesam heṭṭhā tālakkhandhappamāṇāni pajjalita-ayasūlāni uṭṭhahanti. Nerayikasattā bahum addhānaṃ vītināmetvā vettalatāhi gaḷitvā sūlesu patitvā viddhasarīrā³ sūlesu āvunitamacchā viya ciraṃ paccanti. Tāni sūlānapi pajjalanti, nerayikasattāpi pajjalanti. Sūlānaṃ heṭṭhā udakapiṭṭhe jalitāni khuradhārāsadisāni tikhiṇāni ayopokkharapattāni honti. Te sūlehi gaḷitvā ayapokkharapattesu patitvā ciraṃ dukkhavedanaṃ anubhavanti. Tato khārodake patanti, udakaṃ pajjalati, nerayikasattāpi pajjalanti, dhūmopi uṭṭhahati. Udakassa pana heṭṭhā naditalaṃ khuradhārāhi sañchannaṃ. Te “heṭṭhā nu kho kīdisan”ti uduke nimujjitvā khuradhārāsu khaṇḍākhaṇḍikā honti. Te taṃ mahādukkhaṃ adhvāsetum asakkontā mahantaṃ bheravaṃ viravantaṃ vicaranti. Kadāci anusotaṃ vuyhanti, kadāci paṭisotaṃ. Atha ne tīre ṭhitā nirayapālā ususattitomarādīni ukkhipitvā macche viya vijjhanti. Te dukkhavedanāppattā mahāviraṃ ravanti. Atha ne pajjalitehi ayabaḷisehi uddharitvā parikaḍḍhitvā pajjalita-ayapathaviyaṃ nipajjāpetvā tesam mukhe tattaṃ ayogulaṃ pakkhipanti.

Iti Nimirājā Vetaraṇiyaṃ mahādukkhapīḷite nerayikasatte disvā bhītatasito saṅkampitahadayo hutvā “kiṃ nāmete satta

1. Nipphatti (Sī, I)

2. Tasattho (Ka)

3. Vinividdhasarīrā (Sī, I)

pāpakammaṃ akaṃsū”ti Mātaliṃ pucchi. Sopissa byākāsi. Tamatthaṃ pakāsento āha—

453. “Nimī have Mātaliṃajjhabhāsatha,
Disvā janaṃ patamānaṃ vidugge.
Bhayaṃ hi maṃ vindati sūta disvā,
Pucchāmi taṃ Mātali devasārathi.
Ime nu maccā ki’maṃsu pāpaṃ,
Ye’me janā Vetaraṇiṃ patanti.

454. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
Vipākaṃ pāpakammānaṃ, jānaṃ akkhāsi’jānato.

455. Ye dubbale balavantā jīvaloke,
Himsanti rosentī supāpadhammā.
Te luddakammā pasavetva pāpaṃ,
Te’me janā Vetaraṇiṃ patanti”ti.

Tattha **vindatīti** ahaṃ attano¹ anissaro hutvā bhayasantako viya jāto. **Disvāti** patamānaṃ disvā. **Jānanti** bhikkhave so Mātali sayāṃ jānanto tassa ajānato akkhāsi. **Dubbaleti** sarīrabalabhogabala-āṇābalavirahite. **Balavantāti** tehi balehi samannāgatā. **Himsantīti** pāṇippahārādīhi kilamenti. **Rocentīti** nānappakārehi akkosavatthūhi akkosanti ghaṭenti. **Pasavetvāti** janetvā, katvāti attho.

Evāṃ Mātali tassa pañhaṃ byākaritvā raññā Vetaraṇiniraye diṭṭhe taṃ padesaṃ antaradhāpetvā purato rathaṃ pesetvā sunakhādīhi khādanaṭṭhānaṃ dassetvā taṃ disvā bhītena raññā pañhaṃ puṭṭho byākāsi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1. Attānaṃ (Ka)

456. “Sāmā ca soṇā sabalā ca gijjhā,
 Kākolasaṅghā adanti bheravā.
 Bhayaṃ hi maṃ vindati sūta disvā,
 Pucchāmi taṃ Mātali devasārathi.
 Ime nu maccā ki’maṃsu pāpaṃ,
 Ye’me jane kākolasaṅghā adanti.
457. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
 Vipākaṃ pāpakammānaṃ, jānaṃ akkhāsi’jānato.
458. Ye keci’me maccharino kadariyā,
 Paribhāsakā samaṇabrāhmaṇānaṃ.
 Himsanti rosentī supāpadhammā.
 Te luddakammā pasavetva pāpaṃ.
 Te’me jane kākolasaṅghā adanti”ti.

Ito paresu pañhesu ceva byākaraṇesu ca eseṇa nayo. Tattha **Sāmā**ti rattavaṇṇā. **Soṇā**ti sunakhā. **Sabalā** cāti kabaravaṇṇā ca setakālapītalohitavaṇṇā cāti evaṃ pañcavaṇṇasunakhe dasseti. Te kira mahāhatthippamāṇā jalita-ayapathaviyaṃ nerayikasatte mige viya anubandhitvā piṇḍikamaṃsesu ḍaṃsivā tesāṃ tigāvutappamāṇaṃ sarīraṃ jalita-ayapathaviyaṃ pātetvā mahāravaṃ ravantānaṃ dvīhi purimapādehi uraṃ akkamitvā aṭṭhimeva sesetvā maṃsaṃ luñcitvā khādanti. **Gijjhā**ti mahābhaṇḍasakaṭappamāṇā lohatuṇḍā gijjhā. Ete tesāṃ kaṇayasadisehi¹ tuṇḍehi aṭṭhīni bhinditvā aṭṭhimiñjaṃ khādanti. **Kākolasaṅghā**ti lohatuṇḍakākagaṇā. Te ativiya bhayānakā diṭṭhe diṭṭhe khādanti. **Ye’me janeti** ye ime nerayikasatte kākolasaṅghā khādanti, ime nu maccā kiṃ nāma pāpaṃ akaṃsūti pucchi. **Maccharinoti** aññesaṃ adāyakā. **Kadariyā**ti pare² dentepi paṭisedhakā thaddhammaccharino. **Samaṇabrāhmaṇānanti** samitabāhitapāpānaṃ.

1. Kattariyasadischi (Ka), kaṇayaggasadischi (Syā)

2. Paresaṃ (Ka)

459. Sajotibhūtā pathaviṃ kamanti,

Tattehi khandhehi ca pothayanti.

Bhayaṃ hi maṃ vindati sūta disvā,

Pucchāmi taṃ Mātali devasārathi.

Ime nu maccā ki'makaṃsu pāpaṃ,

Ye'me janā khandhahatā sayanti.

460. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.

Vipakaṃ pāpakammānaṃ, jānaṃ akkhāsi'jānato.

461. Ye jīvalokasmi supāpadhammino,

Narañca nāriñca apāpadhammaṃ.

Hiṃsanti rosentī supāpadhammā,

Te luddakammā pasavetva pāpaṃ.

Te'me janā khandhahatā sayantīti.

Tattha **sajotibhūtā**ti pajjalitasarīrā. **Pathavinti**ti pajjalitaṃ navayojanabahalaṃ ayapathaviṃ. **Kamantī**ti akkamanti. **Khandhehi ca pothayantī**ti nirayapālā anubandhitvā tālappamaṇehi jalita-ayakkhandhehi jaṅghādīsu paharivā pādetvā teheva khandhehi pothayanti, cuṇṇavicuṇṇaṃ karonti. **Supāpadhamminoti** attanā suṭṭhu pāpadhammā hutvā. **Apāpadhammanti** sīlācārādisampannaṃ, niraparādhaṃ vā.

462. Aṅgārakāsuṃ apare phuṇanti,

Narā rudantā paridaḍḍhagattā.

Bhayaṃ hi maṃ vindati sūta disvā,

Pucchāmi taṃ Mātali devasārathi.

Ime nu maccā ki'makaṃsu pāpaṃ,

Yo'me janā aṅgārakāsuṃ phuṇanti.

463. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.

Vipakaṃ pāpakammānaṃ, jānaṃ akkhāsi'jānato.

464. Yekeci pūgāya dhanassa hetu,
 Sakkhim karitvā iṇaṃ jāpayanti.
 Te jāpayitvā janataṃ janinda,
 Te luddakammā pasavetva pāpaṃ,
 Te'me janā aṅgārakāsuṃ phuṇantīti.

Tattha **aṅgārakāsunti** samma Mātali ke nāmete apare vajaṃ apavisantiyo gāvo viya samparivāretvā nirayapālehi jalita-ayagulehi pothiyamānā¹ aṅgārakāsuṃ patanti. Tatra ca nesaṃ yāva kaṭippamāṇā nimuggānaṃ mahatīhi ayapacchīhi ādāya upari-aṅgāre okiranti, atha ne aṅgāre sampatīcchitum asakkontā rodantā daḍḍhagattā phuṇanti vidhunanti², kammabalena vā attano sīse aṅgāre phuṇanti okirantīti attho. **Pūgāya dhanassāti**³ okāse sati dānaṃ vā dassāma, pūjaṃ vā pavattessāma, vihāraṃ vā karissāmāti samkaḍḍhitvā ṭhapitassa pūgasantakassa dhanassa hetu. **Jāpayantīti** taṃ dhanam yathārucci khāditvā gaṇajetṭhakānaṃ lañjaṃ datvā “asukatṭhāne ettakaṃ vayakaraṇaṃ gataṃ⁴, asukatṭhāne amhehi ettakaṃ dinnan”⁵ti kūṭasakkhim karitvā⁵ taṃ iṇaṃ jāpayanti vināsenti.

465. Sajotibhūtā jalitā padittā,
 Padissati mahatī Lohakumbhī.
 Bhayaṃ hi maṃ vindati sūta disvā,
 Pucchāmi taṃ Mātali devasārathi.
 Ime nu maccā ki'makaṃsu pāpaṃ,
 Ye'me janā avamsirā Lohakumbhim patanti.

466. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
 Vipākaṃ pāpakammānaṃ, jānaṃ akkhāsi'jānato.

467. Ye sīlavantaṃ samaṇaṃ brāhmaṇaṃ vā.
 Himsanti rosentī supāpadhammā.
 Te luddakammā pasavetva pāpaṃ,
 Te'me janā avamsirā Lohakumbhim patantīti.

1. Koṭṭiyamānā (Sī, Syā, I)

2. Thunanti vipphandanti (Sī, Syā)

3. Pūgāyatanassāti (Sī, I)

4. Veyyāvaccakaraṇaṃ kataṃ (Syā), veyyākaraṇaṃ kataṃ (Ka)

5. Datvā (Sī, I)

Tattha **padittā**ti ādittā. **Mahatī**ti pabbatappamāṇā kappena saṇṭhitaloharasena sampuṇṇā. **Avamsirā**ti bhayānakehi nirayapālehi uddhampāde adhosire katvā khipiyamāṇā taṃ Lohakumbhiṃ patanti. **Sīlavantanti** sīla-ācāraguṇasampannaṃ.

468. Luñcanti gīvaṃ atha veṭhayitvā,
 Uṇhodakasmim̐ pakiledayitvā.
 Bhayaṃ hi maṃ vindati sūta disvā,
 Pucchāmi taṃ Mātali devasārathi.
 Ime nu maccā ki'makaṃsu pāpaṃ,
 Ye'me janā luttasirā sayanti.

469. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
 Vipākam̐ pāpakammānaṃ, jānaṃ akkhāsi'jānato.

470. Ye jīvalokasmi supāpadhammino,
 Pakkhī gahetvāna viheṭhayanti te.
 Viheṭhayitvā sakuṇaṃ janinda,
 Te luddakammā pasavetva pāpaṃ.
 Te'me janā luttasirā sayanti.

Tattha **luñcantī**ti uppāṭenti. **Atha veṭhayitvā**ti jalitalohayottehi adhomukhaṃ veṭhayitvā. **Uṇhodakasminti** kappena saṇṭhitaloha-udakasmim̐. **Pakiledayitvā**¹ temetvā khipitvā. Idam̐ vuttaṃ hoti—samma Mātali yesaṃ ime nirayapālā jalitalohayottehi gīvaṃ veṭhetvā tigāvutappamāṇaṃ sarīraṃ onāmetvā taṃ gīvaṃ samparivattakaṃ luñcitvā jalita-ayadaṇḍehi ādāya ekasmim̐ jalitaloharase pakkipitvā tuṭṭhahaṭṭhā honti, tāya ca gīvāya luñcitāya puna sīsena saddhiṃ gīvā uppajjatiyeva. Kiṃ nāmete kammaṃ karimsu. Ete hi me disvā bhayaṃ uppajjatīti. **Pakkhī gahetvāna viheṭhayantī**ti mahārāja ye jīvalokasmiṃ sakuṇe gahetvā pakkhe luñcitvā gīvaṃ veṭhetvā jīvitakkhayaṃ pāpetvā khādanti vā vikkiṇanti vā, te ime luttasirā sayantīti.

1. Pakilotayitvāti (Ka)

471. Pahūtatoyā anigādhakūlā,
Nadī ayaṃ sandati suppatitthā.
Ghammābhitattā manujā pivanti,
Pītañca tesaṃ bhusa hoti pāni.
472. Bhayaṃ hi maṃ vindati sūta disvā,
Pucchāmi taṃ Mātali devasārathi.
Ime nu maccā ki'makaṃsu pāpaṃ,
Pītañca tesaṃ bhusa hoti pāni.
473. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
Vipakaṃ pāpakammānaṃ, jānaṃ akkhāsi'jānato.
474. Ye suddhadhaññaṃ palāsenā missaṃ.
Asuddhakammā kayino dadanti.
Ghammābhitattāna pipāsītānaṃ,
Pītañca tesaṃ bhusa hoti pānīti.

Tattha **anigādhakūlā**¹ agambhīratīrā. **Suppatitthā**ti sobhanehi titthehi upetā. **Bhusa hotī**ti vīhibhusaṃ sampajjati. **Pānī**ti pānīyaṃ. Tasmiṃ kira padese pahūtasalilā ramaṇīyā nadī sandati, nerayikasattā aggisantāpena tattā pipāsaṃ sandhāretuṃ asakkontā bāhā paggayha jalitalohapathaviṃ maddantā taṃ nadiṃ otaranti, taṅkhaṇaṇṇeva tīrā pajjalanti, pānīyaṃ bhusapalāsabhāvaṃ āpajjitvā pajjalati. Te pipāsaṃ sandhāretuṃ asakkontā taṃ jalitaṃ bhusapalāsaṃ khādanti. Taṃ tesaṃ sakalasarīraṃ jhāpetvā adhobhāgena nikkhamati. Te taṃ dukkhaṃ adhivāsetuṃ asakkontā bāhā paggayha kandanti. **Suddhadhañña**nti vīhi-ādisattavidhaṃ parisuddhadhaññaṃ. **Palāsenā missanti** palāsenā vā bhusena vā vālukāmatikādīhi vā missakaṃ katvā. **Asuddhakammā**ti kiliṭṭhakāyavacīmanokammā. **Kayinoti** “suddhadhaññaṃ dassāmī”ti kayikassa hatthato mūlaṃ gahetvā tathārūpaṃ asuddhadhaññaṃ dadanti.

1. Anikhātakūlāti (Sī, Syā, I)

475. Usūhi sattīhi ca tomarehi,
 Dubhayāni passāni tudanti kandatam.
 Bhayaṃ hi maṃ vindati sūta disvā,
 Pucchāmi taṃ Mātali devasārathi.
 Ime nu maccā ki'makaṃsu pāpaṃ,
 Ye'me janā sattihatā sayanti.
476. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
 Vipākaṃ pāpakammānaṃ, jānaṃ akkhāsi'jānato.
477. Ye jīvalokasmiṃ asādhukammino,
 Adinnamādāya karonti jīvikaṃ.
 Dhaññaṃ dhanam rajataṃ jātārūpaṃ,
 Ajeḷakañcāpi pasuṃ mahimsaṃ.
 Te luddakammā pasavetva pāpaṃ,
 Te'me janā sattihatā sayantīti.

Tattha **dubhayānīti** ubhayāni. **Tudantīti** vijjhanti. **Kandatanti** kasantānaṃ. Pharusā nirayapālā araṇṇe luddā migam viya samparivāretvā usu-ādīhi nānāvudhehi dve passāni tudanti, sarīraṃ chiddāvachiddam purāṇapaṇṇam viya khāyati. **Adinnamādāyāti** parasantakam saviññāṇakāviññāṇakam sandhicchedādīhi ceva vañcanāya ca gahetvā jīvikaṃ kappenti.

478. Givāya baddhā kissa ime pune'ke,
 Añṇe vikantā bilakatā sayanti.
 Bhayaṃ hi maṃ vindati sūta disvā,
 Pucchāmi taṃ Mātali devasārathi.
 Ime nu maccā ki'makaṃsu pāpaṃ,
 Ye'me janā bilakatā sayanti.
479. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
 Vipākaṃ pāpakammānaṃ, jānaṃ akkhāsi'jānato.

480. Orabbhikā sūkarikā ca macchikā,
 Pasum mahimsaṇca ajeḷakaṇca.
 Hantvāna sūnesu pasārayimsu,
 Te luddakammā pasavetva pāpaṁ.
 Te'me janā bilakatā sayantīti.

Tattha **gīvāya baddhā**¹ mahantehi jalitalohayottehi gīvāya bandhitvā ākaḍḍhitvā ayapathaviyaṁ pātetvā nānāvudhehi koṭṭiyamāne disvā pucchi. **Aññe vikantā**ti aññe pana khaṇḍākhāṇḍikaṁ chinnā. **Bilakatā**ti jalitesu ayaphalakesu ṭhapetvā maṁsaṁ viya potthaniyā koṭṭetvā puñjakatā hutvā sayanti. **Macchikā**ti macchaghātakā. **Pasunti** gāviṁ. **Sūnesu pasārayimsū**ti maṁsaṁ vikkiṇitvā jīvikaḥkappanattamaṁ sūnāpaṇesu ṭhapesuṁ.

481. Rahado ayaṁ muttakarīsapūro,
 Duggandharūpo asuci pūti vāti.
 Khudāparetā manujā adanti,
 Bhayaṁ hi maṁ vindati sūta disvā.
 Pucchāmi taṁ Mātali devasārathi,
 Ime nu maccā ki'makaṁsu pāpaṁ.
 Ye'me janā muttakarīsabhakkhā.
482. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
 Vipākaṁ pāpakammānaṁ, jānaṁ akkhāsi'jānato.
483. Ye keci'me kāraṇikā virosakā,
 Paresaṁ himsāya sadā nivīṭṭhā.
 Te luddakammā pasavetva pāpaṁ.
 Mittadduno mīḷha'madanti bālāti.

Tattha **khudāparetā manujā adantī**ti ete nerayikā sattā chātakena phuṭṭhā khudaṁ sahituṁ asakkontā pakkuthitaṁ dhūmayantaṁ pajjalantaṁ kappena saṇṭhitaṁ purāṇamīḷhaṁ piṇḍaṁ piṇḍaṁ katvā adanti khādanti.

1. Bandhāti (Syā, Ka)

Kāranikāti kāraṇakāraṇakā¹. **Virosakā**ti mittasuhajjānampi viheṭṭhakā.
Mittaddunoti ye tesaññeva gehe khāditvā bhuñjitvā paññattāsane nisīditvā
sayitvā puna māsaḥāpaṇaṃ² nāma āharāpentī, lañjaṃ gaṇhanti, te
mittadūsakā bālā evarūpaṃ mīlhaṃ khādanti mahārājāti.

484. Rahado ayaṃ lohitapubbapūro,
Duggandharūpo asuci pūti vāti.
Ghammābhitattā manujā pivanti,
Bhayaṃ hi maṃ vindati sūta disvā.
Pucchāmi taṃ Mātali devasārathi,
Ime nu maccā ki'makaṃsu pāpaṃ.
Ye'me janā lohitapubbabhakkhā.

485. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
Vipākaṃ pāpakammānaṃ, jānaṃ akkhāsi'jānato.

486. Ye mātaraṃ vā pitaraṃ vā jīvaloke,
Pārājikā arahante hananti.
Te luddakammā pasavetva pāpaṃ,
Te'me janā lohitapubbabhakkhāti.

Tattha **ghammābhitattā**ti santāpena pīlītā. **Pārājikā**ti parājitā jarājijṇṇe
mātāpitāro ghāetvā gihibhāveyeva pārājikaṃ pattā. **Arahanteti**
pūjāvīsesassa anucchavike. **Hanantī**ti dukkarakārake mātāpitāro mārenti.
Apica “arahante”ti padena Buddhasāvakepi saṅgaṇhāti.

Aparasmimpi Ussadaniraye nirayapālā nerayikānaṃ tālappamāṇena
jalita-ayabaḷisena jivhaṃ vijjhītvā ākaḍḍhitvā te satte jalita-ayapathaviyaṃ
pātetvā usabhacammaṃ viya pattharītvā saṅkusatena hananti. Te thale
khittamacchā viya phandanti, tañca dukkhaṃ sahituṃ asakkontā rodantā
paridevantā mukhena kheḷaṃ muṇcanti. Tasmiṃ rājā Mātalinā dassite āha—

1. Dukkhaḥāraṇakā (Syā)

2. Pahāraḥāpaṇaṃ (I)

487. “Jivhaṃ ca passa baḷisena viddhaṃ,
 Vihataṃ yathā saṅkusatena cammaṃ.
 Phandanti macchāva thalamhi khittā,
 Muñcanti kheḷaṃ rudamānā ki’mete.
488. Bhayaṃ hi maṃ vindati sūta disvā,
 Pucchāmi taṃ Mātali devasārathi.
 Ime nu maccā ki’makamsu pāpaṃ,
 Ye’me janā vaṅkaghastā sayantī”ti.
489. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
 Vipākāṃ pāpakammānaṃ, jānaṃ akkhāsi’jānato.
490. Ye keci sandhānagatā manussā,
 Agghena agghaṃ kayāṃ hāpayanti.
 Kūṭena kūṭaṃ dhanalobhahetu,
 Channaṃ yathā vāricaraṃ vadhāya.
491. Na hi kūṭakāriṣṣa bhavanti tāṇā,
 Sakehi kammehi purakkhatassa.
 Te luddakammā pasavetva pāpaṃ,
 Te’me janā vaṅkaghastā sayantīti.

Tattha **ki’meteti** kiṃ kārāṇā etc. **Vaṅkaghastāti** gilitabaḷisā.

Sandhānagatāti sandhānaṃ mariyādaṃ¹ gatā, agghāpanakatṭhāne ṭhitāti attho. **Agghena agghanti** taṃ taṃ agghaṃ lañjaṃ gahetvā hatthi-assādīnaṃ vā jātarūparajatādīnaṃ vā tesāṃ tesāṃ saviññāṇakāviññāṇakānaṃ agghaṃ hāpentī. **Kayanti** taṃ hāpentā kāyikānaṃ kayāṃ² hāpentī, sate dātabbe paṇṇāsaṃ dāpentī, itaraṃ tehi saddhiṃ vibhajitvā gaṇhanti. **Kūṭena kūṭanti** tulākūṭādīsu taṃ taṃ kūṭaṃ. **Dhanalobhahetūti** dhanalobhena etaṃ kūṭakammaṃ karonti. **Channaṃ yathā vāricaraṃ vadhāyāti** taṃ pana kammaṃ karontāpi madhuravācāya tathā katabhāvaṃ paṭicchannaṃ katvā

1. Santhānagatāti santhānamariyādaṃ (Sī, I), saṇṭhānagatāti saṇṭhānaṃ mariyādaṃ (Syā)

2. Ayaṃ (Sī, Syā)

yathā vāricaraṃ macchaṃ vadhāya upagacchantā baḷisaṃ āmisena
 paṭicchannaṃ katvā taṃ vadhenti¹, evaṃ paṭicchannaṃ katvā taṃ kammaṃ
 karonti. **Na hi kūṭakārissāti** paṭicchannaṃ mama kammaṃ, na taṃ koci
 jānātīti maññaṃānassa hi kūṭakārissa tāṇā nāma na honti. So tehi kammehi
 purakkhato paṭiṭṭhaṃ na labhati.

492. Nārī imā samparibhinnagattā,
 Paggayha kandanti bhuje dujaccā.
 Sammakkhita lohitapubbalittā,
 Gāvo yathā āghātane vikantā.
 Tā bhūmibhāgasmim sadā nikhātā,
 Khandhā'tivattanti sajotibhūtā.

493. Bhayaṃ hi maṃ vindati sūta disvā,
 Pucchāmi taṃ Mātali devasārathi.
 Imā nu nāriyo ki'makaṃsu pāpaṃ,
 Yā bhūmibhāgasmim sadā nikhātā.
 Khandhā'tivattanti sajotibhūtā.

494. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
 Vipākaṃ pāpakammānaṃ, jānaṃ akkhāsi'jānato.

495. Koliṭṭhiyāyo idha jīvaloke,
 Asuddhakammā asataṃ acāruṃ.
 Tā dittarūpā pati vippahāya,
 Aññaṃ acāruṃ ratikhiḍḍahetu.
 Tā jīvalokasmim ramāpayitvā,
 Khandhā'tivattanti sajotibhūtāti.

Tattha **nārīti** itthiyo². **Samparibhinnagattāti** suṭṭhu samantato
 bhinnasarīrā. **Dujaccāti** dujjātikā virūpā jegucchā. (**Āghātaneti**
 gāvaghātataṭṭhāne.)³ **Vikantāti**⁴ chinnaśīsā gāvo viya pubbalohitalittā

1. Vañceti (Ka)

3. () Sī-Syā-I-potthakesu natthi.

2. Nariyoti nāriyo (Sī, I)

4. Vikattāti (Sī, I)

hutvā. **Sadā nikhātā**ti niccam jalita-ayapathaviyaṃ kaṭimattam pavasetvā nikhaṇitvā ṭhapitā viya ṭhitā. **Khandha'ti vattantī**ti samma Mātali tā nāriyo ete pabbatakkhandhā atikkamanti. Tāsaṃ kira evaṃ kaṭippamāṇaṃ pavisitvā ṭhitakāle puratthimāya disāya jalita-ayapabbato samuṭṭhahitvā asani viya viravanto āgantvā sarīraṃ saṇhakaraṇī¹ viya pisanto gacchati. Tasmim ativattitvā pacchimapasse ṭhite puna ca tāsaṃ sarīraṃ pātu bhavati. Tā dukkhaṃ adhvāsetum asakkontiyo bāhā paggayha kandanti. Sesadisāsu vuṭṭhitesu jalitapabbatesupi eseva nayo. Dve pabbatā samuṭṭhāya ucchughaṭikaṃ viya pīlenti, lohitaṃ pakkuthitaṃ sandati. Kadāci tayo pabbatā samuṭṭhāya pīlenti. Kadāci cattāro pabbatā samuṭṭhāya tāsaṃ sarīraṃ pīlenti. Tenāha “khandhā'tivattantī”ti.

Kolittiyāyoti¹ kule patitṭhitā kuladhītarō. **Asataṃ acārunti** asaṇṇatakkammaṃ karimsu. **Dittarūpā**ti saṭharūpā dhuttajātikā hutvā³. **Pati vipphāyā**ti attano patim pajahitvā. **Acārunti** agamaṃsu. **Ratikhiḍḍahetū**ti kāmāratihetu ceva khiḍḍāhetu⁴ ca. **Ramāpayitvā**ti parapurisehi saddhim attano cittaṃ ramāpayitvā idha upaṇṇā. Atha tāsaṃ sarīraṃ ime khandhā'tivattanti sajotibhūtāti.

496. Pāde gahetvā kissa ime pune'ke,
Avaṃsirā narake pātayanti.
Bhayaṃ hi maṃ vindati sūta disvā,
Pucchāmi taṃ Mātali devasārathi.
Ime nu maccā ki'makaṃsu pāpaṃ,
Ye'me janā avaṃsirā narake pātayanti.

497. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
Vipākaṃ pāpakammānaṃ, jānaṃ akkhāsi'jānato.

1. Saṇhakaraṇiyaṃ (Syā, Ka)

2. Koliniyāyoti (Sī, I)

3. Dhuttarūpā asādhurūpā duṭṭharūpā dhuttajātikā hutvā (Syā)

4. Kīlāhetu (Sī, Syā, I)

498. Ye jīvalokasmiṃ asādhukammino,
 Parassa dārāni atikkamanti.
 Te tādisā uttamabhaṇḍathenā,
 Te'me janā avaṃsirā narake pātayanti.

499. Te vassapūgāni bahūni tattha,
 Nirayesu dukkhaṃ vedanaṃ vedayanti.
 Na hi pāpakārissa bhavanti tāṇā,
 Sakehi kammehi purakkhatassa.
 Te luddakammā pasavetva pāpaṃ,
 Te'me janā avaṃsirā narake pātayantīti.

Tattha **naraketi** jalita-aṅgārapuṇṇe mahā-āvāḷe. Te kira vajaṃ apavisantiyo gāvo viya nirayapālehi nānāvudhāni gahetvā vijjhiyamānā pothiyamānā yadā taṃ naraḥ upagacchanti, atha te nirayapālā uddhaṃpāde katvā tattha pātayanti khipanti. Evaṃ te pātiyamāne disvā pucchanto evamāha. **Uttamabhaṇḍathenā**ti manussehi piyāyitassa varabhaṇḍassa thenakā.

Evaṃca pana vatvā Mātalisaṅgāhako taṃ nirayaṃ antaradhāpetvā rathaṃ purato pesetvā micchādīṭṭhikānaṃ paccanaṭṭhānaṃ nirayaṃ dassesi. Tena puṭṭho cassa viyākāsi.

500. Uccāvacā'me vividhā upakkamā,
 Nirayesu dissanti sughorarūpā.
 Bhayaṃ hi maṃ vindati sūta disvā,
 Pucchāmi taṃ Mātali devasārathi.
 Ime nu maccā ki'makaṃsu pāpaṃ,
 Ye'me janā adhimattā dukkhā tibbā.
 Kharā kaṭukā vedanā vedayanti.

501. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
 Vipākaṃ pāpakammānaṃ, jānaṃ akkhāsi'jānato.

502. Ye jīvalokasmiṃ supāpadiṭṭhino,
 Vissāsakammāni karonti mohā.
 Parañca diṭṭhīsu samādapenti.
 Te pāpadiṭṭhiṃ¹ pasavetva pāpaṃ.
 Te’me janā adhimattā dukkhā tibbā,
 Kharā kaṭukā vedanā vedayantīti.

Tattha **uccāvacā’meti** uccā avacā ime, khuddakā ca mahantā cāti attho.
Upakkamāti kāraṇappayogā. **Supāpadiṭṭhinoti** “natthi dinnan”ti-ādikāya
 dasavatthukāya micchādiṭṭhiyā suṭṭhu pāpadiṭṭhino. **Vissāsakammānīti** tāya
 diṭṭhiyā vissāsenā tannissitā hutvā nānāvidhāni pāpakammāni karonti.
Te’meti te ime janā evarūpaṃ dukkhaṃ anubhavanti.

Iti rañño micchādiṭṭhikānaṃ paccananirayaṃ ācikkhi. Devalokepi
 devagaṇā rañño āgamanamaggaṃ olokayamānā Sudhammāyaṃ
 devasabhāyaṃ nisīdimisuyeva. Sakkopi “kiṃ nu kho Mātali cirāyatī”ti
 upadhārento taṃ kāraṇaṃ ñatvā “Mātali attano dūtavisesaṃ dassetuṃ
 “mahārāja asukakammaṃ katvā asukaniraye nāma paccantī”ti niraye
 dassento vicarati, Nimirañño pana appameva āyu khīyetha, nirayadassanaṃ
 nāssa pariyantaṃ gaccheyyā”ti ekaṃ Mahājayaṃ devaputtaṃ pesesi “tvaṃ
 ‘sīghaṃ rājānaṃ gahetvā āgacchatū”ti Mātaliṃ vadehī”ti. So “sādhū”ti
 sampañcchitvā javena gantvā ārocesi. Mātali tassa vacanaṃ sutvā “na sakkā
 cirāyitun”ti rañño ekapahāreneva catūsu disāsu bahū niraye dassetvā
 gāthamāha—

503. “Viditāni te mahārāja, āvāsaṃ pāpakammaṇaṃ.
 Ṭhānāni luddakammānaṃ, dussīlānañca yā gati.
 Uyyāhi dāni rājāsi, devarājassa santike”ti.

Tassattho—mahārāja imaṃ pāpakammīnaṃ sattānaṃ āvāsaṃ disvā
 luddakammānañca ṭhānāni tayā viditāni. Dussīlānañca yā gati nibbatti, sāpi

1. Pāpadiṭṭhī (Sī, Syā), pāpadiṭṭhīsu (I)

te viditā. Idāni devarājassa santike dibbasampattiṃ dassanattthaṃ uyyāhi
gacchāhi mahārājāti.

Nirayakaṇḍaṃ niṭṭhitaṃ.

Evañca pana vatvā Mātali devalokābhimukhaṃ rathaṃ pesesi. Rājā
devalokaṃ gacchanto dvādasayojanikaṃ maṇimayaṃ pañcathūpikaṃ¹
sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṃ uyyānapokkharāṇisaṃpannaṃ
kapparukkharapivutaṃ bīraṇiyā devadhītāya ākāsaṭṭhakavimānaṃ disvā
tañca devadhītaraṃ antokūṭāgāre sayanapiṭṭhe nisinnaṃ
accharāsahassapavivutaṃ maṇisīhapañjaraṃ vivarivā oloketiṃ disvā
Mātaliṃ pucchanto gāthamāha. Itaropissa byākāsi.

504. Pañcathūpaṃ dissati'daṃ vimānaṃ,
Mālāpiḷandhā sayanassa majjhe.
Tattha'cchati nārī mahānubhāvā,
Uccāvacāṃ iddhi vikubbamānā.

505. Vittī hi maṃ vindati sūta disvā,
Pucchāmi taṃ Mātali devasārathi.
Ayaṃ nu nārī ki'makāsi sādhuṃ.
Yā modati saggapattā vimāne.

506. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
Vipākaṃ puñṇakammānaṃ, jānaṃ akkhāsi'jānato.

507. Yadi te sutā bīraṇī jīvaloke,
Āmāyadāsī ahu brāhmaṇassa.
Sā pattakālaṃ atithiṃ viditvā,
Mātā'va puttaṃ saki'mābhinandī.
Saṃyamā saṃvibhāgā ca, sā vimānasmi modatīti.

Tattha **pañcathūpanti** pañcahi kūṭāgārehi samannāgataṃ.
Mālāpiḷandhāti mālādīhi sabbābharāṇehi paṭimaṇḍitāti attho. **Tattha'cchatī**ti

1. Maṇimayakaṇḍanathūpikaṃ (Sī, I)

tasmiṃ vimāne acchati. **Uccāvacaṃ iddhi vikubbamānā**ti nānappakāraṃ deviddhiṃ dassayamānā. **Disvā**ti etaṃ disvā ṭhitaṃ maṃ vitti vindati paṭilabhati, vittisantako viya homi tuṭṭhiyā atibhūtattāti attho. **Āmāyadāsī**ti gehadāsīyā kucchimhi jātadāsī. **Ahu brāhmaṇassā**ti sā kira Kassapadasabalassa kāle ekassa brāhmaṇassa dāsī ahosi. **Sā pattakālanti**¹ tena brāhmaṇena aṭṭha salākabhattāni saṃghassa pariccattāni ahesuṃ. So gehaṃ gantvā “sve paṭṭhāya ekekassa bhikkhussa ekekaṃ kahāpaṇagghanakaṃ katvā aṭṭha salākabhattāni sampādeyyāsī”ti brāhmaṇiṃ āha. Sā “sāmi bhikkhu nāma dhutto, nāhaṃ sakkhissāmi”ti paṭikkhipi. Dhītaropissa paṭikkhipiṃsu. So dāsīṃ “sakkhissasi amma”ti āha. Sā “sakkhissāmi ayyā”ti sampatīcchitvā sakkaccaṃ yāgukhajjakabhattādāni sampādetvā salākaṃ labhitvā āgataṃ pattakālaṃ atithiṃ veditvā haritagomayupalitte katapupphupahāre supaññattāsane nisīdāpetvā yathā nāma vippavāsā āgataṃ puttaṃ mātā sakiṃ abhinandati, tathā niccakālaṃ abhinandati, sakkaccaṃ parivisati, attano santakampi kiñci deti. **Saṃyamā saṃvibhāgā cāti** sā sīlavatī ahosi cāgavatī ca, tasmā tena sīlena ceva cāgena ca imasmiṃ vimāne modati. Atha vā **saṃyamā**ti indriyadamaṇā.

Evañca pana vatvā Mātali purato rathaṃ pesetvā Soṇadinnadevaputtassa satta kanakavimānāni dassesi. So tāni ca tassa ca sirisampattiṃ disvā tena katakammaṃ pucchi. Itaropissa byākāsi.

508. Daddallamānā ābhenti, vimānā satta nimmitā.

Tattha yakkho mahiddhiko, sabbābharaṇabhūsito.

Samantā anupariyāti, nārīgaṇapurakkhato.

509. Vittī hi maṃ vindati sūta disvā,

Pucchāmi taṃ Mātali devasārathi.

Ayaṃ nu macco ki’makāsi sādhuṃ,

Yo modati saggapatto vimāne.

510. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
Vipākam puññakammānam, jānam akkhāsi'jānato.
511. Soṇadinno gahapati, esa dānapatī ahu.
Esa pabbajitu'ddissa, vihāre satta kārayi.
512. Sakkaccaṃ te upaṭṭhāsi, bhikkhavo tattha vāsike.
Accādānañca bhattañca, senāsanaṃ paḍīpiyaṃ.
Adāsi ujubhūtesu, vipasannena cetasā.
513. Cātuddasiṃ pañcadasiṃ, yā ca pakkhassa aṭṭhamī.
Pāṭihāriyapakkhañca, aṭṭhaṅgasusamāgataṃ.
514. Uposathaṃ upavasi, sadā sīlesu saṃvuto.
Saṃsamā saṃvibhāgā ca, so vimānasmi modatīti.

Tattha **daddallamānā**ti jalamānā. **Ābhentī**ti taruṇasūriyo viya obhāsanti. **Tatthā**ti tesu paṭipāṭiyā ṭhitesu sattasu vimānesu. **Yakkhoti** eko devaputto. **Soṇadinnoti** mahārāja ayaṃ pubbe Kassapadasabalassa kāle Kāsiraṭṭhe aññatarasmiṃ nigame Soṇadinno nāma gahapati dānapati ahosi. So pabbajite uddissa satta vihāraṇiyo kāretvā tattha vāsike bhikkhū catūhi paccayehi sakkaccaṃ upaṭṭhāsi, uposathañca upavasi, niccaṃ sīlesu ca saṃvuto ahosi. So tato cavitvā idhūpappanno modatīti attho. Ettha ca **pāṭihāriyapakkhanti** idaṃ pana aṭṭhamī-uposathassa paccuggamanānugamanavasena sattaminavamiyo, cātuddasīpannasīnaṃ paccuggamanānugamanavasena terasīpāṭipade¹ ca sandhāya vuttaṃ.

Evam Soṇadinnassa katakammaṃ kathetvā purato rathaṃ pesetvā phalikavimānaṃ dassesi. Taṃ ubbedhato pañcavīsatiyojanaṃ anekasatehi sattaratanamayatthambhehi samannāgataṃ anekasatakūṭāgārapaṭimaṇḍitaṃ kiṅkiṇikajālāparikkhitaṃ samussitasuvaṇṇarajatamayadhajam nānāpupphavicitta-uyyānavanavibhūsitam ramaṇīyapokkharāṇisamannāgataṃ naccagītavādītādīsu chekāhi accharāhi samparikiṇṇam. Taṃ disvā rājā tāsāṃ accharānaṃ katakammaṃ pucchi, itaropissa byākāsi.

1. Terasīcātuddasīpāṭipade (I, Ka) Saṃ-Ṭṭha 1. 281; Therīgāthā-Ṭṭha 39 piṭṭhesupī passitabbaṃ.

515. Pabhāsati midam byamham, phalikāsu sunimmitam,
Nārivaragaṇākiṇṇam, kūṭāgāvararocitam.
Upetaṁ annapānehi, naccagītehi cūbhayaṁ.

516. Vittī hi maṁ vindati sūta disvā,
Pucchāmi taṁ Mātali devasārathi.
Ime nu maccā ki'makaṁsu sādhum,
Yā modare saggapattā vimāne.

517. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
Vipākam puñṇakammānam, jānam akkhāsi'jānato.

518. Yā kāci nāriyo idha jīvaloke,
Sīlavantiyo upāsikā.
Dāne ratā niccam pasannacittā,
Sacce ṭhitā uposathe appamattā.
Saṁyamā saṁvibhāgā ca, tā vimānasmi modareti.

Tattha **byamhanti** vimānam, pāsādoti vuttam hoti. **Phalikāsūti** phalikaabhittisu. **Nārivaragaṇākiṇṇanti** varanārigaṇehi ākiṇṇam. **Kūṭāgāvararocitanti** varakūṭāgārehi ocitam samocitam, vadḍhitanti attho. **Ubhayanti** ubhayehi. “**Yā kāci**”ti idam kiñcāpi aniyamtvā vuttam, tā pana Kassapabuddhasāsane Bārāṇasiyam upāsikā hutvā gaṇabandhanena etāni vuttappakārāni puñṇāni katvā taṁ dibbasampattiṁ pattāti veditabbā.

Athassa so purato ratham pesetvā ekaṁ ramaṇīyam maṇīvimānam dassesi. Taṁ same bhūmibhāge patiṭṭhitaṁ ubbedhasampannam maṇipabbato viya obhāsamānam tiṭṭhati dibbagītavāditaninnāditam bahūhi devaputtehi samparikiṇṇam. Taṁ disvā rājā tesam devaputtānam katakammaṁ pucchi, itaropissa byākāsi.

519. Pabhāsati midam byamham, veḷuriyāsu nimmitam.
Upetaṁ bhūmibhāgehi, vibhattam bhāgasam mitam.

520. Āḷambarā Mudiṅgā ca, naccagītā suvādītā.
Dibbā saddā niccharanti, savanīyā manoramā.
521. Nāhaṃ evaṃgataṃ jātu, evaṃsuruciraṃ pure.
Saddaṃ samabhijānāmi, diṭṭhaṃ vā yadi vā sutam.
522. Vittī hi maṃ vindati sūta disvā,
Pucchāmi taṃ Mātali devasārathi.
Ime nu maccā ki'makaṃsu sādhum,
Ye modare saggapattā vimāne.
523. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
Vipākaṃ puñṇakammānaṃ, jānaṃ akkhāsi'jānato.
524. Ye keci maccā idha jīvaloke, sīlavantā upāsakā.
Ārāme udapāne ca, papā saṅkamanāni ca.
Arahante sītibhūte, sakkaccaṃ paṭipādayum.
525. Cīvaram piṇḍapātañca, paccayaṃ sayanāsanam.
Adaṃsu ujubhūtesu, vipprasannena cetasā.
526. Cātuddasiṃ pañcadasim, yā ca pakkhassa aṭṭhamī.
Pāṭihāriyapakkhañca, aṭṭhaṅgasusamāgataṃ.
527. Uposathaṃ upavasum, sadā sīlesu samvutā.
Samyamā samvibhāgā ca, te vimānasmi modareti.

Tattha **veḷuriyāsūti** veḷuriyabhittīsu. **Bhūmibhāgehīti** ramaṇīyehi bhūmibhāgehi upetaṃ. **Āḷambarā mudiṅgā cāti** ete dve ettha vajjanti. **Naccagītā suvādītāti** nānappakārāni naccāni ceva gītāni ca aparesampi tūriyānaṃ suvādītāni cettha pavattanti. **Evaṃgataṃ** evaṃ manoramabhāvaṃ gataṃ. **“Ye keci”ti** idampi kāmāni aniyametvā vuttaṃ, te pana Kassapabuddhakāle Bārāṇasivāsino upāsakā hutvā gaṇabandhanena etāni puñṇāni katvā taṃ sampattiṃ pattāti veditabbā. Tattha

paṭipādayunti paṭipādayimṣu¹, tesam adamsūti attho. **Paccayanti** gilānapaccayaṃ. **Adamsūti** evaṃ nānappakāraḥ dānaṃ adamsūti.

Itissa so tesam katakammaṃ ācikkhitvā purato rathaṃ pesetvā aparampi phalikavimānaṃ dassesi. Taṃ anekakūṭāgārapaṭimaṇḍitaṃ nānākusumasañchannadibbataruṇavanapaṭimaṇḍitatirāya² vividhavihaṅgamaninnāditāya nimmalasalilāya nadiyā parikkhittaṃ accharāgaṇaparivutassekassa puñṇavato nivāsabhūtaṃ. Taṃ disvā rājā tassa katakammaṃ pucchi, itaropissa byākāsi.

528. Pabhāsati midam byamham, phalikāsu sunimmitam.
Nārivaragaṇākīṇṇam, kūṭāgaravarocitam.

529. Upetaṃ annapānehi, naccagītehi cūbhayaṃ.
Najjo cā'nupariyāti, nānāpupphadumāyutā.

530. Vittī hi maṃ vindati sūta disvā,
Pucchāmi taṃ Mātali devasārathi.
Ayaṃ nu macco ki'makāsi sādhum,
Yo modatī saggapatto vimāne.

531. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
Vipākam puñṇakammānaṃ, jānaṃ akkhāsi'jānato.

532. Mithilāyaṃ gahapati, esa dānapatī ahu.
Ārāme udapāne ca, papā saṅkamanāni ca.
Arahante sītibhūte, sakkaccaṃ paṭipādayi.

533. Cīvaraṃ piṇḍapātāṇca, paccayaṃ sayanāsaṇaṃ.
Adāsi ujubhūtesu, vippasannena cetasā.

534. Cātuddasiṃ pañcadasiṃ, yā ca pakkhassa aṭṭhamī.
Pāṭihāriyapakkhaṇca, aṭṭhaṅgasusamāgataṃ

1. Pāpayimṣu (Sī, Syā, I)

2. ...taruvarapaṭimaṇḍitatirāya (Sī, I)

535. Uposatham upavasī, sadā sīlesu saṁvuto.

Samyamā saṁvibhāgā ca, so vimānasmi modatīti.

Tattha **najjoti** vacanavipallāso, ekā nadī taṁ vimānaṁ parikkhipitvā gatāti attho. **Nānāpupphadumāyutāti** sā nadī nānāpupphehi dumehi āyutā. **Mithilāyanti**¹ esa mahārāja Kassapabuddhakāle Mithilanagare eko gahapati dānapati ahoṣi. So etāni āramaro panādīni puññāni katvā imaṁ sampattiṁ pattoti.

Evamassa tena katakammaṁ ācikkhitvā purato rathaṁ pesetvā aparampi phalikavimānaṁ dassesi. Taṁ purimavimānato atirekāya nānāpupphaphalasañchannāya taruṇavanaghaṭāya² samannāgataṁ. Taṁ disvā rājā tāya sampattiyaṁ samannāgatassa devaputtassa katakammaṁ pucchi, itaropissa byākāsi.

536. Pabhāsati midam byamham, phalikāsu sunimmitam.

Nārivaragaṇākiṇṇam, kūṭāgāvararocitam.

537. Upeṭam annapānehi, naccagītehi cūbhayaṁ.

Najjo ca'nupariyāti, nānāpupphadumāyutā.

538. Rajāyatanā kapitthā ca, ambā sālā ca jambuyo.

Tindukā ca piyalā ca, dumā niccaphalā bahū.

539. Vittī hi maṁ sūta disvā,

Pucchāmi taṁ Mātali devasārathi.

Ayaṁ nu macco ki'makāsi sādhum,

Yo modatī saggapatto vimāne.

540. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.

Vipākaṁ puññakammānaṁ, jānaṁ akkhāsi'jānato.

541. Mithilāyaṁ gahapati, esa dānapatī ahu.

Ārame udapāne ca, papā saṅkamanāni ca.

Arahante sītibhūte, sakkaccaṁ paṭipādayi.

1. Kimbilāyanti (Sī, I)

2. Tarughaṭāya (Sī, I)

542. Cīvaram piṇḍapātañca, paccayaṃ sayanāsanam.
Adāsi ujubhūtesu, vippasannena cetasā.

543. Cātuddasim pañcadasim, yā ca pakkhassa aṭṭhamī.
Pāṭihāriyapakkhañca, aṭṭhaṅgasusamāgataṃ.

544. Uposatham upavasī, sadā sīlesu samvuto.
Saṃyamā samvibhāgā ca, so vimānasmi modatīti.

Tattha **Mithilāyanti** esa mahārāja Kassapabuddhakāle Videharatṭhe
Mithilanagare eko gahapati dānapati ahosi. So etāni puñṇāni katvā imam
sampattim pattoti.

Evamassa tena katakammaṃ ācikkhitvā purato ratham pesetvā
purimasadisameva aparampi veḷuriyavimānaṃ dassetvā tattha sampattim
anubhavantassa devaputtassa katakammaṃ puṭṭho ācikkhi.

545. Pabhāsati midam byamham, veḷuriyāsu nimmitam.
Upetam bhūmibhāgehi, vibhattam bhāgaso mitam.

546. Ālambarā mudiṅgā ca, naccagītā suvādītā.
Dibya saddā niccharanti, savaṇīyā manoramā.

547. Nāham evaṃgataṃ jātu, evaṃsuruciram pure.
Saddam samabhiḷānāmi, diṭṭham vā yadi vā sutam.

548. Vittī hi maṃ vindati sūta disvā,
Pucchāmi taṃ Mātali devasārathi.
Ayaṃ nu macco ki'makāsi sādhum,
Yo modatī saggapatto vimāne.

549. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
Vipākam puñṇakammānaṃ jānam akkhāsi'jānato.

550. Bārāṇasiyam gahapati, esa dānapatī ahu.
Ārāme udapāne ca, papā saṅkamanāni ca.
Arahante sītibhūte, sakkaccaṃ paṭipādayi.

551. Cīvaram piṇḍapātañca, paccayaṃ sayanāsanam.
Adāsi ujubhūtesu, vipprasannena cetasā.

552. Cātuddasiṃ pañcadasiṃ, yā ca pakkhassa aṭṭhamī.
Pāṭihāriyapakkhañca, aṭṭhaṅgasusamāgatam.

553. Uposatham upavasī, sadā sīlesu saṃvuto.
Saṃyamā saṃvibhāgā ca, so vimānasmi modatīti.

Athassa purato ratham pesetvā bālasūriyasannitam kanakavimānam
dassetvā tattha nivāsino devaputtassa sampattim puṭṭho ācikkhi.

554. Yathā udaya'mādicco, hoti lohitako mahā.
Tathūpamaṃ idam byamham, jātarūpassa nimmitam.

555. Vittī hi maṃ vindati sūta disvā,
Pucchāmi taṃ Mātali devasārathi.
Ayaṃ nu macco ki'makāsi sādhum,
Yo modatī saggapatto vimāne.

556. Tassa puṭṭho viyakāsi, Mātali devasārathi.
Vipākam puññakammānam, jānam akkhāsi'jānato.

557. Sāvatthiyam gahapati, esa dānapatī ahu.
Ārāme udapāne ca, pavā saṅkamanāni ca.
Arahante sītibhūte, sakkaccaṃ paṭipādayi.

558. Cīvaram piṇḍapātañca, paccayaṃ sayanāsanam.
Adāsi ujubhūtesu, vipprasannena cetasā.

559. Cātuddasiṃ pañcadasiṃ, yā ca pakkhassa aṭṭhamī.
Pāṭihāriyapakkhañca, aṭṭhaṅgasusamāgatam.

560. Uposatham upavasī, sadā sīlesu saṃvuto.
Saṃyamā saṃvibhāgā ca, so vimānasmi modatīti.

Tattha **udaya'mādiccoti** uggacchanto¹ ādicco. **Sāvattihiyanti** Kassapabuddhakāle Sāvattthinagare eko gahapati dānapati ahosi. So etāni puññāni katvā imaṃ sampattiṃ pattoti.

Evaṃ tena imesaṃ aṭṭhannaṃ vimānānaṃ kathitakāle Sakko devarājā “Mātali ativiya cirāyatī”ti aparampi Javanadevaputtaṃ pesesi. So vegena gantvā ārocesi. So tassa vacanaṃ sutvā “na sakkā idāni cirāyitun”ti catūsu disāsu ekappahāreneva bahūni vimināni dassesi. Raññā ca tattha sampattiṃ anubhavantānaṃ devaputtānaṃ katakammaṃ puṭṭho ācikkhi.

561. Vehāyasā'me² bahukā, jātarūpassa nimmitā.
Daddallamānā ābhenti, vijjuva'bbhaghanantare.

562. Vittī hi maṃ vindati sūta disvā,
Pucchāmi taṃ Mātali devasārathi.
Ime nu maccā ki'makaṃsu sādhum,
Ye modare saggapattā vimāne.

563. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
Vipākāṃ puññakammānaṃ, jānaṃ akkhāsi'jānato.

564. Saddhāya sunivīṭṭhāya, saddhamme suppvadite.
Akaṃsu Satthu vacanaṃ, Sammāsambuddhasāsane.
Tesaṃ etāni ṭhānāni, yāni tvaṃ rājā passasīti.

Tattha **vehāyasā'meti** vehāyasā ime ākāseyeva saṇṭhitā³.
Ākāsaṭṭhakavimānā imeti vadati. **Vijjuva'bbhaghanantareti**
ghanavalāhakantare jalamānā vijju viya. **Sunivīṭṭhāyati** maggena āgatattā
suppatiṭṭhitāya. Idaṃ vuttaṃ hoti—mahārāja ete pure niyyānike
Kassapabuddhasāsane pabbajitvā parisuddhasīlā samaṇadhammaṃ karontā
sotāpattiṭṭhānaṃ sacchikatvā arahattaṃ nibbattetuṃ asakkontā tato cutā
imesu kanakavimānesu uppannā. Etesaṃ Kassapabuddhasāvakaṇaṃ tāni
ṭhānāni, yāni tvaṃ mahārāja passasīti.

1. Udentō (Sī, Syā, I)

2. Vehāsayāme (Sī)

3. Ākāsenēva sandhāritā (Sī, I)

Evamassa ākāsaṭṭhakavimānāni dassetvā Sakkassa santikaṃ
gamanatthāya ussāhaṃ karontā āha—

565. “Viditāni te mahārāja, āvāsaṃ pāpakammināṃ.
Atho kalyāṇakammānaṃ, ṭhānāni viditāni te.
Uyyāhi dāni rājāsi, devarājassa santike”ti.

Tattha **āvāsanti** mahārāja tayā paṭhamameva nerayikānaṃ āvāsaṃ disvā
pāpakammānaṃ ṭhānāni viditāni, idāni pana ākāsaṭṭhakavimānāni
passantena atho kalyāṇakammānaṃ ṭhānāni viditāni, idāni devarājassa
santike sampattiṃ daṭṭhum uyyāhi gacchāhīti.

Evañca pana vatvā purato rathaṃ pesetvā Sineruṃ parivāretvā ṭhite
satta paribhaṇḍapabbate dassesi. Te disvā raññā Mātālissa puṭṭhabhāvaṃ
āvikaṇṭo Satthā āha—

566. “Sahassayuttaṃ hayavāhiṃ, dibbayāna’madhiṭṭhito.
Yāyamāno mahārājā, addā sīdantare nage.
Disvānā’mantayī sūtaṃ, ime ke nāma pabbatā”ti.

Tattha **hayavāhinti** hayehi vāhiyamānaṃ. **Dibbayāna’madhiṭṭhito**
dibbayāne ṭhito hutvā. **Addā**ti addasa. **Sīdantareti** Sīdāmahāsamuddassa
antare. Tasmīṃ kira mahāsamudde udakaṃ sukhumaṃ, morapiñcha
mattampi pakkhittaṃ patiṭṭhātuṃ na sakkoti sīdateva, tasmā so
“Sīdāmahāsamuddo”ti vuccati. Tassa antare. **Nage**ti pabbate. **Ke nāmāti** ke
nāma nāmena ime pabbatāti.

Evaṃ Nimiraññā puṭṭho Mātali devaputto āha—

568. “Sudassano Karavīko, Īsadharo Yugandharo.
Nemindharo Vinatako, Assakaṇṇo girī brahā.

569. Ete sīdantare nagā, anupubbasaṃmuggatā.
Mahārājāna’māvāsā, yāni tvaṃ rāja passasī”ti.

Tattha **Sudassanoti** ayaṃ mahārāja etesaṃ sabbabāhiro Sudassano
pabbato nāma, tadanantare Karavīko nāma, so Sudassanato

uccataro. Ubhinnampi pana tesaṃ antare ekopi sīdantaramahāsamuddo.
 Karavīkassa anantare Īsadharo nāma, so Karavīkato uccataro. Tesampi
 antare eko sīdantaramahāsamuddo. Īsadharassa anantare Yugandharo nāma,
 so Īsadharato uccataro. Tesampi antare eko sīdantaramahāsamuddo.
 Yugandharassa anantare Nemindharo nāma, so Yugandharato uccataro.
 Tesampi antare eko sīdantaramahāsamuddo. Nemindharassa anantare
 Vinatako nāma, so Nemindharato uccataro. Tesampi antare eko
 sīdantaramahāsamuddo. Vinatakassa anantare Assakaṇṇo nāma, so
 Vinatakato uccataro. Tesampi antare eko sīdantaramahāsamuddo.
Anupubbasmuggatāti ete sīdantaramahāsamudde satta pabbatā
 anupaṭipāṭiyā samuggatā sopānasadisā hutvā ṭhitā. **Yānī**ti ye tvaṃ mahārāja
 ime pabbate passasi, ete catuṇṇaṃ mahārājānaṃ āvāsāti.

Evamassa Cātumahārājikadevalokaṃ dassetvā purato rathaṃ pesetvā
 Tāvatisabhavanassa Cittakūṭadvārakoṭṭhakaṃ parivāretvā ṭhitā indapaṭimā
 dassesi. Taṃ disvā rājā pucchi, itaropissa byākāsi.

570. Anekarūpaṃ ruciraṃ, nānācitraṃ pakāsati.

Ākiṇṇaṃ indasadisehi, byaggheheva surakkhitaṃ.

571. Vittī hi maṃ vindati sūta disvā,

Pucchāmi taṃ Mātali devasārathi.

Imaṃ nu dvāraṃ ki'mabhañña'māhu,

(Manorama dissati dūratova.)¹

572. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.

Vipākaṃ puñṇakammānaṃ, jānaṃ akkhāsi'jānato.

573. "Cittrakūṭo"ti yaṃ āhu, devarājapavesanaṃ.

Sudassanassa girino, dvāraṃ hetāṃ pakāsati.

1. () ayaṃ pāṭho Syāma-potthakeyeva dissati.

574. Anekarūpaṃ ruciraṃ, nānācitraṃ pakāsati.

Ākiṇṇaṃ indasadisehi, byaggheheva surakkhitaṃ.

Pavise'tena rājīsi, arajaṃ bhūmi'makkamāti.

Tattha **anekarūpanti** aneka jātikaṃ. **Nānācitranti** nānā ratanacitraṃ.

Pakāsati kiṃ nāma etaṃ paññāyati. **Ākiṇṇanti** samparipuṇṇaṃ¹.

Byaggheheva surakkhitaṃ yathā nāma byagghehi vā sihehi vā mahāvanaṃ, evaṃ indasadiseheva surakkhitaṃ. Tāsañca pana indapaṭimānaṃ ārakkhaṇatthāya ṭhapitabhāvo Ekakanipāte **Kulāvaka jātake**² vuttanayena gahetabbo. **Ki'mabhañña'māhūti** kinnāmaṃ³ vadanti. **Pavesananti** nikkhamanappavesanatthāya nimmitaṃ. **Sudassanassāti** sobhanadassanassa Sinerugirino. **Dvāraṃ hetanti** etaṃ Sinerumatthake patiṭṭhitassa dasasahassayojanikassa devanagaraṃ dvāraṃ pakāsati, dvārakoṭṭhako paññāyatīti attho. **Pavise'tenāti** etena dvārena devanagaraṃ pavisa. **Arajaṃ bhūmi'makkamāti** arajaṃ suvaṇṇarajatamaṇimayaṃ nānāpupphehi samākiṇṇaṃ dibbabhūmiṃ dibbayānena akkama mahārājāti.

Evañca pana vatvā Mātali rājānaṃ devanagaraṃ pavesesi. Tena vuttaṃ—

575. “Sahassayuttaṃ hayavāhiṃ, dibbayāna'madhiṭṭhito.

Yāyamāno mahārājā, addā devasabhaṃ idaṃ”ti.

So dibbayāne ṭhitova gacchanto Sudhammādevasabhaṃ disvā Mātaliṃ pucchi, sopissa ācikkhi.

576. Yathā sarade ākāse, nīlobhāso padissati.

Tathūpamaṃ idaṃ byamhaṃ, veḷuriyāsu nimmitaṃ.

577. Vittī hi maṃ vindati sūta disvā,

Pucchāmi taṃ Mātali devasārathi.

Imaṃ nu byamhaṃ ki'mabhañña'māhu,

(Manorama dissati dūratova.)

1. Samparivāretvā ṭhitaṃ (Sī), samparivāritaṃ (Syā, I)

2. Khu 5. 8 piṭṭhe.

3. Kinnāmaṃ nāma (Sī, I), kiṃ nāma taṃ (Ka)

578. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
Vipākam puñṇakammānam, jānam akkhāsi'jānato.

579. “Sudhammā” iti yaṁ āhu, passe'sā dissate sabhā.
Veḷuriyārucirā citrā, dhārayanti sunimmitā.

580. Aṭṭhamā sukātā thambhā, sabbe veḷuriyāmayā.
Yattha devā Tāvatiṁsā, sabbe indapurohitā.

581. Attham devamanussānam, cintayantā samacchare.
Pavise'tena rājīsi, devānam anumodananti.

Tattha **idanti** nipātamattam, devasabham addasāti attho. **Passe'sāti** passa esā. **Veḷuriyā rucirāti** ruciraveḷuriyā. **Citrāti** nānāratanaṁ citrā. **Dhārayantīti** imam sabham ete aṭṭhamādhāyanti sukātā thambhā dhārayanti.

Indapurohitāti indam purohitam purecārikam katvā parivāretvā ṭhitā devamanussānam attham cintayantā acchanti. **Pavise'tenāti** iminā maggena yattha devā aññamaññam anumodantā acchanti, tam ṭhānam devānam anumodanam pavisa.

Devāpi kho tassāgamanamaggaṁ oloketvā nisīdimsu. Te “rājā āgato”ti sutvā dibbagandhavāsapupphahatthā yāva Cittakūṭadvārakoṭṭhakā paṭimaggam gantvā mahāsattam dibbagandhamālādīhi pūjayantā Sudhammādevasabham ānayimso. Rājā rathā otaritvā devasabham pāvīsi, devā āsanena nimantayimso. Sakkopi āsanena ceva kāmehi ca nimantesi. Tamattham pakāsento Satthā āha—

582. “Tam devā paṇinandimso, disvā rājāna'māgataṁ.
Svāgataṁ te mahārāja, atho te adurāgataṁ.
Nisīda dāni rājīsi, devarājassa santike.

583. Sakkopi paṇinandittha, Vedeham Mithilaggaham.
Nimantayittha kāmehi, āsanena ca Vāsavo.

584. Sādhū khosī anupatto, āvāsāṃ vasavattinaṃ.

Vasa devesu rājīsi, sabbakāmasamiddhisu.

Tāvattimsesu devesu, bhuñja kāme amānuse”ti.

Tattha **paṭinandimsūti** sampiyāyimsu, haṭṭhatuṭṭhāva hutvā
sampaṭicchimsu. **Sabbakāmasamiddhisūti** sabbesaṃ kāmānaṃ
samiddhiyuttesu.

Evam Sakkena dibbakāmehi ceva āsanena ca nimantito rājā
paṭikkhipanto āha—

585. “Yathā yācitakaṃ yānaṃ, yathā yācitakaṃ dhanaṃ.

Evamsampada’meve’taṃ, yaṃ parato dānapaccayā.

586. Na cāha’meta’micchāmi, yaṃ parato dānapaccayā.

Sayaṃkatāni puññāni, taṃ me āveṇikaṃ dhanaṃ.

587. Sohaṃ gantvā manussesu, kāhāmi kusalaṃ bahū.

Dānena samacariyāya, saṃyamena damena ca.

Yaṃ katvā sukhito hoti, na ca pacchānutappatī”ti.

Tattha **yaṃ parato dānapaccayāti** yaṃ parato tassa parassa dānapaccayā
tena dinnattā labbhati, taṃ yācitakasadisāṃ hoti, tasmā nāhaṃ etaṃ
icchāmi. **Sayaṃkatānīti** yāni pana mayā attanā katāni puññāni, tameva
mama parehi asādhāraṇattā āveṇikaṃ dhanaṃ anugāmiyadhanaṃ.
Samacariyāti tīhi dvārehi samacariyāya. **Saṃyamenāti** sīlarakkhaṇena.
Damenāti indriyadamena.

Evam mahāsatto devānaṃ madhurasaddena dhammaṃ desesi.
Dhammaṃ desento yeva manussagaṇanāya satta divasāni ṭhatvā devagaṇaṃ
tosetvā devagaṇamajjhe ṭhitova Mātaliṃ satta devasāraṭhi.

588. “Bahūpakāro no bhavaṃ, Mātali devasārathi.

Yo me kalyāṇakammānaṃ, pāpānaṃ paṭidassayī”ti.

Tattha **yo me kalyāṇakammānaṃ, pāpānaṃ paṭidassayīti** yo esa mayhaṃ kalyāṇakammānaṃ devānaṃca ṭhānāni pāpakammānaṃ nerayikānaṃca pāpāni ṭhānāni dassesīti attho.

Atha rājā Sakkaṃ āmantetvā “icchāmaṃ mahārāja manussalokaṃ gantun”ti āha. Sakko “tena hi samma Mātali Nimirājānaṃ tattheva Mithilaṃ nehi”ti āha. So “sādhū”ti sampaṭicchitvā rathaṃ upaṭṭhāpesi. Rājā devagaṇehi saddhiṃ sammoditvā deve nivattāpetvā rathaṃ abhiruhi. Mātali rathaṃ pesento pācīnadisābhāgena Mithilaṃ pāpuṇi. Mahājano dibbarathaṃ disvā “rājā no āgato”ti pamudito ahosi. Mātali Mithilaṃ padakkhiṇaṃ katvā tasmiṃyeva sihapaṇjare mahāsattaṃ otāretvā “gacchāmaṃ mahārāja”ti āpucchitvā sakaṭṭhānameva gato. Mahājanopi rājānaṃ parivāretvā “kīdiso deva devaloko”ti pucchi. Rājā devatānaṃca Sakkassa ca devaraṇṇo sampattiṃ vaṇṇetvā “tumhepi dānādīni puñṇāni karotha, evaṃ tasmiṃ devaloke nibbattissathā”ti mahājanassa dhammaṃ desesi.

So aparabhāge kappakena palitassa jātabhāve ārocite palitaṃ suvaṇṇasaṇḍāsena uddharāpetvā hatthe ṭhapetvā kappakassa gāmavaraṃ datvā pabbajitukāmo hutvā puttassa rajjaṃ paṭicchāpesi. Tena ca “kasmā deva pabbajissasī”ti vutte—

“Uttamaṅgaruhā mayhaṃ, ime jātā vayoharā.

Pātubhūtā devadūtā, pabbajjāsamayo mamā”ti—

gāthaṃ vatvā purimarājāno viya pabbajitvā tasmiṃyeva Ambavane viharanto cattāro brahmavihāre bhāvetvā brahmalokūpago ahosi. Tassevaṃ pabbajitabhāvaṃ āvikaronto Satthā osānagāthamāha—

589. “Idaṃ vatvā Nimirājā, Vedeḥo Mithilaggaho.

Puthuyaṇṇaṃ yajitvāna, saṃyamaṃ ajjhupāgami”ti.

Tattha **idaṃ vatvāti** “uttamaṅgaruhā mayhan”ti imaṃ gāthaṃ vatvā.
Puthuyaññaṃ yajitvānāti mahādānaṃ datvā. **Samyamaṃ ajjhupāgamīti**
 sīlasamyamaṃ upagato.

Putto panassa kāḷārajanako¹ nāma taṃ vaṃsaṃ upacchindi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā “na bhikkhave idāneva, pubbepi
 Tathāgato mahābhiniikkhamanaṃ nikkhantoyevā”ti vatvā jātaṃ
 samodhānesi “tadā Sakko Anuruddho ahosi, Mātali Ānando, caturāsīti
 khattiyasahassāni Buddhaparisā, Nimirājā pana ahameva Sammāsambuddho
 ahosi”ti.

Nimijātakavaṇṇanā catutthā.

1. Kāḷārajanako (Sī, I), kāḷārajako (Syā)

5. Umaṅgajātakavaṇṇanā (542)

Pañcālo sabbasenāyāti idaṃ Satthā Jetavane viharanto paññāpāramiṃ ārabha kathesi. Ekadivasañhi bhikkhū dhammasabhāyaṃ sannisinnā Tathāgatassa paññāpāramiṃ vaṇṇayantā nisīdimsu “mahāpañño āvuso Tathāgato puthupañño gambhīrapañño hāsapañño javanapañño tikkhapañño nibbedhikapañño parappavādamaddano, attano paññānubhāvena Kūṭadantādayo brāhmaṇe, Sabhiyādayo paribbājake, Aṅgulimālādayo core Ālavakādayo yakkhe, Sakkādayo deve, Bakādayo brahmāno ca dametvā nibbisevane akāsi, bahujanakāye pabbajjaṃ datvā maggaphalesu paṭiṭṭhāpesi, evaṃ mahāpañño āvuso Satthā”ti. Satthā āgantvā “kāya nuttha bhikkhave etarahi kathāya sannisinnā”ti pucchitvā “imāya nāmā”ti vutte “na bhikkhave Tathāgato idāneva paññavā, atītepi aparipakke ñāṇe bodhiñāṇatthāya cariyaṃ carantopi paññavāyevā”ti vatvā tehi yācito atītaṃ āhari.

Atīte Videharaṭṭhe Mithilāyaṃ Vedeho nāma rājā rajjaṃ kāresi. Tassa atthadhammānusāsakā cattāro paṇḍitā ahesuṃ Senako Pukkuso¹ Kāmino² Devindo cāti. Tadā rājā bodhisattassa paṭisandhiggahaṇadivase paccūsakāle evarūpaṃ supinaṃ addasa—rājaṅgaṇe catūsu koṇesu cattāro aggikkhandhā mahāpākārappamāṇā uṭṭhāya pajjalanti, tesaṃ majjhe khajjopanakappamāṇo aggikkhandho uṭṭhahitvā taṅkhaṇaṇṇeva cattāro aggikkhandhe atikkamitvā yāva brahmalokā uṭṭhāya sakalacakkavāḷaṃ obhāsetvā ṭhito, bhūmiyaṃ patito sāsapabījamattampi paññāyati. Taṃ sadevakā lokā samārakā sabrahmakā gandhamālādīhi pūjenti, mahājano jālantareneva carati, lomakūpamattampi uṇhaṃ na gaṇhāti. Rājā imaṃ supinaṃ disvā bhūtatāsito uṭṭhāya “kiṃ nu kho me bhavissati”ti cintento nisinnakova aruṇaṃ uṭṭhāpesi.

Cattāropi paṇḍitā pātovāgantvā “kacci deva sukhaṃ sayitthā”ti sukhaseyyaṃ pucchimsu. So “kuto me sukhaseyyaṃ laddhaṃ”ti vatvā

1. Pukkuso (Ka)

2. Kāmino (Sī, I)

“evarūpo me supino diṭṭho”ti sabbaṃ kathesi. Atha naṃ Senakapaṇḍito “mā bhāyi mahārāja, maṅgalasupino esa, vuddhi vo bhavissati”ti vatvā “kiṃ kārāṇā ācariyā”ti vutte “mahārāja amhe cattāro paṇḍite abhibhavitvā añño vo pañcamo paṇḍito uppajjissati, mayaṃ hi cattāro paṇḍitā cattāro aggikkhandhā viya, tesaṃ majjhe uppanno aggikkhandho viya añño pañcamo paṇḍito uppajjissati, so sadevake loke asadiso bhavissati”ti vatvā “idāni panesa kuhin”ti vutte “mahārāja ajja tassa paṭisandhiggahaṇena vā mātukucchito nikkhamanena vā bhavitabban”ti attano sippabalena¹ dibbacakkhunā diṭṭho viya byākāsi. Rājāpi tato paṭṭhāya taṃ vacanaṃ anussari.

Mithilāyaṃ pana catūsu dvāresu Pācīnayavamajjhako Dakkhiṇayavamajjhako Pacchimayavamajjhako Uttarayavamajjhakoti cattāro gāmaṃ ahesuṃ. Tesu Pācīnayavamajjhake Sirivaḍḍhano nāma seṭṭhi paṭivasati, Sumanadevī nāmassa bhariyā ahosi. Mahāsatto taṃ divasaṃ raññā supinassa diṭṭhavelāya Tāvatiṃsabhavanato cavitvā tassā kucchimhi paṭisandhiṃ gaṇhi. Tasmīṃyeva kāle aparepi devaputtasahassā Tāvatiṃsabhavanato cavitvā tasmīṃyeva gāme seṭṭhānuseṭṭhīnaṃ kulesu paṭisandhiṃ gaṇhimsu. Sumanadevīpi dasamāsaccayena suvaṇṇavaṇṇaṃ puttaṃ vijāyi. Tasmīṃ khaṇe Sakko manussalokaṃ olokento mahāsattassa mātukucchito nikkhamanabhāvaṃ ñatvā “imaṃ Buddhāṅkuraṃ sadevake loke pākaṭaṃ kātuṃ vaṭṭati”ti mahāsattassa mātukucchito nikkhantakkhaṇe adissamānakāyena gantvā tassa hatthe ekaṃ osadhaghaṭikaṃ ṭhapetvā sakaṭṭhānameva gato. Mahāsatto taṃ muṭṭhiṃ katvā gaṇhi. Tasmīṃ pana mātukucchito nikkhante mātu appamattakampi dukkhaṃ nāhosi, dhamakaraṇato udakamiva sukhena nikkhami.

Sā tassa hatthe osadhaghaṭikaṃ² disvā “tāta kiṃ te laddhan”ti āha. “Osadhaṃ amma”ti dibbosadhaṃ mātu hatthe ṭhapesi. Ṭhapetvā ca pana “amma idaṃ osadhaṃ yena kenaci ābādhena ābādhikānaṃ dethā”ti āha. Sā tuṭṭhapahaṭṭhā Sirivaḍḍhanaseṭṭhino ārocesi. Tassa pana sattavassiko sīsābādho atti. So tuṭṭhapahaṭṭho hutvā “ayaṃ

1. Sikkhābalena (Syā, Ka)

2. Osadhighaṭikaṃ (Sī, I), osadhaghaṭikaṃ (Syā)

mātukucchito jāyamāno osadham gahetvā āgato, jātakkhāṇe ya mātarā saddhim kathesi, evarūpena puñṇavatā dinnam osadham mahānubhāvam bhavissatī”ti cintetvā tam osadham gahetvā nidadāyam ghaṁsitvā thokam nalāṭe makkhesi. Tasmim khāṇe tassa sattavassiko sīsābādho padumapattato udakam viya nivattitvā gato. So “mahānubhāvam osadhan”ti somanassapatto ahosi. Mahāsattassa osadham gahetvā āgatabhāvo sabbattha pākaṇo jāto. Ye keci ābādhikā, sabbe seṭṭhissa geham gantvā osadham yācanti. Sabbesam nidadāyam ghaṁsitvā thokam gahetvā udakena āloletvā deti. Dibbosadhena sarīre makkhitamatteyaeva sabbābādhā vūpasammanti. Sukhitā manussā “Sirivaddhanasetṭhino gehe osadhassa mahanto ānubhāvo”ti vaṇṇayantā pakkamimsu. Mahāsattassa pana nāmaggaḥaṇadivase mahāseṭṭhi “mama puttassa ayyakādīnam na nāmena attho atthi, jāyamānassa osadham gahetvā āgatattā osadhanāmakova hotū”ti vatvā “Mahosadhakumāro”tvevassa¹ nāmamakāsi.

Idaṇcassa ahosi “mama putto mahāpuṇṇo, na ekakova nibbattissati, iminā saddhim jātadārakehi bhavitabban”ti. So olokāpento dāraḥasahassānam nibbattabhāvam sutvā sabbesampi kumārakānam piḷandhanāni datvā dhātiyo dāpesi “puttassa me upatṭhākā bhavissantī”ti. Bodhisattena saddhimyeva tesam maṅgalaṭṭhāne maṅgalam kāresi. Dāraḥe alaṅkaritvā mahāsattassa upatṭhātum ānenti. Bodhisatto tehi saddhim kīlanto vadḍhitvā sattavassikakāle suvaṇṇapaṭimā viya abhirūpo ahosi. Athassa gāmamajjhe tehi saddhim kīlantassa hatthi-assādīsū āgacchantesu kīlāmaṇḍalam bhijjati. Vātātapapaharaṇakāle dāraḥa kilamanti. Ekadivasaṇca tesam kīlantānamyeva akālamegho utṭhahi. Tam disvā nāgabalo bodhisatto dhāvitvā ekasālam pāvisi. Itare dāraḥa pacchato dhāvanta añṇamañṇassa pādesu paharitvā upakkhalitvā patitā jaṇṇukabhedādīni pāpuṇimsu. Bodhisattopi “imasmim ṭhāne kīlāsālam kātum vaṭṭati, evam vāte vā

1. Osadhanāmakova hotūti tato mahantaṁ osadhanti vacanaṁ upādāya
Mahosadhakumārotvevassa (Ka)

vasse vā ātape vā āgate na kilamissāmā”ti cintetvā te dārake āha “sammā imasmim̐ ṭhāne vāte vā vasse vā ātape vā āgate ṭhānanisajjasayanakkhamam̐ ekam̐ sālām̐ kāressāma, ekekaṃ kahāpaṇam̐ āharathā”ti. Te tathā karimsu.

Mahāsatto mahāvaḍḍhakim̐ pakkosāpetvā “imasmim̐ ṭhāne sālām̐ karohi”ti sahaṣṣam̐ adāsi. So “sādhū”ti sampaṭicchitvā sahaṣṣam̐ gahetvā khāṇukaṇṭake koṭṭetvā bhūmim̐ samam̐ kāretvā suttam̐ pasāresi. Mahāsatto tassa suttapasāraṇavidhānam̐ anārādhento “ācariya evam̐ apasāretvā sādhuṇam̐ pasārehī”ti āha. Sāmi aham̐ attano sippānurūpena pasāresim̐, ito aññam̐ na jānāmīti. “Ettakam̐ ajānanto tvaṃ amhākaṃ dhanam̐¹ gahetvā sālām̐ katham̐ karissasi, āhara suttam̐ pasāretvā te dassāmī”ti āharāpetvā sayam̐ suttam̐ pasāresi. Tam̐ Vissakammadevaputtassa pasāritam̐ viya ahoṣi. Tato vaḍḍhakim̐ āha “evam̐ pasāretum̐ sakkhissatī”ti. Na sakkhissāmīti. Mama vicāraṇāya pana kātum̐ sakkhissasīti. Sakkhissāmi sāmīti. Mahāsatto yathā tassā sālāya ekasmim̐ padese anāthānam̐ vasanaṭṭhānam̐ hoti, ekasmim̐ anāthānam̐ itthīnam̐ vijāyanaṭṭhānam̐, ekasmi āgantukasamaṇabrāhmaṇānam̐ vasanaṭṭhānam̐, ekasmim̐ āgantukamanussānam̐ vasanaṭṭhānam̐, ekasmim̐ āgantukavāṇijānam̐ bhaṇḍaṭṭhapanāṭṭhānam̐ hoti, tathā sabbāni ṭhānāni bahimukhāni katvā sālām̐ vicāresi. Tattheva kīlāmaṇḍalam̐, tattheva vinicchayam̐, tattheva dhammasabham̐ kāresi. Katipāheneva niṭṭhitāya sālāya cittaḱāre pakkosāpetvā sayam̐ vicāretvā ramaṇīyam̐ cittaḱammaṃ kāresi. Sālā Sudhammādevasabhāpaṭibhāgā ahoṣi.

Tato “na ettakena sālā sobhati, pokkharāṇim̐ pana kāretum̐ vaṭṭatī”ti pokkharāṇim̐ khāṇāpetvā iṭṭhakavaḍḍhakim̐ pakkosāpetvā sayam̐ vicāretvā sahaṣṣavaṇṇam̐ satatittham̐ pokkharāṇim̐ kāresi. Sā pañcavidhapaḍumasañchannā Nandāpokkharāṇī viya ahoṣi. Tassā tīre pupphaphaladhare nānārukkhe ropāpetvā Nandanavanakappaṃ uyyānam̐ kāresi. Tameva ca sālām̐ nissāya dhammikasamaṇabrāhmaṇānañceva āgantukagamikādīnañca dānavattam̐ paṭṭhapesi. Tassa sā kiriya sabbattha pākaṭā

ahosi. Bahū manussā osaranti. Mahāsatto sālāya nisīditvā
sampattasampattānaṃ kāraṇākāraṇaṃ yuttāyuttaṃ kathesi, vinicchayaṃ
ṭhapesi, Buddhuppādakālo viya ahosi.

Vedeharajāpi sattavassaccayena “cattāro paṇḍitā ‘amhe abhibhavitvā
pañcamo paṇḍito uppajjissatī”ti me kathayimsu, kattha so etarahī”ti saritvā
“tassa vasanaṭṭhānaṃ jānāthā”ti catūhi dvārehi cattāro amacce pesesi.
Sesadvārehi nikkhantā amaccā mahāsattaṃ na passimsu. Pācīnavārena
nikkhanto amacco pana sālādīni disvā “paṇḍitena nāma imissā sālāya
kāraṇena vā kārapakena vā bhavitabban”ti cintetvā manusse pucchi “ayaṃ
sālā kataravaḍḍhakinā katā”ti. Manussā “nāyaṃ vaḍḍhakinā katā,
Sirivaḍḍhasetṭhiputtena Mahosadhapaṇḍitena attano paññābalena vicāretvā
katā”ti vadimsu. Kativasso pana paṇḍitoti. Paripuṇṇasattavassoti. Amacco
rañña diṭṭhasupinadivasato paṭṭhāya vassaṃ gaṇetvā “rañño diṭṭhasupinena
sameti, ayameva so paṇḍito”ti rañño dūtaṃ pesesi “deva
Pācīnayavamajjhakagāme Sirivaḍḍhanasetṭhiputto Mahosadhapaṇḍito nāma
sattavassikova samāno evarūpaṃ nāma sālāṃ vicāresi, pokkharāṇiṃ
uyyānaṃ kāresi, imaṃ paṇḍitaṃ gahetvā ānemī”ti. Rājā taṃ kathaṃ
sutvāva tuṭṭhacitto hutvā Senakaṃ pakkosāpetvā tamatthaṃ ārocetvā “kiṃ
ācariya ānema paṇḍitaṃ”ti pucchi. So lābhaṃ¹ maccharāyanto “mahārāja
sālādīnaṃ kārapitamattena paṇḍito nāma na hoti, yo koci etāni kāreti,
appamattakaṃ etan”ti āha. So tassa kathaṃ sutvā “bhavitabbamettha
kāraṇenā”ti tuṇhī hutvā “tattheva vasanto paṇḍitaṃ vīmaṃsatū”ti amaccassa
dūtaṃ paṭipesesi. Taṃ sutvā amacco tattheva vasanto paṇḍitaṃ vīmaṃsi.

Tatridaṃ vīmaṃsanuddānaṃ—

“Mamsaṃ goṇo ganthi suttaṃ, putto goto rathena ca.

Daṇḍo sīsaṃ ahī ceva, kukkuṭo maṇi vijāyanaṃ.

Odanaṃ vālukaṇcāpi, taḷākuyyānaṃ gadrabho maṇi”ti.

1. Vaṇṇaṃ (Sī, I)

Tattha **maṃsanti** ekadivasam bodhisatte kīlāmaṇḍalam gacchante eko seno sūnaphalakato maṃsapesiṃ gahetvā ākāsaṃ pakkhandi. Taṃ disvā dārakā “maṃsapesiṃ chaḍḍāpessāmā”ti senaṃ anubandhimsu. Seno ito cito ca dhāvati. Te uddhaṃ oloketvā tassa pacchato pacchato gacchantā pāsāṇādīsu upakkhalitvā kilamanti. Atha ne paṇḍito āha “chaḍḍāpessāmi nan”ti. Chaḍḍāpehi sāmīti. “Tena hi passathā”ti so uddhaṃ anoloketvā va vātavegena dhāvitvā senassa chāyaṃ akkamitvā paṇiṃ paharitvā mahāraṇaṃ ravi. Tassa tejena so saddo senassa kucchiyaṃ vinivijjhivā nicchārito¹ viya ahosi. So bhūto maṃsaṃ chaḍḍesi. Mahāsatto chaḍḍitabhāvaṃ ñatvā chāyaṃ oloketova bhūmiyaṃ patituṃ adatvā ākāseyeva sampāṭicchi. Taṃ acchariyaṃ disvā mahājano nadanto vagganto apphoṭento mahāsaddaṃ akāsi. Amacco taṃ pavattiṃ ñatvā rañño dūtaṃ pesesi “paṇḍito iminā upāyena maṃsapesiṃ chaḍḍāpesi, idaṃ devo jānātū”ti. Taṃ sutvā rājā Senakaṃ pucchi “kiṃ Senaka ānema paṇḍitaṇ”ti. So cintesi “tassa idhāgatakālato paṭṭhāya mayaṃ nippabhā bhavissāma, atthibhāvampi no rājā na jānissati, na taṃ ānetuṃ vaṭṭatī”ti. So balavalābhamacchariyatāya² “mahārāja ettakena paṇḍito nāma na hoti, appamattakaṃ kiñci etan”ti āha. Rājā majjhattova hutvā “tattheva naṃ vīmaṃsatū”ti puna pesesi.

Goṇoti eko Pācīnayavamajjhakagāmaṃ puriso “vasse patite kasissāmi”ti gāmantarato goṇe kiṇṭhvā ānetvā gehe vasāpetvā punadivase gocarathāya tiṇabhūmiṃ ānetvā goṇapiṭṭhe nisinno kilantarūpo otarivā rukkhamaṇe nipannova niddaṃ okkami. Tasmim khaṇe eko coro goṇe gahetvā palāyi. So pabujjhivā goṇe apassanto ito cito ca oloketvā goṇe gahetvā palāyantaṃ coraṃ disvā vegena pakkhanditvā “kuhiṃ me goṇe nesī”ti āha. Mama goṇe attano icchitaṭṭhānaṃ nemīti. Tesāṃ vivādaṃ sutvā mahājano sannipati. Paṇḍito tesāṃ sālādvārena gacchantānaṃ saddaṃ sutvā ubhopi pakkosāpetvā tesāṃ kiriyaṃ disvāva

1. Nisīditvā niccharanto (Syā, Ka)

2. Vaṇṇamaccharatāya (Sī, I)

“ayaṃ coro, ayaṃ goṇasāmiko”ti jānāti. Jānantopi “kasmā vivadathā”ti pucchi. Goṇasāmiko āha “sāmi ime ahaṃ asukagāmato asukassa nāma hatthato kiṇitvā ānetvā gehe vasāpetvā gocaratthāya tiṇabhūmiṃ nesim, tattha mama pamādaṃ disvā ayaṃ goṇe gahetvā palāyi, svāhaṃ ito cito ca olokento imaṃ disvā anubandhitvā gaṇhiṃ, asukagāmaṃ mayā etesaṃ kiṇitvā gahitabhāvaṃ jānanti”ti. Coro pana “mamete gharaṇātikā, ayaṃ musā bhaṇatī”ti āha.

Atha ne paṇḍito “ahaṃ vo aḍḍaṃ dhammena vinicchinissāmi, ṭhassatha me vinicchaye”ti pucchitvā “āma sāmi ṭhassāmā”ti vutte “mahājanassa manaṃ gaṇhituṃ vaṭṭatī”ti paṭhamaṃ coraṃ pucchi “tayā ime goṇā kiṃ khādāpitā kiṃ pāyitā”ti. Yāguṃ pāyitā tilapiṭṭhaṇca māse ca khādāpitāti. Tato goṇasāmikaṃ pucchi. So āha “sāmi kuto me duggatassa yāgu-ādini laddhāni, tiṇameva khādāpitā”ti. Paṇḍito tesāṃ kathaṃ parisāṃ gāhāpetvā piyaṅgupattāni āharāpetvā koṭṭāpetvā udakena maddāpetvā goṇe pāyesi. Goṇā tiṇameva chaḍḍayimsu. Paṇḍito “passathetan”ti mahājanassa dassetvā coraṃ pucchi “tvaṃ corosi, na corosi”ti. So “coromhi”ti āha. “Tena hi tvaṃ ito paṭṭhāya mā evarūpamakāsi”ti ovadi. Bodhisattassa parisā pana taṃ hatthapādehi koṭṭetvā dubbalamakāsi. Atha naṃ paṇḍito “diṭṭhadhammeyeva tāva imaṃ dukkhaṃ labhasi, samparāye pana nirayādīsu mahādukkhaṃ anubhavissasi, samma tvaṃ ito paṭṭhāya pajahetaṃ kamman”ti vatvā tassa pañca sīlāni adāsi. Amacco taṃ pavattiṃ yathābhūtaṃ rañño ārocāpesi. Rājā Senakaṃ pucchi “kiṃ Senaka ānemaṇḍitaṃ”ti. “Goṇa-aḍḍaṃ nāma mahārāja ye keci vinicchinanti¹, āgamehi tāvā”ti vutte rājā majjhatto hutvā puna tatheva sāsaṇaṃ pesesi. Sabbatṭhānesupi² evaṃ veditabbaṃ. Ito paraṃ pana uddānamattameva vibhajitvā dassayissāmāti.

Gantī³ ekā duggatitthī nānāvaṇṇehi suttehi ganthike bandhitvā kataṃ suttaganthitapiḷandhanaṃ gīvato mocetvā sāṭakassa upari ṭhapetvā

1. Yena kenaci vinicchitaṃ (Syā, I, Ka)

2. Sabbavādesupi (Sī, I), sabbavidhāne (Syā)

3. Gaṇṭhīti (Sī, Syā, I)

nhāyitum paṇḍitena kārītapokkharanīm otari. Aparā taruṇitthī taṃ disvā lobhaṃ uppādetvā ukkhipitvā “amma ativiya sobhanaṃ idaṃ kittakena te kataṃ, ahampi attano evarūpaṃ karissāmi, gīvāya piḷandhitvā pamāṇaṃ tāvassa upadhāremī”ti vatvā tāya ujucittatāya “upadhārehī”ti vutte gīvāya piḷandhitvā pakkāmi. Itarā taṃ disvā sīghaṃ uttaritvā sātakaṃ nivāsetvā upadhāvitvā “kahaṃ me piḷandhanaṃ gahetvā palāyissasī”ti sātake gaṇhi. Itarā “nāhaṃ tava santakaṃ gaṇhāmi, mama gīvāyameva piḷandhanan”ti āha. Mahājano taṃ sutvā sannipati. Paṇḍito dārakehi saddhiṃ kīlanto tāsāṃ kalahaṃ katvā sālādvārena gacchantīnaṃ saddaṃ sutvā “kiṃ saddo eso”ti pucchitvā ubhinnaṃ kalahakāraṇaṃ sutvā pakkosāpetvā ākāreneva coriṇca acoriṇca ñatvāpi tamatthaṃ pucchitvā “ahaṃ vo dhammena vinicchinnissāmi, mama vinicchaye ṭhassathā”ti vatvā “āma ṭhassāma sāmī”ti vutte paṭhamāṃ coriṃ pucchi “tvaṃ imaṃ piḷandhanaṃ piḷandhantī kataragandhaṃ vilimpasī”ti. Ahaṃ niccaṃ sabbasaṃhāraṇaṃ vilimpāmīti. Sabbasaṃhārako nāma sabbagandhehi yojetvā katagandho. Tato itaraṃ pucchi. Sā āha “kuto sāmī laddho duggatāya mayhaṃ sabbasaṃhārako, ahaṃ niccaṃ piyaṅgupupphagandhameva vilimpāmī”ti. Paṇḍito udakapātiṃ āharāpetvā taṃ piḷandhanaṃ tattha pakkhipāpetvā gandhikaṃ pakkosāpetvā “etaṃ gandhaṃ¹ upasiṅghitvā asukagandhabhāvaṃ janāhī”ti āha. So upasiṅghanto piyaṅgupupphabhāvaṃ ñatvā imaṃ ekakanipāte gāthamāha—

“Sabbasaṃhārako natthi, suddhaṃ kaṅgu pavāyati.

Alikā bhāsati’yaṃ dhuttī, saccamāhu mahallikā”ti².

Tattha **dhuttī**ti dhuttikā. **Āhūti** āha, ayameva vā pāṭho.

Evaṃ mahāsatto taṃ kāraṇaṃ mahājanaṃ jānāpetvā “tvaṃ corīsī, na corīsī”ti pucchitvā coribhāvaṃ paṭijānāpesi. Tato paṭṭhāya mahāsattassa paṇḍitabhāvo pākaṭo jāto.

Suttanti ekā kappāsakkhettarakkhikā itthī kappāsakkhettaṃ rakkhantī tattheva parisuddhaṃ kappāsaṃ gahetvā sukhumasuttaṃ kantitvā guḷaṃ katvā

1. Pātim (Sī, I)

2. Khu 5. 26 piṭṭhe.

ucchaṅge ṭhapetvā gāmaṃ āgacchantī “paṇḍitassa pokkharāṇiyaṃ nhāyissāmī”ti tīraṃ gantvā sāṭakaṃ muñcitvā sāṭakassa upari suttaguḷaṃ ṭhapetvā otaritvā pokkharāṇiyaṃ nhāyati. Aparā taṃ disvā luddhacittatāya taṃ gahetvā “aho manāpaṃ suttaṃ amma tayā katan”ti accharaṃ paharitvā olokontī viya ucchaṅge katvā pakkāmi. Sesā purimanayeneva vitthāretabbaṃ. Paṇḍito paṭhamāṃ coriṃ pucchi “tvaṃ guḷaṃ karontī anto kiṃ pakkhipitvā akāsī”ti. Kappāsaphalaṭṭhimeva sāmīti. Tato itaraṃ pucchi. Sā “sāmi timbaru-aṭṭhin”ti āha. So ubhinnaṃ vacanaṃ parisāṃ gāhāpetvā suttaguḷaṃ nibbeṭhāpetvā timbaru-aṭṭhiṃ disvā taṃ coribhāvaṃ sampaṭicchāpesi. Mahājano haṭṭhatuṭṭho “suvinicchito aḍḍo”ti sādhuḥkārasahassāni pavattesi.

Puttoti ekadivasāṃ ekā itthī puttaṃ ādāya mukhadhovanatthāya paṇḍitassa pokkharāṇiṃ gantvā puttaṃ nhāpetvā attano sāṭake nisīdāpetvā attano mukhaṃ dhovituṃ otari. Tasmīṃ khaṇe ekā yakkhinī taṃ dāraḥkaṃ disvā khāditukāmā hutvā itthivesāṃ gahetvā “sahāyike sobhati vatāyaṃ dāraḥko, taveso putto”ti pucchitvā “āmā”ti vutte “pāyemi nan”ti vatvā “pāyehī”ti vuttā taṃ gahetvā thokaṃ kīḷāpetvā ādāya palāyi. Itarā taṃ disvā dhāvitvā “kuhiṃ me puttaṃ nesī”ti gaṇhi. Yakkhinī “kuto tayā putto laddho, mameso putto”ti āha. Tā kalahaṃ karontiyo sālādvārena gacchanti. Paṇḍito taṃ kalahasaddaṃ sutvā pakkosāpetvā “kimetan”ti pucchi. Tā tassa etamatthaṃ ārocesuṃ. Taṃ sutvā mahāsatto akkhīnaṃ animisatāya ceva rattatāya ca nirāsaṅkatāya ca chāyāya abhāvatāya ca “ayaṃ yakkhinī”ti ñātvāpi “mama vinicchaye ṭhassathā”ti vatvā “āma ṭhassāmā”ti vutte bhūmiyaṃ lekhaṃ kaḍḍhayitvā lekhāmajjhe dāraḥkaṃ nipajjāpetvā yakkhinīṃ hatthesu, mātaraṃ pādesu gāhāpetvā “dvepi kaḍḍhitvā gaṇhatha, kaḍḍhituṃ sakkontiyā eva putto”ti āha.

Tā ubhopi kaḍḍhiṃsu. Dāraḥko kaḍḍhiyamāno dukkhappatto hutvā viravi. Mātā hadayena phalitena viya hutvā puttaṃ muñcitvā rodamānā aṭṭhāsi. Paṇḍito mahājanaṃ pucchi “ambho dāraḥke mātu hadayaṃ mudukaṃ hoti, udāhu amātū”ti. Mātu hadayaṃ mudukaṃ hotīti. Kiṃ dāni

dāraṇaṃ gaheṭvā ʒhitā mātā hoti, udāhu vissajjetvā ʒhitāti. Vissajjetvā ʒhitā paṇḍitāti. Imaṃ pana dāraṇaṃ tumhe jānāthāti. Na jānāma paṇḍitāti. Atha ne paṇḍito āha “yakkhinī esā, etaṃ khādituṃ gaṇhī”ti. Kathaṃ jānāsi paṇḍitāti. Akkhīnaṃ animisaṭṭhāya ceva rattatāya ca nirāsaṇkatāya ca chāyāya abhāvena ca nikkaruṇatāya cāti. Atha naṃ pucchi “kāsi tvan”ti. Yakkhinīmhi sāmīti. Kasmā imaṃ dāraṇaṃ gaṇhīti. Khādituṃ gaṇhāmi sāmīti. “Andhabāle tvaṃ pubbepe pāpakammaṃ katvā yakkhinī jātasi, idāni punapi pāpaṃ karosi, aho andhabālāsī”ti vatvā taṃ pañcasīlesu paṭiṭṭhāpetvā “ito paṭṭhāya evarūpaṃ pāpakammaṃ mā akāsī”ti vatvā taṃ uyyojesi. Dāraṇamātāpi dāraṇaṃ labhitvā “ciraṃ jīvatu sāmī”ti paṇḍitaṃ thometvā puttāṃ ādāya pakkāmi.

Gototi¹ eko kira lakuṇḍakattā goto², kāḷavaṇṇattā ca kāḷoti Gotakāḷo³ nāma puriso satta saṃvaccharāṇi kammaṃ katvā bhariyaṃ labhi. Sā nāmena Dīghatālā nāma. So ekadivasaṃ taṃ āmantetvā “bhadde pūvakhādanīyaṃ pacāhi, mātāpitāro daṭṭhuṃ gamissāmā”ti vatvā “kim te mātāpitūhi”ti tāya paṭikkhittopi yāvataṭṭhiyaṃ vatvā pūvakhādanīyaṃ pacāpetvā pātheyyañceva paṇṇākāraṇa ādāya tāya saddhiṃ maggaṃ paṭipanno antarāmagge uttānavāhinīṃ ekaṃ nadiṃ addasa. Te pana dvepe udakabhīrukajātikāva, tasmā taṃ uttarituṃ avisahantā tīre aṭṭhaṃsu. Tadā Dīghapitṭhi nāmeko duggatapuriso anuvicaranto taṃ ʒhānaṃ pāpuṇi. Atha naṃ te disvā pucchimsu “samma ayaṃ nadī gambhīrā uttānā”ti. So tesāṃ kathaṃ sutvā udakabhīrukabhāvaṃ ñatvā “samma ayaṃ nadī gambhīrā bahucaṇḍamacchākiṇṇā”ti āha. Samma kathaṃ tvaṃ gamissasīti. So āha “saṃsumāramakarāṇaṃ amhehi paricayo atthi, tena te amhe na viheṭhenti”ti. Tena hi samma amhepi nehīti. So “sādhū”ti sampaṭicchhi. Athassa te khajjabhojanaṃ adaṃsu. So katabhattakicco “samma kaṃ paṭhamāṃ nemi”ti pucchi. So āha “tava sahāyikaṃ paṭhamāṃ nehi, maṃ pacchā nehi”ti. So “sādhū”ti sampaṭicchhitvā taṃ khandhe katvā pātheyyañceva paṇṇākāraṇa gaheṭvā nadiṃ otaritvā thokaṃ gantvā ukkuṭiko nisīditvā pakkāmi.

1. Goḷarathena cāti goḷena ca rathena ca (Sī, I), godhoti (Syā)

2. Goḷo (Sī, I)

3. Goḷakāḷo (Sī, I), godhakāḷo (Syā)

Gotakāḷotīreṭhitova “gambhīrāvatāyaṃ nadī, evaṃ dīghassapī nāma evarūpā, mayhaṃ pana apasayhāva bhavissatī”ti cintesi. Itaropi taṃ nadīmajjhaṃ netvā “bhadde ahaṃ taṃ posessāmi, sampannavatthālāṅkāra dāsīdāsaparivutā vicarissasi, kiṃ te ayaṃ lakaṇḍakavāmanako karissati, mama vacanaṃ karohī”ti āha. Sā tassa vacanaṃ sutvāva attano sāmike sinehaṃ bhinditvā taṃkhaṇaṇṇeva tasmiṃ paṭibaddhacittā hutvā “sāmi sace maṃ na chaḍḍessasi, karissāmi te vacanaṃ”ti sampatiṇchi. Bhadde kiṃ vadesi, ahaṃ taṃ posessāmīti. Te paratīraṃ gantvā ubhopi samaggā sammodamānā “Gotakāḷaṃ pahāya tiṭṭha tvan”ti vatvā tassa passantasseva khādanīyaṃ khādantā pakkamiṃsu. So disvā “ime ekato hutvā maṃ chaḍḍetvā palāyanti maṇṇe”ti aparāparaṃ dhāvanto thokaṃ otaritvā bhayena nivattitvā puna tesu kopena “jīvāmi vā marāmi vā”ti ullaṅghitvā nadiyaṃ patito uttānabhavaṃ ṇatvā nadiṃ uttaritvā vegena taṃ pāpuṇitvā “ambho duṭṭhacora kuhiṃ me bhariyaṃ nesī”ti āha. Itaropi taṃ “are duṭṭhavāmanaka kuto tava bhariyā, mamesā bhariyā”ti vatvā gīvāyaṃ gahetvā khiṇi. So Dīghatālaṃ hatthe gahetvā “tiṭṭha tvan kuhiṃ gacchasi, satta saṃvaccharāni kammaṃ katvā laddhabhariyā mesī”ti vatvā tena saddhiṃ kalahaṃ karonto sālāya santikaṃ pāpuṇi. Mahājano sannipati.

Paṇḍito “kiṃ saddo nāmeso”ti pucchitvā te ubhopi pakkosāpetvā vacanappaṭivacanaṃ sutvā “mama vinicchaye ṭhassathā”ti vatvā “āma ṭhassāmā”ti vutte paṭhamam Dīghapiṭṭhiṃ pakkosāpetvā “tvam konāmosī”ti pucchi. Dīghapiṭṭhiko nāma sāmīti. Bhariyā te kā nāmāti. So tassā nāmaṃ ajānanto aññaṃ kathesi. Mātāpitaro te ke nāmāti. Asukā nāmāti. Bhariyāya pana te mātāpitaro ke nāmāti. So ajānitvā aññaṃ kathesi. Tassa kathaṃ parisarṃ gāhāpetvā taṃ apanetvā itaraṃ pakkosāpetvā purimanayeneva sabbesaṃ nāmāni pucchi. So yathābhūtaṃ jānanto avirajjhutvā kathesi. Tampi apanetvā Dīghatālaṃ pakkosāpetvā “tvam kā nāmā”ti pucchi. Dīghatālā nāma sāmīti. Sāmiko te konāmoti. Sā ajānantī aññaṃ kathesi. Mātāpitaro te ke nāmāti. Asukā nāma sāmīti. Sāmikassa pana te mātāpitaro ke nāmāti. Sāpi vilapantī aññaṃ

kathesi. Itare dve pakkosāpetvā mahājanam pucchi “kiṃ imissā Dīghapiṭṭhissa vacanena sameti, udāhu Gotakāḷassā”ti. Gotakāḷassa paṇḍitāti. Ayaṃ etissā sāmiko, itaro coroti. Atha naṃ “corosi, na corosi”ti pucchi. “Āma sāmi coromhī”ti corabhāvaṃ sampañicchi. Paṇḍitassa vinicchayena Gotakāḷo attano bhariyaṃ labhitvā mahāsattam thometvā taṃ ādāya pakkāmi. Paṇḍito Dīghapiṭṭhimāha “mā puna evamakāsi”ti.

Rathena cāti¹ ekadivasam eko pana puriso rathe nisīditvā mukhadhovanatthāya nikkhami. Tasmim̐ khaṇe Sakko āvajjento paṇḍitam disvā “Mahosadhabuddhaṅkurassa paññānubhāvaṃ pākāṭam karissāmī”ti cintetvā manussavesenāgantvā rathassa pacchābhāgaṃ gahetvā pāyāsi. Rathe nisinno puriso “tāta kenatthenāgatosī”ti pucchitvā “tumhe upaṭṭhātun”ti vutte “sādhū”ti sampañicchitvā yānā oruyha sarīrakiccatthāya gato. Tasmim̐ khaṇe Sakko ratham abhiruhitvā vegena pājesi. Rathasāmiko pana sarīrakiccam katvā nikkhanto Sakkaṃ ratham gahetvā palāyantam disvā vegena gantvā “tiṭṭha tiṭṭha, kuhiṃ me ratham nesī”ti vatvā “tava ratho añño bhavissati, ayaṃ pana mama ratho”ti vutte tena saddhim kalahaṃ karonto sālādvāram patto. Paṇḍito “kiṃ nāmetan”ti pucchitvā te pakkosāpetvā āgacchante disvā nibbhayaṭāya ceva akkhīnam animisatāya ca “ayaṃ Sakko, ayaṃ rathasāmiko”ti aññāsi, evaṃ santepe vivādakāraṇam pucchitvā “mama vinicchaye ṭhassathā”ti vatvā “āma ṭhassāmā”ti vutte “ahaṃ ratham pājessāmi, tumhe dvepe ratham pacchato gahetvā gacchatha, rathasāmiko na vissajjessati, itaro vissajjessatī”ti vatvā purisaṃ āṇāpesi “ratham pājehī”ti. So tathā akāsi.

Itarepe dve pacchato gahetvā gacchanti. Rathasāmiko thokaṃ gantvā vissajjetvā ṭhito, Sakko pana rathena saddhim gantvā ratheneva saddhim nivatti. Paṇḍito manusse ācikkhi “ayaṃ puriso thokaṃ gantvā ratham vissajjetvā ṭhito, ayaṃ pana rathena saddhim dhāvitvā ratheneva saddhim nivatti, nevassa sarīre sedabindumattampi atthi, assāsapassāsopi

1. Rathoti (Sī, Syā), ratheti (I)

natthi, abhīto animisanetto, esa Sakko devarājā”ti. Atha nam “Sakko devarājāsī”ti pucchitvā “āma paṇḍitā”ti vutte “kasmā āgatosī”ti vatvā “taveva paññāpakāsanattham paṇḍitā”ti vutte “tena hi mā puna evamakāsī”ti ovadati. Sakkopi sakkānubhāvaṃ dassento ākāse ṭhatvā “suvinicchito paṇḍitena aḍḍo”ti paṇḍitassa thutim katvā sakatṭhānameva gato. Tadā so amacco sayameva rañño santikaṃ gantvā “mahārāja paṇḍitena evaṃ ratha-aḍḍo suvinicchito, Sakkopi tena parājito, kasmā purisavisesaṃ na jānāsī devā”ti āha. Rājā Senakaṃ pucchi “kim Senaka ānema paṇḍitan”ti. So lābhamaccharena¹ “mahārāja ettakena paṇḍito nāma na hoti, āgametha tāva vīmaṃsitvā jānissāmā”ti āha.

Sattadārakapañho niṭṭhito.

Daṇḍoti athekadivasaṃ rājā “paṇḍitaṃ vīmaṃsissāmā”ti khadiradaṇḍaṃ² āharāpetvā tato vidatthim gahetvā cundakāre pakkosāpetvā suṭṭhu likhāpetvā Pācīnayavamajjhakagāmaṃ pesesi “Pācīnayavamajjhakagāmavāsino kira paṇḍitā, ‘imassa khadiradaṇḍassa idaṃ aggaṃ, idaṃ mūlaṃ’ti jānantu, ajānantānaṃ sahasadaṇḍo”ti. Gāmavāsino sannipatitvā jānituṃ asakkontā seṭṭhino kathayimsu “kadāci Mahosadhapaṇḍito jāneyya, pakkosāpetvā taṃ pucchathā”ti. Seṭṭhi paṇḍitaṃ kīlāmaṇḍalā pakkosāpetvā tamattham ārocetvā “tāta mayaṃ jānituṃ na sakkoma, api nu tvaṃ sakkhissasī”ti pucchi. Taṃ sutvā paṇḍito cintesi “rañño imassa aggena vā mūlena vā payojanaṃ natthi, mama vīmaṃsanatthāya pesitaṃ bhavissatī”ti. Cintetvā ca pana “āharatha tāta jānissāmī”ti āharāpetvā hatthena gahetvāva “idaṃ aggaṃ idaṃ mūlaṃ”ti ñatvāpi mahājanassa hadayaggahaṇatthaṃ udakapātiṃ āharāpetvā khadiradaṇḍakassa majjhe suttana bandhitvā suttakoṭiyaṃ gahetvā khadiradaṇḍakaṃ udakapiṭṭhe ṭhapesi. Mūlaṃ bhāriyatāya paṭhamam udae nimujji. Tato mahājanaṃ pucchi “rukkhassa nāma mūlaṃ bhāriyaṃ hoti, udāhu aggan”ti. Mūlaṃ paṇḍitāti. Tena hi imassa paṭhamam nimuggam passatha, etaṃ mūlanti imāya

1. Maccharāyanto (Syā)

2. Khadirakkhaṇḍam (Ka)

saññāya aggañca mūlañca ācikkhi. Gāmaṇāsino “idaṃ aggaṃ, idaṃ mūlan”ti rañño paṇiṃsu. Rājā “ko imaṃ jānātī”ti pucchitvā “Sirivaḍḍhanasetṭhino putto Mahosadhapaṇḍito”ti sutvā “kiṃ Senaka ānema paṇḍitan”ti pucchi. Adhivāsehi deva, aññenapī upāyena naṃ vīmaṃsissāmāti.

Sīsanti athekadivasam itthiyā ca purisassa cāti dve sīsāni āharāpetvā “idaṃ itthisīsam idaṃ purisasīsanti jānantu, ajānantānam saḥassadaṇḍo”ti paṇiṃsu. Gāmaṇāsino ajānantā paṇḍitaṃ pucchimsu. So disvāva aññāsī. Kathaṃ jānāti? Purisasīse kira sibbinī¹ ujukāva hoti, itthisīse sibbinī vaṅkā hoti, parivattitvā gacchati. So iminā abhiññāṇena “idaṃ itthiyā sīsam, idaṃ purisassa sīsan”ti ācikkhi. Gāmaṇāsino paṇiṃsu. Sesam purimasadisameva.

Ahīti athekadivasam sappañca sappiniñca āharāpetvā “ayaṃ sappo, ayaṃ sappinīti jānantu, ajānantānam saḥassadaṇḍo”ti vatvā gāmaṇāsinaṃ pesesum. Gāmaṇāsino ajānantā paṇḍitaṃ pucchimsu. So disvāva jānāti. Sappassa hi naṅguṭṭhaṃ thūlaṃ hoti, sappiniyā tanukaṃ hoti, sappassa sīsam puthulaṃ hoti, sappiniyā tanukaṃ hoti, sappassa akkhīni mahantāni, sappiniyā khuddakāni, sappassa sovattiko² parābaddho³ hoti, sappiniyā vicchinnako. So imehi abhiññāṇehi “ayaṃ sappo, ayaṃ sappinī”ti ācikkhi. Sesam vuttanayameva.

Kukkuṭoti athekadivasam Pācīnayavamajjhakagāmaṇāsino amhākaṃ sabbasetam pādavisāṇam sīsakakudham tayo kāle anatikkamitvā nadantaṃ usabham pesentu, no ce pesenti, saḥassadaṇḍo”ti paṇiṃsu. Te ajānantā paṇḍitaṃ pucchimsu. So āha “rājā vo sabbasetam kukkuṭam āharāpesi, so hi pādanakhasikhatāya pādavisāṇo nāma, sīsacūlatāya sīsakakudho nāma, tikkhattum vassanato tayo kāle anatikkamitvā nadati nāma, tasmā evarūpaṃ kukkuṭam pesethā”ti āha. Te pesayimsu.

1. Sibbanāni (Sī), sibbāni (I)

2. Sovatthiko (Syā, I)

3. Paribaddho (Sī), parāvaṭṭo (Syā), paribandho (I)

Maṇīti Sakkena Kusarañño dinno maṇikkhandho aṭṭhasu ṭhānesu vaṅkā hoti. Tassa purāṇasuttaṃ chinnaṃ¹, koci purāṇasuttaṃ nīharitvā navasuttaṃ pavesetuṃ na sakkoti, tasmā ekadivasam “imasmā maṇikkhandhā purāṇasuttaṃ nīharitvā navasuttaṃ pavesentū”ti pesayimsu. Gāmaṇāsino purāṇasuttaṃ nīharitvā navasuttaṃ pavesetuṃ asakkontā paṇḍitassa ācikkhimsu. So “mā cintayittha, madhum āharathā”ti āharāpetvā maṇino dvīsu passesu madhunā chiddam makkhetvā kambalasuttaṃ vaṭṭetvā koṭiyam madhunā makkhetvā thokam chidde pavesetvā kipillikānam nikkhamanaṭṭhāne ṭhapesi. Kipillikā madhugandhena nikkhamitvā maṇimhi purāṇasuttaṃ khādamānā gantvā kambalasuttakoṭiyam ḍamsitvā kaḍḍhantā ekena passena nīharimsu. Paṇḍito pavesitabhāvaṃ nītvā “rañño dethā”ti gāmaṇāsīnam adāsi. Te rañño pesayimsu. So pavesita-upāyaṃ sutvā tussi.

Vijāyananti athekadivasam rañño maṅgala-usabham bahū māse khādāpetvā mahodaram katvā visāṇāni dhovitvā telena makkhetvā haliddiyā nhāpetvā gāmaṇāsīnam paṇḍitimsu “tumhe kira paṇḍitā, ayaṅca rañño maṅgala-usabho paṭiṭṭhitagabbho, etaṃ vijāyāpetvā savacchakam pesetha, apesentānam saḥassadaṇḍo”ti gāmaṇāsino “na sakkā idam kātum, kim nu kho karissāmā”ti paṇḍitam pucchimsu. So “iminā ekena pañhapaṭibhāgena bhavitabban”ti cintetvā “sakkhissatha panekam raññā saddhim kathanasamattham visāradam purisam laddhun”ti pucchi. Na garu etaṃ paṇḍitāti. Tena hi nam pakkosathāti. Te pakkosimsu. Atha nam mahāsatto “ehi bho purisa tvaṃ tava kese piṭṭhiyaṃ vikiritvā nānappakāram balavaparidevaṃ paridevanto rājadvāram gaccha, aññehi pucchitopi kiñci avatvāva parideva, raññā pana pakkosāpetvā paridevakāraṇam pucchitova samāno ‘pitā me deva vijāyitum na sakkoti, ajja sattamo divaso, paṭisaraṇam me hohi, vijāyanupāyamassa karohi’ti vatvā raññā ‘kim vilapasi aṭṭhānametaṃ, purisā nāma vijāyantā natthi’ti vutte ‘sace deva evam natthi, atha

kasmā Pācīnayavamajjhakagāmaṁvāsino katham maṅgala-usabham
vijāyāpessantī'ti vadeyyāsi'ti āha. So "sādhū"ti sampatīcchitvā tathā akāsi.
Rājā "kenidaṁ pañhapaṭibhāgaṁ cintitaṁ"ti pucchitvā
"Mahosadhapaṇḍitena"ti sutvā tussi.

Odananti aparasmim divase "paṇḍitaṁ vīmaṁsissāmā"ti
"Pācīnayavamajjhakagāmaṁvāsino amhākaṁ aṭṭhaṅgasamannāgataṁ
ambilodanaṁ pacitvā pesentu. Tatrimāni aṭṭhaṅgāni—na taṇḍulehi, na
udakena, na ukkhaliyā, na uddhanena, na agginā, na dārūhi, na itthiyā na
purisena, na maggenāti. Apesentānaṁ saḥassadaṇḍo"ti paḥiṇimsu.
Gāmaṁvāsino taṁ kāraṇaṁ ajānantā paṇḍitaṁ pucchimsu. So "mā
cintayitthā"ti vatvā "na taṇḍulehīti¹ kaṇikaṁ gāhāpetvā, na udakenāti
himaṁ gāhāpetvā, na ukkhaliyāti aññaṁ navamattikābhājanaṁ gāhāpetvā,
na uddhanenāti khāṇuke koṭṭāpetvā, na aggināti pakati-aggiṁ pahāya araṇi-
aggiṁ gāhāpetvā, na dārūhīti paṇṇāni gāhāpetvā ambilodanaṁ pacāpetvā
navabhājane pakkhipitvā lañchitvā, na itthiyā na purisenāti paṇḍakena
ukkipāpetvā, na maggenāti mahāmaggaṁ pahāya jaṅghamaggena rañño
pesethā"ti āha. Te tathā karimsu. Rājā "kena panesa paṇho ñāto"ti pucchitvā
"Mahosadhapaṇḍitena"ti sutvā tussi.

Vālukanti aparasmim divase paṇḍitassa vīmaṁsanatthaṁ gāmaṁvāsīnaṁ
paḥiṇimsu "rājā dolāya kīlitukāmo, rājakule purāṇayottaṁ chinnaṁ, ekaṁ
vālukayottaṁ vaṭṭetvā pesentu, apasentānaṁ saḥassadaṇḍo"ti. Te paṇḍitaṁ
pucchimsu. Paṇḍito "imināpi pañhapaṭibhāgeneva bhavitabban"ti
gāmaṁvāsino assāsetvā vacanakusale dve tayo purise pakkosāpetvā
"gacchatha tumhe, rājānaṁ vadetha 'deva gāmaṁvāsino tassa yottassa
tanukaṁ vā thūlaṁ vā pamāṇaṁ na jānanti, purāṇavālukayottato
vidatthimattaṁ vā caturaṅgulaṁvattaṁ vā khaṇḍaṁ pesetha, taṁ oloketvā
tena pamāṇena vaṭṭessantī'ti. Sace vo rājā 'amhākaṁ ghare vālukayottaṁ
nāma na kadāci sutapubban'ti vadati, atha naṁ 'sace mahārāja vo evarūpaṁ
na sakkā kātuṁ, Pācīnayavamajjhakagāmaṁvāsino katham karissantī'ti
vadeyyāthā"ti pesesi. Te tathā karimsu. Rājā

1. Na taṇḍulehīti nāma (Sī, I), nataṇḍulā nāma (Syā)

kena cintitaṃ pañhapaṭibhāgan”ti pucchitvā “Mahosadhapaṇḍitenā”ti sutvā tussi.

Taḷākanti aparasmim divase paṇḍitassa vīmaṃsanattham “rājā udakakīḷam kīḷitukāmo, pañcavidhapadumasañchannam pokkharaṇim pesentu, apesentānam saḥassadaṇḍo”ti gāmaṃvāsīnam pesayimsu. Te paṇḍitassa ārocesum. So “imināpi pañhapaṭibhāgeneva bhavitabban”ti cintetvā vacanakusale katipaye manusse pakkosāpetvā “etha tumhe udakakīḷam kīḷitvā akkhīni rattāni katvā allakesā allavatthā kaddamamakkhitasarīrā yottadaṇḍaleḍḍuhatthā rājadvāram gantvā dvāre ṭhitabhāvaṃ rañño ārocāpetvā katokāsā pavisitvā ‘mahārāja tumhehi kira Pācīnayavamajjhakagāmaṃvāsino pokkharaṇim pesentūti pahitā¹ mayam tumhākaṃ anucchavikaṃ mahantaṃ pokkharaṇim ādāya āgatā. Sā pana araṇṇavāsikattā nagaraṃ disvā dvārapākāraparikhā-aṭṭalākādīni oloketvā bhīttasitā yottāni chinditvā palāyitvā araṇṇameva pavitṭhā, mayam leḍḍudaṇḍādīhi pothentāpi nivattetuṃ na sakkhimhā, tumhākaṃ araṇṇā ānītaṃ purāṇapokkharaṇim pesetha, tāya saddhim yojetvā harissāmā”ti vatvā rañṇā ‘na kadāci mama araṇṇato ānītapokkharaṇī nāma bhūtapubbā, na ca mayā kassaci yojetvā āharaṇatthāya pokkharaṇī pesitapubbā”ti vutte ‘sace deva vo evaṃ na sakkā kātuṃ, Pācīnayavamajjhakagāmaṃvāsino kathaṃ pokkharaṇim pesessanti”ti vadeyyāthā”ti vatvā pesesi. Te tathā karimsu. Rājā paṇḍitena nītabhāvaṃ sutvā tussi.

Uyyānanti punekadivasam “mayam uyyānakīḷam kīḷitukāmā, amhākañca purāṇa-uyyānam pariṇiṇṇam, obhaggaṃ jātāṃ, Pācīnayavamajjhakagāmaṃvāsino supupphitaruṇarukkhasañchannam nava-uyyānam pesentū”ti pahiṇimsu. Gāmaṃvāsino paṇḍitassa ārocesum. Paṇḍito “imināpi pañhapaṭibhāgeneva bhavitabban”ti te samassāsetvā manusse pesetvā purimanayeneva kathāpesi.

1. Pahitattā (Sī, Syā, I)

Tadāpi rājā tussitvā Senakaṃ pucchi “kiṃ Senaka ānema paṇḍitaṃ”ti. So lābhamacchariyena “ettakena paṇḍito nāma na hoti, āgametha devā”ti āha. Tassa taṃ vacanaṃ sutvā rājā cintesi “Mahosadhapaṇḍito sattadāraḥapaṇḍhehi¹ mama manaṃ gaṇhi, evarūpesupissa gūyhapāṇhavissajjanesu ceva paṇḍapaṇḍibhāgesu ca Buddhassa viya byākaraṇaṃ, Senako evarūpaṃ paṇḍitaṃ ānetuṃ na deti, kiṃ me Senakena, ānessāmi naṃ”ti. So mahantena parivārena taṃ gāmaṃ pāyāsi. Tassa maṅgala-assaṃ abhiruhitvā gacchantassa assassa pādo phalitabhūmiyā antaraṃ pavisitvā bhijji. Rājā tatova nivattitvā nagaraṃ pāvīsi. Atha naṃ Senako upasaṅkamitvā pucchi “mahārāja paṇḍitaṃ kiṃ² ānetuṃ Pācīnayavamaññhakagāmaṃ agamitthā”ti. Āma paṇḍitāti. Mahārāja tumhe maṃ anattakāmaṃ katvā passatha, “āgametha tāvā”ti vuttepi atituriṭā nikkhamittha, paṭhamagamaṇeneva maṅgala-assassa pādo bhinnoti.

So tassa vacanaṃ sutvā tuṇhī hutvā punekadivasaṃ tena saddhiṃ mantesi “kiṃ Senaka ānema paṇḍitaṃ”ti. Deva sayāṃ agantvā dūtaṃ pesetha “paṇḍita amhākaṃ tava santikaṃ āgacchantānaṃ assassa pādo bhinno, assataraṃ vā no pesetu seṭṭhataraṃ vā”ti. Yadi assataraṃ pesessati, sayāṃ āgamissati. Seṭṭhataraṃ pesento pitaraṃ pesessati, ayameko no paṇho bhavissatīti. Rājā “sādhū”ti sampaṭicchitvā tathā katvā dūtaṃ pesesi. Paṇḍito dūtassa vacanaṃ sutvā “rājā mamañceva pitarañca passitukāmo”ti cintetvā pitu santikaṃ gantvā vanditvā “tāta rājā tumhe ceva mamañca daṭṭhukāmo, tumhe paṭhamataraṃ seṭṭhisahassaparivutā gacchatha, gacchantā ca tucchahatthā agantvā navasappipūraṃ³ candanakaraṇḍakaṃ ādāya gacchatha, rājā tumhehi saddhiṃ paṭisanthāraṃ katvā ‘gahapati patirūpaṃ āsanaṃ ñatvā nisīdāhi’ti vakkhati, atha tumhe tathārūpaṃ āsanaṃ ñatvā nisīdeyyātha. Tumhākaṃ nisinnakāle ahaṃ āgamissāmi, rājā mayāpi saddhiṃ paṭisanthāraṃ katvā ‘paṇḍita tavānurūpaṃ āsanaṃ ñatvā nisīdā’ti vakkhati, athāhaṃ tumhe olokessāmi, tumhe tāya saññāya āsanā vuṭṭhāya ‘tāta Mahosadha imasmim āsane nisīdā’ti vadeyyātha, ajja no eko paṇho matthakaṃ

1. Sattadāraḥapaṇḍhepi (Syā, Ka) 2. Kira (Sī, Syā, I) 3. Navanītasappipūraṃ (Ka)

pāpuṇissatī”ti āha. So “sādhū”ti sampatiṇṇhitvā vuttanayeneva gantvā attano dvāre ʈhitabhāvaṃ raṇṇo ārocāpetvā “pavisatū”ti vutte pavisitvā rājānaṃ vanditvā ekamantaṃ aṭṭhāsi.

Rājā tena saddhiṃ paṭisanthāraṃ katvā “gahapati tava putto Mahosadhapaṇḍito kuhin”ti pucchi. Pacchato āgacchati devāti. Rājā “pacchato āgacchatī”ti sutvā tuṭṭhamānaso hutvā “mahāseṭṭhi attano yuttāsaṇaṃ ṇatvā nisīdā”ti āha. So attano yuttāsaṇaṃ ṇatvā ekamantaṃ nisīdi. Mahāsattopi alaṅkatapaṭiyatto dārakasahassaparivuto alaṅkatarathe nisīditvā nagaraṃ pavisanto parikhāpiṭṭhe caramānaṃ ekaṃ gadrabhaṃ disvā thāmasampanne māṇave pesesi “ambho etaṃ gadrabhaṃ anubandhitvā yathā saddaṃ na karoti, evamassa mukhabandhanaṃ katvā kilaṇṇena veṭhetvā tasmiṃ ekenattharaṇena paṭicchādetvā¹ aṃsenādāya² āgacchathā”ti. Te tathā karimsu. Bodhisattopi mahantena parivārena nagaraṃ pāvisi. Mahājano “esa kira Sirivaḍḍhanaseṭṭhino putto Mahosadhapaṇḍito nāma, esa kira jāyamāno osadhaḡhaṭikaṃ hatthena gaḡetvā jāto, iminā kira ettakānaṃ vīmaṃsanapaṇḡhānaṃ paṇḡhapaṭibhāgo ṇāto”ti mahāsattaṃ abhiṭṭhavanto olokontopi tittim na gacchati. So rājadvāraṃ gantvā paṭivedesi. Rājā sutvāva haṭṭhatuṭṭho “mama putto Mahosadhapaṇḍito khippaṃ āgacchatū”ti āha. So dārakasahassaparivuto pāsādaṃ abhiruhitvā rājānaṃ vanditvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Rājā taṃ disvāva somanassappatto hutvā madhuraṇṇapaṭisanthāraṃ katvā “paṇḍita patirūpaṃ āsaṇaṃ ṇatvā nisīdā”ti āha. Atha so pitaraṃ olokesi. Athassa pitāpi olokitaṇṇāya uṭṭhāya “paṇḍita imasmiṃ āsane nisīdā”ti āha. So tasmiṃ āsane nisīdi.

Taṃ tattha nisinnaṃ disvāva Senakapukkusakāmindadevinda ceva añṇe ca andhabālā paṇim paharitvā mahāhasitaṃ hasitvā “imaṃ andhabālaṃ ‘paṇḍito’ti vadimsu, so pitaraṃ āsanā vuṭṭhāpetvā sayaṃ nisīdati, imaṃ ‘paṇḍito’ti vattum ayuttan”ti pariḡasaṃ karimsu. Rājāpi dummukho anattamano ahosi. Atha naṃ mahāsatto pucchi “kiṃ mahārāja

1. Mukhabandhanaṃ katvā ekasmiṃ attharake vaṭṭetvā (Sī, I), mukhabandhanaṃ katvā kilaṇṇena veṭhetvā ekasmiṃ attharaṇake sayāpetvā (Syā)

2. Aṇkenādāya (Ka)

dummukhatthā”ti. Āma paṇḍita dummukhomhi, savanameva te manāpaṃ, dassanaṃ pana amanāpaṃ jātanti. Kiṃ kāraṇā mahārājāti. Pitaraṃ āsanā vuṭṭhāpetvā nisinnattāti. Kiṃ pana tvaṃ mahārāja “sabbaṭṭhānesu puttehi pitarova uttamā”ti maññasīti. Āma paṇḍitāti. Atha mahāsatto “nanu mahārāja tumhehi amhākaṃ ‘assatarāṃ vā pesetu seṭṭhataraṃ vā’ti sāsanaṃ pahitaṃ”ti vatvā āsanā vuṭṭhāya te māṇave oloketvā “tumhehi gahitaṃ gadrabhaṃ ānethā”ti āṇāpetvā rañño pādamūle nipajjāpetvā “mahārāja ayaṃ gadrabho kiṃ agghatī”ti pucchi. Paṇḍita sace upakārako, aṭṭha kahāpaṇe agghatīti. Imaṃ paṭicca jāto ājānīyavaḷavāya kucchimhi vuṭṭha-assataro kiṃ agghatīti. Anaggho paṇḍitāti. “Deva kasmā evaṃ kathetha, nanu tumhehi idāneva vuttaṃ ‘sabbaṭṭhānesu puttehi pitarova uttamā’ti. Sace taṃ saccam, tumhākaṃ vāde assatarato gadrabhova uttamo hoti, kiṃ pana mahārāja tumhākaṃ paṇḍitā ettakampi jānitum asakkontā paṇiṃ paharivā hasanti, aho tumhākaṃ paṇḍitānaṃ paññāsampatti, kuto vo ete laddhā”ti cattāro paṇḍite parihasitvā¹ rājānaṃ imāya Ekakanipāte gāthāya ajjhabhāsi—

“Haṃci tvaṃ evamaññasī ‘seyyo,
Puttena pitā’ti rājasetṭha.
Handa’ssatarassa te ayaṃ,
Assatarassa hi gadrabho pitā”ti².

Tassattho—yadi tvaṃ rājasetṭha sabbaṭṭhānesu seyyo puttena pitāti evaṃ maññasī, tava assataratopi ayaṃ gadrabho seyyo hotu. Kiṃ kāraṇā? Assatarassa hi gadrabho pitāti.

Evañca pana vatvā mahāsatto āha “mahārāja sace puttato pitā seyyo, mama pitaraṃ gaṇhatha. Sace pitito putto seyyo maṃ gaṇhatha tumhākaṃ atthāyā”ti. Rājā somanassappatto ahosi. Sabbā rājaparisāpi “sukathito paṇḍitena pañho”ti unnadantā³ sādhukārasahassāni adamsu, aṅguliphoṭā ceva celukkhepā ca

1. Paribhāsivā (Sī, I) 2. Khu 5. 26 piṭṭhe. 3. Unnādādīni (I), unnādīni (Sī, Ka)

pavattim̐su. Cattāro paṇḍitāpi dummukhā pajjhāyantāva ahesum̐. Nanu mātāpitūnaṃ guṇaṃ jānanto bodhisattena sadiso nāma natthi, atha so kasmā evamakāsīti? Na so pitu avamānanatthāya, raññā pana “assataraṃ vā pesetu seṭṭhataṃ vā”ti pesitaṃ, tasmā tasseva pañhassa āvibhāvatthaṃ attano ca paṇḍitabhāvassa nāpanatthaṃ catunnañca paṇḍitānaṃ appaṭibhānakaraṇatthaṃ¹ evamakāsīti.

Gadrabhapañho niṭṭhito.

Rājā tussitvā gandhodakapuṇṇaṃ suvaṇṇabhiṅkāraṃ ādāya “Pācīnayavamajjhakagāmaṃ rājabhogena paribhuñjatū”ti seṭṭhissa hatthe udakaṃ pātetvā “sesaseṭṭhino etasseva upaṭṭhākā hontū”ti vatvā bodhisattassa mātu ca sabbālaṅkāre pesetvā gadrabhapañhe pasanno bodhisattaṃ puttaṃ katvā gaṇhituṃ seṭṭhiṃ avoca “gahapati Mahosadhapaṇḍitaṃ mama puttaṃ katvā dehī”ti. Deva atitaruṇo ayaṃ, ajjāpissa mukhe khīragandho vāyati, mahallakakāle tumhākaṃ santike bhavissatīti. “Gahapati tvaṃ ito paṭṭhāya etasmim̐ nirālayo hohi, ayaṃ ajjatagge mama putto, ahaṃ mama puttaṃ posetuṃ sakkhissāmi, gaccha tvaṃ”ti taṃ uyyojesi. So rājānaṃ vanditvā paṇḍitaṃ āliṅgitvā ure nipajjāpetvā sīse cumbitvā “tāta appamatto hohī”ti ovādamassa adāsi. Sopi pitaraṃ vanditvā “tāta mā cintayitthā”ti assāsetvā pitaraṃ uyyojesi. Rājā paṇḍitaṃ pucchi “tāta antobhattiko bhavissasi, udāhu bahibhattiko”ti. So “mahā me parivāro, tasmā bahibhattikena mayā bhavituṃ vaṭṭatī”ti cintetvā “bahibhattiko bhavissāmi devā”ti āha. Athassa rājā anurūpaṃ gehaṃ dāpetvā dāraḥ saḥassaṃ ādimaṃ katvā paribbayaṃ dāpetvā sabbaparibhoge dāpesi. So tato paṭṭhāya rājānaṃ upaṭṭhāsi.

Rajāpi naṃ vīmaṃsitukāmo ahoṣi. Tadā ca nagarassa dakkhiṇadvārato avidūre pokkharāṇitīre ekasmim̐ tālarukkhe kākakulāvake maṇiratanāṃ ahoṣi. Tassa chāyā pokkharāṇiyaṃ paññāyi. Mahājano

1. Nippabhākarāṇatthaṃ (Sī, Syā, I)

“pokkharāṇiyaṃ maṇi atthi”ti rañño ārocesi. So Senakaṃ āmantetvā “pokkharāṇiyaṃ kira maṇiratanam paññāyati, katham taṃ gaṇhāpessāmā”ti pucchitvā “mahārāja udakaṃ nīharāpetvā gaṇhituṃ vaṭṭatī”ti vutte “tena hi ācariya evaṃ karohī”ti tasseva bhāramakāsi. So bahū manusse sannipātāpetvā udakaṃca kaddamaṃca nīharāpetvā bhūmiṃ bhinditvāpi maṇiṃ nāddasa. Puna puṇṇāya pokkharāṇiyā maṇicchāyā paññāyi. So punapi tathā katvā na ca addasa. Tato rājā paṇḍitaṃ āmantetvā “tāta pokkharāṇiyaṃ eko maṇi paññāyati, Senako udakaṃca kaddamaṃca nīharāpetvā bhūmiṃ bhinditvāpi nāddasa, puna puṇṇāya pokkharāṇiyā paññāyati, sakkhissasi taṃ maṇiṃ gaṇhāpetuṃ”ti pucchi. So “netam mahārāja garu, etha dassessāmi”ti āha. Rājā tassa vacanam tussitvā “passissāmi ajja paṇḍitassa ñāṇabalan”ti mahājanaparivuto pokkharāṇitīraṃ gato.

Mahāsatto tīre thatvā maṇiṃ olokento “nāyaṃ maṇi pokkharāṇiyaṃ, tālarukkhe kākakulāvake maṇinā bhavitabban”ti ñatvā “natthi deva pokkharāṇiyaṃ maṇi”ti vatvā “nanu udake paññāyati”ti vutte “tena hi udakapātiṃ āharā”ti udakapātiṃ āharāpetvā “passatha deva, nāyaṃ maṇi pokkharāṇiyaṃyeva paññāyati, pātiyampi paññāyati”ti vatvā “paṇḍita kattha pana maṇinā bhavitabban”ti vutte “deva pokkharāṇiyampi pātiyampi chāyāva paññāyati, na maṇi, maṇi pana tālarukkhe kākakulāvake atthi, purisaṃ āṇāpetvā āharāpehi”ti āha. Rājā tathā katvā maṇiṃ āharāpesi. So āharitvā paṇḍitassa adāsi. Paṇḍito taṃ gahetvā rañño hatthe ṭhapesi. Taṃ disvā mahājano paṇḍitassa sādhuḥkāraṃ datvā Senakaṃ paribhāsanto “maṇiratanam tālarukkhe kākakulāvake atthi, Senakabālo bahū manusse pokkharāṇimeva bhindāpesi, paṇḍitena nāma Mahosadhasadisena bhavitabban”ti mahāsattassa thutimakāsi. Rājāpissa tuṭṭho attano gīvāya piḷandhanam muttāhāraṃ datvā dārakasahassānampi muttāvaliyo dāpesi. Bodhisattassa ca parivārassa ca iminā parihārena upaṭṭhānam anujānīti.

Ekūnavīsati mapāṇho niṭṭhito.

Punekadivasam rājā paṇḍitena saddhiṃ uyyānam agamāsi. Tadā eko kakaṇṭako toraṇagge vasati. So rājānam āgacchantam disvā otarivā bhūmiyam nipajji. Rājā tassa taṃ kiriyaṃ oloketvā “paṇḍita ayaṃ kakaṇṭako kiṃ karotī”ti pucchi. Mahāsatto “mahārāja tumhe sevati”ti āha. Sace evaṃ amhākaṃ sevati, etassa mā nipphalo hotu, bhogamassa dāpehīti. Deva tassa bhogena kiccaṃ natthi, khādanīyamattam alametassāti. Kiṃ panesa khādatīti. Maṃsam devāti. Kittakaṃ laddhum vaṭṭatīti. Kākaṇikamattagghanakaṃ devāti. Rājā ekaṃ purisaṃ āṇāpesi “rājadāyo nāma kākaṇikamattam na vaṭṭati, imassa nibaddham aḍḍhamāsagghanakaṃ maṃsam āharitvā dehī”ti. So “sādhū”ti sampaṭicchitvā tato paṭṭhāya tathā akāsi. So ekadivasam uposathe māghāte maṃsam alabhitvā tameva aḍḍhamāsakaṃ vijjhivā suttena āvunitvā tassa gīvāya piḷandhi. Athassa taṃ nissāya māno uppajji. Taṃ divasameva rājā puna Mahosadhena saddhiṃ uyyānam agamāsi. So rājānam āgacchantam disvāpi dhanam nissāya uppannamānavasena “Vedeha tvaṃ nu kho mahaddhano, ahaṃ nu kho”ti raññā saddhiṃ attānam samaṃ karonto anotarivā toraṇaggeyeva sīsam cālento nipajji. Rājā tassa taṃ kiriyaṃ oloketvā “paṇḍita esa pubbe viya ajja na otarati, kiṃ nu kho kāraṇaṃ”ti pucchanto imaṃ gāthamāha—

“Nāyaṃ pure unnamati, toraṇagge kakaṇṭako.

Mahosadha vijānāhi, kena thaddho kakaṇṭako”ti¹.

Tattha **unnamatī**ti yathā ajja anotarivā toraṇaggeyeva sīsam cālento unnamati, evaṃ pure na unnamati. **Kena thaddhoti** kena kāraṇena thaddhabhāvaṃ āpannoti.

Paṇḍito tassa vacanam sutvā “mahārāja uposathe māghāte maṃsam alabhantena rājapurisena gīvāya baddham aḍḍhamāsakaṃ nissāya tassa mānena bhavitabban”ti ñatvā imaṃ gāthamāha—

“Aladdhapubbam laddhāna, aḍḍhamāsaṃ kakaṇṭako.

Atimaññati rājānam, Vedeham Mithilaggahan”ti¹.

1. Khu 5. 42 piṭṭhe.

Rājā tassa vacanam sutvā taṃ purisaṃ pakkosāpetvā pucchi. So yathābhūtaṃ rañño ārocesi. Rājā taṃ katham sutvā “kañci¹ apucchitvāva Sabbaññubuddhena viya paṇḍitena kakaṇṭakassa ajjhāsayo ñāto”ti ativiya pasīditvā paṇḍitassa catūsu dvāresu suṅkaṃ dāpesi. Kakaṇṭakassa pana kujjhivā vattaṃ hāretuṃ ārabhi. Paṇḍito pana “mā hārehi mahārājā”ti taṃ nivāresi.

Kakaṇṭakapaṇho niṭṭhito.

Atheko Mithilavāsī Piṅguttaro nāma māṇavo Takkasilaṃ gantvā disāpāmokkhācariyassa santike sippaṃ sikkhanto khippameva sikkhi. So anuyogaṃ datvā “gacchāmaṇa”ti ācariyaṃ āpucchi. Tasmaṃ pana kule “sace vayappattā dhītā hoti, jeṭṭhantevāsikassa dātabbā”ti vattaṃva², tasmā tassa ācariyassa vayappattā ekā dhītā atthi, sā abhirūpā devaccharāpaṭibhāgā. Atha naṃ ācariyo “dhītaraṃ te tāta dassāmi. taṃ ādāya gamissasī”ti āha. So pana māṇavo dubbhago kālakaṇṇī, kumārikā pana mahāpuṇṇā. Tassa taṃ disvā cittaṃ na allīyati. So taṃ arocentopi “ācariyassa vacanam na bhindissāmi”ti sampaṭicchi. Ācariyo dhītaraṃ tassa adāsī. So rattibhāge alaṅkatasirisayane nipanno tāya āgantvā sayanaṃ abhiruḷhamattāya aṭṭiyamāno harāyamāno jigucchamāno pakampamāno otarivā bhūmiyaṃ nipajji. Sāpi otarivā tassa santikaṃ gantvā nipajji, so utṭhāya sayanaṃ abhiruhi. Sāpi puna sayanaṃ abhiruhi, so puna sayanā otarivā bhūmiyaṃ nipajji. Kālakaṇṇī nāma siriya saddhiṃ na sameti. Kumārikā sayaneyeva nipajji, so bhūmiyaṃ sayi.

Evam sattāhaṃ vītināmetvā taṃ ādāya ācariyaṃ vanditvā nikkhami, antarāmagge ālāpasallāmatampi natthi. Anicchamānāva ubhopi Mithilaṃ sampattā. Atha Piṅguttaro nagarā avidūre phalasampannaṃ udumbararukkhaṃ disvā khudāya pīlito taṃ abhiruhitvā phalāni khādi. Sāpi chātajjhataṃ rukkhamaṇaṃ gantvā “sāmi mayhampi phalāni pātethā”ti āha. Kiṃ tava hatthapādā natthi. Sayanaṃ abhiruhitvā khādāti. Sā abhiruhitvā khādi. So tassā

1. Kiñci (Syā, Ka)

2. Vuttaṃ (Syā, Ka)

abhiruḥhabhāvaṃ ñatvā khippaṃ otaritvā rukkhaṃ kaṇṭakehi parikkhipitvā “muttomhi kālakaṇṇiyā”ti vatvā palāyi. Sāpi otarituṃ asakkontī tattheva nisīdi. Atha rājā uyyāne kilītvā hatthikkhandhe nisinno sāyanhasamayē nagaraṃ pavisanto taṃ disvā paṭibaddhacitto hutvā “sapariggahā, apariggahā”ti pucchāpesi. Sāpi “atthi me sāmi kuladattiko pati, so pana maṃ idha nisīdāpetvā chaḍḍetvā palāto”ti āha. Amacco taṃ kāraṇaṃ rañño ārocesi. Rājā “asāmikabhaṇḍaṃ nāma rañño pāpuṇātī”ti taṃ otāretvā hatthikkhandhaṃ āropetvā nivesanaṃ netvā abhisiñcitvā aggamaheṣiṭṭhāne ṭhapesi. Sā tassa piyā ahosi manāpā. Udumbararukkhe laddhattā “Udumbaradevī”tvevassā nāmaṃ sañjānimsu.

Athekadivasāṃ rañño uyyānagamanatthāya dvāragāmaṃ vāsikehi maggaṃ paṭijaggāpesuṃ. Piṅguttaropi bhatim¹ karonto kacchaṃ bandhitvā kuddālena maggaṃ tacchi. Magge aniṭṭhiteyeva rājā Udumbaradeviyā saddhiṃ rathe nisīditvā nikkhami. Udumbaradevī kālakaṇṇiṃ maggaṃ tacchantaṃ disvā “evarūpaṃ sirim dhāretuṃ nāsakkhi ayaṃ kālakaṇṇī”ti taṃ oloketī hasi. Rājā hasamānaṃ disvā kujjhitvā “kasmā hasī”ti pucchi. Deva ayaṃ maggatacchako puriso mayhaṃ porāṇakasāmiko, esa maṃ udumbararukkhaṃ āropetvā kaṇṭakehi parikkhipitvā gato, imāhaṃ oloketvā “evarūpaṃ sirim dhāretuṃ nāsakkhi kālakaṇṇī ayaṃ”ti cintetvā hasinti. Rājā “tvaṃ musāvādaṃ kathesi, aññaṃ kañci purisaṃ disvā tayā hasitaṃ bhavissati, taṃ māressāmi”ti asim aggahesi. Sā bhayappattā “deva paṇḍite tava pucchathā”ti āha. Rājā Senakaṃ pucchi “Senaka imissā vacanaṃ tvaṃ saddahasi”ti. Na saddahāmi deva, ko nāma evarūpaṃ itthiratanāṃ pahāya gamissatīti. Sā tassa kathaṃ sutvā atirekataraṃ bhītā ahosi. Atha rājā “Senako kim jānāti, paṇḍitaṃ pucchissāmi”ti cintetvā taṃ pucchanto imaṃ gāthamāha—

“Itthī siyā rūpavatī, sā ca sīlavatī siyā.

Puriso taṃ na iccheyya, saddahāsi Mahosadhā”ti².

Tattha **sīlavatī**ti ācāraguṇasampannā.

1. Vithim (Ka)

2. Khu 5. 50 piṭṭhe.

Taṃ sutvā paṇḍito gāthamāha—

“Saddahāmi mahārāja, puriso dubbhago siyā.

Sirī ca kāḷakaṇṇī ca, na samenti kudācanan”¹.

Tattha **na samentī**ti samuddassa orimatīrapārimatīrāṇi viya ca gaganatalapathavitalāṇi viya ca na samagacchanti.

Rājā tassa vacanena taṃ kāraṇaṃ sutvā tassa na kujjhi, hadayamassa nibbāyi. So tassa tussitvā “sace paṇḍito nābhavissa, ajjāhaṃ bālasenakassa kathāya evarūpaṃ itthīratanaṃ hīno assaṃ², taṃ nissāya mayā esā laddhā”³ti sataṣaḥsena pūjaṃ kāresi. Devīpi rājānaṃ vanditvā “deva paṇḍitaṃ nissāya mayā jīvitam laddham, imāhaṃ kaniṭṭhabhātikaṭṭhāne ṭhapetum varam yācāmi”⁴ti āha. Sādhu devi gaṇhāhi, dammi te varanti. Deva ajja paṭṭhāya mama kaniṭṭham vinā kiñci madhurarasaṃ na khādissāmi, ito paṭṭhāya velāya vā avelāya vā dvāraṃ vivarāpetvā imassa madhurarasaṃ pesetum labhanakavaram gaṇhāmīti. Sādhu bhadde imaṇca varam gaṇhāhīti.

Sirikāḷakaṇṇīpaṇho niṭṭhito.

Aparasmiṃ divase rājā katapātarāso³ pāsādassa dīghantare caṅkamanto vātapānantarena olokento ekaṃ eḷakaṇca sunakhaṇca mittasanthavaṃ karontaṃ addasa. So kira eḷako hatthisālaṃ gantvā hatthissa purato khippaṃ anāmaṭṭhataṇaṃ khādi. Atha naṃ hatthigopakā pothetvā nīharimsu. So viravitvā palāyi. Atha naṃ eko puriso vegena gantvā piṭṭhiyaṃ daṇḍena tiriyaṃ pahari. So piṭṭhiṃ onāmetvā vedanāppatto hutvā gantvā rājagehassa mahābhittiṃ nissāya piṭṭhikāya nipajji⁴. Taṃ divasameva rañño mahānase aṭṭhicammādīni khāditvā vaḍḍhitasunakho bhattachārake bhattaṃ sampādetvā bahi ṭhatvā sarīre sedaṃ nibbāpente macchamaṃsagandhaṃ ghāyitvā taṇhaṃ adhivāsetum asakkonto

1. Khu 5. 50 piṭṭhe.

2. Itthiratanam na labhissam (Sī, I)

3. Katapātarāsabhatto (Sī, I), katapātarāsakāle (Ka)

4. Piṭṭhiṃ onāmetvā nipajji (Ka)

mahānasaṃ pavisitvā bhājanapidhānaṃ pādetvā maṃsaṃ khādi. Atha bhattakārako bhājanasaddena pavisitvā taṃ disvā dvāraṃ pidahitvā taṃ leḍḍudaṇḍādīhi pothesi. So khāditamaṃsaṃ mukheneva chaḍḍetvā viravitvā nikkhami. Bhattakārakopi tassa nikkhantabhāvaṃ ñatvā anubandhitvā piṭṭhiyaṃ daṇḍena tiriyaṃ pahari. So vedanāppatto piṭṭhiṃ onāmetvā ekaṃ pādaṃ ukkhipitvā eḷakassa nipannaṭṭhānameva pāvisi. Atha naṃ eḷako “samma kiṃ piṭṭhiṃ onāmetvā āgacchasi, kiṃ te vāto vijjhatī”ti pucchi. Sunakhopi “tvampi piṭṭhiṃ onāmetvā nipannosi, kiṃ te vāto vijjhatī”ti pucchi. Te aññamaññaṃ attano pavattiṃ ārocesuṃ.

Atha naṃ eḷako pucchi “kiṃ pana tvaṃ puna bhattagehaṃ gantuṃ sakkhissasi sammā”ti. Na sakkhissāmi samma, gatassa me jīvitaṃ natthīti. Tvaṃ pana puna hatthisālaṃ gantuṃ sakkhissasīti. Mayāpi tattha gantuṃ na sakkā, gatassa me jīvitaṃ natthīti. Te “kathaṃ nu kho mayaṃ idāni jīvissāmā”ti upāyaṃ cintesuṃ atha naṃ eḷako āha “sace mayaṃ samaggavāsaṃ vasituṃ sakkoma, attheko upāyo”ti. Tena hi kathehīti. Samma tvaṃ ito paṭṭhāya hatthisālaṃ yāhi, “nāyaṃ tiṇaṃ khādātī”ti tayi hatthigopakā āsaṅkaṃ na karissanti, tvaṃ mama tiṇaṃ āhareyyāsi. Ahampi bhattagehaṃ pavisissāmi, “nāyaṃ maṃsakhādako”ti bhattakārako mayi āsaṅkaṃ na karissati, ahaṃ te maṃsaṃ āharissāmīti. Te “sundaro upāyo”ti ubhopi sampācchimsu. Sunakho hatthisālaṃ gantvā tiṇakalāpaṃ ḍaṃsitvā āgantvā mahābhittipiṭṭhikāya ṭhapesi. Itaropi bhattagehaṃ gantvā maṃsakhaṇḍaṃ mukhapūraṃ ḍaṃsitvā ānetvā tattheva ṭhapesi. Sunakho maṃsaṃ khādi, eḷako tiṇaṃ khādi. Te iminā upāyena samaggā sammodamānā mahābhittipiṭṭhikāya vasanti. Rājā tesaṃ mittasanthavaṃ disvā cintesi “adiṭṭhapubbaṃ vata me kāraṇaṃ diṭṭhaṃ, ime paccāmittā hutvāpi samaggavāsaṃ vasanti. Idaṃ kāraṇaṃ gahetvā pañhaṃ katvā pañca paṇḍite pucchissāmi, imaṃ pañhaṃ ajānantaṃ raṭṭhā pabbājessāmi, taṃ jānantassa ‘evarūpo paṇḍito natthī’ti mahāsakkāraṃ karissāmi. Ajja tāva avelā, sve upaṭṭhānaṃ āgatakāle pucchissāmī”ti. So punadivase paṇḍitesu āgantvā nisinnesu pañhaṃ pucchanto imaṃ gāthamāha—

“Yesaṃ na kadāci bhūtapubbaṃ.
Sakhyaṃ sattapadampi’masmi loke.
Jātā amittā duve sahāyā,
Paṭisandhāya caranti kissa hetū”ti¹.

Tattha **paṭisandhāyā**ti saddahitvā ghaṭitā hutvā.

Idaṃca pana vatvā puna evamāha—

“Yadi me ajja pātarāsakāle,
Pañhaṃ na sakkuṇeyyātha vattumetaṃ.
Raṭṭhā pabbājayissāmi vo sabbe,
Na hi ma’ttho duppaññaṇajātikehī”ti².

Tadā pana Senako aggāsane nisinno ahosi, paṇḍito pana pariyante nisinno. So taṃ pañhaṃ upadhārento tamatthaṃ adisvā cintesi “ayaṃ rājā dandhadhātuko imaṃ pañhaṃ cintetvā saṅkharitum asamatto, kiñcideva tena diṭṭhaṃ bhavissati, ekadivasaṃ okāsaṃ labhanto imaṃ pañhaṃ nīharissāmi, Senako kenaci upāyena ajjekadivasaṃ tamatthaṃ adhivāsāpetū”ti. Itarepi cattāro paṇḍitā andhakāragabbhaṃ pavitṭhā viya na kiñci passimsu. Senako “Kā nu kho³ Mahosadhassa pavattī”ti bodhisattaṃ olokesi. Sopi taṃ olokesi. Senako bhodhisattaṃ olokitākāreneva tassa adhippāyaṃ ñatvā “paṇḍitassapi na upaṭṭhāti, tenekadivasaṃ okāsaṃ icchatī, pūressāmiṃ manorathan”ti cintetvā raññaṃ saddhiṃ vissāseṇa mahāhasitaṃ hasitvā “kiṃ mahārāja sabbeva⁴ amhe pañhaṃ kathetuṃ asakkonte raṭṭhā pabbājessasi, etampi ‘eko gaṇṭhipaṇho’ti tvaṃ sallakkhesi, na mayaṃ etaṃ kathetuṃ na sakkoma, apica kho thokaṃ adhivāsehi. Gaṇṭhipaṇho esa, na sakkoma mahājanamajjhe kathetuṃ, ekamante cintetvā pacchā tumhākaṃ kathessāma, okāsaṃ no dehi”ti mahāsattaṃ oloketvā imaṃ gāthādvayamāha—

1. Khu 5. 251 piṭṭhe.

3. Kiṃ nu kho (Sī, I)

2. Khu 5. 252 piṭṭhe.

4. Saccameva (Ka)

“Mahājanasamāgamamhi ghore,
 Janakolāhalasaṅgamamhi jāte.
 Vikkhittamanā anekacittā,
 Pañham na sakkuṇoma vattumetaṃ.
 Ekaggacittāva ekamekā,
 Rahasi gatā attham nicintayitvā.
 Paviveke sammāsītṽāna dhīrā,
 Atha vakkhanti janinda etamatthan”¹.

Tattha **sammāsītṽānā**ti kāyacittaviveke ṭhitā ime dhīrā imaṃ pañham sammāsītṽā atha vo etaṃ attham vakkhanti.

Rājā tassa katham sutvā anattamano hutvāpi “sādhu cintetvā kathetha, akathente pana vo pabbājessāmī”ti tajjesiyeva. Cattāro paṇḍitā pāsādā otarimsu. Senako itare āha “sammā rājā sukhumapañham pucchi, akathite mahantaṃ bhayaṃ bhavissati, sappāyabhojanaṃ bhuñjitvā sammā upadhārethā”ti. Te attano attano gehaṃ gatā. Paṇḍitopi uṭṭhāya Udumbaradeviyā santikaṃ gantvā “devi ajja vā hiyyo vā rājā kattha ciraṃ aṭṭhāsī”ti pucchi. Tāta dīghantare vātapānena olokento caṅkamatīti. Tato paṇḍito cintesi “rañña iminā passena kiñci diṭṭhaṃ bhavissatī”ti. So tattha gantvā bahi olokento eḷakasunakhānaṃ kiriyaṃ disvā “ime disvā rañña pañho abhisāṅkhato”ti sanniṭṭhānaṃ katvā gehaṃ gato. Itarepi tayo cintetvā kiñci adisvā Senakassa santikaṃ agamaṃsu. So te pucchi “diṭṭho vo pañho”ti. Na diṭṭho ācariyāti. Yadi evaṃ rājā vo pabbājessati, kiṃ karissathāti. Tumhehi pana diṭṭhoti. Ahampi na passāmīti. “Tumhesu apassantesu mayaṃ kiṃ passāma, rañño pana santike ‘cintetvā kathessāmā’ti sīhanādaṃ naditvā āgatamhā, akathite amhe rājā kujjhissati, kiṃ karoma, ayaṃ pañho na sakkā amhehi datṭhuṃ, paṇḍitena pana sataguṇaṃ sahasaguṇaṃ satahasaguṇaṃ katvā cintito bhavissati, etha tassa santikaṃ gacchāmā”ti te cattāro paṇḍitā bodhisattassa gharadvāraṃ

1. Khu 5. 252 piṭṭhe.

āgatabhāvaṃ ārocāpetvā “pavisantu paṇḍitā”ti vutte gehaṃ pavisitvā paṭisanthāraṃ katvā ekamantaṃ ṭhitā mahāsattaṃ pucchimsu “kiṃ pana paṇḍita cintito pañho”ti. Āma cintito, mayi acintente añño ko cintayissatīti. Tena hi paṇḍita amhākampi kathethāti.

Paṇḍito “sacāhaṃ etesaṃ na kathessāmi, rājā te raṭṭhā pabbājessati, maṃ pana sattahi ratanehi pūjessati, ime andhabālā mā vinassantu, kathessāmi tesaṃ”ti cintetvā te cattāropi nīcāsane nisīdāpetvā añjalim paggaṇhāpetvā raññā diṭṭhataṃ ajānāpetvā raññā pucchitakāle evaṃ katheyyāthā”ti catunnampi catasso gāthāyo bandhitvā Pālīmeva uggāṇhāpetvā uyyojesi. Te dutiyadivase rājupaṭṭhānaṃ gantvā paññattāsane nisīdimsu. Rājā Senakaṃ pucchi “ñāto te Senaka pañho”ti. Mahārāja mayi ajānante añño ko jānissatīti. Tena hi kathehīti. “Suṇātha devā”ti so uggahitaniyāmeneva gāthamāha—

“Uggaputtarājaputtiyānaṃ,
Urabbhassa maṃsaṃ¹ piyaṃ manāpaṃ.
Na sunakhassa te adenti maṃsaṃ,
Atha meṇḍassa suṇena sakhyamassā”ti².

Tattha **uggaputtarājaputtiyānanti** uggatānaṃ amaccaputtānañceva rājaputtānañca.

Gāthaṃ vatvāpi Senako atthaṃ na jānāti. Rājā pana attano diṭṭhabhāvena³ pajānāti, tasmā “Senakena tāva ñāto”ti Pukkusaṃ pucchi. Sopissa “kiṃ ahampi apaṇḍito”ti vatvā uggahitaniyāmeneva gāthamāha—

“Cammaṃ vihananti eḷakassa,
Assapiṭṭhattharassukhassa⁴ hetu.
Na ca te sunakhassa attharanti,
Atha meṇḍassa suṇena sakhyamassā”ti².

1. Urabbhamaṃsaṃ (Sī, Syā, I, Ka)

2. Khu 5. 252 piṭṭhe.

3. Pākaṭatthātāya (Sī, I), pāpakaṭattā (Syā)

4. Assapiṭṭhattharaṇaṃ sukhassa (Syā), assapiṭṭhattharaṇassa (I)

Tassapi attho apākaṭoyeva. Rājā pana attano pākaṭattā “imināpi Pukkusena ñāto”ti Kāmindam pucchi. Sopi uggahitaniyāmeneva gāthamāha—

Āvellitasīṅgiko hi meṇḍo,
Na ca sunakhassa visāṇakāni atthi.
Tiṇabhakkho maṁsabhojano ca,
Atha meṇḍassa suṇena sakhyamassā”ti¹.

Rājā “imināpi ñāto”ti Devindam pucchi. Sopi uggahitaniyāmeneva gāthamāha—

“Tiṇamāsi palāsamāsi meṇḍo,
Na ca sunakho tiṇamāsi no palāsam.
Gaṇheyya suṇo sasam bilāram.
Atha meṇḍassa suṇena sakhyassā”ti¹.

Tattha **tiṇamāsi palāsamāsi**ti tiṇakhādako ceva paṇṇakhādako ca. **No palāsanti** paṇṇampi na khādati.

Atha rājā paṇḍitam pucchi “tāta tvampi imam pañham jānāsī”ti. Mahārāja Avīcito yāva bhavaggā maṁ ṭhapetvā ko añño etaṁ jānissatīti. Tena hi kathehīti. “Suṇa mahārājā”ti tassa pañhassa² attano pākaṭabhāvaṁ pakāsento gāthādvayamāha—

“Aṭṭhaḍḍhapado catuppadassa,
Meṇḍo aṭṭhanakho adissamāno.
Chādiyamāharatī ayam imassa,
Maṁsam āharatī ayam amussa.
Pāsādavaragato videhasetṭho,
Vītiḥāram aññamaññabhojanānam.
Addakkhi kira sakkhikam³ janindo,
Bubhukkassa puṇṇam mukhassa cetan”ti⁴.

1. Khu 5. 252 piṭṭhe.

3. Sakkhi tam (Sī, I), sakkhitam (Syā, Ka)

2. Kiccassa (Sī, Syā, I)

4. Khu 5. 253 piṭṭhe.

Tattha **aṭṭhaḍḍhapadoti** byañjanakusalatāya eḷakassa catuppādaṃ sandhāyāha. **Meṇḍoti** eḷako. **Aṭṭhanakhoti** ekekasmim pāde dvinnam dvinnam khurānam vasenetam vuttam. **Adissamānoti** maṃsam āharaṇakāle apaññāyamāno. **Chādiyanti** gehacchadanam, tiṇanti attho. **Ayam imassāti** sunakho eḷakassa. **Vītiḥaranti** vītiḥaraṇam. **Aññamaññabhojanānanti** aññamaññassa bhojanānam. Meṇḍo hi sunakhassa bhojanam harati, so tassa vītiharati, sunakhopi tassa harati, itaro vītiharati. **Addakkhīti** tam tesam aññamaññabhojanānam vītiḥaraṇam sakkhikaṃ¹ attano paccakkham katvā addasa. **Bubhukkassāti** bhuhūti saddakaraṇasunakhassa². **Puṇṇam mukhassāti** meṇḍassa. Imesam etam mittasanthavam rājā sayam passīti.

Rājā itarehi bodhisattam nissāya nātabhāvam ajānanto “pañca paṇḍitā attano attano ñāṇabalena jānimsū”ti maññamāno somanassappatto hutvā imam gāthamāha—

“Lābhā vata me anapparūpā,
Yassa me’disā paṇḍitā kulamhi.
Pañhassa gambhīragataṃ nipuṇamattham,
Paṭivijjhanti subhāsitena dhīrā”ti³.

Tattha **paṭivijjhantīti** subhāsitena te viditvā⁴ kathenti.

Atha nesam “tuṭṭhena nāma tuṭṭhākāro kattabbo”ti tam karonto imam gāthamāha—

“Assatarirathañca ekametaṃ,
Phītaṃ gā mavarañca ekamekaṃ.
Sabbesam⁵ vo dammi paṇḍitānam,
Paramappatītamano subhāsitenā”ti³.

Iti vatvā tesam tam sabbam dāpesi.

Dvādasanipāte meṇḍakapañho niṭṭhito.

1. Sakkhi (Sī, I)

3. Khu 5. 253 piṭṭhe.

5. Sabbam (Sī)

2. Bhobhukkassāti bhunḅkaraṇasunakhassa (Sī, I)

4. Bhinditvā (Syā), vinicchitvā (Ka)

Udumbaradevī pana itarehi paṇḍitaṃ nissāya pañhassa ñātabhāvaṃ ñatvā “raññā muggaṃ māsenā nibbisesakaṃ karontena viya pañcannaṃ samakova sakkāro kato, nanu mayhaṃ kaniṭṭhassa visesaṃ sakkāraṃ kātuṃ vaṭṭatī”ti cintetvā rañño santikaṃ gantvā pucchi “deva kena vo pañho kathito”ti. Pañcahi paṇḍitehi bhaddeti. Deva cattāro janā taṃ pañhaṃ kaṃ nissāya jānimsūti. Na jānāmi bhaddeti. Mahārāja kiṃ te jānanti, paṇḍito pana “mā nassantu ime bālā”ti pañhaṃ uggaṇhāpesi, tumhe sabbesaṃ samakaṃ sakkāraṃ karoṭha, ayuttametaṃ, paṇḍitassa visesaṃ kātuṃ vaṭṭatīti. Rājā ‘attānaṃ nissāya ñātabhāvaṃ na kathesi’ti paṇḍitassa tussitvā atirekataraṃ sakkāraṃ kātukāmo cintesi “hotu mama puttaṃ ekaṃ pañhaṃ pucchitvā kathitakāle mahantaṃ sakkāraṃ karissāmī”ti. So pañhaṃ cinto sirimantapañhaṃ cintetvā ekadivasaṃ pañcannaṃ paṇḍitānaṃ upaṭṭhānaṃ āgantvā sukhanisinnakāle Senakaṃ āha “Senaka pañhaṃ pucchissāmī”ti. Puccha devāti. Rājā sirimantapañhe paṭhamāṃ gāthamāha—

“Paññāyu’petarṃ siriyā vihināṃ,
Yasassinaṃ vāpi apetapaññaṃ.
Pucchāmi taṃ Senaka etamatthaṃ,
Kamettha seyyo kusalā vadantī”ti¹.

Tattha **kamettha seyyoti** imesu dvīsu kataraṃ paṇḍitā seyyoti vadanti.

Ayañca kira pañho Senakassa vaṃsānugato, tena naṃ khippameva kathesi—

“Dhīrā ca bālā ca have janinda,
Sippūpapannā ca asippino ca.
Sujātimantopi ajātimassa,
Yasassino pesakarā bhavanti.
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi,
Pañño nihīno sirīmāva seyyo”ti¹.

1. Khu 5. 319 piṭṭhe.

Tattha **pañño nihīnoti** paññavā nihīno, issarova uttamoti attho.

Rājā tassa vacanaṃ sutvā itare tayo apucchitvā saṅghanavakaṃ hutvā nisinnaṃ Mahosadhapaṇḍitaṃ āha—

“Tuvampi pucchāmi anomapañña,
Mahosadha kevaladhammadassi.
Bālaṃ yasassiṃ paṇḍitaṃ appabhogaṃ,
Kamettha seyyo kusalā vadanti”¹.

Tattha **kevaladhammadassīti** sabbadhammadassi.

Athassa mahāsatto “suṇa mahārājā”²ti vatvā kathesi—

“Pāpāni kammāni karoti bālo,
Idhameva seyyo iti maññamāno.
Idhalokadassī paralokamadassī,
Ubhayattha bālo kalimaggahesi,
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi,
Pañño seyyo na yasasi bālo”².

Tattha **idhameva seyyoti** idhaloke issariyameva mayhaṃ seṭṭhanti maññamāno. **Kalimaggahesīti** bālo issariyamānena³ pāpakammaṃ katvā nirayādiṃ upapajjanto paraloke ca puna tato āgantvā nīcakule dukkhabhāvaṃ patvā nibbattamāno idhaloke cāti ubhayattha parājayameva gaṇhāti. Etampi kāraṇaṃ ahaṃ disvā paññāsampannova uttamo, issaro pana bālo na uttamoti vadāmi.

Evam vutte rājā Senakaṃ oloketvā “nanu Mahosadho paññavantameva uttamoti vadati”³ti āha. Senako “mahārāja Mahosadho daharo, ajjāpissa mukhe khīragandho vāyati, kimesa jānāti”³ti vatvā imaṃ gāthamāha—

1. Khu 5. 319 piṭṭhe.

2. Khu 5. 320 piṭṭhe.

3. Issariyamadena (Sī, Syā, I)

“Nisippametaṃ vidadhāti bhogaṃ,
 Na bandhuvā na sarīravaṇṇo yo¹.
 Passe’lamūgaṃ sukhamedhamānaṃ,
 Sirī hi naṃ² bhajate goravindaṃ.
 Etampi disvāna ahaṃ vadāmi,
 Pañño nihīno sirīmāva seyyo”ti³.

Tattha **eḷamūganti** paggharitalālamukhaṃ. **Goravindanti**⁴ so kira tasmīnyeva nagare asitikoṭivibhavo seṭṭhi virūpo. Nāssa putto na ca dhītā, na kiñci sippaṃ jānāti. Kathentassapissa hanukassa ubhohipi passehi lālādhārā paggharati. Devaccharā viya dve itthiyo sabbālaṅkārehi vibhūsitā supupphitāni nīluppalāni gahetvā ubhosu passesu ṭhitā taṃ lālaṃ nīluppalehi sampatīcchitvā nīluppalāni vātapānena chaḍḍenti. Surāsoṇḍāpi pānāgāraṃ pavisantā nīluppalehi atthe sati tassa gehadvāraṃ gantvā “sāmi Goravinda⁵ seṭṭhi”ti vadanti. So tesāṃ saddaṃ sutvā vātapāne ṭhatvā “kiṃ tātā”ti vadati. Athassa lālādhārā paggharati. Tā itthiyo taṃ nīluppalehi sampatīcchitvā nīluppalāni antaravīthiyaṃ khipanti. Surādhuttā tāni gahetvā udakena vikkhāletvā piḷandhitvā pānāgāraṃ pavisanti. Evaṃ sirisampanno ahosi. Senako taṃ udāharaṇaṃ katvā dassento evamāha.

Taṃ sutvā rājā “kīdisaṃ tāta Mahosadhapaṇḍitā”ti āha. Paṇḍito “deva kiṃ Senako jānāti, odanasitthaṭṭhāne kāko viya dadhiṃ pātum āraddhasunakho viya ca yasameva passati, sīse patantaṃ mahāmuggaraṃ na passati, suṇa devā”ti vatvā imaṃ gāthamāha—

“Laddhā sukhaṃ majjati appapañño,
 Dukkheṇa phuṭṭhopi pamoha’meti.
 Āgantunā dukkhasukheṇa phuṭṭho,
 Pavedhati vāricarova ghamme.
 Etampi disvāna ahaṃ vadāmi,
 Pañnova seyyo na yasassi bālo”ti³.

1. Na sarīrāvakaṣo (Sī, Syā, I)

2. Sirīhīnaṃ (Syā, I)

3. Khu 5. 320 piṭṭhe.

4. Gorimandanti (Sī, I)

5. Gorimanda (Sī, I)

Tattha **sukhanti** issariyasukhaṃ labhitvā bālo pamajjati, pamatto samāno pāpaṃ karoti. **Dukkhenāti** kāyikacetasikadukkhena. **Āgantunāti** na ajjhattikena. Sattānaṃ hi sukhaṃpi dukkhaṃpi āgantukameva, na niccapavattaṃ. **Ghammeti** udakā uddharitvā ātape khittamaccho viya.

Taṃ sutvā rājā “kīdisaṃ ācariyā”ti āha. Senako “deva kimesa jānāti, tiṭṭhantu tāva manussā, araññe jātarukkhesupi phalasampannameva bahū vihaṅgamā bhajantī”ti vatvā imaṃ gāthamāha—

“Dumaṃ yathā sāduphalaṃ araññe,
Samantato samabhisaranti pakkhī.
Evampi aḍḍhaṃ sadhanaṃ sabhogam,
Bahujjano bhajati atthahetu.
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi,
Pañño nihīno sirīmāva seyyo”ti¹.

Tattha **bahujjanoti** mahājano.

Taṃ sutvā rājā “kīdisaṃ tātā”ti āha. Paṇḍito “kimesa mahodaro jānāti, suṇa devā”ti vatvā imaṃ gāthamāha—

“Na sādhu balavā bālo, sāhasā vindate dhanam.
Kandantametam dummedham, kaḍḍhanti nirayaṃ bhusam.
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi,
Pañnova seyyo na yasassi bālo”ti¹.

Tattha **sāhasāti** sāhasena sāhasikakammaṃ katvā janaṃ piḷetvā dhanam vindati. Atha naṃ nirayaṃpālā kandantameva dummedham balavavedanaṃ nirayaṃ kaḍḍhanti.

1. Khu 5. 320 piṭṭhe.

puna raññā “kiṃ Senakā”ti vutte Senako imaṃ gāthamāha—

“Yā kāci najjo gaṅgamabhissavanti,
Sabbāva tā nāmagottaṃ jahanti.
Gaṅgā samuddaṃ paṭipajjamānā,
Na khāyate iddhiṃ pañño loke¹.
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi,
Pañño nihīno sirimāva seyyo”ti².

Tattha **najjoti** ninnā hutvā sandamānā antamaso kunnadiyopi gaṅgaṃ abhissavanti. **Jahantīti** Gaṅgātveva saṅkhyāṃ gacchanti, attano nāmagottaṃ jahanti. **Na khāyateti** sāpi Gaṅgā samuddaṃ paṭipajjamānā na paññāyati, samuddotveva nāmaṃ labhati. Evameva mahāpaññoopi issarasantikaṃ patto³ na khāyati na paññāyati, samuddaṃ pavittṭhagaṅgā viya hoti.

Puna rājā “kiṃ paṇḍitā”ti āha. So “suṇa mahārājā”ti vatvā imaṃ gāthādvayamāha—

“Yameta’makkhā udadhiṃ mahantaṃ,
Savanti najjo sabbakālamasaṅkhyāṃ.
So sāgaro niccamuḷāravego,
Velaṃ na acceti mahāsamuddo.

Evampi bālāssa pajappitāni,
Paññaṃ na acceti sirī kadāci.
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi,
Pañño va seyyo na yasassi bālo”ti².

Tattha **yametamakkhāti** yaṃ etaṃ akkhāsi vadesi. **Asaṅkhyanti** agaṇanaṃ. **Velaṃ na accetīti** ulāravegopi hutvā ūmisahassaṃ ukkhipitvāpi velaṃ atikkamituṃ na sakkoti, velaṃ patvā avassaṃ sabbā ūmiyo bhijjanti. **Evampi bālāssa pajappitānīti** bālāssa vacanānīpi evameva paññavantaṃ atikkamituṃ na sakkonti, taṃ patvāva bhijjanti. **Paññaṃ na accetīti** paññavantaṃ sirimā nāma nātikkamati. Na hi koci manujo atthānatthe uppannakaṅkho

1. Iddhiparo hi loko (Sī, I), iddhivaro hi loko (Syā)

2. Khu 5. 321 piṭṭhe.

3. Issaraṃ patvā (Sī)

tañchindanattāya paññavantam atikkamitvā bālassa issarassa pādamūlam
gacchati, paññavantassa pana pādamūleyeva vinicchayo nāma labbhatīti.

Tam sutvā rājā “katham Senakā”ti āha. So “suṇa devā”ti vatvā imam
gāthamāha—

“Asaññato cepi paresamattham,
Bhaṇāti sandhānagato yasassī.
Tasseva tam rūhati nātimajjhe,
Sirī hi nam¹ kārayate na paññā².
Etampi disvāna aham vadāmi,
Pañño nihīno sirimāva seyyo”ti³.

Tattha **asaññato cepī**ti issaro hi sacepi kayādīhi asaññato dussīlo.
Sandhānagatoti vinicchaye ṭhito hutvā paresam attham bhaṇati, tasmim
vinicchayamaṇḍale mahāparivāraparivutassa musāvādam vatvā sāmikampi
assāmikam karontassa tasseva tam vacanam ruhati. Sirī hi nam⁴ tathā
kārayate na paññā⁵, tasmā pañño nihīno, sirimāva seyyoti vadāmi.

Puna raññā “kim tātā”ti vutte paṇḍito “suṇa deva, bālasenako kim
jānātī”ti vatvā imam gāthamāha—

“Parassa vā attano vāpi hetu,
Bālo musā bhāsati appapañño.
So nindito hoti sabhāya majjhe,
Pacchāpi⁶ so duggatigāmī hoti.
Etampi disvāna aham vadāmi,
Pañnova seyyo na yasassi bālo”ti³.

1. Sirīhīnam (Syā, I) 2. Na pañño (Syā), na paññam (Ka) 3. Khu 5. 321 piṭṭhe.
4. Sirīhīnam (Sī, Syā, I) 5. Na pañño (Syā), na paññam (Ka) 6. Peccampi (Sī, I)

Tato Senako imaṃ gāthamāha—

“Atthampi ce bhāsati bhūripaṇṇo,
Anāḷhiyo appadhano daliddo.
Na tassa taṃ rūhati ñātimajjhe,
Sirī ca paṇṇāṇavato na hoti.
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi,
Paṇṇo nihīno sirīmāva seyyo”^{ti}¹.

Tattha **atthampī**ti kāraṇampi ce bhāsati. **Ñātimajjhe**ti parisamajjhe.
Paṇṇāṇavatoti mahārāja paṇṇāṇavantassa sirisobhaggappattassa santikaṃ
gantvā pakatiyā vijjamānāpi sirī nāma na hoti. So hi tassa santike
sūriyuggamane khajjopanako viya khāyatīti dasseti.

Puna raṇṇā “kīdisaṃ tātā”ti vutte paṇḍito “kiṃ jānāti Senako,
idhalokamattameva oloketi, na paralokan”ti vatvā imaṃ gāthamāha—

“Parassa vā attano vāpi hetu,
Na bhāsati alikaṃ bhūripaṇṇo.
So pūjito hoti sabhāya majjhe,
Pacchāpi² so suggatigāmī hoti.
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi,
Paṇṇova seyyo na yasassi bālo”^{ti}¹.

Tato Senako gāthamāha—

“Hatthī gavāssā maṇikuṇḍalā ca,
Thiyo ca iddhesu kulesu jātā.
Sabbāva tā upabhogā bhavanti,
Iddhassa posassa aniddhimanto.
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi,
Paṇṇo nihīno sirīmāva seyyo”^{ti}¹

1. Khu 5. 322 piṭṭhe.

2. Peccampi (Sī, I)

Tattha **iddhassā**ti issarassa. **Aniddhimantoti** na kevalaṃ tā nāriyova,
atha kho sabbe aniddhimantopi sattā tassa upabhogaṃ bhavanti.

Tato paṇḍito “kiṃ esa jānāti”ti vatvā ekaṃ kāraṇaṃ āharitvā dassento
imaṃ gāthamāha—

“Asaṃvihitakammantaṃ, bālaṃ dummedhamantinaṃ.
Sirī jahati dummedhaṃ, jiṇṇaṃva urago tacāṃ.
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi,
Pañño seyyo na yasassi bālo”ti¹.

Tattha **sirī jahatī**”ti padassa **Cetiyajātakena**² attho vaṇṇetabbo.

Atha Senako rañña “kīdisaṃ”ti vutte “deva kiṃ esa taruṇadārako jānāti,
suṇāthā”ti vatvā “paṇḍitaṃ appaṭibhānaṃ karissāmi”ti cintetvā imaṃ
gāthamāha—

“Pañca paṇḍitā mayaṃ bhaddante,
Sabbe pañjalikā upaṭṭhitā.
Tvam no abhibhuyya issarosi,
Sakkova bhūtapati devarājā.
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi,
Pañño nihīno sirīmāva seyyo”ti¹.

Idaṃ kira sutvā rājā “sādhurūpaṃ Senakena kāraṇaṃ ābhataṃ
sakkhissati nu kho me putto imassa vādaṃ bhinditvā aññaṃ kāraṇaṃ
āharitun”ti cintetvā “kīdisaṃ paṇḍitā”ti āha. Senakena kira imasmiṃ kāraṇe
ābhate ṭhapetvā bodhisattaṃ añño taṃ vādaṃ bhinditum samattho nāma
natthi, tasmā mahāsatto attano nāṇabalena tassa vādaṃ bhindanto “mahārāja
kimesa bālo jānāti, yasameva oloketi, paññāya visesaṃ na jānāti, suṇāthā”ti
vatvā imaṃ gāthamāha—

1. Khu 5. 322 piṭṭhe.

2. Khu 5. 180 piṭṭhe.

“Dāsova paññassa yasassi bālo,
 Atthesu jātesu tathāvidhesu.
 Yam paṇḍito nipuṇaṃ saṃvidheti,
 Sammoha’ māpajjati tattha bālo.
 Etampi disvāna ahaṃ vadāmi,
 Paññova seyyo na yasassi bālo”¹.

Tattha **atthesū**ti kiccesu jātesu. **Samvidhetī**ti saṃvidahati.

Iti mahāsatto Sinerupādato suvaṇṇavālukaṃ uddharanto viya gaganatale puṇṇacandaṃ utṭhāpento viya ca nayakāraṇaṃ dassesi. Evaṃ mahāsattena paññānubhāvaṃ dassetvā kathite rājā Senakaṃ āha “kīdisaṃ Senaka sakkonto uttaripi kathehī”²ti. So koṭṭhe ṭhapitadhaññaṃ viya uggahitakaṃ khepetvā appaṭibhāno maṅkubhūto pajjhāyanto nisīdi. Sace hi so aññaṃ kāraṇaṃ āhareyya, na gāthāsahassenapi imaṃ jātakaṃ niṭṭhāyetha. Tassa pana appaṭibhānassa ṭhitakāle gambhīraṃ oghaṃ ānento viya mahāsatto uttaripi paññameva vaṇṇento imaṃ gāthamāha—

“Addhā hi paññāva sataṃ pasatthā,
 Kantā sirī bhogaratā manussā.
 Ñāṇaṃca Buddhāna’ matulyarūpaṃ.
 Paññaṃ na acceti sirī kadācī”³ti¹.

Tattha **satanti** Buddhādīnaṃ sappurisānaṃ. **Bhogaratāti** mahārāja yasmā andhabālamaṇussā bhogaratāva, tasmā tesāṃ sirī kantā. Yaso nāmesa paṇḍitehi garahito bālānaṃ kantoti cāyaṃ attho **Bhisajātakena**²vaṇṇetabbo. **Buddhānanti** Sabbaññubuddhānaṃca ñāṇaṃ³. **Kadācī**ti kismiñci kāle ñāṇavantaṃ sirī nāma nātikkamati devāti.

Taṃ sutvā rājā mahāsattassa pañhabyākaraṇena tuṭṭho ghanavassaṃ vassento viya mahāsattaṃ dhanena pūjento imaṃ gāthamāha—

1. Khu 5. 323 piṭṭhe. 2. Khu 5. 285 piṭṭhe. 3. Buddhānanti ñāṇavuddhānaṃ (Sī, I)

“Yaṃ taṃ apucchimha akittayī no,
 Mahosadha kevaladhammadassī.
 Gavaṃ sahaṣsaṃ usabhañca nāgaṃ,
 Ājaññayutte ca rathe dasa ime.
 Pañhassa veyyākaraṇena tuṭṭho,
 Dadāmi te gāmaṇāni soḷasā”ti¹.

Tattha **usabhañca nāganti** tassa gavaṃ sahaṣsassa² usabhaṃ katvā alaṅkatapaṭiyattaṃ ārohaṇīyaṃ nāgaṃ dammīti.

Vīsatinipāte sirimantapañho niṭṭhito.

Tato paṭṭhāya bodhisattassa yaso mahā ahosi. Taṃ sabbaṃ Udumbaraḍevīyeva vicāresi. Sā tassa soḷasavassikakāle cintesi “mama kaniṭṭho mahallako jāto, yasopissa mahā ahosi, āvāhamassa kātum vaṭṭatī”ti. Sā rañño tamatthaṃ ārocesi. Rājā “sādhu jānāpehi nan”ti āha. Sā taṃ jānāpetvā tena sampaṭicchite “tena hi tāta te kumārikaṃ ānemī”ti āha. Atha mahāsatto “kadāci imehi ānītā mama na rucceyya, sayameva tāva upadhāremī”ti cintetvā evamāha “devi katipāhaṃ mā kiñci rañño vadetha, ahaṃ ekaṃ kumārikaṃ sayam pariyesitvā mama cittarucitaṃ tumhākaṃ ācikkhissāmī”ti. Evaṃ karoḥi tātāti. So devim vanditvā attano gharaṃ gantvā sahāyakānaṃ saññaṃ datvā aññātakavesena tunnavāya-upakaraṇāni gahetvā ekakova uttaradvārena nikkhamitvā Uttarayavamajjhakaṃ pāyāsi. Tadā pana tattha ekaṃ porāṇaseṭṭhikulaṃ parikkhīṇaṃ³ ahosi. Tassa kulassa dhītā Amarādevī nāma abhirūpā dassanīyā pāsādikā sabbalakkhaṇasampannā puññaṇatī. Sā taṃ divasaṃ pātova yāgum pacitvā ādāya “pitu kasanaṭṭhānaṃ gamissāmī”ti nikkhamitvā tameva maggaṃ paṭipajji. Mahāsatto taṃ āgacchantim disvā “sabbalakkhaṇasampannāyaṃ itthī, sace apariggahā, imāya me pādapariṇāyikāya bhavitum vaṭṭatī”ti cintesi.

1. Khu 5. 323 piṭṭhe.

2. Gavasahaṣsassa (Sī, Syā, I)

3. Parijñāṇaṃ (Sī, Syā, I)

Sāpi taṃ disvāva “sace evarūpassa purisassa gehe bhaveyyaṃ, sakkā mayā kuṭumbaṃ saṇṭhāpetun”ti cintesi.

Atha mahāsatto “imissā sapaṛiggahāpaṛiggahabhāvaṃ na jānāmi, hatthamuṭṭhiyā naṃ pucchissāmi, sace esā paṇḍitā bhavissati, jānissati. No ce, na jānissati, idhevaṃ naṃ chaḍḍetvā gacchāmi”ti cintetvā dūre ʈhitova hatthamuṭṭhimakāsi. Sāpi “ayaṃ mama sasāmikāsāmikabhāvaṃ pucchati”ti ṇatvā hatthaṃ pasāresi¹. So apariggahabhāvaṃ ṇatvā samīpaṃ gantvā “bhadde kā nāma tvaṃ”ti pucchi. Sāmi ahaṃ atīte vā anāgate vā etarahi vā yaṃ natthi, thannāmikāti. Bhadde loke Amarā nāma natthi, tvaṃ Amarā nāma bhavissasīti. Evaṃ sāmīti. Bhadde kassa yāguṃ harissasīti. Pubbadevatāya sāmīti. Bhadde pubbadevatā nāma mātāpitāro, tava pitu yāguṃ harissasi maññeti. Evaṃ sāmīti. Bhadde tava pitā kiṃ karotīti. Sāmi ekaṃ dvidhā karotīti. Ekassa dvidhākaraṇaṃ nāma kasaṇaṃ, tava pitā kasatīti. Evaṃ sāmīti. Katarasmiṃ pana ʈhāne te pitā kasatīti. Yattha sakim gatā na enti, tasmiṃ ʈhāne sāmīti. Sakim gatānaṃ na paccāgamaṇaṭṭhānaṃ nāma susānaṃ, susānasantike kasati bhaddeti. Evaṃ sāmīti. Bhadde ajjeva essasīti. Sace essati, na essāmi. No ce essati, essāmi sāmīti. Bhadde pitā te maññe nadīpāre kasati, udae ente na essasi, anente essasīti. Evaṃ sāmīti. Ettakaṃ nāma mahāsatto ālāpasallāpaṃ karoti.

Atha naṃ Amarādevī “yāguṃ pivissasisāmī”ti nimantesi. Mahāsatto “paṭhamameva paṭikkhipanaṃ nāma avamaṅgalan”ti cintetvā “āma pivissāmī”ti āha. Sā pana yāgughaṭaṃ otāresi. Mahāsatto cintesi “sace pātim² adhovitvā hatthadhovanaṃ adatvā dassati, ettheva naṃ pahāya gamissāmī”ti. Sā pana pātim dhovitvā pātiyā udakaṃ āharitvā hatthadhovanaṃ datvā tucchapātim hatthe aṭṭhapetvā bhūmiyaṃ ʈhapetvā ghaṭaṃ āluḷetvā yāguyā pūresi, tattha pana sitthāni mahantāni³. Atha naṃ mahāsatto āha “kiṃ bhadde atibahalā yāgū”ti. Udaakaṃ na laddhaṃ

1. Vikāsesi (Sī, I)

2. Pāṇim (Sī)

3. Mandāni (Sī, Syā, I)

sāmīti. Kedāre¹ udakaṃ na laddhaṃ bhavissati maññeti. Evaṃ sāmīti. Sā pitu yāguṃ ṭhapetvā bodhisattassa adāsi. So yāguṃ pivitvā mukhaṃ vikkhāletvā “bhadde tuyhaṃ mātu gehaṃ gamissāmi, maggaṃ me ācikkhā”ti āha. Sā “sādhū”ti vatvā maggaṃ ācikkhantī Ekakanipāte imaṃ gāthamāha—

“Yena sattubilaṅgā ca, diguṇapalāso ca pupphito.

Yena dadāmi tena vadāmi, yena na dadāmi na tena vadāmi.

Esa maggo yavamajjhakassa, etaṃ channapathaṃ vijānāhi”ti².

Tassattho—sāmi antogāmaṃ pavisitvā ekaṃ sattu-āpaṇaṃ passissasi, tato kañjikāpaṇaṃ, tesāṃ purato³ diguṇapaṇṇo koviḷāro supupphito, tasmā tvaṃ yena sattubilaṅgā ca koviḷāro ca pupphito, tena gantvā koviḷāramūle ṭhatvā dakkhiṇaṃ gaṇha vāmaṃ muñca, esa maggo yavamajjhakassa yavamajjhakagāme ṭhitassa amhākaṃ gehassa, etaṃ evaṃ paṭicchādetvā mayā vuttaṃ channapathaṃ paṭicchannapathaṃ channapathaṃ vā paṭicchannakāraṇaṃ⁴ vijānāhīti. Ettha hi **yena dadāmīti** yena hatthena dadāmi⁵, idaṃ dakkhiṇahatthaṃ sandhāya vuttaṃ, itaraṃ vāmahatthaṃ. Evaṃ sā tassa maggaṃ ācikkhitvā pitu yāguṃ gahetvā agamāsi.

Channapathapaṇho niṭṭhito.

Sopi tāya kathitamaggeneva taṃ gehaṃ gato. Atha naṃ Amarādeviyā mātā disvā āsanaṃ datvā “yāguṃ pivissasi⁶ sāmī”ti āha. Amma kaniṭṭhabhaginiyā me Amarādeviyā thoka yāgu me dinnāti. Taṃ sutvā sā “dhītu me atthāya āgato bhavissati”ti aññāsi, mahāsatto tesāṃ duggatabhāvaṃ jānantopi “amma ahaṃ tunnavāyo, kiñci sibbitabbayuttakaṃ atthī”ti pucchi. Atthi sāmī, mūlaṃ pana natthīti. Amma mūlena kammaṃ natthi, ānehi, sibbissāmi nanti. Sā jīṇṇasāṭakāni āharitvā adāsi. Bodhisatto āhaṭāhaṭaṃ niṭṭhāpesiyeva, puññavato hi kiriyā nāma samijjhatiyeva. Atha naṃ āha “amma

1. Kedārehi (Sī, Syā, I)

2. Khu 5. 26 piṭṭhe.

3. Parato (Sī, I)

4. Channapathaṃ channapadaṃ vā paṭicchannakāraṇaṃ (Sī, I)

5. Yenādāmīti yena hatthena ādadāmi (Sī, Syā, I)

6. Vaḍḍhemi (Sī, I)

vīthibhāgena¹ āroceyyāsī”ti. Sā sakalagāmaṃ ārocesi. Mahāsatto tunnavāyakammaṃ katvā ekāheneva sahaṣsaṃ kahāpaṇaṃ uppādesi. Mahallikāpissa pātarāsabhataṃ pacitvā datvā “tāta sāyamāsaṃ kittakaṃ pacāmi”ti āha. Amma yattakā imasmiṃ gehe bhuñjanti, tesaṃ pamāṇenāti. Sā anekasūpabyañjanaṃ bahubhattaṃ paci. Amarādevīpi sāyaṃ sīsena dārūkalāpaṃ, ucchaṅgena paṇṇaṃ ādāya araṇṇato āgantvā puragehadvāre dārūkalāpaṃ nikkhipitvā pacchimadvārena gehaṃ pāvici. Pitāpissā sāyataraṃ² āgamāsi. Mahāsatto nānaggarasabhojanaṃ bhuñji, itarā mātāpitāro bhojetvā pacchā sayam bhuñjitvā mātāpitūnaṃ pāde dhovitvā mahāsattassa pāde dhovi.

So taṃ parigganḥanto katipāhaṃ tattheva vasi. Atha naṃ vīmaṃsanto ekadivasaṃ āha “bhadde adḍhanālīkataṇḍule gahetvā tato³ mayhaṃ yāguṇca pūvaṇca bhataṇca pacāhi”ti. Sā “sādhū”ti sampaṭicchitvā taṇḍule koṭṭetvā mūlataṇḍulehi bhataṃ, majjhimataṇḍulehi yāguṃ⁴, kaṇakāhi pūvaṃ pacitvā tadanurūpaṃ sūpabyañjanaṃ sampādetvā mahāsattassa sabyañjanaṃ yāguṃ adāsi. Sā yāgu mukhe ṭhapitamattāva satta rasaharaṇisahassāni pharitvā aṭṭhāsi. So tassā vīmaṃsanatthameva “bhadde yāguṃ pacitum ajānantī kimatthaṃ mama taṇḍule nāsesī”ti kuddho viya saha khelena niṭṭhubhitvā bhūmiyaṃ pātesi. Sā tassa akujjhitvāva “sāmi sace yāgu na sundarā, pūvaṃ khādā”ti pūvaṃ adāsi. Tampi tattheva akāsi. “Sace sāmi pūvaṃ na sundaraṃ, bhataṃ bhuñjā”ti bhataṃ adāsi. Bhattampi tattheva katvā “bhadde tvaṃ pacitum ajānantī mama santakaṃ kimatthaṃ nāsesī”ti kuddho viya tīṇipi ekato madditvā sīsato paṭṭhāya sakalasarīraṃ limpitvā “gaccha dvāre nisīdāhi”ti āha. Sā akujjhitvāva “sādhū sāmi”ti gantvā tathā akāsi. So tassā nihataṃānabhāvaṃ ñatvā “bhadde ehī”ti āha. Sā akujjhitvā ekavacaneneva āgatā. Mahāsatto pana āgacchanto kahāpaṇasahassena saddhiṃ ekasāṭakayugaṃ tambūlapasibbake⁵ ṭhapetvā āgato.

1. Vīthisabhāgānaṃ (Sī, I) 2. Sāyanhasamaye (Ka), sāyanhataraṃ (Syā) 3. Pātova (Ka)

4. Mūlataṇḍulehi yāguṃ, majjhimataṇḍulehi bhataṃ (Sī, Syā, I)

5. Cūlapasibbake (Syā)

Atha so taṃ sāṭakaṃ nīharitvā tassā hatthe ṭhapetvā “bhadde tava sahāyikāhi saddhiṃ nhāyitvā imaṃ sāṭakaṃ nivāsetvā ehī”ti āha. Sā tathā akāsi.

Paṇḍito uppāditadhanañca ābhatadhanañca sabbaṃ tassā mātāpitūnaṃ datvā samassāsetvā sasure āpucchitvā taṃ ādāya nagarābhimukho agamāsi. (Antarāmagge tassā vīmaṃsanatthāya chattañca upāhanañca datvā evamāha “bhadde imaṃ chattaṃ gahetvā attānaṃ dhārehi, upāhanaṃ abhiruhitvā yāhī”ti. Sā taṃ gahetvā tathā akatvā abbhokāse sūriyasantāpe chattaṃ adhāretvā vanante dhāretvā gacchati, thalaṭṭhāne upāhanaṃ paṭimuñcitvā udakaṭṭhānaṃ sampattakāle abhiruhitvā gacchati. Bodhisatto taṃ kāraṇaṃ disvā pucchi “kiṃ bhadde thalaṭṭhāne upāhanaṃ paṭimuñcitvā udakaṭṭhāne abhiruhitvā gacchasi, sūriyasantāpe chattaṃ adhāretvā vanante dhāretvā”ti. Sā āha “sāmi thalaṭṭhāne kaṇṭakādīni passāmi, udakaṭṭhāne macchakacchapakaṇṭakādīni na passāmi, tesu pāde pavittṭhesu dukkhavedanā bhavēyya, abbhokāse sukkharukkhaṇṭakādīni natthi, vanantaraṃ pavittṭhānaṃ pana sukkharukkhadāṇḍādikesu matthake patitesu dukkhavedanā bhavēyya, tasmā tāni paṭighātanatthāya evaṃ karomī”ti.

Bodhisatto dvīhi kāraṇehi tassā kathaṃ sutvā tussitvā gacchanto ekasmiṃ ṭhāne phalasampannaṃ ekaṃ badararukkhaṃ disvā badararukkhamūle nisīdi. Sā badararukkhamūle nisinnaṃ mahāsattaṃ disvā “sāmi abhiruhitvā badaraphalaṃ gahetvā khādāhi, mayhampi dehī”ti āha. Bhadde ahaṃ kilamāmi, abhiruhituṃ na sakkomi, tvameva abhiruhāti. Sā tassa vacanaṃ sutvā badararukkhaṃ abhiruyha sākhaṇṭare nisīditvā phalaṃ ocini. Bodhisatto taṃ āha “bhadde phalaṃ mayhaṃ dehī”ti. Sā “ayaṃ puriso paṇḍito vā apaṇḍito vā¹ vīmaṃsissāmī”ti cintetvā taṃ āha “sāmi uṇhaphalaṃ khādissasi, udāhu sītaphalaṃ”ti. So taṃ kāraṇaṃ ajānanto viya evamāha “bhadde uṇhaphalena me attho”ti. Sā phalāni bhūmiyaṃ khipitvā “sāmi khādā”ti āha. Bodhisatto taṃ gahetvā dhamento khadi. Puna vīmaṃsamāno naṃ evamāha “bhadde sītalaṃ me dehī”ti. Atha

1. Imaṃ purimaṃ paṇḍitaṃ vā apaṇḍitaṃ vā na jānāmi (Syā)

sā badaraphalāni tiṇabhūmiyā upari khiṇi. So taṃ gahetvā khādītva “ayaṃ dārikā ativiya paṇḍitā”ti cintetvā tussi. Atha mahāsatto taṃ āha “bhadde badararukkhatō otarāhi”ti. Sā mahāsattassa vacanaṃ sutvā rukkhato otaritvā ghaṭaṃ gahetvā nadim̐ gantvā udakaṃ ānetvā mahāsattassa adāsi. Mahāsatto pivitvā mukhaṃ vikkhāletvā tato utthāya gacchanto nagarameva sampatto.)¹

Atha so taṃ vīmaṃsanatthāya dovārikassa gehe ṭhapetvā dovārikassa bhariyāya ācikkhitvā attano nivesanaṃ gantvā purise āmantetvā “asukagehe itthim̐ ṭhapetvā āgatomhi, imaṃ sahaṃsaṃ ādāya gantvā taṃ vīmaṃsathā”ti sahaṃsaṃ datvā pesesi. Te tathā karimsu. Sā āha “idaṃ mama sāmikassa pādarajampi na agghatī”ti. Te āgantvā paṇḍitassa ārocesum̐. Punapi yāvatiyaṃ pesetvā catutthe vāre mahāsatto teyeva “tena hi naṃ hatthe gahetvā kaḍḍhantā ānethā”ti āha. Te tathā karimsu. Sā mahāsattaṃ mahāsampattiyaṃ ṭhitaṃ na sañjāni, naṃ oloketvā ca pana hasi ceva rodi ca. So ubhayakāraṇaṃ pucchi. Atha naṃ sā āha “sāmi ahaṃ hasamānā tava sampattim̐ oloketvā ‘ayaṃ akāraṇena na laddhā, purimabhava kusalaṃ katvā laddhā, aho puññānaṃ phalaṃ nāmā’ti hasim̐. Rodamānā pana ‘idāni parassa rakkhitagopitavatthumhi aparajjhivā nirayaṃ gamissatī’ti tayi kāruṇṇena rodin”ti.

So taṃ vīmaṃsitvā suddhabhāvaṃ ñatvā “gacchatha naṃ tattheva nethā”ti vatvā pesetvā puna tunnavāyavesaṃ gahetvā gantvā tāya saddhim̐ sayitvā punadivase pātova rājakulaṃ pavisitvā Udumbaradeviyā ārocesi. Sā rañño ārocetvā Amarādevim̐ sabbālaṅkārehi alaṅkaritvā mahāyogge nisīdāpetvā mahantena sakkārena mahāsattassa gehaṃ netvā maṅgalaṃ kāresi. Rājā bodhisattassa sahaṃsamūlaṃ paṇṇākāraṃ pesesi. Dovārike ādim̐ katvā sakalanagaravāsino paṇṇākāre pahim̐su. Amarādevīpi raññā pahitaṃ paṇṇākāraṃ

1. () Sī-I-potthakesu natthi.

dvidhā bhinditvā ekaṃ koṭṭhāsaṃ rañño pesesi, etenupāyena sakalanagaravāsīnampi paṇṇākāraṃ pesetvā nagaraṃ saṅgaṇhi. Tato paṭṭhāya mahāsatto tāya saddhiṃ samaggavāsaṃ vasanto rañño atthañca dhammañca anusāsi.

Amarādevipariyesanā niṭṭhitā.

Athekadivasam Senako itare tayo attano santikaṃ āgate āmantesi “ambho mayaṃ gahapatiputtassa Mahosadhasseva nappahoma, idāni pana tena attanā byattatarā bhariyā ānītā, kinti naṃ rañño antare paribhindeyyāma”ti. Ācariya mayaṃ kiṃ jānāma, tvaṃyeva jānāhīti. Hotu mā cintayittha, attheko upāyo, ahaṃ rañño cūḷāmaṇiṃ thenetvā āharissāmi, Pukkusa tvaṃ suvaṇṇamālaṃ āhara, Kiminda tvaṃ kambalaṃ, Devinda tvaṃ suvaṇṇapādukanti evaṃ mayaṃ cattāropi upāyena tāni āharissāma, tato amhākaṃ gehe aṭṭhapetvā gahapatiputtassa gehaṃ pesessāmāti. Atha kho te cattāropi tathā karimsu. Tesu Senako tāva cūḷāmaṇiṃ takkaghaṭe pakkhipitvā dāsiyā hatthe ṭhapetvā pesesi “imaṃ takkaghaṭaṃ aññesaṃ gaṇhantānaṃ adatvā sace Mahosadhassa gehe gaṇhāti, ghaṭeneva saddhiṃ dehī”ti. Sā paṇḍitassa gharadvāraṃ gantvā “takkaṃ gaṇhatha takkaṃ gaṇhathā”ti aparāparaṃ carati.

Amarādevī dvāre ṭhitā tassā kiriyaṃ disvā “ayaṃ aññattha na gacchati, bhavitabbamettha kāraṇenā”ti iṅgitasaññāya dāsiyo paṭikkamāpetvā sayameva “amma ehi takkaṃ gaṇhissāmi”ti pakkositvā tassā āgatakāle dāsīnaṃ saññaṃ datvā tāsū anāgacchantīsu “gaccha amma dāsiyo pakkosāhī”ti tameva pesetvā takkaghaṭe hatthaṃ otāretā maṇiṃ disvā taṃ dāsīnaṃ pucchi “amma tvaṃ kassa santakā”ti. Ayye Senakapaṇḍitassa dāsīnihīti. Tato tassā nāmaṃ tassā ca mātuyā nāmaṃ pucchitvā “asukā nāmā”ti vutte “amma imaṃ takkaṃ katimūlan”ti pucchi. Ayye catunālīkanti. “Tena hi amma imaṃ takkaṃ me dehī”ti vatvā “ayye tumhesu gaṇhantīsu mūlena me ko attho, ghaṭeneva saddhiṃ gaṇhathā”ti vutte “tena hi yāhī”ti taṃ uyyojetvā sā “asukamāse

asukadivase Senakācariyo asukāya nāma dāsiyā dhītāya asukāya nāma hatthe rañño cūlāmaṇim pahenakatthāya¹ pahiṇī”ti paṇṇe likhitvā takkaṃ gaṇhi. Pukkusopi suvaṇṇamālaṃ sumanapupphacaṅkoṭake ṭhapetvā sumanapupphena paṭicchādetvā tatheva pesesi. Kāmindopi kambalaṃ paṇṇapacchiyaṃ ṭhapetvā paṇṇehi chādetvā pesesi. Devindopi suvaṇṇapādukaṃ yavakalāpantare bandhitvā pesesi. Sā sabbānipi tāni gahetvā paṇṇe akkharāni² āropetvā mahāsattassa ācikkhitvā ṭhapesi.

Tepi cattāro paṇḍitā rājakulaṃ gantvā “kiṃ deva tumhe cūlāmaṇim na piḷandhathā”ti āhaṃsu. Rājā “piḷandhissāmi āharathā”ti purise āha. Te maṇim na passimsu, itarānipi na passimsuyeva. Atha te cattāro paṇḍitā “deva tumhākaṃ ābharaṇāni Mahosadhassa gehe atthi, so tāni sayam vaḷaṇjeti, paṭisattu te mahārāja gahapatiputto”ti taṃ bhindimsu. Athassa atthacarakā manussā sīghaṃ gantvā ārocesum. So “rājānaṃ disvā jānissāmi”ti rājupaṭṭhānaṃ agamāsi. Rājā kujjhitvā “ko jānissati, kiṃ bhavissati kiṃ karissati”ti attānaṃ passitum nādāsi. Paṇḍito rañño kuddhabhāvaṃ ñatvā attano nivesanameva gato. Rājā “naṃ gaṇhathā”ti āṇāpesi. Paṇḍito atthacarakānaṃ vacanaṃ sutvā “mayā apagantum vaṭṭati”ti Amarādeviyā saññaṃ datvā aññātakavesena nagarā nikkhamitvā Dakkhiṇayavamajjhakagāmaṃ gantvā tasmim kumbhakārakammaṃ akāsi. Nagare “paṇḍito palāto”ti ekakolāhalaṃ jātāṃ.

Senakādayopi cattāro janā tassa palātabhāvaṃ ñatvā “mā cintayittha, mayaṃ kiṃ apaṇḍitā”ti aññamaññaṃ ajānāpetvāva Amarādeviyā paṇṇākāraṃ pahiṇimsu. Sā tehi catūhi pesitapaṇṇākāraṃ gahetvā “asuka-asukavelāya āgacchatū”ti vatvā (ekaṃ kūpaṃ khaṇāpetvā gūtharāsino saha udakena tattha pūretvā gūthakūpassa uparitale yantaphalakāhi pidahitvā kiḷaṇjēna paṭicchādetvā sabbaṃ niṭṭhāpesi. Atha Senako sāyanhasamaye nhatvā attānaṃ alaṅkaritvā nānaggarasabhojanaṃ bhuñjitvā bodhisattassa gehaṃ agamāsi. So gharadvāre

1. Vikkīnatthāya (Syā), gahaṇatthāya (Ka)

2. Nāmarūpaṃ (Sī, I, Ka)

ṭhatvā attano āgatabhāvaṃ jānāpesi. Sā “ehi ācariyā”ti āha. So gantvā tassā santike aṭṭhāsi. Sā evamāha ‘sāmi idāni ahaṃ tava vasaṃ gatā, attano sarīraṃ anbhāyitvā sayituṃ ayuttan”ti. So tassā vacanaṃ sutvā “sādhū”ti sampāṭicchi. Sā nikkhamitvā udakapūraṃ ghaṭaṃ gahetvā āsittā viya “ehi ācariya nhānatthāya phalakāni āruhā”ti vatvā tassa phalakāni abhiruyha ṭhitakāle gehaṃ pavisitvā phalakoṭiyāṃ akkamitvaṃ gūthakūpe pātesi.

Pukkusopi sāyanhasamaye nhatvā alaṅkaritvā nānaggarasabhojanaṃ bhuñjitvā bodhisattassa gehaṃ gantvā gharadvāre ṭhatvā attano āgatabhāvaṃ jānāpesi. Ekā paricārīkā itthi Amarādeviyā ārocesi. Sā tassā vacanaṃ sutvā “ehi ācariya attano sarīraṃ anbhāyitvā sayituṃ ayuttan”ti āha. So “sādhū”ti sampāṭicchi. Sā nikkhamitvā udakapūraṃ ghaṭaṃ gahetvā āsiṅcamānā viya “ehi ācariya nhānatthāya phalakāni abhiruhā”ti āha. Tassa phalakāni abhiruyha ṭhitakāle sā gehaṃ pavisitvā phalakāni ākaḍḍhitvā gūthakūpe pātesi. Pukkusaṃ Senako “ko eso”ti pucchi. Ahaṃ Pukkusoti. Tvaṃ ko nāma manusso. Ahaṃ Senakoti aññamaññaṃ pucchitvā aṭṭhaṃsu. Tathā itare dvepi tattheva pātesi. Sabbepi te jegucche gūthakūpe aṭṭhaṃsu. Sā vibhātāya rattiyā tato ukkhipāpetvā)¹ cattāropi jane khuramuṇḍe kārāpetvā taṇḍulāni gāhāpetvā udakena temetvā koṭṭāpetvā cuṇṇaṃ bahalayāguṃ pacāpetvā madditvā sīsato paṭṭhāya sakalasarīraṃ vilimpāpetvā tūlapicūni gāhāpetvā tattheva sīsato paṭṭhāya okirāpetvā mahādukkhaṃ pāpetvā kilaṇjakucchiyaṃ nipajjāpetvā veṭhetvā rañño ārocetukāmā hutvā tehi saddhiṃ cattāri ratanāni gāhāpetvā rañño santikaṃ gantvā rājānaṃ vanditvā ekamantaṃ nisīditvā “deva setavānaraṃ nāma mahāpaṇṇākāraṃ paṭiggaṇhathā”ti vatvā cattāri kilaṇjāni rañño pādamūle ṭhapāpesi. Atha rājā vivarāpetvā setamakkaṭasādise cattāropi jane passi. Atha sabbe manussā “aho adiṭṭhapubbā aho mahāsetavānarā”ti vatvā mahāhasitaṃ hasiṃsu. Te cattāropi mahālajjā ahesuṃ.

1. () Sī-I-potthakesu natthi.

Atha Amarādevī attano sāmīno niddosabhāvaṃ kathentī rājānaṃ āha “deva Mahosadhapaṇḍito na coro, ime cattārova corā. Etesu hi Senako maṇicoro, Pukkuso suvaṇṇamālācoro, Kāmino kambalacoro, Devindo suvaṇṇapādukācoro. Ime corā asukamāse asukadivase asukadāsīdhītānaṃ asukadāsīnaṃ hatthe imāni ratanāni paḥiṇanti, imaṃ paṇṇaṃ passatha, attano santakañca gaṇhatha, core ca deva paṭicchathā”ti. Sā cattāropi jane mahāvippakāraṃ pāpetvā rājānaṃ vanditvā attano gehameva gatā. Rājā bodhisattassa palātabhāvena tasmim āsaṅkāya ca aññesaṃ paṇḍitapatimantīnaṃ abhāvena ca tesāṃ kiñci avatvā “paṇḍitā nhāpetvā attano gehāni gacchathā”ti pesesi. Cattāro janā mahāvippakāraṃ patvā rājānaṃ vanditvā attano gehameva gatā.

Sabbaratanathenā niṭṭhitā.

Athassa chatte adhivatthā devatā bodhisattassa dhammadesanaṃ assuṇantī “kiṃ nu kho kāraṇaṃ”ti āvajjamānā taṃ kāraṇaṃ ñatvā “paṇḍitassa ānayanakāraṇaṃ karissāmi”ti cintetvā rattibhāge chattapiṇḍikaṃ vivaritvā rājānaṃ Catukkanipāte devatāya pucchitapañhe āgate “hanti hatthehi pādehi”ti-ādike cattāro pañhe pucchi. Rājā ajānanto “aham na jānāmi, aññe paṇḍite pucchissāmi”ti ekadivasaṃ okāsaṃ yācitvā punadivase “āgacchantū”ti catunnaṃ paṇḍitānaṃ sāsanaṃ pesesi. Tehi “mayam khuramuṇḍā vīthim otarantā lajjāmā”ti vutte rājā cattāro nāḷipatṭe pesesi “ime sīsasu katvā āgacchantū”ti. Tadā kira te nāḷipatṭā uppannā. Te āgantvā paññattāsane nisīdiṃsu. Atha rājā “Senaka ajja rattibhāge chatte adhivatthā devatā maṃ cattāro pañhe pucchi, aham pana ajānanto ‘paṇḍite pucchissāmi’ti avacaṃ, kathehi me te pañhe”ti vatvā imaṃ gāthamāha—

“Hanti hatthehi pādehi, mukhañca parisumbhati.

Sa ve rāja piyo hoti, kaṃ tena tvā’bhipassasi”ti¹.

1. Khu 5. 118 piṭṭhe. Mabhipassasīti (Sī, Syā, I)

Senako ajānanto “kiṃ hanti katham hantī”ti taṃ taṃ vilapitvā neva antaṃ passi, na koṭiṃ passi. Sesāpi appaṭibhānā ahesuṃ. Atha rājā vip̐paṭisārī hutvā puna rattibhāge devatāya “pañho te ñāto”ti puṭṭho “mayā cattāro paṇḍitā puṭṭhā, tepi na jānimsū”ti āha. Devatā “kiṃ te jānissanti, ṭhapetvā Mahosadhapaṇḍitaṃ añño koci ete pañhe kathetuṃ samattho nāma natthi, sace taṃ pakkosāpetvā ete pañhe na kathāpessasi, iminā te jalitena ayakūṭena sīsaṃ bhindissāmi”ti rājānaṃ tājjetvā “mahārāja agginā atthe sati khajjopanakam dhamituṃ na vaṭṭati, khīrena atthe sati visāṇaṃ duhituṃ na vaṭṭati”ti vatvā imaṃ Pañcakanipāte khajjopanakapañhaṃ udāhari—

“Ko nu santamhi pajjote, aggipariyesanaṃ caram.

Addakkhi ratti khajjotaṃ, jātavedaṃ amaññatha.

Svassa gomayacuṇṇāni, abhimatthaṃ tiṇāni ca.

Viparītāya saññāya, nāsakkhi pajjaletave.

Evampi anupāyena, atthaṃ na labhate migo.

Visāṇato gavaṃ dohaṃ, yattha khīraṃ na vindati.

Vividhehi upāyehi, atthaṃ papponti māṇavā.

Niggahena amittānaṃ, mittānaṃ paggahena ca.

Senāmokkhapalābhena, vallabhānaṃ nayena ca.

Jagatiṃ jagatipālā, āvasanti vasundharan”ti¹.

Tattha **santamhi pajjoteti** aggimhi sante. **Caranti** caranto. **Addakkhīti** passi, disvā ca pana vaṇṇasāmaññatāya khajjopanakam “jātavedo ayaṃ bhavissatī”ti amaññittha. **Svassāti** so assa khajjopanakassa upari sukhumāni gomayacuṇṇāni ceva tiṇāni ca. **Abhimatthanti** hatthehi ghaṃsitvā ākiranto jaṇṇukehi bhūmiyaṃ patiṭṭhāya mukhena dhamanto jālessāmi nanti viparītāya saññāya vāyamantopi jāletuṃ² nāsakkhi. **Migoti** migasadiṣo andhabālo evaṃ anupāyena pariyesanto atthaṃ na labhati. **Yatthāti** yasmiṃ visāṇe khīrameva natthi, tato gāviṃ

1. Khu 5. 129 piṭṭhe.

2. Dhamentopi sañjāletuṃ (Sī, I)

duhanto viya ca atthaṃ na vindati. **Senāmokkhapalābhenāti** senāmokkhānaṃ¹ amaccānaṃ lābhena. **Vallabhānanti** piyamanāpānaṃ vissāsikānaṃ amaccānaṃ nayena ca. **Vasundharanti** vasusaṅkhātānaṃ ratanānaṃ dhāraṇato vasundharanti laddhanāmaṃ jagatiṃ jagatipālā rājāno āvasanti.

Na te tayā sadisā hutvā aggimhi vijjamāneyeva khajjopanakāṃ dhamanti. Mahārāja tvaṃ pana aggimhi sati khajjopanakāṃ dhamanto viya tulaṃ chaḍḍetvā hatthena tulayanto viya khīrena atthe jāte visāṇato duhanto viya ca Senakādayo pucchasi, ete kiṃ jānanti. Khajjopanakasadisā hete. Aggikkhandhasadiso Mahosadho paññāya jalati, taṃ pakkosāpetvā pucchā. Ime te pañhe ajānantassa jīvitaṃ natthīti rājānaṃ tajjetvā antaradhāyi.

Khajjopanakapañho niṭṭhito.

Atha rājā maraṇabhayaatajjito punadivase cattāro amacce pakkosāpetvā “tātā tumhe cattāro catūsu rathesu ṭhatvā catūhi nagaradvārehi nikkhamitvā yattha mama puttaṃ Mahosadhapaṇḍitaṃ passatha, tatthevassa sakkāraṃ katvā khippaṃ ānethā”ti āṇāpesi. Tepi cattāro ekekena dvārena nikkhamimsu. Tesu tayo janā paṇḍitaṃ na passimsu. Dakkhiṇadvārena nikkhanto pana Dakkhiṇayavamajjhakagāme mahāsattaṃ mattikaṃ āharitvā ācariyassa cakkāṃ vaṭṭetvā mattikāmakkhitasarīraṃ palālapitṭhake nisīditvā muṭṭhiṃ muṭṭhiṃ katvā appasūpaṃ yavabhataṃ bhuñjamānaṃ passi. Kasmā panesa etaṃ kammaṃ akāsīti? Rājā kira “nissamsayaṃ paṇḍito rajjaṃ gaṇhissatī”ti āsaṅkati. “So ‘kumbhakārakammena jīvati’ti sutvā nirāsaṅko bhavissatī”ti cintetvā evamakāsīti. So amaccaṃ disvā attano santikaṃ āgatabhāvaṃ ñatvā “ajja mayhaṃ yaso puna pākatiko bhavissati, Amarādeviyā sampāditaṃ nānaggarasabhojanameva bhuñjissāmī”ti cintetvā gahitaṃ yavabhatapiṇḍaṃ chaḍḍetvā utṭhāya mukhaṃ vikkhāletvā nisīdi. Tasmīṃ khaṇe so amacco taṃ upasaṅkami. So pana Senakapakkhiko, tasmā naṃ ghaṭento “paṇḍita ācariyasena-kassa vacanaṃ niyyānikaṃ, tava nāma yase parihīne

1. Senīmokkhapalābhenāti seṇipamukhānaṃ (Sī, Syā, I)

tathārūpā paññā paṭiṭṭhā hotum nāsakkhi, idāni mattikāmakkhito palālapitṭhe
nisīditvā evarūpaṃ bhattaṃ bhuñjasi”ti vatvā Dasakanipāte bhūripaṇhe
paṭhamam gāthamāha—

“Saccam kira, tvaṃ api bhūripañña,
Yā tādisī sirī dhitī matī ca.
Na tāyate’bhāvavasūpanitaṃ,
Yo yavakaṃ bhuñjasi appasūpan”ti¹.

Tattha **saccam kirāti** yaṃ ācariyasena āha, taṃ kira saccameva. **Sirīti**
issariyaṃ. **Dhīti** abbhocchinnavīriyaṃ. **Na tāyate’bhāvavasūpanitanti**
abhāvassa avuḍḍhiyā vasaṃ upanītaṃ taṃ na rakkhati na gopeti, paṭiṭṭhā
hotum na sakkoti. **Yavakanti** yavabhattaṃ.

Atha naṃ mahāsatto “andhabāla ahaṃ attano paññābaleṇa puna taṃ
yasaṃ pākatikaṃ kātukāmo evaṃ karomi”ti vatvā imaṃ gāthādvayamāha—

“Sukhaṃ dukkhena paripācayanto,
Kālākālaṃ vicinaṃ chandachanno.
Atthassa dvārāni avāpuranto,
Tenāhaṃ tussāmi yavodanena.

Kālāṇca ñatvā abhijānāya,
Manteḥi atthaṃ paripācayitvā.
Vijambhissaṃ sīhaviṃjambhitāni,
Tāyi’ddhiyā dakkhasi maṃ punāpi”ti¹.

Tattha **dukkhenāti** iminā kāyikacetasikadukkhena attano
porāṇakasukhaṃ paṭipākatikakaraṇena **paripācayanto** vadḍhento.
Kālākālanti ayaṃ paṭicchanno² hutvā caraṇakālo, ayaṃ appaṭicchannoti³
evaṃ kālāṇca akālāṇca vicinanto rañño kuḍḍhakāle channena caritabbanti
ñatvā chandena attano ruciyā channo paṭicchanno hutvā
kumbhakārakammēna jīvanto attano atthassa kāraṇasaṅkhātāni

1. Khu 5. 220 piṭṭhe.

2. Paṭicchannassa (Sī, Syā, I)

3. Appaṭicchannassāti (Sī, Syā, I)

dvārāni avāpuranto viharāmi, tena kāraṇenāhaṃ yavodanena tussāmīti attho.

Abhijñānāyāti vīriyakaraṇassa. **Manteḥi atthaṃ paripācayitvāti** attano ñāṇabalena mama yaśaṃ vaḍḍhetvā manosilātale vijambhamāno siho viya vijambhissaṃ, tāya iddhiyā maṃ punapi tvaṃ passissasīti.

Atha naṃ amacco āha “paṇḍita chatte adhivatthā devatā rājānaṃ pañhaṃ pucchi. Rājā cattāro paṇḍite pucchi. Tesu ekopi taṃ pañhaṃ kathetuṃ nāsakkhi, tasmā rājā tava santikaṃ maṃ pahiṇī”ti. “Evaṃ sante paññāya ānubhāvaṃ kasmā na passasi, evarūpe hi kāle na issariyaṃ patiṭṭhā hoti, paññāsampannova patiṭṭhā hoti”ti mahāsatto paññāya ānubhāvaṃ vaṇṇesi. Amacco rañña “paṇḍitaṃ diṭṭhaṭṭhāneyeva sakkāraṃ katvā ānethā”ti dinnam kahāpaṇasahassaṃ mahāsattassa hatthe ṭhapesi. Kumbhakāro “Mahosadhapaṇḍito kira mayā pesakārakammaṃ kārīti”ti bhayaṃ āpajji. Atha naṃ mahāsatto “mā bhāyi ācariya, bahūpakāro tvaṃ amhākaṃ”ti assāsetvā sahaṃsaṃ datvā mattikāmakkhiteva sarīrena rathe nisīditvā nagaraṃ pāvisi. Amacco rañño ārocetvā “tata kuhiṃ paṇḍito diṭṭho”ti vutte “deva Dakkhiṇayavamajjhakagāme kumbhakārakammaṃ katvā jīvati, tumhe pakkosathāti sutvā¹ anbhāyitvā mattikāmakkhiteva sarīrena āgato”ti āha. Rājā “sace mayhaṃ paccatthiko assa, issariyavidhinā careyya, nāyaṃ mama paccatthiko”ti cintetvā “mama puttassa ‘attano gharaṃ gantvā nhatvā alaṅkaritvā mayā dinnavidhānena āgacchatū’ti vadeyyāthā”ti āha. Taṃ sutvā paṇḍito tathā katvā āgantvā “pavisatū”ti vutte pavisitvā rājānaṃ vanditvā ekamantaṃ atṭhāsi. Rājā paṭisanthāraṃ katvā paṇḍitaṃ vīmaṃsanto imaṃ gāthamāha—

“Sukhīpi heke na karonti pāpaṃ,
Avaṇṇasaṃsaggabhayā puneke.
Pahū samāno vipulatthacintī,
Kiṃ kāraṇā me na karosi dukkhaṃ”ti².

1. Tumhe pakkosithāti vutte (Sī), tumhehi pakkosathāti vutte (I)

2. Khu 5. 221 piṭṭhe.

Tattha **sukhī**ti paṇḍita ekacce “mayam sukhino sampanna-issariyā, alam no ettakenā”ti uttari issariyakāraṇā pāpam na karonti, ekacce “evarūpassa no yasadāyakassa sāmikassa aparajjhantānam avaṇṇo bhavissatī”ti avaṇṇasaṁsaggabhayā na karonti. Eko na samattho hoti, eko mandapaṇṇo, tvaṁ pana samattho ca vipulattthacintī ca, icchanto pana sakalajambudīpe rajjampi kāreyyāsi, kiṁ kāraṇā mama rajjam gahetvā dukkham na karosīti.

Atha nam bodhisatto āha—

“Na paṇḍitā attasukhassa hetu,
Pāpāni kammāni samācaranti.
Dukkheṇa phuṭṭhā khalitāpi santā,
Chandā ca dosā na jahanti dhamman”ti¹.

Tattha **khalitāpī**ti² sampattito khalitvā vipattiyam ṭhitasabhāvā hutvāpi. **Na jahanti dhammanti** paveṇiyadhammampi sucaritadhammampi na jahanti.

Puna rājā tassa vīmaṁsanattham khattiyamāyam kathento imam gāthamāha—

“Yena kenaci vaṇṇena, mudunā dāruṇena vā.
Uddhare dīnamattānam, pacchā dhammam samācare”ti¹.

Tattha **dīnanti** duggatam attānam uddharitvā sampattiyam ṭhapeyyāti.

Athassa mahāsatto rukkhūpamam dassento imam gāthamāha—

“Yassa rukkhassa chāyāya, nisīdeyya sayeyya vā.
Na tassa sākham bhañjeyya, mittadubbho hi pāpako”ti¹.

Evaṁca pana vatvā “mahārāja yadi paribhuttarukkhassa sākham bhañjantopi mittadubbhī hoti, yehi tumhehi mama pitā uḷāre issariye patiṭṭhāpito, ahaṁca mahantena anuggahena anuggahito, tesu tumhesu aparajjhanto aham katham nāma mittadubbho na bhaveyyan”ti sabbathāpi attano amittadubbhibhāvam kathetvā raṇṇo cittācāram codento imam gāthamāha—

1. Khu 5. 221 piṭṭhe.

2. Khalitattāti (Sī, I)

“Yassāpi dhammaṃ puriso vijaññā,
 Ye cassa kaṅkhaṃ vinayanti santo.
 Taṃ hissa dīpaṇca parāyaṇaṇca,
 Na tena mettiṃ jarayetha pañño”ti¹.

Tassattho—mahārāja yassa ācariyassa santikā yo puriso appamattakampi dhammaṃ kāraṇaṃ jāneyya, ye cassa santo uppannaṃ kaṅkhaṃ vinayanti, taṃ tassa paṭiṭṭhānaṭṭhena dīpaṇceva parāyaṇaṇca, tādisena ācariyena saddhiṃ paṇḍito mittabhāvaṃ nāma na jīreyya² na nāseyya.

Idāni taṃ ovaḍanto imaṃ gāthādvayamāha—

“Alaso gihī kāmabhogī na sādhu,
 Asaññato pabbajito na sādhu.
 Rājā na sādhu anisammakārī,
 Yo paṇḍito kodhano taṃ na sādhu.
 Nisamma khattiyo kayirā, nānisamma disampati.
 Nisammakārino rāja, yaso kitti ca vaḍḍhatī”ti¹.

Tattha **na sādhu**ti na sundaro. **Anisammakārī**ti kiñci sutvā anupadhāretvā attano paccakkhaṃ akatvā kārako. **Yaso kitti cāti** issariyaparivāro ca guṇakitti ca ekantena vaḍḍhatīti.

Bhūripaṇho niṭṭhito.

Evam vutte rājā mahāsattaṃ samussitasetacchatte rājapallaṅke nisīdāpetvā sayam nīcāsane nisīditvā āha “paṇḍita setacchatte adhivatthā devatā maṃ cattāro pañhe pucchi, te ahaṃ na jānāmi. Cattāropi paṇḍitā na jānimsu, kathehi me tāta te pañhe”ti. Mahārāja chatte adhivatthā devatā vā hotu, Cātumahārājikādayo vā hontu, yena kenaci pucchitapañhaṃ ahaṃ kathetuṃ sakkomi, vada mahārāja devatāya pucchitapañheti. Atha rājā devatāya pucchitaniyāmeneva kathento paṭhamam gāthamāha—

1. Khu 5. 221 piṭṭhe.

2. Na jaheyya (Syā)

“Hanti hatthehi pādehi, mukhañca parisumbhati.

Sa ve rāja piyo hoti, kam tena tvā’bhipassasī”ti¹.

Tattha **hantī**ti paharati. **Parisumbhatī**ti paharatiyeva. **Saveti** so evaṃ karonto piyo hoti. **Kaṃ tena tvā’bhipassasī**ti tena paharaṇakāraṇena piyaṃ katamaṃ puggalaṃ tvaṃ rāja abhipassasīti.

Mahāsattassa taṃ kathaṃ sutvāva gaganatale puṇṇacando viya attho pākaṭo ahosi. Atha mahāsatto “suṇa mahārāja yadā hi mātu-añke nipanno daharakumāro haṭṭhatuṭṭho kīlanto mātaraṃ hatthapādehi paharati, kese luñcati, muṭṭhinā mukhaṃ paharati, tadā naṃ mātā ‘coraputtaka kathaṃ tvaṃ no evaṃ paharasī’ti-ādīni pemasinehavaseneva vatvā pemaṃ sandhāretuṃ asakkontī āliṅgitvā thanantare nipajjāpetvā mukhaṃ paricumbati. Iti so tassā evarūpe kāle piyataro hoti, tathā pitunopī”ti evaṃ gaganamajjhe sūriyaṃ uṭṭhāpento viya pākaṭaṃ katvā pañhaṃ kathesi. Taṃ sutvā devatā chattapiṇḍikaṃ vivaritvā nikkhamitvā upaḍḍhaṃ sarīraṃ dassetvā “sukathito paṇḍitena pañho”ti madhurassarena sādhu-kāraṃ datvā ratanacaṅkoṭakaṃ pūretvā dibbapupphagandhavāsehi bodhisattaṃ pūjetvā antaradhāyi. Rājāpi paṇḍitaṃ pupphādīhi pūjetvā itaraṃ pañhaṃ yācitvā “vada mahārājā”ti vutte dutiyaṃ gāthamāha—

“Akkosati yathākāmaṃ,

Āgamañca’ssa icchati².

Sa ve rāja piyo hoti,

Kaṃ tena tvā’bhipassasī”ti¹.

Athassa mahāsatto—“mahārāja mātā vacanapesanaṃ kātuṃ samatthaṃ sattaṭṭhavassikaṃ puttaṃ ‘tāta khettaṃ gaccha, antarāpaṇaṃ gacchā’ti-ādīni vatvā ‘amma sace idañcidañca khādanīyaṃ bhojanīyaṃ dassasi, gamissāmī’ti vutte ‘sādhu putta gaṇhāhī’ti vatvā deti. So dārako taṃ khāditvā bahi gantvā dārakehi saddhiṃ kīlitvā mātupesanaṃ na gacchati. Mātara ‘tāta gacchāhī’ti vutte so mātaraṃ ‘amma tvaṃ sītāya gharacchāyā nisīdasi, kiṃ pana ahaṃ tava

1. Khu 5. 118 piṭṭhe.

2. Na icchati (Sī, I), necchati (Syā)

bahi pesanakammaṃ karissāmi, ahaṃ taṃ vañcemī'ti vatvā
 hatthavikāramukhavikāre katvā gato. Sā gacchantam disvā kujjhitvā
 daṇḍakaṃ gahetvā 'tvaṃ mama santakaṃ khāditvā khette kiccaṃ kātum na
 icchasi'ti tajjentī vegena palāyantaṃ anubandhitvā pāpuṇitum asakkontī
 'corā taṃ khaṇḍākhaṇḍaṃ chindantū'ti-ādīni vatvā yathākāmaṃ akkosati
 paribhāsati. Yaṃ¹ pana mukhena bhaṇati, tathā hadaye appamattakampi na
 icchati, āgamaṇācassa icchati², so divasabhāgaṃ kilītvā sāyaṃ gehaṃ
 pavisitum avisahanto nātakānaṃ santikaṃ gacchati. Mātāpissa
 āgamanamaggaṃ oloketī anāgacchantam disvā pavisitum na visahati
 maññe'ti sokassa hadayaṃ pūretvā assupuṇṇehi nettehi nātighare
 upadhārentī puttaṃ disvā āliṅgitvā sīse cumbitvā ubhohi hatthehi daḷhaṃ
 gahetvā 'tāta piyaputtaka mama vacanaṃ hadaye ṭhapesī'ti atirekataraṃ
 pemaṃ uppādesi. Evaṃ mahārāja mātuyā kuddhakāle putto piyatara nāma
 hoti'ti dutiyaṃ pañhaṃ kathesi. Devatā tatheva pūjesi.

Rājāpi pūjetvā tatiyaṃ pañhaṃ yācitvā 'vada mahārāja'ti vutte tatiyaṃ
 gāthamāha—

“Abbhakkhāti abhūtena, alikenā'bhisāraye.

Sa ve rāja piyo hoti, kaṃ tena tvā'bhipassasi'ti³.

Athassa mahāsatto “rāja yadā ubho jayampatikā rahogatā
 lokassādaratīyā kilāntā 'bhadde tava mayi pemaṃ natthi, hadayaṃ te bahi
 gatan'ti evaṃ aññamaññaṃ abhūtena abbhācikkhanti, alikena sārenti
 codenti, tadā te atirekataraṃ aññamaññaṃ piyāyanti. Evamassa pañhassa
 atthaṃ jānāhi'ti kathesi. Devatā tatheva pūjesi.

Rājāpi pūjetvā itaraṃ pañhaṃ yācitvā “vada mahārāja'ti vutte
 catutthaṃ gāthamāha—

1. Yadā (Syā)

2. Tato appamattakassapi āgamanamassa na icchati (Sī), tato hadayena appamattakassapi
 āgamaṇācassa na icchati (Syā)

3. Khu 5. 118 piṭṭhe.

“Haraṃ annañca pānañca, vatthasenāsanāni ca.
 Aññadatthuharā santā, te ve rāja piyā honti.
 Kaṃ tena tvā’bhipassasī”ti¹.

Athassa mahāsatto “mahārāja ayaṃ pañho dhammikasamaṇabrāhmaṇe sandhāya vutto. Saddhāni hi kulāni idhalokaparalokaṃ saddhahitvā denti ceva dātukāmāni ca honti, tāni tathārūpe samaṇabrāhmaṇe yācantepi laddhaṃ harante bhuñjantepi disvā ‘amheyeva yācanti, amhākāmyeva santakāni annapānādāni paribhuñjantī’ti tesu atirekataraṃ pemaṃ karonti. Evaṃ kho mahārāja aññadatthuharā santā ekaṃsena yācantā ceva laddhaṃ harantā ca samānā piyā hontī”ti kathesi. Imasmim̐ pana pañhe kathite devatā tatheva pūjetvā sādhuakāraṃ datvā sattaratanaṇpūraṃ ratanacāṅkoṭakaṃ “gaṇha mahāpaṇḍitā”ti mahāsattassa pādamūle khiṇi. Rājāpissa atirekataraṃ pūjaṃ karonto ativiya paṣiditvā senāpatiṭṭhānaṃ adāsī. Tato paṭṭhāya mahāsattassa yaso mahā ahosi.

Devatāpañho niṭṭhito.

Puna te cattāro paṇḍitā “ambho gahapatiṇputto idāni mahantataro jāto, kiṃ karomā”ti mantayimsu. Atha ne Senako āha “hotu diṭṭho me upāyo, mayaṃ gahapatiṇputtaṃ upasaṅkamitvā ‘rahassaṃ nāma kassa kathetum vaṭṭatī’ti pucchissāma, so ‘na kassaci kathetabban’ti vakkhati. Atha naṃ ‘gahapatiṇputto te deva paccatthiko jāto’ti paribhindissāmā”ti. Te cattāropi paṇḍitā tassa gharaṃ gantvā paṭisandhāraṃ katvā “paṇḍita pañhaṃ pucchitukāmaṃhā”ti vatvā “pucchathā”ti vutte Senako pucchi “paṇḍita purisena nāma kattha patiṭṭhātabban”ti. Sacce patiṭṭhātabbanti. Sacce patiṭṭhiteṇa kiṃ uppādetabbanti. Dhanaṃ uppādetabbanti. Dhanaṃ uppādetvā kiṃ kātābbanti. Manto gahetabboti. Mantaṃ gahetvā kiṃ kātābbanti. Attano rahassaṃ parassa na kathetabbanti. Te “sādhu paṇḍitā”ti vatvā tuṭṭhamānasā hutvā “idāni gahapatiṇputtassa piṭṭhiṃ passissāmā”ti rañño santikaṃ gantvā “mahārāja

1. Khu 5. 118 piṭṭhe.

gahapatiputto te paccatthiko jāto”ti vadimsu. Nāhaṃ tumhākaṃ vacanaṃ saddahāmi, na so mayhaṃ paccatthiko bhavissatīti. Saccam mahārāja saddahatha, asaddahanto pana tameva pucchatha “paṇḍita attano rahassaṃ nāma kassa kathetabban”ti. Sace paccatthiko na bhavissati, “asukassa nāma kathetabban”ti vakkhati. Sace paccatthiko bhavissati, “kassaci na kathetabbaṃ, manorathe paripuṇṇe kathetabban”ti vakkhati. Tadā amhākaṃ vacanaṃ saddahitvā nikkaṅkhā bhaveyyāthāti. So sādhu”ti sampāṭicchitvā ekadivasaṃ sabbesu samāgantvā nisinnesu Vīsatinipāte pañcapaṇḍitapañhe paṭhamam gāthamāha—

“Pañca paṇḍitā samāgatā’ttha,
Pañhā¹ me paṭibhāti taṃ suṇātha.
Nindiya’matthaṃ pasamsiyaṃ vā,
Kassevā’vikareyya guyhamatthan”ti².

Evam vutte Senako “rājānampi anhākaṃyeva abbhantare pakkipissāmi”ti cintetvā imam gāthamāha—

“Tvaṃ āvikarohi bhūmipāla,
Bhattā bhārasaho tvaṃ vade’taṃ.
Tava chandarucīni sammasitvā,
Atha vakkhanti janinda pañca dhīrā”ti².

Tattha **bhattā**ti tvaṃ amhākaṃ sāmiko ceva uppannassa ca bhārassa saho, paṭhamam tava tvameva etaṃ vadehi. **Tava chandarucīni**³ pacchā tava chandañceva ruccanakāraṇāni ca sammasitvā ime pañca paṇḍitā akkhanti.

Atha rājā attano kilesavasikatāya imam gāthamāha—

“Yā sīlavatī anaññatheyyā,
Bhattucchandavasānugā piyā manāpā.
Nindiya’mattaṃ pasamsiyaṃ vā,
Bhariyāya’vikareyya guyhamatthan”ti².

Tattha **anaññatheyyā**⁴ kilesavasena aññena na thenitabbā⁵.

1. Pañho (Sī, Syā, I)

2. Khu 5. 347 piṭṭhe.

3. Chandañca ruciñcāti (Sī, I)

4. Anaññadheyyāti (Sī, I)

5. Aññena agahetabbāti attho (Sī, I)

Tato Senako “idāni rājānaṃ amhākaṃ abbhantare pakkhipimhā”ti
tussitvā sayāṃkatakāraṇameva dīpento imaṃ gāthamāha—

“Yo kicchagatassa āturassa,
Saraṇaṃ hoti gatī parāyaṇaṇca.
Nindiya’matthaṃ pasaṃsiyaṃ vā,
Sakhinovā’vikareyya guyhamatthan”ti¹.

Atha rājā Pukkusaṃ pucchi “kathaṃ Pukkusa passasi, nindiyaṃ vā
pasaṃsiyaṃ vā rahassaṃ kassa kathetabban”ti. So kathento imaṃ
gāthamāha—

“Jeṭṭho atha majjhimo kaniṭṭho,
Yo² ce sīlasamāhito ṭhitatto.
Nindiya’matthaṃ pasaṃsiyaṃ vā,
Bhātuvā’vikareyya guyhamatthan”ti¹.

Tattha **ṭhitattoti** ṭhitasabhāvo nibbisevano.

Tato rājā Kāmindāṃ pucchi “kathaṃ Kāmindā passasi, rahassaṃ kassa
kathetabban”ti. So kathento imaṃ gāthamāha—

“Yo ve pituhadayassa paddhagū,
Anujāto pitaraṃ anomapaṇṇo.
Nindiya’matthaṃ pasaṃsiyaṃ vā,
Puttassā’vikareyya guyhamatthan”ti¹.

Tattha **paddhagūti**³ pesanakārako yo pitussa pesanaṃ karoti, pitu
cittassa vase vattati, ovādakkhamo hotīti attho. **Anujātoti** tayo puttā atijāto
ca anujāto ca avajāto cāti. Anuppannaṃ yasaṃ uppādentō atijāto,
kulabhāro⁴ avajāto, kulapaveṇirakkhako pana anujāto. Taṃ sandhāya
evamāha.

1. Khu 5. 347 piṭṭhe.

2. So (Sī, Syā, I)

3. Patthagūti (Syā)

4. Kulaṅgāro kulapacchimako dhanavināsako (Sī), kulaṅkuro kulupacchedako
dhanavināsako (Syā)

Tato rājā Devindaṃ pucchi “kathaṃ Devinda passasi, rahassaṃ kassa kathetabban”ti. So attano katakāraṇameva kathento imaṃ gāthamāha—

“Mātā dvipadājanindaseṭṭha,
Yā naṃ poseti chandasā piyena.
Nindiya’matthaṃ pasamsiyaṃ vā,
Mātuyāvikareyya guyhamattan”ti¹.

Tattha **dvipadājanindaseṭṭhā**ti dvipadānaṃ seṭṭha janinda. **Chandasā piyenā**ti chandena ceva pemena ca.

Evam te pucchitvā rājā paṇḍitaṃ pucchi “kathaṃ passasi paṇḍita, rahassaṃ kassa kathetabban”ti. (“Mahārāja yāva attano icchitaṃ na nipphajjati, tāva paṇḍito adhivāseyya, kassaci na katheyyā”ti)² so imaṃ gāthamāha—

“Guyhassa hi guyhameva sādhu,
Na hi guyhassa pasattha’ māvikammaṃ.
Anipphannatā saheyya dhīro,
Nipphannova³ yathāsukhaṃ bhaṇeyyā”ti¹.

Tattha **anipphannatā**ti⁴ mahārāja yāva attano icchitaṃ na nipphajjati, tāva paṇḍito adhivāsena, na kassaci katheyyāti.

Paṇḍitena pana evaṃ vutte rājā anattamano ahosi. Senako rājānaṃ olokesi, rājāpi Senakamukhaṃ olokesi. Bodhisatto tesaṃ kiriyaṃ disvāva jāni “ime cattāro janā paṭhamameva maṃ rañño antare paribhindimsu, vīmaṃsanavasena pañho pucchito bhavissatī”ti. Tesaṃ pana kathentānaññeva sūriyo atthaṅgato, dīpā jalitā. Paṇḍito “rājakammāni nāma bhāriyāni, na paññāyati ‘kiṃ bhavissatī’ti, khippameva gantuṃ vaṭṭatī”ti utṭhāyāsanaṃ rājānaṃ vanditvā nikkhamitvā cintesi “imesu eko ‘sahāyakassa kathetuṃ vaṭṭatī’ti

1. Khu 5. 348 piṭṭhe.

2. () Sī-I-potthakesu natthi.

3. Nipphannattho (Sī), nipphannatthova (Syā), nippannattho (I)

4. Anipphādāyāti (Sī), anipphannāyāti (Syā), anippādāyāti (I)

āha, eko ‘bhātussa, eko puttassa, eko mātu kathetum vaṭṭatī’ti āha. Imehi etaṃ katameva bhavissati, diṭṭhameva kathitanti maññāmi, hotu ajjeva etaṃ jānissāmi”ti. Te pana cattāropi aññesu divasesu rājakulā nikkhamitvā rājanivesanadvāre ekassa bhatta-ambaṇassa piṭṭhe nisīditvā kiccakaraṇīyāni mantetvā gharāni gacchanti. Tasmā paṇḍito “aham etesaṃ catunnaṃ rahassaṃ ambaṇassa heṭṭhā nipajjitvā jānitum sakkuṇeyyan”ti cintetvā taṃ ambaṇaṃ ukkhipāpetvā attharaṇaṃ attharāpetvā ambaṇassa heṭṭhā pavisitvā purisānaṃ saññaṃ adāsi “tumhe catūsu paṇḍitesu mantetvā gatesu āgantvā maṃ āneyyāthā”ti. Te “sādhū”ti sampaṭicchitvā pakkamiṃsu. Senakopi rājānaṃ āha “mahārāja amhākaṃ vacanaṃ na saddahatha, idāni kiṃ karissathā”ti. So tassa vacanaṃ gahetvā anisāmetvāva bhūtatasi hutvā “idāni kiṃ karoma Senaka paṇḍitā”ti pucchi. Mahārāja papañcaṃ akatvā kañci ajānāpetvā gahapatiputtaṃ māretum vaṭṭatīti. Rājā “Senaka ṭhapetvā tumhe añño mama atthakāmo nāma natthi, tumhe attano suhade gahetvā dvārantare ṭhatvā gahapatiputtassa pātova upaṭṭhānaṃ āgacchantassa khaggena sīsaṃ chindathā”ti attano khaggaratanaṃ adāsi. Te “sādhū deva mā bhāyi, mayaṃ taṃ māressāmā”ti vatvā nikkhamitvā “diṭṭhā no paccāmittassa piṭṭhī”ti bhatta-ambaṇassa piṭṭhe nisīdiṃsu. Tato Senako āha “ambho ko gahapatiputtaṃ māressatī”ti. Itare “tumheyeva ācariya mārethā”ti tasseeva bhāraṃ karimṃsu.

Atha ne Senako pucchi “tumhe ‘rahassaṃ nāma asukassa asukassa kathetabban’ti vadatha, kiṃ vo etaṃ kataṃ, udāhu diṭṭhaṃ sutan”ti. Kataṃ etaṃ ācariyāti. Tumhe “rahassaṃ nāma sahāyakassa kathetabban”ti vadatha, kiṃ vo etaṃ kataṃ, udāhu diṭṭhaṃ sutanti. Kataṃ etaṃ mayāti. Kathetha ācariyāti. Imasmim rahasse rañña ñāte jīvitaṃ me natthīti. Mā bhāyatha ācariya, idha tumhākaṃ rahassabhedako natthi, kathethāti. So nakhena ambaṇaṃ koṭṭetvā “atthi nu kho imassa heṭṭhā gahapatiputto”ti āha. Ācariya gahapatiputto attano issariyena evarūpaṃ ṭhānaṃ na pavisissati, idāni yasena matto bhavissati,

kathetha tumheti. Senako tāva attano rahassaṃ kathento āha “tumhe imasmim nagare asukaṃ nāma vesim jānāthā”ti. Āma ācariyāti. Idāni sā paññāyatīti. Na paññāyati ācariyāti. Ahaṃ Sālavanuyyāne tāya saddhim purisakiccaṃ katvā tassā piḷandhanesu lobhena taṃ māretvā tassāyeva sātakena bhaṇḍikaṃ katvā āharitvā amhākaṃ ghare asukabhūmikāya asuke nāma gabbhe nāgadantake laggesim, vaḷañjetum na visahāmi, purāṇabhāvamassa olokemi, evarūpaṃ aparādhakammaṃ katvā mayā ekassa sahāyakassa kathitaṃ, na tena kassaci kathitapubbaṃ, iminā kāraṇena “sahāyakassa guyhaṃ kathetabban”ti mayā kathitanti. Paṇḍito tassa rahassaṃ sādhukaṃ vavatthapetvā sallakkhesi.

Pukkusopi attano rahassaṃ kathento āha “mama ūruyā kuṭṭhaṃ atthi, kaniṭṭho me pātova kañci ajānāpetvā taṃ dhovivā bhesajjena makkhetvā upari pilotikaṃ datvā bandhati. Rājā mayi muducitto ‘ehi Pukkusa’ti maṃ pakkositvā yebhuyyena mama ūruyāyeva sayati, sace pana etaṃ rājā jāneyya, maṃ māreyya. Taṃ mama kaniṭṭhaṃ ṭhapetvā añño jānanto nāma natthi, tena kāraṇena ‘rahassaṃ nāma bhātu kathetabban’ti mayā vuttan”ti. Kāmindopi attano rahassaṃ kathento āha “maṃ kālapakkhe uposathadivase Naradevo nāma yakkho gaṇhāti, ahaṃ ummattakasunakho viya viravāmi, svāhaṃ tamatthaṃ puttassa kathesim. So mama yakkhena gahitabhāvaṃ ñatvā maṃ antogehagabbhe nipajjāpetvā dvāraṃ pidahitvā nikkhamitvā mama saddaṃ paṭicchādanatthaṃ dvāre samajjaṃ kāresi, iminā kāraṇena ‘rahassaṃ nāma puttassa kathetabban’ti mayā vuttan”ti. Tato tayopi Devindaṃ pucchimsu. So attano rahassaṃ kathento āha “mayā maṇipahaṃsanakammaṃ¹ karontena rañño santakaṃ Sakkena Kusarañño dinnāṃ siripavesanaṃ maṅgalamaṇiratanāṃ thenetvā mātuyā dinnāṃ. Sā kañci ajānāpetvā mama rājakulaṃ pavisanakāle taṃ mayhaṃ deti, ahaṃ tena maṇinā sirim pavesetvā rājanivesanaṃ gacchāmi. Rājā tumhehi saddhim akathetvā paṭhamataraṃ mayā saddhim kathesi. Devasikaṃ aṭṭha soḷasa, dvattimsa, catusaṭṭhi kahāpaṇe mama paribbayatthāya

1. Maṇiratanapavisanakammaṃ (Ka), maṇipabhaṃsanakammaṃ(I)

deti. Sace tassa maṇiratanassa channabhāvaṃ¹ rājā jāneyya, mayhaṃ jīvitam natthi, iminā kāraṇena ‘rahassaṃ nāma mātu kathetabban’²ti mayā vuttan”³ti.

Mahāsatto sabbesampi guyhaṃ attano paccakkhaṃ akāsi. Te pana attano udaraṃ phāletvā antaṃ bāhiraṃ karontā viya rahassaṃ aññamaññaṃ kathetvā “tumhe appamattā pātova āgacchatha, gahapatiputtam māressāmā”⁴ti utthāya pakkamimsu. Tesam gatakāle paṇḍitassa purisā āgantvā ambaṇaṃ ukkhipitvā mahāsattaṃ ādāya pakkamimsu. So gharaṃ gantvā nhatvā alaṅkaritvā subhojanaṃ bhuñjitvā “ajja me bhaginī Udumbaradevī rājagehato sāsanaṃ pesessatī”⁵ti ñatvā dvāre paccāyikaṃ purisaṃ thapesi “rājagehato āgataṃ sīghaṃ pavesetvā mama dasseyyāsī”⁶ti. Evañca pana vatvā sayanapiṭṭhe nipajji. Tasmim khaṇe rājāpi sayanapiṭṭhe nipannova paṇḍitassa guṇaṃ saritvā “Mahosadhapaṇḍito sattavassikakālato paṭṭhāya maṃ upaṭṭhahanto na kiñci mayhaṃ anattaṃ akāsi, devatāya pucchitapañhepi paṇḍite asati jīvitam me laddhaṃ na siyā. Veripaccāmittānaṃ⁷ vacanaṃ gahetvā ‘asamadhuraṃ paṇḍitaṃ mārethā’⁸ti khaggaṃ dentena ayuttaṃ mayā kataṃ, sve dāni naṃ passitum na labhissāmi”⁹ti sokaṃ uppādesi. Sarīrato sedā muccimsu. So sokasamappito cittassādaṃ na labhi. Udumbaradevīpi tena saddhim ekasayanagatā taṃ ākāraṃ disvā “kiṃ nu kho mayhaṃ koci aparādho atthi, udāhu devassa kiñci sokakāraṇaṃ uppannaṃ, pucchissāmi tāva naṃ”¹⁰ti imaṃ gāthamāha—

“Kiṃ tvaṃ vīmanosi rājasettha,
Dvipadajaninda vacanaṃ suṇoma metaṃ.
Kiṃ cintayamāno dummanosi,
Nūna deva aparādho atthi mayhan”¹¹ti³.

Atha rājā kathento gāthamāha—

“Pañhe¹² vajjho Mahosadhoti,
Āṇatto me vadhāya bhūripaṇño.
Taṃ cintayamāno dummanosmi,
Na hi devī aparādho atthi tuyhan”¹³ti³.

1. Ānubhāvaṃ (Ka)

2. Verīnaṃ paccāmittānaṃ (Syā), veribhedakānaṃ paccāmittānaṃ (Ka)

3. Khu 5. 348 piṭṭhe.

4. Pañño (Sī, I), pañho (Syā)

Tattha āṇattoti bhadde cattāro paṇḍitā “Mahosadho mama paccatthiko”ti kathayim̐su, mayā tathato avicinitvā “vadhetha nan”ti bhūripaṇṇo vadhāya āṇatto, taṃ kārāṇaṃ cintayamāno dummanosmīti.

Tassā tassa vacanaṃ sutvāva mahāsatte sinehena pabbatamatto soko uppajji. Tato sā cintesi “ekena upāyena rājānaṃ assāsetvā raṇṇo niddaṃ okkamanakāle mama kaniṭṭhassa sāsanaṃ paḥiṇissāmī”ti. Atha sā “mahārāja tayāvetam̐ kataṃ gahapatiputtaṃ mahante issariye patiṭṭhāpentena, tumhehi so senāpatiṭṭhāne ṭhapito, idāni kira so tumhākaṃyeva paccatthiko jāto, na kho pana paccatthiko khuddako nāma atthi, māretabbova, tumhe mā cintayitthā”ti rājānaṃ assāsesi. So tanubhūtasoko niddaṃ okkami. Devī uṭṭhāya gabbhaṃ pavisitvā “tāta Mahosadha cattāro paṇḍitā taṃ paribhindim̐su, rājā kuddho sve dvārantare taṃ vadhāya āṇāpesi, sve rājakulaṃ mā āgaccheyyāsi, āgacchanto pana nagaraṃ hatthagataṃ katvā samatto hutvā āgaccheyyāsi”ti paṇṇaṃ likhitvā modakassa anto pakkhipitvā modakaṃ suttena veṭhetvā navabhājane katvā chādetvā lañchetvā atthacārikāya dāsiyā adāsi “imaṃ modakaṃ gahetvā mama kaniṭṭhassa dehi”ti. Sā tathā akāsi. “Rattiṃ kathaṃ nikkhantā”ti na cintetabbaṃ. Raṇṇā paṭhamameva deviyā varo dinno, tena na naṃ koci nivāresi. Bodhisatto paṇṇākāraṃ gahetvā naṃ uyyojesi. Sā puna āgantvā dinnabhāvaṃ ārocesi. Tasmim̐ khaṇe devī āgantvā raṇṇā saddhim̐ nipajji. Mahāsattopi modakaṃ bhinditvā paṇṇaṃ vācetvā tamatthaṃ ñatvā kattabbakiccaṃ vicāretvā sayane nipajji.

Itarepi cattāro janā pātova khaggaṃ gahetvā dvārantare ṭhatvā paṇḍitaṃ apassantā dummanā hutvā raṇṇo santikaṃ gantvā “kiṃ paṇḍitā mārito vo gahapatiputto”ti vutte “na passāma devā”ti āhaṃsu. Mahāsattopi aruṇuggamaneyeva nagaraṃ attano hatthagataṃ katvā tattha tattha ārakkhaṃ ṭhapetvā mahājanaparivuto rathaṃ āruya mahantena parivārena rājadvāraṃ agamāsi. Rājā sīhapaṇḍjaraṃ ugghāṭetvā bahi olokento aṭṭhāsi. Atha mahāsatto rathā otaritvā rājānaṃ vanditvā aṭṭhāsi. Rājā taṃ disvā cintesi “sace ayaṃ mama paccatthiko

bhaveyya, na maṃ vandeyyā”ti. Atha naṃ pakkosāpetvā rājā āsane nisīdi. Mahāsattopi ekamantaṃ nisīdi. Cattāropi paṇḍitā tattheva nisīdīmsu. Atha naṃ rājā kiñci ajānanto viya “tāta tvaṃ hiyyo gantvā idāni āgacchasi, kiṃ maṃ pariccajasī”ti vatvā imaṃ gāthamāha—

“Abhidosagato dāni ehisi¹,
Kiṃ sutvā kiṃ saṅkate mano te.
Ko te kimavoca bhūripañña,
Iṅgha vacanaṃ suṇoma brūhi me’tan”ti².

Tattha **abhidosagatoti** hiyyo paṭhamayāme gato idāni āgato. **Kiṃ saṅkateti**³ kiṃ āsaṅkate. **Kimavocāti** kiṃ rañño santikaṃ mā gamīti taṃ koci avoca.

Atha naṃ mahāsatto “mahārāja tayā me catunnaṃ paṇḍitānaṃ vacanaṃ gahetvā vadho āṇatto, tenāhaṃ na emī”ti codento imaṃ gāthamāha—

“Paṇhe vajjho Mahosadhoti,
Yadi te mantayitaṃ janinda dosaṃ.
Bhariyāya rahogato asaṃsi,
Guyhaṃ pātukataṃ sutāṃ mame’tan”ti².

Tattha **yadi teti** yasmā⁴ tayā. **Mantayitanti** kathitaṃ. **Dosanti** abhidosāṃ, rattibhāgeti attho. Kassa kathitanti? Bhariyāya. Tvaṃ hi hiyyo tassā imamatthaṃ rahogato asaṃsi. **Guyhaṃ pātukatanti** tassā evarūpaṃ attano rahassaṃ pātukataṃ. **Sutāṃ mame’tanti** mayā panetaṃ tasmim̐ khaṇeyeva sutāṃ.

Rājā taṃ sutvā “imāya taṅkhaṇaññaeva sāsanaṃ pahitaṃ bhavissati”ti kuddho devim̐ olokesi. Taṃ ñatvā mahāsatto “kiṃ deva deviyā kujjhatha, ahaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ sabbaṃ jānāmi, deva tumhākaṃ tāva rahassaṃ deviyā kathitaṃ hotu, ācariyasena-kassa Pukkusa-dīnaṃ vā rahassaṃ mama kena kathitaṃ, ahaṃ etesampi rahassaṃ

1. Esi (Sī, Syā, I)

3. Kimāsaṅkateti (Sī), kimāsaṅkiteti (Syā)

2. Khu 5. 348 piṭṭhe.

4. Yadā (Syā)

jānāmiyevā”ti Senakassa tāva rahassam kathento imam gāthamāha—

“Yam sālavanasmim Senako,
Pāpakammaṃ akāsi asabbhirūpaṃ.
Sakhinova rahogato asamsi,
Guyham pātukataṃ sutam mame’tan”ti¹.

Tattha **asabbhirūpanti** asādhujātikaṃ lāmakam akusalakammaṃ akāsi. Imasmiṃyeva hi nagare asukam nāma vesim sālavanuyyāne purisakiccaṃ katvā tam māretvā alaṅkāraṃ gahetvā tassāyeva sāṭakena bhaṇḍikaṃ katvā attano ghare asukatṭhāne nāgadantake laggetvā ṭhapesi. **Sakhinovāti** atha nam mahārāja ekassa sahāyakassa rahogato hutvā akkhāsi, tampi mayā sutam. Nāham devassa paccatthiko, Senakoyeva. Yadi te paccatthikena kammaṃ atthi, Senakam gaṇhāpehīti.

Rājā Senakam oloketvā “saccam Senakā”ti pucchitvā “saccam devā”ti vutte tassa bandhanāgārappavesanam āṇāpesi. Paṇḍito Pukkusassa rahassam kathento imam gāthamāha—

“Pukkusapurisassa te janinda,
Uppanno rogo arājayutto.
Bhātucca rahogato asamsi,
Guyham pātukataṃ sutam mame’tan”ti¹.

Tattha **arājayuttoti** mahārāja etassa kuṭṭharogo uppanno, so rājānam pattum ayutto, chupanānucchaviko na hoti. Tumhe ca “Pukkusassa ūru muduko”ti yebhuyyena tassa ūrumhi nipajjatha, so panesa vaṇabandhapilotikāya phasso devāti.

Rājā tampi oloketvā “saccam Pukkusā”ti pucchitvā “saccam devā”ti vutte tampi bandhanāgāraṃ pavesāpesi. Paṇḍito Kāmindassapi rahassam kathento imam gāthamāha—

1. Khu 5. 349 piṭṭhe.

“Ābādho’yaṃ asabbhirūpo,
 Kāmino naradevena phuṭṭho.
 Puttassa rahogato asaṃsi,
 Guyhaṃ pātukataṃ sutāṃ mame’taṇ”ti¹.

Tattha **asabbhirūpo**ti yena so ābādheṇa phuṭṭho ummattakasunakho viya viravati,so naradevayakkhābādho asabbhiḥjātiko lāmaḥ, rājakulaṃ pavisitum na yutto mahārājāti vadati.

Rājā tampi oloketvā “saccaṃ Kāmindā”ti pucchitvā “saccaṃ devā”ti vutte tampi bandhanāgāraṃ pavesāpesi. Paṇḍito Devindassapi rahassaṃ kathento imaṃ gāthamāha—

“Aṭṭhavaṅkaṃ maṇiratanāṃ ulāraṃ,
 Sakko te adadā pitāmahassa.
 Devindassa gataṃ tadajja hatthaṃ,
 Mātucca rahogato asaṃsi.
 Guyhaṃ pātukataṃ sutāṃ mame’taṇ”ti¹.

Tattha **pitāmahassā**ti tava pitāmahassa Kusarājassa. **Tadajja hatthanti** taṃ maṅgalasammataṃ maṇiratanāṃ ajja Devindassa hatthagataṃ mahārājāti.

Rājā tampi oloketvā “saccaṃ Devindā”ti pucchitvā “saccaṃ devā”ti vutte tampi bandhanāgāraṃ pavesāpesi. Evaṃ “bodhisattaṃ vadhissāmā”ti cintetvā sabbepi te bandhanāgāraṃ pavitṭhā. Bodhisatto “mahārāja iminā kāraṇenāhaṃ ‘attano guyhaṃ parassa na kathetabban’ti vadāmi, vadantā pana mahāvināsaṃ pattā”ti vatvā uttari dhammaṃ desento imā gāthā abhāsi—

“Guyhassa hi guyhameva sādhu,
 Na guyhassa pasattha’ māvikammaṃ.
 Anipphannatā saheyya dhīro,
 Nipphannova yathāsukhaṃ bhaṇeyya.

1. Khu 5. 349 piṭṭhe.

Na guyhamatthaṃ vivareyya, rakkheyya naṃ yathā nidhiṃ.

Na hi pātukato sādhu, guyho attho pajānatā.

Thiyā guyhaṃ na saṃseyya, amittassa ca paṇḍito.

Yo cāmisena saṃhīro, hadayattheno ca yo naro.

Guyhamatthaṃ asambuddhaṃ, sambodhayati yo naro.

Mantabhedabhayā tassa, dāsabhūto titikkhati.

Yāvanto purisassa'tthaṃ, guyhaṃ jānanti mantinaṃ.

Tāvanto tassa ubbegā, tasmā guyhaṃ na vissaje.

Vivicca bhāseyya divā rahassaṃ,

Rattiṃ giraṃ nātikelāṃ pamuñce.

Upassutikā hi suṇanti mantāṃ,

Tasmā manto khippamupeti bhedaṃ'ti¹.

Tattha **amittassa cāti** itthiyā ca paccatthikassa ca na katheyya. **Saṃhīro**ti yo ca yena kenaci āmisena saṃhīrati upalāpati saṅghaṃ² gacchati, tassapi na saṃseyya. **Hadayatthenoti** yo ca amitto mittapatirūpako mukhena aññaṃ katheti, hadayena aññaṃ cinteti, tassapi na saṃseyya. **Asambuddhanti** parchi aññātaṃ. asambodhan'tipi pāṭho, paresaṃ bodhetuṃ ayuttanti attho. **Titikkhatī**ti tassa akkosampi paribhāsampi pahārampi dāso viya hutvā adhivāseti. **Mantinanti** mantitaṃ³, mantīnaṃ vā antare yāvanto jānantīti attho. **Tāvantoti** te guyhajānanake paṭicca tattakā tassa ubbegā santāsā uppajjanti. **Na vissajeti** na vissajjeyya paraṃ na jānāpeyya. **Viviccāti** sace divā rahassaṃ mantetukāmo hoti, vivittaṃ okāsaṃ kāretvā suppaṭicchannaṭṭhāne manteyya. **Nātikelanti** rattiṃ rahassaṃ kathento pana ativelāṃ mariyādātikkantaṃ mahāsaddaṃ karonto giraṃ nappamuñceyya. **Upassutikā hīti** mantanaṭṭhānaṃ upagantvā tirokuṭṭādīsu ṭhatvā sotāro⁴. **Tasmāti** mahārāja tena kāraṇena so manto khippameva bhedaṃ upagāmīti.

1. Khu 5. 349 piṭṭhe.

3. Taṃ mantāṃ (Syā)

2. Upalāpanasaṅghaṃ (Syā, I)

4. Sotakā (Ka)

Rājā mahāsattassa kathaṃ sutvā “ete sayam rājaverino hutvā paṇḍitaṃ mama verim karonti”ti kujjhitvā “gacchatha ne nagarā nikkhamāpetvā sūlesu vā uttāsetha, sīsāni vā tesam chindathā”ti āṇāpesi. Tesu pacchābāham bandhitvā catukke catukke kasāhi pahārasahassam datvā nīyamānesu paṇḍito “deva ime tumhākaṃ porāṇakā amaccā, khamatha nesam aparādhan”ti rājānaṃ khamāpesi. Rājā tassa vacanaṃ sutvā “sādhū”ti te pakkosāpetvā tasseva dāse katvā adāsi. So pana te tattheva bhujiṣse akāsi. Rājā “tena hi mama vijite mā vasantū”ti pabbājanīyakammaṃ āṇāpesi. Paṇḍito “khamatha deva etesaṃ andhabālānaṃ dosan”ti khamāpetvā tesam tñānantarāni puna pākatikāni kāresi. Rājā “paccāmittesupi tāvassa evarūpā mettā bhavati, aññesu janesu kathaṃ na bhavissati”ti paṇḍitassa ativiya pasanno ahosi. Tato paṭṭhāya cattāro paṇḍitā uddhatadāthā viya sappā nibbisā hutvā kiñci kathetuṃ nāsakkhimsu.

Pañcapaṇḍitapañho niṭṭhito.

Niṭṭhitā ca paribhindakathā.

Tato paṭṭhāya paṇḍitova rañño atthañca dhammañca anusāsati. So cintesi “rañño setacchattamattameva, rajjaṃ pana ahameva vicāremi, mayā appamattena bhavitum vaṭṭati”ti. So nagare mahāpākāraṃ nāma kāresi, tathā anupākārañca dvāraṭṭālake antaraṭṭālake udakaparikhaṃ kaddamaparikhaṃ sukkaparikhanti tisso parikhāyo kāresi, antonagare jīṇṇagehāni paṭisaṅkharāpesi, mahāpokkharāṇiyo kāretvā tāsu udakanidhānaṃ¹ kāresi, nagare sabbakoṭṭhāgārāni dhaññassa pūrāpesi, Himavantappadesato kulupakatāpasehi kudrūsakumudabījāni² āharāpesi, udakaniddhamanāni sodhāpetvā (tattha ropāpesi,)³ bahinagarepi jīṇṇasālāpaṭisaṅkharāṇakammaṃ kāresi. Kim kāraṇā? Anāgatabhayapaṭibāhanatthaṃ. Tato tato āgatavāṇijakepi “sammā tumhe kuto āgatatthā”ti pucchitvā “asukaṭṭhānato”ti vutte “tumhākaṃ raññā kim piyan”ti pucchitvā “asukaṃ nāmā”ti vutte tesam sammānaṃ kāretvā

1. Udakanidhamanaṃ (Ka)

2. Kaddamakumudabījāni (Sī, I)

3. () Sī-Syā-I-pothakesu natthi.

uyyojetvā attano ekasate yodhe pakkosāpetvā “sammā mayā dinne paṇṇākāre gahetvā ekasatarājadhāniyo gantvā ime paṇṇākāre attano piyakāmatāya tesam rājūnam datvā teyeva upaṭṭhahantā tesam kiriyaṃ vā mantarṃ vā ñatvā umayharṃ sāsanaṃ pesentā tattheva vasatha, ahaṃ vo puttadāraṃ posessāmī”ti vatvā kesañci kuṇḍale, kesañci pādukāyo, kesañci khagge, kesañci suvaṇṇamālāyo akkharāni chinditvā “yadā mama kiccaṃ atthi, tadā paññāyantu”ti adhiṭṭhahitvā tesam hatthe datvā pesesi. Te tattha tattha gantvā tesam tesam rājūnam paṇṇākāraṃ datvā “kenatthenāgatā”ti vutte “tumheva upaṭṭhātuṃ āgatamhā”ti vatvā “kuto āgatatthā”ti puṭṭhā āgatatṭhānaṃ avatvā aññāni ṭhānāni ācikkhitvā “tena hi sādhu”ti sampatīcchite upaṭṭhahantā tesam abbhantarikā ahesuṃ.

Tadā Kapilaratṭhe Saṅkhabalako¹ nāma rājā āvudhāni sajjāpesi, senaṃ saṅkaḍḍhi. Tassa santike upanikkhittakapuriso paṇḍitassa sāsanaṃ pesesi “sāmi mayam idha pavattim² ‘idaṃ nāma karissatī’ti na jānāma, āvudhāni sajjāpeti, senaṃ saṅkaḍḍhati, tumhe purisavisesse pesetvā idaṃ pavattim tathato jānāthā”ti. Atha mahāsatto suvapotakaṃ āmantetvā “samma Kapilaratṭhe Saṅkhabalako nāma rājā āvudhāni sajjāpesi, tvaṃ tattha gantvā ‘imaṃ nāma karotī’ti tathato ñatvā sakalajambudīpaṃ āhiṇḍitvā mayhaṃ pavattim āharāhi”ti vatvā madhulāje khādāpetvā madhupānīyaṃ pāyevā satapākasahassapākehi telehi pakkhantaraṃ makkhetvā pācīnasīhapañjare ṭhatvā vissajjesi. Sopi tattha gantvā tassa purisassa santikā tassa rañño pavattim tathato ñatvā sakalajambudīpaṃ pariggaṇhanto Kapilaratṭhe Uttarapañcālanagaraṃ pāpuṇi. Tadā tattha Cūḷanibrahmadatto nāma rājā rajjaṃ kāresi. Tassa Kevaṭṭo nāma brāhmaṇo atthañca dhammañca anusāsati paṇḍito byatto. So paccūsakāle pabujjhितvā dīpālokena alaṅkatappaṭiyattam siriḡabbhaṃ olokento attano mahantaṃ yasaṃ disvā “ayaṃ mama yaso kassa santako”ti cintetvā “na aññassa santako

1. Ekabalaratṭhe Saṅkhapālo (Sī, I), Kambalaratṭhe Saṅkhabalako (Syā)

2. Ayaṃ ima pavatti (Sī, I)

Cūlanibrahmadattassa, evarūpaṃ pana yasadāyakaṃ rājānaṃ sakalajambudīpe aggarājānaṃ kātuṃ vaṭṭati, ahañca aggapurohito bhavissāmi”ti cintetvā pātova nhatvā bhuñjitvā alaṅkaritvā rañño santikaṃ gantvā “mahārāja sukhaṃ sayathā”ti sukhasēyyaṃ pucchitvā “āma paṇḍitā”ti vutte rājānaṃ deva mantetabbaṃ atthi”ti āha. Vada ācariyāti. Deva antonagare raho nāma na sakkā laddhuṃ, uyyānaṃ gacchāmāti. “Sādhu ācariyā”ti rājā tena saddhiṃ uyyānaṃ gantvā balakāyaṃ bahi ṭhapetvā ārakkhaṃ kāretvā brāhmaṇena saddhiṃ uyyānaṃ pavisitvā maṅgalasilāpaṭṭe nisīdi.

Tadā suvapotakopi taṃ kiriyaṃ disvā “bhavitabbamettha kāreṇena, ajja paṇḍitassa ācikkhitabbayuttakaṃ kiñci suṇissāmi”ti uyyānaṃ pavisitvā maṅgalasālarukkhaṃ pattantare nilīyitvā nisīdi. Rājā “kathetha ācariyā”ti āha. Mahārāja tava kaṇṇe ito karohi, catukkaṇṇova manto bhavissati. Sace mahārāja mama vacanaṃ kareyyāsi, sakalajambudīpe taṃ aggarājānaṃ karomīti. So mahātapaṇḍitāya tassa vacanaṃ sutvā somanassappaṭto hutvā “kathetha ācariya, karissāmi te vacanaṃ”ti āha. Deva mayaṃ senaṃ saṅkaḍḍhitvā paṭhamaṃ khuddakanagaraṃ rumbhitvā¹ gaṇhissāma, ahañhi cūladvāreṇa nagaraṃ pavisitvā rājānaṃ vakkhāmi “mahārāja tava yuddhena kiccaṃ natthi, kevalaṃ amhākaṃ rañño santako hohi, tava rajjaṃ taveva bhavissati, yujjhanto pana amhākaṃ balavāhanassa mahantaṭāya ekantena parājissasī”ti. Sace me vacanaṃ karissati, saṅgaṇhissāma naṃ. No ce, yujjhितvā jīvitakkhayaṃ pāpetvā dve senā gahetvā aññaṃ nagaraṃ gaṇhissāma tato aññanti etenupāyena sakalajambudīpe rajjaṃ gahetvā “jayapānaṃ pivissāma”ti vatvā ekasatarājāno amhākaṃ nagaraṃ ānetvā uyyāne āpānamaṇḍapaṃ kāretvā tattha nisinne visamissakaṃ suraṃ pāyetvā sabbepi te rājāno jīvitakkhayaṃ pāpetvā etasatarājadhānīsu rajjaṃ amhākaṃ hatthagataṃ karissāma. Evaṃ tvaṃ sakalajambudīpe aggarājā bhavissasīti. Sopi “sādhu ācariya evaṃ karissāmi”ti vadati. Mahārāja catukkaṇṇo manto nāma², ayañhi manto na sakkā aññaṇa jānituṃ,

1. Yujjhितvā (Ka), rumhitvā (Syā, I)

2. Catukkaṇṇamanto nāma kimatthiyo (Syā, Ka)

tasmā papañcam akatvā sīgham nikkhamathāti. Rājā tussitvā “sādhū”ti sampañicchi.

Suvapotako tam sutvā tesam mantapariyosāne sākḥāyam olambakam otārento viya Kevaṭṭassa sīse chakaṇapiṇḍam pātetvā “kimetan”ti mukham vivaritvā uddham olokontassa aparampi mukhe pātetvā “kira kirī”ti saddam viravanto¹ sākḥato uppatitvā “Kevaṭṭa tvaṃ catukkaṇṇamantoti maññasi, idāneva chakkaṇṇo jāto, puna aṭṭhakaṇṇo bhavitvā anekasatakaṇṇopi bhavissati”ti vatvā “gaṇhatha gaṇhathā”ti vadantānaññeva vātavegena Mithilam gantvā paṇḍitassa nivesanam pāvisi. Tassa pana idam vattam—sace kutoci ābhatasāsanam paṇḍitasseva kathetabbam hoti, athassa aṃsakūṭe otarati, sace Amarādeviyāpi sotum vaṭṭati, ucchaṅge otarati, sace mahājanena sotabbam, bhūmiyam otarati. Tadā so paṇḍitassa aṃsakūṭe otari, tāya saññāya “rahassena bhavitabban”ti mahājano paṭikkami. Paṇḍito tam gahetvā uparipāsādatalam abhiruyha “kim te tāta diṭṭham sutan”ti pucchi. Athassa so “aham deva sakalajambudīpe vicaranto aññassa rañño santike kiñci guyham² na passāmi, Uttarapañcālanagare pana Cūlanibrahmadattassa purohito Kevaṭṭo nāma brāhmaṇo rājānam uyyānam netvā catukkaṇṇamantam gaṇhi. Athāham sākḥantare nisīditvā tesam mantam suṇitvā mantapariyosāne tassa sīse ca mukhe ca chakaṇapiṇḍam pātetvā āgatomhi”ti vatvā sabbam kathesi. “Raññā sampañicchitan”ti vutte “sampañicchi devā”ti āha.

Athassa paṇḍito kattabbayuttakam sakkāram karitvā tam mudupaccattharaṇe suvaṇṇapañjare suṭṭhu sayāpetvā “Kevaṭṭo mama Mahosadhassa paṇḍitabhāvam na jānāti maññe, aham na dānissa mantassa matthakam pāpuṇitum dassāmi”ti cintetvā nagarato duggatakulāni nīharāpetvā bahi nivāsāpesi, raṭṭhajanapadadvāragāmesu samiddhāni issariyakulāni āharitvā antonagare nivāsāpesi, bahum dhanadhaññaṃ³ kāresi. Cūlanibrahmadattopi Kevaṭṭassa vacanam gahetvā senaṅgaparivuto gantvā ekam khuddakanagaram parikkhipi. Kevaṭṭopi vuttanayeneva

1. Kirikirīti vassanto (Sī, Syā, I)

2. Bhayam (Sī, Syā, I)

3. Bahudhaññasannicayam (Ka)

tattha pavisitvā taṃ rājānaṃ saññāpetvā attano santakamakāsi. Dve senā ekato katvā tato aññaṃ nagaraṃ rumbhati. Etenupāyena paṭipāṭiyā sabbāni tāni nagarāni gaṇhi. Evaṃ Cūḷanibrahmadatto Kevaṭṭassa ovāde ṭhito ṭhapetvā Vedecharājānaṃ sesarājāno sakalajambudīpe attano santake akāsi. Bodhisattassa pana upanikkhittakapurisā “Cūḷanibrahmadattena ettakāni nagarāni gahitāni, appamatto hotū”ti niccaṃ sāsanaṃ paḥiṇiṃsu. Sopi tesāṃ “ahaṃ idha appamatto vasāmi, tumhepi anukkaṇṭhantā appamattā hutvā vasathā”ti paṭipesesi.

Cūḷanibrahmadatto sattadivasasattamāsādhikehi sattasaṃvaccharehi Videharajjaṃ vajjetvā sesaṃ sakalajambudīpe rajjaṃ gahetvā Kevaṭṭaṃ āha “ācariya Mithilāyaṃ Videharajjaṃ gaṇhāmā”ti. “Mahārāja Mahosadhapaṇḍitassa vacananagare rajjaṃ gaṇhituṃ na sakkhissāma. So hi evaṃ ñāṇasampanno evaṃ upāyakusalo”ti so vitthāretvā candamaṇḍalaṃ uṭṭhāpento viya Mahosadhassa guṇe kathesi. Ayañhi sayampi upāyakusalova, tasmā “Mithilanagaraṃ nāma deva appamattakaṃ, sakalajambudīpe rajjaṃ amhākaṃ pahoti, kiṃ no etenā”ti upāyeneva rājānaṃ sallakkhāpesi. Sesarājānopi “mayāṃ Mithilarajjaṃ gahetvāva jayapānaṃ pivissāmā”ti vadanti. Kevaṭṭo tepi nivāretvā “Videharajjaṃ gahetvā kiṃ karissāma, sopi rājā amhākaṃ santakova, tasmā nivattathā”ti te upāyeneva bodhesi. Te tassa vacanaṃ sutvā nivattiṃsu. Mahāsattassa upanikkhittakapurisā sāsanaṃ pesayiṃsu “Brahmadatto ekasatarājaparivuto Mithilaṃ āgacchantova nivattitvā attano nagarameva gato”ti. Sopi tesāṃ “ito paṭṭhāya tassa kiriyāṃ jānantū”ti paṭipesesi. Brahmadattopi Kevaṭṭena saddhiṃ “idāni kiṃ karissāmī”ti mantetvā “jayapānaṃ pivissāmā”ti vutte uyyānaṃ alaṅkaritvā cāṭisatesu cāṭisahassesu suraṃ ṭhapetha, nānāvidhāni ca macchamaṃsādīni upanethā”ti sevakā āṇāpesi. Upanikkhittakapurisā taṃ pavattiṃ paṇḍitassa ārocesuṃ. Te pana “visena suraṃ yojetvā rājāno māretukāmo”ti na jāniṃsu. Mahāsatto pana suvapota-kassa santikā

sutattā tathato jānitvā “nesaṃ surāpānadivasam tathato jānitvā mama pesethā”ti paṭisāsanam pesesi. Te tathā karimṣu.

Paṇḍito “mādise dharamāne ettakānam rājūnam maraṇam ayuttam, avassayo nesaṃ bhavissāmī”ti cintetvā sahaajātam yodhasahassam pakkosāpetvā “sammā Cūḷanibrahmadatto kira uyyānam alaṅkārapetvā ekasatarājaparivuto suram pātukāmo, tumhe tattha gantvā rājūnam āsanesu paññattesu kismiñci anisinneyeva ‘Cūḷanibrahmadattassa anantaram mahāraham āsanam amhākam rañño dethā’ti vadantā gahetvā tesam purisehi ‘tumhe kassa purisā’ti vutte ‘Videharājassā’ti vadeyyātha. Te tumhehi saddhim ‘mayam sattadivasasattamāsādhikāni sattavassāni rajjam gaṇhantā ekadivasampi Videharājānam na passāma, kim rājā nāmesa, gacchatha pariyante āsanam gaṇhathā’ti vadantā kalaham karissanti. Atha tumhe ‘ṭhapetvā Brahmadattam añño amhākam rañño uttaritaro idha natthī’ti kalaham vaḍḍhetvā amhākam rañño āsanamattampi alabhantā ‘na dāni vo suram pātuṃ macchamaṃsam khādituṃ dassāmā’ti nadantā vaggantā mahāghosaṃ karontā tesam santāsam janentā mahantehi leḍḍudaṇḍehi¹ sabbacāṭiyo bhinditvā macchamaṃsam vippakiritvā aparibhogaṃ katvā javena senāya antaram pavisitvā devanagaraṃ pavitṭhā asurā viya ulloḷam uṭṭhāpetvā ‘mayam Mithilanagare Mahosadhapaṇḍitassa purisā, sakkontā amhe gaṇhathā’ti tumhākam āgatabhāvam jānāpetvā āgacchathā”ti pesesi. Te “sādhū”ti tassa vacanam sampañicchitvā vanditvā sannaddhapañcāvudhā nikkhamitvā tattha gantvā Nandanavanamiva alaṅkata-uyyānam pavisitvā samussitasetacchatte ekasatarājapallaṅke ādiṃ katvā alaṅkatappaṭiyattam sirivibhavam disvā mahāsattena vuttaniyāmeneva sabbam katvā mahājanam saṅkhobhetvā Mithilābhimukhā pakkamimṣu. Rājapurisāpi tam pavattim tesam rājūnam ārocesum. Cūḷanibrahmadattopi “evarūpassa nāma me visayogassa antarāyo kato”ti kujjhi. Rājānopi “amhākam jayapānam pātuṃ nādāsī”ti kujjhimṣu. Balakāyāpi “mayam amūlakam suram pātuṃ na labhimhā”ti kujjhimṣu.

1. Laguḷehi (Sī, I), muggarehi (Syā)

Cūḷanibrahmadatto te rājāno āmantetvā “etha bho Mithilam gantvā Videharājassa khaggena sīsam chinditvā pādehi akkamitvā nisinnā jayapānam pivissāma, senam gamanasajjam karoṭhā”ti vatvā puna rahogato Kevaṭṭassapi etamattham kathetvā “amhākam evarūpassa mantassa antarāyakaram paccāmittam gaṇhissāma, ekasatarājūnam aṭṭhārasa-akkhobhaṇisaṅkhāya senāya parivutā gacchāma, etha ācariyā”ti āha. Brāhmaṇo attano paṇḍitabhāvena cintesi “Mahosadhapaṇḍitam jinitum nāma na sakkā, amhākamyeva lajjitabbarā bhavissati, nivattāpessāmi nan”ti. Atha nam evamāha “mahārāja na esa Videharājassa thāmo, Mahosadhapaṇḍitassa samvidhānametaṃ, mahānubhāvo panesa, tena rakkhitā Mithilā sīharakkhitaguhā viya na sakkā kenaci gahetum, kevalam amhākam lajjanakam bhavissati, alam tattha gamanenā”ti. Rājā pana khattiyamānena issariyamadena matto hutvā “kiṃ so karissati”ti vatvā ekasatarājaparivuto aṭṭhārasa-akkhobhaṇisaṅkhāya senāya saddhim nikkhami. Kevaṭṭopi attano katham gaṇhāpetum asakkonto “rañño¹ paccanīkavutti nāma ayuttā”ti tena saddhimyeva nikkhami. Tepi yodhā ekaratteneva Mithilam patvā attanā katakiccam paṇḍitassa kathayimsu. Paṭhamam upanikkhittakapurisāpissa sāsanaṃ paṇḍitassa kathayimsu. “Cūḷanibrahmadatto ‘Videharājānam gaṇhissāmi’ti ekasatarājaparivuto āgacchatī, paṇḍito appamatto hotu, ajja asukaṭṭhānam nāma āgato, ajja asukaṭṭhānam, ajja nagaram pāpuṇissati”ti paṇḍitassa nibaddham pesentiyeva. Tam sutvā mahāsatto appamatto ahosi. Videharājā pana “Brahmadatto kira imam nagaram gahetum āgacchatī”ti paramparaghosena assosi.

Atha Brahmadatto aggapadoseyeva ukkāsatasaḥassena dhāriyamānena āgantvā sakalanagaram parivāresi, atha nam hatthipākārathapākārādīhi parikkhipāpetvā tesu tesu thānesu balagumbarā ṭhapesi. Manussā unnādentā apphotentā seḷentā naccantā gajjantā tajjentā mahāghosam karontā aṭṭham su. Dīpobhāsenā ceva alaṅkārobhāsenā ca sakalasattayojanikā Mithilā ekobhāsā ahosi.

1. Raññā (Ka)

Hatthi-assarathatūriyānaṃ saddena pathaviyā bhijjanakālo viya ahosi.
 Cattāro paṇḍitā ulloḥasaddaṃ sutvā ajānantā rañño santikaṃ gantvā
 “mahārāja ulloḥasaddo jāto, na kho pana mayaṃ jānāma, kiṃ nāmetaṃ,
 vīmaṃsitum vaṭṭati”ti āhaṃsu. Taṃ sutvā rājā “Cūḷanibrahmadatto nu kho
 āgato bhaveyyā”ti sihapañjaraṃ vivaritvā olovento tassāgamanabhāvaṃ
 ñatvā bhītatasito “natthi amhākaṃ jīvitaṃ, sabbe no jīvitaṃ kkhayaṃ
 pāpessatī”ti tehi saddhiṃ sallapanto nisīdi. Mahāsatto pana tassāgatabhāvaṃ
 ñatvā siho viya achambhito sakalanagare ārakkhaṃ saṃvidahitvā “rājānaṃ
 assāsessāmi”ti rājanivesanaṃ abhiruhitvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Rājā taṃ
 disvāva paṭiladdhassāso hutvā “iḥapetvā mama puttaṃ Mahosadhapaṇḍitaṃ
 añño maṃ imamhā dukkhā mocetuṃ samattho nāma natthī”ti cintetvā tena
 saddhiṃ sallapanto āha—

590. “Pañcālo sabbasenāya, Brahmadatto’ya’māgato¹.
 Sā’yaṃ Pañcāliya senā, appameyyo Mahosadha.

591. Vīthimatī pattimatī, sabbasaṅgāmakovidā.
 Ohārinī saddavatī, bherisaṅkhappabodhanā.

592. Lohavijjālāṅkārabhā, dhajinī vāmarohinī.
 Sippiyehi susampannā, sūrehi suppatiṭṭhitā.

593. Dase’ttha paṇḍitā āhu, bhūripaññā rahogamā.
 Mātā ekādasī rañño, Pañcāliyaṃ pasāsati.

594. Athe’tthe ‘kasataṃ khatyā, anuyantā yasassino.
 Acchinnaraṭṭhā byathitā, Pañcāliyaṃ vasaraṃ gatā.

595. Yaṃvadā takkarā rañño, akāmā piyabhāṇino.
 Pañcāla’manuyāyanti, akāmā vasino gatā.

596. Tāya senāya Mithilā, tisandhiparivāritā.
 Rājadhānī videhānaṃ, samantā parikhaññati.

1. Brahmadatto samāgato (Sī, Syā, I)

597. Uddham tārakajātāva, samantā parivāritā.

Mahosadha vijānāhi, katham mokkho bhavissatī”ti.

Tattha **sabbasenāyā**ti sabbāya ekasatarājanāyikā¹ aṭṭhārasa-
akkhobhaṇisaṅkhāya senāya saddhim āgato kira tātāti vadati. **Pañcāliyā**ti
Pañcālarañño santakā. **Vīthimatī**ti vīthiyā² ānīte dabbasambhāre gahetvā
vicarantena vaḍḍhakigaṇena³ samannāgatā. **Pattimatī**ti padasaṅcarena
balakāyena samannāgatā. **Sabbasaṅgāmakovidā**ti sabbasaṅgāme kusalā.
Ohārinīti parasenāya antaram pavisitvā apaññāyantāva parasīsam āharitum
samatthā. **Saddavatī**ti dasahi saddehi avivittā. **Bherisaṅkhappabodhanā**ti
“etha yātha yujjathā”ti-ādīni tattha vacībhedenā jānāpetum na sakkā,
tādisāni panettha kiccāni bherisaṅkhasaddeheva⁴ bodhentīti
bherisaṅkhappabodhanā. **Lohavijjālāṅkābhātī**⁵ ettha lohavijjāti
lohasippāni. Sattaratanapaṭimaṇḍitānam
kavacacammajālikāsīsakareṇikādīnam etaṃ nāmaṃ. **Alāṅkā**ti
rājamahāmatādīnam alāṅkā. Tasmā lohavijjāhi ceva alāṅkārehi ca
bhāsati lohavijjālāṅkābhātī ayamettha attho. **Dhajanī**⁶
suvaṇṇādipaṭimaṇḍitehi nānāvattasamujjalehi rathādīsu samussitadhajehi
samannāgatā. **Vāmarohinī**ti hatthī ca asse ca ārohanā vāmapassena
ārohanti, tena⁷ “vāmarohinī”ti vuccanti, tehi samannāgatā, aparimitahatthi-
assasamākiṇṇāti attho. **Sippiyehī**ti hatthisippa-assasippādīsu aṭṭhārasasu
sippesu nipphattim pattehi suṭṭhu samannāgatā susamākiṇṇā. **Sūrehī**ti tāta
esā kira senā sīhasamānaparakkamehi sūrayodhehi suppatiṭṭhitā.

Āhūti dasa kirettha senāya paṇḍitāti vadanti. **Bhūripaṇṇāti**
pathavisamāya vipulāya paññāya samannāgatā. **Rahogamā**ti raho gamanasīlā
raho nisīditvā mantanasīlā. Te kira ekāhadvīham cintetum labhantā
pathaviṃ parivattetum ākāse gaṇhitum⁸ samatthā. **Ekādasī**ti

1. Ekasatarājadhāniyā (I)

2. Piṭṭhimatīti piṭṭhiyā (Sī, I), viddhimatīti viddhiyā (Syā)

3. Vaḍḍhakibalena (Sī, Syā, I)

4. Bherisaddasaṅkhasaddasaññāṇeneva (Sī, I)

5. Lohavijjā alāṅkābhātī (Syā, I, Ka)

6. Dhajanīti (Syā, I)

7. Te (Sī, Syā)

8. Gaṇṭhim katum (Sī, I), saṇṭhitum (Syā)

tehi kira paṇḍitehi atirekatarapaññā Pañcālarañño mātā. Sā tesam ekādasi hutvā Pañcāliyaṃ senaṃ pasāsati anusāsati.

Ekadivasaṃ kireko puriso ekaṃ taṇḍulanāḷiṇca puṭakabhattaṇca kahāpaṇasahassaṇca gahetvā “nadiṃ tarissāmī”ti otiṇṇo nadimajjhaṃ patvā taritum asakkonto tīre ṭhite manusse evamāha “ambho mama hatthe ekā taṇḍulanāḷi puṭakabhattaṃ kahāpaṇasahassaṇca atthi, ito yaṃ mayhaṃ ruccati, taṃ dassāmi. Yo sakkoti, so maṃ uttāretū”ti. Atheko thāmasampanno puriso gālhaṃ nivāsetvā nadiṃ ogāhetvā taṃ hatthe gahetvā paratīraṃ uttāretvā “dehi me dātabban”ti āha. So taṇḍulanāḷiṃ vā puṭakabhattaṃ vā gaṇhāhīti. Samma ahaṃ jīvitaṃ agaṇetvā taṃ uttāresim, na me etehi attho, kahāpaṇaṃ me dehīti. Ahaṃ “ito mayhaṃ yaṃ ruccati, taṃ dassāmī”ti avacaṃ, idāni mayhaṃ yaṃ ruccati, taṃ dammi, icchanto gaṇhāhīti. So samīpe ṭhitassa ekassa kathesi. Sopi taṃ “esa attano ruccanakaṃ tava deti, gaṇhā”ti āha. So “ahaṃ na gaṇhissāmī”ti taṃ ādāya vinicchayaṃ gantvā vinicchayāmaccaṇaṃ ārocesi. Tepi sabbaṃ sutvā tathevāhaṃsu. So tesam vinicchayena atuṭṭho rañño santikaṃ gantvā tamatthaṃ ārocesi. Rājāpi vinicchayāmacce pakkosāpetvā tesam ubhinnaṃ vacanaṃ sutvā vinicchinitum ajānanto attano jīvitaṃ pahāya nadiṃ otiṇṇaṃ parajjāpesi.

Tasmim khaṇe rañño mātā Calākadevī¹ nāma avidūre nisinnā ahoṣi. Sā rañño dubbinicchitabhāvaṃ ñatvā “tāta imaṃ aḍḍaṃ ñatvāva suṭṭhu vinicchitan”ti² āha. Amma ahaṃ ettakaṃ jānāmi. Sace tumhe uttaritaraṃ jānātha, tumheva vinicchithāhīti. Sā “evaṃ karissāmī”ti vatvā taṃ purisaṃ pakkosāpetvā “ehi tāta tava hatthagatāni tīṇipi bhūmiyaṃ ṭhapehī”ti paṭipāṭiyā ṭhapāpetvā “tāta tvaṃ udake vuyhamāno imassa kiṃ kathesi”ti pucchitvā “idaṃ nāmayye”ti vutte “tena hi tava ruccanakaṃ gaṇhā”ti āha. So sahasatthavikaṃ gaṇhi. Atha naṃ sā thokaṃ gatakāle pakkosāpetvā “tāta sahasaṃ te ruccati”ti pucchitvā “āma ruccati”ti vutte “tāta tayā

1. Talatādevī (Sī, Syā, I)

2. Viniccheyyāsīti (Syā), vinicchayāti (Ka)

ito yaṃ mayhaṃ ruccati, taṃ dassāmi'ti imassa vuttaṃ, na vuttaṃ'ti pucchitvā “vuttaṃ devī”ti vutte “tena hi imaṃ sahaṣsaṃ etassa dehī”ti vatvā dāpesi. So rodanto paridevanto adāsi. Tasmiṃ khaṇe rājā amaccā ca tussitvā sādhu-kāraṃ pavattayimsu. Tato paṭṭhāya tassā paṇḍitabhāvo sabbattha pākaṭo jāto. Taṃ sandhāya Videharājā “mātā ekādasī rañño”ti āha.

Khatyāti khattiyā. **Acchinnarattḥā**ti Cūḷanibrahmadattena acchinditvā gahitarattḥā. **Byathitā**ti maraṇabhayaabhītā aññaṃ gahetabbagahaṇaṃ¹ apassantā. **Pañcāliyaṃ**² **vasaṃ gatā**ti etassa Pañcālarañño vasaṃ gatāti attho. Sānivacanatthe hi etaṃ upayogavacanaṃ. **Yaṃvadā takkarā**ti yaṃ mukhena vadanti, taṃ rañño kātuṃ sakkontāva. **Vasino gatā**ti pubbe sayamvasino idāni panassa vasaṃ gatāti attho. **Tisandhī**ti paṭhamāṃ hatthipākārena parikkhittā, tato rathapākārena, tato assapākārena, tato yodhapattipākārena parikkhittāti imehi catūhi saṅkhepehi tisandhīhi parivāritā. Hatthirathānañhi antaraṃ eko sandhi, ratha-assānaṃ antaraṃ eko sandhi, assapattinaṃ antaraṃ eko sandhi. **Parikhaññatī**ti khanīyati. Imañhi idāni uppāṭetvā gaṇhitukāmā viya samantato khananti. **Uddhaṃ tārakajātāvā**ti tāta yāya senāya samantā parivāritā, sā anekasatasahassadaṇḍadīpikāhi uddhaṃ tārakajātā viya khāyati. **Vijānāhī**ti tāta Mahosadhapaṇḍita Avīcīto yāva bhavaggā añño tayā sadiso upāyakusalo paṇḍito nāma natthi, paṇḍitabhāvo nāma evarūpesu ṭhānesu paññāyati, tasmā tvameva jānāhi, kathaṃ amhākaṃ ito dukkhā pamokkho bhavissatīti.

Imaṃ rañño kathaṃ sutvā mahāsatto cintesi “ayaṃ rājā ativiya maraṇabhayaabhīto, gilānassa kho pana vejjo paṭisaraṇaṃ, chātassa bhojanaṃ, pipāsītassa pānīyaṃ, imassapi maṃ ṭhapetvā aññaṃ paṭisaraṇaṃ natthi, assāsessāmi nan”ti. Atha mahāsatto manosilātale nadanto siho viya “mā bhāyi mahārāja rajjasukhaṃ anubhava, ahaṃ leḍḍuṃ

1. Gahetabbayuttakaṃ (Ka)

2. Pañcālīnaṃ (Sī, I), pañcālīnaṃ (Syā)

gahetvā kākaṃ viya dhanuṃ gahetvā makkaṭaṃ viya ca imaṃ aṭṭhārasa-
akkhobhaṇisaṅkhaṃ senaṃ udare baddhasāṭakānampi assāmikaṃ katvā
palāpessāmī”ti vatvā navamaṃ gāthamāha—

598. “Pāde deva pasārehi, bhuñja kāme ramassu ca.

Hitvā pañcāliyaṃ senaṃ, Brahmadatto palāyitī”ti.

Tassattho—deva tvaṃ yathāsukhaṃ attano rajjasukhasaṅkhāte te pāde
pasārehi, pasārento ca saṅgāme cittaṃ akatvā bhuñja kāme ramassu ca, esa
Brahmadatto imaṃ senaṃ chaḍḍetvā palāyissatīti.

Evam paṇḍito rājānaṃ samassāsetvā vanditvā rājanivesanā nikkhamitvā
nagare chaṇabheriṃ carāpetvā nāgare āha “ambho tumhe mā cintayittha,
sattāhaṃ mālāgandhavilepanapānabhojanādīni sampādetvā chaṇakīlaṃ
paṭṭhapetha. Tattha tattha manussā yathārūpaṃ mahāpānaṃ pivantu,
gandhabbaṃ karontu, vādentu vaggantu seḷentu nadantu naccantu gāyantu
apphoḷentu, paribbayo pana vo mama santakova hotu, ahaṃ
Mahosadhapaṇḍito nāma, passissatha me ānubhāvan”ti. Te tathā karimsu.
Tadā gītavāditādisaddaṃ bahinagare ṭhitā suṇanti, cūḷadvārena manussā
nagaraṃ pavisanti. Ṭhapetvā paṭisattum diṭṭhaṃ diṭṭhaṃ na gaṇhanti, tasmā
sañcāro na chijjati, nagaraṃ paviṭṭhamanussā chaṇakīlanissitaṃ jaṇaṃ
passanti.

Cūḷanibrahmadattopi nagare kolāhalaṃ sutvā amacce evamāha “ambho
amhesu aṭṭhārasa-akkhobhaṇiyā senāya nagaraṃ parivāretvā ṭhitesu
nagaravāsīnaṃ bhayaṃ vā sārājjaṃ vā natthi, ānanditā somanassappattā
apphoḷenti nadanti seḷenti naccanti gāyanti, kiṃ nāmetan”ti. Atha naṃ
upanikkhittakapurisā musāvādaṃ katvā evamāhaṃsu “deva mayaṃ ekena
kammena cūḷadvārena nagaraṃ pavisitvā chaṇanissitaṃ mahājanaṃ disvā
pucchimhā ambhosakalajambudīparājāno āgantvā tumhākaṃ nagaraṃ
parikkhipitvā ṭhitā, tumhe pana atipamattā, kiṃ nāmetan’ti, te evamāhaṃsu
‘ambho amhākaṃ rañño kumārakāle eko manoratho ahoṣi
sakalajambudīparājūhi nagare parivārite chaṇaṃ karissāmīti, tassa ajja
manoratho matthakaṃ patto, tasmā chaṇabheriṃ carāpetvā sayāṃ mahātale
mahāpānaṃ pivatī’ti”.

Rājā tesam katham sutvā kujjhivā senam āṇāpesi “bhonto gacchatha, khippam ito cito ca nagaram avattharivā parikham bhindivā pākāram maddantā dvāraṭṭālake bhindantā nagaram pavisivā sakaṭehi kumbhaṇḍāni viya mahājanassa sīsāni gaṇhatha, Videharañño sīsam āharathā”ti. Tam sutvā sūrayodhā nānāvudhahatthā dvārasamīpam gantvā paṇḍitassa purisehi sakkharavālukakalalasiñcanapāsāṇapatanādīhi upaddutā paṭikkamanti. “Pākāram bhindissāmā”ti parikham otiṇṇepi antarattālakesu ṭhitā ususattitomarādīhi vijjhantā mahāvināsam pāpenti. Paṇḍitassa yodhā Cūḷanibrahmadattassa yodhe hatthavikārādīni dassetvā nānappakārehi akkosanti paribhāsanti tajjenti. “Tumhe kilamantā bhattam alabhantā thokam pivissatha khādissathā”ti surāpiṭṭhakāni ceva macchamaṁsasulāni ca pasāretvā sayameva pivanti khādanti, anupākāre caṅkamanti. Itare kiñci kātum assakkontā Cūḷanibrahmadattassa santikam gantvā “deva ṭhapetvā iddhimante aññehi niddharitum¹ na sakkā”ti vadimsu.

Rājā catupañcāham vasivā gahetabbayuttakam apassanto Kevaṭṭam pucchi “ācariya nagaram gaṇhitum na sakkoma, ekopi upasaṅkamitum samattho natthi, kim kātabban”ti. Kevaṭṭo “hotu mahārāja, nagaram nāma bahi udakam hoti, udakakkhayena nam gaṇhissāma, manussā udakena kilamantā dvāram vivarissanti”ti āha. So “attheso upāyo”ti sampañicchi. Tato paṭṭhāya udakam pavesetum na denti. Paṇḍitassa upanikkhittakapurisā paṇṇam likhivā kaṇḍe bandhivā tam pavattim pesesum. Tenapi paṭhamameva āṇattam “yo yo kaṇḍe paṇṇam passati, so so me āharatū”ti. Atheke puriso tam disvā paṇḍitassa dassesi. So tam pavattim ñatvā “na me paṇḍitabhāvaṁ jānantī”ti saṭṭhihattham veḷum dvidhā phāletvā parisuddham sodhāpetvā puna ekato katvā cammena bandhivā upari kalalena makkhetvā Himavantato iddhimantatāpasehi āñitam kudrūsakumudabījam² pokkharāṇitire kalalesu ropāpetvā upari veḷum ṭhapāpetvā udakassa pūrāpesi. Ekaratteneva vaḍḍhivā puppham veḷumatthakato uggantvā ratanamattam aṭṭhāsi.

1. Nittharitum (Sī, Syā, I)

2. Kaddamakumudabījam (Sī, I)

Atha naṃ uppāṭetvā “idaṃ Cūḷanibrahmadattassa dethā”ti attano purisānaṃ dāpesi. Te tassa daṇḍakaṃ valayaṃ katvā “ambho Brahmadattassa pādamūlikā chātakena mā marittha, gaṇhathetaṃ uppalaṃ piḷandhitvā daṇḍakaṃ kucchipūraṃ khādathā”ti vatvā khipimsu. Tameko paṇḍitassa upanikkhittakapuriso uṭṭhāya gaṇhi. Atha taṃ rañño santikaṃ āharitvā “passatha deva imassa daṇḍakaṃ, na no ito pubbe evaṃ dīghadaṇḍako diṭṭhapubbo”ti vatvā minatha nan”ti vutte paṇḍitassa purisā saṭṭhihatthaṃ daṇḍakaṃ asītihatthaṃ katvā minimsu. Puna raññā “kattthetaṃ jātan”ti vutte eko musāvādaṃ katvā evamāha “deva ahaṃ ekadivasaṃ pipāsito hutvā ‘surāṃ pivissāmi’ti cūḷadvārena nagaraṃ pavitṭho nāgarānaṃ udakakīḷatthāya kataṃ mahāpokkharāṇiṃ passim, mahājano nāvāya nisīditvā pupphāni gaṇhāti. Tattha idaṃ tīrappadese jātaṃ, gambhīratṭhāne jātassa pana daṇḍako satahattho bhavissati”ti.

Taṃ sutvā rājā Kevaṭṭaṃ āha “ācariya na sakkā udakakkhayena idaṃ gaṇhituṃ, harathekaṃ upāyan”ti. Tena hi deva dhaññakkhayena gaṇhissāma, nagaraṃ nāma bahidhaññaṃ hotīti. Evaṃ hotu ācariyāti. Paṇḍito purimanayeneva taṃ pavattim ṇatvā “na me Kevaṭṭabrāhmaṇo paṇḍitabhāvaṃ jānāti”ti anupākāramatthake kalalaṃ katvā vīhiṃ tattha ropāpesi. Bodhisattānaṃ adhippāyo nāma samijjhatīti vīhī ekaratteneva vuṭṭhāya¹ pākāramatthake nīlā hutvā paññāyanti. Taṃ disvā Cūḷanibrahmadatto “ambho kimetaṃ pākāramatthake nīlaṃ hutvā paññāyati”ti pucchi. Paṇḍitassa upanikkhittakapuriso rañño vacanaṃ mukhato jivhaṃ luṅcanto viya gahetvā “deva gahapatiputto Mahosadhapaṇḍito anāgatabhayaṃ disvā pubbeva raṭṭhato dhaññaṃ āharāpetvā koṭṭhāgārādīni pūrāpetvā sesadhaññaṃ pākārapasse nikkhipāpesi. Te kira vīhaya ātapena sukkhantā vassena tementā tattheva sassaṃ janesuṃ. Ahaṃ ekadivasaṃ ekena kammaṇa cūḷadvārena pavisitvā pākāramatthake vīhirāsito vīhiṃ hatthena gahetvā vīthiyaṃ chaḍḍente passim². Atha te maṃ parihāsantā ‘chātosī maññe, vīhiṃ

1. Vuḍḍhāya (Ka)

2. Chaḍḍesiṃ (Sī, Syā, I)

sāṭakadasante bandhitvā tava gehaṃ haritvā koṭṭetvā pacāpetvā bhuñjāhī¹ti vadimsū²ti ārocesi.

Taṃ sutvā rājā Kevaṭṭaṃ “ācariya dhaññakkhayenapi gaṇhituṃ na sakkā ayampi anupāyo”ti āha. Tena hi deva dārukkhayena gaṇhissāma, nagaraṃ nāma bahidārukaṃ hotīti. Evaṃ hotu ācariyāti. Paṇḍito purimanayeneva taṃ pavattim ṇatvā pākāramatthake vīhim atikkamitvā paññāyamānaṃ dārurāsīm kāresi. Paṇḍitassa manussā Cūḷanibrahmadattassa purisehi saddhiṃ parihasaṃ karontā “sace chātatta, yāgubhattaṃ pacitvā bhuñjathā”ti mahantamahantāni dārūni khipimsu. Rājā “pākāramatthakena dārūni paññāyanti, kimetan”ti pucchitvā deva gahapatiputto kira Mahosadhapaṇḍito anāgatabhayaṃ disvā dārūni āharāpetvā kulānaṃ pacchāgehesu¹ ṭhapāpetvā atirekāni pākāraṃ nissāya ṭhapāpesī²ti upanikkhattakānaññeva santikā vacanaṃ sutvā Kevaṭṭaṃ āha “ācariya dārukkhayenapi na sakkā amhehi gaṇhituṃ, āharathekaṃ upāyan”ti. Mā cintayittha mahārāja, añño upāyo atthīti. Ācariya kiṃ upāyo nāmesa, nāhaṃ tava upāyassa antaṃ passāmi, na sakkā amhehi Vedehaṃ gaṇhituṃ, amhākaṃ nagarameva gamissāmāti. Deva “Cūḷanibrahmadatto ekasatakhattiyehi saddhiṃ Vedehaṃ gaṇhituṃ nāsakkhī”ti amhākaṃ lajjanakaṃ bhavissati kiṃ pana Mahosadhova paṇḍito, ahampi paṇḍitoyeva, ekaṃ lesaṃ karissāmāti. Kiṃ leso nāma ācariyāti. Dhammayuddhaṃ nāma karissāma devāti. Kimetaṃ dhammayuddhaṃ nāmāti. Mahārāja na senā yujjhissanti, dvinnāṃ pana rājūnaṃ dve paṇḍitā ekaṭṭhāne bhavissanti. Tesu yo vandissati. Tassa parājayo bhavissati. Mahosadho pana imaṃ mantaṃ na jānāti, ahaṃ mahallako, so daharo, maṃ disvāva vandissati, tadā videho parājito nāma bhavissati, atha mayaṃ videhaṃ parājetvā² attano nagarameva gamissāma, evaṃ no lajjanakaṃ na bhavissati. Idaṃ dhammayuddhaṃ nāmāti.

Paṇḍito tampi rahassaṃ purimanayeneva ṇatvā “sace Kevaṭṭassa parajjāmi, nāhaṃ paṇḍitosmī”ti cintesi. Cūḷanibrahmadattopi “sobhano ācariya upāyo”ti vatvā “sve dhammayuddhaṃ bhavissati, dvinnampi paṇḍitānaṃ

1. Pacchābhāgesu (Ka)

2. Jinitvā (Ka)

dhammena jayaparājayo bhavissati. Yo dhammayuddham na karissati, sopi parājito nāma bhavissati”ti paṇṇaṃ likhāpetvā cūladvārena Vedehassa pesesi. Taṃ sutvā Vedeho paṇḍitaṃ pakkosāpetvā tamatthaṃ ācikkhi. Taṃ pavattiṃ sutvā paṇḍito “sādhu deva sve pātova pacchimadvāre dhammayuddhamaṇḍalaṃ sajjessanti, ‘dhammayuddhamaṇḍalaṃ āgacchatū’ti pesethā”ti āha. Taṃ sutvā rājā āgatadūtasseva hatthe paṇṇakaṃ adāsī. Paṇḍito punadvase “Kevaṭṭasseva parājayo hotū”ti pacchimadvāre dhammayuddhamaṇḍalaṃ sajjāpesi. Tepi kho ekasatapurisā “ko jānāti, kiṃ bhavissati”ti paṇḍitassa ārakkhatthāya Kevaṭṭaṃ parivārayiṃsu. Tepi ekasatarājāno dhammayuddhamaṇḍalaṃ gantvā pācīnadisaṃ olokentā aṭṭhaṃsu, tathā Kevaṭṭabrāhmaṇopi.

Bodhisatto pana pātova gandhodakena nhatvā satasahassagghanakaṃ kāsikavatthaṃ nivāsetvā sabbālaṅkārapaṭimaṇḍito nānaggarasabhojanaṃ bhuñjitvā mahantena parivārena rājadvāraṃ gantvā “pavisatu me putto”ti vutte pavisitvā rājānaṃ vanditvā ekamantaṃ thatvā “kuhiṃ gamissasi tātā”ti vutte “dhammayuddhamaṇḍalaṃ gamissāmi”ti āha. Kiṃ laddhuṃ vaṭṭatīti. Deva Kevaṭṭabrāhmaṇaṃ maṇiratanena vañcetukāmomhi, aṭṭhavaṅkaṃ maṇiratanam laddhuṃ vaṭṭatīti. Gaṇha tātātī. So taṃ gahetvā rājānaṃ vanditvā rājanivesanā otiṇṇo sahajātehi yodhasahassemi parivuto navutikahāpaṇasahassagghanakaṃ setasindhavayuttaṃ rathavaramāruya pātarāsavelāya dvārasamīpaṃ pāpuṇi. Kevaṭṭo pana “idāni āgamissati, idāni āgamissati”ti tassāgamaṇaṃ olokontoyeva aṭṭhāsi, olokanena dīghagīvataṃ patto viya ahosi, sūriyatejena sedā muccanti. Mahāsattopi mahāparivāratāya mahāsamuddo viya ajjhottharanto kesarasīho viya achambhito vigatalomahaṃso dvāraṃ vivarāpetvā nagarā nikkhamma rathā oruya sīho viya vijambhamāno pāyāsi. Ekasatarājānopi tassa rūpasiriṃ disvā “esa kira Sirivaḍḍhanasetṭhiputto Mahosadhapaṇḍito paññāya sakalajambudīpe adutiyo”ti ukkuṭṭhisahassāni pavattayiṃsu.

Sopi marugaṇaparivuto viya sakko anomena sirivibhavana taṃ maṇiratanam hatthena gahetvā Kevaṭṭābhimukho agamāsi. Kevaṭṭopitaṃ

disvāva sakabhāvena saṇṭhātuṃ asakkonto paccuggamanāṃ katvā evamāha “paṇḍita Mahosadha mayāṃ dve paṇḍitā, amhākaṃ tumhe nissāya ettakaṃ kālaṃ vasantānaṃ tunhehi paṇṇākāramattampi na pesitapubbaṃ, kasmā evamakatthā”ti. Atha naṃ mahāsatto “paṇḍita tumhākaṃ anucchavikaṃ paṇṇākāraṃ oloketā ajja mayāṃ imaṃ maṇiratanāṃ labhimhā, handa imaṃ maṇiratanāṃ gaṇhatha, evarūpaṃ nāma aññaṃ maṇiratanāṃ natthi”ti āha. So tassa hatthe jalamānaṃ maṇiratanāṃ disvā “dātukāmo me bhavissati”ti cintetvā “tena hi paṇḍita dehi”ti hatthaṃ pasāresi. Mahāsatto “gaṇhāhi ācariyā”ti khipitvā pasāritahatthassa aṅgulīsu pātesi. Brāhmaṇo garuṃ maṇiratanāṃ aṅgulīhi dhāretuṃ nāsakkhi. Maṇiratanāṃ parigaḷitvā mahāsattassa pādamūle pati. Brāhmaṇo lobhena “gaṇhissāmi nan”ti tassa pādamūle oṇato ahosi. Athassa mahāsatto uttāhuṃ adatvā ekena hatthena khandhaṭṭhike, ekena piṭṭhikacchāyaṃ gahetvā “uttāhetha ācariya, uttāhetha ācariya, ahaṃ atidaharo tumhākaṃ nattumatto, mā maṃ vandathā”ti vadanto aparāparaṃ katvā mukhaṃ bhūmiyaṃ ghaṃsitvā lohitamakkhitaṃ katvā “andhabāla tvaṃ mama santikā vandanaṃ paccāsīsasi”ti gīvāyaṃ gahetvā khipi. So usabhamatte ṭhāne patitvā uttāhaya palāyi. Maṇiratanāṃ pana mahāsattassa manussāyeva gaṇhimsu.

Bodhisattassa pana “uttāhetha ācariya uttāhetha ācariya, mā maṃ vandathā”ti vacīghoso sakalaparisāṃ chādetvā atthāsi. “Kevaṭṭabrāhmaṇo Mahosadhassa pāde vandati”ti purisāpissa¹ ekappahāreneva unnādādini akaṃsu. Brahmadattaṃ ādiṃ katvā sabbepi te rājāno Kevaṭṭaṃ mahāsattassa pādamūle oṇataṃ addasaṃsueva. Te “amhākaṃ paṇḍitena Mahosadho vandito, idāni parājitaṃ, na no jīvitaṃ dassati”ti attano attano asse abhiruhitvā Uttarapañcālābhimukhā palāyituṃ ārabhimsu. Te palāyante disvā bodhisattassa purisā “Cūḷanibrahmadatto ekasatakhattiye gahetvā palāyati”ti puna ukkuṭṭhimakaṃsu. Taṃ sutvā te rājāno maraṇabhayaabhītā bhiyyoso mattāya palāyantā senagaṃ bhindimsu. Bodhisattassa purisāpi nadantā vaggantā² suṭṭhutaṃ

1. Parisāpissa (Sī, Syā, I)

2. Parisā nadantī vaggantī (Sī, I)

kolāhalamakamsu. Mahāsatto senaṅgaparivuto nagarameva pāvisi.
Cūlanibrahmadattassa senāpi tiyojanamattam pakkhandi.

Kevaṭṭo assaṃ abhiruyha nalāṭe lohitaṃ puñchamāno senaṃ patvā
assapiṭṭhiyaṃ nisinnova “bhonto mā palāyatha, bhonto mā palāyatha, nāhaṃ
gahapatiputtaṃ vandāmi, tiṭṭhatha tiṭṭhatha”ti āha. Senā asaddahantā aṭṭhatvā
āgacchantam Kevaṭṭam akkosantā paribhāsantā “pāpadhamma¹
duṭṭhabrāhmaṇa ‘dhammayuddham nāma karissāmī’ti vatvā nattumattam
appahontampi vandati, natthi tava kattabban”ti katham asuṇantā viya
gacchanteva. So vegena gantvā senaṃ pāpuṇitvā “bhonto vacanaṃ
saddahatha mayhaṃ, nāhaṃ taṃ vandāmi, maṇiratanena maṃ vañcesī”ti
sabbepi te rājāno nānākāraṇehi sambodhetvā attano katham gaṇhāpetvā
tathā bhinnaṃ senaṃ paṭinivattesi. Sā pana tāva mahatī senā sace
ekekapaṃsumuṭṭhiṃ vā ekekaledḍum vā gahetvā nagarābhimukhā khipeyya,
parikhaṃ pūretvā pākārappamāṇā rāsi bhaveyya. Bodhisattānaṃ pana
adhippāyo nāma samijjhatieva, tasmā ekopi paṃsumuṭṭhiṃ vā ledḍum vā
nagarābhimukhaṃ khipanto nāma nāhosi. Sabbepi te nivattitvā attano attano
khandhāvāraṭṭhānameva paccāgamimsu.

Rājā Kevaṭṭam pucchi “kiṃ karoma ācariyā”ti. Deva kassaci
cūladvārena nikkhamituṃ adatvā sañcāraṃ chindāma, manussā
nikkhamituṃ alabhantā ukkaṇṭhitvā dvāraṃ vivarissanti, atha mayaṃ
paccāmittam gaṇhissāmāti. Paṇḍito taṃ pavattiṃ purimanayeneva ñatvā
cintesi “imesu ciraṃ idheva vasantesu phāsukaṃ nāma natthi, upāyeneva te
palāpetum vaṭṭatī”ti. So “mantena te palāpessāmī”ti ekaṃ mantakusalaṃ
upadhārento Anukevaṭṭam nāma brāhmaṇaṃ disvā taṃ pakkosāpetvā
“ācariya amhākaṃ ekaṃ kammaṃ niddharituṃ² vaṭṭatī”ti āha. Kiṃ karoma
paṇḍita vadehīti. Ācariya tumhe anupākāre ṭhatvā amhākaṃ manussānaṃ
pamānaṃ oloketvā antarantarā Brahmadattassa manussānaṃ
pūvamacchamaṃsādini khipitvā “ambho idaṇcidaṇca khādatha mā
ukkaṇṭhatha, aññaṃ katipāhaṃ vasituṃ vāyamatha, nagaravāsino pañjare
baddhakukkuṭā viya ukkaṇṭhitā na cirasseva vo dvāraṃ vivarissanti. Atha
tumhe Vedehaṇca duṭṭhagahapatiputtaṇca gaṇhissathā”ti

1. Pāpakamma (Ka)

2. Nittharituṃ (Sī, Syā, I)

vadeyyātha. Amhākaṃ manussā taṃ kathaṃ sutvā tumhe akkositvā tajjetvā Brahmaddattassa manussānaṃ passantānaññeva tumhe hatthapādesu gahetvā veḷupesikādīhi paharantā viya hutvā kese ohāretvā pañca cūḷā gāhāpetvā iṭṭhakacuṇṇena okirāpetvā kaṇavīramālaṃ kaṇṇe katvā katipayapahāre datvā piṭṭhiyaṃ rājiyo dassetvā pākāraṃ āropetvā sikkāya pakkhipitvā yottena otāretvā “gaccha mantabhedaka corā”ti Cūḷanibrahmadattassa manussānaṃ dassanti. Te taṃ rañño santikaṃ ānessanti. Rājā taṃ disvā “ko te aparādhō”ti pucchissati. Athassa evaṃ vadeyyātha “mahārāja mayhaṃ pubbe yaso mahanto, gahapatiputto mantabhedako”ti maṃ kujjhitvā rañño kathetvā sabbaṃ me vibhavaṃ acchindi, “ahaṃ mama yasabhedakassa gahapatiputtassa sīsaṃ gaṇhāpessāmī”ti tumhākaṃ manussānaṃ ukkaṇṭhitamocanena etesaṃ ṭhitānaṃ khādanīyaṃ vā bhojanīyaṃ vā demi. Ettakena maṃ porāṇaveraṃ hadaye katvā imaṃ byasanaṃ pāpesi. “Taṃ sabbaṃ tumhākaṃ manussā jānanti mahārāja”ti nānappakārehi taṃ saddahāpetvā vissāse uppanne vadeyyātha “mahārāja tumhe mamaṃ laddhakālato paṭṭhāya mā cintayittha, idāni Vedehassa ca gahapariputtassa ca jīvitaṃ natthi, ahaṃ imasmimṃ nagare pākārassa thiraṭṭhānadubbalaṭṭhānaṃca parikhāyaṃ kumbhīlādīnaṃ atthiṭṭhānaṃca natthiṭṭhānaṃca jānāmi, na cirasseva vo nagaraṃ gahetvā dassāmī”ti. Atha so rājā saddahitvā tumhākaṃ sakkāraṃ karissati, senāvāhanaṃca paṭicchāpessati. Athassa senaṃ vāḷakumbhīlaṭṭhānesuyeva otāreyyātha. Tassa senā kumbhīlabhayena na otarissati, tadā tumhe rājānaṃ upasaṅkamitvā “tumhākaṃ senāya deva gahapatiputtena lañjo dinno¹, sabbe rājāno ca ācariyakevaṭṭaṃca ādim katvā na kenaci lañjo aggahito nāma atthi. Kevalaṃ ete tumhe parivāretvā caranti, sabbe pana gahapatiputtassa santakāva, ahamekova tumhākaṃ puriso. Sace me na saddahatha, sabbe rājāno alaṅkaritvā maṃ dassanāya āgacchantū”ti pesetha. “Atha nesaṃ gahapatiputtena attano nāmarūpaṃ likhitvā dinnesu vatthālaṅkārahaggādīsū akkharāni disvā niṭṭhaṃ gaccheyyāthā”ti vadeyyātha. So tathā katvā

1. Senā te deva gahapatiputtena bhinnā (Sī, Syā, I)

tāni disvā niṭṭham gantvā bhītasito te rājāno uyyojetvā “idāni kiṃ karoma paṇḍitā”ti tumhe pucchissati. Tamenam tumhe evam vadeyyātha “mahārāja gahapatiputto bahumāyo. Sace aññāni katipayadivasāni vasissatha, sabbam vo senam attano hatthagatam katvā tumhe gaṇhissati. Tasmā papañcam akatvā ajjeva majjhimayāmanantare assapiṭṭhiyam nisīditvā palāyissāma, mā no parahatthe maraṇam hotū”ti. So tumhākam vacanam sutvā tathā karissati. Tumhe tassa palāyanavelāya nivattitvā amhākam manusse jānepeyyāthāti.

Tam sutvā Anukevaṭṭabrāhmaṇo “sādhu paṇḍita, karissāmi te vacanam”ti āha. Tena hi katipayapahāre sahitum vaṭṭatīti. Paṇḍita mama jīvitañca hatthapāde ca ṭhapetvā sesam attano rucivasena karohīti. So tassa gehe manussānam sakkāram kāretvā Anukevaṭṭam vuttanayena vippakāram pāpetvā yottena otāretvā Brahmadattamanussānam dāpesi. Atha te tam gahetvā tassa dassetum. Rājā tam vīmaṃsitvā saddahitvā sakkāramassa katvā senam paṭicchāpesi. Sopi tam vāḷakumbhīlaṭṭhānesueva otāreti. Manussā kumbhīlehi khajjamānā aṭṭalakaṭṭhitehi manussehi ususattitomarehi¹ vijjhiyamānā mahāvināsam pāpuṇanti, tato paṭṭhāya koci bhayena upagantum na sakkoti. Anukevaṭṭo rājānam upasaṅkamitvā “tumhākam atthāya yujjhanakā nāma natthi, sabbehi laṅjo gahito, asaddahanto pakkosāpetvā nivatthavatthādīsu akkharāni olokethā”ti āha. Rājā tathā katvā sabbesam vatthādīsu akkharāni disvā “addhā imehi laṅjo gahito”ti niṭṭham gantvā “ācariya idāni kiṃ kattabban”ti pucchitvā “deva aññam kātabbam natthi. Sace papañcam karissatha, gahapatiputto vo gaṇhissati, ācariyakevaṭṭopi kevalam nalāṭe vaṇam katvā carati, laṅjo pana etenapi gahito. Ayam hi maṇiratanam gahetvā tumhe tiyojanam palāpesi, puna saddahāpetvā nivattesi, ayampi paribhindakova. Ekarattivāsopi mayham na ruccati, ajjeva majjhimayāmasamanantare palāyitum vaṭṭati, mam ṭhapetvā añño tava suhodayo nāma natthi”ti

1. Ususattitomaravassehi (Sī, Syā, I)

vutte “tena hi ācariya tumheyeva me assaṃ kappetvā yānasajjaṃ karoṭhā”ti āha.

Brāhmaṇo tassa nicchayena palāyanabhāvaṃ ñatvā “mā bhāyi mahārājā”ti assāsetvā bahi nikkhamitvā upanikkhittakapurisānaṃ “ajja rājā palāyissati, mā niddāyitthā”ti ovādaṃ datvā rañño asso yathā ākaḍḍhito suṭṭhutamaṃ palāyati, evaṃ avakappanāya kappetvā majjhimayāmasamanantare “kappito deva asso, velaṃ jānāhi”ti āha. Rājā assaṃ abhiruhitvā palāyi. Anukevaṭṭopi assaṃ abhiruhitvā tena saddhiṃ gacchanto viya thokaṃ gantvā nivatto. Avakappanāya kappita-asso ākaḍḍhiyamānopi rājānaṃ gahetvā palāyi. Anukevaṭṭo senāya antaraṃ pavisitvā “Cūḷanibrahmadatto palāto”ti ukkuṭṭhimakāsi.

Upanikkhittakapurisāpi attano manussehi saddhiṃ upaghosiṃsu¹.

Sesarājāno taṃ sutvā “Mahosadhapaṇḍito dvāraṃ vivaritvā nikkhanto bhavissati, na no dāni jīvitaṃ dassati”ti bhītatasitā upabhogaparibhogabhaṇḍānapi anoloketvā ito cito ca palāyiṃsu. Manussā “rājāno palāyanti”ti suṭṭhutamaṃ upaghosiṃsu¹. Taṃ sutvā dvāraṭṭālakādīsu ṭhitāpi unnādiṃsu apphoṭayīṃsu. Iti tasmīṃ khaṇe pathavī viya bhijjamānā samuddo² viya saṅkhubhito sakalanagaraṃ anto ca bahi ca ekaninnādaṃ ahoṣi. Aṭṭhārasa-akkhobhaṇisaṅkhā manussā “Mahosadhapaṇḍitena kira Brahmadatto ekasatarājāno ca gahitā”ti maraṇabhayaabhītā attano attano³ udarabaddhasāṭakampi chaḍḍetvā palāyiṃsu. Khandhāvāraṭṭhānaṃ tucchaṃ ahoṣi. Cūḷanibrahmadatto ekasate khattiye gahetvā attano nagarameva gato. Punadivase pana pātova nagaradvārāni vivaritvā balakāyā nagarā nikkhamitvā mahāvilopaṃ disvā “kiṃ karoma paṇḍitā”ti mahāsattassa ārocayīṃsu. So āha “etehi chaḍḍitaṃ dhanāṃ amhākaṃ pāpuṇāti, sabbesaṃ rājūnaṃ santakaṃ amhākaṃ rañño detha, seṭṭhīnañca Kevaṭṭabrāhmaṇassa ca santakaṃ amhākaṃ āharatha, avasesaṃ pana nagaravāsino gaṇhantū”ti. Tesāṃ mahaggharatanabhaṇḍameva āharantānaṃ aḍḍhamāso vītivatto. Sesaṃ pana catūhi

1. Ukkosiṃsu (Sī), upakkosiṃsu (Syā, Ka) 2. Saddo (Ka) 3. Atāṇā asaraṇā (Sī, I)

māsehi āharimsu. Mahāsatto Anukevaṭṭassa mahantaṃ sakkāramakāsi. Tato paṭṭhāya ca kira Mithilavāsino bahū hiraññasuvaṇṇā jātā. Brahmadattassapi tehi rājūhi saddhiṃ Uttarapañcālanagare vasantassa ekavassam atītaṃ.

Brahmadattassa yuddhaparājayakhaṇḍaṃ niṭṭhitaṃ.

Athekadivasam Kevaṭṭo ādāse mukhaṃ olokento nalāṭe vaṇaṃ disvā “idaṃ gahapatiputtassa kammaṃ, tenāhaṃ ettakānaṃ rājūnaṃ antare lajjāpito”ti cintetvā samuppannakodho hutvā “kadā nu khvassa piṭṭhiṃ passituṃ samattho bhavissāmī”ti cinto “attheso upāyo, amhākaṃ rañño dhītā Pañcālacandī¹ nāma uttamarūpadharā devaccharāpaṭibhāgā, taṃ Videharañño dassāmā”ti vatvā “Vedehaṃ kāmēna palobhetvā gilitabaḷisaṃ viya macchaṃ saddhiṃ Mahosadhena ānetvā ubho te māretvā jayapānaṃ pivissāmā”ti sannitṭhānaṃ katvā rājānaṃ upasaṅkamitvā āha “deva eko manto atthī”ti. Ācariya tava mantaṃ nissāya udarabaddhasātakassapi assāmino jātamaḥ, idāni kiṃ karissasi, tuṇhī hohīti. Mahārāja iminā upāyena sadiso añño natthīti. Tena hi bhaṇāhīti. Mahārāja amhehi dvīhiyeva ekato bhavituṃ vaṭṭatīti. Evaṃ hotūti. Atha naṃ brāhmaṇo uparipāsādātalaṃ āropetvā āha “mahārāja videharājānaṃ kilesena palobhetvā idhānetvā saddhiṃ gahapatiputtēna māressāmā”ti. Sundaro ācariya upāyo, kathaṃ pana taṃ palobhetvā ānessāmāti. Mahārāja dhītā vo Pañcālacandī uttamarūpadharā, tassā rūpasampattiṃ cāturiyavilāsena kavīhi gītaṃ bandhāpetvā tāni kabbāni Mithilāyaṃ gāyāpetvā “evarūpaṃ itthiratanam alabhantassa Videhanarindassa kiṃ rajjena”ti tassa savanasamsaggeneva paṭibaddhabhāvaṃ ṇatvā ahaṃ tattha gantvā divasaṃ vavatthapessāmi, so mayi divasaṃ vavatthapetvā āgate gilitabaḷiso viya maccho gahapatiputtaṃ gahetvā āgamissati, atha ne māressāmāti.

Rājā tassa vacanaṃ sutvā tussitvā “sundaro upāyo ācariya, evaṃ karissāmā”ti sampaṭicchī. Taṃ pana mantaṃ Cūḷanibrahmadattassa sayanapālīkā

1. Pañcālacandī (Sī, I)

sālikā sutvā paccakkhamakāsi. Rājā nipuṇe kabbakāre pakkosāpetvā bahuṃ dhanam datvā dhītaram tesam dassetvā “tātā etissā rūpasampattiṃ nissāya kabbam karoṭhā”ti āha. Te atimanoharāni gītāni bandhitvā rājānam sāvayimsu. Rājā tussitvā bahuṃ dhanam tesam adāsi. Kavīnam santikā naṭā sikkhitvā samajjamaṇḍale gāyimsu. Iti tāni vitthāritāni ahesuṃ. Tesu manussānam antare vitthāritattam gatesu rājā gāyake pakkosāpetvā āha “tātā tumhe mahāsakuṇe gahetvā rattibhāge rukkham abhiruyha tattha nisinnā gāyitvā paccūsakāle tesam gīvāsu kamsatāle bandhitvā te uppādetvā otarathā”ti. So kira “Pañcālarañño dhītu sarīravaṇṇam devatāpi gāyanti”ti pākaṭabhāvakaraṇattham tathā kāresi. Puna rājā kavī pakkosāpetvā “tātā idāni tumhe ‘evarūpā kumārikā jambudīpatale aññassa rañño nānucchavikā, Mithilāyam Vedeharañño anucchavikā’ti rañño ca issariyam imāya ca rūpam vaṇṇetvā gītāni bandhathā”ti āha. Te tathā katvā rañño ārocayimsu.

Rājā tesam dhanam datvā puna gāyake pakkosāpetvā “tātā Mithilam gantvā tattha imināva upāyena gāyathā”ti pesesi. Te tāni gāyantā anupubbena Mithilam gantvā samajjamaṇḍale gāyimsu. Tāni sutvā mahājano ukkuṭṭhisahassāni pavattetvā tesam bahuṃ dhanam adāsi. Te rattisamaye rukkhesupi gāyitvā paccūsakāle sakuṇānam gīvāsu kamsatāle bandhitvā otaranti. Ākāse kamsatālasaddam sutvā “Pañcālarājadhītu sarīravaṇṇam devatāpi gāyanti”ti sakalanagare ekakolāhalaṃ ahosi. Rājā sutvā gāyake pakkosāpetvā antonivesane samajjam kāretvā “evarūpam kira uttamarūpadharam dhītaram Cūḷanirājā mayham dātukāmo”ti tussitvā tesam bahuṃ dhanam adāsi. Te āgantvā Brahmadattassa ārocesuṃ. Atha nam Kevaṭṭo āha “idāni mahārāja divasam vavatthapanatthāya gamissāmī”ti. Sādhu ācariya kiṃ laddhum vaṭṭatīti. Thokam paṇṇākāranti. “Tena hi gaṇhā”ti dāpesi. So tam ādāya mahantena parivārena Vedeharaṭṭham pāpuṇi. Tassāgamanam sutvā nagare ekakolāhalaṃ jātam “Cūḷanirājā kira Vedeho ca mittasanthavam karissanti, Cūḷanirājā attano dhītaram amhākam rañño

dassati, Kevaṭṭo divasaṃ vavatthapetuṃ etī”ti. Vedecharājāpi suṇi, mahāsattopi, sutvāna panassa etadahosi “tassāgamanam mayham na ruccati, tathato nam jānissāmi”ti. So Cūḷanisantike upanikkhittakapurisānam sāsanaṃ pesesi “imamattham tathato jānitvā pesentū”ti. Atha te “mayametaṃ tathato na jānāma, rājā ca Kevaṭṭo ca sayanagabbhe nisīditvā mantenti, rañño pana sayanapālikā sālikā sakunīkā etamattham jāneyyā”ti paṭipesayimsu.

Tam sutvā mahāsatto cintesi “yathā paccāmittānam okāso na hoti, evaṃ suvibhattaṃ katvā susajjitaṃ nagaraṃ aham Kevaṭṭassa daṭṭhuṃ na dassāmi”ti. So nagaradvārato yāva rājagehā rājagehato ca yāva attagehā gamanamaggaṃ ubhosu passesu kilañjehi parikkhipāpetvā matthakepi kilañjehi paṭicchādāpetvā cittakammaṃ kārapetvā bhūmiyaṃ pupphāni vikiritvā puṇṇaghaṭe ṭhapāpetvā kadaliyo bandhāpetvā dhaje paggaṇhāpesi. Kevaṭṭo nagaraṃ pavisitvā suvibhattaṃ nagaraṃ apassanto “raññā me maggo alaṅkārapito”ti cintetvā nagarassa adassanattham katabhāvaṃ na jāni. So gantvā rājānam disvā paṇṇākāraṃ paṭicchāpetvā paṭisanthāraṃ katvā ekamantaṃ nisīditvā raññā katasakkārasammāno āgatakāraṇaṃ ārocento dve gāthā abhāsi—

599. “Rājā santhavakāmo te, ratanāni pavecchati.
Āgacchantu ito dūtā, mañjukā piyabhāṇino.

600. Bhāsantu mudukā vācā, yā vācā paṭinanditā.
Pañcālo ca Videho ca, ubho ekā bhavantu te”ti.

Tattha **santhavakāmo**ti mahārāja amhākaṃ rājā tayā saddhiṃ mittasanthavaṃ kātukāmo. **Ratanāni**ti itthiratanam attano dhītaraṃ ādim katvā tumhākaṃ sabbaratanāni dassati. **Āgacchantūti** ito paṭṭhāya kira Uttarapañcālanagarato paṇṇākāraṃ gahetvā madhuravacanā piyabhāṇino dūtā idha āgacchantu, ito ca tattha gacchantu. **Ekā bhavantūti** Gaṅgodakaṃ viya Yamunodakena saddhiṃ saṃsandantā ekasadisāva hontūti.

Evañca pana vatvā “mahārāja amhākaṃ rājā aññaṃ mahāmattaṃ pesetukāmo hutvāpi ‘añño manāpaṃ katvā sāsanaṃ ārocetuṃ na sakkhissatī’ti maṃ pesesi ‘ācariya tumhe rājānaṃ sādhukaṃ pabodhetvā ādāya āgacchathā’ti, gacchatha rājasetṭha abhirūpañca kumārikaṃ labhissatha, amhākañca rañña saddhiṃ mittabhāvo¹ patiṭṭhahissatī’ti āha. So tassa vacanaṃ sutvā tuṭṭhamānaso “uttamarūpadharaṃ kira kumārikaṃ labhissāmi’ti savanasaṃsaggena bajjhitvā “ācariya tumhākañca kira Mahosadhapaṇḍitassa ca dhammayuddhe vivādo ahosi, gacchatha puttaṃ me passatha, ubhopi paṇḍitā aññamaññaṃ khamāpetvā mantetvā ethā’ti āha. Taṃ sutvā Kevaṭṭo “passissāmi paṇḍitān”ti taṃ passituṃ agamāsi. Mahāsattopi taṃ divasaṃ “tena me pāpadhammena saddhiṃ sallāpo mā hotū”ti pātova thokaṃ sappiṃ pivi, gehampissa bahalena allagomayena lepāpesi, thambhe telena makkhesi, tassa nipannamañcakaṃ ṭhapetvā sesāni mañcapīṭhādīni nīharāpesi.

So manussānaṃ saññaṃmadāsi “tātā brāhmaṇe kathetuṃ āradde evaṃ vadeyyātha ‘brāhmaṇa mā paṇḍitena saddhiṃ kathayittha, ajja tena tikhīṇasappi pivitaṃ’ti. Mayi ca tena saddhiṃ kathanākāraṃ karontepi ‘deva tikhīṇasappi te pivitaṃ, mā kathethā’ti maṃ nivārethā”ti. Evaṃ vicāretvā mahāsatto rattapaṇaṃ nivāsetvā sattasu dvārakoṭṭhakesu manusse ṭhapetvā sattame dvārakoṭṭhake paṭamañcake nipajji. Kevaṭṭopissa paṭhamadvārakoṭṭhake ṭhatvā “kahaṃ paṇḍito”ti pucchi. Atha naṃ te manussā “brāhmaṇa mā saddamakari, sacepi āgacchitukāmo, tuṇhī hutvā ehi, ajja paṇḍitena tikhīṇasappi pītaṃ, mahāsaddaṃ kātuṃ na labbhatī”ti āhaṃsu. Sesadvārakoṭṭhakesupi naṃ tatheva āhaṃsu. So sattamadvārakoṭṭhakaṃ atikkamitvā paṇḍitassa santikaṃ agamāsi. Paṇḍito kathanākāraṃ dassesi. Atha naṃ manussā “deva mā kathayittha, tikhīṇasappi te pītaṃ, kiṃ te iminā duṭṭhabrāhmaṇena saddhiṃ kathitenā”ti vatvā vārayiṃsu. Iti so tassa santikaṃ gantvā neva nisīdituṃ, na āsanaṃ nissāya ṭhitaṭṭhānaṃ labhi, allagomayaṃ akkamitvā aṭṭhāsi.

1. Metti ca vo (Sī), mittasanthavo (Syā)

Atha naṃ oloketvā eko akkhīni nimīli, eko bhamukaṃ ukkhipi, eko kapparaṃ kaṇḍūyi. So tesam kiriyaṃ oloketvā maṅkubhūto “gacchāmaṃ paṇḍitā”ti vatvā aparena “are duṭṭhabrahmaṇa ‘mā saddamakāsi’ti vutto saddameva karosi, aṭṭhīni te bhindissāmi”ti vutte bhīttatasito hutvā nivattitvā olokesi. Atha naṃ añño velupesikāya piṭṭhiyaṃ tālesi, añño gīvāyaṃ gahetvā khipi, añño piṭṭhiyaṃ hatthatalena pahari. So dīpimukhā muttamigo viya bhīttatasito nikkhamitvā rājagehaṃ gato. Rājā cintesi “ajja mama putto imaṃ pavattiṃ sutvā tuṭṭho bhavissati, dvinnam paṇḍitānaṃ mahatiyā dhammasākacchāya bhavitabbaṃ, ajja ubho aññaṃaññaṃ khamāpessanti, lābhā vata me”ti. So Kevaṭṭaṃ disvā paṇḍitena saddhiṃ saṃsandanākāraṃ pucchanto gāthamāha—

601. “Kathaṃ nu Kevaṭṭa Mahosadhena,
Samāgamo āsi ta’diṅgha brūhi.
Kacci te paṇinijjhatto,
Kacci tuṭṭho Mahosadho”ti.

Tattha **paṇinijjhattoti** dhammayuddhamaṇḍale¹ pavattaviggahassa vūpasamanatthaṃ kacci tvaṃ tena, so ca tayā nijjhatto khamāpito. **Kacci tuṭṭhoti** kacci tumhākaṃ rañña pesitaṃ pavattiṃ sutvā tuṭṭhoti.

Taṃ sutvā Kevaṭṭo “mahārāja tumhe ‘paṇḍito’ti taṃ gahetvā vicaratha, tato asappurisataro nāma natthi”ti gāthamāha—

602. “Anariyarūpo puriso janinda,
Asammodako thaddho asabbhirūpo.
Yathā mūgo ca badhiro ca,
Na kiñci’tthaṃ abhāsathā”ti.

Tattha **asabbhirūpoti** apaṇḍitajātiko. **Na kiñci’tthanti** mayā saha kiñci atthaṃ na bhāsitha, teneva naṃ apaṇḍitoti maññāmīti bodhisattassa agunaṃ kathesi.

1. Dhammayuddhakāle (Ka)

Rājā tassa vacanam anabhinanditvā appaṭikkositvā tassa ca tena saddhim āgatānañca paribbayañceva nivāsagehañca dāpetvā “gacchathācariya vissamathā”ti tam uyyojetvā “mama putto paṇḍito paṭisanthārakusalo, iminā kira saddhimneva paṭisanthāram akāsi, na tuṭṭhim pavedesi. Kiñci tena anāgatabhayam diṭṭham bhavissati”ti sayameva katham samuṭṭhāpesi—

603. “Addhā idam mantapadam sududdasam,
Attho suddho naraviriyena diṭṭho.
Tathā hi kāyo mama sampavedhati,
Hitvā sayam ko parahattha’messati”ti.

Tattha **idanti** yam mama puttena diṭṭham, addhā idam mantapadam aññena ittarapurisena sududdasam. **Naraviriyenā**ti vīriyavantena Mahosadhapaṇḍitena suddho attho diṭṭho bhavissati. **Sayanti** sakam raṭṭham hitvā ko parahattham gamissati.

“Mama puttena brāhmaṇassa āgamane doso diṭṭho bhavissati. Ayañhi āgacchanto na mittasanthavattāya āgamissati, mam pana kāmena palobhetvā nagaram netvā gaṇhanattāya āgatena bhavitabbam. Tam anāgatabhayam diṭṭham bhavissati paṇḍitenā”ti tassa tamattham āvajjetvā bhītatassita nisinnakāle cattāro paṇḍitā āgamimsu. Rājā Senakam pucchi “Senaka ruccati te Uttarapañcālanagaram gantvā Cūḷanirājassa dhītu ānayanam”ti. Kim kathetha mahārāja, na hi sirim āgacchantim daṇḍena paharitvā palāpetum vaṭṭati. Sace tumhe tattha gantvā tam gaṇhissatha, ṭhapetvā Cūḷanibrahmadattam añño tumhehi samo jambudīpatale na bhavissati. Kim kāraṇā? Jeṭṭharājadhītāya gahitattā. So hi “sesarājāno mama manussā, Vedeho ekova mayā sadiso”ti sakalajambudīpe uttamarūpadharam dhītaram tumhākam dātukāmo jāto, karoṭhassa vacanam. Mayampi tumhe nissāya vatthālankāre labhissāmāti. Rājā sesepi pucchi. Tepi tatheva kathesum. Tassa tehi saddhim kathentasseva Kevaṭṭabrāhmaṇo attano nivāsagehā nikkhamitvā “rājānam āmantetvā gamissāmī”ti āgantvā “mahārāja na sakkā amhehi papañcam kātum, gamissāma

mayam narindā”ti āha. Rājā tassa sakkāram katvā tam uyyojesi. Mahāsatto tassa gamanabhāvaṃ ñatvā nhatvā alaṅkaritvā rājupaṭṭhānaṃ āgantvā rājānaṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Rājā cintesi “putto me Mahosadhapaṇḍito mahāmantī mantapāraṅgato atītānāgatapaccuppannaṃ atthaṃ jānāti. Amhākaṃ tattha gantum yuttabhāvaṃ vā ayuttabhāvaṃ vā paṇḍito jānissatī”ti. So attanā paṭhamaṃ cintitaṃ avatvā rāgaratto mohamūlho hutvā tam pucchanto gāthamāha—

604. “Channaṃ hi ekāva matī sameti,
Ye paṇḍitā uttamabhūripattā.
Yānaṃ ayānaṃ atha vāpi ṭhānaṃ,
Mahosadha tvampi matim karohī”ti.

Tattha **channanti** paṇḍita Kevaṭṭabrāhmaṇassa ca mama imesaṅca catunnanti channaṃ amhākaṃ **ekāva mati** ekoyeva ajjhāsayo Gaṅgodakaṃ viya Yamunodakena saṃsandati sameti. Ye mayam chapi janā paṇḍitā uttamabhūripattā, tesaṃ no channampi Cūḷanirājadhītu ānayaṇaṃ ruccatīti. **Ṭhānanti** idheva vāso. **Matim karohī**ti amhākaṃ ruccanakaṃ nāma appamāṇaṃ, tvampi cintehi, kiṃ amhākaṃ āvāhatthāya tattha yānaṃ udāhu ayānaṃ adu idheva vāso ruccatīti.

Tam sutvā paṇḍito “ayaṃ rājā ativiya kāmaggiddho andhabālabhāvena imesaṃ catunnaṃ vacanaṃ gaṇhāti, gamane dosaṃ kathetvā nivattessāmi nan”ti cintetvā catasso gāthāyo abhāsi—

605. “Jānāsi kho rāja mahānubhāvo,
Mahabbalo Cūḷanibrahmadatto.
Rājā ca tam icchatī mārāṇatthaṃ,
Migaṃ yathā okacarena luddo.

606. Yathāpi maccho baḷisaṃ, vaṅkaṃ maṃsena chāditaṃ.
Āmagiddho na jānāti, maccho maraṇa’ mattano.

607. Evameva tuvaṃ rāja, cūḷaneyyassa dhītaraṃ,
Kāmaggiddho na jānāsi, macchova maraṇa’ mattano.

608. Sace gacchasi Pañcālam, khippa'mattam jahissasi.

Migam panthānubandhamva, mahantam bhayamessati¹ti.

Tattha **rājāti** Videham ālapati. **Mahānubhāvoti** mahāyaso. **Mahabbaloti** atthārassa-akkhobhaṇisaṅkhena balena samannāgato. **Māraṇatthanti** māraṇassa¹ atthāya. **Okacarenāti** okacārikāya migiyā. Luddo hi ekam migim sikkhāpetvā rajjukena bandhitvā araṇṇam netvā migānam gocaraṭṭhāne ṭhapesi. Sā bālamigam attano santikam ānetukāmā sakasaṇṇāya² rāgam janentī viravati. Tassā saddam sutvā bālamigo migagaṇaparivuto vanagumbe nipanno sesamigīsu saṇṇam akatvā tassā saddassavanasamsaggena baddho vuṭṭhāya nikkhamitvā gīvam ukkhipitvā kilesavasena tam migim upagantvā luddassa passam datvā tiṭṭhati. Tamenam so tikhiṇāya sattiya vijjhivā jīvitakkhayaṃ pāpeti. Tattha luddo viya Cūlanirājā, okacārikā viya assa dhītā, luddassa hatthe āvudham viya Kevaṭṭabrāhmaṇo. Iti yathā okacarena luddo migam māraṇatthāya icchati, evam sopi rājā tam icchatīti attho.

Āmagiddhoti byamasatagambhīre uduke vasantopi tasmiṃ baḷisassa³ vaṅkaṭṭhānam chādetvā ṭhite āmasaṅkhāte āmise giddho hutvā baḷisam gilati, attano maraṇam na jānāti. Dhītaranti Cūlanibāḷisikassa Kevaṭṭabrāhmaṇassa vacanabaḷisam chādetvā ṭhitam āmisasadisam⁴. Tassa raṇṇo dhītaram kāmagiddho hutvā maccho attano maraṇasaṅkhātānam āmisam viya na jānāsi. **Pañcālanti** Uttarapañcālanagaram. **Attanti** attānam. **Panthānubandhanti**⁵ yathā gāmadvāramaggaṃ anubandhamigam⁶ **mahantam bhayamessati**, tam hi migam māraṇatthāya āvudhāni gahetvā nikkhantesu manussesu ye ye passanti, te te mārenti, evam Uttarapañcālanagaram gacchantampi tam mahantam maraṇabhayaṃ essati upagamissatīti.

Evam mahāsatto catūhi gāthāhi rājānam niggaṇhitvā kathesi. So rājā tena ativiya niggahitova “ayaṃ maṃ attano dāsam viya maṇṇāti,

1. Kāraṇatthanti maraṇakāraṇassa (Sī) 2. Sakabhāsāya (Ka) 3. Baḷise (Ka)

4. Na jānāsīti baḷisiko viya Cūlanirājā, ayabaḷiso viya Kevaṭṭabrāhmaṇo, baḷisam chādetvā ṭhita-āmisam viya rājadhītā. (Ka)

5. Pathānupannanti (Sī, I), panthānupannanti (Syā)

6. Anuppattam migam (Sī), anuppannam migam (Syā)

rājāti saññampi na karoti, aggarājena ‘dhītaraṃ dassāmi’^{ti} mama santikaṃ pesitaṃ ñatvā ekampi maṅgalapaṭisaṃyuttaṃ kathaṃ akathetvā maṃ ‘bālamigo viya gilitabaḷisamaccho viya panthānubandhamigo viya maraṇaṃ pāpuṇissatī’^{ti} vadatī”^{ti} kujjhivā anantaraṃ gāthamāha—

609. “Mayameva bāla’mhase eḷamūgā,
Ye uttamatthāni tayī lapimhā.
Kimeva tvaṃ naṅgalakoṭivaḍḍho,
Atthāni jānāsi yathāpi aññe”^{ti}.

Tattha **bāla’mhase**ti bālāmha. **Eḷamūgā**ti lālamukhā mayameva. **Uttamatthāni**ti uttama-itthiratanapaṭilābhakāraṇāni. **Tayī lapimhā**ti tava santike kathayimhā. **Kimevā**ti garahatthe nipāto¹. **Naṅgalakoṭivaḍḍho**ti gahapatiputto daharakālato paṭṭhāya naṅgalakoṭiṃ vahantoyeva vaḍḍhati, tamatthaṃ sandhāya “tvaṃ gahapatikammameva jānāsi, na khattiyānaṃ maṅgalakammaṃ”^{ti} iminā adhippāyenevamāha. **Aññeti** yathā Kevaṭṭo vā Senakādayo vā aññe paṇḍitā iminā khattiyānaṃ maṅgalatthāni jānanti, tathā tvaṃ tāni kiṃ jānāsi, gahapatikammajānanameva tavānucchavikanti.

Iti naṃ akkositvā paribhāsivā “gahapatiputto mama maṅgalantarāyaṃ karoti, nīharatha naṃ”^{ti} nīharāpetuṃ gāthamāha—

610. “Imaṃ gale gahetvāna, nasettha vijitā mama.
Yo me ratanalābhassa, antarāyāya bhāsati”^{ti}.

So rañño kuddhabhāvaṃ ñatvā “sace kho pana maṃ koci rañño vacanaṃ gahetvā hatthe vā gīvāya vā parāmaseyya, taṃ me alaṃ assa yāvajīvaṃ lajjituṃ, tasmā sayameva nikkhamissāmi”^{ti} cintetvā rājānaṃ vanditvā attano gehaṃ gato. Rājāpi kevalaṃ kodhavaseneva vadati, bodhisatte pana garucittatāya na kañci tathā kātuṃ āṇāpesi. Atha mahāsatto “ayaṃ rājā bālo attano hitāhitaṃ na

1. Garahanto āha (Sī)

jānāti, kāmagiddho hutvā ‘tassa dhītaraṃ labhissāmiyevā’ti anāgatabhayaṃ ajānitvā gacchanto mahāvināsaṃ pāpuṇissati. Nāssa kathaṃ hadaye kātum vaṭṭati, bahupakāro me esa mahāyasadāyako imassa mayā paccayena bhavitum vaṭṭati. Paṭhamaṃ kho pana suvapotaṃ pesetvā tathato ñatvā pacchā ahaṃ gamissāmi”ti cintetvā suvapotaṃ pesesi. Tamatthaṃ pakāsentō Satthā āha—

611. “Tato ca so apakkamma, Vedehassa upantikā.
Atha āmantayī dūtaṃ, mādharmaṃ¹ suvapaṇḍitaṃ.
612. Ehi samma haritapakkha, veyyāvaccam karohi me.
Atthi Pañcālarājassa, sālikā sayanapālikā.
613. Taṃ bandhanena² pucchassu, sā hi sabbassa kovidā.
Sā tesam sabbam jānāti, rañño ca kosiyassa ca.
614. Āmoti so paṭissutvā, mādharo suvapaṇḍito.
Agamāsi haritapakkho, sālikāya upantikaṃ.
615. Tato ca kho so gantvāna, mādharo suvapaṇḍito.
Athāmantayī sugharaṃ, sālikam mañjubhāṇikaṃ.
616. Kacci te sughare khamanīyaṃ, kacci vesse anāmayam.
Kacci te madhunā lājā, labbhate sughare tuvaṃ.
617. Kusalañceva me samma, atho samma anāmayam.
Atho me madhunā lājā, labbhate suvapaṇḍita.
618. Kuto nu samma āgamma, kassa vā pahito tuvaṃ.
Na ca me’si ito pubbe, diṭṭho vā yadi vā suto”ti.

Tattha **haritapakkhā**ti haritapattasamānapakkha. **Veyyāvaccanti** “ehi sammā”ti vutte āgantvā aṅke nisinnaṃ “samma aññena manussabhūtena kātum asakkuṇeyyam mamekaṃ veyyāvaṭikaṃ karohi”ti āha.

1. Mādharmaṃ (Sī), māthuraṃ (Syā)

2. Pattharena (Sī, Syā)

“Kiṃ karomi devā”ti vutte “samma Kevaṭṭabrāhmaṇassa dūteyyenāgatakāraṇaṃ ṭhapetvā rājānañca Kevaṭṭaṇca aññe na jānanti, ubhova rañño sayanagabbhe nisinnā mantayimsu. Tassa pana atthi Pañcālarājassa sālīkā sayanapālikā. Sā kira taṃ rahassaṃ jānāti, tvaṃ tattha gantvā tāya saddhiṃ methunapaṭisaṃyuttaṃ vissāsaṃ katvā tesāṃ taṃ rahassaṃ bandhanena¹ pucchassu. Taṃ sālīkaṃ paṭicchanne padese yathā taṃ koci na jānāti, evaṃ puccha. Sace hi te koci saddaṃ suṇāti, jīvitāṃ te natthi, tasmā paṭicchanne ṭhāne saṇikaṃ pucchā”ti. **Sā tesāṃ sabbanti** sā tesāṃ rañño ca kosiyaḡottassa ca Kevaṭṭassāti dvinnampi janānaṃ sabbāṃ rahassaṃ jānāti.

Āmotīti bhikkhave so suvapotaḡo paṇḡitena purimanayeneva sakkāraṃ katvā pesito “āmo”ti tassa paṭissutvā mahāsattaṃ vanditvā padakkhiṇaṃ katvā vivaṭasīhapaṇjarena nikkhamitvā vātavegena Siviraṭṭhe Ariṭṭhapuraṃ nāma gantvā tattha pavattiṃ sallakkhetvā sālīkāya santikaṃ gato. Kathaṃ? So hi rājanivesanassa kañcanathupikāya nisīditvā rāganissitaṃ madhuraravaṃ ravi. Kiṃ kāraṇā? Imaṃ saddaṃ sutvā sālīkā paṭiravissati, tāya saññāya tassā santikaṃ gamissāmīti. Sāpi tassa saddaṃ sutvā rājasayanassa santike suvaṇṇapaṇjare nisinnā rāgarattacittā hutvā tikkhattuṃ paṭiravi. So thokaṃ gantvā punappunaṃ saddaṃ katvā tāya katasaddānusārena kamena sīhapaṇjara-ummāre ṭhatvā pariṣsayābhāvaṃ oloketvā tassā santikaṃ gato. Atha naṃ sā “ehi samma suvaṇṇapaṇjare nisīdā”ti āha. So gantvā nisīdi. **Āmantayīti** evaṃ so gantvā methunapaṭisaṃyuttaṃ vissāsaṃ kattukāmo hutvā taṃ āmantesi. **Sugharanti** kañcanapaṇjare vasanaṭāya sundaragharaṃ. **Vesseti** vessike vessajāṭike². Sālīkā kira sakuṇesu vessajāṭikā nāma, tena taṃ evaṃ ālapati. **Tuvanti** sughare taṃ pucchāmi³ “kacci te madhunā saddhiṃ lājā labbhati”ti. **Āgammāti** samma kuto āgantvā idha paviṭṭhoti pucchati. **Kassa vāti** kena vā pesito tvaṃ idhāgatoti.

1. Pattharena (Sī, Syā)

2. Vessajāṭike iti vā (Sī), vessajāṭike iti (I)

3. Tavāti sughare tava vadāmi (Sī, Syā, I)

So tassā vacanaṃ sutvā “sacāhaṃ ‘Mithilato āgato’ti vakkhāmi, esā maraṇamāpaṇṇāpi mayā saddhiṃ vissāsaṃ na karissati. Siviraṭṭhe kho pana Ariṭṭhapuraṃ sallakkhetvā āgato, tasmā musāvādaṃ katvā Sivirājena pesito hutvā tato āgatabhāvaṃ kathessāmi”ti cintetvā āha—

619. “Ahoṣiṃ Sivirājassa, pāsāde sayanapālako.

Tato so dhammiko rājā, baddhe mocesi bandhanā”ti.

Tattha **baddheti** attano dhammikatāya sabbe baddhake bandhanā mocesi. Evaṃ mocento mampi saddahitvā “muñcatha nan”ti mocāpesi. Sohaṃ vivaṭṭa suvaṇṇapaṇṇarā nikkhamitvāpi bahipāsāde yatthicchāmi, tattha gocaraṃ gahetvā suvaṇṇapaṇṇareyeva vasāmi. Yathā tvaṃ, na evaṃ niccakālaṃ paṇṇareyeva acchāmīti.

Athassa sā attano atthāya suvaṇṇataṭṭake ṭhapite madhulāje ceva madhurodakaṇca datvā “samma tvaṃ dūrato āgato, kenatthena idhāgatosī”ti pucchi. So tassā vacanaṃ sutvā rahassaṃ sotukāmo musāvādaṃ katvā āha—

620. “Tassa me’kā dutiyā’si, sālīkā mañjubhāṇikā.

Taṃ tattha avadhī seno, pekkhato sughare mamā”ti.

Tattha **tassa me’kā**ti tassa mayhaṃ ekā. **Dutiyā’sī**ti purāṇadutiyikā ahoṣi.

Atha naṃ sā pucchi “kathaṃ pana te bhariyaṃ seno avadhī”ti. So tassā ācikkhanto “suṇa bhadde ekadivasaṃ amhākaṃ rājā udakakīlaṃ gacchanto mampi pakkosi. Athāhaṃ bhariyaṃ ādāya tena saddhiṃ gantvā kīlītvā sāyanhasamaye teneva saddhiṃ paccāgantvā rañṇā saddhiṃyeva pāsādaṃ abhiruyha sarīraṃ sukkhāpanatthāya bhariyaṃ ādāya sīhapaṇṇarena nikkhamitvā kūṭāgārakucchiyaṃ nisīdim. Tasmiṃ khaṇe eko seno kūṭāgārā nikkhanto amhe gaṇhituṃ pakkhandi. Ahaṃ maraṇabhayaabhīto vegena palāyimi. Sā pana tadā garugabbhā ahoṣi, tasmā vegena palāyituṃ nāsakkhi. Atha so mayhaṃ passantasseva taṃ māretvā

ādāya gato. Atha maṃ tassā sokena rodamānaṃ disvā amhākaṃ rājā
 ‘samma kiṃ rodasi’ti pucchitvā tamatthaṃ sutvā ‘mā bālhaṃ sammā rodasi,
 aññaṃ bhariyaṃ pariyesāhi’ti vatvā ‘kiṃ deva aññāya anācārāya dussilāya
 bhariyāya ānītāya, tatopi ekakeneva carituṃ varan’ti vutte ‘samma ahaṃ
 ekaṃ sakuṇikaṃ silācārasampannaṃ assosiṃ, tava bhariyāya sadisameva.
 Cūḷanirājassa hi sayanapālikā sāḷikā evarūpā, tvaṃ tattha gantvā tassā
 manāṃ pucchitvā okāsaṃ kāretvā sace te ruccati, āgantvā amhākaṃ
 ācikkha. Athāhaṃ vo vivāhaṃ katvā mahantena parivārena taṃ ānessāmā’ti
 vatvā maṃ idha pahīṇi, tenamhi kāraṇenāgato’ti vatvā gāthaṃ āha—

621. “Tassā kāmā hi sammatto, āgato’smi tavan’tike.

Sace kareyya¹ okāsaṃ, ubhayova vasāmase’ti.

Sā tassa vacanaṃ sutvā somanassappattā ahosi. Evaṃ santepi attano
 piyakāvaṃ ajānāpetvā anicchamānā viya āha—

622. “Suvo’va suvaṃ kāmeyya, sāḷiko pana sāḷikaṃ.

Suvassa sāḷikāyeva, saṃvāso hoti kīdiso’ti.

Tattha **suvoti** samma suvaṇḍita suvova suvaṃ kāmeyya. **Kīdisoti**
 asaṃānājātikānaṃ saṃvāso nāma kīdiso hoti. Suvo hi saṃānājātikaṃ suvaṃ
 disvā cirasanthavampi sāḷikaṃ jāhissati, so viyavippayogo mahato dukkhāya
 bhavissati, asaṃānājātikānaṃ saṃvāso nāma na sametīti.

Itaro taṃ sutvā “ayaṃ maṃ na paṭikkhipati, parihārameva karoti, addhā
 maṃ icchissati, nānāvidhāhi naṃ upamāhi saddahāpessāmī’ti cintetvā āha—

623. “Yo yaṃ kāme² kāmāyati, api caṇḍālikāmapī.

Sabbo hi³ sadiso hoti, natthi kāme asādiso’ti.

1. Kareyyāsi (Sī, Syā)

2. Yaṃ yaṃ kāmi (Sī)

3. Sabbehi (Sī)

Tattha **caṇḍālikāmapī**ti caṇḍālikam api. **Sadisoti** cittasadisatāya sabbo¹ saṁvāso sadisova hoti. Kāmasmiñhi cittameva pamāṇam, na jātīti.

Evañca pana vatvā manussesu tāva nānājātikānam samānabhāvadassanattam atītam āharitvā dassento anantaram gāthamāha—

624. “Atthi Jampāvatī nāma, mātā Sivissa rājino.

Sā bhariyā Vāsudevassa, kaṇhassa mahesī piyā”ti.

Tattha **Jampāvatī**² Sivirañño mātā Jampāvatī³ nāma caṇḍālī ahosi. Sā kaṇhāyanagottassa dasabhātikānam jeṭṭhakassa Vāsudevassa piyā mahesī ahosi. So kirekadivasam Dvāravatito nikkhamitvā uyyānam gacchanto nagaram pavisantim ekamante ṭhitam abhirūpaṁ ekam caṇḍālikam disvāva paṭibaddhacitto hutvā “kiṁ jātikā”ti pucchāpetvā “caṇḍālajātikā”ti sutvāpi paṭibaddhacittatāya asāmikabhāvaṁ pucchāpetvā “asāmikā”ti sutvā taṁ ādāya tato nivattitvā nivesanam netvā aggamahesim akāsi. Sā Sivim nāma puttam vijāyi. So pitu accayena Dvāravatiyam rajjam kāresi. Tam sandhāyetam vuttam.

Iti so imam udāharaṇam āharitvā “evarūpopi nāma khattiyo caṇḍāliyā saddhim saṁvāsam kappesi, amhesu tiracchānagatesu kiṁ vattabham, aññamaññaṁ saṁvāsarocanamyeva⁴ pamāṇan”ti vatvā aparampi udāharaṇam āharanto āha—

625. “Raṭṭhavatī⁵ kimpurisī, sāpi vaccham akāmayi.

Manusso migiyā saddhim, natthi kāme asādiso”ti.

Tattha **vacchanti** evarinnāmakam tāpasam. Katham pana sā tam kāmesīti? Atītasim hi eko brāhmaṇo kāmesu ādīnavam disvā mahantam yasaṁ pahāya isipabbajjam pabbajitvā Himavante paṇṇasālam māpetvā vasi. Tassa paṇṇasālato avidūre ekissā guhāya bahū kinnarā vasanti. Tattheva

1. Sabbesam (Sī)

2. Jambāvatīti (Sī, Syā, I)

3. Jambāvatī (Sī, Syā, I)

4. Aññamaññaṁ saṁvāsena, cittamevettha (Ka)

5. Rathāvatī (Sī), Ratanātī (Syā), Rathavatī (I)

eko makkaṭako dvāre vasati. So jālaṃ vinetvā tesāṃ sīsāṃ bhinditvā lohitaṃ pivati. Kinnarā nāma dubbalā honti bhīrukaajātikā. Sopi makkaṭako ativisaḷo. Te tassa kiñci kātuṃ asakkontā taṃ tāpasāṃ upasaṅkamitvā katapaṭisanthārā āgatakāraṇaṃ puṭṭhā “deva eko makkaṭako jīvitaṃ no hanati, tumhe ṭhapetvā amhākaṃ aññaṃ paṭisaraṇaṃ na passāma, taṃ māretvā amhākaṃ sotthibhāvaṃ karohī”ti āhaṃsu. Taṃ sutvā tāpaso “apetha na mādisā paṇātipātaṃ karontī”ti apasādesi. Tesu Raṭṭhavatī¹ nāma kinnarī abhirūpā pāsādikā asāmikā ahoṣi. Te taṃ alaṅkaritvā tāpasassa santikaṃ netvā “deva ayaṃ te pādaparicārikā hotu, amhākaṃ paccāmittaṃ vadhehi”ti āhaṃsu. Tāpaso taṃ disvāva paṭibaddhacitto hutvā tāya saddhiṃ saṃvāsaṃ kappetvā guhādvāre ṭhatvā gocaratthāya nikkhantaṃ makkaṭakaṃ muggarena pothetvā jīvitaṃ khayaṃ pāpesi. So tāya saddhiṃ samaggavāsaṃ vasanto puttadhītāhi vaḍḍhitvā tattheva kālamakāsi. Evaṃ sā taṃ kāmesi. Suvapotako imaṃ udāharaṇaṃ āharitvā vacchatāpaso tāva manusso hutvā tiracchānagatāya kinnariyā saddhiṃ saṃvāsaṃ kappesi, kimaṅgaṃ pana amhākaṃ². Mayañhi ubho pakkhinova tiracchānagatāvāti dīpento “**manusso migiyā saddhin**”ti āha. Evaṃ manussā tiracchānagatāhi saddhiṃ samaggavāsaṃ vasanti³, natthi kāme asādiso nāma, cittameva pamāṇanti kathesi.

Sā tassa vacanaṃ sutvā “sāmi cittaṃ nāma sabbakālaṃ ekasadisāṃ na hoti, piyavippayogassa bhāyāmī”ti āha. Sopi suvapotako itthimāyāsu kusalo, tena taṃ vīmaṃsanto puna gāthamāha—

626. “Handa khvāhaṃ gamissāmi, sālike mañjubhāṇike.

Paccakkhānupadaṃ hetam, atimaññasi nūna maṇ”ti.

Tattha **paccakkhānupadaṃ hetanti** yaṃ tvaṃ vadesi, sabbametaṃ paccakkhānassa anupadaṃ, paccakkhānakāraṇaṃ paccakkhānakotṭhāso panesa. **Atimaññasi nūna manti** “nūna maṃ icchatī ayaṃ”ti tvaṃ maṃ atikkamitvā maññasi, mayhaṃ sāraṃ na

1. Rathāvatī (Sī), Ratanavatī (Syā), Rathavatī (I)

2. Mayaṃ (Sī)

3. Saddhiṃ saṃvasantā puttadhītāhi vaḍḍhitā saṃvijjanti (Sī)

jānāsi. Ahaṃ hi rājapūjito, na mayhaṃ bhariyā dullabhā, aññaṃ bhariyaṃ pariyessāmīti.

Sā tassa vacanaṃ sutvāva bhijjamānahadayā viya tassa saha dassaneneva uppannakāmaratiyā anuḍayhamānā viya hutvāpi attano itthimāyāya anicchamānā viya hutvā diyaḍḍhaṃ gāthamāha—

627. “Na sirī taramānassa, mādharma suvaṇḍita.

Idheva tāva acchassu, yāva rājāna dakkhasi.

Sossi saddaṃ mudiṅḡaṇaṃ, ānubhāvañca rājino”ti.

Tattha **na sirī**ti samma suvaṇḍita taramānassa sirī nāma na hoti, taramānena katakammaṃ na sobhati, “gharāvāso ca nāmesa atigaruko”ti cintetvā tuletva katabbo, idheva tāva acchassu, yāva mahantena yasena samannāgataṃ amhākaṃ rājānaṃ passissasi. **Sossī**ti¹ sāyanhasamaye kinnarisamānalīlāhi uttamarūpadharāhi nārīhi vajjamānānaṃ mudiṅḡaṇaṃ aññesañca gītavāditānaṃ saddaṃ tvaṃ suṇissasi, rañño ca ānubhāvaṃ mahantaṃ sirisobhaggaṃ passissasi, samma kiṃ tvaṃ turitosi, kiṃ lesampi na jānāsi, acchassu tāva, pacchā jānissāmīti.

Atha te sāyanhasamanantare methunasamvāsaṃ karimṃsu, samaggā sammodamānā piyasamvāsaṃ vasimṃsu. Atha naṃ suvapotako “na idānesā mayhaṃ rahassaṃ guhissati, idāni naṃ pucchitvā gantuṃ vaṭṭatī”ti cintetvā “sālike”ti āha. Kiṃ sāmīti. Ahaṃ kiñci te vattukāmomhīti. Vada sāmīti. Hotu, ajja amhākaṃ maṅgaladivaso, aññatarasmim divase jānissāmīti. Sace maṅgalapaṭisaṃyuttā kathā bhavissati, kathehi. No ce, mā kathehi sāmīti. Maṅgalakathāvesā bhaddeti. Tena hi kathehīti. Atha naṃ “bhadde sace sotukāmā bhavissasi, kathessāmi te”ti vatvā taṃ rahassaṃ pucchanto diyaḍḍhaṃ gāthamāha—

628. “Yo nu khvāyaṃ tibbo saddo, tirojanapade suto.

Dhītā Pañcālarājassa, osadhī viya vaṇṇinī.

Taṃ dassati videhānaṃ, so vivāho bhavissatī”ti.

1. Sossasīti (Sī), sosīti (Syā)

Tassattho—yo nu kho ayaṃ saddo tibbo bahalo, tirojanapade suto pararaṭṭhesu janapadesu vissuto paññāto pākaṭo patthaṭo. Kinti? Dhītā Pañcālarājassa osadhītārakā viya virocamānā tāya eva samānavañṇinī atthi, taṃ so Videhānaṃ dassati, so vivāho bhavissati. Yo so evaṃ patthaṭo saddo, ahaṃ taṃ sutvā cintesiṃ “ayaṃ kumārikā uttamarūpadharā, Videharājāpi Cūlanirañño paṭisattu ahosi. Aññe bahū rājāno Cūlanibrahmadattassa vasavattino santi, tesaṃ adatvā kiṃ kāraṇā Videhassa dhītaraṃ dassatī”¹.

Sā tassa vacanaṃ sutvā evamāha “sāmi kiṃ kāraṇā maṅgaladivase avamaṅgalaṃ kathesi”²ti. Ahaṃ bhadde “maṅgalan”²ti kathemi, tvaṃ “avamaṅgalan”²ti kathesi, kiṃ nu kho etanti. Sāmi amittānampi tesaṃ evarūpā maṅgalakiriyā mā hotūti. Kathehi tāva bhaddeti. Sāmi na sakkā kathetunti. Bhadde tayā viditaṃ rahassaṃ mama akathitakālato puṭṭhāya natthi amhākaṃ samaggasaṃvāsoti. Sā tena nippīliyamānā “tena hi sāmi suṇāhi”²ti vatvā imaṃ gāthamāha—

629. “Ediso mā² amittānaṃ, vivāho hotu mādharma.

Yathā Pañcālarājassa, Vedeheṇa bhavissatī”²ti.

Imaṃ gāthaṃ vatvā puna tena “bhadde kasmā evarūpaṃ kathaṃ kathesi”²ti vutte “tena hi suṇāhi, ettha dosaṃ te kathessāmi”²ti vatvā imaṃ gāthamāha—

630. “Ānayitvāna Vedehaṃ, Pañcālānaṃ rathesabho.

Tato naṃ ghātayissati, na’ssa sakhī bhavissatī”²ti.

Tattha **tato naṃ ghātayissatī**ti yadā so imaṃ nagaraṃ āgato bhavissati, tadā tena saddhiṃ sakhibhāvaṃ mittadhammaṃ na karissati, daṭṭhumpissa dhītaraṃ na dassati. Eko kirassa pana atthadhammānūsāsako Mahosadhapaṇḍito nāma atthi, tena saddhiṃ taṃ ghātessati. Te ubho jane ghātetvā jayapānaṃ pivissāmāti Kevaṭṭo raññā saddhiṃ mantetvā taṃ gaṇhitvā āgantum gatoti.

1. Detīti (Sī, Syā, I)

2. Nediso te (Sī)

Evam sā guyhamantaṃ nissesaṃ katvā suvapaṇḍitassa kathesi. Taṃ sutvā suvapaṇḍito “ācariyo Kevaṭṭo upāyakusalo, acchariyaṃ¹ tassa rañño evarūpena upāyena ghātanan”ti Kevaṭṭaṃ vaṇṇetvā “evarūpena avamaṅgalena amhākaṃ ko attho, tuṇhībhūtā sayāmā”ti² vatvā āgamanakammassa nipphattiṃ ñatvā taṃ rattiṃ tāya saddhiṃ vasitvā “bhadde ahaṃ Siviraṭṭhaṃ gantvā manāpāya bhariyāya laddhabhāvaṃ Sivirañño deviyā ca ārocessāmi”ti gamanaṃ anujānāpetuṃ āha—

631. “Handa kho maṃ anujānāhi, rattiyo sattamattiyo.

Yāvā’haṃ Sivirājassa, ārocemi mahesino.

Laddho ca me āvasatho, sālīkāya upantikan”ti.

Tattha **mahesinoti** mahesiyā cassa. **Āvasathoti** vasanaṭṭhānaṃ. **Upantikanti** atha ne “etha tassā santikaṃ gacchāmā”ti vatvā aṭṭhame divase idhānetvā mahantena parivārena taṃ gahetvā gamissāmi, yāva mamāgamaṇaṃ, tāva mā ukkaṇṭhīti.

Taṃ sutvā sālīkā tena viyogaṃ anicchamānāpi tassa vacanaṃ paṭikkhipituṃ asakkontī anantaraṃ gāthamāha—

632. “Handa kho taṃ anujānāmi, rattiyo sattamattiyo.

Sace tvaṃ sattarattena, nā’gacchasi mamaṃ’tike.

Maññe okkantasattaṃ maṃ, matāya āgamissasi”ti.

Tattha **maññe okkantasattaṃ manti** evaṃ sante ahaṃ maṃ apagatajīvitaṃ sallakkhemi. So tvaṃ aṭṭhame divase anāgacchanto mayi matāya āgamissasi, tasmā mā papañcaṃ akāsīti.

Itaropi “bhadde kiṃ vadesi, mayhampi aṭṭhame divase taṃ apassantassa kuto jīvitaṃ”ti vācāya vatvā hadayena pana “jīva vā tvaṃ mara vā, kiṃ tayā mayhan”ti cintetvā uṭṭhāya thokaṃ Siviraṭṭhābhimukho gantvā nivattitvā Mithilaṃ gantvā paṇḍitassa aṃsakūṭe otaritvā mahāsattena pana tāya saññāya uparipāsādaṃ āropetvā puṭṭho sabbaṃ taṃ pavattiṃ

1. Anacchariyaṃ (Sī)

2. Sayāti (Sī)

paṇḍitassa ārocesi. Sopissa purimanayeneva sabbaṃ sakkāramakāsi.
Tamatthaṃ pakāśento Satthā āha—

633. “Tato ca kho so gantvāna, mādharo suvapaṇḍito.

Mahosadhassa akkhāsi, sālikāvacanaṃ idan”ti.

Tattha **sālikāvacanaṃ idanti** idaṃ sālikāya vacananti sabbaṃ vitthāretvā
kathesīti.

Suvakhaṇḍaṃ niṭṭhitaṃ.

Taṃ sutvā mahosatto cintesi “rājā mama anicchamānasseva gamissati,
gantvā ca pana mahāvināsaṃ pāpuṇissati. Atha mayhaṃ “evarūpassa nāma
Yasadāyakassa rañño vacanaṃ hadaye katvā tassa saṅghaṃ nākāsi”ti
garahāpi uppajjissati, mādise paṇḍite vijjamāne kimkāraṇā esa nassissati,
ahaṃ rañño puretameva gantvā Cūḷaṇiṃ disvā suvibhattaṃ katvā
Videharañño nivāsathāya nagaraṃ māpetvā gāvutamattaṃ jaṅgha-umaṅga¹,
aḍḍhayojanikañca mahā-umaṅgaṃ karetvā Cūḷanirañño dhītaraṃ
abhisinñcitvā amhākaṃ rañño pādapariṇāsaṃ katvā aṭṭhārasa-
akkhobhaṇisaṅkhehi balehi ekasatarājūsu parivāretvā ṭhitesseva amhākaṃ
rājānaṃ rāhumukhato candaṃ viya mocetvā ādāyāgamaṇaṃ nāma mama
bhāro”ti. Tassevaṃ cintentassa sarīre pīti uppajji. So pītivegena udānaṃ
udānento imaṃ upaḍḍhagāthamāha—

634. “Yasseva ghare bhuñjeyya bhogaṃ,

Tasseva atthaṃ puriso careyyā”ti.

Tassattho—yassa rañño santike puriso mahantaṃ issariyaṃ labhitvā
bhogaṃ bhuñjeyya, akkosantassapi paharantassapi² gale gahetvā
nikkhaḍḍhantassapi tasseva atthaṃ hitaṃ vuḍḍhiṃ paṇḍito kāyadvārādīhi
tīhi dvārehi careyya. Na hi mittadubbhikammaṃ paṇḍitehi kātābanti.

1. Jaṅgha-ummaggaṃ (Sī), jaṅgha-ummaṅgaṃ (Syā), jaṅghamaggaṃ (I)

2. Paribhāsantassapi (Sī, Syā, I)

Iti cintetvā so nhatvā alaṅkaritvā mahantena yasena rājakulaṃ gantvā rājānaṃ vanditvā ekamantaṃ ʃhito āha “kiṃ deva gacchissatha Uttarapañcālanagaran”ti. Āma tāta Pañcālacandiṃ alābhantassa mama kiṃ rajjena, mā maṃ pariccaji, mayā saddhiṃyeva ehi. Tattha amhākaṃ gatakāraṇā dve atthā nipphajjissanti, itthiratanañca lacchāmi, raññā¹ ca me saddhiṃ metti paṭiṭṭhahissatīti. Atha naṃ paṇḍito “tena hi deva ahaṃ pure gantvā tumhākaṃ nivesanāni māpessāmi, tumhe mayā pahitasāsanena āgaccheyyāthā”ti vadanto dve gāthā abhāsi—

“Handāhaṃ gacchāmi pure janinda,
Pañcālarājassa purāṃ surammaṃ.
Nivesanāni māpetuṃ, Vedehassa yasassino.

635. Nivesanāni māpetvā, Vedehassa yasassino.

Yadā te paṇeyyāmi, tadā eyyāsi khattiyā”ti.

Tattha **Vedehassāti** tava Videharājassa. **Eyyāsīti** āgaccheyyāsīti.

Taṃ sutvā rājā “na kira maṃ paṇḍito pariccajati”ti haṭṭhatuṭṭho hutvā āha “tāta tava pure gacchantassa kiṃ laddhuṃ vaṭṭati”ti. Balavāhanaṃ devāti. Yattakaṃ icchasi, tattakaṃ gaṇha tātāti. Cattāri bandhanāgārāni vivarāpetvā corānaṃ saṅkhalikabandhanāni bhindāpetvā tepi mayā saddhiṃ pesetha devāti. Yathārucci karohi tātāti. Mahāsatto bandhanāgāradvārāni vivarāpetvā sūre mahāyodhe gataṭṭhāne kammaṃ nipphādetuṃ samatthe nīharāpetvā “maṃ upaṭṭhahathā”ti vatvā tesāṃ sakkāraṃkāretvā vaḍḍhakikammāracammakāra-iṭṭhakapāsāṇakāraccittakārādayo nānāsippakusala² aṭṭhārassa seniyo ādāya vāsipharasukuddālakhaṇitti-ādīni bahūni upakaraṇāni gāhāpetvā mahābalakāyaparivuto nagarā nikkhami. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1. Rañño (Syā, Ka)

2. Nānāsippakusale (Sī)

636. “Tato ca pāyāsi pure Mahosadho,
 Pañcālarājassa puram surammam.
 Nivesanāni māpetum,
 Vedehassa yasassino”ti.

Mahāsattopi gacchanto yojanantare yojanantare ekekaṃ gāmaṃ nivesetvā¹ ekekaṃ amaccaṃ “tumhe rañño Pañcālacandiṃ gahetvā nivattanakāle hatthi-assarathe kappetvā rājānaṃ ādāya paccāmitte paṭibāhantā khippaṃ Mithilaṃ pāpeyyāthā”ti vatvā ṭhapesi. Gaṅgātīraṃ pana patvā Ānandakumāraṃ pakkosāpetvā “Ānanda tvaṃ tīṇi vaḍḍhakisaṭāni ādāya uddhaṃgaṅgaṃ gantvā sārādārūni gāhāpetvā tisatamattā nāvā māpetvā nagarassatthāya tattheva tacchāpetvā sallahukānaṃ dārūnaṃ nāvāya pūrāpetvā khippaṃ āgaccheyyāsi”ti pesesi. Sayam pana nāvāya Gaṅgaṃ taritvā otiṇṇaṭṭhānato paṭṭhāya padasaññāyeva gaṇetvā “idaṃ aḍḍhajojanaṭṭhānaṃ, ettha mahā-umaṅgo bhavissati, imasmim ṭhāne rañño nivesananagaraṃ bhavissati, ito paṭṭhāya yāva rājagehā gāvutamatte ṭhāne jaṅgha-umaṅgo bhavissati”ti paricchinditvā nagaraṃ pāvisi. Cūḷanirājā bodhisattassa āgamaṇaṃ sutvā “idāni me manoratho matthakaṃ pāpuṇissati, paccāmittānaṃ piṭṭhiṃ passissāmi, imasmim āgate Vedehopi na cirasseva āgamissati, atha ne ubhopi māretvā sakalajambudīpatale ekarajjaṃ karissāmi”ti paramatuṭṭhiṃ patto ahosi. Sakalanagaraṃ saṅkhubhi “esa kira Mahosadhapaṇḍito, iminā kira ekasatarājāno leḍḍunā kākā viya palāpitā”ti.

Mahāsatto nāgaesu attano rūpasampattiṃ passantesuyeva rājadvāraṃ gantvā rañño paṭivedetvā “pavisatū”ti vutte pavisitvā rājānaṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Atha naṃ rājā paṭisanthāraṃ katvā “tāta rājā kadā āgamissati”ti pucchi. Mayā pesitakāle devāti. Tvaṃ pana kimatthaṃ āgatosīti. Amhākaṃ rañño nivesanaṃ māpetum devāti. Sādhu tātāti. Athassa senāya paribbayaṃ dāpetvā mahāsattassa mahantaṃ sakkāraṃ kāretvā nivesanagehaṃ dāpetvā “tāta yāva te rājā nāgacchati, tāva anukkaṇṭhamāno amhākampi

1. Nivesanaṃ māpetvā (Ka)

kattabbayuttakaṃ karontova vasāhi tvaṃ”ti āha. So kira rājanivesanaṃ abhiruhantova mahāsoṇapādamūle tathā “idha jaṅgha-umaṅgadvāraṃ bhavissatī”ti sallakkhesi. Athassa etadahosi “rajā ‘amhākampi kattabbayuttakaṃ karohī”ti vadati, umaṅge khaṇḍiyamāne yathā idaṃ soṇanaṃ na osakkati, tathā kātuṃ vaṭṭatī”ti. Atha rājānaṃ evamāha “deva ahaṃ pavisanto soṇapādamūle tathā navakammaṃ olovento mahāsoṇe dosaṃ passim. Sace te ruccati, ahaṃ dārūni labhanto manāpaṃ katvā atthareyyaṃ”ti. Sādhū paṇḍita attharāhīti. So “idha umaṅgadvāraṃ bhavissatī”ti sallakkhetvā taṃ porāṇasoṇanaṃ haritvā yattha umaṅgadvāraṃ bhavissati, tattha paṃsuno apatanatthāya phalakasanthāraṃ karetvā yathā soṇanaṃ na osakkati, evaṃ niccalaṃ katvā soṇanaṃ atthari. Rājā taṃ kāraṇaṃ ajānanto “mama sinehena karotī”ti maññi.

Evaṃ taṃ divasaṃ teneva navakammena vītināmetvā punadvase rājānaṃ āha “deva sace amhākaṃ rañño vasanaṭṭhānaṃ jāneyyāma, manāpaṃ katvā paṭijaggeyyāma”ti. Sādhū paṇḍita tathetvā mama nivesanaṃ sakalanagare yaṃ nivesanaṃ icchasi, taṃ gaṇhāti. Mahārāja mayaṃ āgantukā, tumhākaṃ bahū vallabhā yodhā, te attano attano gehesu gayhamānesu amhehi saddhim kalahaṃ karissanti. Tadā deva tehi saddhim mayaṃ kiṃ karissāmāti. Tesāṃ vacanaṃ mā gaṇha. Yaṃ icchasi, taṃ tṭhānameva gaṇhāpehīti. Deva te punappunaṃ āgantvā tumhākaṃ kathessanti, tena tumhākaṃ cittasukhaṃ na labhissati. Sace pana iccheyyātha, yāva mayaṃ nivesanāni gaṇhāma, tāva amhākaṃyeva manussā dovārikā assu. Tato te dvāraṃ alabhitvā nāgamissanti. Evaṃ sante tumhākampi cittasukhaṃ labhissatīti. Rājā “sādhū”ti sampaṭicchi.

Mahāsatto soṇapādamūle soṇasāsīse mahadvāreti sabbattha attano manusseyeva tathetvā “kassaci pavisitum mā adatthā”ti vatvā atha rañño mātu nivesanaṃ gantvā “bhindanākāraṃ dassethā”ti manusse āṇāpesi. Te dvārakoṭṭhakālindato paṭṭhāya iṭṭhakā ca mattikā ca apanetuṃ ārabhimsu. Rājamātā taṃ pavattim sutvā āgantvā

“kissa tātā mama gehaṃ bhindathā”ti āha. Mahosadhapaṇḍito bhindāpetvā attano rañño nivesanaṃ kātukāmoti. Yadi evaṃ idheva vasathāti. Amhākaṃ rañño mahantaṃ balavāhanaṃ, idaṃ nappahoti, aññaṃ mahantaṃ gehaṃ karissāmāti. Tumhe maṃ na jānātha, ahaṃ rājamātā, idāni puttassa santikaṃ gantvā jānissāmīti. Mayaṃ rañño vacanena bhindāma, sakkontī vārehīti. Sā kujjhitvā “idāni vo kattabbaṃ jānissāmī”ti rājadvāraṃ agamāsi. Atha naṃ “mā pavisa”ti dovārikā vārayimsu. Ahaṃ rājamātāti. Na mayaṃ taṃ jānāma, mayaṃ raññā “kassaci pavisituṃ mā adatthā”ti āṇattā, gaccha tvanti. Sā gahetabbagahaṇaṃ apassantī nivattitvā attano nivesanaṃ olokontī aṭṭhāsi. Atha naṃ eko puriso “kiṃ idha karosi, gacchasi, na gacchasi”ti gīvāya gāhetvā bhūmiyaṃ pātesi.

Sā cintesi “addhā ime raññā āṇattā bhavissanti, itarathā evaṃ kātuṃ na sakkhissanti, paṇḍitasseva santikaṃ gacchissāmī”ti. Sā gantvā “tāta Mahosadha kasmā mama nivesanaṃ bhindāpesī”ti āha. So tāya saddhiṃ na kathesi, santike ṭhito puriso panassa “devi kiṃ kathesi”ti āha. Tāta Mahosadhapaṇḍito kasmā mama gehaṃ bhindāpetīti. Vedeharañño vasanaṭṭhānaṃ kātunti. Kiṃ tāta evaṃ mahante nagare aññattha nivesanaṭṭhānaṃ na labbhatīti maññati. Imaṃ satasahassaṃ lañjaṃ gahetvā aññattha gehaṃ kāretūti. Sādhū devi tumhākaṃ gehaṃ vissajjāpessāmi, lañjassa gahitabhāvaṃ mā kassaci kathayittha. Mā no aññepi lañjaṃ datvā gehāni vissajjāpetukāmā ahesunti. Sādhū tāta “rañño mātā lañjaṃ adāsi”ti mayhampi lajjanakameva, tasmā na kassaci kathessāmīti. So “sādhū”ti tassā santikā satasahassaṃ gahetvā gehaṃ vissajjāpetvā Kevaṭṭassa gehaṃ agamāsi. Sopi dvāraṃ gantvā veḷupesikāhi piṭṭhicammuppāṇaṃ labhitvā gahetabbagahaṇaṃ apassanto puna gehaṃ gantvā satasahassameva adāsi. Etenupāyena sakalanagare gehaṭṭhānaṃ gaṇhantena lañjaṃ gahetvā laddhakahāpaṇānaññeva nava koṭiyo jātā.

Mahāsatto sakalanagaraṃ vicaritvā rājakulaṃ agamāsi. Atha naṃ rajā pucchi “kiṃ paṇḍita laddhaṃ te vasanaṭṭhānaṃ”ti. Mahārāja adentā

nāma natthi, apica kho pana gehesu gayhamānesu kilamanti. Tesam piyavippayogam kātuṃ amhākaṃ ayuttaṃ. Bahinagare gāvutamatte ṭhāne Gaṅgāya ca nagarassa ca antare asukaṭṭhāne amhākaṃ rañño vasananagaraṃ karissāmīti. Taṃ sutvā rājā “antonagare yujjhitumpi dukkhaṃ, neva sakasenā, na parasenā nātuṃ sakkā. Bahinagare pana sukhaṃ yuddhaṃ kātuṃ, tasmā bahinagareyeva te koṭṭetvā māressāmā”ti tussitvā “sādhū paṇḍita tayā sallakkhitaṭṭhāneyeva kārehī”ti āha. Mahārāja ahaṃ kāressāmi, tumhākaṃ pana manussehi dārupaṇṇādīnaṃ atthāya amhākaṃ navakammaṭṭhānaṃ nāgantabbaṃ. Āgacchantā hi kalahaṃ karissanti, teneva tumhākañca amhākañca cittasukhaṃ na bhavissatīti. Sādhū paṇḍita tena passena nisañcāraṃ kārehīti. Deva amhākaṃ hatthī udakābhiraṭā udayeva kilissanti. Udaye āvile jāte “Mahosadhassa āgatakālato paṭṭhāya pasannaṃ udakaṃ pātuṃ na labhāmā”ti sace nagarā kujjhissanti, tampi sahitabbanti. Rājā “vissatthā tumhākaṃ hatthī kilāntū”ti vatvā nagare bheriṃ carāpesi “yo ito nikkhamitvā Mahosadhassa nagaramāpitaṭṭhānaṃ gacchatī, tassa sahasadaṇḍo”ti.

Mahosatto rājānaṃ vanditvā attano parisam ādāya nikkhamitvā yathāparicchinnaṭṭhāne nagaraṃ māpetuṃ ārabhi. Pārangaṅgāya¹ Vaggulim nāma gāmaṃ² kāretvā hatthi-assarathavāhanañceva gobalibaddaṇca tattha ṭhapetvā nagarakaraṇaṃ vicārento “ettakā idaṃ karontū”ti sabbakammāni vibhajitvā umaṅgakammaṃ paṭṭhapesi. Mahā-umaṅgadvāraṃ Gaṅgātitthe ahosi. Saṭṭhimattāni yodhasatāni mahā-umaṅgaṃ khaṇanti. Mahantehi cammapasibbakehi³ vālukaṇḍaṃ haritvā Gaṅgāya pārenti. Pātitaṇḍitaṃ paṇḍitaṃ hatthī maddanti, Gaṅgā ālulā sandati. Nagaravāsino “Mahosadhassa āgatakālato paṭṭhāya pasannaṃ udakaṃ pātuṃ na labhāma, Gaṅgā ālulā sandati, kiṃ nu kho etan”ti vadanti. Atha nesaṃ paṇḍitaṃ upanikkhittakapurisā ārocenti “Mahosadhassa kira hatthī udakaṃ kilāntā Gaṅgāya kaddamaṃ karonti, tena Gaṅgā ālulā sandatī”ti.

1. Gaṅgābhīre (Ka) 2. Gaggaligāmaṃ (Sī, I) 3. Mahatīhi cammamālukaḍḍhi (Sī, I)

Bodhisattānaṃ adhippāyo nāma samijjhati, tasmā umaṅge mūlāni vā khāṇukāni vā marumbāni vā pāsāṇāni vā sabbepi bhūmiyaṃ pavisiṃsu. Jaṅgha-umaṅgassa dvāraṃ tasmiṃ yeve nagare ahosi. Tīṇi¹ purisasatāni jaṅgha-umaṅgaṃ khaṇanti, cammapasibbakehi paṃsum haritvā tasmiṃ nagare pātentī. Pātitaṃ udakena maddāpetvā pākāraṃ cinanti, aññāni vā kammāni karonti. Mahā-umaṅgassa pavisanadvāraṃ nagare ahosi aṭṭhārasaḥatthubbedhena yantayuttadvārena samannāgataṃ. Taṃ hi ekāya āṇiyā akkantāya pidhīyati, ekāya āṇiyā akkantāya vivarīyati. Mahā-umaṅgassa dvīsu passesu iṭṭhakāhi cinitvā sudhākammaṃ kāresi, matthake phalakena channaṃ kāretvā ullokaṃ mattikāya limpāpetvā setakammaṃ kāretvā cittakammaṃ kāresi. Sabbāni panettha asīti mahādvārāni catusaṭṭhi cūḷadvārāni ahesuṃ, sabbāni yantayuttāneva. Ekāya āṇiyā akkantāya sabbāneva pidhīyanti, ekāya āṇiyā akkantāya sabbāneva vivarīyanti. Dvīsu passesu anekasatadīpālayā ahesuṃ, tepi yantayuttāyeva. Ekasmiṃ vivariyamāne sabbe vivarīyanti, ekasmiṃ pidhīyamāne sabbe pidhīyanti. Dvīsu passesu ekasatānaṃ khattiyānaṃ ekasatasayanagabbhā ahesuṃ. Ekekasmiṃ gabbhe nānāvāṇṇapaccattharaṇatthataṃ ekekaṃ mahāsayaṇaṃ samussitasetacchattaṃ, ekekaṃ mahāsayaṇaṃ nissāya ekekaṃ mātugāmarūpaṃ uttamarūpadharaṃ patiṭṭhitaṃ. Taṃ hatthena aparāmasitvā “manussarūpan”ti na sakkā ñātuṃ, apica umaṅgassa ubhosu passesu kusalā cittaṅkāraṃ nānappakāraṃ cittakammaṃ karīṃsu. Sakkavilāsasinerusattaparibhaṇḍacakkavālasāgarasattamahāsara catumahādīpa Himavanta Anotattasara manosilātala candimasūriya Cātumahārājikādi chakāmāvacarasampattiyopi sabbā umaṅgeyeve dassayīṃsu. Bhūmiyaṃ rajatapattavaṇṇā vālukā okirīṃsu, upari ullokapadumāni dassesuṃ. Ubhosu passesu nānappakāre āpaṇepi dassayīṃsu. Tesu tesu ṭhānesu gandhadāmapupphamādīni olambetvā Sudhammādevasabhaṃ viya umaṅgaṃ alaṅkarīṃsu.

Tānipi kho tīni vaḍḍhikisatāni tīni nāvāsātāni bandhitvā niṭṭhitaparikkammaṇaṃ dabbasambhārānaṃ pūretvā Gaṅgāya āharitvā paṇḍitassa

1. Sattamattāni (Sī, I), tiṃsamattāni (Syā)

ārocesuṃ. Tāni so nagare upayogaṃ netvā “mayā āṇattadivaseyeva āhareyyāthā”ti vatvā nāvā paṭicchannaṭṭhāne ṭhapāpesi. Nagare udakaparikhā kaddamaparikhā sukkhaparikhāti tisso parikhāyo kāresi. Aṭṭhārasahattho pākāro gopuraṭṭālako rājanivesanāni hatthisālādayo pokkharāṇiyoti sabbametaṃ niṭṭhaṃ agamāsi. Iti mahā-umaṅgo jaṅgha-umaṅgo nagaranti sabbametaṃ catūhi māsehi niṭṭhitaṃ. Atha mahāsatto catumāsaccayena rañño āgamanatthāya dūtaṃ pāhesi. Tamatthaṃ pakāsentō Satthā āha—

637. “Nivesanāni māpetvā, Vedehassa yasassino.
Athassa pāhiṇī dūtaṃ, Vedehaṃ Mithilaggahaṃ.
Ehi dāni mahārāja, māpitaṃ te nivesanan”ti.

Tattha **pāhiṇī**¹ pesesi.

Rājā dūtassa vacanaṃ sutvā tuṭṭhacitto hutvā mahantena parivārena nagarā nikkhami. Tamatthaṃ pakāsentō Satthā āha—

638. “Tato ca rājā pāyāsi, senāya caturaṅgiyā.
Anantavāhanaṃ daṭṭhum, phītaṃ kapiliyaṃ puran”ti.

Tattha **anantavāhananti** aparimitahatthi-assādivāhanaṃ. **Kapiliyaṃ puranti** Kapilaraṭṭhe² māpitaṃ nagaraṃ.

So anupubbena gantvā Gaṅgātīraṃ pāpuṇi. Atha naṃ mahāsatto paccugantvā attanā katanagaraṃ pavesesi. So tattha pāsādaragato nānaggarasabhojanaṃ bhuñjitvā thokaṃ vissamitvā sāyanhasamaye attano āgatabhāvaṃ ñāpetuṃ Cūḷanirañño dūtaṃ pesesi. Tamatthaṃ pakāsentō Satthā āha—

639. “Tato ca kho so gantvāna, Brahmadattassa pāhiṇi.
Āgato’smi mahārāja, tava pādāni vanditum.

640. Dadāhi dāni me bhariyaṃ, nāriṃ sabbaṅgasobhiniṃ.
Suvaṇṇena paṭicchannaṃ, dāsigaṇapurakkhatan”ti.

1. Pahiṇīti (Sī, I)

2. Kampilliyaṃ puranti Kampillaraṭṭhe (Sī, I)

Tattha **vanditunti** Vedeho mahallako, Cūḷanirājā tassa puttanattamattopi na hoti, kilesavasena mucchito pana hutvā “jāmātarena nāma sasuro vandaniyo”¹ti cintetvā tassa cittaṃ ajānantova vandanasāsanam paṇiṇi. **Dadāhi dānī**ti ahaṃ tayā “dhītaram dassāmī”ti pakkosāpito, taṃ me idāni dehīti paṇiṇi. **Suvaṇṇena paṭicchannanti** suvaṇṇālaṅkārena paṭimaṇḍitam.

Cūḷanirājā dūtassa vacanam sutvā somanassappatto “idāni me paccāmitto kuhiṃ gamissati, ubhinnaṃpi nesaṃ sīsāni chinditvā jayapānam pivissāmā”ti cintetvā kevalam somanassam² dassento dūtassa sakkāram katvā anantaram gāthamāha—

641. “Svāgataṃ te’va Vedeha, atho te adurāgataṃ.
Nakkhattaññeva paripuccha, ahaṃ kaññaṃ dadāmi te.
Suvaṇṇena paṭicchannaṃ, dāsigaṇapurakkhatan”ti.

Tattha **Vedehā**ti Vedehassa sāsanaṃ sutvā taṃ purato ṭhitam viya ālapati. Atha vā “evaṃ Brahmaddattena vuttanti vadehī”ti dūtaṃ āṇāpentō evamāha.

Taṃ sutvā dūto Vedehassa santikaṃ gantvā “deva maṅgalakiriyāya anucchavikaṃ nakkhattaṃ kira jānāhi, rājā te dhītaram detī”ti āha. So “ajjeva nakkhattaṃ sobhanan”ti puna dūtaṃ paṇiṇi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

642. “Tato ca rājā Vedeho, nakkhattaṃ paripucchatha.
Nakkhattaṃ paripucchitvā, Brahmaddattassa paṇiṇi.

643. Dadāhi dāni me bhariyaṃ, nāriṃ sabbaṅgasobhinim.
Suvaṇṇena paṭicchannaṃ, dāsigaṇapurakkhatan”ti.

Cūḷanirājāpi—

644. “Dadāmi dāni te bhariyaṃ, nāriṃ sabbaṅgasobhinim.
Suvaṇṇena paṭicchannaṃ, dāsigaṇapurakkhatan”ti—

1. Vandiyoti (Sī, I)

2. Kodhasomanassam (Sī)

imaṃ gāthaṃ vatvā “idāni pesemi, idāni pesemī”ti musāvādaṃ katvā ekasatarājūnaṃ saññaṃ adāsi “aṭṭhārasa-akkhobhaṇisaṅkhāya senāya saddhiṃ sabbe yuddhasajjā hutvā nikkhamantu, ajja ubhinnaṃ pi paccatthikānaṃ sīsāni chinditvā sve jayapānaṃ pivissāmā”ti. Te sabbe pi nikkhamiṃsu. Sayāṃ nikkhanto pana mātaraṃ Calākadeviṇca aggamaheṣiṃ Nandādeviṇca puttaṃ Pañcālacandaṇca dhītaraṃ Pañcālacandiṇcāti cattāro jane orodhehi saddhiṃ pāsāde nivāsāpetvā nikkhami. Bodhisattopi Vedeharaṇño ceva tena saddhiṃ āgatasenāya ca mahantaṃ sakkāraṃ kāresi. Keci manussā suraṃ pivanti, keci macchamaṃsādīni khādanti, keci dūramaggā āgatattā kilantā sayanti. Videharājā pana Senakādayo cattāro paṇḍite gahetvā amaccagaṇaparivuto alaṅkatamahātale nisīdi.

Cūḷanirājāpi aṭṭhārasa-akkhobhaṇisaṅkhāya senāya sabbaṃ taṃ nagaraṃ tisandhiṃ catusaṅkhepaṃ parikkhipitvā anekasatasahassāhi ukkāhi dhāriya mānāhi aruṇe uggacchanteyeva gahaṇasajjo hutvā aṭṭhāsi. Taṃ ñatvā mahāsatto attano yodhānaṃ tīṇi satāni pesesi “tumhe jaṅgha-umaṅgena gantvā raṇño mātaraṇca aggamaheṣiṇca puttaṇca dhītaraṇca jaṅgha-umaṅgena ānetvā mahā-umaṅgena netvā umaṅgadvārato bahi akatvā anto-umaṅgeyeva ṭhapetvā yāva amhākaṃ āgamanā rakkhantā tattha ṭhatvā amhākaṃ āgamanakāle umaṅgā nīharitvā umaṅgadvāre mahāvisālamāḷake ṭhapethā”ti. Te tassa vacanaṃ sampañicchitvā jaṅgha-umaṅgena gantvā sopānapādamūle phalakasantharaṇaṃ ugghāṭetvā sopānapādamūle sopānasīse mahātaleti ettake ṭhāne ārakkhamanusse ca khujjādiparicārikāyo ca hatthapādesu bandhitvā mukhaṇca pidahitvā tattha tattha paṭicchannaṭṭhāne ṭhapetvā raṇño paṭiyattaṃ khādanīyabhojanīyaṃ kiñci khādītva kiñci bhindītva cuṇṇavicuṇṇaṃ katvā aparibhogaṃ katvā chaḍḍetvā uparipāsādaṃ abhiruhimṃsu. Tadā Calākadevī Nandādeviṇca rājaputtaṇca rājadhītaraṇca gahetvā “ko jānāti, kiṃ bhavissatī”ti maññaṃ mānā attanā saddhiṃ ekasayaneyeva sayāpesi. Te yodhā gabbhadvāre ṭhatvā pakkosimṃsu. Sā nikkhamitvā “kiṃ tātā”ti āha. Devi amhākaṃ rājā “Vedehaṇca Mahosadhaṇca jīvitakkhayaṃ pāpetvā

sakalajambudīpe ekarajjam katvā ekasatarājaparivuto mahantena yasena ajja mahājayapānam pivanto¹ tumhe cattāropi jane gahetvā ānehi”ti amhe pahiṇīti.

Tepi tesam vacanam saddahitvā pāsādā otarivā sopānapādamūlam agamimsu. Atha ne gahetvā jaṅgha-umaṅgam pavimsu. Te āhamsu “mayam ettakam kālam idha vasantā imam vīthim na otiṇṇapubbā”ti. Devi imam vīthim na sabbadā otaranti, maṅgalavīthi nāmesā, ajja maṅgaladivasabhāvena rājā iminā maggena ānetum āṇāpesīti. Te tesam vacanam saddahimsu. Athekacce te cattāro gahetvā gacchimsu. Ekacce nivattitvā rājanivesane ratanagabbhe vivarivā yathicchitam² ratanasāram gahetvā āgamimsu. Itarepi cattāro khattiyā purato mahā-umaṅgam patvā alaṅkatadevasabham viya umaṅgam disvā “rañño atthāya sajjitan”ti saññam karimsu. Atha ne Gaṅgāya avidūraṭṭhānam netvā anto-umaṅgeyeva alaṅkatagabbhe nisīdāpetvā ekacce ārakkham gahetvā acchimsu. Ekacce tesam ānītabhāvam ṇāpetum gantvā bodhisattassa ārocesum. So tesam katham sutvā “idāni me manoratho matthakam pāpuṇissati”ti somanassajāto rañño santikam gantvā ekamantam aṭṭhāsi. Rājāpi kilesāturatāya “idāni me dhītaram pesessati, idāni me dhītaram pesessati”ti pallaṅkato uṭṭhāya vātapānena olokento anekehi ukkāsatasaḥassehi ekobhāsam jātam nagaram mahatiyā senāya parivutam disvā āsaṅkitaparisaṅkito “kim nu kho etan”ti paṇḍitche saddhim mantento gāthamāha—

645. “Hatthi assā rathā pattī, senā tiṭṭhanti vammītā.

Ukkā padittā jhāyanti, kinnu maññanti paṇḍitā”ti.

Tattha **kinnu maññantī**ti Cūḷanirājā amhākam tuṭṭho, udāhu kuddho³, kinnu paṇḍitā maññantīti pucchi.

Tam sutvā Senako āha “mā cintayittha mahārāja, atibahū ukkā paññāyanti, rājā tumhākam dātum dhītaram gahetvā ehi maññe”ti.

1. Vivissāmīti (Ka)

2. Yāvadicchakam (Sī, Syā, I)

3. Ruṭṭho (Sī, I)

Pukkusopi “tumhākaṃ āgantukasakkāraṃ kātuṃ ārakkhaṃ gahetvā ʘhito bhavissatī”ti āha. Evaṃ tesaṃ yaṃ yaṃ ruccati, taṃ taṃ kathayim̐su. Rājā pana “asukaṭṭhāne senā tiṭṭhantu, asukaṭṭhāne ārakkhaṃ gaṇhatha, appamattā hothā”ti vadantānaṃ saddaṃ olokeno sannaddhapaṇcāvudhaṃ senaṃ passitvā maraṇabhayaabhīto hutvā mahāsattassa kathaṃ paccāsīsanto itaraṃ gāthamāha—

646. “Hatthī assā rathā pattī, senā tiṭṭhanti vammītā.
Ukkā padittā jhāyanti, kinnu kāhanti paṇḍitā”ti.

Tattha **kinnu kāhanti paṇḍitā**ti paṇḍita kiṃ nāma cintesi, imā senā amhākaṃ kiṃ karissantīti.

Taṃ sutvā mahāsatto “imaṃ andhabālaṃ thokaṃ santāsetvā pacchā mama paṇṇābalaṃ dassetvā assāsessāmī”ti cintetvā āha—

647. “Rakkhati taṃ mahārāja, cūḷaneyyo mahabbalo.
Paduṭṭho Brahmadattena¹, pāto taṃ ghāṭayissatī”ti.

Taṃ sutvā sabbe maraṇabhayaatajjitā jātā. Raṇṇo kaṇṭho sussi mukhe kheḷo parichijji, sarīre dāho uppajji. So maraṇabhayaabhīto paridevanto dve gāthā āha—

648. “Ubbedhati me hadayaṃ, mukhaṇca parisussati.
Nibbutiṃ nā’dhigacchāmi, aggidaḍḍhova ātape.

649. Kammārānaṃ yathā ukkā, anto jhāyati no bahi.
Evampi hadayaṃ mayhaṃ, anto jhāyati no bahi”ti.

Tattha **ubbedhatī**ti tāta Mahosadhapaṇḍita hadayaṃ mahāvātappahariyaṃ viya pallavaṃ² kampati. **Anto jhāyatī**ti so “ukkā viya mayhaṃ hadayamaṃsaṃ abbhantare jhāyati, bahi pana na jhāyatī”ti³ paridevati.

Mahāsatto tassa paridevitasaddaṃ sutvā “ayaṃ andhabālo aññesu divasesu mama vacanaṃ na akāsi, bhiyyo naṃ niggaṇhissāmī”ti cintetvā āha—

1. Paduṭṭho te Brahmadatto (Sī, Syā, I)

2. Assatthapallavaṃ (Syā)

3. Na paṇṇāyatīti (Sī, Syā, I)

650. “Pamatto mantanātīto, bhinnamanto’si khattiya.
Idāni kho taṃ tāyantu, paṇḍitā mantino janā.
651. Akatvā’maccassa vacanaṃ, atthakāmahitesino.
Attapītirato rājā, migo kūṭe’va ohito.
652. Yathāpi maccho baḷisaṃ, vaṅkaṃ maṃsena chāḍitaṃ.
Āmagiddho na jānāti, maccho maraṇa’mattano.
653. Evameva tuvaṃ rāja, cūḷaneyyassa dhītaraṃ.
Kāmagiddho na jānāsi, macchova maraṇa’mattano.
654. Sace gacchasi pañcālaṃ, khippa’mattaṃ jahissasi.
Migaṃ panthānubandhaṃva, mahantaṃ bhaya’messati.
655. Anariyarūpo puriso janinda,
Ahīva ucchaṅgagato ḍaseyya.
Na tena mittiṃ kayirātha dhīro,
Dukkho have kāpurisena saṅgamo.
656. Ya’deva jaññā purisaṃ janinda,
Sīlavā’yaṃ bahussuto.
Teneva mittiṃ kayirātha dhīro,
Sukho have sappurisenā saṅgamo”ti.

Tattha **pamattoti** mahārāja tvaṃ kāmēna pamatto. **Mantanātītoti** mayā anāgatabhayaṃ disvā paññāya paricchinditvā mantitamantaṃ atikkamanto. **Bhinnamantoti** mantanātikkantattāyeva bhinnamanto, yo vā te Senakādīhi saddhiṃ manto gahito, eso bhinnotipi bhinnamantosi jāto. **Paṇḍitāti** ime Senakādayo cattāro janā idāni taṃ rakkhantu, passāmi nesaṃ balanti dīpeti. **Akatvā maccassāti** mama uttama-amaccassa vacanaṃ akatvā. **Attapītiratoti** attano kilesapītiyā abhirato hutvā. **Migo kūṭeva ohitoti** yathā nāma nivāpalobhena āgato migo kūṭapāse bajjhati, evaṃ mama vacanaṃ aggahetvā

“Pañcālacandim labhissāmī”ti kilesalobhena āgantvā idāni kūṭapāse baddho migo viya jātosīti.

“**Yathāpi macco**”ti gāthādvayaṃ “tadā mayā ayaṃ upamā ābhatā”ti dassetuṃ vuttaṃ. “**Sace gacchasi**”ti gāthāpi “na kevalaṃ ettakameva, imampi ahaṃ āharin”ti dassetuṃ vuttā. **Anariyarūpoti** Kevaṭṭabrāhmaṇasadiso asappurisajātiko nillajjapuriso. **Na tena mittinti** tādīsena saddhiṃ mittidhammaṃ na kayirātha, tvaṃ pana Kevaṭṭena saddhiṃ mittidhammaṃ katvā tassa vacanaṃ gaṇhi. **Dukkhoti** evarūpena saddhiṃ saṅgamo nāma ekavārampi kato idhalokepi paralokepi mahādukkhāvahanato dukkho nāma hoti. **Yadevāti** yaṃ eva¹, ayameva vā pāṭho. **Sukhoti** idhalokepi paralokepi sukhoyeva.

Atha naṃ “puna evarūpaṃ karissatī”ti suṭṭhutamaṃ niggaṇhanto pubbe raññā kathitakathaṃ āharitvā dassento—

657. “Bālo tuvaṃ eḷamūgo’si rāja,
Yo uttamattāhāni mayī lapittho,
Ki’meva’haṃ naṅgalakoṭivaḍḍho,
Atthāni jānāmi² yathāpi aññe,

658. Imaṃ gale gahetvāna, nāsetha vijitā mama.
Yo me ratanalābhassa, antarāyāya bhāsati”ti—

imā dve gāthā vatvā “mahārāja, ahaṃ gahapatiputto, yathā tava aññe Senakādayo paṇḍitā atthāni jananti, tathā kimeva ahaṃ jānissāṃ, agocarō esa mayhaṃ, gahapatissippamevāhaṃ jānāmi, ayaṃ attho Senakādīnaṃ paṇḍitānaṃ pākaṭo hoti, ajja te atthārassa-akkhobhaṇisaṅkhāya senāya parivāritassa Senakādayo avassayā hontu, maṃ pana gīvāyaṃ gahetvā nikkadḍhituṃ āṇāpesi³, idāni maṃ kasmā pucchasi”ti evaṃ suniggahitaṃ niggaṇhi.

Taṃ sutvā rājā cintesi “paṇḍito mayā kathitadosameva katheti. Pubbeva hi idaṃ anāgatabhayaṃ jāni, tena maṃ ativiya niggaṇhāti, na

1. Yaṃ tvevāti yaṃ tu eva (Sī, Syā, I) 2. Jānissāṃ (Sī, Syā, I) 3. Āṇāpehi (Sī, I)

kho panāyaṃ ettakaṃ kālaṃ nikkammakova acchissati, avassaṃ iminā mayhaṃ sotthibhāvo kato bhavissatī”ti. Atha naṃ pariggaṇhanto dve gāthā abhāsi—

659. “Mahosadha atītena, nā’nuvijjhanti paṇḍitā,
Kiṃ maṃ assaṃ’va sambaddhaṃ, patodevena vijjhasi.

660. Sace passasi makkhaṃ vā, khemaṃ vā pana passasi.
Teneva maṃ anusāsa, kiṃ atītena vijjhasī”ti.

Tattha **nā’nuvijjhantī**ti atītadosaṃ gahetvā mukhasattīhi na vijjhanti. **Assaṃ’va sambaddhanti** sattusenāya parivutattā suṭṭhu bandhitvā ṭhapitaṃ assaṃ viya kiṃ maṃ vijjhasi. **Teneva manti** evaṃ te makkho bhavissati, evaṃ khemanti teneva sotthibhāvena maṃ anusāsa assāsehi, taṃ hi ṭhapetvā aññaṃ me paṭisaraṇaṃ natthīti.

Atha naṃ mahāsatto “ayaṃ rājā ativiya andhabālo, purisavisesaṃ na jānāti, thokaṃ kilametvā pacchā tassa avassayo bhavissāmī”ti cintetvā āha—

661. “Atītaṃ mānusaṃ kammaṃ, dukkaraṃ durabhisambhavaṃ.
Na taṃ sakkomi mocetuṃ, tvaṃ pajānassu khattiya.

662. Santi vehāyasā nāgā, iddhimanto yasassino.
Tepi ādāya gaccheyyūṃ, yassa honti tathāvidhā.

663. Santi vehāyasā assā, iddhimanto yasassino.
Tepi ādāya gaccheyyūṃ, yassa honti tathāvidhā.

664. Santi vehāyasā pakkhī, iddhimanto yasassino.
Tepi ādāya gaccheyyūṃ, yassa honti tathāvidhā.

665. Santi vehāyasā pakkhā, iddhimanto yasassino.
Tepi ādāya gaccheyyūṃ, yassa honti tathāvidhā.

666. Atītaṃ mānusaṃ kammaṃ, dukkaraṃ durabhisambhavaṃ.
Na taṃ sakkomi mocetuṃ, antalikkhena khattiya”ti.

Tattha **kammanti** mahārāja idaṃ ito tava mocanaṃ nāma atītaṃ, manussehi kattabbakammaṃ atītaṃ. **Dukkaraṃ durabhisambhavanti** neva kātuṃ, na sambhavituṃ sakkā. **Na taṃ sakkomīti** ahaṃ taṃ ito mocetuṃ na sakkomi. **Tvaṃ pajānassu khattiyāti** mahārāja tvamevettha kattabbaṃ jānassu. **Vehāyasāti**¹ ākāseṇa gamanasamatthā. **Nāgāti** hatthino. **Yassāti** yassa rañño. **Tathāvidhāti** chaddantakule vā uposathakule vā jātā nāgā honti, taṃ rājānaṃ te ādāya gaccheyyūṃ. **Assāti** valāhaka-assarājakule jātā assā. **Pakkhīti** garuḷaṃ sandhāyāha. **Yakkhāti** sātāgīrādayo yakkhā. **Antalikkhenāti** antalikkhena mocetuṃ na sakkomi, taṃ ādāya ākāseṇa Mithilaṃ netuṃ na sakkomīti attho.

Rājā taṃ sutvā appaṭibhāno nisīdi. Atha Senako cintesi “idāni rañño ceva amhākaṇca ṭhapetvā paṇḍitaṃ aññaṃ paṭisaraṇaṃ natthi, rājā panassa kathaṃ sutvā maraṇabhayaatajjito kiñci vattuṃ na sakkoti, ahaṃ paṇḍitaṃ yācissāmī”ti. So yācanto dve gāthā abhāsī—

667. “Atīradassī puriso, mahante udakaṇṇave.

Yattha so labhate gādhaṃ, tattha so vindate sukhaṃ.

668. Evaṃ amhaṇca rañño ca, tvaṃ patiṭṭhā Mahosadha.

Tvaṃ no’si mantinaṃ seṭṭho, amhe dukkhā pamocayā”ti.

Tattha **atīradassīti** samudde bhinnanāvo tīraṃ apassanto. **Yatthāti** ūmivegabbhāhato vicaranto yamhi padese patiṭṭhaṃ labhati. **Pamocayāti** pubbepe Mithilaṃ parivāretvā ṭhitakāle tayāva pamocitaṃhā, idānapi tvameva amhe dukkhā mocehīti yāci.

Atha naṃ niggaṇhanto mahāsatto gāthāya ajjhabhāsī—

669. “Atītaṃ mānusaṃ kammaṃ, dukkaraṃ durabhisambhavaṃ.

Na taṃ sakkomi mocetuṃ, tvaṃ pajānassu Senakā”ti.

1. Vehāsayāti (Sī, I)

Tattha **pajānassu Senakā**ti Senaka ahaṃ na sakkomi, tvaṃ pana imaṃ rājānaṃ ākāseṇa Mithilaṃ nehīti.

Rājā gahetabbagahaṇaṃ apassanto maraṇabhayaatajjito mahāsattena saddhiṃ kathetuṃ asakkonto “kadāci Senakopi kiñci upāyaṃ jāneyya, pucchissāmi tāva nan”ti pucchanto gāthamāha—

670. “Suṇohi me’taṃ vacanaṃ, passa senaṃ mahabbhayaṃ.
Senakaṃ dāni pucchāmi, kiṃ kiccaṃ idha maññasi”ti.

Tattha **kiṃ kiccanti** kiṃ kātabbayuttakaṃ idha maññasi,
Mahosadhenamhi pariccatto, yadi tvaṃ jānāsi, vadehīti.

Taṃ sutvā Senako “maṃ rājā upāyaṃ pucchati, sobhano vā hotu mā vā,
kathessāmi ekaṃ upāyaṃ”ti cintetvā gāthamāha—

671. “Aggiṃ vā dvārato dema, gaṇhāmase vikantanaṃ.
Aññamaññaṃ vadhitvāna, khippaṃ hissāma jīvitaṃ.
Mā no rājā Brahmaḍatto, ciraṃ dukkhena mārayī”ti.

Tattha **dvāratoti** dvāraṃ pidahitvā tattha aggiṃ dema. **Vikantananti**¹
aññamaññaṃ vikantanaṃ² Satthaṃ gaṇhāma. **Hissāmāti** jīvitaṃ khippaṃ
jahissāma, alaṅkatapāsādayeva no dārucitako bhavissati.

Taṃ sutvā rājā anattamano “attano puttadārasi evarūpaṃ citakaṃ
karohī”ti vatvā³ Pukkusaḍayo pucchi. Tepi attano patirūpā bālakathāyeva
kathayimṣu. Tena vuttaṃ—

672. “Suṇohi me’taṃ vacanaṃ, passa senaṃ mahabbhayaṃ.
Pukkusaṃ dāni pucchāmi, kiṃ kiccaṃ idha maññasi.

673. Visaṃ khāditvā mīyāma, khippaṃ hissāma jīvitaṃ.
Mā no rājā Brahmaḍatto, ciraṃ dukkhena mārayi.

674. Suṇohi me’taṃ vacanaṃ, passa senaṃ mahabbhayaṃ.
Kāmindāṃ dāni pucchāmi, kiṃ kiccaṃ idha maññasi.

1. Vikattananti (Sī, I)

2. Vikattanaṃ (Sī, I)

3. Cinto (Ka)

675. Rajjuyā bajjha mīyāma, papātā papatāmase.

Mā no rājā Brahmaddatto, ciraṃ dukkhena mārayi.

676. Suṇohi me'taṃ vacanaṃ, passa senaṃ mahabbhayaṃ.

Devindaṃ dāni pucchāmi, kiṃ kiccaṃ idha maññasi.

677. Aggim vā dvārato dema, gaṇhāmase vikantanaṃ.

Aññaamaññaṃ vadhitvāna, khippaṃ hissāma jīvitaṃ.

Na no sakkoti mocetuṃ, sukheneva Mahosadho'ti.

Apica etesu Devindo “ayaṃ rājā kiṃ karoti, aggimhi sante khajjopanakaṃ dhamati, ṭhapetvā Mahosadhaṃ añño idha sotthibhāvaṃ kātuṃ samattho nāma natthi, ayaṃ taṃ apucchitvā amhe pucchati, mayaṃ kiṃ jānāmā'ti cintetvā aññaṃ upāyaṃ apassanto Senakena kathitameva kathetvā mahāsattaṃ vaṇṇento dve pāde āha. Tatrāyaṃ adhippāyo— mahārāja mayaṃ sabbepi paṇḍitameva yācāma. Sace pana yāciyamānopi na no sakkoti mocetuṃ sukheneva Mahosadho, atha Senakassa vacanaṃ karissāmāti.

Taṃ sutvā rājā pubbe bodhisattassa kathitadosaṃ saritvā tena saddhiṃ kathetuṃ asakkonto tassa suṇantasseva paridevanto āha—

678. “Yathā kadalino sāraṃ, anvesaṃ nā'dhigacchati.

Evaṃ anvesamānā naṃ, pañhaṃ na'jjhagamāmase.

679. Yathā simbalino sāraṃ, anvesaṃ nā'dhigacchati.

Evaṃ anvesamānā naṃ, pañhaṃ na'jjhagamāmase.

680. Adese vata no vuṭṭhaṃ, kuñjarānaṃva'nodake.

Sakāse dummanussānaṃ, bālānaṃ avijānataṃ.

681. Ubbedhati me hadayaṃ, mukhañca parisussati.

Nibbutiṃ nā'dhigacchāmi, aggidaḍḍhova ātape.

682. Kammārānaṃ yathā ukkā, anto jhāyati no bahi.

Evampi hadayaṃ mayhaṃ, anto jhāyati no bahi”ti.

Tattha **kadalī**noti yathā kadalikkhandhassa nissārattā sārattiko puriso anvesantopi tato sāraṃ nādhigacchati, evaṃ mayaṃ imamhā dukkhā muccanupāyaṃ pañhaṃ pañca paṇḍite pucchitvā anvesamānāpi pañhaṃ na’jjhagamāmase, amhehi pucchitaṃ upāyaṃ ajānantā assuṇantā viya jātā, mayaṃ taṃ pañhaṃ nādhigacchāma. Dutiyagāthāyapi eseva nayo.

Kuñjarānaṃva’nodaketi yathā kuñjarānaṃ nirudake thāne vuṭṭhaṃ adese vuṭṭhaṃ nāma hoti, te hi tathārūpe nirudake vanagahane padese vasantā khippameva paccāmittānaṃ vasaṃ gacchanti, evaṃ amhehipi imesaṃ dummanussānaṃ bālānaṃ santike vasantehi adese vuṭṭhaṃ. Ettakesu hi paṇḍitesu ekopi me idāni paṭisaraṇaṃ natthīti nānāvidhena vilapati.

Taṃ sutvā paṇḍito “ayaṃ rājā ativiya kilamati. Sace naṃ na assāsessāmi, hadayena phalitena marissatī”ti cintetvā assāsesi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

683. “Tato so paṇḍito dhīro, atthadassī Mahosadho.

Vedehaṃ dukkhitaṃ disvā, idaṃ vacanamabravi.

684. Mā tvaṃ bhāyi mahārāja, mā tvaṃ bhāyi rathesabha.

Ahaṃ taṃ mocayissāmi, rāhuggahaṃva candimaṃ.

685. Mā tvaṃ bhāyi mahārāja, mā tvaṃ bhāyi rathesabha.

Ahaṃ taṃ mocayissāmi, rāhuggahaṃva sūriyaṃ.

686. Mā tvaṃ bhāyi mahārāja, mā tvaṃ bhāyi rathesabha.

Ahaṃ taṃ mocayissāmi, pañke sannaṃva kuñjaraṃ.

687. Mā tvaṃ bhāyi mahārāja, mā tvaṃ bhāyi rathesabha.

Ahaṃ taṃ mocayissāmi, peḷābaddhaṃva pannagaṃ.

688. Mā tvaṃ bhāyi mahārāja, mā tvaṃ bhāyi rathesabha.

Ahaṃ taṃ mocayissāmi, pakkhiṃ baddhaṃva pañjare¹.

1. Ayaṃ gāthā Si-I-potthakesu natthi.

689. Mā tvaṃ bhāyi mahārāja, mā tvaṃ bhāyi rathesabha.
Ahaṃ taṃ mocayissāmi, macche jālagateriva.

690. Mā tvaṃ bhāyi mahārāja, mā tvaṃ bhāyi rathesabha.
Ahaṃ taṃ mocayissāmi, sayoggabalavāhanaṃ.

691. Mā tvaṃ bhāyi mahārāja, mā tvaṃ bhāyi rathesabha.
Pañcālaṃ vāhayissāmi, kākasenaṃva leḍḍunā.

692. Adu paññā kimatthiyā, amacco vāpi tādiso.
Yo taṃ sambādhapakkhandaṃ, dukkhā na parimocaye”ti.

Tattha **idanti** davaḍāhadaḍḍhe araññe ghanavassaṃ vassāpento viya naṃ assāsento idaṃ “mā tvaṃ bhāyi mahārājā”ti-ādikaṃ vacanaṃ abravi. Tattha **sannanti** laggaṃ. **Peḷābaddhanti** peḷāya abbhantaragataṃ sappam. **Pañcālanti** etaṃ evaṃ mahantimpi Pañcālarañño senaṃ. **Vāhayissāmīti** paḷāpessāmi. **Adūti** nāmatthe nipāto, paññā nāma kimatthiyāti attho. **Amacco vāpi tādiso**ti tādiso paññāya sampanno amacco vāpi kimatthiyo, yo taṃ evaṃ maraṇasambādhapattam dukkhā na parimocaye, mahārāja ahaṃ paṭhamataraṃ āgacchanto nāma kimatthaṃ āgatoti maññasi. Mā bhāyi, ahaṃ taṃ imamah dukkhā mocayissāmīti assāsesi.

Sopi tassa vacanaṃ sutvā “idāni me jīvitaṃ laddhan”ti assāsaṃ paṭilabhi. Bodhisattena sīhanāde kate sabbe ca tussimsu. Atha naṃ Senako pucchi “paṇḍita tvaṃ sabbe amhe gahetvā gacchanto kenupāyena gamissasi”ti. “Alaṅkata-umaṅgena nessāmi, tumhe gamanasajjā hothā”ti vatvā umaṅgadvāravivaraṇatthaṃ yodhe āṇāpento gāthamāha—

693. “Etha māṇavā uṭṭhetha, mukhaṃ sodhetha sandhino.
Vedeho saha’maccehi, umaṅgena gamissatī”ti.

Tattha **māṇavāti** taruṇādhivacanaṃ. **Mukhaṃ sodhethāti** umaṅgadvāraṃ vivaratha. **Sandhinoti** gharasandhino ca dvāraṃ sodhetha, ekasatānaṃ sayanagabbhānaṃ dvāraṃ vivaratha, anekasatānaṃ dīpalāyānaṃ dvāraṃ vivarathāti.

Te uṭṭhāya umaṅgadvāraṃ vivarīmsu. Sakalo umaṅgo ekobhāso alaṅkatadevasabhā viya viroci. Tamatthaṃ pakāśento Satthā āha—

694. “Tassa taṃ vacanaṃ sutvā, paṇḍitassā’nucārino.

Umaṅgadvāraṃ vivarīmsu, yantayutte ca aggaḷe”ti.

Tattha **anucārino**¹ veyyāvaccakarā. **Yantayutte ca aggaḷe**ti sūciḡhaṭṭikasampannāni ca dvārakavāṭāni.

Te umaṅgadvāraṃ vivaritvā mahāsattassa ārocesuṃ. So rañño saññamadāsi “kālo deva, pāsādā otarathā”ti. Taṃ sutvā rājā otari. Atha Senako sīsato nāḷipattaṃ apanetvā sāṭakaṃ omuñcitvā kacchaṃ daḷhaṃ bandhi. Atha naṃ mahāsatto disvā “Senaka kiṃ “karosī”ti pucchi. Paṇḍita umaṅgena gacchantehi nāma veḷhanaṃ mocetvā kacchaṃ daḷhaṃ bandhitvā gantabbanti. “Senaka ‘umaṅgaṃ pavisanto onamitvā jaṇṇukehi patiṭṭhāya pavisissāmī’ti mā saññamakāsi. Sace hatthinā gantukāmosi, hatthin abhiruyha gacchāhi. Sace assena gantukāmosi, assaṃ abhiruyha gacchāhi. Ucco umaṅgo aṭṭhārasahatthubbedho visāladvāro, tvaṃ yathāruciya alaṅkatappaṭṭiyatto rañño purato gacchāhi”ti āha. Bodhisatto kira Senakassa gamanaṃ purato vicāretvā rājānaṃ majjhe katvā sayāṃ pacchato ahosi. Kiṃ kārāṇā? Rājā alaṅkata-umaṅgaṃ olokento mā saṇikaṃ agamāsīti. Umaṅge mahājanassa yāgubhattakhādanīyādīni appamāṇāni ahesuṃ. Te manussā khādantā pivantā umaṅgaṃ olokentā gacchanti. Mahāsatto “yātha mahārāja, yātha mahārāja”ti codento pacchato yāti. Rājā alaṅkatadevasabhaṃ viya umaṅga olokento yāti. Tamatthaṃ pakāśento Satthā āha—

695. “Purato Senako yāti, pacchato ca Mahosadho.

Majjhe ca rājā Vedeho, amaccaparivārīti”ti.

1. Anusārinoṭi (Sī, Syā, I)

Rañño āgatabhāvaṃ ñatvā te māṇavā rājamātarañca deviñca puttañca dhītarañca umaṅgā nīharitvā mahāvisālamālake ṭhapesuṃ. Rājāpi bodhisattena saddhiṃ mumaṅgā nikkhami. Te rājānañca paṇḍitañca disvā “nissamsayaṃ parahatthaṃ gatamhā, amhe gahetvā āgatehi paṇḍitassa purisehi bhavitabban”ti maraṇabhayatajjitā mahāviraṇṇa viraviṃsu. Cūlanirājāpi kira Vedeharañño palāyanabhayena Gaṅgāto gāvutamattaṭṭhāne aṭṭhāsi. So sannisinnāya rattiyaṃ tesaṃ viravaṃ sutvā “Nandādeviyaṃ viya saddo”ti vattukāmapi “kuhiṃ Nandādeviṃ passissasī”ti parihasabhayena na kiñci āha. Mahāsatto pana tasmim̐ ṭhāne Pañcālacandim̐ kumārikam̐ ratanarāsimhi ṭhāpetvā abhisiñcitvā “mahārāja tvaṃ imissā kāraṇā āgato, ayaṃ te aggamaheṣī hotū”ti āha. Tīṇi nāvāsātāni upaṭṭhāpesuṃ, rājā visālamālakā otaritvā alaṅkatanāvaṃ abhiruhi. Tepi cattāro khattiyā nāvaṃ abhiruhimsu. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

696. “Umaṅgā nikkhamitvāna, Vedeho nāva’ māruhi.

Abhiruḷhañca taṃ ñatvā, anusāsī Mahosadho.

697. Ayaṃ te sasuro deva, ayaṃ sassu janādhīpa,

Yathā mātu paṭipatti, evaṃ te hotu sassuyā.

698. Yathāpi niyako bhātā, sa-udariyo ekamātuko.

Evaṃ Pañcālacando te, dayitabbo rathesabha.

699. Ayaṃ Pañcālacandī te rājaputtī abhicchitā.

Kāmaṃ karohi te tāya, bhariyā te rathesabhā”ti.

Tattha **anusāsī**ti evaṃ kirassa ahosi “kadāci eso kujjhitvā Cūlanirañño mātaraṃ māreyya, abhirūpāya Nandādeviyaṃ saddhiṃ saṃvāsaṃ kappeyya, rājakumāraṃ vā māreyya, paṭiññamassa gaṇhissāmī”ti. Tasmā “**ayaṃ te**”ti-ādīni vadanto anusāsī. Tattha **ayaṃ te sasuro**ti ayaṃ tava sasurassa Cūlanirañño putto Pañcālacandiyā kaniṭṭhabhātiko, ayaṃ te idāni sasuro. **Ayaṃ sassū**ti ayaṃ imissā mātā Nandādevī nāma tava sassu. **Yathā mātū**ti yathā mātu puttā vattappaṭivattam̐

karonti, evaṃ te etissā hotu, balavatiṃ mātusaññaṃ paccupaṭṭhāpetvā mā naṃ kadāci lobhacittena olokehi. **Niyakoti** ajjhattiko ekapitarā jāto.

Ekamātukoti ekamātarā jāto. **Dayitabboti** piyāyitabbo. **Bhariyā**ti ayaṃ te bhariyā, mā etissā avamānaṃ akāsīti raṇṇo paṭiññaṃ gaṇhi.

Rājāpi “sādhū”ti sampaṭicchi. Rājamātaraṃ pana ārabha kiñci na kathesi. Kiṃ kārāṇā? Tassā mahallakabhāveneva. Idaṃ pana sabbaṃ bodhisatto tīre ṭhatvāva kathesi. Atha naṃ rājā mahādukkhato muttatāya gantukāmo hutvā “tāta tvaṃ tīre ṭhitova kathesi”ti vatvā gāthamāha—

700. Āruya nāvaṃ taramāno, kinnu tīraṃhi tiṭṭhasi.

Kicchā muttā’ mha dukkhato, yāma dāni Mahosadhā”ti.

Mahāsatto “deva tumhehi saddhiṃ gamanaṃ nāma mayhaṃ ayuttan”ti vatvā āha—

701. “Ne’ sa dhammo mahārāja, yo’haṃ senāya nāyako.

Senāgaṃ parihāpetvā, attānaṃ parimocaye.

702. Nivesanamhi te deva, senāgaṃ parihāpitaṃ.

Taṃ dinnāṃ Brahmadaṭṭhena, ānayaissaṃ rathesabhā”ti.

Tattha **dhammoti** sabhāvo. **Nivesanamhīti** taṃ nagaraṃ sandhāyāha. **Parimocayeti** parimoceyyaṃ. **Parihāpitanti** chaḍḍitaṃ. Tesu hi manussesu dūramaggaṃ āgatattā¹ keci kilantā niddaṃ okkantaṃ keci khādantā pivantaṃ amhākaṃ nikkhantabhāvampi na jāniṃsu, koci gilānā. Mayā saddhiṃ cattāro māse kammaṃ katvā mama upakāraṃ manussa cetha bahū, na sakkā mayā ekamanussampi chaḍḍetvā gantum, ahaṃ pana nivattitvā sabbampi taṃ tava senaṃ Brahmadaṭṭhena dinnāṃ appaṭividdhaṃ² ānessāmi. Tumhe mahārāja katthaci avilambantā sīghaṃ gacchatha. Mayā vo antarāmagge hatthivāhanādīni ṭhapitāni, kilantakilantāni pahāya samatthasamatthehi sīghaṃ Mithilameva pavisaṭhāti.

1. Dūramaggā āgatattā (Ka), dūramaggaṃ āgatesu (Syā)

2. Appaṭi-usiddhaṃ (Ka)

Tato rājā gāthamāha—

703. “Appaseno mahāsenam, katham viggayha ṭhassasi.

Dubbalo balavantena, vihaññissasi paṇḍitā”ti.

Tattha **viggayhāti** parippharitvā¹. **Vihaññissasīti** haññissasi.

Tato bodhisatto āha—

704. “Appasenopi ce mantī, mahāsenam amantinam.

Jināti rājā rājāno, ādicco’vu’dayam taman”ti.

Tattha **mantīti** mantāya samannāgato paññavā upāyakusalo.

Amantinanti anupāyakusalam jināti, paññavā duppaññam jināti. **Rājā rājānoti** ekopi ca evarūpo rājā bahūpi duppaññarājāno jinātiyeva. Yathā kinti? **Ādicco’vu’dayam tamanti**, yathā ādicco udayanto tamam viddhamsetvā ālokaṃ dasseti, evam jināti ceva sūriyo viya virocati ca.

Idam vatvā mahāsatto rājānam “gacchatha tumhe”ti vanditvā uyyojesi. So “mutto vatamhi amittahatthato, imissā ca laddhattā manorathopi me matthakam patto”ti bodhisattassa guṇe āvajjetvā uppannapītipāmojjo paṇḍitassa guṇe Senakassa kathento gāthamāha—

705. “Susukham vata saṁvāso, paṇḍitehīti Senaka.

Pakkhīva pañjare baddhe, macche jālagateriva.

Amittahatthattagate, mocayī no Mahosadho”ti.

Tattha **susukham vatāti** atisukham vata idam², yo saṁvāso paṇḍitehi. **Itīti** kāraṇatthe nipāto. Idam vuttam hoti—yasmā amittahatthagate mocayī no Mahosadho, tasmā Senaka vadāmi. Susukham vata idam, yo esa paṇḍitehi saṁvāsoti.

1. Niggayhāti paṭippharitvā (Syā), niggayhāti niggahetvā (Ka)

2. Idam kataram (Sī, I), idam adhikatarām (Syā), idam katham (Ka)

Taṃ sutvā Senakopi paṇḍitassa guṇe kathento āha—

706. “Eva metaṃ mahārāja, paṇḍitā hi sukhāvahā.
Pakkhīva pañjare baddhe, macche jālagateriva.
Amittahatthattagate, mocayī no Mahosadho”ti.

Atha Vedeharājā nadiṃ uttaritvā yojanantare yojanantare mahāsattena kāritaḡāmaṃ sampatto. Tatrassa bodhisattena ṭhapitamanussā hatthivāhanādīni ceva annapānādīni ca adamsu. So kilante hatthi-assarathādayo ṭhapetvā¹ itare ādāya tehi saddhiṃ aññaṃ ḡāmaṃ pāpuṇi. Etenupāyena yojanasatikāṃ maggaṃ atikkamitvā punadivase pātova Mithilaṃ pāviso. Mahāsattopi umaṅgadvāraṃ gantvā attanā sannaddhakhaggaṃ omuñcitvā umaṅgadvāre vālukaṃ viyūhitvā ṭhapesi. Ṭhapetvā ca pana umaṅgaṃ pavisitvā umaṅgena gantvā nagaraṃ pavisitvā pāsādaṃ abhiruyha gandhodakena nhatvā nānaggarasabhojanaṃ bhuñjitvā sayanavaragato “manoratho me matthakaṃ patto”ti āvajjento nipajji. Atha tassā rattiyā accayena Cūlanirājā senaṅgaṃ vicārayamāno taṃ nagaraṃ upāgami. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

707. “Rakkhitvā kasiṇaṃ rattim, cūlaneyyo mahabbalo.
Udentaṃ aruṇuggasmiṃ, upakāriṃ upāgami.

708. Āruyha pavaraṃ nāgaṃ, balavantaṃ satṭhihāyanaṃ.
Rājā avoca Pañcālo, cūlaneyyo mahabbalo.

709. Sannaddho maṇivammaṇa, sara’mādāya pāṇinā.
Pesiye ajjhabhāsitha, puthugumbe samāgate”ti.

Tattha **kasiṇanti** sakalaṃ nissesaṃ. **Udentanti** udente. **Upakārinti** Pañcālanagaraṃ upādāya mahāsattena kārītattā upakārī”ti laddhanāmakaṃ taṃ nagaraṃ upāgami. **Avocāti** attano senaṃ avoca. **Pesiyeti** attano pesanakārake. **Ajjhabhāsithāti** adhi-abhāsitha, puretameva abhāsitha. **Puthugumbeti** bahūsu sippesu patiṭṭhite anekasippajānanaketi².

1. Nivattetvā (Sī, Syā, I)

2. Sippaññū (Sī), anekasippaññū (Syā, I)

Idāni te sarūpato dassetumāha—

710. “Hatthārohe anikaṭṭhe, rathike pattikārake.
Upāsanamhi katahatthe, vāavedhe samāgate”ti.

Tattha **upāsanambhīti** dhanusippe. **Katahattheti** avirajjhanavedhitāya sampannahatthe.

Idāni rājā Vedeham jivaggāham gaṇhāpetum āṇāpento āha—

711. “Pesetha kuñjare dantī, balavante saṭṭhihāyane.
Maddantu kuñjarā nagaram, Vedchena sumāpitaṃ.

712. Vacchadantamukhā setā, tikkhaggā aṭṭhivedhino.
Paṇunnā dhanuvegena, sampatantu’tarītārā.

713. Māṇavā vammīno sūrā, citraḍaṇḍayutāvudhā.
Pakkhandino mahānāgā, hatthīnaṃ hontu sammukhā.

714. Sattiyo teladhotāyo, accimantā pabhassarā.
Vijjotamānā tiṭṭhantu, sataramsīva tārakā.

715. Āvudhabalavantānaṃ, guṇikāyūradhāriṇaṃ.
Etādisānaṃ yodhānaṃ, saṅgāme apalāyinaṃ.
Vedeho kuto muccissati, sace pakkhīva kāhiti.

716. Timsa me purisanāvutyō, sabbe’ve’kekaniccitā.
Yesam samaṃ na passāmi, kevalam mahi’maṃ caraṃ.

717. Nāgā ca kappitā dantī, balavanto saṭṭhihāyanā.
Yesam khandhesu sobhanti, kumārā cārudassanā.

718. Pītālāṅkārā pītavasanā, pītuttaranivāsanā.
Nāgakhandhesu sobhanti, devaputtāva Nandane.

719. Pāṭhīnavaṇṇā nettimsā, teladhotā pabhassarā.
Niṭṭhitā naradhīrebhi, samadhārā sunissitā.

720. Vellālino vītamalā, sikkāyasamayā daḷā.
Gahitā balavantebhi, suppahārappahāribhi.

721. Suvaṇṇatharusampannā, lohitakacchupadhāritā.
Vivattamānā sobhanti, vijjūva'bbhaghanantare.

722. Paṭākā vammīno sūrā, asicammassa kovidā.
Dhanuggahā sikkhitarā, nāgakhandhe nipātino.

723. Etādisēhi parikkhitto, natthi makkho ito tava.
Pabhāvaṃ te na passāmi, yena tvaṃ Mithilāṃ vaje"ti.

Tattha **dantī**ti sampannadante. **Vacchadantamukhā**ti
nikhādanasadisamukhā. **Paṇunnā**ti viassaṭṭhā. **Sampatantu'tarītarā**ti evarūpā
sarā itarītarā sampatantu samāgacchantu. Ghanameghavassam viya
saravassam vassathāti āṇāpesi. **Māṇavā**ti taruṇayodhā. **Vamminoti**
vammahatthā. **Citradaṇḍayutāvudhā**ti citradaṇḍayuttehi āvudhehi
samannāgatā. **Pakkhandinoti** saṅgāmapakkhandikā¹. **Mahānāgā**ti
mahānāgesu koṇcanādaṃ katvā āgacchantesupi niccalā ṭhatvā tesam dante
gahetvā luṇcituṃ samatthā yodhā. **Sataraṃsīva tārakā**ti sataraṃsī² viya
osadhitārakā. **Āvudhabalavantānanti** āvudhabalena yuttānaṃ
samannāgatānaṃ. **Guṇikāyūradhārinanti** guṇi vuccati kavacaṃ, kavacāni
ceva kāyūrābharaṇāni ca dhārentānaṃ, kavacasāṅkhātāni vā kāyūrāni
dhārentānaṃ. **Sace pakkhīva kāhī**ti sacepi pakkhī viya ākāse
pakkhandanaṃ karissati, tathāpi kiṃ muccissatīti vadati.

Tiṃsa me purisanāvutyoti purisānaṃ tiṃsasahassāni navutisatāni
tiṃsanāvutyoti vuccanti. **Sabbe've'kekaniccitā**ti³ ettakā mayhaṃ paresaṃ
hatthato āvudhaṃ gahetvā paccāmittānaṃ sīsapātanasamatthā ekekaṃ
vicinitvā gahitā anivattino yodhāti dasseti. **Kevalaṃ mahi'maṃ caranti**
sakalampi imaṃ mahiṃ caranto yesaṃ samaṃ sadisaṃ na passāmi, kuto
uttaritaraṃ, teyeva me yodhā ettakāti dasseti.

1. Saṅgāmaṃ pakkhandikā (Syā), saṅgāme pakkhandikā (Ka)

2. Sataraṃsā (Sī, Syā)

3. Sabbevekekanicchitāti (Sī, I)

Cārudassanāti cāru vuccati suvaṇṇaṃ, suvaṇṇavaṇṇāti attho. **Pītalaṅkā**rāti pītavaṇṇasuvaṇṇālaṅkāra. **Pītava**sanāti pītavaṇṇasuvaṇṇavattā. **Pītuttara**nivāsanāti pīta-uttarāsaṅganivattā. **Pāṭhī**navanṇāti pāsāṇamacchasadisā. **Netti**msāti khaggā. **Naradhī**rebhāti paṇḍitapurisehi. **Sunissitā**ti sunisitā atitikhiṇā.

Vellālinoti ṭhitamajjhanhike sūriyo viya vijjotamānā. **Sikkā**yasamayāti satta vāre koṇcasakuṇe khādāpetvā gahitena sikkāyasena katā. **Suppa**hārappahāribhāti dalhappahārehi yodhehi. **Lohita**kacchupadhāritāti lohitavaṇṇāya kosiyā samannāgatā. **Paṭā**kāti ākāse parivattanasamattā. **Sūrā**ti jātisūrā. **Asica**mmassa kovidāti etesaṃ gahaṇe kusalā. **Dhanu**ggahāti dhanuggahakā¹. **Sikkhi**tarāti² etasmiṃ dhanuggahaṇe ativiya sikkhitā. **Nāga**khandhe nipātinoti hatthikkhandhe khaggena chinditvā nipātanamasamattā. **Natthi** mokkhoti ambho Vedha³ tvaṃ paṭhamāṃ tava gahapatiputtassānubhāvena muttosi, idāni pana natthi tava mokkhoti vadati. **Pabhā**vaṃ teti idāni te rājānubhāvaṃ na passāmi, yena tvaṃ Mithilaṃ gamissasi khippaṃ, jāle pavitṭhamaccho viya jātosīti.

Cūḷanirājā Vedhaṃ tajjento “idāni naṃ gaṇhissāmi”ti vajiraṅkusena nāgaṃ codento “gaṇhatha bhindatha vijjhathā”ti senaṃ āṇāpento upakārinagaraṃ avattharanto viya upāgami. Atha naṃ mahāsattassa upanikkhittakapurisā “ko jānāti, kiṃ bhavissati”ti attano upaṭṭhāke gahetvā parivārayimsu. Tasmiṃ khaṇe bodhisatto sirisayanā vuṭṭhāya katasārīrappaṭijaggano bhuttaṭpātarāso alaṅkatappaṭiyatto satahassagghanakaṃ kāsikavatthaṃ nivāsetvā rattakambalaṃ ekaṃse karitvā sattaratanavicittaṃ valañjanadaṇḍakaṃ ādāya suvaṇṇapādukaṃ āruyha devaccharāya viya alaṅkata-itthiyā vālabījaniyā bījyamāno alaṅkatapāsāde sīhapañjaraṃ vivaritvā Cūḷanirañño attānaṃ dassento Sakkadevarājālīlaya aparāparaṃ caṅkami. Cūḷanirājāpi tassa rūpasiriṃ oloketvā cittaṃ pasādetuṃ nāsakkhi, “idāni naṃ gaṇhissāmi”ti

1. Tharuggahāti tharuggahakā (I), pharuggahāti pharuggahakā (Syā)

2. Sikkhitāroti (Sī, I)

3. Vedhaceṭṭaka (Sī, I), Vedha petaka (Syā)

turitaturitova hatthim pesesi. Paṇḍito cintesi “ayaṃ ‘Vedehe me laddho’ti saññāya turitaturitova āgacchati, na jānāti attano puttadāraṃ gahetvā amhākaṃ rañño gatabhāvaṃ, suvaṇṇādāsasadisam mama mukhaṃ dassetvā kathessāmi tena saddhim”ti. So vātapāne ṭhitova madhurassaraṃ nicchāretvā tena saddhim kathento āha—

724. “Kiṃ nu santaramānova, nāgaṃ pesesi kuñjaraṃ.
Pahaṭṭharūpo āpatasi, Siddhattho’smīti maññasi.

725. Ohare’taṃ dhanuṃ cāpaṃ, khurappaṃ paṭisaṃhara.
Ohare’taṃ subhaṃ vammaṃ, veḷuriyamaṇisanthataṃ”ti.

Tattha **kuñjaranti** seṭṭhaṃ. **Pahaṭṭharūpo**ti haṭṭhatuṭṭhacitto somanassajāto. **Āpatasīti**¹ āgacchasi. **Siddhatthosmīti**² nipphannatthosmi, manoratho me matthakaṃ pattoti maññasi. **Ohare’tanti** imaṃ cāpasāṅkhātaṃ dhanuṃ ohara avahara chaḍḍehi, ko nu te etenattho. **Paṭisaṃharāti** apanetvā aññassa vā dehi, paṭicchanne vā ṭhāne ṭhapehi, kiṃ khurappena karissasi. **Vammanti** etaṃ vammampi apanehi. Idaṃ tayā hiyyo paṭimukkaṃ bhavissati, chaḍḍehi naṃ, mā te sarīraṃ uppaṇḍukaṃ ahosi, akilametvā pātova nagaraṃ pavisāhīti raññā saddhim keḷimakāsi.

So tassa vacanaṃ sutvā “gahapatiputto mayā saddhim keḷim karoti, ajja te kattabbaṃ jānissāmi”ti taṃ tajjento gāthamāha—

726. “Pasannamukhavaṇṇo’si, mhitapubbañca bhāsasi.
Hoti kho maraṇakāle, edisī vaṇṇasampadā”ti.

Tattha **mhitapubbañcāti**³ paṭhamaṃ mhitam katvā pacchā bhāsanto mhitapubbameva bhāsasi, maṃ kismiñci na gaṇesi. **Hoti khoti** maraṇakāle nāma vaṇṇasampadā hotiyeva, tasmā tvaṃ virocasi, ajja te sīsaṃ chinditvā jayapānaṃ pivissāmāti.

Evam tassa tena saddhim kathanakāle mahābalakāyo mahāsattassa rūpasirim disvā “ambho amhākaṃ rājā Mahosadhapaṇḍitena saddhim

1. Āgamasīti (Syā) 2. Laddhatthosmīti (Sī, Syā, I) 3. Mihitapubbañcāti (Sī, Syā, I)

manteti, kiṃ nu kho kathesi, etesaṃ kathaṃ suṇissāmā”ti rañño santikameva agamāsi. Paṇḍitopi tassa kathaṃ sutvā “na maṃ ‘Mahosadhapaṇḍito’ti jānāsi, nāhaṃ attānaṃ māretuṃ dassāmi, manto te deva bhinno, Kevaṭṭena ca tayā ca hadayena¹ cintitaṃ na jātaṃ, mukhena kathitameva jātaṃ”ti pakāsento āha—

727. “Moghaṃ te gajjitaṃ rāja, bhinnamanto’si khattiya.
Duggaṇho’si tayā rājā, khaḷuṅkeneva sindhavo.

728. Tiṇṇo hiyyo rājā gaṅgaṃ, sāmacco saparijjano.
Haṃsarājaṃ yathā dhaṅko, anujjavaṃ patissasī”ti.

Tattha **bhinnamanto’sīti** yo tayā Kevaṭṭena saddhiṃ sayanagabbhe manto gahito, taṃ mantam² na jānātīti mā saññaṃ kari, pageva so mayā ñāto, bhinnamanto asi jāto. **Duggaṇho’si³ tayāti** mahārāja tayā amhākaṃ rājā assakhaḷuṅkena sindhavo viya duggaṇhosi⁴, khaḷuṅkaṃ āruḷhena javasampannaṃ ājānīyaṃ āruyha gacchanto viya gahetuṃ na sakkāti attho. Khaḷuṅko viya hi Kevaṭṭo, taṃ āruḷhapuriso viya tvaṃ, javasampanno sindhavo viya ahaṃ, taṃ āruḷhapuriso viya amhākaṃ rājāti dasseti. **Tiṇṇo hiyyoti** hiyyova uttiṇṇo. So ca kho sāmacco saparijjano, na ekakova palāyitvā gato. **Anujjavanti** sace pana tvaṃ taṃ anujavissasi anubandhissasi, atha yathā suvaṇṇahaṃsarājaṃ anujavanto dhaṅko antarāva patissati, evaṃ patissasi, antarāva vināsaṃ pāpuṇissasīti vadati.

Idāni so achambhitakesarasīho viya udāharaṇaṃ āharanto āha—

729. “Siṅgālā rattibhāgena, phullaṃ disvāna kiṃ sukaṃ.
Maṃsapesīti maññantā, paribyūḷhā migādhamā.

1. Rahassena (Ka)

2. Taṃ maṃ (Sī), taṃ mama(Syā, I)

3. Duggaṇho hi (Sī, Syā, I)

4. Duggaṇho (Sī, Syā, I)

730. Vītivattāsu rattīsu, uggatasmim divākare.

Kim sukaṃ phullitaṃ disvā, āsacchinnā migāgamā.

731. Evameva tvaṃ rāja, Vedehaṃ parivāriya.

Āsacchinno gamissasi, siṅgālā kiṃ sukaṃ yathā”ti.

Tattha **disvānā**ti candālokena oloketvā. **Paribyūḷhā**ti pātova maṃsapesiṃ khāditvā gamissāmāti parivāretvā aṭṭhaṃsu. **Vītivattāsū**ti te yāsu yāsu rattīsu evaṃ aṭṭhaṃsu, tāsu tāsu rattīsu atītāsu. **Disvā**ti sūriyālokena kiṃ sukaṃ disvā “na idaṃ maṃsan”ti ñatvā chinnāsā hutvā palāyimsu. **Siṅgālā**ti yathā siṅgālā kiṃ sukaṃ parivāretvā āsacchinnā gatā, evaṃ tuvampi idha Vedeharañño natthibhāvaṃ ñatvā āsacchinno hutvā gamissasi, senaṃ gahetvā palāyissasīti dīpeti.

Rājā tassa achambhitavacanāṃ sutvā cintesi “ayaṃ gahapatiputto atisūro hutvā kathesi, nissamaṃsayaṃ Vedeho palāto bhavissatī”ti. So ativiya kujjhivā “pubbe mayaṃ gahapatiputtaṃ nissāya udarasāṭakassapi assāmikā jātā, idāni tena amhākaṃ hatthagato paccāmitto palāpito, bahussa vata no anathassa kārako, ubhinnaṃ kattabbakāraṇaṃ imasseva karissāmī”ti tassa kāraṇaṃ kātuṃ āṇāpento āha—

732. “Imassa hatthe pāde ca, kaṇṇanāsaṇca chindatha.

Yo me amittaṃ hatthagataṃ, Vedehaṃ parimocayi.

733. Imaṃ maṃsaṃ’va pātabyaṃ, sūle katvā pacantu naṃ.

Yo me amittaṃ hatthagataṃ, Vedehaṃ parimocayi.

734. Yathāpi āsabhaṃ cammaṃ, pathabyā vitanīyati.

Sīhassa atho byagghassa, hoti saṅkusamāhataṃ.

735. Evaṃ taṃ vitanitvāna, vedhayissāmi sattiya.

Yo me amittaṃ hatthagataṃ, Vedehaṃ parimocayī”ti.

Tattha **pātabyanti**¹ pācayitabbaṃ pacitabbayuttakaṃ migāḍḍinaṃ maṃsaṃ viya imaṃ gahapatiputtaṃ sūle āvuṇṭvā pacantu. **Sīhassa atho byagghassāti** etesañca yathā cammaṃ saṅkusamāhataṃ hoti, evaṃ hotu. **Vedhayissāmīti** vijjhāpessāmi.

Taṃ sutvā mahāsatto hasitaṃ katvā “ayaṃ rājā attano deviyā ca bandhavānañca mayā Mithilaṃ pahitabhāvaṃ na jānāti, tena me imaṃ kammakāraṇaṃ vicāreti, kodhavasena kho pana maṃ usunā vā vijjheyya, aññaṃ vā attano ruccanakaṃ kareyya, sokāturaṃ imaṃ vedanāppattaṃ katvā hatthipiṭṭheyyeva visaññaṃ naṃ nipajjāpetuṃ taṃ kāraṇaṃ āroccassāmi”ti cintetvā āha—

736. “Sace me hatthe pāde ca, kaṇṇanāsañca checchasi.

Evaṃ Pañcālacandassa, Vedeho chedayissati.

737. Sace me hatthe pāde ca, kaṇṇanāsañca checchasi.

Evaṃ Pañcālacandiyā, Vedeho chedayissati.

738. Sace me hatthe pāde ca, kaṇṇanāsañca checchasi.

Evaṃ Nandāya deviyā, Vedeho chedayissati,

739. Sace me hatthe pāde ca, kaṇṇanāsañca checchasi.

Evaṃ te puttadārassa, Vedeho chedayissati.

740. Sace maṃsaṃ’va pātabyaṃ, sūle katvā pacissasi.

Evaṃ Pañcālacandassa, Vedeho pācayissati.

741. Sace maṃsaṃ’va pātabyaṃ, sūle katvā pacissasi.

Evaṃ Pañcālacandiyā, Vedeho pācayissati.

742. Sace maṃsaṃ’va pātabyaṃ, sūle katvā pacissasi.

Evaṃ Nandāya deviyā, Vedeho pācayissati.

743. Sace maṃsaṃ’va pātabyaṃ, sūle katvā pacissasi.

Evaṃ te puttadārassa, Vedeho pācayissati.

744. Sace maṃ vitanitvāna, vedhayissasi sattiyā.
Evaṃ Pañcālacandassa, Vedeho vedhayissati.
745. Sace maṃ vitanitvāna, vedhayissasi sattiyā.
Evaṃ Pañcālacandiyā, Vedeho vedhayissati.
746. Sace maṃ vitanitvāna, vedhayissasi sattiyā.
Evaṃ Nandāya deviyā, Vedeho vedhayissati.
747. Sace maṃ vitanitvāna, vedhayissasi sattiyā.
Evaṃ te puttadārassa, Vedeho vedhayissati.
Evaṃ no mantitaṃ raho, Vedehena mayā saha.
748. Yathāpi palasataṃ cammaṃ, kontimantāsuniṭṭhitaṃ.
Upeti tanutāṇāya, sarānaṃ paṭihantave.
749. Sukhāvaho dukkhanudo, Vedehassa yasassino.
Matiraṃ te paṭihaṇṇāmi, usuraṃ palasatena vā¹ti.

Tattha **chedayissati**ti “paṇḍitassa kira Cūḷaninā hatthapādā chinna”ti sutvā chedayissati. **Puttadārassati** mama ekassa chindanapaccayā tava dvinnā puttānañceva aggamaheṣiyā cāti tiṇṇampi janānaṃ amhākaṃ rājā chedayissati. **Evaṃ no mantitaṃ rahoti** mahārāja mayā ca Vedeharājena ca evaṃ rahasi mantitaṃ yaṃ yaṃ idha mayhaṃ Cūḷanirājā kāreti, taṃ taṃ tattha tassa puttadārānaṃ kātabban”ti. **Palasatanti** palasatappamāṇaṃ bahū khāre khādāpetvā mudubhāvaṃ upanītaṃ cammaṃ. **Kontimantāsuniṭṭhanti** kontimantā vuccati cammakārasatthaṃ, tāya kantanalikhitānaṃ vasena katattā suṭṭhu niṭṭhitaṃ. **Tanutāṇāyati** yathā taṃ cammaṃ saṅgāme sarānaṃ paṭihantave sarīratāṇaṃ upeti, sare paṭihanitvā sarīraṃ rakkhati. **Sukhāvahoti** mahārāja ahampi amhākaṃ raṇṇo paccāmittānaṃ vāraṇatthena taṃ¹ saraparittācammaṃ viya sukhāvaho. **Dukkhanudoti** kāyikasukhacetāsikasukhaṇca āvahāmi, dukkhaṇca nudemi. **Matinti** tasmā tava matiraṃ paṇṇaṃ usuraṃ tena palasatacammena viya attano matiyā paṭihanissāmīti.

1. Tassa (Syā)

Taṃ sutvā rājā cintesi “gahapatiputto kiṃ katheti, yathā kira ahaṃ etassa karissāmi, evaṃ Vedeharājā mama puttadārānaṃ kammakāraṇaṃ karissati, na jānāti mama puttadārānaṃ āraḁkhassa susaṃvihitabhāvaṃ, ‘idāni māressatī’ti maraṇabhayena vilapati, nāssa vacanaṃ saddahāmi”ti. Mahāsatto “ayaṃ maṃ maraṇabhayena kathetīti maññati, jānāpessāmi naṃ”ti cintetvā āha—

750. “Ingha passa mahārāja, suññaṃ antepuraṃ tava.
Orodhā ca kumārā ca, tava mātā ca khattiya.
Umaṅgā nīharitvāna, Vedehassu’panāmitā”ti.

Tattha **umaṅgā**ti mahārāja mayā attano māṇave pesetvā pāsādā otarāpetvā jaṅgha-umaṅgena āharāpetvā mahā-umaṅgā nīharitvā bandhavā te Vedehassa upanāmitāti.

Taṃ sutvā rājā cintesi “paṇḍito ativiya daḁhaṃ katvā katheti, mayā ca rattibhāge Gaṅgāpasse Nandādeviyā saddo viya suto, mahāpaṇño paṇḍito kadāci saccaṃ bhaṇeyyā”ti¹. So uppannabalavasokopi satim upatṭhāpetvā asocanto viya ekaṃ amaccaṃ pakkosāpetvā jānanatthāya pesento imaṃ gāthamāha—

751. “Ingha antepuraṃ mayhaṃ, gantvāna vicinātha naṃ.
Yathā imassa vacanaṃ, saccaṃ vā yadi vā musā”ti.

So saparivāro rājanivesanaṃ gantvā dvāraṃ vivaritvā anto pavisitvā hatthapāde bandhitvā mukhaṇca pidahitvā nāgadantakesu olaggite antepurapālake ca khujjavāmanakādayo ca bhājanāni bhinditvā tattha tattha vippakiṇṇakhādaniyabhojanīyaṇca ratanagharadvārāni vivaritvā kataratanavilopaṃ vivaṭadvāraṃ sirigabbhaṇca yathāvivaṭehi eva vātapānehi pavisitvā caramānaṃ kākagaṇaṇca chaḁḁditagāmasadisāṃ susānabhūmiyaṃ viya ca nissirikaṃ rājanivesanaṇca disvā punāgantvā raṇño ārocento āha—

752. “Evametam mahārāja, yathā āha Mahosadho.
Suññaṃ antepuraṃ sabbam, kākapaṭṭanakaṃ yathā”ti.

1. Bhaveyyāti (Sī, I, Ka)

Tattha **kākapatṭhanakam** yathāti macchagandhena āgatehi kākagaṇehi samākiṇṇo samuddatīre chaḍḍitagāmakō viya.

Tam sutvā rājā catunnam janānam piyavippayogasambhavena sokena kampamāno “idaṃ mama dukkham gahapatiputtam nissāya uppannam”ti daṇḍena ghaṭṭito āsīviso viya bodhisattassa ativiya kujjhi. Mahāsatto tassākāram disvā “ayaṃ rājā mahāyaso kadāci kodhavasena ‘kiṃ mama etehi ‘khattiyamānena maṃ viheṭṭheyya, yannūnāham Nandādeviṃ iminā aditṭhapubbam viya karonto tassā sarīravaṇṇam vaṇṇeyyam, atha so tam anussaritvā ‘sacāham Mahosadham māressāmi, evarūpaṃ itthiratanam na labhissāmi, amārento puna tam labhissāmi”ti attano bhariyāya sinehena na kiñci mayham karissati”ti cintetvā attano anurakkhaṇattham pāsāde ʔhitova rattakambalantarā suvaṇṇavaṇṇam bāhuṃ nīharitvā tassā gatamaggācikkhanavasena vaṇṇento āha—

753. “Ito gatā mahārāja, nārī sabbaṅgasobhanā.
Kosambaphalasussonī, haṃsagaggarabhāṇinī.

754. Ito nītā mahārāja, nārī sabbaṅgasobhanā.
Koseyyavasanā sāmā, jātarūpasumekhalā.

755. Surattapādā kalyāṇī, suvaṇṇamaṇimekhalā.
Pārevatakkhī sutanū, bimboṭṭhā tanumajjhimā.

756. Sujātā bhujalaṭṭhīva, vedīva tanumajjhimā.
Dīghassā kesā asitā, īsakaggapavellitā.

757. Sujātā migachāpāva, hemantaggisikhāriva.
Nadīva giriduggesu, sañchannā khuddaveḷubhi.

758. Nāganāsūru kalyāṇī, paramā timbarutthanī.
Nātidīghā nātirassā, nālomā nātilomasā”ti.

Tattha **itoti** umaṅgam dasseti. **Kosambaphalakasussonī**¹
visālakañcanaphalakam viya sundarasonī. **Haṃsagaggarabhāṇinī**
gocarattāya

1. Kosumbaphalakasussonī (Sī, Syā, I)

vicarantānaṃ haṃsapotakānaṃ viya gaggarena madhurena sarena¹
 samannāgatā. **Koseyyavasanā**ti kañcanakhacitakoseyyavatthavasanā. **Sāmā**ti
 Suvaṇṇasāmā². **Pārevatakkhī**ti pañcasu pasādesu rattaṭṭhāne
 pārevatasakuṇisadisakkhī. **Sutanū**ti sobhanasarīrā. **Bimboṭṭhā**ti bimbaphalaṃ
 viya surajjitamaṭṭhoṭṭhapariyosānā. **Tanumajjhimā**ti karamitatanumajjhimā³.
Sujātā bhujalaṭṭhīvāti vijambhanakāle vāteritarattapallavavilāsiniṃ sujātā
 bhujalatā viya virocati. **Vedīvā**ti⁴ kañcanavedi viya tanumajjhimā.
Īsakaggapavellitāti īsakaṃ aggesu onatā. Īsakaggapavellitā vā nettimsāya⁵
 aggaṃ viya vinatā.

Migachāpāvāti pabbatasānumhi sujātā ekavassikabyagghapotikā viya
 vilāsakuttiyuttā. **Hemantaggisikhārīvā**ti obhāsasampannatāya hemante
 aggisikhā viya sobhati. **Khuddaveḷubhī**ti yathā khuddakehi udakaveḷūhi
 sañchannā nadī sobhati, evaṃ tanukalomāya lomarājiyā sobhati. **Kalyāṇ**ti
 chavimaṃsakesanhāru-aṭṭhīnaṃ vasena pañcavidhena kalyāṇena
 samannāgatā. **Paramā timbarutthanī**ti timbarutthanī paramā⁶ uttamā,
 suvaṇṇaphalake ṭhapitasuvaṇṇavaṇṇatimbaruphaladvayamivassā
 susaṇṭhānasampannaṃ nirantaraṃ thanayugalaṃ.

Evaṃ mahāsatte tassā rūpasiriṃ vaṇṇenteva tassa sā pubbe
 adiṭṭhapubbā viya ahosi, balavasinehaṃ uppādesi. Athassa
 sinehuppattibhāvaṃ ñatvā mahāsatto anantaraṃ gāthamāha—

759. “Nandāya nūna maraṇena, nandasi sirivāhana.

Ahañca nūna nandā ca, gacchāma yamasādhanaṃ”ti.

Tattha **sirivāhanā**ti sirisampannavāhana ahārāja nūna tvaṃ evaṃ
 uttamarūpadharāya Nandāya maraṇena nandasīti vadati. **Gacchāmā**ti sace hi
 tvaṃ maṃ māressasi, ekaṃseneva amhākaṃ rājā Nandaṃ māressati. Iti
 Nandā ca ahañca Yamassa santikaṃ gamissāma, Yamo amhe ubho disvā

1. Bhaññena (Sī, I)

2. Suvaṇṇasarīrā (Syā, Ka)

3. Karamitamajjhimā (I), karatanumajjhimā (Ka)

4. Vellivāti (Sī, I)

5. Rathiyāya (Sī), potthaniyā (Syā)

6. Paṭhamātimbarutthanīti timbarutthanīnaṃ paṭhamā (Sī, I)

Nandaṃ mayhameva dassati, tassa tuyhaṃ maṃ māretvā¹ tādisaṃ
itthiratanāṃ alabhantassa kiṃ rajjena², nāhaṃ attano maraṇena parihāniṃ
passāmi devāti.

Iti mahāsatto ettake ṭhāne Nandameva vaṇṇesi, na itare tayo jane. Kiṃ
kāraṇā? Sattā hi nāma piyabhariyāsu viya sesesu ālayaṃ na karonti,
mātaraṃ vā saranto puttadhītaropi sarissatīti tasmā tameva vaṇṇesi,
rājamātaraṃ pana mahallikābhāvena na vaṇṇesi. Nāṇasampanne mahāsatte
madhurassarena vaṇṇenteyeva Nandādevī āgantvā rañño purato ṭhitā viya
ahosi. Tato rājā cintesi “ṭhapetvā Mahosadhaṃ añño mama bhariyaṃ
ānetuṃ samattho nāma natthī”ti. Athassa naṃ sarantassa soko uppajji. Atha
naṃ mahāsatto “mā cintayittha mahārāja, devī ca te putto ca mātā ca tayopi
āgacchissanti, mama gamanamevettha pamāṇaṃ, tasmā tvaṃ assāsaṃ
paṭilabha narindā”ti rājānaṃ assāsesi. Atha rājā cintesi “ahaṃ attano
nagaraṃ surakkhitaṃ sugopitaṃ kārapetvā imaṃ upakārinagaraṃ ettakena
balavāhanena parikkhipitvāva ṭhito. Ayaṃ pana paṇḍito evaṃ sugopitāpi
mama nagarā deviṇca me puttaṇca mātaraṇca ānetvā Vedehassa dāpesi.
Amhesu ca evaṃ parivāretvā ṭhitesveva ekassapi ajānantassa Vedehaṃ
sasenāvāhanaṃ palāpesi. Kiṃ nu kho dibbamāyaṃ jānāti, udāhu
cakkhumohanaṃ”ti. Atha naṃ pucchanto āha—

760. “Dibbaṃ adhīyase māyaṃ, akāsi cakkhumohanaṃ.

Yo me amittaṃ hatthagataṃ, Vedehaṃ parimocayī”ti.

Taṃ sutvā mahāsatto “ahaṃ dibbamāyaṃ jānāmi, paṇḍitā hi nāma
dibbamāyaṃ uggaṇhitvā bhaye sampatte attānampi parampi dukkhato
mocayantiyevā”ti vatvā āha—

761. “Adhīyanti mahārāja, dibbamāyi’dha paṇḍitā.

Te mocayanti attānaṃ, paṇḍitā mantino janā.

1. Mayhaṃ maritvāpi (Sī, Syā), mayhaṃ māretvāpi (I)

2. Labhantassa kiṃ chijjati (Sī, I), labhantassa kiṃ chijjissati (Syā)

762. Santi māṇavaputtā me, kusalā sandhichedakā.

Yesam katena maggena, Vedehe Mithilam gato”ti.

Tattha **dibbamāyi**’dhāti dibbamāyam idha. **Māṇavaputtā**ti upatthākataruṇayodhā. **Yesam katenā**ti yehi katena. **Maggenā**ti alaṅkata-umaṅgena.

Tam sutvā rājā “alaṅkata-umaṅgena kira gato, kīdiso nu kho umaṅgo”ti umaṅgam datthukāmo ahosi. Athassa icchitam nītvā mahāsatto “rājā umaṅgam datthukāmo, dassessāmissa umaṅga”ti dassento āha—

763. “Ingha passa mahārāja, umaṅgam sādhu māpitaṃ.

Hatthīnaṃ atha assānaṃ, rathānaṃ atha pattinaṃ.

Ālokabhūtaṃ tiṭṭhantaṃ, umaṅgam sādhu māpitaṃ”ti.

Tattha **hatthīnanti** iṭṭhakakammacittakammavasena¹ katānaṃ etesaṃ hatthi-ādīnaṃ paṇṭiḥi upasobhitaṃ alaṅkatadevasabhāsadisam ekobhāsaṃ hutvā tiṭṭhantaṃ umaṅgam passa devāti.

Evaṅca pana vatvā “mahārāja mama paññāya māpita candassa ca sūriyassa ca utthitaṭṭhāne viya pākaṇe alaṅkata-umaṅge² asītimahādvārāni catusaṭṭhicūladvārāni ekasatasayanagabbhe anekasatadīpagabbhe ca passa, mayā saddhiṃ samaggā sammodamāno hutvā attano balena saddhiṃ upakārinagaraṃ pavisa devā”ti nagaradvāraṃ vivarāpesi. Rājā ekasatarājaparivāro nagaraṃ pāvīsi. Mahāsatto pāsādā oruyha rājānaṃ vanditvā saparivāraṃ ādāya umaṅgam pāvīsi. Rājā alaṅkatadevasabham viya umaṅgam disvā bodhisattassa guṇe vaṇṇento āha—

764. “Lābhā vata Videhānaṃ, yassi’me’disā paṇḍitā.

Ghare vasanti vijite, yathā tvaṃ’si Mahosadhā”ti.

Tattha **videhānanti** evarūpānaṃ paṇḍitānaṃ ākarassa utthānaṭṭhānabhūtaṃ videhānaṃ janapadassa lābhā vata. **Yassi’me’disāti** yassa

1. Potthakammacittakammavasena (Sī, Syā, I)

2. Mama paññācandassa nāṇasuriyassa ca utthitaṭṭhāne alaṅkata-ummagge (Sī)

ime evarūpā paṇḍitā upāyakusalā santike vā ekaghare vā ekajanapade vā ekaraṭṭhe vā vasanti, tassapi lābhā vata. **Yathā tvaṃ'sīti** yathā tvaṃ asi, tādīsena paṇḍitena saddhimyeva ekaraṭṭhe vā ekajanapade vā ekanagare vā ekaghare vā vasitum labhanti. Tesam Videharaṭṭhavāsīnam ceva Mithilanagaravāsīnañca tayā saddhim ekato vasitum labhantānam lābhā vatāti vadati.

Athassa mahāsatto ekasatasayanagabbhe dasseti. Ekassa dvāre vivaṭe sabbesaṃ vivarīyati. Ekassa dvāre pidahite sabbesaṃ pidhīyati. Rājā umaṅgaṃ olovento purato gacchati, paṇḍito pana pacchato. Sabbā senā umaṅgameva pāvisi. Rājā umaṅgato nikkhami. Paṇḍito tassa nikkhantabhāvaṃ ñatvā sayam nikkhamitvā aññesaṃ nikkhamitum adatvā umaṅgadvāraṃ pidahanto āṇim akkami. Tāvadeva asītimahādvārāni cusaṭṭhicūladvārāni ekasatasayanagabbhadvārāni anekasatadīpagabbhadvārānica ekappahāreneva pidahimsu. Sakalo umaṅgo Lokantariyanirayo viya andhakāro ahosi. Mahājano bhīttasito ahosi. Mahāsatto hiyyo umaṅgaṃ pavisanto yaṃ khaggaṃ vāluke ṭhapesi, taṃ gahetvā bhūmito aṭṭhārasaṭṭhubbhaṃ ākāsaṃ ullaṅghitvā oruyha rājānaṃ hatthe gahetvā asim uggitvā tāsetvā “mahārāja sakalajambudīpe rajjaṃ kassa rajjan”ti pucchi. So bhīto “tuyhameva paṇḍitā”ti vatvā “abhayaṃ me dehī”ti āha. “Mā bhāyittha mahārāja, nāhaṃ taṃ māretukāmatāya khaggaṃ parāmasim, mama paññānubhāvaṃ dassetum parāmasin”ti khaggaṃ rañño adāsi. Atha naṃ khaggaṃ gahetvā ṭhitam “mahārāja sace maṃ māretukāmosi, idāneva iminā khaggena mārehi. Atha abhayaṃ dātukāmo, abhayaṃ dehī”ti āha. “Paṇḍita mayā tuyhampi abhayaṃ dinnameva, tvaṃ mā cintayī”ti asim ṭhapetvā ubhopi aññamaññaṃ adubbhāya sapathaṃ karimsu.

Atha rājā bodhisattaṃ āha “paṇḍita evaṃ ñāṇabalasampanno hutvā rajjaṃ kasmā na gaṇhāsī”ti. Mahārāja ahaṃ icchamāno ajjeva sakalajambudīpe rājāno māretvā rajjaṃ gaṇheyyaṃ, paraṃ māretvā ca yasaggahaṇaṃ nāma paṇḍitehi na pasatthanti. Paṇḍita mahājano dvāraṃ alabhamāno paridevati, umaṅgadvāraṃ vivaritvā mahājanassa jīvitadānaṃ

dehīti. So dvāraṃ vivari, sakalo umaṅgo ekobhāso ahosi. Mahājano assāsaṃ paṭilabhi. Sabbe rājāno attano senāya saddhiṃ nikkhamitvā paṇḍitassa santikaṃ āgamiṃsu. So raññā saddhiṃ visālamāḷake aṭṭhāsi. ()¹ Atha naṃ te rājāno āhaṃsu “paṇḍita taṃ nissāya jīvitam laddham, sace muhuttaṃ umaṅgadvāraṃ na vivaritttha, sabbesaṃ no tatttheva maraṇaṃ abhavissā”ti. Na mahārājāno idāneva tumhehi maññeva nissāya jīvitam laddham, pubbepi laddhamyevāti. Kadā paṇḍitāti. Ṭhapetvā amhākaṃ nagaraṃ sakalajambudīpe rajjaṃ gahetvā UttaraPañcālanagaraṃ gantvā uyyāne jayapānaṃ pātuṃ surāya paṭiyattakālaṃ sarathāti. Āma paṇḍitāti. Tadā esa rājā Kevaṭṭena saddhiṃ dummantitena visayojitāya surāya ceva macchamaṃsehi ca tumhe māretuṃ kiccamakāsi. Athāhaṃ “mādisse paṇḍite dharamāne ime anāthamaraṇaṃ mā marantū”ti attano yodhe pesetvā sabbabhājanāni bhindāpetvā etesaṃ mantaṃ bhinditvā tumhākaṃ jīvitadānaṃ adāsinti.

Te sabbepi ubbiggamānasā hutvā Cūḷanirājānaṃ pucchimsu “saccaṃ kira mahārājā”ti. Āma mayā Kevaṭṭassa kathaṃ gahetvā kathaṃ, saccameva paṇḍito kathetīti. Te sabbepi mahāsattaṃ ālīngitvā “paṇḍita tvaṃ sabbesaṃ no patiṭṭhā jāto, taṃ nissāya mayaṃ jīvitam labhimhā”ti sabbapasādhanehi mahāsattassa pūjaṃ karimsu. Paṇḍito rājānaṃ āha “mahārāja tumhe mā cintayittha, pāpamittasaṃsaggasseva esa doso, ime rājāno khamāpethā”ti. Rājā “mayā duppurisaṃ nissāya tumhākaṃ evarūpaṃ kataṃ, esa mayhaṃ doso, khamatha me dosaṃ, puna evarūpaṃ na karissāmi”ti khamāpesi. Te aññamaññaṃ accayaṃ desetvā samaggā sammodamānā ahesuṃ. Atha rājā bahūni khādanīyabhojanīyagandhamālādīni āharāpetvā sabbehi saddhiṃ sattāhaṃ umaṅgeyeva kīḷitvā nagaraṃ pavisitvā mahāsattassa mahāsakkāraṃ kāretvā ekasatarājaparivuto mahātale nisīditvā paṇḍitaṃ attano santike vasāpetukāmatāya āha—

1. (Mahārāja imasmim ṭhāne Pañcālacandim ratanarāsimhi ṭhapetvā abhisiñcim, mahārāja imissā kāraṇā āgato, ayaṃ te aggamahesī hotūti.) (Ka)

765. “Vuttiṇca parihāraṇca, diguṇaṃ bhattavetaṇaṃ.
 Dadāmi vipule bhoge, bhuñja kāme ramassu ca.
 Mā Videhaṃ paccagamā, kiṃ Videho karissatī”ti.

Tattha **vuttinti** yasanissitaṃ jīvitavuttiṃ. **Parihāranti**
 gāmanigamadānaṃ. **Bhattanti** nivāpaṃ. **Vetananti** paribbayaṃ. **Bhogeti**
 aññepi te vipule bhoge dadāmi.

Paṇḍito taṃ paṭikkhipanto āha—

766. “Yo cajetha mahārāja, bhattāraṃ dhanakāraṇā.
 Ubhinnaṃ hoti gārayho, attano ca parassa ca.
 Yāva jīveyya Vedeho, nāññassa puriso siyā.

767. Yo cajetha mahārāja, bhattāraṃ dhanakāraṇā.
 Ubhinnaṃ hoti gārayho, attano ca parassa ca.
 Yāva tiṭṭheyya Vedeho, nāññassa vijite vase”ti.

Tattha **attano ca parassa cāti** evarūpaṃ hi “dhanakāraṇā mayā¹ attano
 bhattāraṃ pariccajantena pāpaṃ katan”ti attāpi attānaṃ garahati, “iminā
 dhanakāraṇā attano bhattā pariccatto, pāpadhammo ayan”ti paropi garahati.
 Tasmā na sakkā tasmim dharante mayā aññassa vijite vasitunti.

Atha naṃ rājā āha “tena hi paṇḍita tava rañño divaṅgatakāle
 idhāgantum paṭiññaṃ dehi”ti. So “sādhu deva ahaṃ jīvanto āgamiṣṣāmi”ti
 āha. Athassa rājā sattāhaṃ mahāsakkāraṃ katvā sattāhaccayena puna
 āpucchanakāle “ahaṃ te paṇḍita idaṇci daṇca dammi”ti vadanto
 gāthamāha—

768. “Dammi nikkhasahassaṃ te, gāmāsītīṇca kāsisa.
 Dāsisatāni cattāri, dammi bhariyāsataṇca te.
 Sabbaṃ senaṅga’mādāya, sotthiṃ gaccha Mahosadhā”ti.

Tattha **nikkhasahassanti** pañcasuvaṇṇena nikkhena nikkhānaṃ
 sahassaṃ. **Gāmāti** ye gāmā saṃvacchare saṃvacchare
 sahassasahassuṭṭhānakā², te ca

1. Vata me (Sī), tameva (I, Ka)

2. Satasahassuṭṭhānasuṅkā (Sī, Syā)

gāme te dammi. **Kāsisūti** Kāsiraṭṭhe. Taṃ Videharaṭṭhassa āsannaṃ, tasmā tatthassa asītigāme adāsi.

Sopi rājānaṃ āha “mahārāja tumhe bandhavānaṃ mā cintayittha, ahaṃ mama rañño gamanakāleyeva ‘mahārāja Nandādeviṃ mātutṭhāne ṭhapeyyāsi, Pañcālacandaṃ kaniṭṭhatṭhāne’ ti vatvā dhītāya te abhisekaṃ dāpetvā rājānaṃ uyyojesiṃ, mātarañca deviñca puttañca sīghameva pesessāmi” ti. So “sādhu paṇḍitā” ti attano dhītu dātabbāni dāsīdāsavattahālaṅkārasuvaṇṇahirañña-alaṅkatahatthi-assarathādīni “imāni tassā dadeyyāsi” ti mahāsattaṃ paṭicchāpetvā senāvāhanassa kattabbakiccaṃ vicārento āha—

769. “Yāva dadantu hatthīnaṃ, assānaṃ diguṇaṃ vidhaṃ.

Tappentu annapānena, rathike pattikārake” ti.

Tattha **yāvāti** na kevalaṃ diguṇameva, yāva pahoti, tāva hatthīnañca assānañca yavagodhumādividhaṃ dethāti vadati. **Tappentūti** yattakena te antarāmagge akilantā gacchanti, tattakaṃ dentā tappentu.

Evañca pana vatvā paṇḍitaṃ uyyojento āha—

770. “Hatthī asse rathe pattī, gacchevā’ dāya paṇḍita.

Passatu taṃ mahārājā, Vedeho Mithilaṃ gatan” ti.

Tattha **Mithilaṃ gatanti** sotthinā taṃ Mithilanagaraṃ sampattaṃ passatu.

Iti so paṇḍitassa mahantaṃ sakkāraṃ katvā uyyojesi. Tepi etasatarājāno mahāsattassa sakkāraṃ katvā bahuṃ paṇṇākāraṃ adāmsu. Tesāṃ santike upanikkhittakapurisāpi paṇḍitameva parivārayiṃsu. So mahantena parivārena parivuto maggaṃ paṭipajjitvā antarāmaggeyeva Cūḷanirañña dinnagāmato āyaṃ āharāpetuṃ purise pesetvā Videharaṭṭhaṃ sampāpuṇi. Senakopi kira antarāmagge attano purisaṃ ṭhapesi “Cūḷanirañño puna āgamaṇaṃ vā anāgamaṇaṃ vā jānitvā yassa kassaci āgamaṇaṃ mayhaṃ āroceyyāsi” ti. So tiyojanamatthakeyeva mahāsattaṃ disvā āgantvā “paṇḍito mahantena parivārena āgacchatī” ti Senakassa ārocesi. So taṃ sutvā rājakulaṃ

agamāsi. Rājāpi pāsādatale ṭhito vātapānena olokento mahatiṃ senaṃ disvā
“Mahosadhapaṇḍitassa senā mandā, ayaṃ ativiya mahatī senā dissati, kiṃ
nu kho Cūḷanirājā āgato siyā”ti bhīttasito tamatthaṃ pucchanto āha—

771. “Hatthī assā rathā pattī, senā padissate mahā.

Caturaṅginī bhīsarūpā, kiṃ nu maññasi¹ paṇḍitā”ti.

Athassa Senako tamatthaṃ ārocento āha—

772. “Ānando te mahārāja, uttamo paṇḍissati.

Sabbaṃ senaṅga’ mādayā, sotthiṃ patto Mahosadho”ti.

Taṃ sutvā rājā āha “Senaka paṇḍitassa senā mandā, ayaṃ pana
mahatī”ti. Mahārāja Cūḷanirājā tena pasādito bhavissati, tenassa pasannena
dinnā bhavissatīti. Rājā nagare bheriṃ carāpesi “nagaraṃ alaṅkaritvā
paṇḍitassa paccuggamaṇaṃ karontū”ti. Nāgarā tathā karimsu. Paṇḍito
nagaraṃ pavisitvā rājakulaṃ gantvā rājānaṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdi.
Atha naṃ rājā uṭṭhāya āliṅgitvā pallaṅkavaragato paṭisanthāraṃ karonto
āha—

773. “Yathā petāṃ susānasmim, chaḍḍetvā caturō janā.

Evāṃ kapilayye tyamha, chaḍḍayitvā idhā’ gatā.

774. “Atha tvaṃ kena vaṇṇena, kena vā pana hetunā.

Kena vā atthajātena, attānaṃ parimocayī”ti.

Tattha **caturō janāti** paṇḍita yathā nāma kālakataṃ caturō janā
mañcakena susānaṃ netvā tattha chaḍḍetvā anapekkhā gacchanti, evaṃ
Kapilayye raṭṭhe² taṃ chaḍḍetvā mayaṃ idhāgatāti attho. **Kena vaṇṇenāti**
kena kāraṇena. **Hetunāti** paccayena. **Atthajātenāti** atthena³. **Attānaṃ**
parimocayīti amittahatthagato kena kāraṇena paccayena kena atthena tvaṃ
attānaṃ parimocesīti pucchati.

1. Maññanti (Sī, Syā, I)

2. Kampilliyaraṭṭhe (Sī, I), Kapilaraṭṭhe (Syā)

3. Atthena jātena (Sī, I)

Tato mahāsatto āha—

775. “Atthaṃ atthena Vedeha, mantāṃ mantena khattiya.
Parivārayim¹ rājānaṃ, jambudīpaṃ’va sāgaro”ti.

Tassattho—ahaṃ mahārāja tena cintitaṃ atthaṃ attano cintitena atthena, tena ca mantitaṃ mantāṃ attano mantitena mantena parivāresim. Na kevalaṇca ettakameva, ekasatarājaparivāraṃ pana taṃ rājānaṃ jambudīpaṃ sāgaro viya parivārayissanti. Sabbaṃ attano katakammaṃ vitthāretvā kathesi.

Taṃ sutvā rājā ativiya tussi. Athassa paṇḍito Cūlanirañña attano dinnāṃ paṇṇākāraṃ ācikkhanto āha—

776. “Dinnaṃ nikkhasahassaṃ me, gāmāsīti ca kāsisa.
Dāsisatāni cattāri, dinnāṃ bhariyāsataṇca me.
Sabbāṃ senaṅga’mādāya, sotthinā’mhi idhā’gato”ti.

Tato rājā ativiya tuṭṭhapahaṭṭho mahāsattassa guṇaṃ vaṇṇento tameva udānaṃ udānesi—

777. “Susukhaṃ vata saṃvāso, paṇḍitehīti Senaka.
Pakkhīva pañjare baddhe, macche jālagateriva.
Amittahatthattagate, mocayī no Mahosadho”ti.

Senakopi tassa vacanaṃ sampaṭicchanto tameva gāthamāha—

778. “Eva metaṃ mahārāja, paṇḍitā hi sukhāvahā.
Pakkhīva pañjare baddhe, macche jālagateriva.
Amittahatthattagate, mocayī no Mahosadho”ti.

Atha rājā nagare chaṇabherim carāpetvā “sattāhaṃ mahāchaṇaṃ karontu, yesaṃ mayi sineho atthi, te sabbe paṇḍitassa sakkāraṃ sammānaṃ karontū”ti āṇāpento āha—

1. Parivārayissaṃ (Sī, Syā, I)

779. “Āhaññantu sabbavīṇā, bheriyo dindimāni ca.

Dhamentu Māgadhā saṅkhā, vaggū nadantu dundubhī”ti.

Tattha **āhaññantūti** vādiyantu. **Māgadhā saṅkhāti** Magadharatṭhe sañjātā saṅkhā. **Dundubhīti** mahābheriyo.

Atha te nāgarā ca jānapadā ca pakatiyāpi paṇḍitassa sakkāraṃ kātukāmā bherisaddaṃ sutvā atirekataraṃ akāmsu. Tamatthaṃ pakāsentō Satthā āha—

780. “Orodhā ca kumārā ca, vesiyānā ca brāhmaṇā.

Bahuṃ annaṇca pānaṇca, paṇḍitassā’bhiyārayuṃ.

781. Hatthāroha anīkatṭhā, rathikā pattikārakā.

Bahuṃ annaṇca pānaṇca, paṇḍitassā’bhihārayuṃ.

782. Samāgatā jānapadā, negamā ca samāgatā.

Bahuṃ annaṇca pānaṇca, paṇḍitassā’bhihārayuṃ.

783. Bahujano pasanno’si, disvā paṇḍita’māgataṃ.

Paṇḍitamhi anuppatte, celukkhepo avattathā”ti¹.

Tattha **orodhāti** Udumbaradeviṃ ādiṃ katvā antepurikā. **Abhihārayunti** abhihārāpesuṃ, paḥiṇimsūti attho. **Bahujanoti** bhikkhave nagaravāsino ca catudvāragāmaṃ vāsino ca jānapadavāsino cāti bahujano pasanno ahosi. **Disvā paṇḍita’māgataṃ**ti paṇḍitaṃ Mithilaṃ āgataṃ disvā. **Avattathāti** paṇḍitamhi Mithilaṃ anuppatte “ayaṃ no paṭhamameva paccāmittavaṣaṃ gataṃ rājānaṃ mocetvā pesetvā pacchā ekasatarājāno aññamaññaṃ khamāpetvā samagge katvā Cūḷaniṃ pasādetvā tena dinnāṃ mahantaṃ yasaṃ ādāya āgato”ti tuṭṭhacittena janena pavattito celukkhepo pavattatha.

Atha mahāsatto chaṇāvasāne rājakulaṃ āgantvā “mahārāja Cūḷanirañño mātaraṇca devīṇca puttaṇca sīghaṃ pesetuṃ vaṭṭatī”ti āha. Sādhu tāta pesehīti. So tesāṃ tiṇṇaṃ jānānaṃ mahantaṃ sakkāraṃ

1. Pavattathāti (Syā, I)

katvā attanā saddhim āgatasenāyapi sakkāraṃ sammānaṃ kāretvā te tayo jane mahantena parivārena attano purisehi saddhim pesesi. Raññā attano dinnā satabhariyā ca cattāri dāsisatāni ca Nandādeviyā saddhim pesesi, attanā saddhim āgatasenampi tehi saddhimyeva pesesi. Te mahantena parivārena Uttarapañcālanagaraṃ pāpuṇimsu. Atha rājā mātaraṃ pucchi “kiṃ amma Vedeharājena te saṅgaho kato”ti. Kiṃ tātā kathesi, maṃ devatāṭhāne ṭhapetvā sakkāramakāsi, Nandādevimpi mātutṭhāne ṭhapesi, Pañcālacandaṃ kaniṭṭhabhātikaṭṭhāne ṭhapesīti. Taṃ sutvā rājā ativiya tussitvā bahuṃ paṇṇākāraṃ pesesi. Tato paṭṭhāya te ubhopi samaggāsammmodamānā vasimsūti.

Mahā-umaṅgakaḥaṇḍaṃ niṭṭhitam.

Pañcālacandī Videharaññā piyā ahosi manāpā. Sā dutiye saṃvacchare puttaṃ vijāyi. Tassa dasame saṃvacchare Vedeharājā kālamakāsi. Bodhisatto tassa chattaṃ ussāpetvā “deva ahaṃ tava ayyakassa Cūḷanirañño santikaṃ gamissāmī”ti āpucchi. Paṇḍita mā maṃ daharaṃ chaḍḍetvā gamittha, ahaṃ taṃ pitutṭhāne ṭhapetvā sakkāraṃ karissāmīti. Pañcālacandīpi naṃ “paṇḍita tumhākaṃ gatakāle aññaṃ paṭisaraṇaṃ natthi, mā gamitthā”ti yāci. Sopi “mayā rañño paṭiññā dinnā, na sakkā āgantun”ti mahājanassa kalunaṃ paridevantasseva attano upaṭṭhāke gahetvā nagarā nikkhamitvā Uttarapañcālanagaraṃ gato. Rājā tassāgamaṇaṃ sutvā paccuggantvā mahantena sakkārena nagaraṃ pavesetvā mahantaṃ gehaṃ datvā ṭhapetvā paṭhamadinne asītigāme na aññaṃ bhogaṃ adāsi. So taṃ rājānaṃ upaṭṭhāsi. Tadā Bherī nāma paribbājikā rājagehe bhuñjati, sā paṇḍitā byattā. Tāya mahāsatto na diṭṭhapubbo, “Mahosadhapaṇḍito kira rājānaṃ upaṭṭhātī”ti saddameva suṇāti. Tenapi sā na diṭṭhapubbā, “Bherī nāma paribbājikā rājagehe bhuñjati”ti saddameva suṇāti. Nandādevī pana “piyavippayogaṃ katvā amhe kilamāpesi”ti bodhisatte anattamanā ahosi. Sā pañcasatā¹ vallabhitthiyo āṇāpesi “Mahosadhassa ekaṃ dosaṃ

upadhāretvā rañño antare paribhinditum vāyamathā”ti. Tā tassa antaram olokentiyo vicaranti.

Athekadivasam sā paribbājikā bhuñjitvā rājagehā nikkhantī bodhisattam rājupaṭṭhānam āgacchantam rājangaṇe passi. So tam vanditvā aṭṭhāsi. Sā “ayaṃ kira paṇḍito, jānissāmi tāvassa paṇḍitabhāvaṃ vā apaṇḍitabhāvaṃvā”ti hatthamuddāya pañham pucchantī bodhisattam oloketvā hattham pasāresi¹. Sā kira “kīdisam paṇḍita rājā tam paradesato ānetvā idāni paṭijaggati, na paṭijaggatī”ti manasāva pañham pucchi. Bodhisatto ayaṃ “hatthamuddāya maṃ pañham pucchati”ti ñatvā pañham vissajjento hatthamuṭṭhim akāsi. So kira “ayye mama paṭiññaṃ gahetvā pakkositvā idāni rājā gāḷhamuṭṭhiva jāto, na me apubbam kiñci detī”ti manasāva pañham vissajjesi. Sā tam kāraṇam ñatvā hattham ukkhipitvā attano sīsam parāmasi. Tena idam dasseti “paṇḍita sace kilamasi, mayaṃ viya kasmā na pabbajasi”ti. Tam ñatvā mahāsatto attano kucchim parāmasi. Tena idam dasseti “ayye mama positabbā puttadārā bahutarā, tena na pabbajāmī”ti. Iti sā hatthamuddāya pañham pucchitvā attano āvāsameva agamāsi. Mahāsattopi tam vanditvā rājupaṭṭhānam gato.

Nandādeviyā payuttā vallabhitthiyo sihapañjare ṭhitā tam kiriyaṃ disvā Cūḷanirañño santikaṃ gantvā “deva Mahosadho Bheriparibbājikāya saddhim ekato hutvā tumhākaṃ rajjaṃ gaṇhitukāmo, tumhākaṃ paccatthiko hotī”ti paribhindiṃsu. Rājā āha “kiṃ vo diṭṭham vā sutam vā”ti. Mahārāja paribbājikā bhuñjitvā otarantī Mahosadham disvā rājānam hatthatalaṃ viya khalamaṇḍalaṃ viya ca samaṃ katvā “rajjaṃ attano hatthagataṃ kātum sakkosī”ti hattham pasāresi. Mahosadhopi khaggaggahaṇākāram dassento “katipāhaccayena sīsam chinditvā rajjaṃ attano hatthagataṃ karissāmī”ti muṭṭhim akāsi. Sā “sīsameva chindāhī”ti attano hattham ukkhipitvā sīsam parāmasi. Mahosadho “majjheyeva naṃ chindissāmī”ti kucchim parāmasi. Appamattā mahārāja hotha, Mahosadham ghātetum vaṭṭatīti. So tāsam katham sutvā cintesi “na sakkā paṇḍitena mayi dussitum, paribbājikaṃ pucchissāmī”ti.

1. Vikāsesi (Sī, I)

So punadivase paribbājikāya bhuttakāle taṃ upasaṅkamitvā pucchi “ayye kacci te Mahāsadhapaṇḍito diṭṭho”ti. Āma mahārāja, hiyyo ito bhuñjitvā nikkhantiyā diṭṭhoti. Koci pana vo kathāsallāpo ahoṣīti. Mahārāja sallāpo natthi, “so pana paṇḍito”ti sutvā “sace paṇḍito, idaṃ jānissatī”ti hatthamuddāya naṃ pañhaṃ pucchantī “paṇḍita kacci te rājā pasāritahattho, na saṅkucitahattho, kacci te saṅgaṇhātī”ti hattham pasāresim. Paṇḍito “rājā mama paṭiññaṃ gahetvā pakkosivā idāni kiñci na detī”ti muṭṭhimakāsi. Athāhaṃ “sace kilamasi, mayaṃ viya kasmā na pabbajāsī”ti sīsaṃ parāmasim, so “mama posetabbā puttadārā bahutarā, tena na pabbajāmī”ti attano kucchiṃ parāmasīti. Paṇḍito ayye Mahosadhoti. Āma mahārāja pathavitale paññāya tena sadiso nāma natthīti. Rājā tassā kathaṃ sutvā taṃ vanditvā uyyojesi. tassā gatakāle paṇḍito rājupaṭṭhānaṃ pavitṭho. Atha naṃ pucchi “kacci te paṇḍita Bherī nāma paribbājikā diṭṭhā”ti. “Āma mahārāja hiyyo ito nikkhantiṃ passim, sā hatthamuddāya evaṃ maṃ pañhaṃ pucchi, ahañcassā tatheva vissajjesin”ti tāya kathitanīyāmeneva kathesi. Rājā taṃ divasaṃ pasīditvā paṇḍitassa senāpaṭiṭṭhānaṃ adāsī. Sabbakiccāni tameva paṭicchāpesi. Tassa yaso mahā ahoṣi.

Raṇṇo dinnayasānantarameva so cintesi “raṇṇā ekappahāreneva mayhaṃ atimahantaṃ issariyaṃ dinnam, rājāno kho pana māretukāmāpi evaṃ karontiyeva, yannūnāhaṃ ‘mama suhadayo vā no vā’ti rājānaṃ vīmaṃseyyaṃ, na kho panaṇṇo jānitum sakkhissati, Bherī paribbājikā ñāṇasampannā, sā ekenupāyena jānissatī”ti. So bahūni gandhamālādīni gahetvā paribbājikāya āvāsaṃ gantvā taṃ pūjayitvā vanditvā “ayye tumhehi raṇṇo mama guṇakathāya kathitadivasato paṭṭhāya rājā ajjhottharitvā mayhaṃ atimahantaṃ yasaṃ deti, taṃ kho pana ‘sabhāvena vā deti, no vā’ti na jānāmi, sādhu vatassa, sace ekenupāyena raṇṇo mayi sinehabhāvaṃ jāneyyāthā”ti āha. Sā “sādhū”ti paṭissuṇitvā punadivase rājagehaṃ gacchamānā dakarakkhasapañhaṃ nāma cintesi. Evaṃ kirassā ahoṣi “ahaṃ carapuriso viya hutvā¹

1. Atthacaraṇapuriso viya ahutvā (Ka)

upāyena rājānaṃ pañhaṃ pucchitvā ‘paṇḍitassa suhadayo vā, no vā’ti jānissāmī”ti. Sā gantvā katabhattakiccā nisīdi. Rājāpi naṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Tassā etadahosi “sace rājā paṇḍitassa upari duhadayo bhavissati, pañhaṃ puṭṭho attano duhadayabhāvaṃ mahājanamajjheyeva kathessati, taṃ ayuttaṃ, ekamante naṃ pañhaṃ pucchissāmī”ti. Sā “raho paccāsīsāmi mahārājā”ti āha. Rājā manusse paṭikkamāpesi. Atha naṃ sā āha “mahārāja taṃ pañhaṃ pucchāmī”ti. Puccha ayye, jānanto kathessāmīti. Atha sā dakarakkhasapañhe paṭhamam gāthamāha—

“Sace vo vuyhamānānaṃ, sattannaṃ udakaṇṇave.
Manussabalimesāno, nāvaṃ gaṇheyya rakkhaso.
Anupubbaṃ kathaṃ datvā, muñcesi dakarakkhasā”ti¹.

Tattha **sattannanti** tumhākaṃ mātā ca Nandādevī ca Tikhiṇamantikumāro ca dhanusekhasahāyo ca purohito ca Mahosadho ca tumhe cāti imesaṃ sattannaṃ. **Udakaṇṇaveti** gambhīravittthate udae. **Manussabalimesānoti** manussabaliṃ gavesanto. **Gaṇheyyāti** thāmasampanno dakarakkhaso udakaṃ dvidhā katvā nikkhamitvā taṃ nāvaṃ gaṇheyya, gahetvā ca pana “mahārāja ime cha jane mama anupaṭipāṭiyā dehi, taṃ vissajjessāmī”ti vadeyya, atha tvaṃ anupubbaṃ kathaṃ datvā muñcesi dakarakkhasā, kaṃ paṭhamam datvā -pa- kaṃ chaṭṭhaṃ datvā dakarakkhasato muñceyyāsīti.

Taṃ sutvā rājā attano yathājjhāsayaṃ kathento imaṃ gāthamāha—

“Mātaraṃ paṭhamam dajjam, bhariyaṃ datvāna bhātaraṃ.
Tato sahāyaṃ datvāna, pañcamaṃ dajjam brāhmaṇam.
Chaṭṭhāhaṃ dajjamattānaṃ, neva dajjam Mahosadhan”ti¹.

Tattha **chaṭṭhāhanti** ayye pañcame khādite athāhaṃ “so dakarakkhasa mukhaṃ vivarā”ti vatvā tena mukhe vivaṭe daḷhaṃ kacchaṃ bandhitvā imaṃ rajjasiriṃ agaṇetvā “idāni maṃ khādā”ti tassa mukhe pateyyaṃ, na tveva jīvamāno Mahosadhapaṇḍitaṃ dadeyyanti. Ettakena ayaṃ pañho niṭṭhito.

1. Khu 5. 384 piṭṭhe.

Evam ñātaṃ paribbājikāya rañño mahāsatte suhadayataṃ, na pana ettakeneva paṇḍitassa guṇo cando viya pākaṭo hoti. Tenassā etadahosi “aham mahājanamajjhe etesaṃ guṇaṃ kathayissāmi, rājā tesam aguṇaṃ kathetvā paṇḍitassa guṇaṃ kathessati, evaṃ paṇḍitassa guṇo nabhe puṇṇacando viya pākaṭo bhavissatī”ti. Sā sabbaṃ antepurajanaṃ sannipātāpetvā ādito paṭṭhāya puna rājānaṃ tameva pañhaṃ pucchitvā tena tatheva vutte “mahārāja tvaṃ ‘mātaraṃ paṭhamam dassāmi’ti vadasi, mātā nāma mahāguṇā, tuyhañca mātā na aññesaṃ mātusadisā, bahūpakārā te esā”ti tassā guṇaṃ kathentī gāthādvayamāha—

“Posetā te janettī ca, dīgharattānukampikā.

Chambhī tayi padussati, paṇḍitā atthadassinī.

Aññaṃ upanisaṃ katvā, vadhā taṃ parimocayi.

Taṃ tādisiṃ pāṇadadiṃ, orasaṃ gabbhadhāriniṃ.

Mātaraṃ kena dosena, dajjāsi dakarakkhino”ti¹.

Tattha **posetā**ti daharakāle dve tayo vāre nhāpetvā pāyetvā bhojetvā taṃ posesi. **Dīgharattānukampikā**ti cirakālaṃ mudunā hitacittena anukampikā. **Chabbhī tayi padussatī**² yadā tayi Chabbhī³ nāma brāhmaṇo padussi, tadā⁴ sā paṇḍitā atthadassinī aññaṃ tava paṭirūpakam katvā taṃ vadhā parimocayi.

Cūlanissa kira Mahācūlanī nāma pitā ahosi. Sā imassa daharakāle purohitena saddhiṃ methunaṃ paṭisevitvā rājānaṃ visena mārāpetvā brāhmaṇassa chattaṃ ussāpetvā tassa aggamaheṣī hutvā ekadivasam “amma chātomhī”ti vutte puttassa phāṇitena saddhiṃ pūvakhajjakam dāpesi. Atha naṃ makkhikā parivārayimsu, so “imaṃ nimmakkhikam katvā khādissāmi”ti thokaṃ paṭikkamitvā bhūmiyaṃ phāṇitabindūni pātetvā attano santike makkhikā pothetvā palāpesi. Tā gantvā itaraṃ phāṇitaṃ parivārayimsu. So nimmakkhikam katvā khajjakam khāditvā

1. Khu 5. 384 piṭṭhe.

2. Chambhī (Sī, I)

2. Chambhī tayi paduṭṭhasminti (Sī, I)

4. Tadā tasmim tayi paduṭṭhe (Sī, I)

hattham dhovitvā mukham vikkhāletvā pakkāmi. Brāhmaṇo tassa taṁ kiriyaṁ disvā cintesi “ayaṁ dārako idāneva nimmakkhikaṁ phāṇitaṁ khādāti, vuḍḍhippatto mama rajjaṁ na dassati, idāneva naṁ māressāmī”ti. So deviyā tamattham ārocesi.

Sā “sādhu deva, ahaṁ tayi sinehena attano sāmikampi māresim, iminā me ko attho, mahārāja ekampi ajānāpetvā¹ rahassena naṁ māressāmī”ti brāhmaṇam vañcetvā “attheso upāyo”ti paṇḍitaṁ upāyakusalam bhattacharakam pakkosāpetvā “samma mama putto Cūlanikumāro ca tava putto Dhanusekhakumāro ca ekadivasam jātā ekato kumārāparihārena vadḍhitā piyasahāyakā, Chabbhibrāhmaṇo mama puttaṁ māretukāmo, tvaṁ tassa jīvitadānam dehi”ti vatvā “sādhu devi, kiṁ karomī”ti vutte “mama putto abhiṇham tava gehe hotu, tvaṁca te ca katipāham nirāsaṅkabhāvattāya mahānaseyeva supatha, tato nirāsaṅkabhāvaṁ ñatvā tumhākaṁ sayanaṭṭhāne eḷakaṭṭhīni ṭhapetvā manussānam sayanavelāya mahānase aggim datvā kañci ajānāpetvā mama puttaṁca tava puttaṁca gahetvā aggadvāreneva nikkhamitvā tiroraṭṭham gantvā mama puttassa rājaputtabhāvaṁ anācikkhitvā jīvitam anurakkhāhi”ti āha.

So “sādhū”ti sampatṭicchi. Athassa sā ratanasāram adāsi. So tathā katvā kumārāṇca puttaṇca ādāya Maddaraṭṭhe Sāgalanagaraṁ gantvā rājānam upaṭṭhāsi. So poraṇabhattacharakam apanetvā tassa taṁ ṭhānam adāsi. Dvepi kumārā tena saddhimyeva rājanivesanam gacchanti. Rājā “kassete puttā kumārā”ti pucchi. Bhattacharako “mayham puttā”ti āha. Nanu dve asadisāti. Dvinnam itthinaṁ puttā devāti. Te gacchante kāle vissāsikā hutvā Maddaraṇṇo dhītāya saddhim rājanivesaneyeva kīlanti. Atha Cūlanikumāro ca rājadhītā ca abhiṇhadassanena aññamaññaṁ paṭibaddhacittā ahesum. Kīlanaṭṭhāne kumāro rājadhītaraṁ veṇḍukampi pāsakampi āharāpeti. Anāharantiṁ sīse paharati, sā rodāti. Athassā saddam sutvā rājā “kena me dhītā pahaṭā “ti vadati. Dhātiyo āgantvā pucchanti. Kumārikā “sacāham ‘iminā pahaṭāmhī’ti

1. Mahājanikaṁ pana akatvā (Sī, I), mahājanam ajānāpetvā (Syā)

vakkhāmi, pitā me etassa rājadaṇḍaṃ karissatī”ti sinehena na katheti,
 “nāhaṃ kenaci pahaṭṭā”ti vadati.

Athekadivasam Maddarājā naṃ paharantaṃ addasa. Disvānassa etadahosi “ayaṃ kumāro na ca bhattachārakena sadiso abhirūpo pāsādiko ativiya achambhito, na iminā etassa puttena bhavitabban”ti. So tato paṭṭhāya taṃ pariggaṇhi. Dhātiyo kīḷanaṭṭhāne khādanīnaṃ āharitvā rājadhītāya denti, sā aññesampi dāraḷānaṃ deti. Te jaṇṇunā paṭṭhāya onatā gaṇhanti. Cūḷanikumāro pana ṭhitakova tassā hatthato acchinditvā gaṇhāti. Rājāpi taṃ kiriyaṃ addasa. Athekadivasam Cūḷanikumārassa geṇḍuko rañño cūḷasayanassa heṭṭhā pāvisi. Kumāro taṃ gaṇhanto attano issaramānena “imassa paccantarañño heṭṭhāsāyane na pavisāmī”ti taṃ daṇḍakena nīharitvā gaṇhi. Rājā tampi kiriyaṃ disvā “nicchayenesa na bhattachārakassa putto”ti taṃ pakkosāpetvā “kasseso putto”ti pucchi. Mayhaṃ putto devāti. “Ahaṃ tava puttaṅca aputtaṅca jānāmi, sabhāvaṃ me kathehi, no ce kathesi, jīvitaṃ te natthi”ti khaggaṃ uggiri. So maraṇabhayaabhīto “kathemi deva, raho pana paccāsīsāmī”ti vatvā rañña okāse kate abhayaṃ yācitvā yathābhūtaṃ ārocesi. Rājā tathato ṇatvā attano dhītaraṃ alaṅkaritvā tassa pādapariḷārikaṃ katvā adāsi.

Imesaṃ pana palātadivase “bhattachārako ca Cūḷanikumāro ca bhattachārakassa putto ca mahānase paḍitṭheva daḍḍhā”ti Sakalanagare ekakoḷāhalaṃ ahosi. Calākaḍevīpi taṃ pavattiṃ sutvā brāhmaṇassa ārocesi “deva tumhākaṃ manoratho matthakaṃ patto, te kira tayopi bhattageheyeva daḍḍhā”ti. So tuṭṭhahaṭṭho ahosi. Calākaḍevīpi “Cūḷanikumārassa aṭṭhīnī”ti eḷakassa aṭṭhīnī āharāpetvā brāhmaṇassa dassetvā chaḍḍāpesi. Imamatthaṃ sandhāya paribbājikā “aññaṃ upanisaṃ katvā, vadhā taṃ parimocayī”ti āha. Sā hi eḷakassa aṭṭhīnī “maṇussa-aṭṭhīnī”ti dassetvā taṃ vadhā mocesi.
Orasanti yāya tvaṃ ure katvā daḍḍhito, taṃ orasaṃ piyaṃ maṇāpaṃ.
Gabbhadhārininti yāya tvaṃ kucchina dhārito, taṃ evarūpaṃ mātaraṃ kena dosena dakarakkhasassa dassasīti.

Taṃ sutvā rājā “ayye bahū mama mātu guṇā, ahañcassā mama upakārabhāvaṃ jānāmi, tatopi pana mameva guṇā bahutarā”ti mātu aguṇaṃ kathento imaṃ gāthādvayamāha—

“Daharā viyalāṅkāraṃ, dhāreti apiḷandhanaṃ.

Dovārike anīkaṭṭhe, ativelaṃ pajagghati.

Athopi paṭirājūnaṃ, sayam dūtāni sāsati.

Mātaraṃ tena dosena, dajjāhaṃ dakarakkhino”ti¹.

Tattha **daharā** viyāti mahallikāpi hutvā taruṇī viya. **Dhāreti** **apiḷandhananti** piḷandhituṃ ayuttaṃ alaṅkāraṃ dhāreti. Sā kira vajirapūritaṃ kañcana mekhalaṃ piḷandhitvā rañño amaccehi saddhiṃ mahātale nisinnakāle aparāparaṃ caṅkamati, mekhalāsaddena rājanivesanaṃ ekaninnādaṃ hoti. **Pajagghatī** esā dovārike ca hatthi-ācariyādike anīkaṭṭhe ca, ye etissā ucchiṭṭhakampi bhuñjitūṃ ayuttarūpā, tepi āmantetvā tehi saddhiṃ ativelaṃ mahāhasitaṃ hasati. **Paṭirājūnanti** aññesaṃ rājūnaṃ. **Sayam dūtāni sāsati** mama vacanena sayam paṇṇaṃ likhitvā dūtepi peseti “mama mātā kāme paribhuñjanavayasmaṃ yeva² ṭhitā, asukarājā kira āgantvā taṃ ānetū”ti. Te “mayam rañño upaṭṭhākā, kasmā no evaṃ vadesī”ti paṭipaṇṇāni pesenti. Tesu parisamajjhe vāciyamānesu mama sīsaṃ chindanakālo viya hoti, mātaraṃ tena dosena dakarakkhasassa dassāmīti. (1)

Atha paribbājikā “mahārāja mātaraṃ tāva iminā dosena dehi, bhariyā pana te bahūpakārā”ti tassā guṇaṃ kathentī dve gāthā abhāsi—

“Itthigumbassa pavarā, accantaṃ piyabhāṇinī.

Anuggatā sīlavatī, chāyāva anapāyini.

Akkodhanā puñṇavatī, paṇḍitā atthadassinī.

Ubbariṃ kena dosena, dajjāsī dakarakkhino”ti³.

1. Khu 5. 384 piṭṭhe.

2. Paribhuñjitukāmā paṭhamavayasmaṃyeva (Ka)

3. Khu 5. 385 piṭṭhe.

Tattha **itthigumbassā**ti itthigaṇassa. **Anuggatā**ti daharakālato paṭṭhāya anugatā. “**Akkodhanā**”ti-ādikena panassā guṇe katheti. Maddaratṭhe Sāgalanagare vasanakāle pahaṭāpi tava āṇākaraṇabhayena tayi sinehena mātāpitūnaṃ na kathesi, evamesā akkodhanā puñṇavatī paṇḍitā atthadassinīti. Idam daharakāle akkodhanādibhāvaṃ sandhāyāha. **Ubbarinti** orodham. Evaṃ guṇasampannaṃ Nandādeviṃ kena dosena dakarakkhasassa dassasīti vadati.

So tassā aguṇaṃ kathento āha—

“Khiḍḍaratisamāpannaṃ, anattavasamāgataṃ.
Sā maṃ sakāna puttānaṃ, ayācaṃ yācate dhanam.
Sohaṃ dadāmi sāratto, bahuṃ uccāvacaṃ dhanam.
Suduccajaṃ cajjivāna, pacchā socāmi dummano.
Ubbariṃ tena dosena, dajjāhaṃ dakarakkhino”ti¹.

Tattha **anattavasamāgata**nti tāya khiḍḍaratiyā kāmakiḷāya anattakāraṇaṃ kilesānaṃ vasaṃ āgataṃ maṃ veditvā. **Sā manti** sā Nandādevī maṃ. **Sakāna puttāna**nti yaṃ mayā attano puttadhītānaṃca bhariyānaṃca dinnam piḷandhanaṃ, taṃ ayācitabbarūpaṃ “mayhaṃ dehī”ti yācati. **Pacchā socāmī**ti sā dutiyadivase “imāni piḷandhanāni rañṇā me dinnāni, āharathetanī”ti tesam rodantānaṃ omuñcitvā gaṇhāti. Athāhaṃ te rodamāne mama santikaṃ āgate disvā pacchā socāmi. Evaṃ dosakārikā esā. Iminā naṃ dosena dakarakkhasassa dassāmīti. (2)

Atha naṃ paribbājikā “imaṃ tāva iminā dosena dehi, kaniṭṭho pana te Tikhiṇamantikumāro upakārako, taṃ kena dosena dassasī”ti pucchantī āha—

“Yenocitā janapadā², ānītā ca paṭiggahaṃ.
Ābhataṃ pararajjebhi, abhiṭṭhāya bahuṃ dhanam.
Dhanuggahānaṃ pavaram, sūraṃ Tikhiṇamantinaṃ.
Bhātaraṃ kena dosena, dajjāsī dakarakkhino”ti¹.

1. Khu 5. 385 piṭṭhe.

2. Jānapadā (Sī, Syā, I)

Tattha **ocitā**ti vadḍhitā. **Paṭiggahanti** yena ca tumhe paradese vasantā puna gehaṃ ānītā. **Abhiṭṭhāyā**ti abhibhavitvā. **Tikhiṇamantini**ti tikhiṇapaññaṃ.

So kira mātu brāhmaṇena saddhiṃ vasanakāle jāto. Athassa vayappattassa brāhmaṇo khaggaṃ hatthe datvā “imaṃ gahetvā maṃ upaṭṭhāhā”ti āha. So brāhmaṇaṃ “pitā me”ti saññāya upaṭṭhāsi. Atha naṃ eko amacco “kumāra na tvaṃ etassa putto, tava kucchigatakāle Calākadevī rājānaṃ māretvā etassa chattaṃ ussāpesi, tvaṃ Mahācūḷaniraṇṇo putto”ti āha. So kujjhitvā “ekena upāyena naṃ māressāmī”ti rājakulaṃ pavisanto taṃ khaggaṃ ekassa pādamūlikassa datvā aparaṃ “tvaṃ rājadvāre ‘mameso khaggo’ti iminā saddhiṃ vivādaṃ kareyyāsī”ti vatvā pāvisi. Te kalahaṃ karimsu. So “kiṃ esa kalaho”ti ekaṃ purisaṃ pesesi. So āgantvā “khaggaṭṭhāyā”ti āha. Brāhmaṇo taṃ sutvā “kiṃ etan”ti pucchi. So kira tumhehi mama dinnakhaggo parassa santakoti. “Kiṃ vadesi tāta, tena hi āharāpehi, sañjānissāmi naṃ”ti āha. So taṃ āharāpetvā kosato nikkadḍhitvā “passathā”ti taṃ sañjānāpento viya upagantvā ekappahāreneva tassa sīsaṃ chinditvā attano pādamūle pātesi. Tato rājagehaṃ paṭijaggitvā nagaraṃ alaṅkaritvā tassa abhiseke upanīte mātā Cūḷanikumārassa Maddaraṭṭhe vasanabhāvaṃ ācikkhi. Taṃ sutvā kumāro senaṅgaparivuto tattha gantvā bhātaraṃ ānetvā rajjaṃ paṭicchāpesi. Tato paṭṭhāya taṃ “Tikhiṇamanti”ti sañjānimsu. Paribbājikā taṃ “evarūpaṃ bhātaraṃ kena dosena dakarakkhasassa dajjāsī”ti pucchi.

Rājā tassa dosaṃ kathento āha—

“Yonocitā¹ janapadā, ānītā ca paṭiggahaṃ.

Ābhataṃ pararajjebhi, abhiṭṭhāya bahuṃ dhanam.

Dhanuggahānaṃ pavaro, sūro Tikhiṇamanti ca.

Mayāyaṃ sukhito rājā, atimaññaṭi dārako.

1. Mayocitā (Sī, Syā), mayācitā (I)

Upaṭṭhānampi me ayye, na so eti yathā pure.

Bhātaraṃ tena dosena, dajjāhaṃ dakarakkhino”ti¹.

Tattha **pararajjebhīti** imassa pararajjato ca bahu dhanam ābhatam, ayañca² pararajje vasanto puna imam geham ānetvā “esa mayā mahati yase patiṭṭhāpito”ti vadati. **Yathā pureti** pubbe pātova āgacchati, idāni pana na tathā eti. Iminā nam dosena dakarakkhasassa dassāmīti. (3)

Atha paribbājikā “bhātu tāva so doso hotu, Dhanusekhakumāro pana tayi sinehaguṇayutto bahūpakāro”ti tassa guṇam kathenti āha—

“Ekarattena ubhayo, tvañceva dhanusekha ca.

Ubho jātettha pañcālā, sahāyā susamāvayā.

Cariyā tam anubandhittho, ekadukkkhasukho tava.

Ussukko te divārattim, sabbakiccesu byāvaṭo.

Sahāyam kena dosena, dajjāsi dakarakkhino”ti³.

Tattha **dhanusekhacāti** dhanusekho ca, Dhanusekhakumāro cāti⁴ attho. **Etthāti** idheva nagare. **Pañcālāti** Uttarapañcālanagare jātattā evamvohārā. **Susamāvayāti** suṭṭhu samavayā. **Cariyā tam anubandhitthoti** daharakāle janapadacārikāya pakkantaṃ tam anubandhi, chāyāva na vijahi. **Ussukkoti** tava kiccesu rattindivaṃ ussukko chandajāto niccam byāvaṭo. Tam kena dosena dakarakkhasassa dassasīti.

Athassa rājā dosam kathento āha—

“Cariyā mam ayaṃ ayye, pajagghittho mayā saha.

Ajjāpi tena vaṇṇena, ativelam pajagghati.

Ubbariyāpi’ham ayye, mantayāmi rahogato.

Anāmanto pavisati, pubbe appaṭivedito.

Laddhadvāro katokāso, ahirikaṃ anādaram.

Sahāyam tena dosena, dajjāhaṃ dakarakkhino”ti⁵.

1. Khu 5. 385 piṭṭhe. 2. Sayañca (Sī, Syā), ahañca (Ka) 3. Khu 5. 385 piṭṭhe.

4. Dhanusekhavāti dhanusekhatāya Dhanusekharakumāroti (Sī, Syā, I)

5. Khu 5. 386 piṭṭhe.

Tattha **ajjāpi tena vaṇṇenā**ti yathā cariyāya pubbe maṃ anubandhanto mayā anāthena saddhiṃ ekatova bhuñjanto sayanto hatthaṃ paharivā mahāhasitaṃ hasi, ajjāpi tatheva hasati, duggatakāle viya maṃ maññati. **Anānantoti**¹ raho Nandādeviyā saddhiṃ mantentepi mayi ajānāpetvā sahasāva pavisati. Iminā dosena taṃ ahirikaṃ anādaraṃ dakarakkhasassa dassāmīti. (4)

Atha paribbājikā “mahārāja tava sahāyakassa tāva eso doso hotu, purohito pana tava bahūpakāro”ti tassa guṇaṃ kathentī āha—

“Kusalo sabbanimittānaṃ, rutaññū āgatāgamo.

Uppāte supine yutto, niyyāne ca pavesane.

Paṭṭho bhūmantalikkhasmiṃ, nakkhattapadakovidō.

Brāhmaṇaṃ kena dosena, dajjāsī dakarakkhino”ti².

Tattha **sabbanimittānanti** “iminā nimittena idaṃ bhavissati, iminā idan”ti evaṃ sabbanimittesu kusalo. **Rutaññū**ti sabbaravaṃ jānāti. **Uppāte**ti candaggāhasūriyaggāha-ukkāpātadisāḍāhādike uppāte. **Supine yuttoti** supine ca tassa nipphattijānanavasena yutto. **Niyyāne ca pavesaneti** iminā nakkhattena niyyāyitabbaṃ, iminā pavisitabbanti jānāti. **Paṭṭhoti**³ cheko paṭibalo, bhūmiyañca antalikkhe ca dosaguṇe jānituṃ samattho. **Nakkhattapadakovidoti** aṭṭhavīsatiyā nakkhattakoṭṭhāsesu cheko. Taṃ kena dosena dakarakkhasassa dassasīti.

Rājā tassa dosaṃ kathento āha—

“Parisāyampi me ayye, ummīletvā udikkhati.

Tasmā accabhamuṃ luddaṃ, dajjāhaṃ dakarakkhino”ti².

Tassattho—ayye esa maṃ parisamajjhe olokentopi akkhīni ummīletvā kuddho viya udikkhati, tasmā evaṃ atikkamitvā ṭhitabhamuṃ amanāpena ukkhittabhamukaṃ viya luddaṃ bhayānakaṃ taṃ ahaṃ dakarakkhasassa dassāmīti. (5)

1. Anāmantāti (Sī, I)

2. Khu 5. 386 piṭṭhe.

3. Paddhoti (Sī, I)

Tato paribbājikā “mahārāja tvaṃ ‘mātaraṃ ādiṃ katvā ime pañca dakarakkhasassa dammi’ti vadasi, ‘evarūpañca sirivibhavaṃ agaṇetvā attano jīvitampi Mahosadhassa dammi’ti vadasi, kaṃ tassa guṇaṃ passasi”ti pucchantī imā gāthāyo āha—

“Sasamuddapariyāyaṃ, mahiṃ sāgarakuṇḍalaṃ.

Vasundharaṃ āvasati, amaccaparivārīto.

Caturanto mahāraṭṭho, vijitāvī mahabbalo.

Pathabyā ekarājāsi, yaso te vipulaṃ gato.

Soḷasitthisahassāni, āmuttamaṇikuṇḍalā.

Nānājanapadā nārī, devakaññūpamā subhā.

Evaṃ sabbaṅgasampannaṃ, sabbakāmasamiddhinaṃ.

Sukhitānaṃ piyaṃ dīghaṃ, jīvitaṃ āhu khattiya.

Atha tvaṃ kena vaṇṇena, kena vā pana hetunā.

Paṇḍitaṃ anurakkhanto, paṇaṃ caji duccajan”ti¹.

Tattha **sasamuddapariyāyanti** samuddamariyādasāṅkhātena samuddaparikkhepena samannāgataṃ. **Sāgarakuṇḍalanti** parikkhipitvā ṭhitassa sāgarassa kuṇḍalabhūtaṃ. **Vijitāvīti** vijitasāṅgāmo. **Ekarājāti** aññassa attanā sadisassa rañño abhāvato ekova rājā.

Sabbakāmasamiddhinanti sabbesampi vatthukāmakilesakāmānaṃ samiddhiyā samannāgatānaṃ. **Sukhitānanti** evarūpaṇaṃ sukhitānaṃ sattānaṃ evaṃ sabbaṅgasampannaṃ jīvitaṃ dīghameva piyaṃ, na te appaṃ jīvitamicchantīti paṇḍitā vadanti. **Paṇanti** evarūpaṃ attano jīvitaṃ kasmā paṇḍitaṃ anurakkhanto caji sīti.

Rājā tassā kathaṃ sutvā paṇḍitassa guṇaṃ kathento imā gāthā abhāsi—

“Yatopi āgato ayye, mama hatthaṃ Mahosadho.

Nābhijānāmi dhīrassa, aṇumattampi dukkaṭaṃ.

Sace ca kismici kāle, maraṇaṃ me pure siyā.

So me putte paputte ca, sukhāpeyya Mahosadho.

1. Khu 5. 386 piṭṭhe.

Anāgataṃ paccuppannaṃ, sabbamatthampi passati.
Anāparādhakammantaṃ, na dajjaṃ dakarakkhino”ti¹.

Tattha **kismicī**ti kismiñci kāle. **Sukhāpeyyā**ti sukhasmiṃ yeva patiṭṭhāpeyya. **Sabbamatthanti** esa anāgatañca paccuppannañca atītañca sabbaṃ atthaṃ Sabbaññubuddho viya passati. **Anāparādhakammantanti** kāyakammādīsu aparādharahitaṃ. **Na dajjanti** ayye evaṃ asamadhuraṃ paṇḍitaṃ nāhaṃ dakarakkhasassa dassāmīti evaṃ so mahāsattassa guṇe candamaṇḍalaṃ uddharanto viya ukkhipitvā kathesi.

Iti imaṃ jātakam yathānusandhippattaṃ. Atha paribbājikā cintesi “ettakenapi paṇḍitassa guṇā pākaṭā na honti, Sakalanagaravāsīnaṃ majjhe sāgarapiṭṭhe āsittatelaṃ vippakiranti viya tassa guṇe pākaṭe karissāmi”ti rājānaṃ gahetvā pāsādā oruyha rājaṅgaṇe āsanaṃ paññapetvā tattha nisīdāpetvā nāgare sannipātāpetvā puna rājānaṃ ādito paṭṭhāya dakarakkhasassa pañhaṃ pucchitvā tena heṭṭhā kathitanīyāmeneva kathitakāle nāgare āmantetvā āha—

“Idaṃ suṇātha Pañcālā, cūḷaneyyassa bhāsitaṃ.
Paṇḍitaṃ anurakkhanto, paṇaṃ cajati duccajaṃ.

Mātu bhariyāya bhātucca, sakhino brāhmaṇassa ca.
Attano cāpi Pañcālo, channaṃ cajati jīvitaṃ.

Evaṃ mahatthikā paññā, nipuṇā sādhucentinī.
Diṭṭhadhammahitatthāya, samparāyasukhāya cā”ti².

Tattha **mahatthikā**ti³ mahantaṃ atthaṃ gahetvā ṭhitā.
Diṭṭhadhammahitatthāyāti imasmiṃyeva attabhāve hitatthāya ca paraloke sukhatthāya ca hotīti.

Iti sā ratanagharassa maṇikkhandhena kūṭaṃ gaṇhantī viya mahāsattassa guṇehi desanākūṭaṃ gaṇhīti.

Dakarakkhasapañho niṭṭhito.

1. Khu 5. 387 piṭṭhe.

2. Khu 5. 387 piṭṭhe.

3. Mahiddhikāti (I)

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā “na bhikkhave idāneva Tathāgato, paññavā, pubbepi paññavāyevā”ti jātakaṃ samodhānento osānagāthā āha—

“Bherī Uppalavaṇṇāsi, pitā Suddhodano ahu.

Mātā āsi Mahāmāyā, Amarā Bimbāsundarī.

Suvo ahosi Ānando, Sāriputto ca Cūḷanī.

Devadatto ca Kevaṭṭo, Calākā Thullanandinī.

Pañcālacandī Sundarī, Sāḷikā Mallikā ahu,

Ambaṭṭho āsi Kāmino, Poṭṭhapādo ca Pukkuso.

Pilotiko ca Devindo, Senako āsi Kassapo¹.

Udumbarā maṅgalikā, Vedeho Kāludāyako.

Mahosadho Lokanātho, evaṃ dhāretha jātakaṃ”ti.

Umaṅgajātakavaṇṇanā pañcamā.

(Chaṭṭho bhāgo niṭṭhito)

1. Saccako (Sī, I)

Jātakatṭhakathāya chaṭṭhabhāge

Saṁvaṇṇitapadānaṁ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Akatvā	285	Ajjhabhāsīttha	297
Akarā	25	Aṭaviyo	69
Akkodham	107	Aṭṭhaḍḍhapado	194
Akkodhanā	326	Aṭṭhanakho	194
Akkhā	199	Aḍḍhakosaṁ	100
Akkhāsi	122	Aḍḍharatte	99
Aggaḷe	293	Atikkantavanathā	56
Aggisamā	68	Atibrahā	106
Aggham	141	Atimaññasi	269
Agghena	141	Ativattanti	143
Aṅgārakāsum	135	Ativelam	233
Acārum	143	Atīto	285
Acintitampi	54	Atīraṇeyya	71
Acetaso	14	Atīradassī	288
Accantaṁ	46	Attam	262
Acceti	199	Attapītirato	285
Acchati	146	Attānaṁ	315
Acchare	56	Attham	217
Acchā'ham	21	Atthajātena	315
Acchinnaratṭhā	244	Atthampi	201
Ajinamhi	76	Atthesu	203
Ajivhatā	20	Adaṁsu	151
Ajuṭṭhamārīva	78	Adanti	139
Ajeyye	65	Adiṭṭhe	71
Ajja	102	Adinnaṁ	138
Ajjhupāgami	162	Adissamāno	194

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Addakkhi	194	Anuvijjanti	287
Addhā	156	Anusāsati	72
Adhammo	111	Anusāsi	294
Adhiṭṭhito	156	Anusikkhāmi	103
Adhippāyaphalaṃ	46	Anekarūpaṃ	158
Anaññatheyyā	223	Anodake	291
Anaṇo	45	Antalikkhena	288
Anatthavasam	326	Antā	29
Anantavāhanaṃ	280	Anto	284
Anariyaṃ	78	Andhānaṃ	110
Anariyarūpo	286	Apakkami	128
Anavayo	79	Apaviddhaṃ	111
Anāmanto	329	Apassaṃ	44
Anāmayam	29	Apāpadhammaṃ	134
Anāparādhakammantaṃ	331	Apāraneyyaṃ	54
Aniketam	76	Apiḷandhanaṃ	325
Anigādhakūlā	137	Appatvā	54
Aniddhimanto	202	Appiyaṃ	29
Anipphannatā	225	Abbhaghanantare	155
Anisammakārī	219	Abbhuto	129
Anuggaṭā	326	Abhakkho	78
Anucārino	293	Abhāvavasūpanitaṃ	216
Anuciṇṇo	80	Abhiḷhanāya	217
Anujāto	224	Abhiṭṭhāya	327
Anujjavaṃ	302	Abhidosagato	230
Anuttaram	127	Abhinippataṃ	45
Anupāpaya	109	Abhibhuyyati	35
Anupāvisiṃ	75	Abhimattham	214
Anupubbasaṃmuggaṭā	157	Abhisāto	70
Anubandhittho	328	Abhihārayum	317

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Amacca	285	Asabbhirūpo	232, 259
Amacco	292	Asampatvā	82
Amajjapo	29	Asambuddham	233
Amaññatha	95	Asi	302
Amaññittha	71	Asicammassa	300
Amantinaṃ	296	Asuddhakammā	137
Amittassa	233	Asotatā	20
Ambaṃ	75	Asnāti	18
Amhi	114	Asmi	301
Arajaṃ	158	Assavā	65
Araṭī	71	Assā	288
Arahante	140	Asse	27
Arājayutto	231	Ahi	176
Ariyagaṇe	65	Ahitā	53
Alaṅkāra	242	Ahu	110
Alomahaṭṭho	122		
Avamsirā	136	[Ā]	
Avattimsu	124	Ākiṇṇaṃ	158
Avadhiṃ	106	Āgacchantu	257
Avasīdasi	46	Āgataṃ	317
Avasucchati	99	Āgato	106
Avitakkita	53	Āgantunā	198
Avoca	297	Āgamayāmaṣe	109
Avhāyassu	21	Āgamma	98
Asaṅkhaṃ	199	Āguṃ	103
Asaññato	200	Āghātane	142
Asataṃ	143	Ājānīyeva	65
Asanthavaṃ	76	Āṇatto	229
Asandhitā	20	Ātapaṃ	35
Asabbhirūpaṃ	231	Āturo	96

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]		[I - Ī]	
Ādāya	138	Itthigumbassa	326
Ādicco	296	Idaṃ	159
Āpatasi	301	Iddhassa	202
Āpaye	56	Iddhi vikubbamānā	147
Ābhassarā	69	Indapurohitā	159
Ābhenti	148	Illiyācāpadhāribhi	65
Āmagiddho	262	Isīhi	33
Āmantayi	265	Īsakaggapavellitā	308
Āmāyadāsī	147	[U]	
Āmoti	265	Uggaputtarājaputtiyānaṃ	192
Āyuhe	44	Uccāvacaṃ	147
Āruiya	28	Uccāvaca	145
Ālaye	25	Ujubhāvāya	82
Āvasatho	272	Uṭṭhānapādacariyāya	99
Āvāsaṃ	156	Uṇhodakasmim	136
Āvisi	96	Uttamatthāni	263
Āvudhabalavantānaṃ	299	Uttamabhaṇḍathenā	144
Āvasanti	72	Uttarena	125
Āsim	102	Utrāsanti	97
Āsīsetheva	53	Udakaṇṇave	321
Āhaññantu	317	Udayaṃ	296
Āhari	105	Udīrayantu	26
Āhu	242	Udentam	297
Ālambarā	150	Uddham	244
[I]		Unnatañca	72
Icchim	53	Unnamati	185
Icchimhā	107	Upakārim	297
Itarītarā	299	Upakūlaje	33
Iti	296	Upakkamā	145

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]		[Ū]	
Upatāpanā	29	Ūnaṃ	72
Upanivattati	33	Ūrū	15
Upanītamanaṣaṅkappaṃ	115	[E]	
Upantikaṃ	272	Ekam	80
Upabbajanti	53	Ekakaṃ	30
Uparocataṃ	80, 82	Ekattaṃ	80, 82
Upavattatu	72	Ekapadī	100
Upasamena	72	Ekapokkharā	26
Upaseniye	79	Ekamātuko	295
Upassutikā	233	Ekarājā	330
Upāgacchi	28	Ekādasī	242
Upāgacchum	27	Ekekaniccitā	299
Upāgamum	81	Ekena	81
Upādhī	28	Etto	29
Upāyanāni	19	Ettha	70
Upāsanamhi	298	Edisaṃ	30
Uppāte	329	Eyyāsi	274
Uppetha	21	Esam	95
Ubbariṃ	326	Esāno	321
Ubbedhati	284	Essati	262
Ubbhataṃ	53	Eḷamūgaṃ	197
Umaṅgā	306	[O]	
Uyyānaṃ	179	Okacarena	262
Uyyāne	55	Okkantasattaṃ	272
Usabhaṃ	204	Ocitā	327
Usā	99	Ocināyatu	5
Usāmatthaṃ	99	Odanaṃ	178
Ussīsake	100	Orasaṃ	324
Ussukamhi	56		
Ussukko	328		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[O]		[Ka]	
Orodhā	317	Kassam	46
Orohitvā	75	Kākapatṭhanakam	307
Ovatṭho	65	Kākolasaṅghā	133
Ohara	301	Kāmasaṃyojane	65
Ohārinī	242	Kāyā	123
Ohito	285	Kāraṇikā	140
		Kālam	109
[Ka]		Kālākālam	216
Kaṃsam	65	Kāsisu	314
Kaṇṇā	32	Kāsum	14
Katahatthe	298	Kāhanti	284
Kadalino	291	Kāhiti	299
Kaddamīkatam	74	Kiccam	35
Kapāle	73	Kiṇcanam	68
Kapiliyam	280	Kitti	219
Kappam	74	Kibbisam	102
Kappati	108	Kīḷiyā	70
Kamaṇḍalum	106	Kukkuṭo	176
Kamanti	134	Kuñjaram	301
Kammam	73	Kuñjarānamva	291
Kammabandhū	127	Kumāriyā	80
Kammunā	46	Kusalam	29
Kayam	141	Kusalā	31
Kayino	137	Kūṭam	141
Karam	45	Kūṭakārissa	142
Karohi	261	Kūṭāgāraravocitam	149
Kalyāṇakammānam	161	Kūṭena	141
Kalyāṇī	308	Kūṭeva	285
Kasiṇam	297	Kevalam	299
Kasiram	21	Kevaladhammadassi	196

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Ga]	
Koci	110	Gacchāma	308
Koṭṭhake	81	Gaṇheyya	321
Koṭumbarāni	65	Gataṃ	314
Kodhalobhābhibhūto	98	Gati	131
Kodhasā	107	Gate	46
Kontimantā	305	Gato	96
Komārakaṃ	33	Gandhamayā	114
Kolittiyāso	143	Gabbhadhārinin	324
Kovidā	300	Garu	17
Kosambaphalakasussoṇi	307	Gahetvāna	136
Kosā	68	Gāmaṇīyehi	65
Koseyyavasanā	308	Gāmā	313
[Kha]		Gāmeva	70
Khajjantaṃ	74	Gijjhā	133
Khattasaṃghaparibyūḷhaṃ	28	Gīvāya	139
Khatyā	244	Guṇikāyūradhārinan	299
Khantiyā	72	Goṇo	168
Khandhā	143	Goto	172
Khandhehi	134	Goravindaṃ	197
Khalitā	218	[Gha - Ca]	
Khāyate	199	Ghammābhitattā	140
Khārāpatacchikaṃ	21	Ghamme	198
Khiḍḍā	35	Ghātayissati	271
Khīyetha	35	Ghātimhi	107
Khudāparetā	139	Caturo	315
Khuddaveḷubhi	308	Candanaphosite	65
[Ga]		Caraṃ	299
Gacchaṃ	26	Cariyā	328
Gacchasi	77		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ca]		[Ja]	
Cāturi'tthiyo	31	Jānaṃ	122
Cārudassanā	300	Jānato	122
Citradaṇḍayutāvudhā	299	Jāpayanti	135
Citrā	159	Jālaṃ	56
Cintāmayā	54	Jālā	68
Cirarattāya	99	Jiṇṇena	35
Corā	35	Jimhaṃ	81
[Cha]		Jīvaṃ	115
Chandarucīni	223	Jīvantaṃ	96
Chandasā	225	Jīvitaṃ	99
Channaṃ	141	Jeṭṭhāpacāyiko	112
Chabbhī	322	[Jha - Ña - Ṭha]	
Chamā	109	Jhāyati	284
Chādiyaṃ	194	Ñātimajjhe	201
Chāyūpago	16	Ṭhānaṃ	261
Chedayissati	305	Ṭhitatto	224
[Ja]		[Ta]	
Jaññā	35, 46	Takkarā	244
Jaṭaṃ	111	Tagarā	125
Janati	79	Tato	110
Janā	315	Tanutāṇāya	305
Jane	133	Tanumajjhimā	308
Jano	5	Tandī	71
Jampāvati	268	Tapassino	123
Jalantamiva	28	Tappentu	314
Jahanti	199	Tamaṃ	296
Jātiyā	65	Tarati	17
Jātucche	73	Tarāmahaṃ	46

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]		[Da]	
Tavantike	21	Damena	127
Taḷākam	179	Dayitabbo	295
Tāyati	216	Daharā	56
Tārakajātāva	244	Daharo	32
Tārakā	299	Daḷhadhammo	95
Tāvanto	233	Daḷhamatṭālakoṭṭhakam	65
Tikhiṇamantinam	327	Dānapaccayā	160
Tiṇamāsi	193	Diṭṭhadhammahitatthāya	331
Tiṇṇo	71, 302	Diṭṭhe	71
Titikkhati	233	Dittarūpā	143
Tipuram	65	Dibbamāyaṃ	310
Timbarutthanī	308	Dibbayānam	156
Tirocchadam	75	Dibbe	65
Tisandhi	244	Disvā	147
Tīram	44	Dīgharattānukampikā	322
Tuṭṭho	259	Dīnam	218
Tudanti	138	Dīpe	65
Tūriyatalasaṅghuṭṭhe	75	Dukkaṭam	103
Tejasā	28	Dukkaram	288
[Tha - Da]		Dukkhanudo	305
Thaddho	185	Dukkhūpanīto	53
Dajjam	331	Dukkheṇa	216
Dajjāsi	24	Dukkho	286
Dajjuram	19	Duggaṇho	302
Daṇḍo	175	Dujaccā	142
Dadāhi	281	Dutiyaḅhisecanam	67
Daddallamānā	148	Dunīvarā	80
Dantī	299	Dubbale	132
Dantehi	76	Dubbhati	17
		Dubbhim	73

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]		[Na]	
Dubhayāni	138	Naccagītā	150
Durabhisambhavaṃ	288	Najjo	152
Dūtāni	325	Nandi	35
Dūraṃ	158	Narake	144
Dvāraṃ	158	Naradhīrebhi	300
Dvārato	289	Naraviriyena	260
Dvipadājanindaseṭṭha	225	Nāgaṃ	204
[Dha]		Nāgakhandhe	300
Dhajjinī	242	Nāgā	288
Dhanalobhahetu	141	Nānācitraṃ	158
Dhanassa	35	Nānāpupphadumāyutā	152
Dhanuggahā	300	Nārī	142
Dhanusekha	328	Nārīvaragaṇākiṇṇaṃ	149
Dhammaṃ	73	Nikkhasahassaṃ	313
Dhammacārī	112	Nikhaṇaṃ	15
Dhammavāyāmasampanno	46	Nikhātā	143
Dhamme	29	Niggayha	81
Dhārayanti	159	Niggaḷamaṇḍite	79
Dhāreti	325	Nicite	65
Dhītī	216	Niccaṃ	35
Dhimhāmi	96	Niddā	71
Dhīradhammo	77	Nipātino	300
Dhuttī	170	Nibbindeyya	53
[Na]		Niyako	295
Nakkhattapadakovidho	329	Niyate	29
Nagā	125	Niyyāne	329
Nage	156	Nirodhagataṃ	115
Naṅgalakoṭivaddho	263	Nilīyasi	96
		Nivattassu	22
		Nivāpo	105

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]		[Pa]	
Nisakkati	29	Pañcāliyaṁ	244
Nisamma	44	Pañcāliyā	242
Nisādetvā	21	Paññaṁ	199
Nihaññaṁāno	24	Paññaṇavato	201
Nihaññaṁasi	16	Paññāya	21
Nihīno	196	Pañño	196
Negamā	26	Paṭākā	300
Nettiṁsabandhā	31	Paṭiggahaṁ	327
Nettiṁsā	300	Paṭicchadaṁ	76
Neyati	104	Paṭicchannaṁ	281
[Pa]		Paṭidassayi	161
Paṁsugataṁ	111	Paṭinandiṁsu	160
Pakāsati	158	Paṭinandito	17
Pakiracārī	127	Paṭinijjhatto	259
Pakiledayitvā	136	Paṭipādayuṁ	151
Pakkhandino	299	Paṭirājūnaṁ	325
Pakkhasammato	21	Paṭirājūhi	32
Pakkhī	136	Paṭivāmagataṁ	96
Pakkho	14	Paṭivijjhanti	194
Paggayha	67	Paṭisaṁhara	301
Paccakkhānupadaṁ	269	Paṭisanthataṁ	29
Paccayaṁ	151	Paṭisandhāya	190
Pajagghati	325	Paṭhamuppattiko	32
Pajappāmi	31	Paṭṭho	329
Pajappitāni	199	Paṇunnā	299
Pajānassu	288	Paṇḍiccayaṁ	5
Pajjalati	18	Paṇḍitaṁ	317
Pajjote	214	Paṇḍitā	285
Pañcathūpaṁ	146	Pati	143
		Patikunthito	109

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pattakālaṃ	147	Paribyūḷhā	303
Pattimatī	242	Parimocayi	315
Pathabyā	23	Parimocaye	295
Pathaviṃ	134	Parisumbhati	220
Pathāvīhi	80	Parihāpitaṃ	295
Padittā	136	Parūḷhakacchā	125
Paditto	111	Palasataṃ	305
Padussati	322	Palāsaṃ	193
Paddhagū	224	Palāsena	137
Panthānubandhaṃ	262	Paluggaṃ	33
Pabbajito	19	Pavāḷaṃ	106
Pabbatyāhaṃ	114	Pavedaya	95
Pabyathito	76	Paveditā	80
Pabhāvaṃ	300	Pavedetha	106
Pamattaṃ	94	Pavesanaṃ	158
Pamatto	111	Pavesane	329
Pamukho	130	Pasavetvā	132
Pamocaya	288	Pasārayiṃsu	139
Parato	160	Pasāraya	72
Paramaṃ	82	Pasāhanti	17
Paramā	308	Pasuṃ	139
Pararajjebhi	328	Passāmi	46
Parikhaññati	244	Pahaṭṭharūpo	301
Parittaṃ	21	Pahito	98
Paripanthayo	71	Pāṭihāriyapakkhaṃ	148
Paripācayanto	216	Pāṭhīnavaṇṇā	300
Paripācayitvā	217	Pāṇaṃ	330
Paripucchi	23	Pātabyaṃ	304
Paripluto	96	Pāni	137
Paribbaja	73	Pāpaṃ	107

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pāpattham	21	Pothayanti	134
Pārājikā	140	Posa	103
Pārevatakkhī	308	Posetā	322
Pitā	107	[Pha]	
Pitāputtā	103	Phalam	105
Pitāmahassa	232	Phalāsāva	19
Pītu	19	Phalim	75
Piyena	225	Phalikāsu	149
Pītavasanā	300	Phalī	76
Pītālankārā	300	Phītam	64
Pītuttaranivāsanā	300	Phītā	29
Pīḷitam	65	[Ba]	
Puṇṇamṃmukhassa	194	Baddhā	139
Puṇṇapattam	19	Baddhe	266
Puttadārassa	305	Bandhanā	35
Puttanivedako	26	Balavantā	132
Putto	171	Bahalā	29
Puthugumbe	297	Bahujano	317
Puthujjano	74	Bahujjano	198
Puthuyaññaṃ	162	Bahupākāratoraṇam	65
Pumunā	99	Bahū	25
Puram	280	Bālamato	5
Purisakiccāni	45	Bālamhase	263
Purisanāvutyo	299	Bāhā	67
Pūgāya	135	Bimboṭṭhā	308
Pūjako	17	Bilakatā	139
Petam	115	Buddhānam	203
Pesiyā	80	Bubhukkassa	194
Pesiye	297		
Peḷābaddham	292		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ba]		[Bha]	
Byagghassa	304	Bherisaṅkhappabodhanā	242
Byagghehi	158	Bhesmā	68
Byathitā	244	Bhogaratā	203
Byamhaṃ	149	Bhogā	54
Brahā	109	Bhoge	313
Brahmacārī	33	[Ma]	
Brāhmaṇassa	147	Mamsaṃ	168
[Bha]		Maggena	310
Bhattaṃ	313	Maccu	35
Bhattasammado	71	Maccuno	56
Bhattā	223	Maccharino	133
Bhayaṃ	262	Macchikā	139
Bharāmi	98	Majjhe	29
Bharyā	295	Mañjunā	114
Bharissaṃ	100	Maññanti	283
Bhava	115	Maññe	103
Bhavantu	257	Maṇi	177
Bhavissati	64	Matim	305
Bhāgaso	64	Mati	261
Bhinnamanto	285, 302	Matyā	19
Bhiyyo	115	Manujā	139
Bhujadassanaṃ	109	Manussasseva	104
Bhujalaṭṭhīva	308	Mantanaṃ	285
Bhusa	137	Mantayitaṃ	230
Bhūmim	158	Mantitaṃ	305
Bhūmibhāgehi	150	Mantinaṃ	233
Bhūmiyā	24	Mantī	296
Bhūmivaḍḍhano	23	Mantehi	217
Bhūripaññā	242	Maraṇaṃ	35

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ma]	
Marissare	99	Mithilaggahaṃ	129
Mahaṭī	136	Missam	137
Mahatthikā	331	Mhitapubbaṇca	301
Mahantaṃ	262	Mukhaṃ	292
Mahabbalo	262	Mudiṅgā	150
Mahānāgā	299	Munibhūtova	80
Mahānubhāvo	262	Mūgo	14, 55
Mahāsenena	35	Meṇḍo	194
Mahesinaṃ	56	Mokkho	300
Mahesino	272		
Māṇavaputtā	310	[Ya]	
Māṇavā	292	Yaṃvadā	244
Mātāpettibharo	112	Yakkhā	288
Mātu	294	Yakkho	148
Mānuse	65	Yajitvāna	162
Māyāvino	56	Yathābalaṃ	46
Māraṇatthaṃ	262	Yathāsatti	46
Mālāpiḷandhā	146	Yantaṃ	70
Māluteritaṃ	106	Yantayutte	293
Migachāpāva	308	Yavakaṃ	216
Migasammate	107	Yaso	219
Migā	97	Yasokittiṇca	17
Migājina	73	Yācayogena	123
Migānaṃ	100	Yutte	27
Mige	55	Yutto	329
Migo	214	Yuvā	32
Mitaṃ	64	Yoggaṃ	29
Mittadduno	140		
Mittānaṃ	17	[Ra]	
Mittiṃ	286	Raṇṇova	103

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ra]		[La]	
Ratanāni	257	Lobhā	95
Rati	35	Lohaṃ	68
Ratikhiḍḍahetu	143	Lohavijjā	242
Ratte	99	Lohitakacchupadhāritā	300
Ratyā	33	[Va]	
Ratyo	33	Vaggukatho	19
Rathaseniyo	65	Vaggusu	75
Rathena	174	Vaggū	26
Ramāpayitvā	143	Vaṅkaghastā	141
Raho	305	Vacchadantamukhā	299
Rahogamā	242	Vajati	104
Rahosilā	56	Vajjāsi	22
Rājabandhunim	65	Vaṇṇakittibhato	17
Rājarakkhā	31	Vaṇṇitaṃ	33
Rājāno	296	Vaṇṇena	315
Rucirā	159	Vattaṃ	44
Rucchati	99	Vattāro	102
Rujjako	65	Vadantaraṃ	33
Rutaññū	329	Vadhāya	141
Rodantī	23	Vanā	114
Rosenti	132	Vandako	17
[La]		Vanditum	281
Lapimhā	263	Vammaṃ	301
Liṅgaṃ	82	Vammino	31, 299
Luñcanti	136	Valinaṃ	111
Luto	31	Vallabhānaṃ	215
Luḷitaṃ	78	Vasino	244
Lokavattantaṃ	74	Vasundharaṃ	215
Lokassa	44		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vahati	29	Virūḷhamūlasantānaṃ	18
Vahe	33	Virosakā	140
Vādantu	26	Vilumpamānamhi	69
Vādinā	106	Vivajjayi	24
Vāmarohinī	242	Vivasāne	33
Vāyāmassa	44	Vivādappatto	80, 82
Vāricaraṃ	141	Vivicca	233
Vālukam	178	Visaṭṭhavadano	25
Vāsavaṃ	122	Visālaṃ	82
Vāhanaṃ	29	Vissaje	233
Vāhayissāmi	292	Vissāsakammāni	145
Vikantaṃ	289	Vihaññissasi	296
Vikantā	139, 142	Vihara	83
Viggayha	296	Vihāro	72
Vijānayaṃ	177	Viheṭṭhayanti	136
Vijānāhi	244	Vītivattāsu	303
Vijitāvī	330	Vītiḥāraṃ	194
Vijjaṃ	73	Vīthimatī	242
Vijju	155	Vuḍḍhā	56
Vidū	72	Vuttiṃ	313
Videhānaṃ	310	Veṭṭhayitvā	136
Viddhā	94	Vetanaṃ	313
Viddheyyaṃ	96	Vetaraṇiṃ	131
Vinasā	68	Vedīva	308
Vinaḷikataṃ	75	Vedhayissāmi	304
Vindati	132	Veyyagghe	65
Vipakkabrahmacariyo	19	Veyyāvaccam	264
Vipaccati	19	Veraṃ	21
Vippahāya	143	Velaṃ	199
Vibhattaṃ	64		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Sa]	
Vellālino	300	Sajotibhūtā	134
Vesiyānā	19	Sajjhurathe	65
Vesse	265	Sañcatto	19
Vehāyasā	155	Sataṃ	203
Veḷuriyā	159	Satapalaṃ	65
Veḷuriyāsu	150	Sataraṃsīva	299
[Sa]		Satarājikaṃ	65
Samyamaṃ	162	Sattāhasammeghe	65
Samyamā	147	Satti'sayo	124
Samyamena	127, 160	Sadiso	268
Samvidheti	203	Saddavatī	242
Samvibhāgā	147	Santaṃ	104
Samsumbhamānā	109	Santamhi	214
Samhīro	233	Santike	46
Sakaṃgharā	17	Santhavakāmo	257
Sakāna	326	Sandhānagatā	141
Sakkato	17	Sandhānagato	200
Sakkatvā	17	Sandhino	292
Sakkatvāna	73	Sannaṃ	292
Sakkomi	288	Sannatañca	72
Sakhinova	231	Sannaddhā	26
Sagāravo	17	Sannaddhe	65
Sagharaṃ	17	Sannā	46
Saṅkate	230	Sanno	74
Saṅkhā	317	Sabalā	133
Saṅgaram	35	Sabbakāmasamiddhinaṃ	330
Saṅghātā	80	Sabbakāmasamiddhisu	160
Saccavādī	112	Sabbatopabhaṃ	65
Saccena	112	Sabbanimittānaṃ	329
		Sabbavidehānaṃ	121

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sabbasaṅgāmakovidā	242	Sasuro	294
Sabbasenāya	242	Sassu	294
Sabbhi	72	Sāgarakuṇḍalaṁ	330
Samacariyāya	160	Sādhu	219
Samacchare	129	Sāpadānipi	97
Samajjhittṭho	15	Sāmā	133, 308
Samaṇabrāhmaṇānaṁ	133	Sāmo	109
Samapajjatha	101	Sārathī	27
Samāgatā	26	Sārayanti	102
Samāhite	127	Sāsati	325
Samuṭṭhito	114	Sāhasā	198
Samenti	188	Sāhassa	99
Sampatantu	299	Sālikāvacanaṁ	273
Sampatvā	82	Sikkāyasamayā	300
Sampaddavī	67	Sikkhitarā	300
Samparipluto	21	Sikkhitā	31
Samparibhinnagattā	142	Sippiyehi	242
Sambaddham	287	Siyā	33
Samma	22	Sirivāhana	308
Sammataḷasamāhite	75	Sirī	216
Sammadattho	19	Sīdantare	156
Sammamattham	331	Sīmātikkaṁ	70
Sammasitvāna	191	Sīlavatī	187
Sayaṁkatāni	160	Sīlavantaṁ	136
Saye	96	Sīsaṁ	176
Saraṇaṁ	115	Sīhassa	304
Sarīratṭhā	72	Sukhakāmā	56
Salomahaṭṭho	122	Sukhāpeyya	331
Sallaṁ	99	Sukhāvaho	305
Sasamuddapariyāyaṁ	330	Sukhitānaṁ	330

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sukhī	218	Sūnaggavellitā	106
Sukho	286	Sūnesu	139
Sugatī	103	Sūrā	300
Sugharaṃ	265	Sūrehi	242
Sujātā	308	Seti	106
Suṇāsi	82	Senakā	289
Sutaṃ	230	Senāmokkhapalābhena	215
Sutānu	308	Seyyo	196
Suttaṃ	170	Seve	78
Sudassanassa	158	Socāmi	326
Sudassano	156	Soṇadinno	148
Suddhadhaññaṃ	137	Soṇā	133
Suniṭṭhitaṃ	305	Sotthinā	114
Suniviṭṭhāya	155	Sodhetha	292
Sunissitā	300	Somanassena	65
Supāpadiṭṭhino	145	Sossi	270
Supāpadhammino	134		
Supine	329	[Ha]	
Suppatitthā	137	Haṃsagaggarabhāṇinī	307
Suppahārappahāribhi	300	Haṃse	55
Surāṃ	29	Haññaṃānaṃ	75
Surakkhitaṃ	158	Hatthaṃ	232
Suvaṇṇena	281	Hatthānīkaṃ	31
Suvāditā	150	Hatthigumbe	65
Suve	35	Hatthīnaṃ	310
Suvo	267	Hadayattheno	233
Susañña	65	Hananti	140
Susamāvayā	328	Hanti	76, 220
Susu	32	Hayavāhim	156
Susukhaṃ	296	Haricandalalittaṅge	65

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ha]		[Ha]	
Haritapakkha	264	Hissāma	289
Harito	31	Hīnena	122
Hāpaye	46	Hetunā	315
Himsanti	132	Hemakappanavāsase	65
Hiṇḍissanti	99	Hemantaggisikhā	308
Hiyyo	302	Hoti	137

Jātakatṭhakathāya chaṭṭhabhāge

Lakkhitabbapadānaṃ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Agāraṃ Lokantarikanirayo		Amarā	205
viya khāyi	56	Ambilodanassa aṅgāni aṭṭha	178
Aggino bhāyanti		Ayapathavī	
pañcavassikadārakā	7	navayojanabahalā	134
Aṅgaravīmaṃsana	9	Arājikaṃ nāma raṭṭhaṃ	
Aticchatha	87	pāletuṃ na sakkā	48
Attano guyhaṃ parassa na		Avamaṅgalaratha	11, 12
kathetabbaṃ	232	Asamānajātikānaṃ saṃvāso	
Attano yāva icchitaṃ na		nāma na sameti	267
nippahjati tāva		Asambhinnakhattiyakula	42
adhivāseyya paṇḍito	225	Asāmikabhaṇḍaṃ nāma	
Atthadhammānusāsaka-		rañño pāpuṇāti	187
paṇḍitā cattāro	163	Asino bhāyanti	
Adese vasanassa ādīnavā	291	navavassikadārakā	8
Adūti nāmatthe nipāto	292	Asukakammasa	
Adhammaladdhaṃ pana		asukanirayo	145
sahassagghanakampi		Asucivīmaṃsana	9
jigucchanīyameva	79		
Anariyasaṅgamaṣṣa		[Ā]	
mahādukkhatā	286	Ācariyassa guṇo	219
Aniketa	76	Ājānīya	65
Anisammakārī	219	Ārāmaropanādikammaṣṣa	
Anugāmiyadhana	160	ānisaṃsā	152
Antarāyā tayo	11	Āvāha	204
Antobhattiko	183	Āvāhavivāha	89, 90
Andhabālamaṇussā		Āhaṭamaṃsa	90
bhogaratāya	203		

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[I]

Itthipurisānaṃ sīsāni	176
Itthipurisasīsānaṃ jānana- kāraṇāni	176
Itthī ca nāma pabbajitassa malāṃ	79
Itthīnaṃ sakabhāvo	50
Idhaloka, paralokānaṃ saddahanaṃ	222
Isivesa	90
Issariyaṃ na patiṭṭhā hoti, paññāsampannova patiṭṭhā	217
Issariyakāraṇaṃ pāpaṃ na karonti	218
Issariyamānassa ādīnavā	196

[U - O]

Udakaparikhā	234
Udumbaradevī	187
Upaṭṭhānassa anujānanaṃ	184
Upāyaṃ me ācikkhatha	126
Umaṅgassa cittakammaṃ	279
Umaṅgassa dvārāni asīti catusaṭṭhi	279
Uyyānapañhā	179
Osadhaghaṭṭika	164

[Ka]

Kaddamaparikhā	234
Kapāla	73, 86
Kappāsaphalaṭṭhi idaṃ timbaru aṭṭhi	171

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka - Kha]

Kalyāṇa, pāpakammānaṃ ṭhānāni	156, 161
Kalyāṇamittānaṃ vandako, sayampi paṭivandanaṃ labhati	17
Kalyāṇa pañca	308
Kasiṇanti sakalaṃ	297
Kasira'parittānaṃ patthanā	21
Kāmasmiṃhi cittameva pamāṇaṃ	268-9
Kāme asādiso nāma natthi	269
Kāsivattham satasahasagghanakaṃ	249
Kāḷakaṇṇī	11
Kāḷakaṇṇī nāma siriyaṃ na sameti	186
Kinnarakinnarī	91
Kinnarā nāma dubbalā	269
Kimevāti garahatthe nipāto	263
Kīḷanabhaṇḍakaṃ piyāyanti tivassikadārakā	6
Kukkuṭānaṃ nadakālā	176
Kepukaṃ vuccati udakaṃ	52
Koṭumbararaṭṭha	65
Kodho nāma nirayasaṃvattaniko	107
Khajjopanakapañhā	214
Khadiradaṇḍassa aggamūlaṃ	175
Khīravīmaṃsana	6

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ga]

Gaṅgodakaṃ viya Yamu-	
nodakena saddhiṃ	
saṃsandantā	
ekasadisāva	257, 261
Gaṇabandhanena kata-	
puññānaṃ ānisaṃsā	149, 150
Gaṇṭhipaṇḥo esa	190
Girigabbhara	105
Gilānassa vejjo	
paṭisaraṇaṃ	244
Guṇi vuccati kavacaṃ	299
Goṇasāṃiko ayaṃ coro	169
Gotakāḷa	172

[Ca]

Caṅkamo catuvīsatiḥattho	25
Caturassapallaṅkassa	
ussīsakaṃ	47
Candanakaraṇḍaka	180
Cāru vuccati suvaṇṇaṃ	300
Cittapasādassa ānubhāvo	37
Cūḷāmaṇi	210
Cetiyānaṃ ṭhānāni	83
Corassa bandhanāgāra-	
pavesanaṃ	4

[Cha]

Chattaṃ vā me detha,	
yuddhaṃ vā	39
Chatte adhivatthā	
devadhītā	5, 37, 213
Chāta, pipāsītānaṃ visesā	244
Chātassa bhojanaṃ	
paṭisaraṇaṃ	244

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ja - Ña]

Jaṅgha-umaṅgaṃ	
gāvutamattaraṃ	273-5
Jayapāna	236-8, 271-281
Jātissaraṇāṇa	4
Jāmātarena nāma sasuro	
vandanīyo	281
Jīvitadāna	312
Ñāṇavantaṃ sirī nāma	
nātikkamati	203

[Ta]

Taṇḍulā tayo	207
Tathāgato paññavā pubbepi	332
Tathāgatā nāma na pabbājenti	
mātāpitūhi ananuññātāṃ	
puttaṃ	85
Taḷākapaṇhā	179
Temiya	4
Temiyakumārassa	
adhiṭṭhānakāraṇāni	4, 5
Temiyakumārassa	
adhiṭṭhānāni tīṇi	5
Temiyakumārassa	
pabbajitukāmatā	25

[Tha - Da]

Thanānaṃ dosā cha	3
Thūpā pañca	146
Dakarakkhasassa pañhā	321
Dakkhiṇaṃ gaṇha, vāmaṃ	
muñca	206
Dakkhiṇa, vāmamagga	80

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Da]

Dalhadhanu	95
Dānaṃ nāma kāmāvacareyeva nibbattati	123
Dānato brahmacariyavāsova mahapphalo	123-4, 128
Dānapati	152-3-5
Dānabrahmacariyānaṃ mahapphalatā	121-3
Dārakapañhā satta	168-175
Dibbapasādhanaṃ	14
Disāpāmoḁkho mantajjhāyako brāhmaṇo	41
Dīghāvukumāra	54
Dīpavīmaṃsana	9
Dukulapārikānaṃ pubbakammaṃ	92
Dutiyako nāma vivādamāṇno hoti	80-2
Devanagaraṃ dasasahassa- yojanikaṃ Sineru- matthake	158
Dvārāṇi cattāri Mithilāyaṃ	164
Dvārāṇi tīṇi	273

[Dha]

Dhañṇāṇi satta	137
Dhanaṃ nissāya māṇo upparjati	185
Dhanasārā tayo	43
Dhamakaraṇato udakamiva	164
Dhammayuddha	248
Dhammayuddhassa vūpasamaṃ	259

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Dha - Na]

Dhātiyo catusatṭhi	3
Dhātīnaṃ dosa	3
Na-kāro paripucchanatthe nipāto	78
Nakkhattakoṭṭhāsā atṭhavīsati	392
Nagaraṃ nāma bahi udakaṃ	246
bahidhañṇaṃ	247
bahidārukaṃ	248
Nagara	179
Nagarassa alaṅkāra	65
Naṭasamajjaṃ piyāyanti atṭhavassikadārakā	8
Naraka	144
Nāṭakavīmaṃsana	10
Nābhiparāmasana	91
Nāmaggaḥaḇadivasa	3
Niccasilāṇi pañca	120
Nimikumāra	120
Nimirājānaṃ dibbayāṇe āropetvā ānehi	128
Nirayapālā kaḇḇhanti nirayaṃ	198
Nirayapālānaṃ āvudhāṇi	131
Nirayapālānaṃ kammāṇi	136
Nekkhammapāramī	1
Nemittakabrāhmaṇa	5, 120
Nerayikasattānaṃ chātakabhayaṃ	139
Nerayikānaṃ dukkhā Ussadaniraye	140

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pa]

Paṃsukulaṃ nāma anavajjaṃ	78
Paṃsukulapiṇḍapāta	77
Paccatthiko khuddako	
nāma natthi	229
Paccāmittā hutvāpi samagga-	
vāsaṃ vasanti	189
Paccekabuddhānaṃ līlā	66
Pañhānaṃ vissajjanaṃ	319
Paññavantāṃ sirimā nāma	
nātikkamati	199
Paññāpāramī	163
Paññāya ānubhāvo	163
Paññāya tena sadiso nāma	
natthi pathavitala	320
Paññāsampannova uttamo	196
Paṭiññā dinnā mayā rañño	318
Paṭivāmagata	96
Paṭisanthārassa karaṇaṃ	27
Paṭhamameva paṭikkhipanaṃ	
nāma avamaṅgalaṃ	205
Paṇḍitaṃ nissāya mayā	
laddhaṃ jīvitaṃ	188
Paṇḍitassa guṇo nabhe	
puṇṇacando viya pākato	322
Paṇḍitassa vīmaṃsanaṃ	167, 175
Paṇḍitassa sakkārakaraṇaṃ	317
Paṇḍitānaṃ guṇā	228
Paṇḍitānaṃ paññāsampatti	182

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pa]

Paṇḍitā nāma bhaye sampatte	
attānampi parampi dukkhato	
mocayantiyeve	309
Paṇḍitā pañca	189, 194
Paṇḍitena nāma Mahosadhasadi-	
sena bhavitabbaṃ	184
Paṇḍitehi samāgamo sādhu	72
Paṇḍito nāma natthi tayā	
sadiso	244
Patirūpāsana	180-1
Padumapattato udakaṃ viya	
visaṃ	114
Padumasañchannā pañca	
pokkharāṇī	55
Pabbajjākaraṇaṃ Buddhādīhi	
thomitaṃ	22
Pabbajjā nāma atidukkarā	85
Pabbajjāya ānisaṃsā	85
Pabbajitakālo idāni me	119
Pabbajitassa kāraṇāni	74-5
Pabbajitānaṃ sirī	25
Pabbatā satta	157
Pabbājanīyakamma	234
Paraṃ māretvā yasaggahaṇaṃ	
nāma na pasatthaṃ	
paṇḍitehi	311
Parassa rakkhitagopita-	
vatthumhi aparajjhivā	
nirayaṃ gamissati	209
Parikhāyo tisso	234, 280
Paribhuttarukkhassa sākhā	
bhañjantopi mittadubbhī	
hoti	218
Palitakesassa dassanaṃ	119

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Pasāadhanāni dve	14
Pāṭihāriyapakkhā aṭṭha	148
Pādavisāṇaṃ etaṃ	
sīsakakudhaṃ	176
Pāpamittasaṃsaggasseva dosā	312
Pārājikaṃ pattā	
gihbhāveyeva	140
Piyaṅgupupphagandho ayaṃ	
sabbasaṃhārako	170
Piyavippayogassa mahā-	
dukkhatā	267
Puñṇavato kiriyā nāma	
samijjhatieva	206
Puñṇavato nivāso	151
Puñṇānaṃ phalaṃ nāma aho	209
Puttapema	2-3
Puttā tayo	
atijāto	
anujāto	
avajāto	224
Pubbadevatā nāma mātā-	
pitaro	205
Purisānaṃ patiṭṭhātabbādayo	
cattāro	222
Purisā nāma vijāyantaṃ natthi	177
Pūjako mittānaṃ hutvā	
sayampi pūjaṃ labhati	17
Pūvakhajjakaṃ piyāyanti	
ekavassikadārakā	6
Peta	123
Pemasineha	220

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pha]	
Phalāphalaṃ piyāyanti	
dvivassikadārakā	6
Phāṇitavīmaṃsana	9
Phussaratha	48
Phussarathassa vissajjanaṃ	49
[Ba]	
Balaṃ me kiṃ nukho	13-4
Balāni tīṇi	132
Bahibhattiko	183
Bālavacanāni pañṇavantāṃ	
atikkamituṃ na sakkonti	199
Buddhañāṇe anuppannepi	
mahājanassa Buddhakiccaṃ	
sādhayamānā	
uppajjanti vicakkhaṇā	121
Bodhisattānaṃ adhippāyo nāma	
samijjhatieva	247, 251, 279
Brahmalokato āgata-	
sattassa sabhāvo	89, 90
Brahmavihārabhāvanānaṃ āni-	
saṃsā	161
Brahmāno pītibhakkhā	69
[Bha]	
Bhattasammada	71-2
Bhattikā dve	183
Bhavā tayo ādittā viya	
upaṭṭhahimsu	56
Bhūripaṇhā	216
Bherisaddavīmaṃsana	9

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Bha - Ma]	
Bhojanaṃ piyāyanti catu- vassikadārakā	7
Maggā dve	87, 130
Maṃsapesiyā pātanam	168
Maṅgala-usabha	177
Maṅgalasilāpaṭṭa	49
Maṅgalasupino esa	164
Maccuno mahāsenā	35
Maṇikkhandha	177
Maṇikkhandhassa vaṅkā aṭṭha	177-249
Maṇimekhalā samuddarakkhikā	44
Maṇisāro	43
Mattahatthino bhāyanti chavassikadārakā	7
Madhurathaṇṇā	3
Madhurapaṭṭisanthāra	181
Manussabhāsāya kathenti devāpi nāgāpi	95
Mantakusalo anukevaṭṭo	251
Manto nāma catukkaṇṇo	236
Mahā-umaṅgam aḍḍhayojanikaṃ	273-5
Mahānidhī soḷasa	47-51
Mahāpaṇṇopi issarasantikaṃ patto na paṇṇāyati	199
Mahāsattassa ṇāṇabalaṃ	202
Mahāsattassa paṭṭisandhiggahaṇam	164
Mahāsattassa paṇḍitatā	170
Mahāsattassa pāramitā- nubhāvo	13

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Mahāsattassa mātubhūtapubbā sattame attabhāve	102
Mahāsattassa setacchattā- nucchavikā dhiti	49
Mahāsatto nipajji dakkhiṇa- passena	49
Mahosadhakumāra	165
Mahosadhapaṇḍito atītā- nāgatapaccuppannam attham jānāti	261
Mahosadhapaṇḍito na coro, ime cattārova corā	213
Mahosadhapaṇḍito Sirivaḍḍhanaseṭṭhiputto	167-176
Mahosadhapaṇḍitassa ṇāṇa- balaṃ	184
Mahosadhapaṇḍitassa byākaraṇāni	167-180
Mahosadhapaṇḍitassa saṃvidhānam	240
Mahosadhabuddhaṅkurassa paṇṇānubhāvo	174
Mahosadhassa guṇā	238
Mātā nāma mahāguṇā	322
Mātāpituguaṇajānanam bodhisattena sadiso nāma natthi	183
Mātāpitūnam posanam nāma paṇḍitānam vaṃso	88-9, 117

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma]

Mātupaṭṭhānādiguṇayuttānaṃ	
ānubhāvo	44
Mātuposakasutta	87
Mātuyā kuddhakāle	
putto piyataro nāma	221
Mānusakapasādhanaṃ	14
Micchādiṭṭhikānaṃ	
paccanaṭṭhānaṃ	144-5
Mittaghāta	16
Mithilā sakalasattayojanikā	240
Muttasāro	43
Meṇḍakapañhā	188-194

[Ya]

Yakkhiniyā jānanakāraṇāni	
cattāri	171
Yakkhini esā	171-2
Yathāsatti yathābalaṃ	46
Yojanaṃ nāma	
rathayugapamaṇaṃ	51

[Ra]

Rajjassa yācanaṃ	11
Raṇṇo anurūpakāraṇāni	47, 50
Raṇṇo divaṅgato	47
Ratīnaṃ ādīnavā	143
Rasataṇhābhībhūto natthi	
ekopi	125
Rasaharaṇisahassāni satta	207
Rahassassa kathanapuggalā	
cattāro	225-8

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ra]

Rahassassa mantanakālo	233
Rājakakudhabhaṇḍāni	
pañca	28, 48
Rājakammāni nāma bhāriyā	225
Rājadaṇḍa	24
Rājadhammacariyā dasa	116
Rājadhammā dasa	29, 54
Rājavesā pabbajitaveso	
varataro	66
Rājānaṃ niggaṇhanaṃ	262
Rukkhassa nāma mūlaṃ	
bhāriyaṃ	175
Rukkhā sabbe gandhamayā	114

[La - Va]

Lakkhaṇapāṭhakabrāhmaṇa	3, 11
Vaṃsānurakkhaka	1
Vajirasāro	43
Vasundhara	215
Vāyāmassa ānisaṃsā	44-5,
	52-3,
Vālukapañhā	178
Vālukayotta	178
Vitakkā tayo	36
Videharājassa thāmo	240
Vinicchayassa ṭhapanāṃ	167
Vinicchayo nāma labbhati	
paññavantapādamūleyeva	200
Vivāha	267
Visāṇapañhā	214
Vihāro catubbidho	72
Vīmaṃsanāni soḷasa	6, 11

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Va]

Vejayantaratho	
sindhavasahassayutto	128-9
Vetaraṇī kammappaccaya-utu-	
samuṭṭhānā	131
Vedeharājena kato	
saṅgaho	318
Vedeharaṇṇo supinassa	
dassanaṃ	163-7

[Sa]

Sakiṃ gatānaṃ na	
paccāgamaṇaṭṭhānaṃ	
nāma susānaṃ	205
Sakkadattiyaṃ assamapadaṃ	
tiyojanikaṃ	36
Sakkadattiyabhājana	26
Sakkānubhāvassa dassanaṃ	175
Sakko ayaṃ rathasāmiko	174
Sagāravo paresu sayampi	
parehi garuko	17
Saṅkhasaddavīmaṇsana	8
Saṅkhepā cattāro	244
Saṅgahavatthūni cattāri	129
Saccakiriya	2, 39, 103
Sattānaṃ acintitampi hoti,	
cintitampi vinassati	54
Sattānaṃ sukhadukkhāṃ	
āgantukameva	198
Sattā nāma kammabandhū	
kammaṇaṭṭisaraṇā	127

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Sattā nāma piyabhariyāsu	
viya sesesu ālayaṃ	
na karonti	309
Sandhī tayo	244
Sappasappinīnaṃ	
jānanakāraṇāni	176
Sappassa bhāyanti	
sattavassikadārakā	7
Sappo ayaṃ sappinī	176
Sabbābharaṇānaṃ omuñcanaṃ	
uposathadivase	121
Samaṇānaṃ puttā nāma natthi	76
Samaṇā nāma bhaginimpi	
ādāya na caranti	80
Samuddo nāma appasiddhiko	
bahu-antarāyo	43
Sahassathāmadhanu	47, 51
Sāmikassa mama pādarajampi	
na agghati sahasaṃ	209
Sāmiko ayaṃ coro	174
Sāmivacanaṭṭhe cetāṃ	
upayogavacanaṃ	244
Sālānaṃ karaṇāni	166
Sālikā vessajātika	
nāma	265
Sindhavajātika	27
Sippassa balaṃ	164
Sirimantapaṇhā	195
Sīdantaramahāsamuddā satta	157
Sīdā nadī	125

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa - Ha]	
Sīdāmahāsamudda	125, 156	Setacchatte adhivatthā	
Sīvalideviyā paridevo	66-7, 83	devatā	219
Sīsābādha	164-5	Hatthānīkaṃ nāma	
Sukkhaparikhā	234	dasahatthito paṭṭhāya	31
Sudhammā devasabhā	120	Hasana, rodanānaṃ kāraṇāni	209
Sudhammādevasabhā-		Hasitavasenapi musāvādaṃ	
paṭibhāgā sālā	166	na vadati	112
Suvaṇṇabhūmi	43	Hitāhita	53
Suve parasuve	35	Himavantappadese mama verī	
		nāma natthi	94

Jātakatṭhakathāya chaṭṭhabhāge

Nāmānaṃ anukkamaṇikā

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[A]

Āṅgulimāla (manussacora)	163
Anukevaṭṭa (brāhmaṇa)	251-255
Anuruddha	117, 162
Amarādevī (kuladhītā)	204-6
	209, 213, 215, 332,
Ambaṭṭha	332
Ariṭṭhajanaka	39, 41-2, 52
Ariṭṭhapura (nagara)	265-6
Avīciniraya	10
Assakaṇṇa (pabbata)	156-7

[Ā]

Ānanda (kumāra)	275
Ānanda	84, 117, 119, 150
	162, 332
Ālāvaka (yakkha)	163

[Ī - U]

Īsadhara (pabbata)	156-7
Uttarakuru	125
Uttarapañcāla (nagara)	235, 237
	274, 318
Uttarayavamajjhaka	
(gāma)	164, 204
Udumbaradevī (aggamahesī)	187
	191, 195, 204, 209, 228, 316
	332

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[U - Ka]

Uppalavaṇṇā (therī)	37, 84, 117
	332
Ussadaniraya	2, 4, 140
Kapila (raṭṭha)	235
Karavīka (pabbata)	156-7
Kassapa (Buddha)	150, 152-3
	155
Kassapatthera	332
Kāminda (paṇḍita)	163, 181, 211
	227, 332
Kālacampānagara	40-1, 52
Kāsiraṭṭha	1, 4
Kāsirājā	1, 2, 36
Kāḷudāyī	332
Kusarājā	177, 232
Kūṭadanta (brāhmaṇa)	163
Kevaṭṭa (brāhmaṇa)	235, 237-
	8, 246-9 ādipiṭṭhesu
Kotumbara (raṭṭha)	65

[Kha - Ga - Ca]

Khemā (bhikkhunī)	84
Gotakāḷa	172-4
Goravinda (seṭṭhi)	197
Candādevī (aggamahesī)	2, 3, 5,
	11, 13, 23, 24, 30, 35

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ca - Cha - Ja]

Calākadevī (aggamaheṣī)	243, 282, 324, 327, 332
Cūḷanī (kumāra)	323-4, 327
Cūḷanibrahmadatta (rājā)	235-9 240-1
Chabbhī (brāhmaṇa)	322-3
Jampāvātī (maheṣī)	268
Jetavana (vihāra)	1, 85

[Ta - Tha]

Takkasīlā (nagara)	186
Tikhiṇamanti (kumāra)	321, 326-7
Temiya (kumāra)	4-7, 10, 12, 14 22, 36
Thullanandinī	332
Thūṇa (nagara)	77, 81

[Da]

Dakkhiṇayavamajjhaka (gāma)	164, 211, 215, 217
Dīghatāla (duggatapūrisa)	172-3
Dīghapiṭṭhi (duggatapūrisa)	172-4
Dīghāvu (kumāra)	54, 76, 84
Dukūla (kumāra)	89, 90
Dukūla (tāpasa)	91-2, 105-7 117
Dudīpa (rājā)	123
Devadatta	332
Devinda (paṇḍita)	163, 181, 211 227, 332

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Dha - Na - Pa - Ba - Bha]

Dhanusekha (kumāra)	323, 328
Nandanavanakappa (uyyāna)	166
Nandādevī	282, 294, 314, 318- 319, 321
Nārada (tāpasa)	70, 72, 84
Nimikumāra	120
Nimirājā	120-2, 128, 161
Nemindhara (pabbata)	156-7
Pacchimayavamajjhaka (gāma)	164
Pañcālacanda (rājakumāra)	282
Pañcālacandī (rājadhītā)	255, 274-5, 282, 294, 314, 318
Pācīnayavamajjhaka (gāma)	164, 175 178-9
Pārikā (kumārī)	89, 90
Pārikā (tāpasī)	91, 106, 117
Piṅguttara (māṇava)	186-7
Pilotika	332
Pīḷiyakkha (rājā)	93, 103
Pukkusa (paṇḍita)	163, 181, 211, 227, 332
Poṭṭhapāda	332
Polajanaka	39, 40-1, 43
Bahusundarī (devadhītā)	102
Bārāṇasī (nagara)	1, 93
Bimbāsundarī	332
Brahmadatta (rājā)	238
Bhaddakāpilānī	117
Bherī (paribbājikā)	318-9 320, 332

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma]

Maṅgalikā	332
Maghadeva (ambavana)	119
Maghadeva (rājā)	119, 120
Maṇimekhalā (devadhītā)	44
Madda (rājā)	323
Maddaraṭṭha	323, 326
Mallikādevī	332
Mahākassapa	117
Mahācūḷanī (rājā)	322, 327
Mahājanaka (kumāra)	42, 44
Mahājanaka (rājā)	39, 49
Mahājava (devaputta)	145
Mahājambudīpa	125
Mahāmāyā (Buddhamātā)	332
Mahāsenagutta (amacca)	3, 26, 67
Mahosadha (kumāra)	165-7
Mahosadha (paṇḍita)	179,
	180-1, 196-7, 228, 332
Mātali (devasārathi)	129,
	130-9
Migasammata (nadī)	90, 93, 103
Migājina (tāpasa)	73-6, 84
Mithilā (nagara)	39, 42,
	46-7, ādipiṭṭhesu
Mudiṅgā (bherī)	150
Moggallāna	84

[Ya - Ra]

Yugandhara (pabbata)	156-7
Raṭṭhavatī (kinnarī)	269
Rāhula (kumāra)	84

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Va]

Vagguli (gāma)	278
Vinataka (pabbata)	156-7
Videha (raṭṭha)	39, 119, 153, 163
Videharājā	255
Vissakamma (devaputta)	14, 25,
	36, 90,
Vejayanta (ratha)	129
Vetaraṇī (nadī)	131
Vetaraṇī (niraya)	131-2
Vedeha (rājā)	163, 167
	282, 332

[Sa]

Saṅkhabalaka (rājā)	235
Sabhiya (paribbājaka)	163
Sāgala (nagara)	323, 326
Sāriputta	37, 84, 332
Sāvatti (nagara)	155
Sirivaḍḍhana (setṭhi)	164-5
Siviraṭṭha	265-6
Sīdā (samudda)	156
Sīdā (nadī)	125-7
Sīvalidevī (rājadhītā)	47, 50,
	54, 66-9
Sīvalidevī (aggamahesī)	
	76, 79, 81, 83, 84
Sudassana (pabbata)	156-7
Suddhodana (rājā)	332

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Sudhammā (devasabhā) 128, 145, 158

Sunanda (sārathi) 12, 13, 18, 21,
26, 37

Sundarītherī 332

Sumanadevī (setṭhibhariyā) 164

Suvaṇṇabhūmi (nagara) 43

Suvaṇṇasāma (kumāra) 91-2

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Suvaṇṇasāma (tāpasa) 94, 98, 103, 117

Senaka (paṇḍita) 163, 167-9,
175-6, ādipiṭṭhesu

Soṇadinna (gahapati) 147-8

[Ha]

Himavanta 93, 125

Jātakatṭhakathāya chaṭṭhabhāge

Nānāpāṭhā

Paṭhamo mūlapāṭho, Sī = Sīhaḷapoththakaṃ, Syā = Syāmapoththakaṃ,
Kaṃ = Kambojapoththakaṃ, I = Iṅgalisapoththakaṃ, Ka = kesuci
Marammapoththakesu dissamānapāṭho, Ka-Sī = kesuci Sīhaḷapoththakesu
dissamānapāṭho.

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Aṃse = Ekaṃsaṃ (Sī, Syā, I)	94
Aṃsenādāya = Aṅkenādāya (Ka)	181
Akatti cāti = Akitti cāti (Sī, Syā, I)	124
Akkharāṇi = Nāmarūpaṃ (Sī, I, Ka)	211
Aggi gaṇhi = Agginā ḍayhanti (Syā)	68
Acchariyaṃ = Anacchariyaṃ (Sī)	272
Acchariyoti te = Acchariyoti vā (Sī, Syā, I)	129
Ajuṭṭhamārīvāti anāthamaraṇameva = Ajaddhumārīvāti anāsaka- maraṇameva (Sī, I) Ajjuṭṭha- mārīvāti āsannamaraṇa- meva (Syā)	78
Aññamaññaṃ saṃvāsarocanaṃyeva = Aññamaññaṃ saṃvāsena, cittamevettha (Ka)	268
Aññena na thenitabbā = Aññena agahetabbāti attho (Sī, I)	223
Attano = Attānaṃ (Ka)	132
Attano attano = Atāṇā asaraṇā (Sī, I)	254
Atthaṃ = Micchā atthaṃ (Syā)	21
Atthena = Atthena jātena (Sī, I)	315
Atha yīme = Addhā ime (Sī, I)	124
Anaññatheyyāti = Anaññadheyyāti (Sī, I)	223

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Anavayoti anu avayo = Anavajjoti anu-avajjo (Sī) Anavajjoti anu-avayo (I) Anavayoti anavajjo (Syā)	79
Anavasumbhitvā = Anusumbhitvā (Syā, I)	94
Anāmantoti = Anāmantāti (Sī, I)	329
Anigādhakūlāti = Anikhātakūlāti (Sī, Syā, I)	137
Anipphajjanato = Anippajjanato (Syā, I) Anibbajjanato (Ka)	54
Anipphannatāti = Anipphādāyāti (Sī) Anipphannāyāti (Syā) Anippādāyāti (I)	225
Anucārinoti = Anusārinoti (Sī, Syā, I)	293
Anubandhamigaṃ = Anuppattaṃ migaṃ (Sī) Anuppannaṃ migaṃ (Syā)	262
Anekasippajānanake = Sippaññū (Sī) Anekasippaññū (Syā, I)	297
Antarudhīnaṃ = Antaruddhīnaṃ (Sī, I) Antarutthīnaṃ (Syā)	9
Apanudi = Apaneti (I, Ka)	24
Appaṭibhānakaraṇatthaṃ = Nippabhākarāṇatthaṃ (Sī, Syā, I)	183
Appaṭividdhaṃ = Appaṭisiddhaṃ (Ka)	295
Appaṭicchannoti = Appaṭicchannassāti (Sī, Syā, I)	216
Appamattotipi = Appamajjotipi (Sī, Syā)	29
Abhiruhi = Uṭṭhahi (I, Ka)	43
Amaññitthāti = Amaññitthoti (Sī, Syā, I)	71
Amhākaṃ = Mayaṃ (Sī)	269
Ayaṃ puriso paṇḍito vā apaṇḍito vā = Imaṃ purisaṃ paṇḍitaṃ vā apaṇḍitaṃ vā na jānāmi (Syā)	208
Ayañca = Sayañca (Sī, Syā) Ahañca (Ka)	328
Aruṇuggamanañca = Aruṇuggamanā (Sī, I) Aruṇuggamane (Ka)	114
Alabhantassa kiṃ rajjena = Labhantassa kiṃ chijjati (Sī, I) Labhantassa kiṃ chijjissati (Syā)	309
Avattathāti = Pavattathāti (Syā, I)	317
Asandhihābhi sandhīnaṃ abhāvena = Asatthitāti satthīnaṃ abhāvena (Sī)	20

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Assapiṭṭhattharassukhassa = Assapiṭṭhattharaṇaṃ sukhassa (Syā)	
Assapiṭṭhattharaṇassa (I)	192
Ahīratha = Ajīratha (Sī, I) Ahāratha (Syā, Ka)	69

[Ā]

Ākāsantanti ākāsamānaṃ,	
pakāsamānanti attho = Ākāsantanti ākāsasamānaṃ, pakāsa-	
mānanti attho (Sī, I) Ākāsantanti	
ākāsassa pamānaṃ (Ka)	109
Ākāseyeva saṇṭhitā = Ākāseveva sandhāritā (Sī, I)	155
Āgacchato = Āgacchanto (Syā) Āgato (I, Ka)	104
Āgacchantānaṃ = Āgacchantā (Syā)	70
Āguṃ kirāti = Āguṃ karīti (Sī, Syā, I)	103
Āghātaneti gāvaghātattāṇe = Sī-Syā-I-potthakesu natthi	142
Āṇāpesi = Āṇāpehi (Sī, I)	286
Āpatasīti = Āgamasīti (Syā)	301
Āmakasusāne = Kāḷakaṇṇīti vadanto āmakasusāne (Syā)	12
Āropentūti attho = Āruyhantu (Sī, I) Āruyha (Syā)	28
Āsīsethevāti āsāchedakammaṃ akatvā	
attano kammaṃ āsaṃ karotheva = Sī-I-Ka-potthakesu natthi	53

[I]

Īcchati = Na icchati (Sī, I) Necchati (Syā)	220
Īṭṭhakakammacittakammavasena = Potthakammacitta-	
kammavasena (Sī, Syā, I)	310
Īṭṭhiraṇaṃ hīno assaṃ = Īṭṭhiraṇaṃ na labhissaṃ (Sī, I)	188
Idaṃ = Idaṃ kataraṃ (Sī, I) Idaṃ adhiṭṭharaṃ (Syā) Idaṃ kataṃ (Ka)	296
Īddhiṃ paññopi loke = Īddhiparo hi loko (Sī, I)	
Īddhivaro hi loko (Syā)	199
Īssarasantikaṃ patto = Īssaraṃ patvā (Sī)	199
Īssariyamānena = Īssariyamadena (Sī, Syā, I)	196

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[U]

Uggacchanto = Udentō (Sī, Syā, I)	155
Uṭṭhānapādacariyāyāti = Uṭṭhānapāricariyāyāti (Sī, I)	99
Uttarahimavantapadese = Uttarahimavantapasse (Sī, I)	126
Utrāsanti migā mamanti mamaṃ disvā migā utrāseyyuṃ = Utrāseti mama migo utrāseyyāti (Sī, I)	97
Udakanidhānaṃ = Udakanidhamanaṃ (Ka)	234
Uddhārehīti = Upadhārehīti (Sī, Syā, I)	44
Unnadantā = Unnādādīni (I) Unnādīnī (Sī, Ka)	182
Upaghoṣiṃsu = Ukkosiṃsu (Sī) Upakkosiṃsu (Syā, Ka)	254
Upanetvā = Upanāmetvā (Ka)	93
Upalāpati saṅghaṃ = Upalāpanasaṅghaṃ (Syā, I)	233
Upādhi = Upādī (Sī, Syā, I)	28
Uppethāti = Appethāti (Sī) Accethāti (I)	21
Ubhayatthāpi = Ubhayathāpi (Sī, Syā, I)	123
Urabbhassa maṃsaṃ = Urabbhamamaṃsaṃ (Sī, Syā, I, Ka)	192
Usindaro Kassapo ca = Usīnaro Atṭhako ca (Sī, I) Usinnaro Atthako ca (Syā)	123
Ususattitomarehi = Ususattitomaravassehi (Sī, Syā, I)	253

[E]

Ekam daṇḍam ujum kataṃ = Sī-I-potthakesu natthi	81
Ekasatarājanāyikāya = Ekasatarājadhāniyā (I)	242
Ekikāva = Ekissā (Sī, I)	41
Ekībhāvaṃ gateti = Ekībhāve rateti (Ka)	127
Ediso mā = Nediso te (Sī)	271
Ehisi = Esi (Sī, Syā, I)	230

[O]

Ocināyatūti “Nīharathetaṃ kāḷakaṇṇin”ti avamaññatu, avajānātūti attho = Ocinaṃyatūti avamaññatu “Nīharethetaṃ kāḷakaṇṇin”ti avajānātu (Syā)	5
--	---

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Kalūnaṃ = Karuṇaṃ (Sī, I)	110
Kassanti = Kāsanti (Sī, Syā, I)	46
Kassapo = Saccako (Sī, I)	332
Kā nu kho = Kiṃ nu kho (Sī, I)	190
Kāmino = Kāvindo (Sī, I)	163
Kāraṇakāraṇakā = Dukkhaṇakāraṇakā (Syā)	140
Kārayasi = Kārayanti (Sī, Syā, I)	77
Kālapurakkhato = Kālikarakkhiyo (Sī, I)	124
Kāsaṇaṇca pana itthīnaṃ = Kāsaṇci pana itthīnaṃ (Sī)	
Kāsaṇcappana-itthiyā (Ka)	3
Kālārajanako = Kaḷārajanako (Sī, I) Kālārajako (Syā)	162
Kiṃ = Kira (Sī, Syā, I)	180
Kiṃ saṅkateti = Kimāsaṅkateti (Sī) Kimāsaṅkiteti (Syā)	230
Kittakā = Ettakā (Syā, I, Ka)	3
Kinnāmaṃ = Kinnāmaṇaṃ nāma (Sī, I) Kiṃ nāma taṃ (Ka)	158
Kiri kirīti saddaṃ viravanto = Kirikirīti vassanto (Sī, Syā, I)	237
Kīḷi = Kilikilā (Sī) Kīḷikīḷāyamānā (Syā)	70
Kīḷiyāti = Kilīliyāti (Sī)	70
Kuddho = Ruṭṭho (Sī, I)	283
Kudrūsakumudabījaṃ = Kaddamakumudabījaṃ (Sī, I)	246
Kudrūsakumudabījaṇi = Kaddamakumudabījaṃ (Sī, I)	234
Kulabhāro = Kulaṅgāro kulapacchimako dhanavināsako (Sī)	
Kulaṅkuro kulupacchedako dhanavināsako (Syā)	224
Kusaloti = Kusalo (Syā)	100
Keci Mahājambudīpe jambuphalaṃ = Keci mahājambupesim (Sī, I)	
Keci mahājambuphalaṃ (Syā)	125
Kedāre = Kedārehi (Sī, Syā, I)	206
Kene'koti -pa- ovadati = Sī-I-potthakesu natthi	82
Kepuketi kepukaṃ = Kebuketi kebukaṃ (Sī, I)	52

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Kevalaṃ somanassaṃ = Kodhasomanassaṃ (Sī)	281
Ko = Kimjātiko (Sī, Syā, I)	72
Ko me sammajja'mādāya = Ko ve sammajjanādāya (Sī, I)	111
Kolitthiyāyoti = Koliniyāyoti (Sī, I)	143
Kosambaphalakasussoṇīti = Kosumbhaphalakasussoṇīti (Sī, Syā, I)	307

[Kha]

Khadiradaṇḍaṃ = Khadirakkhaṇḍaṃ (Ka)	175
Khalitāpīti = Khalitattāti (Sī, I)	218
Khiḍḍāhetu = Kīlāhetu (Sī, Syā, I)	143
Khīyetha = Jiyyetha (Sī, Syā, I)	35
Khīyethāti = Jiyyethāti (Sī, Syā, I)	35

[Ga]

Gacchasīti = Gañchisīti (Sī, I)	77
Gaṇhituṃ = Gaṇṭhiṃ kātuṃ (Sī, I) Saṇṭhituṃ (Syā)	242
Gaṇhīti = Gaṇṭhīti (Sī, Syā, I)	169
Gandhaṃ = Pātiṃ (Sī, I)	170
Gamanasajjaṃ = Gamanaparivacchaṃ (Sī, I)	26
Garahatthe nipāto = Garahanto āha (Sī)	263
Gavaṃ saḥassassa = Gavasahassassa (Sī, Syā, I)	204
Gahetabbagahaṇaṃ = Gahetabbayuttakaṃ (Ka)	244
Guṇasampanne = Guṇasampanno (Ka)	100
Guyhaṃ = Bhayaṃ (Sī, Syā, I)	237
Gotakāḷo = Goḷakāḷo (Sī, I) Godhakāḷo (Syā)	172
Goto = Goḷo (Sī, I)	172
Gototi = Goḷarathena cāti goḷena ca rathena ca (Sī, I) Godhoti (Syā)	172
Goravinda = Gorimanda (Sī, I)	197
Goravindanti = Gorimandanti (Sī, I)	197

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Gha - Ca]

Ghātetvā = Pātetvā (Sī, Syā, I)	103
Catukkaṇṇo manto nāma = Catukkaṇṇamanto nāma kimatthiyo (Syā, Ka)	236
Catūsu mahāsālesu = Caturo ca mahāsālā (Sī, I, Ka)	47
Catūsu mahāsālesūti = Caturo ca mahāsālāti (Sī, I)	51
Carapuriso viya hutvā = Atthacaraṇapuriso viya ahutvā (Ka)	320
Calākadevī = Talatādevī (Sī, Syā, I)	243
Cāturi'tthiyoti caturā vilāsā itthiyo, atha vā caturā nāgarā itthiyo, atha vā caturā nāma nāṭakitthiyo = Caturatthiyoti caturā nāgarakitthiyo (Sī, I)	31, 32
Coragehaṃ = Rājagehaṃ (Sī, Syā, I)	4

[Cha]

Chaḍḍente passim = Chaḍḍesim (Sī, Syā, I)	247
Chandarucīnīti = Chandañca ruciñcāti (Sī, I)	223
Channapathaṃ paṭicchannapathaṃ channapathaṃ vā paṭicchannakāraṇaṃ = Channapathaṃ channapadaṃ vā paṭicchannakāraṇaṃ (Sī, I)	206
Channabhāvaṃ = Ānubhāvaṃ (Ka)	228
Channavuti = Aṭṭhanavuti (Sī, I)	35
Chabbhī = Chambhī (Sī, I)	322
Chabbhī tayi padussatīti = Chambhī tayi paduṭṭhasminti (Sī, I)	322
Chinnaṃ = Jiṇṇaṃ (Sī)	177

[Ja]

Jaṅgha-umaṅgaṃ = Jaṅgha-ummaggaṃ (Sī) Jaṅgha-ummaṅgaṃ (Syā) Jaṅghamaggaṃ (I)	273
Janatīti saddaṃ karoti = Janatīti sanati saddaṃ karoti (Sī, I)	79
Janapadā = Jānapadā (Sī, Syā, I)	326
Jampāvātī = Jambāvātī (Sī, Syā, I)	268
Jampāvātīti = Jambāvātīti (Sī, Syā, I)	268
Jātucche = Jātucca (Sī, I)	73

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ja - Tha]

Jānāmi = Jānissam (Sī, Syā, I) 286

Jiṇṇenāti jarāya

anuparitena anubhūtena = Ciṇṇenāti caritena anubhūtena (Sī, I)

Vaṇṇenāti pariṇṇena abhibhūtena tena

vaṇṇena (Ka) 35

Jotikaseṭṭhivatthunā = Jotipālavatthunā (Sī, I) 17

Ṭhapetvā = Nivattetvā (Sī, Syā, I) 297

[Ta]

Taṃ = Tassa (Syā) 305

Taṃ kudā'ssu = Taṃ kadāssu (Sī, Syā, I) 64

Taṃ tayā dhammarakkhitam = Tanti tathā dhammārakkhiyam (Sī, I)

Raṭṭhanti tathārūpaṃ

dhammarakkhitam (Syā) 69

Taṃ mantam = Taṃ mam (Sī) Taṃ mama (Syā, I) 302

Tato = Pātova (Ka) 207

Tattha -pa- abhivadetha = Sī-Syā-I-potthakesu natthi 114

Tattha bhesmāti = Tattha vesmāti (Sī) 68

Tattha na tam tasāti na tam disvā

migo tasa, na bhītoti attho = Tattha na taddasāti na tam

addasa (Sī, Syā, I) 97

Tattha ropāpesi = Sī-Syā-I-potthakesu natthi 234

Tattha vetaraṇinti = Tassattho (Ka) 131

Tathārūpā = Ye tathārūpā (Sī) 121

Tathā hadaye appamattakampi na

icchatī, āgamanañcassa icchatī = Tato appamattakassapi āgamana-

massa na icchatī (Sī) Tato

hadayena appamattakassapi

āgamanañcassa na icchatī (Syā) 221

Tadā = Tadā tasmim tayi paduṭṭhe (Sī, I) 322

Tambūlapasibbake = Cūlapasibbake (Syā) 207

Tarūṇavanaghaṭāya = Tarughaṭāya (Sī, I) 152

Tarūṇavanapaṭimaṇḍitabhīrāya = Taruvarapaṭimaṇḍitatīrāya (Sī, I) 151

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ta]

Tāyā'hanti tāyo vācāyo ahaṃ = Tassāhanti tassa ahaṃ (Sī, I)	21
Tā sabbāpi paṇṇasālāyo Vissakamma- devaputto -pa- iddhiyā māpesi = Sī-Syā-I-potthakesu natthi	36
Tikkhattuṃ puṇṇaṃ = Tipūraṃ vā tikkhattuṃ puṇṇanti attho (Sī, I)	65
Tīṇi = Sattamattāni (Sī, I) Tiṃsamattāni (Syā)	279
Tumhākaṃ vacanaṃ tiṇaṃ viya na gaṇetīti = Tumhe tiṇāyapi na gaṇhātīti (Sī, I)	50
Tumhe pakkosathāti sutvāva = Tumhe pakkosithhāti vutte (Sī) Tumhehi pakkosathāti vutte (I)	217
Tuvanti sughare taṃ pucchāmi = Tavāti sughare tava vadāmi (Sī, Syā, I)	265
Te = Tena (Syā, Ka)	72
Tena = Te (Sī, Syā)	242
Tepi rājāno satta rajjāni chaḍḍetvā bodhisattassa santikeyeva pabbajiṃsu = Evaṃ aparopi aparopīti tīṇi rajjāni chaḍḍitāni (Sī) Evaṃ aparopi aparopīti evaṃ aññepi rājāno tīṇi rajjāni chaḍḍetvā tatheva pabbajiṃsu (Syā)	37
Temayamāno = Hadayaṃ temayamāno (Sī, I) Hadayaṃ temiyamāno viya (Syā)	4
Terasīpāṭipade = Terasīcātuddasīpāṭipade (I, Ka) Saṃ-Ṭṭha 1. 281; Therīgāthā-Ṭṭha 39 piṭṭhe.	148
Tesaṃ ṭhānaṃ = Te (Sī, Syā, I)	130
Tvaṃ'bhipassasīti = Mabhipassasīti (Sī, Syā, I)	213

[Da]

Dantanimittaṃ = Dantanimittā (Ka)	76
Dassatīti = Detīti (Sī, Syā, I)	271
Daḷhasamādānatthaṃ = Daḷhaṃ sampādanatthaṃ (Ka)	70
Diṭṭhabhāvena = Pākaṭatthatāya (Sī, I) Pākaṭattā (Syā)	192

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Da]

Dittarūpāti saṭṭharūpā dhuttajātikā hutvā = Dhuttarūpā asādhurūpā duṭṭharūpā dhuttajātikā hutvā (Syā)	143
Divā divasseva = Divādivaseyeva (Syā, Ka)	40
Duggaṇhosi = Duggaṇho (Sī, Syā, I)	302
Duggaṇhosi = Duggaṇho hi (Sī, Syā, I)	302
Dudīpo = Dutipo (Ka)	123
Dunīvarāti = Dunīdhurāti (Sī, I)	80
Dussanīye-adussantā = Dassanīye adassantā (Ka)	10
Dūramaggaṃ āgatattā = Dūramaggā āgatattā (Ka) Dūramaggaṃ āgatesu (Syā)	295
Devatāviggahito = Devatāvikatito (Ka)	13

[Dha]

Dhajinīti = Dhajanīti (Syā, I)	242
Dhanaṃ = Manaṃ (Sī)	166
Dhanuggahāti dhanuggahakā = Tharuggahāti tharuggahakā (I) Pharuggahāti pharuggahakā (Syā)	300
Dhanusekha cāti dhanusekho ca, Dhanusekhakumāro cāti = Dhanusekhavāti dhanusekhatāya Dhanusekharakumāroti (Sī, Syā, I)	328
Dhammayuddhamaṇḍale = Dhammayuddhakāle (Ka)	259
Dhimhāmīti = Vihāmīti (Sī, I)	96
Dhītaranti cūḷanibāḷisikassa Kevaṭṭabrāhmaṇassa vacanabaḷisaṃ chādetvā ṭhitaṃ āmisasadisam = Na jānāsīti bāḷisiko viya Cūḷanirājā, ayabaḷiso viya Kevaṭṭabrāhmaṇo, baḷisaṃ chādetvā ṭhita-āmisam viya rājadhītā (Ka)	262
Dhūmagandhākāraṃ = ...dhūpandhakāraṃ (Sī, I) ...dhūpagandhūpakaraṇam (Syā)	52

[Na]

Na upanivattati = Na upari vattati (I, Ka)	33
Na ca vīkalo = Napi paṅgulo (Sī, I)	15

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Na]

Na jīreyya = Na jaheyya (Syā)	219
Na jhāyatīti = Na paññāyatīti (Sī, Syā, I)	284
Na taṇḍulehīti = Na taṇḍulehīti nāma (Sī, I) Na taṇḍulā nāma (Syā)	178
Na paññā = Na pañño (Syā) Na paññaṃ (Ka)	200
Navasappipūraṃ = Navanītasappipūraṃ (Ka)	180
Na sarīravaṇṇo yo = Na sarīrāvākāso (Sī, Syā, I)	197
Nānāsippakusalā = Nānāsippakusale (Sī)	274
Nārīti itthiyo = Nariyoti nāriyo (Sī, I)	142
Niccalova = Majjhattova (Sī, Syā, I)	9
Niddharitum = Nittharitum (Sī, Syā, I)	246, 251
Nidhiṃ = Dve nidhī (Sī, I)	52
Nidhiṃ = Nidhikumbhiyo (Sī, Syā, I)	51, 52
Nipattanaḷaṃ kataṃ = Nipattanāḷīkataṃ (Syā)	
Nibbattanāḷitaṃ kataṃ (Ka)	75
Nipp hannova = Nipp hannattho (Sī) Nipp hannatthova (Syā)	
Nipp annattho (I)	225
Nibbatti = Nippatti (Sī, I)	131
Niyutāni = Nahutāni (Sī, Syā, I)	110
Nirantaraṃ = Anuttaraṃ (Sī) Niruttaraṃ (I)	127
Nivāsāpetvā = Nivesetvā (Sī, I)	29
Nivesetvā = Nivesanaṃ māpetvā (Ka)	275
Nisādetvāti = Nisīdetvāti (Sī, I)	21
Nihaññasīti = Nighaññasīti (Sī, I)	16
Nettiṃsabandhāti khaggabandhā = Nettiṃsabaddhāti	
khaggabaddhā (Sī, I)	31
Nettiṃsāya = Rathiyāya (Sī) Potthaniyā (Syā)	308
Neyatīti = Ñattatīti (Sī, I) Haññatīti (Syā)	104
Nesādā = Nesāda (Syā, Ka)	108
No = No ce (Sī, I)	42

[Pa]

Pakiledayitvāti = Pakilotayitvāti (Ka)	136
Pakkhapādo = Khalaṅkapādā (Sī, I) Phakkhapādā (Syā)	3

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Parābaddho = Paribaddho (Sī) Parāvaṭṭo (Syā) Paribandho (I)	176
Parikkhīṇaṃ = Parijīṇaṃ (Sī, Syā, I)	204
Paribhuñjanavayasmiṃyeva = Paribhuñjitukāmā paṭhamavayasmiṃyeva (Ka)	325
Parivattanto = Pavaṭṭento (Sī, I)	43
Parivārayiṃ = Parivārayissaṃ (Sī, Syā, I)	316
Parihariṃ = Parihariṃ, nivāsemīti attho (Ka)	97
Parihasitvā = Paribhāsitvā (Sī, I)	182
Pare = Paresaṃ (Ka)	133
Pallavaṃ = Assatthapallavaṃ (Syā)	284
Paviṭṭhoti attho = Maraṇamukhe appito (Sī, I)	96
Pasāresi = Vikāsesi (Sī, I)	205, 319
Paharantassapi = Paribhāsantassapi (Sī, Syā, I)	273
Paharāpesi = Āhacca aṭṭhāsi (Syā)	40
Pahitā = Pahitattā (Sī, Syā, I)	179
Pahenakatthāya = Vikkīṇatthāya (Syā) Gahaṇatthāya (Ka)	211
Pātabyanti = Pātabbanti (Sī, I)	304
Pātiṃ = Pāṇiṃ (Sī)	205
Pādacariyaṃ = Pāricariyaṃ (Sī, I)	99
Pāpadiṭṭhiṃ = Pāpadiṭṭhī (Sī, Syā) Pāpadiṭṭhīsu (I)	145
Pāpadhamma = Pāpakamma (Ka)	251
Pāragaṅgāya = Gaṅgātīre (Ka)	278
Pāhiṇīti = Pahiṇīti (Sī, I)	280
Piṭṭhikāya nipajji = Piṭṭhiṃ onāmetvā nipajji (Ka)	188
Pivanto = Pivissāmīti (Ka)	283
Pivissasi = Vaddhemi (Sī, I)	206
Pukkuso = Pakkuso (Ka)	163
Puṭabhattaṃ = Pūvabhattaṃ (Syā, I)	41
Purato = Parato (Sī, I)	206
Purisāpi nadantā vaggantā = Parisā nadantī vaggantī (Sī, I)	250
Purisāpissa = Parisāpissa (Sī, Syā, I)	250

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Pūgāya dhanassāti = Pūgāyatanassāti (Sī, I)	135
Pesiyam viya ca = Pessam viya dāsam viya ca (Sī, I)	80
Pothiyamānā = Kottiyamānā (Sī, Syā, I)	135
Pothentā = Vaṭtentā (Sī, I) Pothentā parivattamānā (Ka)	109

[Ba]

Baddhāti = Bandhāti (Syā, Ka)	139
Bandhanena = Pattharena (Sī, Syā)	264-5
Balavalābhamacchariyatāya = Vaṇṇamaccharatāya (Sī, I)	168
Bahum dhanadhaññam = Bahudhaññasannicayam (Ka)	237
Bahudhaññā jānapadā = Bahū jānapadā caññe (Sī, I)	18
Bahusundarī = Bahusodarī (Sī, I)	102
Baḷisassa = Baḷise (Ka)	262
Buddhānanti Sabbaññubuddhānañca ñāṇam = Buddhānanti ñāṇa- vuddhānam (Sī, I)	203
Bubhukkassāti bhubbhūti saddakaraṇasunakhassa = Bhobhukkassāti bhuṅkaraṇasuna- khassa (Sī, I)	194
Brahmacariyam caranto yuvā bhavyeaya = Brahmacārī honto yuvā siyā (Sī)	33
Brahmadatto'ya'māgato = Brahmadatto samāgato (Sī, Syā, I)	241

[Bha]

Bhagavantam -pa- yāci = Gantvā sattāham nirāhāro mātāpitaro anujānāpetvā āgantvā pabbajjam yāci (Sī, I)	85-6
Bhaṇeyyāti = Bhavyeyāti (Sī, I, Ka)	306
Bhaṇḍukāsāvanivattham = Bhaṇḍakasāvanivattham (Syā) Paṇḍukāsāvanivattham (Ka)	71
Bhatim = Vīthim (Ka)	187
Bherisaṅkhasaddeheva = Bherisaddasaṅkhasaddasaññāneva (Sī, I)	242
Bho mahārāja -pa- paṭṭhāya = Sī-Syā-I-potthakesu natthi	97

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ma]

Maṃ māretvā = Mayhaṃ maritvāpi (Sī, Syā) Mayhaṃ māretvāpi (I)	309
Maghadeva-ambavane = Makhādeva-ambavane (Sī, I)	
Maghadeva-ambavane (Ka)	119
Maññasi = Maññanti (Sī, Syā, I)	315
Maṇipahaṃsanakammaṃ = Maṇiratanapavisanakammaṃ (Ka)	
Maṇipabhaṃsanakammaṃ (I)	227
Maṇimayaṃ pañcathūpikaṃ = Maṇimayakañcanathūpikaṃ (Sī, I)	146
Madditā = Patthaṭā (Sī) Upattitā (I) Patthaṭato (Syā)	101
Manorama dissati dūratova = Syāma-potthakeyeva dissati	157
Mantitaṃ = Taṃ mantāṃ (Syā)	233
Mama = Mayi (Sī, I)	35
Mamatthāya = Tesaṃ atthāya (Sī, I) Tadatthāya (Syā)	99
Mama paññāya māpite candassa ca sūriyassa ca uṭṭhitaṭṭhāne viya pākaṭe alaṅkata-umaṅge = Mama paññācandassa ñāṇasuriyassa ca uṭṭhitaṭṭhāne alaṅkata-ummagge (Sī)	310
Mama puttassa rajjanti = Mama putto rājāti (Sī, Syā)	77
Mayaṃ idha pavattiṃ = Ayaṃ idha pavatti (Sī, I)	235
Mayā = Vata me (Sī) Tameva (I, Ka)	313
Mayhaṃ dinnāti = Mayaṃ diṭṭhāti (Sī)	91
Mayhaṃ mātāpitūnañca verī = Mamapi aññasmiṃ veraṃ (Sī, I)	94
Mahatthikāti = Mahiddhikāti (I)	331
Mahantāni = Mandāni (Sī, Syā, I)	205
Mahantehi cammapasibbakehi = Mahatīti cammamālukādīhi (Sī, I)	278
Mahārāja ekampi ajānāpetvā = Mahājanikaṃ pana akatvā (Sī, I)	
Mahājanaṃ ajānāpetvā (Syā)	323
Mā amaññittha = Mā amaññittho (Sī, Syā, I)	71
Māṇavāti = Mātiyāti (Sī, I)	127
Mādharmaṃ = Maḍharaṃ (Sī) Māthuraṃ (Syā)	264
Māraṇatthanti māraṇassa = Kāraṇatthanti maraṇakāraṇassa (Sī)	262
Māsakahāpaṇaṃ = Pahārahāpaṇaṃ (I)	140
Mittadubbhoti = Mittadūbhoti (Sī, I)	16
Mittabhāvo = Metti ca vo (Sī) Mittasanthavo (Syā)	258

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ma]

(Mittānanti Buddhādīnaṃ

kalyāṇamittānaṃ na dubbhati) = () Sī-Syā-I-potthakesu natthi 17

Mithilāyanti = Kimbilāyanti (Sī, I) 152

Mukhabandhanaṃ katvā kilañjēna veṭhetvā tasmim ekenattharaṇena

paṭicchādetvā = Mukhabandhanaṃ katvā ekasmim attharake vaṭṭetvā

(Sī, I) Mukhabandhanaṃ katvā kilañjēna veṭhetvā

ekasmim attharaṇake sayāpetvā (Syā) 181

Mujakindo = Mucalindo (Sī, I) Bhujagindo (Syā) 123

Mūlataṇḍulehi bhattaṃ,

majjhimaṭaṇḍulehi yāguṃ = Mūlataṇḍulehi yāguṃ, majjhima-

ṭaṇḍulehi bhattaṃ (Sī, Syā, I) 207

Mhitapubbañcāti = Mihitapubbañcāti (Sī, Syā, I) 301

[Ya]

Yaṃ = Yadā (Syā) 221

Yathā = Yathārūpo (Ka) 121

Yathicchitaṃ = Yāvadicchakaṃ (Sī, Syā, I) 283

Yadevāti yaṃ eva = Yaṃ tvevāti yaṃ tu eva (Sī, Syā, I) 286

Yasmā = Yadā (Syā) 230

Yassābhinippatanti = Yassābhinipphattanti (Syā) 45

Yācanayuttakena

yāññayuttakena vāti = Yācakayuttakena yācanayogena vā yañña-

yuttakenāti (Sī) Yācanayuttakena yācayogena

vā yaññayuttana vāti attho (Syā) Yācayogena

vā yaññayuttakena vāti (I) 123

Ye keci vinicchinati = Yena kenaci vinicchitaṃ (Syā, I, Ka) 169

Yena dadāmi yena hatthena dadāmi = Yenādāmi yena

hatthena ādadāmi (Sī, Syā, I) 206

Yenocitā = Mayocitā (Sī, Syā) Mayā citā (I) 327

Yo = So (Sī, Syā, I) 224

Yo yaṃ kāme = Yaṃ yaṃ kāmī (Sī) 267

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ra]

Raññā = Rañño (Syā, Ka)	274
Rañño = Raññā (Ka)	240
Raṭṭhavatī = Rathāvatī (Sī) Ratanavatī (Syā) Rathavatī (I)	268, 269
Rathena cāti = Rathoti (Sī, Syā) Ratheti (I)	174
Rājānaṃ rakkhitā = Rājarakkhikā (Sī, I)	31
Rujjakoti = Vīṇarujjakoti (Syā)	65
Rumbhitvā = Yujjhivā (Ka) Rumhitvā (Syā, I)	236

[La]

Lābhaṃ = Vaṇṇaṃ (Sī, I)	167
Lābhamaccharena = Maccharāyanto (Syā)	175
Leḍḍudaṇḍehi = Laguḷehi (Sī, I) Muggarehi (Syā)	239
Lohavijjālaṅkārahātī = Lohavijjā alaṅkārahātī (Syā, I, Ka)	242

[Va]

Vaṃsānurakkhako = Vaṃsānurakkhito (Syā, Ka)	1
Vaggukathoti sakhilakatho = Vaggukathoti salīlakatho (Sī, I)	
Vaggukathoti madhurakatho	
sakhilakatho (Syā)	19
Vaggulim nāma gāmaṃ = Gagguligāmaṃ (Sī, I)	278
Vaḍḍhakigaṇena = Vaḍḍhakibalena (Sī, Syā, I)	242
Vatthaṃva = Vuttaṃ (Syā, Ka)	186
Vatvā = Cintento (Ka)	289
Vadantaranti = Vadaṃ naranti (Sī)	33
Vadhenti = Vañceti (Ka)	142
Vanaghaṭaṃ = Vanaghaṭo (Sī, I)	13
Vandanīyoti = Vandiyoti (Sī, I)	281

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Va]

Vayakaraṇaṃ gataṃ = Veyyāvaccakaraṇaṃ kataṃ (Syā)	
Veyyākaraṇaṃ kataṃ (Ka)	135
Vādantūti = Vadantūti (Sī, I) Nadantūti (Syā)	26
Vāyamantopi jāletuṃ = Dhamentopi sañcāletuṃ (Sī, I)	214
Vikantaṇaṃ = Vitakkaṇaṃ (Sī, I)	289
Vikantananti = Vitakkananti (Sī, I)	289
Vikantāti = Vikattāti (Sī, I)	142
Viggayhāti parippharivā = Niggayhāti paṭippharivā (Syā)	
Niggayhāti niggahetvā (Ka)	296
Vicarissāmi = Vasissāmi (Sī, I)	93
Viditvā = Bhinditvā (Syā) Vinicchinditvā (Ka)	194
Viddhasarīrā = Vinividdhasarīrā (Sī, I)	131
Vidhunanti = Thunanti vipphandanti (Sī, Syā)	135
Vinatā = Kiñcinatā (Ka)	106
Vinicchitanti = Viniccheyyāsīti (Syā) Vinicchayāti (Ka)	243
Vinivijjhivā nicchārito = Nisīditvā niccharanto (Syā, Ka)	168
Virahitabhāvaṃ = Abhāvaṃ (Sī, Syā, I)	48
Vīthibhāgena = Vīthisabhāgāṇaṃ (Sī, I)	207
Vīthimatīti vīthiyā = Piṭṭhimatīti piṭṭhiyā (Sī, I)	
Viddhimatīti viddhiyā (Syā)	242
Vuṭṭhāya = Vuḍḍhāya (Ka)	247
Vedīvāti = Vellīvāti (Sī, I)	308
Vedeha = Vedehacetaka (Sī, I) Vedehapetaka (Syā)	300
Veripaccāmittāṇaṃ = Verīṇaṃ paccāmittāṇaṃ (Syā)	
Veribhedakāṇaṃ paccāmittāṇaṃ (Ka)	228
Vessajātike = Vessajātike iti vā (Sī) Vessajātike iti (I)	265
Vehāyasāti = Vehāsayāti (Sī, I)	288
Vehāyasā'me = Vehāsayāme (Sī)	155

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sakaṃ gharāti = Sakā gharāti (Sī, I)	17
Sakasaññāya = Sakabhāsāya (Ka)	262
Sakkassa bhavanaṃ = Sakkabhavanaṃ (Sī, I)	2
Sakkhikaṃ = Sakkhi (Sī, I)	194
Sakkhikaṃ = Sakkhi taṃ (Sī, I) Sakkhitaṃ (Syā, Ka)	193
Saṅgaranti = Saṅkaranti (Ka)	35
Saṅgāmapakkhandikā = Saṅgāmaṃ pakkhandikā (Syā)	
Saṅgāme pakkhandikā (Ka)	299
Sanhakaraṇī = Sanhakaraṇiyaṃ (Syā, Ka)	143
Sataraṃsī = Sataraṃsā (Sī, Syā)	299
Satisammosaṃ = Satisammohaṃ (Sī, Syā, I)	8
Sattadārakapañhehi = Sattadārakapañhepi (Syā, Ka)	180
Sattāhasammegheti = Sattāhaṃ megheti (Sī, Syā)	65
Saddhiṃ samaggavāsaṃ vasanti = Saddhiṃ saṃvasantā puttadhītāhi vaḍḍhitā saṃvijjanti (Sī)	269
Sandhānagatāti sandhānaṃ mariyādaṃ = Santhānagatāti santhāna- mariyādaṃ (Sī, I) Saṅṭhāna- gatāti saṅṭhānaṃ mariyādaṃ (Syā)	141
Sabbaṭṭhānesupi = Sabbavādesupi (Sī, I) Sabbavidhāne (Syā)	169
Sabbatthāti sabbadisāṃ = Sabbahanti sabbaṃ divasaṃ (Sī, I)	
Sabbaṇhanti sabbarattim sabbadivasaṃ (Syā)	65
Sabbameva = Sabbeva te (Sī, I) Sabbepime (Syā)	127
Sabbeva = Saccameva (Ka)	190
Sabbevekekaniccitāti = Sabbevekekanicchitāti (Sī, I)	299
Sabbesaṃ = Sabbaṃ (Sī)	194
Sabbo = Sabbesaṃ (Sī)	268
Sabbo hi = Sabbehi (Sī)	267
Samajjantā = Pamajjantā (Sī, Syā) Pavaṭṭantā (I)	109
Samaṇa teva = Samaṇaññeva (Sī, I) Samaṇa tveva (Syā)	70
Samuddo = Saddo (Ka)	254
Samubbahanto = Samuṭṭhahanto (Syā, Ka)	25
Sampaddavī gato = Sampadduto (Sī, I)	67

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sampaddavīti = Sampaddayīti (Sī)	67
Samparipuṇṇaṃ = Samparivāretvā ṭhitaṃ (Sī) Samparivāritaṃ (Syā, I)	158
Sayāmāti = Sayāti (Sī)	272
Sarena = Bhaññena (Sī, I)	308
Sahassasahassuṭṭhānakā = Satasahassuṭṭhānasuṅkā (Sī, Syā)	313
Sāmāti = Sammāti (Sī, I)	98
Sāyatarāṃ = Sāyanhasamaye (Ka) Sāyanhatarāṃ (Syā)	207
Sāsānañca pana itthīnaṃ = Kāsañci pana itthīnaṃ (Sī, I)	
Sāsañcappana-itthiyā (Ka)	3
Sikkhitarāti = Sikkhitāroti (Sī, I)	300
Siddhatthosmīti = Laddhatthosmīti (Sī, Syā, I)	301
Sippabalena = Sikkhābalena (Syā, Ka)	164
Sabbini = Sibbanāni (Sī) Sibbāni (I)	176
Sirīhinaṃ = Sirīhīnaṃ (Sī, Syā, I)	197, 200
Suṭṭhusaññitā = Susaññātā (Sī, I)	65
Suṇāsīti suṇa tvaṃ kathā = Suṇāsīti sutā te tā gāthā (Sī, I)	82
Sutavaseneva = Sutivaseneva (Sī, I)	124
Subhaṅgīnaṃ rājakaññānaṃ = Subhāsitarājakaññānaṃ (Sī, I)	34
Suvaṇṇasāmā = Suvaṇṇasarīrā (Syā, Ka)	308
Sūṇato = Sūnāpaṇato (Syā)	77
Senāmokkhalābhenāti senāmokkhānaṃ = Seṇimokkhalābhenāti seṇipamukhānaṃ (Sī, Syā, I)	215
Senāya deva gahapatiputtena lañjo dinno = Senā te deva gahapati- puttena bhinnā (Sī, Syā, I)	252
So esa mahājāloti attho = So esa vesmā jālā jalitoti attho (Sī)	
So ekasamāya jālāya jalitoti attho (Syā)	68
Sotāro = Sotakā (Ka)	233
Somayāmo = Somayāgo (Sī, Syā, I)	124

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sovattiko = Sovatthiko (Syā, I)	176
Sossīti = Sossasīti (Sī) Sosīti (Syā)	270
So hi = Sopi (Syā)	101

[Ha]

Haññamānanti = Tujjamānanti (Sī) Tudamānanti (Syā)	
Taddamānanti (I)	75
Hatthapāde = Gatte (Sī, I)	93
Hadayuppatanasamatthassa = Hadayubbattanasamatthassa (Sī, Syā, I)	9
Hadayena = Rahassena (Ka)	302
Hi = Kira (Sī, Syā, I)	99

Jātakatṭhakathāya chaṭṭhabhāge

Gāthāsūci

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[A]		[A]	
Akatvā'maccassa vacanaṃ	285	Atthampi ce bhāsati	
Akkuddho sagharaṃ eti	16	bhūripaṇṇo	201
Akkodhanā puñṇavatī	325	Atthi Jampāvātī nāma	268
Akkosati yathākāmaṃ	220	Atthi nesaṃ usāmatthaṃ	98
Akkheyyaṃ te ahaṃ ayye	24	Atthi me pāṇiyaṃ sītaṃ	114
Aggiṃ vā dvārato dema	289, 90	Atha tvaṃ kena vaṇṇena	315, 330
Aggi yathā pajjalati	17	Atha yīme avattiṃsu	124
Aṅgapaccaṅgasampanno	25	Athe'tthe'kasataṃ khatyā	241
Aṅgarakāsuṃ apare phuṇanti	134	Atho antā ca me phītā	28
Acintitampi bhavati	53	Atho arogaṃ yoggaṃ me	28
Accheraṃ vata lokasmiṃ	121	Athopi paṭirājūnaṃ	325
Accherakaṃ maṃ paṭibhāti	30	Adu paṇṇā kimatthiyā	292
Ajinamhi hañṇate dīpi	75, 96	Adese vata no vuṭṭhaṃ	290
Ajjeva kiccaṃ ātapaṃ	35	Addhā idaṃ mantapadaṃ	
Añjaliṃ te paggaṇhāmi	101	sududdasaṃ	260
Aṭaviyo samuppannā	69	Addhā hi paṇṇāva sataṃ	
Atṭhaṃsā sukatā thambhā	159	pasatthā	203
Atṭhaḍḍhapado catuppadassa	193	Adhippāyaphalaṃ eke	45
Atṭhavaṅkaṃ maṇiratanam		Adhīyanti mahārāja	309
uḷāraṃ	232	Anaṇo ñātinam hoti	45
Atikkantavanatā dhīrā	56	Anariyarūpo puriso	
Atītaṃ nānusoṇāmi	31	janinda	259, 285
Atītaṃ mānusaṃ kammaṃ	287-8	Anāgataṃ paccuppannaṃ	331
Atīradassī puriso	288	Anāgatappajappāya	31
Atthaṃ atthena Vedeha	316	Anuññāto ahaṃ matyā	19
Atthaṃ devamanussānaṃ	159	Anekarūpaṃ ruciraṃ	157-8
		Andhā mātāpitā mayhaṃ	98

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[A]

Apāraneyyaṃ yaṃ kammaṃ	45
Apāraneyya'maccantaṃ	45
Api ataramānānaṃ	19, 20
Api jīvaṃ mahārāja	115
Aporāṇaṃ vata bho rājā	55
Appasenopi ce mantī	296
Appaseno mahāsenāṃ	296
Abbhakkhāti abhūtena	221
Abbhuto vata lokasmiṃ	129
Abhayaṃ samma te dammi	24
Abhidosagato dāni ehisi	230
Abhirūḷhaṃ rathaṃ dibbaṃ	130
Amajjapo ahaṃ putta	28
Amittā nūna nandanti	23
Ayaṃ ekapadī rāja	100
Ayaṃ te sasuro deva	294
Ayaṃ dvedhāpatho bhadde	80, 82
Ayaṃ Pañcālacandī te	294
Ayaṃ so sārathi eti	23
Alaṃ me tena rajjena	18
Alaso gihī kāmabhogī na sādhū	219
Aladdhapubbaṃ laddhāna	185
Asaṃvihitakammantaṃ	202
Asaññato cepi paresamatthaṃ	200
Assatarirathaṅca ekamekaṃ	194
Asatthasseva taruṇaṃ	106

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[A - Ā]

Assāsayaivā janataṃ	76
Asse ca sārathī yutte	26
Ahaṃ taṃ avadhiṃ sāmaṃ	106
Ahaṃ seṭṭho'smi dānena	124
Ahampi pabbajissāmi	21
Ahoṣiṃ Sivirājassa	266
Āguṃ kira mahārāja	103
Ānando te mahārāja	315
Ānayaivāna Vedehaṃ	271
Ābādho'yaṃ asabbhirūpo	232
Āmoti so paṭissutvā	264
Āruyha nāvaṃ taramāno	295
Āruyha pavaraṃ nāgaṃ	297
Ārūḷhā gāmaṇīyehi	61-3
Ārūḷhe gāmaṇīyebhi	58-9
Ārohane mahānidhi	47
Āvudhabalavantānaṃ	298
Āvellitasīṅgiko hi meṇḍo	193
Āsīsetheva puriso	53
Āhaññantu sabbavīṇā	317
Āḷambarā mudiṅgā ca	150, 153

[I]

Iṅgha antopuraṃ mayhaṃ	306
Iṅgha passa mahārāja	306, 310
Ito gatā mahārāja	307
Ito nītā mahārāja	307
Itthāgārampi te dammi	31, 34

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[I]

Itthigumbassa pavarā	325
Itthī siyā rūpavatī	187
Idaṃ vatvāna Maghavā	128
Idaṃ vatvāna so sāmo	101
Idaṃ vatvā Nimirājā	161
Idaṃ suṇātha Pañcālā	331
Idampi dutiyaṃ sallaṃ	99
Idampi paṇṇakaṃ mayhaṃ	29
Idampi pāṇiyaṃ sītaṃ	105
Idheva tāva acchassu	22
Idheva te nisīdassu	29
Imaṃ gale gahetvāna	263, 286
Imaṃ bhonto nisāmetha	128
Imaṃ maṃsaṃ'va pātabyaṃ	303
Imameva kathayantā	81
Imasmiṃ me samaṇahatthe	79
Imassa hatthe pāde ca	303
Issatthe ca'smi kusalo	95
	100, 105, 107

[U]

Uggaputtarājaputtiyaṇaṃ	192
Uccāvacā'me vividhā	
upakkamā	144
Ucchaṅge maṃ nisādetvā	20
Uṭṭhānapādacariyāya	99
Uttamaṅgaruhā mayhaṃ	119, 161
Uttarena nadī sīdā	124
Uddhaṃ tārakajātāva	242
Upaṭṭhānampi me ayye	328
Upetaṃ annapānehi	151-2

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[U - Ū]

Uposathaṃ upavasī	148, 152-4
Uposathaṃ upavasum	150
Ubbariyāpi'haṃ ayye	328
Ubbedhati me hadayaṃ	284, 290
Ubhayeneva maṃ nehi	130
Umaṅgā nikkhamitvāna	294
Usūhi sattīhi ca	
tomarehi	138
Ūrū bāhuṃ ca me passa	15

[E]

Ekaggacittāva ekamekā	191
Ekaṅca cakkhuṃ niggayha	81
Ekarattena ubhayo	328
Eko rāja nipajjāmi	30
Etādisēhi parikkhitto	299
Ete caṅṅe ca rājāno	123
Ete sīdantare nagā	156
Etha māṇavā uṭṭhetha	292
Ediso mā amittānaṃ	271
Evaṃ amhaṅca raṅṅo ca	288
Evaṃ taṃ vitanitvāna	303
Evaṃ no sādhu passasi	81
Evaṃ mahatthikā paṇṇā	331
Evaṃ vaggukatho santo	19
Evaṃ sabbaṅgasampannaṃ	330
Eva'metaṃ mahārāja	297, 306,
	316
Evameva tuvaṃ rāja	261, 285
	303

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[E]

Evameva nūnamhepi	75
Evampi anupāyena	214
Evampi bālassa pajappitāni	199
Esa bhiyyo pamuyhāmi	115
Ehi taṃ anusikkhāmi	77, 103
Ehi taṃ paṭinessāmi	18
Ehi'maṃ rathamāruya	129
Ehi samma nivattassu	22
Ehi samma haritapakka	264

[O]

Orabbhikā sūkarikā ca macchikā	139
Orodhā ca kumārā ca-	18, 26, 317
Ohare'taṃ dhanuṃ cāpaṃ	301

[Ka]

Kacci antā ca te phītā	28
Kacci amajjapo tāta	28
Kacci arogaṃ yoggaṃ te	28
Kacci te sughare khamanīyaṃ	264
Kacci nu tāta kusalaṃ	27
Kacci nu te jānapadā	73
Katamaṃ taṃ vanaṃ sāma	100
Kathaṃ nu Kevaṭṭa Mahosadhena	259
Kathaṃ hatthehi pādehi	23
Kadā'ssu maṃ aṇarathā	62
Kadā'ssu maṃ amaccagaṇā	63
Kadā'ssu maṃ ariyagaṇā	63

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Kadā'ssu maṃ assagumbā	61
Kadā'ssu maṃ assarathā	62
Kadā'ssu maṃ assārohā	63
Kadā'ssu maṃ oṭṭharathā	62
Kadā'ssu maṃ goṇarathā	62
Kadā'ssu maṃ dhanuggahā	63
Kadā'ssu maṃ migarathā	63
Kadā'ssu maṃ meṇḍarathā	62
Kadā'ssu maṃ rathasenī	61
Kadā'ssu maṃ rathārohā	63
Kadā'ssu maṃ rājaputtā	63
Kadā'ssu maṃ sajjhurathā	62
Kadā'ssu maṃ sattasatā bhariyā	64
Kadā'ssu maṃ soṇṇarathā	62
Kadā'ssu maṃ hatthārohā	63
Kadā'ssu maṃ hatthigumbā	61
Kadā'haṃ aṇarathe ca	60
Kadā'haṃ antepuraṃ rammaṃ	57-8
Kadā'haṃ amaccagaṇe ca	61
Kadā'haṃ ariyagaṇe ca	61
Kadā'haṃ assagumbe ca	58
Kadā'haṃ assarathe ca	59
Kadā'haṃ assārohe ca	60
Kadā'haṃ oṭṭharathe ca	59
Kadā'haṃ kappāsakoseyyaṃ	58
Kadā'haṃ kūṭāgāre ca	58
Kadā'haṃ giriduggesu	64
Kadā'haṃ goṇarathe ca	59
Kadā'haṃ dhanuggahe ca	60

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Kadā'haṃ paṃsukūlānaṃ	64
Kadā'haṃ pattaraṃ gahetvāna	64
Kadā'haṃ pokkharaṇī rammā	58
Kadā'haṃ maṇipallaṅke	58
Kadā'haṃ migarathe ca	60
Kadā'haṃ Mithilaraṃ phītaṃ	56-7
Kadā'haṃ meṇḍarathe ca	60
Kadā'haṃ rathakāro'va	64
Kadā'haṃ rathaseniyo	59
Kadā'haṃ rathārohe ca	60
Kadā'haṃ rājaputte ca	60
Kadā'haṃ vīṇaṃ'va rujjako	64
Kadā'haṃ Vedehe phīte	57
Kadā'haṃ sajjihurathe ca	59
Kadā'haṃ satapalaṃ kaṃsaṃ	61
Kadā'haṃ sattasatā bhariyā	61
Kadā'haṃ sattāhasammeghe	64
Kadā'haṃ sabbattha gantvā	64
Kadā'haṃ soṇṇapallaṅke	58
Kadā'haṃ sovaṇṇarathe	59
Kadā'haṃ hatthārohe ca	60
Kadā'haṃ hatthigumbe ca	58
Kammārānaṃ	
yathā ukkā	284, 291
Karomi te'taṃ vacanaṃ	5, 22
Kalyāṇaṃ vata maṃ bhavaṃ	72
Kasiraṅca parittaṅca	20
Kassa nu eso padasaddo	104
Kālaṅca ṇātvā abhijjhaṇāya	216
Kim tvaṃ vimaṇosi	
rājaseṭṭha	228

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Kim dhanena yaṃ khīyetha	34
Kim nu santaramānova	14, 301
Kicchā laddho piyo putto	107
Kinnu mūgo kinnu pakkho	23
Kimhe'so mahato ghoso	70
Kise thūle vivajjetvā	27
Kuto nu samma āgamma	264
Kuto nu sāma āgamma	98
Kumārike upaseniye	78
Kusalaṅceva me putta	28
Kusalaṅceva me samma	264
Kusalā naccagītassa	31, 34
Kusalo sabbanimittānaṃ	329
Kena taṃ paṭhamāṃ nemi	130
Kena dukūla mantesi	106
Kena mabbhāhato loko	32
Koṭṭhake usukārassa	81
Koṭṭhāgāraṅca kosaṅca	34
Ko'dāni nhāpayissati	111
Ko'dāni bhojayissati	111
Ko nu te Bhagavā Satthā	74
Ko nu maṃ usunā vijjhi	94
Ko nu me paripanthassa	71
Ko nu santamhi pajjote	214
Ko me sammajja'mādāya	111
Koyaṃ majjhe samuddasmiṃ	44
Kolittiyāyo idha	
jīvaloke	142

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ka - Kha - Ga]

Ko vā tvaṃ kassa vā putto	94-5
Khiḍḍāratisamāpannaṃ	326
Gambhīre appameyyasmiṃ	45
Gāvo tassa pajāyanti	17
Gīvāya baddhā kissa	
ime pune'ke	138
Guyhamatthaṃ	
asambuddhaṃ	233
Guyhassa hi guyhameva	
sādhū	225, 232
Gomaṇḍalapariyūḷho	34

[Ca]

Cattā mayā jānapadā	76
Cammaṃ vihananti eḷakassa	192
Cariyā taṃ anubandhittho	328
Cariyā maṃ ayaṃ ayye	328
Cātuddasiṃ pañcadasim	148,
	150-1, 153-4
Cāturanto mahārattṭho	330
Citrakūḷo'ti yaṃ āhu	157
Cīvaraṃ	
piṇḍapātaṇca	150-1, 153-4
Corā dhanassa patthenti	35

[Cha - Ja]

Channaṃ hi ekāva	
matī sameti	261
Jaṭaṃ valinaṃ paṃsugataṃ	111
Jātimantaṃ avaccaṇca	124
Jānāsi kho rāja	
mahānubhāvo	261

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ja]

Jivhaṃ ca passa baḷisena	
viddhaṃ	141
Jeṭṭho atha majjhimo kaniṭṭho	224

[Ta]

Taṃ tādisiṃ pāṇadadiṃ	322
Taṃ devā paṭinandimsu	159
Taṃ bandhanena pucchassu	264
Taṇca disvāna āyantaṃ	27
Tato andhāna'mādāya	110
Tato ca kho so	
gantvāna	264, 273, 280
Tato ca pāyāsi pure	
Mahosadho	275
Tato ca rājā pāyāsi	280
Tato ca rājā Vedeho	281
Tato ca so apakkamma	264
Tato rājā taramāno	27, 130
Tato sa rājā pāyāsi	27
Tato so paṇḍito dhīro	291
Tattha kā nandi kā khiḍḍā	34
Tassa taṃ dadato dānaṃ	128
Tassa taṃ vacanaṃ sutvā	293
Tassa te sabbo Ānando	72
Tassa pāde gahetvāna	23
Tassa pāde samajjantā	109
Tassa puṭṭho viyākāsi	132-159

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ta]

Tassa me'kā dutiyā'si	266
Tassa rajjassa so bhīto	24
Tassa rajjassa'ham bhīto	20
Tassa rañño aham putto	15
Tassa saṅkappa'maññāya	122
Tassā kāmā hi sammatto	267
Tā ca sattasatā bhariyā	67
Tāya senāya Mithilā	241
Tāyā'ham pharusam sutvā	20
Tiṃsa me purisanāvutyo	298
Tiṇamāsi palāsamāsi meṇḍo	193
Tiṇṇo hiyyo rājā gaṅgam	302
Tindukāni piyālāni	105, 114
Tuvampi pucchāmi	
anomapāñña	196
Tūriyatālasaṅghuṭṭhe	75
Te chetvā maccuno jālam	56
Te vassapūgāni bahūni tattha	144
Tesam lālappamānānam	113
Tvam āvikarohi bhūmipāla	223

[Tha - Da]

Thiyā guyham na samseyya	233
Thulā javena hāyanti	27
Dadāmi dāni te bhariyam	281
Dadāhi dāni me bhariyam	280-1
Daddallamānā ābhenti	147
Dantaggesu mahānidhi	47
Dammi nikkhasahassam te	313
Darito pabbatāto vā	17

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Da]

Dase'ttha paṇḍitā āhu	241
Dassesi Mātali rañño	131
Daharāpi hi mīyanti	32
Daharā viyalaṅkāram	325
Daharo yuvā nātibrahā	106
Dāsova paññassa	
yasassi bālo	203
Dinnam nikkhasahassam me	316
Dibbam adhīyase māyam	309
Disvāna patitam sāmam	110, 112
Disvāna lokavattantam	74
Dīghassa kesā asitā	106
Dukkhūpanītopi naro sapañño	53
Dudīpo Sāgaro Selo	123
Dumam yathā sāduphalam	
araññe	198
Devatā nu'si gandhabbo	15
Devaputto mahiddhiko	129
Dvīhi samaṇacakkhūhi	81

[Dha - Na]

Dhanuggahānam pavaram	326-7
Dhammam cara mahārāja	116
Dhammam nesādā bhaṇatha	108
Dhīrā ca bālā ca have janinda	195
Na guyhamattham vivareyya	233
Na ca nettim sabandhā me	31
Na ca me tādiso vaṇṇo	122
Na cāpi me Sīvali so	
abhakkho	78
Na cāham paṇṇam bhuñjāmi	30

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Na]

Na cāha'meta'micchāmi	160
Na taṃ tasa migo sāma	97
Nandāya nūna maraṇena	308
Na paṇḍitā attasukhassa	
hetu	218
Na badhiro na mūgo'smi	15
Na maṃ migā uttasanti	97
Na migājīna jātucche	73-4
Na mige napi uyyāne	55
Na me idaṃ tathā dukkhaṃ	98-9
Na me maṃsāni khajjāni	94
Namo te Kāsirāja'tthu	101, 108
Na'mhi devo na gandhabbo	15
Na sādhu balavā bālo	198
Na sirī taramānassa	270
Na so mūgo na so pakkho	24
Na hi kūṭakārissa	
bhavanti tāṇā	141
Na he'te sulabhā kāyā	122
Nāganāsūru kalyāṇī	307
Nāgā ca kappitā dantī	298
Nāyaṃ pure unnamati	185
Nārado iti me nāmaṃ	72
Nārī imā samparibhinnaḡattā	142
Nā'laṃ andhā vane daṭṭhuṃ	105
Nā'ssa corā pasāhanti	16
Nā'haṃ asandhitā pakkho	20

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Na]

Nāhaṃ evaṃgataṃ jātu	150, 153
Nicca'mabbhāhato loko	32
Niddā tandī vijambhitā	71
Nimī have mātalamajjha-	
bhāsatha	132
Nirayaṃ nūna gacchāmi	102
Niraye tāva passāmi	130
Nivesanamhi te deva	295
Nivesanāni māpetvā	274, 280
Nisamma khattiyo kayirā	219
Nisamma vattaṃ lokassa	44
Nisippametaṃ vidadhāti	
bhogaṃ	197
Ne'sa dhammo mahārāja	108, 295
Nesādaputto bhaddante	96

[Pa]

Pañcathūpaṃ dissati'daṃ	
vimānaṃ	146
Pañca paṇḍitā mayaṃ	
bhaddante	202
Pañca paṇḍitā samāgatā'ttha	223
Pañcālacandī sundarī	332
Pañcālo sabbasenāya	241
Paññāya ca alābhena	20
Paññāyu'petāṃ siriyā	
vihīnaṃ	195
Paṭākā vammīno sūrā	299
Paṭirājūhi te kaññā	31, 34
Paṭivāmagataṃ sallāṃ	96
Paṭṭho bhūmantalikkhasmim	329
Paṇhe vajjho maho-	
sadhoti	228, 230

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Pabbatyā'haṃ Gandhamādane	113
Pabhāsati midam	
byamhaṃ	149, 151-3
Pamatto mantanātīto	285
Paradinnakena paranitṭhitena	77
Parassa vā attano vāpi hetu	200-1
Parisāyampi me ayye	329
Parūḷhakacchā tagarā	124
Pasannamukhavaṇṇo'si	301
Pasāraya sannatañca	72
Passāmi vo'haṃ daharaṃ	32
Passāmi vo'haṃ daharim	32
Pahūtato yā anigādhakulā	137
Pahūtabhakkho bhavati	16
Pāḷhīnavanṇā nettimsā	298
Pāde gahetvā kissa ime	
pune'ke	143
Pāde deva pasārehi	245
Pāpāni kammāni karoti bālo	196
Pārike Kāsirājā'yam	107
Pāsādavaragato	
videhasetṭho	193
Pitu mātu ca'haṃ catto	19
Pilotiko ca devindo	332
Pitālaṅkāra pītavasanā	298
Pukkusapurisassa te janinda	231
Puṇṇapattam maṃ lābhehi	18
Purato Senako yāti	293

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Purimaṃ sarati so jātim	24
Purimaṃ sarāma'haṃ jātim	20
Pūjako labhate pūjam	17
Pesetha kuṇjare dantī	298
Posetā te janettī ca	322

[Pha - Ba]

Phalānamiva pakkānaṃ	34
Phaliṃ ambaṃ hataṃ disvā	75
Bahujano pasanno'si	317
Bahudhaññā jānapadā	18
Bahūpakāro no bhavaṃ	160
Bahū hatthī ca asse ca	73
Bārāṇasiyaṃ gahapati	153
Bālo tuvaṃ eḷamūgo'si rāja	286
Bālhaṃ kho tvaṃ	
pakuddho'si	111
Bālhaṃ kho tvaṃ paditto'si	111
Bālhaṃ kho tvaṃ pamatto'si	110
Bālhaṃ kho tvaṃ pasutto'si	111
Bālhaṃ kho tvaṃ vimano'si	111
Brahā vāḷamigākiṇṇaṃ	109

[Bha]

Bhayaṃ hi maṃ vindati	
sūta disvā	137, 141-2
Bhavanti tassa vattāro	102
Bhāsantu mudukā vācā	257
Bhīrū kimpurisa rāja	97
Bherī Uppalavaṇṇāsī	332
Bhesmā aggisamā jālā	68

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ma]

Mamsaṃ goṇo ganthi suttaṃ	167
Maccunā'bbhāhato loko	32
Maṇayo saṅkhamuttā ca	68
Mamaṃ ohāya gacchantam	70
Mayameva bāla'mhase eḷamūgā	263
Mahatā cā'nubhāvena	75
Mahājanasamāgamamhi ghore	191
Mahosadha atītena	287
Māṇavā vammīno sūrā	298
Mātaraṃ paṭhamam dajjam	321
Mātā dvipadājanindaseṭṭha	225
Mātu bhariyāya bhātucca	331
Mā tvaṃ bhāyi mahārāja	291-2
Mā paṇḍiccayam vibhāvaya	5
Mā bālham paridevetha	107
Mā bālham paridevesi	100
Mā'vaca maṃ tvaṃ 'pati me'ti	80, 82
Māssu tiṇṇo amaññittha	71
Migānam vighāsa'manvesam	100, 107
Migo upaṭṭhito āsi	96
Mithilāyam gahapati	151-2
'Muñjā've'sikā pavāḷhā	83
Mogham te gajjitaṃ rāja	302

[Ya]

Yam kiñcitthi kataṃ puññaṃ	112-3
Yam taṃ apucchimha akittayī no	204

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ya]

Yam yaṃ janapadam yāti	16
Yam vadā takkarā rañño	241
Yam sālavanasmim Senako	231
Yato nidhim pariharim	97
Yatopi āgato ayye	330
Yato sarāmi attānam	97
Yathā ayam nimirājā	128
Yathā udaya'mādicco	154
Yathā kadalino saram	290
Yatāpi āsabham cammam	303
Yathāpi tante vitate	33
Yathāpi niyako bhātā	294
Yathāpi palasatam cammam	305
Yathāpi maccho baḷisam	261, 285
Yathā petam susānasmim	315
Yathā yācitakam yānam	160
Yathā rukkho tathā rājā	16
Yathā vārivaho pūro	33
Yathā sarade ākāse	158
Yathā simbalino saram	290
Yadi tattha sahasāni	110
Yadi te sutā biraṇī jīvaloke	146
Yadi me ajja pātarāsakāle	190
Ya'deva jaññā purisam janinda	285
Yadeva tyā'ham vacanam	22
Yameta'makkhā udadhim mahantam	199
Yassa ratyā vivasāne	32
Yassa rukkhassa chāyāya	16, 210

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ya]	
Yassāpi dhammaṃ	
puriso vijaññā	219
Yassu maṃ paṭimanteti	102
Yasseva ghare bhuñjeyya	
bhogaṃ	273
Yā kāci najjo gaṅgama-	
bhissavanti	199
Yā kāci nāriyo idha	
jīvaloke	149
Yāva dadantu hatthīnaṃ	314
Yāvanto purisassa'tthaṃ	233
Yā sīlavatī anaññatheyyā	223
Yavā ca daharo cā'si	31, 34
Yuvā care brahmacariyaṃ	32
Ye adutiyā na	
ramanti ekikā	124
Yekeci pūgāya	
dhanassa hetu	135
Ye keci maccā idha	
jīvaloke	150
Ye keci'me kāraṇikā	
virodakā	139
Ye keci'me maccharino	
kadariyā	133
Ye keci sandhānagatā	
manussā	141
Ye jīvalokasmim	
asādhukammīno	138, 144

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ya]	
Ye jīvalokasmim	
supāpadiṭṭhino	145
Ye jīvalokasmi supāpa-	
dhammino	134, 136
Ye dubbale balavantā	
jīvaloke	132
Yena kenaci vaṇṇena	218
Yena saccena'yaṃ sāmo	112-3
Yena sattubilaṅgā ca	206
Yenocitā janapadā	326-7
Ye mātaraṃ vā pitaraṃ vā	
jīvaloke	140
Yesam nakadāci	
bhūtapubbaṃ	190
Ye sīlavantaṃ samaṇaṃ	
brāhmaṇaṃ vā	135
Ye suddhadhaññaṃ	
palāsena missaṃ	137
Yo kicchagatassa āturaṃ	224
Yo cajetha mahārāja	313
Yojayantu rathe asse	26
Yo tvaṃ evaṃ gate oghe	46
Yo nu khvāyaṃ tibbo saddho	270
Yopi catutthe bhatta-	
kāle na bhuñje	78
Yo mātaraṃ pitaraṃ vā	115
Yo'yaṃ kāme kāmayati	267
Yo ve pituhadayassa	
paddhagū	224
Yo'haṃ evaṃ pajānāmi	34

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ra - La]

Rakkhati taṃ mahārāja	284
Rakkhitvā kasiṇaṃ rattim	297
Rajjuyā bajjha mīyāma	290
Raṇṇo mūgo ca pakkho ca	14
Raṭṭhavatī kimpurisi	268
Rathaṃ niyyādayitvāna	22
Rahado ayaṃ	
muttakarīsapūro	139
Rahado ayaṃ lohita-	
pubbapūro	140
Rājāyatanā kapitthāca	152
Rājā santhavakāmo te	257
Rājā sabbavidehānaṃ	121
Rājā'ha'masmi Kāsīnaṃ	95, 105
Laddhadvāro katokāso	328
Laddhā sukhaṃ majjati	
appapaṇṇo	197
Lābhā vata me anapparūpā	194
Lābhā vata Videhānaṃ	310
Luṇcanti gīvaṃ	
atha veṭṭhayitvā	136
Lohavijjālāṅkārahā	248

[Va]

Vacchadantamukhā setā	298
Vādantu bherī sannaddhā	26
Vāyameṭheva puriso	53
Vāḷabījanimuṇḥisaṃ	27
Vittī hi maṃ vindati sūta	
disvā	146, 158
Viditāni te mahārāja	145, 156
Viddhosmi puthusallena	96

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Va]

Virūḷhamūlasantānaṃ	17
Vivādappatto dutiyo	79, 82
Vivicca bhāseyya divā	
rahassaṃ	233
Vividhehi upāyehi	214
Visaṃ khādītva mīyāma	289
Vītivattāsu rattīsu	303
Vīthimatī pattimatī	241
Vīsatiñceva vassāni	20, 24
Vuttiṇca parihāraṇca	313
Vellālino vītamalā	299
Vehāyasā'me bahukā	155

[Sa]

Sakkaccaṃ te upaṭṭhāsi	148
Sakkatvā sakkato hoti	16
Sakkopi paṇinandittha	159
Sace gacchasi Pañcālāṃ	262, 285
Sace ca kismici kāle	330
Sace tvaṃ daṭṭhukāmā'si	25
Sace passasi makkhaṃ vā	287
Sace maṃ vitanitvāna	305
Sace maṃsaṃ'va pātabyaṃ	304
Sace me hatthe pāde ca	304
Sace vo vuyhamānānaṃ	321
Saccaṃ kira, tvaṃ api	
bhūripaṇṇa	216
Sajotibhūtā jalitā	
padittā	135
Sajotibhūtā pathaviṃ	
kamanti	134

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sattiyo teladhotāyo	298
Saddahāmi mahārāja	188
Saddhāya suniviṭṭhāya	155
Santaṃ hi sāmo vajati	104
Santi māṇavaputtā me	310
Santi vehāyasā assā	287
Santi vehāyasā nāgā	287
Santi vehāyasā pakkhī	287
Santi vehāyasā yakkhā	287
Sandiṭṭhikaṃ kammaphalaṃ	45
Sannaddho maṇivammena	297
Sabbasaṃhārako natthi	170
Sabbe vaṇṇā adhammaṭṭhā	125
Sabbe vanā gandhamayā	113
Sabbo jano pabyathito	76
Samāgatā jānapadā	26, 317
Samuddo māgho bharato ca	124
Sammuyhāmi pamuyhāmi	114
Sa rājā paridevitvā	104
Sa rājā paridevesi	101
Salomahaṭṭhaṃ ñatvāna	122
Salomahaṭṭho manujindo	122
Sasamuddapariyāyaṃ	330
Sahassathāmo pallaṅko	47
Sahassayuttaṃ	
hayavāhiṃ	156, 158
Sā devatā antarahitā	103, 113
Sādhu khosi anuppatto	160

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sā nūna kapaṇā amma	99
Sāmā ca soṇā sabalā ca	
gijjhā	133
Sāmo'ha'masmi bhaddaṃ vo	114
Sāya'meke na dissanti	34
Sārayanti hi kammāni	102
Sāvattthiyaṃ gahapati	154
Siṅgālā rattibhāgena	302
Sukhaṃ dukkhena	
paripācayanto	216
Sukhakāmā rahosilā	55
Sukhāvaho dukkhanudo	305
Sukhīpi heke na karonti	
pāpaṃ	217
Sujātā bhujalaṭṭhiva	307
Sujātā migachāpāva	307
Suññaṃ mātā rathaṃ disvā	23
Suṇāsi Sīvali kathā	80, 82
Suṇohi me'taṃ vacanaṃ	289, 290
Sudassano karavīko	156
“Sudhammā”iti yaṃ āhu	159
Surattapādā kalyāṇī	307
Suvaṇṇatharusampannā	299
Suvo ahosi Ānando	332
Suvo'va suviṃ kāmeyya	267
Susukhaṃ vata jīvāma	68-9
Susukhaṃ vata saṃvāso	296, 316
Sūriyuggamane nidhi	47
Senāmokkhapalābhena	214
So ahaṃ vāyamiṣṣāmi	46
So kho'haṃ taṃ sirimhitvā	75

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Sa]

So ca tena katokāso	122
Soṇadinno gahapati	148
So nūna kapaṇo tāto	99
So puṭṭho naradevena	122
Sohaṃ gantvā manussesu	160
Sohaṃ dadāmi sāratto	326
So have phala'māharitvā	106
Soḷasitthisahassāni	330
Svassa gomayacuṇṇāni	214
Svāgataṃ te mahārāja	28, 105, 114
Svāgataṃ te'va Vedeha	281

[Ha]

Haṃci tuvaṃ	
evamaññasi seyyo	182
Hatthānīkaṃ rathānīkaṃ	31, 33

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ha]

Hatthārohā anīkaṭṭhā	18, 26, 317
Hatthārohe anīkaṭṭhe	298
Hatthī assā rathā pattī	283-4, 315
Hatthī asse rathe pattī	314
Hatthī gavāssā	
maṇikuṇḍalā ca	201
Hanti hatthehi pādehi	213, 220
Handa kho taṃ anujānāmi	272
Handa kho maṃ anujānāhi	272
Handa khvāhaṃ gamissāmi	269
Handāhaṃ gacchāmi	
pure janinda	274
Haraṃ annaṅca pānaṅca	222
Hitvā satapalaṃ kaṃsaṃ	67
Hīnena brahmacariyena	122